MARIA NICOLETA TURLIUC

PSIHOLOGIA CUPLULUI ŞI A FAMILIEI

PERFORMANTICA

MARIA NICOLETA TURLIUC

PSIHOLOGIA CUPLULUI ŞI A FAMILIEI

PERFORMANTICA
IAŞI, 2004

EDITURA „PERFORMANTICA“,
Iaşi, B-dul CAROL I, nr. 3-5,
performantica@inventicaincd.ro
tel./fax: 0232 214763

EDITURĂ ACREDITATĂ DE CNCSIS BUCUREŞTI, 1142/30.06.2003

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

TURLIUC, Maria Nicoleta
Psihologia cuplului şi a familiei / Maria Nicoleta Turliuc.
– Iaşi: Performantica, 2004
248 p.; 24 cm.
Bibliogr.
ISBN 973-7994-80-9

159.922.1

Referent ştiinţific:
Prof. univ. dr. Ion Dafinoiu

Consilier editorial:
Prof. univ. dr. Traian D. Stănciulescu

Secretar editorial:
Octav Păuneţ

Coperta :
Carmen Anton

Coperta I – Gustav Klimt, “Fecioara”

© Toate drepturile asupra acestei ediţii şi asupra acestui volum aparţin Autorului şi Editurii „PERFORMANTICA“, Iaşi, România

CUPRINS

Argument 7

1. CUPLUL, CĂSĂTORIA ŞI FAMILIA. DEFINIŢII ŞI DELIMITĂRI CONCEPTUALE 11
1.1. Cuplul ca entitate sinergetică 11
1.1.1. Extensiunea conceptului 11
1.1.2. Evoluţia recentă a cuplului 14
1.2. Căsătoria - între domeniul public şi cel privat 15
1.2.1. „Recunoaşterea" căsătoriei şi stabilizarea ei 15
1.2.2. Perspectiva juridică 16
1.2.3. Perspectiva sociologică 19
1.2.4. Perspectiva psihosocială 21
1.3. Familia - dimensiuni, caracteristici şi tipologii 24
1.3.1. Scurt istoric al vieţii familiale moderne 24
1.3.2. Perspectiva juridică 25
1.3.3. Perspectiva sociologică 26
1.3.4. Perspectiva psihosocială 30

2. NORMALITATEA SISTEMULUI FAMILIAL 35
2.1. Conceptul de normalitate 35
2.1.1. Definirea normalităţii la nivel individual 35
2.1.2. Definirea normalităţii familiale 36
2.2. Paradigme şi teorii explicative 38
2.2.1. Caracteristici şi componente ale teoriilor ştiinţifice 38
2.2.2. Teorii şi modele ale normalităţii şi patologiei vieţii familiale 40
2.2.3. Paradigme explicative 53
2.3. Familia în tranziţie 55
2.3.1. Schimbarea structurilor familiale 56
2.3.2. Schimbarea valorilor şi credinţelor familiale 59
2.3.3. Schimbarea normelor familiale 64

3. DIFERENŢELE DINTRE SEXE 67
3.1. Dificultăţi teoretice şi metodologice 67
3.2. Biologia diferenţială a sexelor 71
3.3. Psihologia diferenţială a sexelor 75
3.3.1. Studiul lui Maccoby şi Jacklin: rezultate, confirmări, limite 75
3.3.2. Diferenţele de gen 82

4. FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA RELAŢIILOR APROPIATE 89
4.1. Tânărul lipsit de ataşamente erotice 89
4.1.1. Identitatea psihosocială 89
4.1.2. Identitatea de gen sau psihosexuală 93

4.1.3. Figurile parentale şi formarea complexelor 95
4.1.4. Stima şi iubirea de sine 98
4.2. Constituirea diadei intime 100
4.2.1. Definiţii şi teorii ale atracţiei interpersonale 100
4.2.2. Variabilele atracţiei interpersonale/criterii ale alegerii partenerului 102
4.2.3. Idealurile intime, ca elaborări cognitive 108
4.2.4. Idealurile intime, ca modele afective inconştiente 112
4.3. Dezvoltarea şi menţinerea relaţiilor intime 115
4.3.1. Definiţii şi stadii evolutive. Spre un model al intimităţii 115
4.3.2. Caracteristicile individuale prealabile 118
4.3.3. Factorii interactivi 122
4.3.4. Factorii situaţionali 123
4.3.5. Produse, dimensiuni şi particularităţi de gen 125
4.4. Iubirea în diadele amoroase 134
4.4.1. Iubirea, ca atitudine personală 134
4.4.2. Teorii cu privire la iubire 136
4.4.3. Iubirea romantică *versus* iubirea matură 138
4.4.4. Tipurile de iubire sau atitudinile faţă de iubire 145
4.4.5. Iubire şi gelozie. Diferenţe de gen 148
4.5. Sexualitate şi intimitate 152
4.5.1. Sexualitatea şi raportul natură-cultură 152
4.5.2. Sexualitatea masculină şi cea feminină 154
4.5.3. Sexualitatea premaritală 156
4.5.4. Sexualitatea maritală 160
4.5.5. Relaţiile sexuale extramaritale 162

5. EXISTENŢA CONJUGALĂ ŞI FAMILIALĂ 167
5.1. Structura familială 167
5.1.1. Conceptul de structură: abordări şi accepţiuni 167
5.1.2. Problematica structurii familiale 168
5.1.3. Familia invizibilă: regulile ei 172
5.2. Dezvoltarea structurii familiale de-a lungul ciclului vieţii familiale 173
5.2.1. Stadiile ciclului vieţii familiale la Olson şi McCubbin 173
5.2.2. Stadiile ciclului vieţii familiale la McGoldrick şi Carter 174
5.2.3. Fazele dezvoltării vieţii familiale la R. Mucchielli 175
5.3. Structura rolurilor de gen familiale 178
5.3.1. Conceptul de „rol" şi complementaritatea rolurilor maritale 178
5.3.2. Structura rolurilor de gen conjugale 180
5.3.3. Rolurile de gen în dinamica vieţii conjugale 184
5. 4. Structura autorităţii şi puterii familiale 188
5.4.1. Fenomenul autorităţii şi puterii 188
5.4.2. Distribuţia autorităţii şi puterii în câmpul familial 190
5.4.3. Raportul de putere în dinamica vieţii familiale 194
5.5. Satisfacţia conjugală 196
5.5.1. Există mariaje fericite? 196
5.5.2. Variabilele satisfacţiei conjugale 199

6. COMUNICAREA CONJUGALĂ ŞI FAMILIALĂ 211
6.1. Definiţii ale comunicării 211
6.2. Comunicarea maritală: definiţii şi structură 213
6.3. Strategiile comunicării distructive 215
6.4. Strategiile comunicării constructive 218

7. PARENTALITATEA ŞI RELAŢIILE PĂRINŢI-COPII 221
7.1. Modelele teoretice ale educaţiei parentale 221
7.1.1. Perspectiva autorităţii parentale: copilul este rău, părintele este agentul disciplinei 221
7.1.2. Perspectiva umanistă: copilul este bun, părintele este agentul comunicării 222
7.1.3. Perspectiva comportamentală: copilul este neutru, părintele este agentul mediului 223
7.1.4. Perspectiva dezvoltării: copilăria ca o călătorie, părintele ca ghid şi călător 223
7.1.5. Perspectiva teoriei sistemelor: copilul este o forţă electrică, părintele este un inginer electronist 225
7.2. Tranziţia spre parentalitate 226
7.3. Îndrumarea şi autoritatea parentală 228
7.3.1. Stilurile parentale şi consecinţele lor asupra dezvoltării copiilor 228
7.3.2. Stilul parental eficient şi unitar 232
7.3.3. Stilurile parentale şi variabilele asociate 233
7.4. Comunicarea părinţi-copii şi funcţiile ei 234

BIBLIOGRAFIE 237

ARGUMENT

A trăi în cuplu, în cadrul unui mariaj sau, tot mai frecvent astăzi, în afara lui, nu este un dat fixat sau determinat pentru totdeauna, ci un proces, o aventură, în sensul profund al termenului. Pe de o parte, intercunoaşterea perfectă este o iluzie, iar pe de alta, în procesul acomodării şi ajustării reciproce, pot apărea unele frustrări şi insatisfacţii, care pot „umbri" sentimentul iubirii puternice pentru partener şi multe din atracţiile vieţii în doi. Dacă unii tineri se aruncă în braţele partenerului aproape orbeşte, dacă aduc cu ei slăbiciunile, complexele şi propriile inabilităţi sociale, viaţa în cuplu poate deveni o aventură dramatică, în care două destine, în loc să se împletească armonios, ajung să se sufoce sau să se rănească mutual.

Cei care neagă caracterul evolutiv al cuplului tind să se complacă în atmosfera calmă a unei fericiri iniţiale, ce pare asigurată definitiv. Dar viaţa în cuplul conjugal sau consensual nu ar trebui să fie leagănul de care partenerii să se lase adormiţi, ci *spaţiul unităţii corpului, sufletului şi spiritului celor care trebuie să aibă curajul angajării într-o dinamică autentică, ce presupune riscarea libertăţii eului individual, în scopul construirii unei entităţi superioare, comune.*

Pe ce bază decid indivizii să-şi aleagă un anumit partener şi nu altul, să se implice mai mult, să continue o relaţie, să se căsătorească sau să-şi caute un alt partener? În ce constă forţa legăturilor ce unesc partenerii unei diade amoroase, ai unui cuplu marital, consensual sau membrii unei familii? Care sunt satisfacţiile la care pot spera şi ce riscuri îşi asumă? În ce măsură suntem capabili şi dispuşi să ne asumăm rolurile de gen diadice, conjugale sau parentale adecvate? Care sunt particularităţile şi etapele evolutive ale relaţiilor premaritale, dar cele ale existenţei familiale? Cine ia deciziile şi cine le pune în aplicare? Cum afectează această distribuţie a puterii pe membrii unui cuplu sau ai unei familii? Care sunt cele mai frecvente probleme şi provocări pe care viaţa familială le ridică? Pe fundalul acestora, care sunt şansele copiilor de a evalua pozitiv? Dincolo de toate, în faţa oricărui cuplu se ridică o întrebare simplă dar, în esenţa ei, tulburătoare: *experienţa vieţii în doi înnobilează sau degradează, trezeşte la viaţă sau amorţeşte şi omoară?* Sunt doar câteva dintre întrebările la care lucrarea de faţă încearcă să răspundă.

Iubirea, sexul, copilăria, stadiile ciclului vieţii conjugale, ca şi evenimentele istoriei umanităţii sunt toate elemente ale dramei vieţii familiale. Nu întâmplător, majoritatea romanelor, pieselor de teatru şi filmelor a avut şi are drept subiect cuplul/familia sau conţine şi o poveste despre acestea. Existenţa în cuplul consensual, conjugal şi în familie creează contextul unor trăiri extrem de intense, plăcute sau neplăcute. În acelaşi timp, nimic nu pare a fi mai obişnuit, mai comun, decât viaţa în familie. Caracterul *dramatic* şi cel *comun, rutinier* sunt, prin urmare, caracteristicile oricărei familii. Contrastul lor este prezent în viaţa fiecărui cuplu, iar tranziţia de la dramatic la rutinier/mundan - şi invers - este adesea şocantă. Pe de o parte, familia este centrul vieţii afective şi subiectul unor mari idealuri (sau iluzii?), chiar al ideologiilor, ceea ce explică o parte a atracţiei pe care o exercită. Dragostea, legăturile afective şi

sexuale, căsătoria, naşterea copiilor sunt unele din cele mai impresionante experienţe din viaţa noastră. Dar viaţa în cuplul conjugal, în familie, creează şi premisele unor evenimente neplăcute: cearta, gelozia, violenţa, relaţiile extra-maritale, conflictul dintre generaţii, traumele separării, divorţul sau moartea. Pe de altă parte, viaţa familială obişnuită şi rutinieră are şi ea structura ei. Viaţa în familie impune şi efort fizic, munca în casă, plata facturilor sau schimbarea scutecelor. Ea nu înseamnă doar alianţă şi suport, ci şi posesie şi putere, dominare şi conflict. Aceste două aspecte, strâns îngemănate, se regăsesc în fiecare moment al vieţii de cuplu sau familiale, indiferent dacă sunt conştientizate sau nu.

În existenţa cuplului nu se succed automat două faze, una naivă şi idealistă, prezentă la debutul său, şi alta rutinieră şi conflictuală, ulterior. Reciprocitatea şi respectul, ca principale condiţii ale formării cuplului, pe de o parte, şi idealurile şi trăirea emoţională (pozitivă) intensă, pe de altă parte, se pot menţine în timp. Aceasta chiar dacă dorinţa care animă viaţa cuplului nu este democratică, ci „autoritară", verticală; ea este transgresiune şi, de aceea, nu poate fi niciodată prescrisă. Cuplurile în care se păstrează o viaţă afectivă pozitivă, intensă sunt, cu siguranţă, acelea care conjugă orizontalitatea respectului cu verticalitatea dorinţei, hrănite în permanenţă, care desfăşoară activităţi bogate şi satisfăcătoare, dincolo de munca fizică obligatorie, plasată în plan secund.

Miturile, basmele şi proverbele, care fac parte din folclorul oricărei culturi, au transmis şi perpetuat *o imagine idealizată* a vieţii de familie, care promovează şi reflectă valorile normative şi expectanţele interpersonale tradiţionale. În societatea contemporană, mass-media – televiziunea, în mod deosebit, prin dramele sau comediile de situaţie cu subiect familial – are un impact foarte puternic asupra vieţii de cuplu şi familie. Ea pune sub semnul întrebării, chiar dacă într-o manieră implicită, multe din normele şi valorile familiale tradiţionale, prin prezentarea mutaţiilor produse în familia actuală (a cuplurilor fără descendenţi, a familiilor monoparentale, a celor reorganizate şi reconstituite etc.), a alternativelor ei (celibatul, concubinajul, cuplurile homosexuale etc.) şi prin cultivarea toleranţei faţă de acestea. Criza valorică şi normativă face ca, astăzi, rolurile diadice, maritale sau parentale să fie tot mai puţin impuse din exterior, mai puţin elaborate anterior, mai ambigue. Indivizii care intră în aceste roluri sunt, în consecinţă, mai puţin pregătiţi, iar ambiguitatea poate da naştere atât disputelor şi neînţelegerilor, cât şi unei mai mari libertăţi în crearea şi jocul de rol. Funcţiile îndeplinite de familie au suferit şi ele un proces de schimbare, de la cele care s-au diminuat simţitor (economic, familia a încetat să mai fie o unitate socială de producţie, rămânând una de consum; funcţia reproductivă este în puternică descreştere şi, în consecinţă, la fel este şi cea de socializare a copiilor), până la unele care s-au amplificat (cea psihologică şi sexuală).

Dincolo de schimbările familiale structurale şi funcţionale, o serie întreagă de alte modificări a devenit tot mai evidentă. Astfel, creşterea speranţei de viaţă a indivizilor şi, implicit, a duratei vieţii în cuplu au impus analiza stadiului „cuibului gol", partenerii (de vârsta a treia sau a patra) având nevoie de o susţinere emoţională şi economică pe o perioadă mai mare de timp. Mobilitatea mare profesională, deplasările la mare distanţă şi sporirea contactelor din afara mediului familial au condus la creşterea dramatică a numărului separărilor şi divorţurilor. La rândul ei, mişcarea feministă a afectat puternic funcţionarea familială, prin încurajarea realizării femeii şi pe plan profesional, a

implicării ei tot mai mult în deciziile cuplului/familiei şi a distribuţiei mai echitabile a sarcinilor domestice. Nu întâmplător, se poate afirma că nevoia lor de a-şi îmbunătăţii condiţia socială a făcut din femei „agenţii secreţi ai schimbării". De asemenea, modificarea practicilor sexuale şi, în mod deosebit, utilizarea contracepţiei orale au contribuit la diminuarea dimensiunilor familiei şi la o mai mare libertate sexuală a indivizilor, care a afectat disponibilitatea acestora de a răspunde expectanţelor propriilor familii. În fine, apariţia noilor boli cu transmitere sexuală (SIDA, în primul rând), ca şi abuzul de alcool şi droguri au sporit considerabil stresul, tensiunea şi conflictualitatea în familie.

Toate aceste schimbări au conturat o imagine tot mai *negativă* a familiei, iar confuzia ce pare să caracterizeze cuplurile actuale a amplificat ideea declinului şi dezorganizării familiei. Însă, valoarea psihologică a căsătoriei, de *opţiune personală preponderentă*, şi cea a familiei, *de solidaritate grupală şi de refugiu din calea provocărilor unei societăţi, adesea, constrângătoare şi ostile*, explică vitalitatea şi puterea mariajului şi familiei, forţa lor extraordinară de atracţie.

În prezenta lucrare, am urmărit trei obiective generale. Primul este de ordin teoretic. Corespunzător lui, în formarea şi dezvoltarea cuplului intim intervin o serie de aspecte şi variabile mai mult sau mai puţin conştientizate, un ansamblu de factori individuali, interactivi şi situaţionali de a căror reuşită îmbinare depind succesul relaţiei, persistenţa ei în timp, dezvoltarea intimităţii, a sentimentului iubirii şi decizia celor implicaţi de a se căsători. Normalitatea sistemului familial este analizată din perspectiva celor mai semnificative teorii şi modele clinice şi socio-umane. Întrucât trăim o perioadă de schimbări majore în istoria familiei, structurile alternative vieţii familiale sunt analizate în strânsă legătură cu schimbările înregistrate la nivelul valorilor şi normelor familiale şi cu modificarea statutului femeii şi al bărbatului în societate. De asemenea, familia este prezentată ca o *entitate* cu propriile ei caracteristici, valori, reguli şi, concomitent, ca *parte a unui sistem ierarhic deschis*, cel societal. În acest sens, am urmărit reliefarea structurii, organizării interne şi a proceselor familiei, în general. Formarea şi evoluţia în timp a relaţiei intime, a cuplului şi a familiei, structura câmpului familial, sistemul aşteptărilor familiale, distribuţia puterii, procesele comunicării conjugale şi familiale, relaţiile părinţi-copii sunt strâns intercorelate, chiar dacă au fost tratate, din raţiuni didactice, succesiv.

Cel de-al doilea obiectiv vizează oferirea informaţiilor necesare în diferite activităţi profesionale, familia fiind concepută ca locul unei serii de intervenţii practice a unui mare număr de specialişti. Lucrarea cuprinde informaţii necesare studenţilor care se pregătesc să devină consilieri şi terapeuţi maritali şi/sau familiali, psihologi clinicieni şi psihiatri, consilieri şcolari sau în domeniul planificării familiale, pedagogi, asistenţi sociali sau specialişti în domeniul dreptului familiei. Aceasta întrucât, familia se confruntă cu numeroase dificultăţi care fac obiectul intervenţiei diferiţilor specialişti: cu problematica educaţiei copiilor şi a cea facilitării adaptării lor la mediul şcolar, cu problemele violenţei domestice, ale relaţiilor extramaritale, divorţului, stabilirii custodiei copilului, recăsătoririi sau îmbătrânirii. De asemenea, considerăm că aspectele psihosociale ale vieţii în cuplu şi familie trebuie cunoscute şi de politicienii implicaţi în luarea deciziilor legislative, care reglementează viaţa familiei româneşti contemporane.

În fine, cel de-al treilea obiectiv constă în anticiparea unora dintre întrebările personale ale cititorilor, cu privire la diferențele de sex și gen, alegerea partenerului și mariajul contemporan, iubirea și sexualitatea, pentru a le putea răspunde adecvat și cât mai complet. Astfel, textul poate servi pregătirii tuturor tinerilor, și nu numai lor, pentru a ști ce elemente determină preferințele personale, ce expectanțe să-și construiască referitor la propria lor viață de cuplu și de familie, care sunt informațiile mai puțin cunoscute, la ce probleme trebuie să se aștepte, ce modalități practice pot fi utilizate pentru depășirea anumitor dificultăți etc.

Evident, în conținutul lucrării, aspectele corespunzătoare obiectivelor urmărite nu sunt în întregime separate, ci se întrepătrund. Familia nu e o chestiune de interes doar pentru teoreticieni și diverși alți specialiști, ci și pentru noi, cei care trebuie să ne adaptăm și să ne integrăm în ea ca în orice context social. Ea este o entitate vie: centrul afectivității, frumuseții, cooperării și conflictului, după cum vor constata cititorii. Nu ne rămâne decât să sperăm că lectura acestei cărți va fi, deopotrivă, utilă și plăcută.

Autoarea

1. CUPLUL, CĂSĂTORIA ŞI FAMILIA. DEFINIŢII ŞI DELIMITĂRI CONCEPTUALE

„Când dragostea eşuează... poţi să alegi din nou şi să stabileşti o nouă relaţie bazată pe ceea ce se numeşte «iubire congruentă». Sugestia ascunsă a idealului romantic este astfel lipsa permanenţei."
J. Goody

Foarte mult timp, conceptele de cuplu, căsătorie şi familie au fost definite într-o manieră extrem de asemănătoare, caracteristicile lor fiind deseori confundate. Încercând să precizăm conţinutul lor noţional, dorim să realizăm o mai clară delimitare a acestor concepte şi a relaţiilor dintre ele, fără a avea pretenţia unei tratări exhaustive. Nuanţările teoretice ale diferiţilor cercetători au variat – relativ puţin – în funcţie de perspectiva lor asupra realităţii, de disciplina sau domeniul teoretic abordat şi de curentul sau şcoala la care s-au raportat cu prioritate. Pornim în analiza noastră de la axioma generală conform căreia cuplul premerge, de regulă, căsătoria, în baza căreia ia naştere familia: cuplul conjugal şi descendenţii săi.

1.1. Cuplul ca entitate sinergetică

1.1.1. Extensiunea conceptului

Noţiunea de cuplu a apărut în limba franceză în secolul al XII-lea, pentru a desemna uniunea dintre un bărbat şi o femeie. Aceasta a coincis cu debutul ritualului religios al căsătoriei în cadrul căruia a fost solicitat şi consimţământul partenerilor. Termenul îşi are originea în latinescul *copula* (legătură), din care provine şi noţiunea de copulaţie; nu întâmplător, sexualitatea ocupă un loc central în semnificaţia conceptului pe care îl analizăm.

Cuplul este definit, în general, ca o pereche sau reunire de două persoane bazată pe o legătură constantă sau datorată unei apropieri momentane. În ambele cazuri, însă, uniunea trebuie să funcţioneze, chiar dacă acest lucru este adesea dificil. Cuplurile accidental formate, fără trecut şi fără viitor, fac obiectul de studiu al psihologiei sociale. În contextul psihologiei cuplului şi familiei ne interesează diadele care ţind să se menţină în timp, în care se dezvoltă relaţii intime, partenerii stimulându-se şi potenţându-se reciproc. Mult timp, cuplul a fost înţeles ca fiind dependent de caracteristicile individuale stabile ale membrilor unei diade, omiţându-se gradul lor de compatibilitate sau aspectele situaţionale. Abordările mai recente definesc cuplul *ca o entitate supra-individuală, sistemică şi organică, caracterizată prin cauzalitate mutuală, interdependenţă şi nonrepetiţie.* Normele socio-culturale privind formarea, menţinerea sau disoluţia relaţiei diadice regizează, mai mult sau mai puţin evident, evoluţia legăturilor dintre doi parteneri.

Dacă în secolul trecut „cuplul" desemna exclusiv soțul și soția, astăzi accepțiunea lui s-a „diluat" foarte mult, ajungând să includă și cuplurile premaritale, consensuale sau homosexuale. În ***sens restrâns***, cuplul constă în *complementaritatea bărbat-femeie, exprimată în toate aspectele vieții lor cotidiene, în care afectivitatea și sexualitatea apar ca fiind centrale.* În ***sens larg***, cuplul reprezintă *matricea concomitent biologică, emoțională, culturală și socială care – în condițiile rupturii definitive a legăturii sexualitate-procreare – rezultă din reunirea unor diferiți parteneri (bărbat-femeie, bărbat-bărbat sau femeie-femeie) între care există relații afective și/sau sexuale și un puternic interdeterminism mutual.*

În condițiile creșterii numărului cuplurilor homosexuale, ale recunoașterii legale a căsătoriei între partenerii de același sex, ale extinderii drepturilor lor și ale descoperirilor științifice privind sistemele de reproducere artificială, ne putem întreba dacă, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, accepțiunea restrânsă a noțiunii de cuplu nu va deveni redundantă, superfluă. Este greu să ne pronunțăm. Deocamdată, cuplul heterosexual (deci accepțiunea restrânsă a termenului) mai constituie norma relațiilor intime.

Accepțiunea largă include *transversal* atât cuplul conjugal (ce ia naștere din momentul consumării actului căsătoriei), cât și cel consensual sau coabitarea hetero- sau homosexuală. Accepțiunea restrânsă admite doar cuplul conjugal și „uniunea liberă" sau coabitarea heterosexuală. Analiza *longitudinală* a acestor accepțiuni ne permite să distingem cuplul premarital de cel conjugal și cel preconsensual de coabitarea propriu-zisă, hetero- sau homosexuală, în primul caz, și doar heterosexuală, în al doilea. Pe parcursul acestei lucrări, am analizat cu predilecție particularitățile și caracteristicile cuplului heterosexual.

În ambele accepțiuni, pot fi identificate cele cinci *tipuri de cuplur*, precizate de Irène Thery (1995):

- *cuplul conflictual* este cel în care partenerii se află într-o dispută permanentă, dar provocările lor vizează reanimarea pasiunii. Partenerii găsesc un echilibru în conflict, altfel plictisindu-se. De regulă, acest cuplu nu rezistă prea mult în timp;
- *cuplul „Pygmalion"* este cel al investirii inegale. Unul din parteneri se deschide în fața celuilalt, relevându-și resursele, din care celălalt nu refuză să se hrănească, să-și construiască și să-și dezvolte identitatea, fără a oferi prea mult în schimb. Dar, adesea, „elevul" sau „eleva" își părăsește „maestrul";
- *cuplul fuzional*, de tip Tristan și Isolda, este cel care trăiește în osmoză. Pentru ca pasiunea acestor parteneri să nu se termine tragic, ei trebuie să înceteze să se privească cu pasiune pentru a începe să-și vorbească sau să înceteze să se privească prin ochii celorlalți pentru a-și impune alegerea;
- *cuplul aflat în decalaj* este specific partenerilor a căror dispoziție este întotdeauna diferită. Pasiunea lor se hrănește din absența idealizată a celuilalt. În căsătorie, decalajul dispozițiilor, nevoilor și sentimentelor creează permanente dispute;
- *cuplul asociativ* le permite partenerilor să obțină rezultate deosebite, imposibil de atins individual. Ei reușesc să alterneze în mod optim cooperarea și autonomia, dând naștere unuia dintre cele mai stabile, mai sinergetice și mai satisfăcătoare concubinaje sau mariaje.

Dincolo de modificările produse în desfăşurarea şi manifestarea relaţiilor afective din cadrul cuplului, aceste cinci tipuri pot fi observate de-a lungul întregii istorii a umanităţii.

„Inventarea" cuplului

După majoritatea paleo-antropologilor, cuplul a apărut în specia umană în urmă cu 1,5 - 2 milioane de ani odată cu omul artizan, *Homo faber*, primul biped capabil să alerge pe cele două membre inferioare. Procesul său de adaptare la mediu a condus la creşterea taliei, a greutăţii creierului şi la modificarea pe verticală a bazinului. Paleo-antropologii susţin că vânătoarea a favorizat, prin consumul de carne crudă, dezvoltarea creierului, a intelectului, inclusiv a limbajului. Dezvoltarea proceselor cognitive au condus, la rândul lor, la creşterea fidelităţii partenerilor, la ataşarea mai puternică a femeii de bărbatul care-i asigura hrana necesară creşterii copiilor. Antropologii au subliniat şi însemnătatea dezvoltării practicii amoroase de tipul „faţă în faţă", care a contribuit la întărirea legăturilor afective dintre parteneri şi la stabilitatea cuplului. Funcţiei de procreare şi celei economice i s-a adăugat, de timpuriu, rolul cuplului în structurarea societăţii.

Aspectul *sinergetic* constă în acţiunea simultană a celor doi parteneri, îndreptată spre acelaşi obiectiv, care intensifică fiecare acţiune individuală. Această caracteristică este construită în timp. În acest sens, Ellyn Bader şi Peter Pearson (1988) consideră că orice relaţie de cuplu se formează şi evoluează în mai multe etape:

1. *Fuziunea* – presupune abolirea diferenţelor dintre cei doi parteneri care, atunci când sunt împreună, se simt ca „unul" (de exemplu, la restaurant, după ce unul dintre ei s-a hotărât ce să ia, celălalt tinde să spună: „Vreau acelaşi lucru ca şi tine!");
2. *Diferenţierea* – implică re-afirmarea propriei identităţi şi testarea solidităţii legăturii (la restaurant, reacţia iniţială se transformă în: „Cum poţi să mănânci aşa ceva? Mie îmi dă frisoane");
3. *Explorarea* – este etapa de testare a fidelităţii în condiţiile îndepărtării de partener şi ale participării la activităţi asociative diferite (plimbări cu proprii amici, chiar vacanţe separate);
4. *Re-apropierea* – se realizează dacă primele trei stadii au fost depăşite cu bine. Acum se defineşte motivul rămânerii împreună, se stabileşte o „hartă" a cuplului, se stabilesc sarcinile fiecăruia, indivizii îmbogăţindu-se prin diferenţele celuilalt;
5. *Cooperarea* – presupune angajarea din plin într-o construcţie comună. Ea este şi faza în care fiecare este atent la evoluţia celuilalt, în care partenerii se interesează de carieră şi în care cuplul şi-a dobândit echilibrul funcţional;
6. *Sinergia* este stadiu cel mai înalt al evoluţiei, în care cei doi constituie o veritabilă echipă, unică, ce realizează unitatea existenţei sale. Cuplul poate desfăşura o bogată activitate socială şi profesională şi se poate ocupa de creşterea şi educarea copiilor.

Diminuarea cooperării şi sinergiei erodează, treptat, legăturile dintre parteneri şi conduc, mai devreme sau mai târziu, la ruptura afectivă şi, în final, la disoluţia cuplului.

„Expansiunea" conceptului

Din câmpul umanului, termenul a fost extins şi în alte domenii. Legătura durabilă dintre un mascul şi o femelă există în numeroase specii animale. Biologii precizează că şi la animale cuplul este în mod deosebit legat de reproducere şi sexualitate, de supravieţuirea speciei şi de

creşterea puilor. Dacă 17% dintre primate practică monogamia, aceasta este trăită în secvenţe succesive: masculii şi femelele au mai mulţi parteneri de-a lungul vieţii lor. Fidelitatea absolută în lumea animală este extrem de rară. Din perspectiva biologică, doi factori mai importanţi sunt legaţi de cuplu: o anumită *exclusivitate sexuală* şi *investirea parentală a părţii masculine*.

Termenul a pătruns, treptat, şi în domeniul fizicii. În electricitate, spre exemplu, el desemnează sistemul a două forţe paralele, de sens contrar şi de intensitate egală. Regăsim aici ideea reunirii a două elemente, în acelaşi timp opuse şi complementare, asemenea lui *yin* şi *yang* din tradiţia chineză.

Viaţa în cuplu îi permite omului să evite disconfortul creat de sentimentul solitudinii şi insecurităţii şi va dăinui, probabil, atâta timp cât în specia umană va exista sentimentul iubirii şi dorinţa susţinerii psihologice reciproce între parteneri. Totuşi, familia reprezintă matricea de bază care asigură perpetuarea speciei şi nu cuplul. Din acest motiv, el este înţeles şi resimţit ca „instrument al unui scop care îl depăşeşte" (J. Baechler, 1997).

1.1.2. Evoluţia recentă a cuplului

Deşi a apărut de foarte timpuriu în specia umană, în decursul ultimelor două secole cuplul a suferit, probabil, cele mai numeroase schimbări. Abia în secolul al XIX-lea, cuplul a devenit o „contopire a două singurătăţi". Înainte, după cum afirmă Ph. Ariès, „cuplul nu avea nici intimitate, nici spaţiu privat, nu exista nici patul separat, ascuns vederii, nici alcovul conjugal. Cuplul şi familia erau deschise, înscriindu-se într-un spaţiu mai vast: comunitatea, cea a satului sau, în oraşe, cea a străzii, a cartierului" (apud L. Adler, 2003, p.13).

Până la debutul secolului al XIX-lea, nu există prea multe date despre sensibilitatea sentimentală din cadrul cuplului conjugal, ceea ce nu ne permite să deducem că ea ar fi fost în întregime absentă. Condamnată moral sau chiar interzisă mult timp, iubirea pasională a intrat în cuplul conjugal graţie burgheziei şi clasei muncitoare, pentru ca, din anii 1920-1930, cuplurile să înceapă să se formeze pe baza sentimentului iubirii şi în rândul burgheziei mijlocii (L. Adler, 2003). Cu toate acestea, morala burgheză a instaurat – în complicitate cu cea ecleziastică – un climat esenţialmente inhibitiv, generator de prejudecăţi, blocaje şi/sau complexe înrădăcinate în reprimările libidoului.

Contemporaneitatea, cu precădere în ultimele două-trei decenii ale secolului al XX-lea, a adus atât valorizarea cuplului în sine, cât şi instabilitatea lui. *Valorizarea* este ilustrată prin creşterea gradului de acceptare a cuplului în absenţa ritualului căsătoriei, concomitent cu amplificarea toleranţei faţă de diadele homosexuale. Astfel, cuplul nu mai apare ca „mijloc al unui scop social ce îl depăşeşte şi determină", ci devine sau poate deveni un „scop în sine" (J. Baechler, p.67, 1997). În acest caz, el serveşte strict nevoilor personale ale indivizilor, iar sancţionarea lui printr-un rit social apare ca superfluă. În ceea ce priveşte *instabilitatea cuplului*, recunoscut sau nu legal, trebuie menţionat faptul că, deşi dezertarea familială a fost larg răspândită în perioadele istorice anterioare, noutatea constă în frecvenţa mult mai mare a despărţirilor, dezertărilor sau divorturilor.

În ciuda acestor tendinţe, cuplul conjugal a rezistat nenumăratelor critici formulate în anii '60-'70, oamenii continuând să-şi dorească un cuplu intim stabil, să viseze la marea iubire şi la căsătorie, chiar dacă a crescut foarte mult toleranţa faţă de alternativele vieţii maritale. El pare să se fi adaptat ideii valorizării cuplului în sine, din moment ce am asistat, şi asistăm încă, la creşterea numărului cuplurilor conjugale fără descendenţi, în

care soţii aleg să renunţe la procreare (din alte motive decât infertilitatea). Acest lucru se întâmplă mai ales în uniunile maritale care au nivelul economic şi educaţional necesar creşterii adecvate a copiilor, în cuplurile în care partenerii – în mod deosebit femeia – au un nivel ridicat de pregătire şi sunt centraţi pe carieră.

Laure Adler (2003, p.13) notează că, în zilele noastre, s-a trecut la noţiunea de "cuplu-refugiu", care indică valoarea psihologică extraordinară a relaţiei diadice, ce ar permite diminuarea sau anularea efectelor nocive ale ritmului tot mai alert de viaţă, ale concurenţei şi provocărilor unei societăţi tot mai constrângătoare. Cuplul şi iubirea conjugală rezistă încă, chiar dacă nu mai sunt întotdeauna foarte bine văzute sau la modă, în paralel cu acceptarea şi diversificarea stilurilor alternative ale vieţii intime.

1.2. Căsătoria - între domeniul public şi cel privat

Căsătoria implică numeroase consecinţe afective, sexuale, morale, juridice, sociale, economice etc., care o diferenţiază de viaţa în cuplul premarital, preconsensual sau de cea din cadrul uniunii libere. Ea se referă atât la *aranjamentul aprobat de societate prin care se întemeiază o familie*, cât şi la *parcurgerea unui drum propriu, irepetabil*. În ambele înţelesuri, căsătoria se situează la intersecţia unui vast domeniu public cu unul privat.

1.2.1. „Recunoaşterea" căsătoriei şi stabilizarea ei

Considerată o alianţă între două persoane de sex opus şi, totodată, un model dominant de organizare socială (ce exercită presiuni puternice asupra persoanelor necăsătorite), căsătoria a căpătat chiar de la începuturile sale un caracter legitim şi instituţional. Formele recunoaşterii ei s-au multiplicat în timp, contribuind la creşterea statorniciei şi întărirea importanţei sale.

O primă tendinţă de stabilizare a căsătoriei a apărut în Imperiul Roman, înainte de apariţia influenţei creştine. În primele secole ale erei noastre, transformarea profundă a moravurilor şi a valorilor – care au introdus în căsătoria romană mai mult sentiment, o mai mare exigenţă morală şi o mai mare semnificaţie a duratei sale – a fost impusă de o morală care a devenit creştină, dar care, la origine, era păgână, cu influenţe stoice importante (Ph. Ariès, 1998, p.156).

Până în cursul secolului al XII-lea, căsătoria a fost serbată acasă, în prezenţa rudelor şi cunoştinţelor, care asigurau *recunoaşterea socială* (comunitară) a legăturii dintre cei doi soţi. Ea nu a avut caracterul punctual pe care l-a luat mai târziu şi pe care îl are şi astăzi, când un cuvânt, o semnătură, o ceremonie transformă o persoană necăsătorită într-una imediat şi în întregime căsătorită. Cu cât miza căsătoriei era mai mare, cu atât importanţa atribuită ei era mai amplă şi invers. Actul căsătoriei începea cu *desponsatio*, promisiunea, urmată de *pactum conjugale* din care provine cutuma logodnei şi continua cu „ceremonia contractului", foarte importantă până la primul război mondial (Ph. Ariès, 1998, p.157).

Recunoaşterea religioasă a căsătoriei s-a profilat treptat, astfel încât, între secole IX şi XI, funcţia preotului era aceea de a binecuvânta patul nupţial şi pe soţii care erau în el, pentru ca în secolul al XII-lea ceremonia să se desfăşoare în faţa bisericii. Recunoaşterea religioasă a avut ca prim efect adăugarea unei noi ceremonii ritualurilor domestice şi, prin urmare, prelungirea în timp a actului căsătoriei. Ceremonia s-a

desfăşurat la porţile bisericii până în secolul al XVII-lea deoarece teologii Evului Mediu au continuat să creadă că celibatul reprezintă valoarea supremă care permite iubirea profundă a lui Dumnezeu, căsătoria fiind privită ca o concesie făcută slăbiciunii carnale. Ulterior, pe fundalul laicizării treptate a societăţii, ansamblul ceremoniei s-a transferat de la uşă în interiorul bisericii, unde se oficiază şi astăzi.

Ca urmare a modernizării statului şi a instituţiilor sale, recunoaşterea căsătoriei devine una *laică, juridică*. De altfel, statul şi-a impus, treptat, propriul model în faţa bisericii, numeroase state de tip occidental recunoscând astăzi caracterul civil al căsătoriei. Un funcţionar, însărcinat cu starea civilă, declară cuplul unit în faţa *legii*. De asemenea, statul a impus condiţiile ce trebuie respectate în vederea realizării căsătoriei, a restabilit şi reglat procesul de adopţie, a definit drepturile copiilor naturali, a introdus divorţul, a limitat autoritatea paternă etc. (L. Unt, 1997, pp.27-28).

Biserica (din secolele XII-XIII) şi, apoi, statul (din secolul al XVIII-lea) au făcut ca actul căsătoriei să intre în domeniul instituţiilor fundamentale ale culturii scrise şi ale spaţiului public, în care a rămas şi în prezent.

În prezent, în România, căsătoria religioasă este facultativă şi nu poate fi oficiată decât după sancţionarea sa juridică (căsătoria civilă) urmată, de regulă, de ceremonia publică, organizată la nivel comunitar (nunta). Adăugăm faptul că rochia albă de mireasă a devenit parte a cutumelor privind căsătoria abia de la începutul secolului al XIX-lea (înainte fiind preferată culoarea roşie, ca simbol al sentimentului iubirii).

1.2.2. Perspectiva juridică

În accepţiunea juridică a termenului, *căsătoria reprezintă uniunea liber consimţită dintre un bărbat şi o femeie, încheiată potrivit dispoziţiilor legale, în scopul întemeierii unei familii* (I. Filipescu, 2000). Totuşi, în terminologia juridică, termenul de căsătorie se foloseşte în mai multe înţelesuri: de *act juridic* (prin care viitorii soţi consimt să se căsătorească, în condiţiile prevăzute de lege), de *situaţie juridică* (adică de persoană căsătorită sau de statut dobândit prin actul juridic al căsătoriei) şi de *instituţie juridică* (constând în totalitatea normelor care reglementează actul şi situaţia juridică a căsătoriei). Un alt sens este şi cel de *ceremonie*, ce are loc în prezenţa ofiţerului stării civile, în scopul încheierii actului căsătoriei (vezi mai jos şi caracteristicile juridice ale căsătoriei).

Raţiunea căsătoriei este aceea de *a crea perspective clare şi responsabilităţi mutuale, pentru promovarea unor relaţii interpersonale stabile*. Juriştii sunt interesaţi exclusiv de spaţiul public al căsătoriei, din moment ce se interesează mai ales de recunoaşterea şi de condiţiile ei legale (conform Codului familiei, legilor speciale care reglementează raporturile de familie, completate cu dispoziţiile Codului civil şi ale Codului de procedură civilă). În viaţa persoanelor căsătorite, statul – prin reprezentanţii săi legali – intervine doar în momente decisive precum: naşterea copiilor, moartea unui membru al familiei, divorţul partenerilor, stabilirea custodiei copiilor, a drepturilor şi obligaţiilor parentale etc. Restul universului familial, viaţa familială propriu-zisă, ţine de domeniul privat, care nu face obiectul analizei acestei perspective. Cu toate acestea, *fiecare nouă reglementare juridică a vieţii familiale apare ca o nouă incursiune şi anexare a unei porţiuni din domeniul privat, în favoarea celui public*. De altfel, în nici un alt domeniu al vieţii sociale, invazia domeniului public şi a reprezentanţilor autorităţilor statului nu a fost atât de puternică precum în cel familial.

În societatea românească, Codul Civil de la 1865 a introdus trei modalităţi de reglementare a actului căsătoriei şi anume: regimul comunităţii bunurilor, cel a separării

bunurilor şi regimul dotal – alegerea modalităţii considerate optime rămânând la latitudinea partenerilor. În cadrul *regimului comunităţii bunurilor* se consideră că toate bunurile acumulate în căsătorie (aduse dinainte sau dobândite în decursul ei) fac obiectul proprietăţii comune a soţilor, iar în cazul divorţului, ele sunt împărţite în mod egal între cei doi parteneri. *Regimul separării bunurilor* vizează faptul că fiecare soţ îşi administrează în mod individual bunurile proprii, de care dispune în întregime şi după divorţ. *Regimul dotal* prevede faptul că în decursul căsătoriei soţul administrează zestrea soţiei, fără a putea însă dispune în mod liber de ea. Instaurarea puterii comuniste în România a condus la anularea ultimelor două modalităţi de reglementare şi la menţinerea şi generalizarea regimului comunităţii bunurilor. Acesta a fost supus totuşi anumitor modificări, în sensul că bunurile comune se împart între cei doi soţi, potrivit învoielii lor. Dacă soţii nu se înţeleg în legătură cu împărţirea bunurilor comune, atunci hotărăşte instanţa de judecată. Actualmente, există propuneri legislative în direcţia revenirii la prevederi asemănătoare mai vechilor modalităţi de reglementare a căsătoriei, cele din Codul Civil de la 1865.

Caracteristicile juridice ale căsătoriei

Principalele trăsături juridice ale căsătoriei, conform Codului Familiei, sintetizate de G. Lupşan (2001, pp.25-30), sunt următoarele:

- *Căsătoria este o uniune dintre un bărbat şi o femeie.* Această particularitate este considerată a fi atât de firească, încât legiuitorul nu a considerat necesar să o precizeze. Ea exclude categoric căsătoria între homosexuali şi ridică unele probleme juridice în cazul transsexualilor. Este validată doar căsătoria transsexualului care a efectuat operaţia de schimbare de sex cu un partener de sex opus celui dobândit prin operaţie (a transsexualului bărbat, devenit femeie, cu un partener masculin sau a transsexualului femeie, devenit bărbat, cu o femeie), după înregistrarea acesteia la serviciul de stare civilă.
- *Căsătoria este liber consimţită.* În perioada interbelică, această libertatea era îngrădită în dreptul român unor categorii profesionale (membrii corpului diplomatic trebuia să obţină aprobarea Ministerului Afacerilor Externe, iar ofiţerii nu aveau dreptul să se căsătorească cu o femeie fără zestre). Astăzi, Legea 80/1995 privind statutul cadrelor militare prevede că acestea nu se pot căsători cu o persoană apatridă sau care nu are exclusiv cetăţenia română decât în baza aprobării prealabile a Ministerului Apărării Naţionale.
- *Căsătoria este monogamă.* Fundamentul căsătoriei este sentimentul iubirii dintre soţi, iar exclusivitatea acestui sentiment implică monogamia. Bigamia este sancţionată penal.
- *Căsătoria are un caracter solemn.* Caracterul solemn este realizat prin prezentarea soţilor împreună cu cei doi martori şi, eventual, a publicului (rudelor, invitaţilor) în faţa ofiţerului de stare civilă, într-o anumită zi ş.a.m.d. El este menit să evidenţieze importanţa actului juridic încheiat.
- *Căsătoria are un caracter civil.* În unele legislaţii, căsătoria are un caracter exclusiv civil (ca în Franţa, Germania, Belgia, Olanda, Elveţia, România etc.), un caracter pur religios (Grecia, ţările musulmane) sau un caracter mixt, viitorii soţi putând opta pentru căsătoria civilă sau cea religioasă (SUA, Canada, Spania, Italia, Finlanda, Danemarca, India, Brazilia etc.). În România, căsătoria este civilă deoarece se încheie în faţa autorităţilor de stat, care o înregistrează şi nu se poate desface decât în instanţele judecătoreşti.
- *Căsătoria se încheie pe viaţă.* Deşi nu este prevăzută în mod expres în Codul familiei, această caracteristică este evidentă, din moment ce legea stipulează faptul că ea încetează prin moartea (sau declararea judecătorească a morţii) unuia dintre soţi, chiar dacă se poate desface prin divorţ.
- *Căsătoria se întemeiază pe deplina egalitate în drepturi dintre bărbat şi femeie.* Această trăsătură a căsătoriei este subliniată chiar în primul articol al Codului familiei. Este vorba de egalitatea dintre soţi în momentul actului căsătoriei şi, ulterior acestuia, în relaţiile dintre soţi şi copiii lor.

- *Căsătoria se încheie în scopul întemeierii unei familii.* Finalitățile căsătoriei sunt întemeierea unei familii, a unei comunități de viață și a procreării. Procrearea nu mai este singurul scop sau finalitatea unică a căsătoriei, fiind admise și căsătoriile între persoanele care nu pot procrea (de exemplu, cele foarte în vârstă).

În problematica *naturii juridice a căsătoriei* s-au remarcat două perspective mai importante: teoria contractuală și cea comunitară (M. Minow și M.L. Shanley, 2001, pp.124-132). La acestea se adaugă perspectiva mixtă. *Teoria contractuală* susține natura contractuală a căsătoriei, primatul voinței individuale și dreptul indivizilor ca libertatea lor să fie limitată doar de obligațiile autoasumate. Este negată astfel taina religioasă a căsătoriei, susținută în dreptul canonic. Contractul apare ca un instrument al eliberării de presiunile de tip patriarhal, capabil să atenueze rolurile de gen tradiționale și diviziunea sexuală a muncii în gospodărie, concomitent cu asigurarea unei mai mari libertăți și autonomii femeii. Contractul ar putea asigura și manifestarea pluralismului și a diversității tipurilor de căsătorie, inclusiv a mariajului dintre homosexuali. Susținătorii reglementărilor contractuale consideră că este normal ca statul să oficializeze înțelegerile privind aspectele materiale ale unei relații, dar nu ar trebui să se intereseze cine cu cine se căsătorește sau cum vor decide soții să-și administreze aspectele personale și materiale ale relației lor. Prin intermediul contractelor soții pot dobândi și statutul de părinte, ca urmare a adopțiilor sau sarcinilor contractuale (care implică aranjamentele de tipul „mamei surogat"), inclusiv în cazul cuplurilor de homosexuali (gay sau lesbiene). Dezavantajele mai importante ale acestei perspective sunt următoarele: 1. relațiile sociale de putere bărbat-femeie sunt mascate pe fundalul oricăror contracte (ceea ce înseamnă că reprezentanții celor două sexe nu sunt factori egali de negociere a unui contract), 2. „travaliul" gravidității și nașterii pot fi vândute ca orice muncă fizică, 3. contractele nu oferă nici o garanție cu privire la egalitatea părților angajate în contract (fie el de căsătorie, adopție sau graviditate) și 4. definirea familiei și a responsabilităților familiale sunt lăsate pe seama reglementărilor cu caracter privat ale indivizilor.

Teoria comunitară subliniază importanța normelor tradiționale și a fundamentării, din punct de vedere juridic, a indisolubilității căsătoriei susținute de Biserică. Adepții comunitarismului resping premisa contractualistă, care fixează drept punct de plecare individul autonom și neglijează contextul relațional mai amplu, social și politic, ca și noțiunile de echitate și responsabilitate din cadrul relațiilor familiale și sociale. Unii teoreticieni comunitarieni dezaprobă însă revenirea la formulările tradiționale ale normelor comportamentale ale soților/părinților, considerate profund sexiste. Ei fac critica individualismului autonom, care a denigrat activitatea tradițională a femeii și a neglijat contribuția ei atât la viața familiei, cât și la cea a societății civile, misiunea sa istorică de protejare a eticii responsabilității sociale și a vulnerabilei ființei umane. Mai curând statul trebuie să intervină pentru a asigura binele comun, decât un regim în întregime privat, dominat de opțiuni individuale. În legătură cu acceptarea căsătoriilor dintre partenerii de același sex, comunitarienii susțin că această problemă nu poate fi lăsată la latitudinea părților implicate în respectiva relație (așa cum menționează teoriile contractuale), ea aparținând domeniului decizional comunitar. Prin urmare, mulți comunitarieni sunt împotriva acestui tip de căsătorie. În acest sens, Jean B. Elshtain argumenta că mariajul nu este și nu a fost în primul rând o relație între doi parteneri, ci înseamnă posibilitatea perpetuării generațiilor. Concomitent, autoarea susține necesitatea introducerii reglementărilor care să permită cuplurilor necăsătorite să se declare public

perechi intime, să îşi asume responsabilităţi financiare mutuale şi să fie recunoscute drept cupluri în anumite activităţi, precum cumpărarea unei locuinţe sau încheierea de asigurări (apud M. Minow şi M.L. Shanley, 2001, p.130).

Aşadar, comunitarienii consideră căsătoria o instituţie juridică, un statut de stare civilă, reglementat de lege. Dezavantajele mai importante ale acestei abordări sunt următoarele: 1. lipseşte uşurinţa de abordare a pluralismului pe care şi-o permit teoriile contractuale, un anumit tip de căsătorie şi un anumit mod de viaţă fiind privilegiat, celelalte fiind sortite defavorizării şi 2. rolurile şi îndatoririle intime şi familiale pe care partenerii şi le asumă în căsătorie sunt considerate o sarcină de ordin social şi politic, ţinând deci de domeniul public şi nu de cel privat, dar există multe controverse legate de justeţea normelor şi valorilor pe care reglementările legale le pot utiliza drept punct de plecare.

Căsătoria reprezintă în cadrul primei teorii un contract, un act juridic, în timp ce comunitarienii dezvoltă o teorie a căsătoriei, ca instituţie, ce consfinţeşte un statut juridic nou al partenerilor. Diferenţele de opinie ţin mai ales de modul diferit în care este concepută intervenţia statului în căsătorie. În practica juridică actuală, este preferată *perspectiva mixtă*, căsătoria reprezentând atât o asociaţie cu caracter privat, cât şi o entitate modelată de ordinea comunitară (politică), afectată de legislaţia în vigoare. Spre exemplu, concepţiile oamenilor despre cine poate fi un posibil partener de căsătorie sunt modelate de precizările privind gradele de rudenie prohibite şi de cele care interzic căsătoriile între partenerii de acelaşi sex sau poligamia.

1.2.3. Perspectiva sociologică

Analiza sociologică se interesează cu predilecţie de aspectele publice ale căsătoriei, dar nu numai de condiţiile ei legale, juridice, ci şi de cele sociale, ale comunităţii; de condiţiile scrise, moderne, şi nescrise, tradiţionale. Aspectele private rămân în afara interesului şi analizei sociologilor.

Această perspectivă a relevat existenţa unor *reguli fundamentale* care ghidează alegerea partenerului. Prima este *exogamia* care stabileşte clasa de indivizi care nu pot fi acceptaţi ca parteneri sexuali sau conjugali. Cea mai curentă formă a ei este „tabu-ul incestului" care interzice, în mod explicit, căsătoria între rudele apropiate. De regulă, reglementările juridice contemporane limitează tabu-ul de incest până la relaţia de rudenie de veri primari. Deşi există excepţii de circumstanţă, de exemplu, pentru familiile regale din unele societăţi, tabu-ul incestului poate fi considerat astăzi un fenomen universal.

A doua regulă este *endogamia* care stabileşte clasa de persoane cu care este permisă şi încurajată căsătoria. În multe societăţi complexe, regula se aplică celor cu origine similară: aceeaşi rasă, etnie, religie sau clasă socială. Zona geografică din care membrii unui grup familial sau local îşi pot alege partenerul sau universul endogamic este dependent de mărimea comunităţii, de intensitatea raporturilor cu lumea exterioară, de gradul de mobilitate a populaţiei, de compatibilitatea normelor şi valorilor locale cu cele extralocale. Pentru comunităţile ţărăneşti tradiţionale, universul endogamic se reduce la satul de reşedinţă şi la satele învecinate. Pentru comunităţile urbane, universul endogamic se lărgeşte foarte mult (ajungând astăzi, uneori, chiar la dimensiuni planetare). Prin urmare, endogamia încurajează solidaritatea de grup, fie el mai restrâns sau mai larg.

Din aceeaşi perspectivă sociologică sunt analizate practicile concrete de alegere a partenerului marital, care variază considerabil de la o societate la alta. În general, putem totuşi vorbi de existenţa a patru modalităţi diferite de „dobândire" a partenerului (N. Goodman, 1998):

- *căsătoria prin rapt* - este o formă mai rară care se practică în colectivităţile în care numărul femeilor este mai mic decât cel al bărbaţilor. Ea devine un mijloc de corectare a acestui dezechilibru. Până nu demult, „furtul miresei" a fost o practică întâlnită şi în unele zone rurale româneşti;
- *căsătoria prin cumpărare* - implică stabilirea unui „preţ al miresei", a zestrei femeii sau a unui serviciu făcut miresei ori familiei acesteia de către mire sau viitorul soţ. Poveştile populare româneşti abundă în exemple care ilustrează practica serviciului pe care trebuie să-l facă bărbatul familiei femeii pe care o doreşte de soţie, care devine un test al aptitudinilor, inteligenţei şi curajului;
- *căsătoria prin aranjament* - este larg răspândită. În cadrul ei, familia bărbatului şi cea a femeii aranjează căsătoria celor doi tineri. Căsătoria este considerată o legătură socială prea importantă pentru a fi lăsată la aprecierea tinerilor relativ imaturi. Cu cât miza socială şi economică sau politică (în cazul capetelor încoronate europene) a unei căsătorii a fost mai mare, cu atât a fost mai probabilă utilizarea acestei modalităţi de alegere a partenerului marital (de pildă, regele Carol I a avut aproape o duzină de proiecte matrimoniale);
- *căsătoria prin consensul părţilor* - este practica cea mai răspândită astăzi, în care alegerea este lăsată la latitudinea celor două persoane. În societăţile complexe se consideră că acesta este mijlocul cuvenit, cel mai potrivit, pentru alegerea partenerului marital. Totuşi, acest punct de vede re nu este universal.

Între căsătorii apar o serie de diferenţe şi în funcţie de *modelele de reşedinţă* practicate. Decizia stabilirii cuplului marital într-un anumit loc demonstrează repartizarea puterii între bărbaţi şi femei. Normele rezidenţei sunt foarte importante deoarece ele au unele implicaţii privind securitatea economică şi protecţia mutuală. În decursul timpului s-au conturat patru modele distincte:

- *căsătoria cu reşedinţă patrilocală* a fost mult timp modelul cel mai comun. Ea presupune stabilirea tânărului cuplu lângă sau în reşedinţa părinţilor soţului;
- *căsătoria cu reşedinţă matrilocală* situează noul cuplu lângă sau cu familia femeii;
- *căsătoria cu reşedinţă bilocală* permite cuplului să-şi aleagă între a trăi cu oricare din familiile partenerilor sau în vecinătatea acestora;
- *căsătoria cu reşedinţă neolocală* este aceea în care cuplul îşi întemeiază propriul cămin fără a ţine seama de locuinţele părinţilor. Acest model reduce posibilitatea ajutorului economic şi securitatea noului cuplu, dar sporeşte gradul lui de independenţă.

În prezent, domină căsătoriile matrilocale şi, în mod deosebit, cele neolocale, afirmă I. Mihăilescu (1995). Primele ţin de o motivaţie preponderent economică şi securizantă, iar cele din urmă, de creşterea mobilităţii geografice şi profesionale, specifică modernizării (urbanizării şi industrializării).

Modelele de descendenţă prescriu modul de transmisie a rudeniei şi a moştenirii. Există trei modele de descendenţă: uniliniară, neuniliniară şi bilaterală. *Descendenţa uniliniară*, în cadrul căreia rudenia/moştenirea este transmisă pe o singură linie parentală, poate fi patriliniară – cea mai frecventă în lume – sau matriliniară (ca la evrei). Numele şi

proprietatea sunt transmise fie de la tată la fiu, fie de la mamă la fiică. *Descendenţa neuniliniară* permite stabilirea rudeniei şi a moştenirii atât pe linia masculină (de la tată la fiu), cât şi pe cea feminină (de la mamă la fiică). În prezent, este utilizată *descendenţa bilaterală*, care presupune stabilirea descendenţei în mod egal atât pe linia bărbaţilor şi femeilor din partea tatălui, cât şi pe cea a bărbaţilor şi femeilor din partea mamei.

Din punct de vedere istoric, există două tipuri fundamentale de aranjamente maritale: poligamia şi monogamia. *Poligamia* sau căsătoria multiplă cunoaşte trei forme: poliginandria, poliandria şi poliginia.

Deşi a fost semnalată de primii antropologi, căsătoria în grup sau *poliginandria* este o formă relativ neobişnuită, foarte rară, în care doi sau mai mulţi bărbaţi sunt căsătoriţi cu două sau mai multe femei. Este puţin probabil ca acest tip de uniune să fi fost generalizat în societăţile arhaice. Unele aranjamente maritale apărute în anii '60 şi '70 s-au apropiat de această formă.

Poliandria înseamnă căsătoria unei femei cu doi sau mai mulţi bărbaţi. Ea este destul de rară, printre societăţile poliandrice numărându-se şi astăzi unele comunităţi din India, Nepal, Tibet, Sri Lanka sau Polinezia (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998, p.21). De regulă, poliandria apare ca o formă adaptativă a vieţii de familie la condiţiile grele ale existenţei, în care subzistenţa poate fi asigurată numai cu ajutorul mai multor susţinători economici bărbaţi.

Poliginia reprezintă căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe femei. Actualmente, ea este practicată într-o serie de ţări din Africa, Asia sau America latină, de religie musulmană. În S.U.A., poliginia a apărut, într-o formă structurată, în cursul secolului al XIX-lea, în comunitatea mormonilor, dar în cursul secolului al XX-lea ea fost interzisă. Această formă a căsătoriei a fost practicată, de regulă, în societăţile în care există un număr mai mare de femei (numărul redus al bărbaţilor fiind datorat, de pildă, conflictelor interetnice), dar numai de bărbaţii cu un statut economic ridicat.

Monogamia sau căsătoria între un bărbat şi o femeie este aranjamentul cel mai cunoscut. Ea corespunde numărului relativ egal al bărbaţilor şi femeilor de „vârsta căsătoriei" dintr-o societate. Monogamia poate fi întâlnită pe diferite trepte ale evoluţiei istorice, dar asemănările dintre familiile monogame din diferite epoci sau societăţi sunt pur formale deoarece conţinutul, structura, funcţiile şi semnificaţia lor socială şi culturală sunt diferite.

1.2.4. Perspectiva psihosocială

În accepţiunea psihosocială, căsătoria nu reprezintă numai momentul solemn în care un bărbat şi o femeie îşi leagă destinele pe viaţă, ci şi *„construcţia complicată a relaţiei psihologice dintre cei doi soţi, alcătuită din numeroase elemente subiective şi obiective"* (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998, p.15). Ea nu mai este înţeleasă ca un eveniment, ci ca un proces de construcţie, desfăşurat în timp. În căsnicie, soţii negociază şi re-negociază permanent cine sunt, din respectul unuia pentru celălalt şi pentru lumea înconjurătoare, îşi restructurează viaţa unul în jurul celuilalt, îşi creează noi prieteni, locuri comune, amintiri şi un viitor comun. Ei se redefinesc ca unitate diadică în proprii lor ochi şi în cei ai altora. Invitaţiile sau scrisorile primite sunt adesea adresate ambilor, iar cheltuielile sunt suportate în comun. Prietenii singuri, neangajaţi într-o relaţie intimă, pot ezita să-i caute din momentul în care cei doi au fost integraţi lumii celor care trăiesc în cuplu. Identitatea de cuplu pe care ei şi-o creează este constant (re)afirmată nu doar prin cuvintele şi acţiunile celorlalţi, ci şi prin modul în care ceilalţi gândesc relaţia lor.

Această confirmare publică continuă le oferă un loc stabil în lumea socială, având funcția de a valida noua lor identitate socială.

Toate aceste schimbări au loc de-a lungul unor stadii evolutive caracterizate de sarcini și provocări specifice, de buna rezolvare a problemelor stadiilor anterioare depinzând traseul, mai drept sau mai sinuos, al celui care urmează. Dacă un cuplu marital se descurcă bine în cadrul unei faze a ciclului vieții familiale, într-alta viitoare se poate confrunta cu dificultăți foarte mari. Cu alte cuvinte, succesul trecut sau prezent nu-l garantează, în mod automat, pe cel viitor. De asemenea, nu toate stadiile sunt la fel de ușor de parcurs, unele dintre ele creând mai multe probleme și dificultăți.

În cadrul acestei perspective, distincția dintre public și privat se modifică: *căsătoria se situează la intersecția unui vast domeniu public cu un spațiu minuscul, mai degrabă secret decât privat*. Există anumite lucruri benefice care pot înflori numai în intimitatea domeniului privat: iubirea și sexualitatea, conceperea și îngrijirea copiilor etc. Domeniul privat poate ascunde, însă, perspectivei publice și unele insatisfacții, diverse forme de neglijare domestică (a partenerului sau a copiilor), conflictele sau violența domestică (G. W. Peterson, 1998). O experiență privată intră, prin relatarea ei unor persoane din afara mediului familial, în domeniul public. De altfel, distincția dintre viața publică și cea privată variază mult nu numai de la o familie la alta, ci și de la un mediu socio-cultural la altul.

Momentul inițial al căsniciei, consfințirea sa legală, religioasă și comunitară (sărbătorirea ei împreună cu rudele, prietenii și cunoștințele mai apropiate) ține, aproape în întregime, de domeniul public, dar experiența celor doi soți din noaptea nunții are un caracter privat. Publice sunt și toate evenimentele și acțiunile pe care partenerii conjugali le împărtășesc, în decursul conviețuirii lor ulterioare, cu ceilalți membri ai comunității în care trăiesc. Private sau secrete rămân doar activitățile și experiențele considerate prea intime pentru a fi relevate celorlalți. Este vorba despre *secretele personale* sau individuale, *de cuplu* și *familiale* (A. Prost, 1997, p.55). Secretele personale includ visele, dorințele, temerile, regretele, frustrările, gândurile fugare sau persistente, care rămân neexprimate verbal. În cuplu secretul ține, mai ales, de apariția rușinii și pudorii firești legate de momentele de intimitate, de autodezvăluirile profunde sau de comportamente de „culise". Viața privată familială se concentrează în anumite momente (în timpul meselor, al activităților care antrenează pe toți membrii familiei la sfârșit de săptămână etc.) și în anumite locuri (bucătăria, sufrageria sau camera de zi).

La întrebarea „Cum modifică mariajul viața femeilor și bărbaților?", răspunsurile au tins să accentueze efectele pozitive și doar mai recent ele au devenit mai realiste (sau mai sincere), subiecții intervievați afirmând că „mariajul îmbogățește și, concomitent, impune anumite limite vieții celor doi soți" (L.L. Kersten și K.K. Kersten, 1981). De pildă, François de Singly afirmase că, pentru evoluția profesională a femeilor, căsătoria este o afacere proastă, în timp ce, pentru cea a bărbaților, ea prezintă un ușor avantaj. Totuși, multe din femeile care au un mariaj fericit, care nu se simt „handicapate" de existența căminului, a soțului sau a copiilor, pot avea o carieră excepțională, o reușită profesională deosebită.

Sociologul David Mace (1983) propune o perspectivă mai nuanțată asupra căsătoriei prin analiza și deconstruirea câtorva dintre miturile mai frecvente cu privire la aceasta, prezentate în cele ce urmează.

Miturile căsătoriei

1. *Căsătoria e ruptă din rai.* Oamenii cred adesea că atracţia miraculoasă dintre parteneri şi parcurgerea ceremonialului sacru (şi legal) al căsătoriei le oferă soţilor o dispensă specială, care îi scuteşte de efortul necesar – în mod normal – în majoritatea întreprinderilor de succes. În realitate, această credinţă este o iluzie romantică. Orice relaţie se menţine numai în condiţiile implicării constante şi ale angajamentului profund faţă de partener.
2. *Căsătoria este o căsnicie.* Cuvintele „căsătorie" şi „căsnicie" sunt utilizate interşanjabil. Dar, aşa cum arătam şi mai sus, căsătoria este atât un eveniment, cât şi un proces de durată. Ceremonia căsătoriei este doar începutul căsniciei, al construcţiei relaţiei psihologice dintre cei doi soţi; nu este sfârşitul unui drum în doi, ci începutul altuia nou.
3. *Cuplurile căsătorite trebuie să fie împreună „la bine şi la rău"* şi să accepte ceea ce li se întâmplă. Potrivit acestei credinţe, nişte forţe impersonale ar acţiona deasupra soţilor (destinul) şi ar decide cursul vieţii lor. În realitate, ceea ce li se întâmplă depinde, în mare măsură, de ei înşişi şi de resursele pe care le aduc cu ei în mariaj. Pe de altă parte, relaţia maritală nu trebuie menţinută cu orice preţ, uneori fiind preferabil divorţul părţilor.
4. *Partenerii trebuie să fie „compatibili" pentru ca mariajul să se realizeze.* Deşi există o parte de adevăr în această credinţă, afirmaţia lui Platon, potrivit căreia „partenerii adevăraţi se potrivesc ca piesele unui joc de puzzle", reprezintă o exagerare. O anumită compatibilitate iniţială este cu siguranţă benefică, însă ea este şi dobândită în timp. Orice căsătorie implică un amplu proces de acomodare reciprocă desfăşurat, adesea, de-a lungul întregii vieţi în comun, al cărei scop final este dezvoltarea sau menţinerea compatibilităţii.
5. *Cuplurile conjugale fericite nu se ceartă niciodată.* Toate cuplurile se confruntă cu dispute, conflicte şi probleme. Atâta timp cât partenerii îşi menţin autonomia, este firesc ca ei să nu gândească la fel şi să aibă perspective diferite asupra unuia şi aceluiaşi eveniment. Cuplurile mai fericite sunt acelea care dispun de abilităţi mai mari de comunicare, negociere şi rezolvare a divergenţelor în mod amiabil, în timp ce cuplurile care evită sau neagă conflictele tind să fie mai nefericite.
6. *Cuplurile care rămân împreună sunt cele fericite.* Imaginea potrivit căreia mariajele „stabile" sunt în mod necesar fericite este nerealistă. Numeroase cupluri care nu ajung niciodată la divorţ au mai multe motive să divorţeze decât unele din cele care recurg la separarea legală. Fie că sunt prizonierii unor mentalităţi depăşite („un copil nu poate fi crescut adecvat de un singur părinte"), fie de dragul unor condiţii materiale sau de teama de a face faţă unei singurătăţi totale (mai teribilă decât cea în doi?) etc., partenerii pot alege să rămână „împreună" întreaga lor viaţă, chiar dacă au suficiente motive să se despartă.
7. *Problemele personale nu trebuie discutate cu partenerul.* Acest mit sugerează faptul că problemele personale ar trebui păstrate pentru sine. Dar dacă partenerii maritali nu pot obţine susţinerea şi simpatia reciprocă în suişurile şi coborâşurile vieţii, de la cine să le mai obţină? O relaţie afectuoasă şi plină de grijă pentru celălalt trebuie să includă tot ceea ce priveşte cuplul. Totuşi, partenerul nu trebuie transformat într-un „coş de gunoi" în care să aruncăm toate frustrările şi experienţele noastre negative.
8. *Cuplurile căsătorite nu trebuie să discute dificultăţile lor conjugale cu alte cupluri.* Această regulă, numită şi „tabu-ul intermarital", priveşte cuplurile de suportul şi ajutorul reciproc pe care acestea şi le-ar putea oferi, scutind fiecare pereche de efortul prelungit de căutare a unei soluţii deja verificate de alţii.
9. *Soţii nu au nevoie de consiliere sau terapie decât atunci când sunt profund afectaţi.* De fapt, atunci când partenerii sunt deja prea afectaţi de relaţia toxică în care sunt prinşi, ajutorul profesional ar putea veni prea târziu, deoarece alienarea psihologică diminuează motivaţia cuplului de a depune efort pentru salvarea relaţiei. Cu cât terapia este începută mai devreme, cu atât sunt mai mari şansele ca soţii să fie îndrumaţi spre găsirea căii de rezolvare a problemelor apărute.

În concluzie, căsătoria este *calea unor prefaceri ale personalităţii prin experienţa conjugalităţii şi parentalităţii.* Din punct de vedere psihologic, căsătoria deplină nu este creată nici de un act al Stării civile sau de Biserică şi nici printr-o alegere prealabilă

fragilă, ci *prin faptul duratei sale*. Adevărata căsătorie este legătura fecundă, care durează, care sfidează moartea, aşa cum afirmă Ph. Ariès (1998, p.152).

1.3. Familia – dimensiuni, caracteristici şi tipologii

Noţiunea modernă de familie provine din latinescul *familia* care, iniţial, a desemnat proprietatea cuiva, pământul, casa, banii, sclavii etc. şi, mai apoi, relaţiile de rudenie sau afiliere. Definiţiile termenului au variat mult în funcţie de disciplina şi perspectiva teoretică a cercetătorului, de scopul său, de momentul istoric sau nivelul organizării sociale etc. Astăzi, familia este definită ca *o structură dinamică, în permanent proces de modelare şi re-modelare, constând în ansamblul relaţiilor dintre membrii ei, uniţi prin căsătorie, origine (filiaţie sau rudenie prin descendenţa dintr-un autor comun) şi adopţie*. Membrii grupului familial locuiesc împreună (sunt co-rezidenţi), comunică şi interacţionează unii cu alţii în funcţie de rolurile familiale adoptate, au o viaţă economică, interese, norme şi valori comune, ei creând şi menţinând un mod de viaţă şi o mentalitate comune.

1.3.1. Scurt istoric al vieţii familiale moderne

Unii dintre primii antropologi au definit familia ca fiind un *grup social caracterizat prin rezidenţă comună, cooperare economică şi reproducere* (G. Murdock) sau ca *un grup având originea în căsătorie, caracterizat prin drepturi şi obligaţii diverse (morale, juridice, economice, sociale etc.), prin interdicţii sociale şi sexuale* (C. Lévi-Strauss). Pornind de la aceste precizări, reprezentanţii „Istoriei mentalităţilor" au subliniat faptul că viaţa privată nu are sens decât în raport cu cea publică şi cu caracteristicile fiecărei societăţi.

După unii cercetători (de ex., J. Habermas), echilibrul dintre sferele vieţii publice şi private a fost atins la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, după care s-a profilat, treptat, „decadenţa sociabilităţilor". Închiderea în familia nucleară omniprezentă, dominată de puterea feminină, a făcut ca intimitatea să devină tiranică şi să pună stăpânire pe *omul public* (M. Perrot, 1997). Observând că în intervalul menţionat s-a produs exilarea femeilor în sfera privată, mai mult decât oricând, Lynn Hunt (1997, p.41) nota: „Femeile erau asociate cu *interiorul*, cu spaţiul privat, nu numai pentru că industrializarea le permitea femeilor burgheze să se definească doar în acel spaţiu, ci şi pentru că Revoluţia demonstrase limpede care ar putea fi rezultatele – şi, nu mai puţin, pericolul pentru bărbaţi – ale unei răsturnări a ordinii *naturale*". Cu alte cuvinte, triumful modelului burghez a însemnat şi „mania familiei" sau instaurarea domesticităţii şi bizara răsturnare a rolurilor de sex maritale (femeile au început să se îmbrace la fel ca bărbaţii, să meargă pe front, să ceară divorţul pe motiv că sunt nefericite etc., chiar dacă ultimul aspect a fost recuperat în legislaţia multor ţări europene foarte târziu, după 1950).

Modelul familial burghez are la bază norme pe care le respectăm şi astăzi, precum cele notate de Baroneasa Staffe: „Cu cât ne frecventăm mai puţin vecinii, cu atât merităm mai mult stima celor ce ne înconjoară", „În tren sau în orice alt loc public, oamenii bine crescuţi nu intră niciodată în vorbă cu necunoscuţii", „Nu se discută niciodată despre problemele intime cu rudele sau cu prietenii care călătoresc împreună cu noi în prezenţa unor necunoscuţi" (apud A. Prost, 1997). În ceea ce priveşte locuinţa, aceasta se diferenţiază între zonele destinate primirii oaspeţilor şi cele private, ascunse de privirile

indiscrete. În cele dintâi nu are acces oricine, iar în timpul vizitelor copiilor nu li se permite accesul în acest spaţiu. Prin urmare, camerele de primire reprezintă „un spaţiu de tranziţie între viaţa privată şi cea publică" (A. Prost, 1997, p.13).

Evident, existau diferenţe mari între clasa burgheză şi clasele populare: burghezia avea o viaţă privată mult mai consistentă, comparativ cu muncitorii, meseriaşii sau prăvăliaşii, care nu aveau nici timpul şi nici spaţiul necesar. În clasele populare intimitatea era practic imposibilă. Părinţii şi copiii trăiau laolaltă, luând parte cu toţii la activităţile vieţii familiale de zi cu zi. Sexualitatea nu era un secret, spre deosebire de familiile burgheze, care au transformat-o în tabu. Fără a atenta la pudoarea copiilor în mod intenţionat, majoritatea părinţilor nu se fereau de copiii lor. Aşa se explică de ce „problema educaţiei sexuale nu s-a pus decât după 1960" (A. Prost, 1997, p.55).

În decursul secolului al XIX-lea, demarcaţia dintre public şi privat, bărbat şi femeie, s-a accentuat odată cu *invazia publicului asupra spaţiului privat.* Statul a intervenit tot mai mult în mediul familial pentru a garanta drepturile individuale, a încuraja solidaritatea familială, a limita drepturile parentale şi a extinde secularizarea căsătoriei.

În mod paradoxal, poate, evoluţia recentă a familiei a presupus pierderea funcţiilor sale publice şi accentuarea celor private, ca o măsură de autoprotecţie. O parte din sarcinile familiei au fost preluate de instituţii şi instanţe colective (de exemplu, de cele economice, educaţionale, de asistenţă socială a rudelor în vârstă etc.), fapt care a favorizat o aşa-numită „privatizare a familiei" la nivelul rolurilor îndeplinite. Ca urmare a schimbării funcţiilor sale, familia a încetat să mai fie o instituţie puternică. În secolul al XX-lea, privatizarea familiei a devenit, şi mai evident, echivalentă cu dezinstituţionalizarea ei. Viaţa privată familială modernă a permis o tot mai mare autonomie individuală, în extrema căreia celibatul apare ca „o absorbţie a vieţii private domestice în viaţa privată individuală" (A. Prost, 1997, p.48).

1.3.2. Perspectiva juridică

Mult timp, până în preajma secolului al XIX-lea, familia a fost considerată drept o *asociere naturală, prepolitică, ierarhică, indisolubilă şi privată între părţile unui cuplu heterosexual şi copiii lor naturali* (M. Minow şi M.L. Shanley, 2001). Această concepţie asupra familiei s-a dovedit a fi profund sexistă: soţul avea autoritate asupra soţiei, era stăpânul gospodăriei şi reprezentantul întregii sale familii în sfera publică. Teoria nu a acoperit, însă, întreaga realitate a situaţiilor şi raporturilor familiale.

Diferenţa dintre imaginea familiei în teoria politică şi legislaţie, pe de o parte, şi experienţele de viaţă şi expectaţiile multor indivizi, pe de altă parte, a sporit considerabil de la mijlocul secolului al XIX-lea şi până astăzi. Treptat, căsătoria a fost înţeleasă ca un contract, încheiat cu consimţământul partenerilor, uniunea putând fi desfăcută atunci când una dintre părţi nu respectă convenţiile stabilite prin acordul comun (aşa cum am văzut în cadrul teoriei contractuale). De la mijlocul secolului al XIX-lea, au fost acceptate tot mai mult adopţiile legale, reflectând faptul că relaţiile dintre părinte şi copil pot fi create şi prin voinţă şi consimţământ, nu numai prin activitatea biologică naturală.

Din a doua jumătate a secolului trecut, a fost pus sub semnul întrebării caracterul „natural" al subordonării femeii autorităţii soţului ei, iar copiii au încetat a mai fi trataţi ca o proprietate parentală. Ca urmare a imixtiunii tot mai mari a statului în domeniul privat familial, legile au restrâns puterea absolută a soţului asupra soţiei, a părinţilor asupra copiilor (de exemplu, în domeniul muncii acestora), au lărgit libertăţile copiilor şi

au impus solicitarea opiniei lor pentru stabilirea custodiei în urma divorţului (M. Minow şi M.L. Shanley, 2001). Din moment ce acţiunile membrilor familiei au fost considerabil restricţionate de deciziile politice şi legislative, familia nu a mai putut fi analizată ca o „entitate prepolitică".

Actualmente, familia este definită din punct de vedere juridic ca *grup de persoane între care există relaţii de sânge, căsătorie şi adopţie, drepturi şi obligaţii cu originea în actele juridice* (certificatul de căsătorie, înfiere etc.). Ea reprezintă o *entitate formată din soţul, soţia şi copiii lor sau ai oricăruia dintre ei, care au aceeaşi locuinţă.* Dar familia poate include şi părinţii soţilor (cu acelaşi domiciliu ca şi ei) sau poate fi alcătuită dintr-o persoană singură (necăsătorită, divorţată sau văduvă) şi copiii aflaţi în întreţinerea acesteia.

Cele mai importante relaţii din cadrul familiei sunt reglementate prin norme juridice. Acestea vizează totalitatea raporturilor de familie, clasificate în următoarele categorii (apud G. Lupşan, 2000):

- *Raporturile de căsătorie*, legate de încheierea căsătoriei, condiţiile de fond şi de formă, efectele personale şi patrimoniale ale căsătoriei, încetarea şi desfacerea acesteia;
- *Raporturile de filiaţie*, privind modul în care se stabileşte filiaţia faţă de părinţi, situaţia legală a copilului născut în căsătorie sau în afara ei;
- *Raporturile de adopţie* privesc încheierea şi încuviinţarea înfierii, persoanele între care adopţia poate avea loc, raporturile personale şi patrimoniale care rezultă din adopţie, desfiinţarea şi desfacerea adopţiei;
- *Raporturile privind ocrotirea parentală,* incluzând ansamblul drepturilor şi obligaţiilor părinţilor faţă de interesele personale şi patrimoniale ale copiilor lor minori;
- *Unele raporturi asimilate de lege raporturilor familiale.* Este vorba despre relaţiile dintre foştii soţi, unele relaţii dintre un soţ şi copilul celuilalt soţ, unele relaţii dintre fostul adoptat şi fostul părinte adoptiv etc.

Deşi rezultă din rudenie sau căsătorie, unele raporturi rămân în afara reglementării dreptului familiei. Spre exemplu, drepturile succesorale ale membrilor unei familii sunt reglementate de dreptul civil.

1.3.3. Perspectiva sociologică

Ca realitate socială complexă, familia s-a dezvoltat odată cu evoluţia societăţii şi s-a modificat în funcţie de schimbările înregistrate la nivel societal. Definiţiile sociologice ale familiei au subliniat diferite dimensiuni sau aspecte intercorelate ale sistemului familial (M. Voinea, 1993), precum:

a. *dimensiunea biologică, sexuală*: familia apare ca o instituţie bazată pe sexualitate (în cadrul ei realizându-se procreaţia, prin unirea biologică dintre bărbat şi femeie) şi pe tendinţele materne şi paterne, ale căror forme variază de la o cultură la alta (monogamă, poligamă, poliandră etc.);
b. *dimensiunea psihologică, afectivă*: familia este o unitate emoţională capabilă să îndulcească pentru fiecare membru în parte loviturile mai grele ale vieţii (J.S. Bruner);
c. *dimensiunea psihosocială, interacţională*: familia apare ca o unitate de interacţiuni şi intercomunicaţii personale cuprinzând rolurile sociale de soţ şi

soţie, mama şi tată, părinte şi copil, frate şi soră, constituită în şi prin afecţiune mutuală împărtăşită.

d. *dimensiunea socială*: prin familie se realizează o comunitate de viaţă între soţi, între părinţi şi copii (uneori şi cu alte rude). Dacă latura biologică a rămas constantă, aproape neschimbată de-a lungul timpului, latura socială este veşnic schimbătoare, ea decurgând din morala, educaţia, aspectele economice, juridice, psihosociale etc., specifice unui context sociocultural dat;

e. *dimensiunea moral-educativă*: familia este o realitate educativă, prin crearea unui mediu cu puternice valenţe educative oferite copiilor, şi o instituţie morală, puternic impregnată de valorile iubirii şi moralei religioase (creştine, în cazul nostru).

Interesată cu precădere de aspectele structurale şi de variabilele macrosociale ale familiei, perspectiva sociologică a fost deosebit de prolifică în dezvoltarea tipologiilor familiale. Astfel, *în funcţie de dimensiunile grupului familial şi de gradul de dezvoltare a societăţii* deosebim familia extinsă de cea nucleară. Limbajul sociologic tradiţional desemnează prin *familia extinsă* unitatea creată prin două sau mai multe familii nucleare sau conjugale, care locuiesc împreună, în acelaşi cămin, unite prin legătura părinte-copil şi cea dintre fraţi şi surori. Veriga-cheie în acest lanţ sunt părinţii care se află în relaţie de rudenie directă atât cu copiii lor, cât şi cu proprii părinţi (bunicii copiilor lor). Familia extinsă funcţionează pe baza unor reguli relativ rigide şi a unui sistem imobil al valorilor morale, menite să asigure stabilitatea şi „spiritul de clan". Deşi nu a fost preponderentă în toate societăţile, regiunile sau perioadele istorice, familia extinsă a fost larg răspândită.

Se crede adesea că *familia nucleară* a apărut recent, în ultimii 100 de ani şi chiar mai puţin. În realitate, nu există societate din istoria umanităţii care să nu fi acordat importanţă familiei elementare sau nucleare (J. Goody, 2003). În majoritatea cazurilor, aceasta a existat în paralel cu cea extinsă, ca grup co-rezidenţial. Familia nucleară (restrânsă sau conjugală) constă din relaţiile dintre soţ, soţie şi copiii lor sau cei adoptaţi. În cadrul ei, poziţia centrală aparţine legăturii conjugale, indicată şi de noţiunea de căsătorie/căsnicie sau cuplu conjugal.

Preponderenţa familiei de tip nuclear este astăzi tot mai mult pusă sub semnul întrebării de sporirea numărului familiilor monoparentale, a familiilor fără copii (sau a cuplurilor fără descendenţi), a cuplurilor consensuale, hetero- sau homosexuale.

În funcţie de *poziţia ocupată în contextul familial, de copil sau adult*, literatura sociologică tradiţională menţionează existenţa a două tipuri de familii: *de origine* şi *de procreare*. Familia de origine este cea în care suntem născuţi, în care ocupăm statutul de copil. Familia de procreare este aceea pe care o creăm ca adult, prin căsătorie, şi în care deţinem statutul de soţ/soţie, tată/mamă.

De asemenea, *în funcţie de axa tradiţie-modernitate*, putem deosebi familia patriarhală (sau tradiţională) de familia contemporană. *Familia patriarhală*, de tip extins, cel mai adesea, funcţiona sub autoritatea celui mai în vârstă adult de sex masculin, respectul fiind elementul esenţial al menţinerii ordinii. *Pater familias* menţinea stricta diviziune şi stratificare a rolurilor domestice, în care activitatea era reglată de tradiţiile şi îndeletnicirile ancestrale. Soţul/tatăl îşi exercita autoritatea asupra soţiei şi copiilor (şi, în multe cazuri, asupra servitorilor, arendaşilor sau sclavilor), fiind responsabil pentru asigurarea mijloacelor economice necesare membrilor gospodăriei sale, pe care îi reprezenta în sfera publică. Mama/soţia răspundea de organizarea vieţii şi a cheltuielilor gospodăriei, având grijă de integritatea fizică a rezidenţilor gospodăriei, şi asigura

sprijinul moral şi educaţia membrilor familiei. Totuşi, responsabilitatea educaţiei morale şi a educaţiei membrilor familiei cădea în sarcina ambilor părinţi. Acestora le revenea şi sarcina alegerii partenerilor copiilor, în funcţie de statutul lor economic şi social. Familia de acest tip era mai ales o unitate de producţie şi de reproducţie, un mecanism de transmitere a proprietăţii şi a rangului social, de la o generaţie la alta, de pregătire a noilor generaţii pentru a face ceea ce au făcut şi generaţiile trecute. În cadrul ei, filiaţia primă în faţa raporturilor afective, iar colectivismul primă în faţa individualismului.

În drumul său spre modernitate, familia s-a îndepărtat de obiceiuri şi tradiţii, de lanţul filiaţiei şi a bulversat relaţiile cu cei apropiaţi. *Familia contemporană* este (preponderent) nucleară, cu o structură mai flexibilă a rolurilor maritale. Ideea egalităţii juridice dintre bărbat şi femeie şi nevoia de emancipare a femeii au condus la expectanţa potrivit căreia sarcinile domestice pot fi negociate şi redistribuite între soţi. Aceasta creează riscul apariţiei unor configuraţii familiale care nu mai sunt de ordin conjugal, ci asociativ (care nu mai implică sentimentul iubirii). Or, premisele familiei nucleare sunt tocmai sentimentele de afecţiune dintre soţi, care îşi aleg partenerul fără a mai fi constrânşi de tradiţie sau de opinia publică. Familia modernă a întărit relaţiile afective dintre membrii nucleului familial, devenind o stare de spirit (Fl. Druţă, 1998). Totuşi, numeroase aspecte ale vieţii familiale ies de sub incidenţa stărilor afective pozitive: numărul tot mai mare al copiilor ne-supravegheaţi de un membru al familiei, delincvenţa juvenilă, numărul mare al divorţurilor etc. În acelaşi timp, valorile tradiţionale sunt în mare măsură răsturnate: individualismul câştigă treptat teren în raport cu colectivismul, iar autonomia personală câştigă teren în detrimentul solidarităţii familiale.

În funcţie de efectul numeric şi cel structural, F. Le Play distingea trei forme de familii: familia patriarhală (definită mai sus), familia instabilă şi familia tulpină. *Familia instabilă* îşi creşte copiii fără a le transmite respectul pentru autoritate şi tradiţie şi fără a-i pregăti pentru a fi independenţi, originali şi plini de iniţiativă. *Familia tulpină* este varianta diminuată a familiei patriarhale, în care se încurajează autonomia şi separarea tinerilor soţi de familiile lor de origine (sau roirea noilor familii).

Din punctul de vedere al rolurilor de sex, Georges Menahem evocă existenţa succesivă şi simultană a trei modele familiale: familia patrimonială, familia conjugală şi familia asociativă (apud B. Balwin-Legros, 1998). În fiecare dintre acestea, rolul masculin şi cel feminin decurg din relaţia pe care o întreţin cu proprietatea, producţia şi reproducţia biologică şi socială. Autorul consideră că un model îl depăşeşte pe altul cu mai mare sau mai mică viteză, în condiţiile în care, toate modelele se regăsesc în fiecare epocă, inclusiv în cea contemporană. Variantele fiecărui model pot fi întâlnite în toate clasele sociale. De exemplu, modelul patrimonial, specific familiilor constituite în scopul menţinerii şi amplificării proprietăţii, se regăseşte încă în familiile marilor averi (capitaluri) sau în cele ţărăneşti. *Familia conjugală* este alcătuită exclusiv din cei doi soţi, din cuplul fără descendenţi în care primează interesul comun şi reciprocitatea afectului. Într-un sens mai larg, sintagma se foloseşte astăzi pentru familia nucleară în care, pe prim-plan, se află relaţia conjugală, cea parentală fiind secundă. În fine, *familia asociativă* include familiile cu *dublu venit*, în care ambii soţi sunt salariaţi, sau cele cu *dublă carieră*, în care soţii au o carieră similară, comparabilă ca nivel al prestigiului, poziţiei sau venitului. Acest tip de familie s-a extins odată cu intrarea masivă a femeii în câmpul muncii şi se fondează pe o relaţie mai echitabilă între sexe, acest egalitarism progresând odată cu urcarea în ierarhia socială.

Familia ca instituţie economică

Sociologii R. Collins şi S. Coltrane (1998, pp.31-55) au dezvoltat *teoria familiei ca sistem de proprietate*, în cadrul căreia sunt analizate trei tipuri de proprietate: proprietatea economică, posesiunea sexuală şi posesiunea intergenerațională. Gradul în care aceste tipuri de proprietate sunt deţinute de soţ sau de soţie variază în diferitele societăţi, iar combinarea lor diferită a dat naştere variatelor tipuri de familie.

1. Economia familială a fost prima formă de proprietate produsă şi consumată. În societatea modernă, familia este mai puţin importantă în economia totală decât a fost ea odată deoarece nu mai este unitatea de producţie principală, ea devenind, mai degrabă, o unitate de consum. Totuşi, şi astăzi copii au nevoie de sprijinul economic al familiei lor; la fel şi adulţii. Legal, soţul şi soţia deţin astăzi în comun proprietatea familială. Acolo unde munceşte doar soţul, soţia are dreptul la suport economic şi invers. Există însă şi un aspect non-monetar al economiei familiale: este vorba de munca efectuată în gospodărie, fără de care familia nu ar putea funcţiona şi din care o mare parte îi revine soţiei.

2. Dreptul de posesiune sexuală este strâns legat de proprietatea economică familială. El include dreptul de a întreţine relaţii sexuale cu partenerul conjugal şi interzice dreptul de a întreţine relaţii sexuale cu *outsider*-ii cuplului (adulterul apare, astfel, ca o încălcare a posesiunii sexuale). Uneori, dreptul poate fi extins la a pretinde iubire sau afecţiune din partea soţului sau a soţiei. Deşi expresia de „proprietate sexuală" poate să pară extrem de dură, ea sugerând degradarea statutului uman, există motive care permit extinderea conceptului de proprietate la drepturile erotice ale căsătoriei. Kingsley Davis, autorul care a introdus sintagma de „proprietate sexuală", a subliniat faptul că „proprietatea" nu este „lucrul" pe care cineva îl deţine, ci este o relaţie socială. Noţiunea de proprietate este un tip de înţelegere, de acord inter-uman în legătură cu modul în care oamenii vor acţiona faţă de anumite obiecte.

În multe societăţi tradiţionale, funcţionează *posesiunea sexuală unilaterală*: femeia este/se află în posesiunea sexuală a bărbatului, nu şi invers. Societatea actuală este mai apropiată de ceea ce numim *posesiune sexuală bilaterală*. Aceasta înseamnă că, în principiu, ambii soţi se află în posesiunea sexuală a partenerului. Nici unul nu are dreptul de a avea relaţii extramaritale şi fiecare are dreptul său asupra relaţiilor sexuale cu celălalt. Nerespectarea acestui drept constituie un motiv de divorţ. Deşi numărul soţiilor adulterine a crescut în ultimii ani, în anumite categorii sociale, numărul adulterinilor bărbaţi a rămas constant mai mare.

3. Proprietatea poate fi transmisă descendent sau ascendent între persoanele unite prin legături de rudenie sau afiliere. Aşa cum am precizat deja, transmisia proprietăţii se face astăzi, cel mai frecvent, bilateral (descendenţă/ascendenţă bilaterală).

Dacă repartizarea rolurilor de sex maritale în sânul unei familii se realizează în funcţie de poziţia bărbatului şi femeii în relaţiile lor economice şi non-economice, atunci această repartiţie se bazează pe *opiniile şi reprezentările sociale*. Reprezentările organizează şi articulează informaţiile cu privire la un anumit obiect. Analizând reprezentările căsătoriei ca instituţie, Louis Roussel (1980) a identificat patru tipuri de căsătorii, considerate ulterior tipuri de familii:

- *familia tradiţională*, formată din cuplul conjugal şi copiii săi, ca reprezentare dominantă. Finalitatea acestui model o reprezintă însăşi căsătoria, procrearea şi socializarea copiilor;
- *familia alianţă (sau „istorie")*, dominată de solidaritatea fondată pe amintirea mereu vie a unui trecut fericit şi pe speranţa unui viitor mai bun. Instituţia căsătoriei devine cadrul solidarităţii afective;
- *familia fuzională*, în care soţii consideră că, atâta timp cât au capacitatea de a se susţine unul pe celălalt prin empatie şi anticipare emoţională, uniunea lor este una autentică. Instituţia căsătoriei este redusă la o formalitate comodă, în care solidaritatea afectivă internă se poate manifesta.

- *familia asociativă (sau „club")*, în care soţii îşi respectă independenţa, îşi recunosc autonomia şi puterea, inclusiv cea de a rupe relaţia dacă li se pare deficitară. Practic, instituţia încetează să existe, rămânând doar un contract privat reziliabil. În cadrul acestui tip de familie, finalitatea constă în maximizarea gratificaţiilor fiecărui partener.

Există însă lucrări privind reprezentările familiei care ţin seama şi de alte criterii sau coordonate, cum ar fi: criteriul morfologic (modul de uniune, prezenţa sau absenţa copiilor, structura parentală, gradul de fuziune, de deschidere spre exterior), scopul unităţii familiale (finalitatea familiei, natura solidarităţii), criteriul rolurilor de sex maritale (rigide sau flexibile, gradul lor de complementaritate) etc., aşa cum sugera Bernadette Balwin-Legros (1998). Autoarea menţiona că numărul tipologiilor este considerabil, dar, adesea, ele sunt o tentativă forţată de a conferi printr-un sistem de axe de coordonate sau printr-un tabel o coerenţă internă unor realităţi extrem de complexe. În plus, indicatorii de tip macrosocial (precum natalitatea sau angajarea femeilor în câmpul muncii) sunt deseori amalgamaţi, fără vreo precauţie, cu cei microsociali (ţinând de calitatea relaţiilor maritale, afectivitatea, gradul de autonomie sau fuziune a partenerilor etc.).

1.3.4. Perspectiva psihosocială

Din punct de vedere psihosocial, familia reprezintă exemplul tipic al *grupului social primar* sau *restrâns*. Noţiunea de grup social – centrală în psihologia socială – a fost definită ca o pluralitate de indivizi, asociaţi prin legături de tip normativ, comunicativ, afectiv şi funcţional. Grupul primar este caracterizat prin dimensiunile sale reduse (de la minimum 2, la 30-40 de indivizi), prin existenţa relaţiilor psihologice explicite, a unui sistem de interacţiuni dinamice şi a unui obiectiv comun, prin existenţa unei reţele de roluri şi statusuri, a unui sistem de norme şi valori recunoscute şi acceptate. Cele două caracteristici fundamentale ale oricărui grup social sunt existenţa unui *scop comun* (care constituie motorul şi catalizatorul acţiunii grupale) şi *interdependenţa* care există între membrii grupului. Toate acestea pot fi identificate şi în cazul realităţii familiale.

Familia constă, aşa cum arătam anterior, într-un ansamblu de relaţii afective şi de comunicare formate prin căsătorie, origine sau adopţie. Ea rezidă într-un ansamblu de roluri maritale, parentale şi filiale, de interese, aspiraţii, scopuri, norme şi valori comune, recunoscute, acceptate şi interiorizate de membrii familiei, impuse de viaţa în comun. Membrii familiei menţin şi perpetuează o cultură comună, derivată din cultura societăţii date, prezentând şi unele caracteristici proprii familiei respective. De asemenea, relaţiile lor de tip „faţă în faţă", strânsa lor interdependenţă şi scopul comun sunt facilitate de faptul că membrii unei familii sunt co-rezidenţi.

Familia prezintă însă şi o serie de *particularităţi diferenţiatoare*, care îşi pun amprenta asupra variaţiilor individualismului şi colectivismului, ale autonomiei şi solidarităţii.

1. Astfel, faţă de orice alt context social, familia are calitatea unică de *a influenţa cele mai multe domenii ale vieţii noastre*, de la obiectivele noastre educaţionale la modul în care facem faţă conflictelor, de la filosofia religioasă sau seculară pe care o alegem la aspectele despre care putem discuta confortabil (G.W. Peterson, 1998). Nici un alt cadru social nu influenţează atât de multe aspecte ale vieţii noastre cotidiene şi nu complică la

fel de mult raportul dintre gradul în care ne afirmăm individualitatea şi cel privind menţinerea legăturilor cu ceilalţi.

2. Un alt aspect distinctiv este *apartenenţa involuntară*. Este adevărat faptul că *membership*-ul involuntar caracterizează şi alte apartenenţe de grup ale noastre, din moment ce nu ne putem alege etnia, categoria socială sau cea sexuală în care venim pe lume. Este însă dificil, dacă nu imposibil, să abdicăm de la mediul intim, familial. Este cu siguranţă mai uşor să schimbăm relaţiile noastre de prietenie, slujba, proiectele profesionale, opţiunea religioasă, apartenenţa naţională sau cea etnică, decât să schimbăm relaţiile noastre familiale. Aceasta înseamnă că multe alte grupuri înregistrează schimbări mai numeroase ale membrilor componenţi, ceea ce înseamnă – implicit – relaţii mai puţin intense.

3. *Legăturile familiale par să aibă o mai mare durată*, comparativ cu cele din cadrul altor grupuri sociale. Expectanţa unei mai mari permanenţe este întărită de obligaţiile interpersonale autoasumate, de sancţiunile sociale şi aranjamentele legale care definesc relaţiile maritale şi cele părinte-copil. Unul din rezultatele acestui tip de aranjament formal este diminuarea gradului de autonomie sau individualism al unei persoane şi complicarea conexiunilor dintre membrii familiei.

4. Familia se deosebeşte de alte grupuri sociale şi prin *raportul dintre public şi privat*, prin gradul mai mare în care activitatea familială poate fi ascunsă perspectivei publice. Juriştii se confruntă cu mari dificultăţi în efortul lor de a preciza gradul până la care se poate vorbi despre caracterul privat al familiei şi despre imunitatea acesteia la intervenţia statului (M. Minow şi M.L. Shanley, 2001).

Domeniul privat include universul secretelor familiale. O clasificare a acestora, prezentată de Vimala Pillari (1986), include: *secretele individuale*, *interne* şi *împărtăşite*. Secretul individual rămâne neformulat, neîmpărtăşit nici unuia dintre membrii familiei. Secretele interne apar atunci când cel puţin doi membri ai grupului familial deţin câte un secret pe care îl ascund unul faţă de altul sau faţă de persoane din afara familiei. Secretele împărtăşite sunt cele cunoscute de toţi membrii familiei, care sunt forţaţi să-l păstreze unul faţă de altul – toţi ştiu, dar nimeni nu vorbeşte – şi faţă de indivizii din afara mediului familial. De pildă, pasiunea pentru băutură a unei mătuşi poate fi cunoscută de toţi membrii familiei, dar subiectul este considerat tabu, nimeni neavând dreptul să-l discute în interiorul sau în afara familiei. Secretele de acest tip indică faptul că fiecare persoană are dreptul la o viaţă privată şi că nimeni nu trebuie să se amestece în ea. Astfel, familia îşi menţine homeostazia şi poate fi privită, în continuare, ca fiind funcţională sau normală.

În acelaşi timp, există *secrete dulci*, *lejere* sau *amuzante* (pregătirea unei aniversări, a unui cadou, a unei cereri în căsătorie, căutarea numelui copilului) şi *secrete toxice*, care trimit la vulnerabilitatea personală, la complexele şi dificultăţile individuale, de cuplu sau familiale (de exemplu, scriitorul Louis Aragon sau actorul Jack Nicholson au aflat abia în adolescenţă că persoana căreia i-au spus „mamă" este în realitate bunica lor, iar adevărata lor mamă este cea pe care au considerat-o „sora" lor, fapt care i-a forţat la o re-evaluare şi re-structurare dureroasă a identităţii lor psihosociale). Lumea privată constituită îi permite familiei să construiască o perspectivă unică asupra realităţii şi să regleze modul în care individualismul şi solidaritatea sunt gestionate în condiţiile unei minime intervenţii a forţelor exterioare.

5. O altă caracteristică distinctivă a familiei este tendinţa membrilor săi de a elabora *o mentalitate specifică*, *o „paradigmă familială"*, *o „concepţie asupra lumii"*.

Paradigma se referă îndeosebi la regulile familiale privind relațiile interpersonale, modul în care membrii familiei trebuie să acționeze asupra mediului sau să-l interpreteze. Regulile care guvernează viața familială sunt implicite, nescrise, tind să se repete și să devină redundante. Ele dispun de autonomie și tind să se mențină în timp. Paradigma familială include mecanismele care controlează progresul spre autonomie, ca și menținerea solidarității. Deși autonomia și solidaritatea coexistă în fiecare familie, gradul în care ele sunt încurajate sau tolerate diferă de la o familie la alta (L. Constantine, 1986). Unele condamnă individualismul, încurajând coeziunea membrilor, împărtășirea aceloraşi obiective și percepții asupra lumii. Altele împărtășesc o concepție despre lume care încurajează autonomia în dauna scopurilor comune și a coeziunii grupului.

Secretele și superstițiile sunt și ele elemente ale mentalității familiale. Multe dintre secretele familiale includ informații interzise sau diferențiat împărtășite, privind evenimente sau incidente precum: relațiile extramaritale, incestul, experiența închisorii sau privării de libertate etc. Superstițiile reprezintă credințe în supranatural, noroc, semnificația culorilor, a numerelor sau în alte noțiuni incongruente cu faptele sau gândirea rațională. Obiceiul de a bate în lemn pentru a alunga răul sau credința în faptul că vinerea din data de 13 este plină de ghinion sunt doar două exemple de superstiții deprinse, adesea, în familie.

6. Familiile diferă de alte grupuri restrânse și prin *intensitatea sentimentelor și emoțiilor* trăite și exteriorizate în granițele lor (M. Bowen, 1978). Deși emoțiile puternice pot fi exprimate și la locul de muncă sau în diverse asociații voluntare, intensitatea, varietatea și continuitatea stărilor afective familiale sunt ne-egalate de cele din alte tipuri de relații. Membrii grupului familial sunt legați de expresiile puternice ale iubirii, atașamentului, loialității și sensibilității față de sentimentele celuilalt, care se pot origina întrucâtva în unele tendințe biologice (M. Bowen, 1978; J. Bowlby, 1963). Fațeta întunecată a acestei caracteristici vizează sentimentele de respingere, de frustrare, de furie, moderată sau puternică, care conduc la violență.

Experiențele emoționale pozitive, din cadrul familial, constituie un suport psihologic pentru membrii familiei, un imbold de a-și afirma individualitatea și de a explora mediul social extern. Afectele pozitive sunt cele mai puternice și mai complicate elemente ale conexiunilor care mențin unit grupul familial. Sentimentele negative trăite în unele familii pot cataliza procesele de separare și destrămare a legăturilor familiale. O altă posibilitate este aceea de a utiliza sentimentele pozitive sau negative pentru întărirea legăturilor patologice, care sunt excesiv de închise, și pentru a submina progresul unei persoane spre autonomie.

7. În fine, trebuie subliniat faptul că *unele aspecte biologice, naturale, pot juca un anumit rol în modul de exprimare a autonomiei și solidarității din cadrul familiei.* Comportamentele de atașament dintre părinți și copii (J. Bowlby, 1963), procesele emoționale primare care guvernează viața de familie (M. Bowen, 1978), forțele biologice care conduc persoana atât la legături intime, cât și la dezvoltarea propriei personalități pot constitui dovada faptului că individualitatea persoanelor și mediul familial au rădăcini biologice certe. Altfel spus, sub aspectul său de construct social, familia este punctul din ordinea simbolică a unei societăți în care se rezolvă tensiunea dintre „ordinea naturii" și „cea a legii", dintre natură și cultură, tensiune ireconciliabilă la alte nivele sociale. Familia reușește să reunească cele două registre, partea naturală a familiei și a legăturilor de rudenie fiind prezentată ca umană, diferită de natura-animalitate. Aspectele naturale ale contextului familial sunt îmblânzite, raționalizate, culturalizate.

Miturile familiale ilustrează câteva dintre superstiţiile sau falsele credinţe (inconştiente sau slab conştientizate) care prescriu şi reglementează atitudinile, conduitele şi rolurile specifice contextului familial. Ele exprimă aspectele mai puţin discutate, rareori analizate logic, raţional. Miturile familiei americane, prezentate mai jos şi identificate de Vimala Pillari (1986, pp. 9-18), se regăsesc, în mare măsură, şi în universul familial românesc. Demitizarea reprezintă o altă cale de aprofundare a cunoaşterii realităţii familiale.

Tipologia miturilor familiale

1. *Mitul armoniei specifice.* Acest mit, care prezintă trecutul şi prezentul familiei în termenii fericirii şi armoniei totale, implică utilizarea mecanismelor (împărtăşite) de apărare, negare şi idealizare. Prezenţa lui poate fi indicată de afirmaţiile de tipul: „Toţi membrii familiei noastre sunt fericiţi", „Nu există nici o problemă în familia noastră" sau „Vom fi întotdeauna fericiţi". Această perspectivă este nerealistă, multe din familiile care operează cu acest mit prezentând comportamente de evitare a conflictelor şi diverse probleme psihosomatice. Iluzia intimităţii pline de iubire le permite membrilor acestor familii să excludă din „istoria" lor, mai îndepărtată sau mai recentă, neînţelegerile şi ostilităţile şi să cimenteze imaginea armoniei lor. Acest mit face ca istoria familială să fie rescrisă, la fel cum au rescris istoria Rusiei sau Germaniei autorii manualelor din perioada lui Stalin sau Hitler.
2. *Mitul ţapului ispăşitor al familiei.* El apare atunci când membrii unei familii ajung la concluzia că toate problemele care apar se datorează unei singure persoane. Dacă aceasta s-ar comporta „bine", atunci totul ar fi în regulă. Existenţa ţapului ispăşitor permite canalizarea furiei întregii familii asupra unei singure persoane şi „buna sa funcţionare" în afara problemelor cauzate de aceasta. Un copil transformat în ţap ispăşitor poate fi interpelat astfel: „Dacă nu ai fi existat, toată lumea ar fi fost fericită!".

   Acest mit are la bază credinţa conform căreia oamenii pot transfera vina sau suferinţa lor unei alte fiinţe, care o va purta mai departe. Ea este prezentă în multe din societăţile arhaice sau tradiţionale şi provine din observaţia omului primitiv cu privire la posibilitatea de a muta o povară fizică din spatele unei persoane în cârca alteia şi din confuzia dintre fizic şi mental, material şi spiritual.
3. *Mitul catastrofic.* Acest mit specifică faptul că, orice comportament din contextul familial trebuie să se încadreze între anumite limite acceptabile. Dacă acestea sunt depăşite, unii membri ai familiei se vor confrunta cu greutăţi sau necazuri, cu boala sau chiar cu moartea. De exemplu, un bărbat de 55 de ani, care nu a reuşit să-şi păstreze slujba niciodată mai mult de şase luni, era văzut de membrii familiei sale ca fiind neajutorat şi fragil. El îşi petrecea majoritatea timpului în faţa televizorului dar era înţelegător şi cald cu copiii şi cu soţia lui, care juca rolul de martir. Membrii familiei i-au acceptat neputinţa şi iresponsabilitatea de teamă să nu fie la fel de fragil ca şi tatăl său, care murise în urma unui atac de inimă în timp ce încerca să cureţe zăpada din faţa casei.
4. *Mitul mutualităţii.* Conform acestuia, familiile funcţionale nu se ceartă niciodată. În realitate, în familiile sănătoase, climatul emoţional permite exprimarea sentimentelor de furie ori de câte ori este cazul. De exemplu, o doamnă, nemulţumită de viaţa şi statutul său financiar, nu era conştientă de furia şi nemulţumirea sa. Îi era teamă că ar putea deveni susţinătorul principal al familiei, îşi vedea soţul ca pe o povară, îşi cicălea mai tot timpul copiii şi se plângea deseori de dureri de cap. Aceeaşi doamnă îşi descria familia – atunci când vorbea cu persoanele din exterior – ca fiind „fericită şi lipsită de conflicte", iar neînţelegerile ca fiind "minore". În consecinţă, divergenţele apar ca intolerabile datorită anxietăţii create de abaterea de la tipul relaţiilor stabilite. Apariţia acestui mit permite menţinerea iluziei unităţii şi mutualităţii familiale.
5. *Mitul supragneralizării.* El prescrie membrilor grupului familial roluri precise, în care indivizii concreţi sunt ferecaţi. Astfel, fiecare persoană ajunge să fie percepută în termenii

expectanţelor stricte ale rolului primit. Aceste roluri sunt ghidate de valori pozitive sau negative. De pildă, dacă unui copil i se atribuie rolul de „băiat rău", tot ceea ce va face el va fi interpretat prin prisma acestei etichete. El apare ca incapabil să facă vreodată ceva bun, devenind captiv al rolului atribuit în condiţiile generalizării „răutăţii" sale.

6. *Mitul comuniunii.* Acesta sugerează că orice persoană exterioară familiei este un potenţial duşman, în care nu putem avea prea multă încredere. De aceea, membrii unei familii trebuie să rămână împreună, uniţi, indiferent de problemele lor. Mitul anulează stilurile sau gusturile individuale propunând urmarea unui pattern prescris al personalităţii (de pildă, toţi membrii familiei sunt descrişi ca având simţul ritmului/supraponderali/sociabili/dornici să facă excursii etc.). În aceste familii, prescripţiile sunt atât de puternice, încât membrii lor le vor respecta întreaga viaţă. Orice este făcut pentru familie, ca întreg, este important, restul comportamentelor fiind minimalizate. Astfel se explică faptul că relaţia incestuoasă a tatălui cu fiica lui poate fi privită ca un secret familial, ce nu trebuie să anuleze comuniunea familială. De altfel, incestul (sau violenţa domestică) este exemplul clasic al imperativului ca familia să rămână împreună, indiferent de ceea ce se întâmplă în interiorul ei.
7. *Mitul salvării şi mântuirii.* El precizează persoanele din interiorul sau dinafara familiei care ar putea veni în ajutorul ei pentru a o salva sau mântui: unul din copiii care au reuşit să studieze şi să dobândească un statut economic şi intelectual mai ridicat, un unchi care îi lasă o moştenire bogată, un prieten de familie, un nou membru al familiei, un terapeut etc. Odată apărută/intrată în familie, această persoană ar putea rezolva toate problemele, cu condiţia ca membrii grupului familial să coopereze (inclusiv personajul simptomatic sau „victima delegată"). „Victima delegată" poate reuşi sau nu să coopereze, iar prin faptul că le permite celorlalţi să o victimizeze, ea poate deprinde gustul puterii psihologice pe care statutul aparte i-l conferă asupra celorlalţi (I. Boszormenyi-Nagy, G. Spark, 1973).

Indiferent de perspectiva din care am aborda-o, familia îndeplineşte un rol complex exprimat printr-o serie de *funcţii de bază* cu caracter biologic, juridic, economic, cultural şi educativ. Cele mai importante funcţii ale familiei nucleare actuale rămân următoarele: funcţia *psihologică* (de asigurare a suportului emoţional, a nevoilor de securitate, protecţie, incluzând ajutorul mutual bazat pe sentimentul de egalitate, respect şi dragoste între parteneri, între părinţi şi copii, între fraţi şi surori); funcţia *identitară* (implicând asigurarea sentimentului apartenenţei şi coeziunii, construcţia identităţilor personale, statutare şi intime ale soţilor şi copiilor, prin transmisia capitalurilor moştenite: a numelui, resurselor, istoriilor de familie, tradiţiilor, potrivit principiului genealogic); funcţia *economică* (de asigurare a veniturilor necesare pentru satisfacerea nevoilor de bază ale membrilor familiei); funcţia *sexuală* (de satisfacere a cerinţelor şi nevoilor afectiv-sexuale ale partenerilor cuplului conjugal); funcţia de *reproducere* (de asigurare a descendenţei şi a condiţiilor igienico-sanitare de dezvoltare biologică normală a tuturor membrilor familiei) şi cea de *socializare* a copiilor, menită să asigure îngrijirea şi creşterea lor, procesul instructiv-educativ familial şi condiţiile adecvate educaţiei şi pregătirii şcolare şi profesionale a copiilor.

Avantajele căsătoriei şi vieţii familiale sunt numeroase: ele asigură sentimentul solidarităţii şi securităţii, sporirea nivelului economic, diviziunea muncii, legătura sexuală constantă, sporirea prestigiului social, apariţia urmaşilor legitimi şi transmiterea proprietăţii etc. Avantajele ale căsniciei fac ca aşteptările multor persoane cu privire la aceasta să fie în continuare pozitive, nu întâmplător, chiar şi după un divorţ, majoritatea indivizilor recăsătorindu-se. Indiferent de numărul semnalelor de alarmă, trase de specialiştii din diverse domenii de activitate, datele statistice indică faptul că preferinţa pentru căsătorie/viaţă familială a subiecţilor rămâne semnificativă, familia nucleară heterogamă păstrându-şi locul central ca unitate de socializare a copiilor.

2. NORMALITATEA SISTEMULUI FAMILIAL

„Toate familiile fericite sunt asemănătoare; fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei propriu."
Tolstoi
„Toate familiile fericite sunt mai mult sau mai puţin diferite; toate cele nefericite sunt mai mult sau mai puţin asemănătoare."
Nabokov

Ce înseamnă o familie normală? Sunt, în mod fundamental, familiile normale asemănătoare sau diferite în structura şi modul lor de funcţionare? Încercând să clarificăm ce se înţelege printr-o familie funcţională sau prin procesele familiale normale, vom analiza: 1. definirea normalităţii; 2. teoriile clinice şi socio-umane cu privire la normalitatea funcţionării familiale; 3. schimbările recente survenite în structura, valorile şi normele familiei.

2.1. Conceptul de normalitate

2.1.1. Definirea normalităţii la nivel individual

D. Offer şi M. Sabshin (1966, 1974) au identificat un număr foarte mare de definiţii ale normalităţii în literatura clinică şi în cea din ştiinţele sociale, sintetizând patru mari aspecte ale acesteia.

1. *Normalitatea ca sănătate.* Această perspectivă, care include abordarea tradiţională medico-psihiatrică, conduce la o definiţie negativă a normalităţii, care ar consta în absenţa patologiei. Atenţia este focalizată spre definirea patologiei, toate persoanele care sunt asimptomatice, care nu manifestă tulburări severe fiind considerate normale, sănătoase. Gradul de normalitate al unei populaţii date se calculează pe baza numărului incidentelor (proporţia de noutate a unui caz de boală apărut într-un anumit interval de timp, la suta de mii de persoane) şi a cazurilor de îmbolnăvire pe fiecare maladie în parte, astfel determinându-se populaţia afectată de boală şi proporţia populaţiei care riscă să se îmbolnăvească.

2. *Normalitatea ca utopie.* Această perspectivă, promovată de teoria psihanalitică şi cea umanistă, concepe normalitatea ca ideal, ca funcţionare ideală sau ca o puternică actualizare a potenţialului individual. Acest punct de vedere, prezent adesea implicit în practica terapeutică, conduce nu numai admirarea persoanei normale, ci şi la considerarea ei ca fiind o raritate, „dacă totuşi este văzută în carne şi oase" (D. Offer şi M. Sabshin, 1974). Perspectiva susţine existenţa unui continuum între normalitate si anormalitate, care porneşte de la anormalitatea extremă (psihoticii severi, urmaţi de psihonevrotici şi de cazurile de inadaptare mai uşoare – care includ majoritatea populaţiei) la normalitatea perfectă sau la sănătatea ideală.

3. *Normalitatea ca medie.* Utilizată în studiile sociologice şi comportamentiste, această perspectivă vizează norma statistică sau media; ea se bazează pe distribuţia

normală, în forma clopotului lui Gauss, cu mijlocul descriind normalitatea şi cu extremele ca fiind deviante. În lucrarea sa *Fizica socială sau studiu asupra dezvoltării facultăţilor omului* (1835), matematicianul A. Quételet acredita ideea potrivit căreia omul normal este omul mediu (apud F. Walsh, 1982). Calcularea mediei sau a altei măsuri a tendinţei centrale (mediana sau modulul) prezintă avantajul utilizării unui criteriu obiectiv în definirea normalităţii, stabilit în manieră empirică şi independent de orice sistem de valori.

4. *Normalitatea ca proces*. Din această perspectivă, comportamentul normal este văzut în contextul unor multiple procese circulare, aflate într-un sistem tranzacţional. Dacă celelalte abordări definesc normalitatea transversal, într-un singur moment temporal, aceasta din urmă o defineşte longitudinal. Ilustrativă, în acest sens, este abordarea lui E.H. Erikson (1959) cu privire la dezvoltarea normală a personalităţii, înţeleasă ca proces desfăşurat de-a lungul vieţii, ce implică realizarea sarcinilor secvenţiale ale stadiilor vieţii. De asemenea, teoria generală a sistemelor (L. Bertalanffy, 1968) priveşte funcţionarea psihică normală în termenii unui sistem tranzacţional desfăşurat diacronic, reglat de anumite principii organizatorice ce guvernează interacţiunea.

Construindu-şi propriul concept al normalităţii procesuale, Offer şi Sabshin afirmau că există un număr mare de căi adaptative posibile, fiecare persoană dezvoltând un stil adaptativ şi de auto-realizare unic, pe baza interacţiunii diverselor variabile biopsihosociale. Ei postulau că indivizii sănătoşi dispun de o largă varietate de tehnici de auto-actualizare, utilizează strategii adaptative mai adecvate şi prezintă o mai mare flexibilitate în a face faţă evenimentelor lumii interne şi externe.

2.1.2. Definirea normalităţii familiale

În conceptualizarea normalităţii familiale a fost utilizat un număr foarte mare de definiţii. F. Walsh (1982, pp.5-6) considera că acestea pot fi grupate în patru perspective de bază, corelate categoriilor propuse de Offer şi Sabshin în definirea normalităţii psihice: cea a funcţionalităţii asimptomatice, a funcţionării optime, a funcţionalităţii ca medie şi a proceselor tranzacţionale.

1. *Funcţionalitatea familială asimptomatică*. Din această perspectivă, o familie este normală dacă nu prezintă simptome recente ale disfuncţiilor sau psihopatologiei la nici unul din membrii ei. „Absenţa simptomelor" înseamnă prezenţa sănătăţii. Acest concept negativ a fost utilizat în cercetările asupra familiei în două scopuri: a. în ideea de a studia familiile normale ca grupuri omogene prin comparaţie cu familiile cu membri perturbaţi emoţional şi b. în ideea de a nu impune alte definiţii sau criterii selective cărora le lipsesc validările empirice. Din acest ultim motiv, J. Riskin (1976) preferă termenii de familii „non-clinice" sau „non-terapie". Ca şi în cazul definirii normalităţii la nivel individual, această perspectivă include abordarea tradiţională medico-psihiatrică.

2. *Funcţionalitatea familială optimă*. Această perspectivă asupra normalităţii caută să definească familia de succes în termenii caracteristicilor pozitive sau ideale. Familiile cu funcţionare optimă sunt plasate în vârful unui continuum ce coboară până la familiile puternic disfuncţionale. Termenul de „familie sănătoasă" se referă, în general, la familia ideală sau de succes, care formează un model bazat pe valorile unei paradigme particulare. Cel mai adesea, judecata se bazează pe rezultatele obţinute de familie în împlinirea sarcinilor familiale, în mod deosebit, a bunei dezvoltări a copiilor. Modelele construite pe baze empirice, cum ar fi cele dezvoltate de grupul Timberlawn (vezi J. M.

Lewis şi colab., 1976) şi cel al echipei McMaster (vezi N.B. Epstein şi colab., 1978) au început să ofere date mai solide pentru evaluarea competenţei familiale optimale. De asemenea, teoria structurală, psihodinamică, transgeneraţională şi umanistă se încadrează în această perspectivă.

3. *Funcţionalitatea familială medie.* Familia este văzută ca normală dacă este medie, dacă acoperă un pattern care este tipic sau prevalent în majoritatea familiilor. În urma calculării tendinţei centrale, se afirmă că o familie este normală dacă ea se află între limitele intervalului mediu. Familiile din afara acestora sunt privite ca anormale. Din acest punct de vedere, o funcţionare familială optimă este mai puţin obişnuită şi, de aceea, este considerată deviantă sau anormală, ca şi familiile sever disfuncţionale. Mai mult chiar, familiile normale nu sunt în mod necesar asimptomatice: majoritatea familiilor au probleme ocazionale, ceea ce nu înseamnă că familia nu este normală. În acest context, conceptele de sănătate şi de absenţă a simptomelor sunt sistematic evitate. Toate teoriile vieţii familiale de inspiraţie sistemică, sociologică sau comportamentistă se încadrează în această perspectivă (de la teoria funcţionalistă la interacţionismul simbolic, de la teoria behavioristă şi a schimbului social până la teoria conflictului).

4. *Procesele tranzacţionale familiale.* Familiile normale sunt conceptualizate în termenii proceselor universale - caracteristice tuturor sistemelor. Procesele de bază implică integrarea, menţinerea şi creşterea unităţii familiale, în relaţie cu ambele sisteme: individual şi social. Ceea ce este normal – atât tipic (mediu), cât şi optim – este definit în contextul temporal şi social, normalitatea variind în funcţie de cerinţele diferite (interne şi externe) ale adaptării, în decursul stadiilor ciclului vieţii familiale. Această perspectivă ridică problema normelor sociale, maritale sau familiale, a convingerilor şi aşteptărilor actorilor cu privire la rolul propriu şi la cel al celorlalţi, expectaţii care pot fi sau nu în acord cu comportamentul obiectiv. În cadrul ei, principalele teorii sunt cea a sistemelor şi a dezvoltării.

Doi termeni uşor de confundat cu conceptul de „normalitate" familială sunt cel de „funcţional" şi de „normă". Raportul de conţinut dintre aceste noţiuni este unul de cosubordonare: termenii de funcţional şi de normă sunt subordonaţi noţiunii de „normalitate". „*Funcţional*" se referă la o judecată cu privire la utilitatea unui pattern structural sau comportamental în atingerea obiectivelor. Ea vizează obiectivele, subiectul şi contextul: funcţional în raport cu ce scop? pentru cine? şi în ce situaţie? Dar, ceea ce poate fi funcţional la un nivel al analizei – individual, familial sau societal –, poate fi disfuncţional în altele. De asemenea, un pattern funcţional într-un stadiu al ciclului vieţii familiale poate fi nefuncţional în altul/altele (F. Walsh, 1980).

„*Normele*" se referă la o serie de conduite care sunt admise, îngăduite. Fiecare familie stabileşte propriile ei reguli, care servesc ca norme pentru a prescrie şi regla comportamentul. Normele familiale sunt puternic influenţate de expectaţiile normative sau de judecăţile de valoare ce prevalează într-o societate sau într-o é etnică. Aceste standarde pentru ceea ce este obişnuit sau pentru ceea ce trebuie făcut sunt stabilite prin legile scrise sau nescrise. Normele urmate într-o familie oarecare pot să corespundă mai mult sau mai puţin normelor statistice ale populaţiei (sau pattern-urilor familiale medii, tipice), adesea ele rămânând în urma schimbărilor familiale şi sociale.

2.2. Paradigme şi teorii explicative

2.2.1. Caracteristici şi componente ale teoriilor ştiinţifice

Fiecare teorie îşi are originea într-o *paradigmă*, definită ca perspectivă distinctă, generală şi abstractă asupra lumii sau a unei părţi a ei, ca organizare specifică a unor afirmaţii, principii şi concepte inter-corelate. Orice paradigmă admite un număr mare de teorii explicative, în raport cu care îndeplinesc o funcţie mai concretă: aceea de a dezvolta modele care pot fi testate empiric şi clinic. Teoriile şi faptele au nevoie unele de altele: teoriile lipsite de fapte sunt goale, iar faptele fără teorii explicative sunt lipsite de înţeles.

O cercetare poate începe, de regulă, de la o idee sau *teorie existentă*, în funcţie de care sunt elaborate ipotezele. Pentru testarea acestora se colectează o serie de date, rezultatele cercetării fiind interpretate, în final, în termenii teoriei respective. Aceasta însemnă că teoriile sunt atât rezultatul final al unor cercetări, cât şi baza celor viitoare.

Teoriile funcţionalităţii şi disfuncţionalităţii familiale sunt numeroase, ele fiind necesare în înţelegerea vieţii familiale şi a modului în care trebuie să intervenim. Indiferent dacă au tratat explicit sau implicit problema normalităţii, graţie lor putem oferi răspunsuri la unele din întrebările care ne frământă. Ce se întâmplă cu copiii atunci când părinţii lor divorţează? Ce putem face pentru ca divorţul să fie cât mai puţin distructiv? Cum putem crea intimitatea, iubirea şi înţelegerea? Spre exemplu, întrebarea „de ce în familie unii copii sunt mai dificili decât alţii?" i-a condus pe E.F. Vogel şi N.W. Bell (1960) la dezvoltarea teoriei „ţapului ispăşitor". Ei au considerat că unele familii tind să învinovăţească pe unul dintre copii pentru dificultăţile resimţite, iar atunci când acestea apar intră în funcţiune un cerc vicios. Copilul socotit „ţap ispăşitor" tinde să se comporte mai rău decât înainte şi, astfel, familia poate fi mai sigură că el este sursa problemelor sale. Copilul-„ţap ispăşitor" devine, gradual, tot mai rebel, familia tratându-l, tot mai mult, ca pe un copil-problemă. „Ţapul ispăşitor" facilitează funcţionarea aproape normală a familiei în afara momentelor problematice, atâta timp cât aceasta îi atribuie vinovăţia dificultăţilor sau problemele apărute. Adeseori, acest copil ajunge să se considere a fi sursa tuturor neplăcerilor familiale. „Soluţia" contribuie în realitate la perpetuarea problemei.

Wesley R. Burr (1998, pp.73-75) identifică şase aspecte importante ale teoriilor cu privire la structurile şi procesele vieţii familiale.

1. *Ele răspund la întrebarea: „ce se întâmplă?"* Teoriile cu privire la procesele familiale ne ajută să înţelegem ce se întâmplă în diferitele domenii ale vieţii familiale. De exemplu, unele teorii ne ajută să înţelegem ce se întâmplă atunci când mariajul este fericit sau când eşuează, altele ne ajută să înţelegem ce se întâmplă atunci când unii adolescenţi sunt rebeli, iar alţii cooperanţi.

2. *Teoriile despre realitate nu sunt parte a ei, nu sunt „în" lumea studiată, ci „în" mintea constructorilor ei.* Teoriile noastre despre familie nu sunt „în" viaţa familială, ci în mintea cercetătorilor şi oamenilor de ştiinţă. Ele sunt un set de idei care oferă baza intervenţiei, modele intelectuale care există în câmpul ştiinţific. Harta nu este teritoriul, ci o descriere pe care oamenii o fac despre un teritoriu. Teoriile privind procesele familiale sunt *hărţile intelectuale* pe care noi le utilizăm pentru a descrie familia.

3. *Teoriile ne conferă putere.* Teoriile bune ne oferă mai mult decât simpla satisfacere a curiozităţii intelectuale. Ele îi ajută pe cercetători şi practicieni să-şi

stabilească metodele prin intermediul cărora vor clarifica unele aspecte sau vor rezolva problemele în aşa fel, încât oamenii să-şi poată atinge mai uşor scopurile. Aşa cum a afirmat Sir Francisc Bacon, „cunoaşterea înseamnă putere". Teoriile familiei îi ajută pe terapeuţi să înţeleagă cum să intervină în familii pentru ca acestea să-şi rezolve problemele şi să facă faţă unor situaţii noi, pe diferiţii specialişti să ştie ce şi cum să vorbească la televiziune sau în diverse programe educaţionale, concepute să ajute familia să-şi îmbunătăţească viaţa etc.

4. *Căutarea unei teorii atotcuprinzătoare este inutilă.* Familiile sunt atât de complexe, ele interacţionează în moduri atât de diverse cu mediile lor de graniţă şi au o istorie atât de lungă şi de complicată, încât nici un teoretician sau practician al ştiinţei familiei nu poate înţelege toate aspectele acesteia. Nici o teorie nu poate explica totul. Nu trebuie să încercăm să descoperim o teorie atotcuprinzătoare, care să explice totul despre familie. Ea ar fi prea largă pentru a ne putea descurca în cadrul ei, pentru a o putea înţelege şi utiliza. În consecinţă, ştiinţa domeniului familial utilizează diverse teorii pentru a aborda aspecte diferite ale obiectului ei de studiu.

5. *Ceea ce contează este în primul rând utilitatea şi nu adevărul.* Din moment ce teoriile sunt instrumente analitice folosite de cercetători pentru a înţelege şi explica, ele sunt „adevărate" pentru grupul teoreticienilor care le consideră a fi adevărate şi, de aceea, dezbaterea asupra caracterului lor adevărat sau fals nu merită efortul. O teorie poate fi lipsită de obiectivitate în ceea ce priveşte unele finalităţi sau chiar în sensul ei ultim, dar dacă este utilă unui grup de cercetători – şi din moment ce nu există o teorie mai bună – ea poate fi destul de apreciată, de valorizată. De aceea, problema adevărului sau falsităţii unei teorii este irelevantă. Important este dacă teoriile îi ajută pe teoreticieni şi practicieni la dezvoltarea unor idei noi şi utile, dacă le permit să-şi îndeplinească obiectivele profesionale. Există un proces de selecţie naturală a teoriilor utilizate care are puţin de-a face cu adevărul sau falsitatea. Atunci când teoriile satisfac curiozitatea intelectuală, producând explicaţii sau contribuind la rezolvarea problemelor umane, ele rămân parte a câmpului ştiinţific. Atunci când pălesc şi devin anoste, ele sunt înlocuite de altele noi, mai utile.

6. *Teoriile ne oferă perspective diferite.* În cercetarea familiei, atunci când gândim în termenii behaviorismului, presupunem că oamenii sunt maleabili, că mediul poate schimba oamenii prin schimbarea recompenselor şi pedepselor. Aceasta este o perspectivă extrem de diferită de cea psihanalitică, ce presupune că toţi indivizii posedă tendinţe biologice înnăscute care le influenţează comportamentul. Aceste două teorii operează cu axiome atât de diferite cu privire la natura umană şi la cea a familiei încât, de regulă, cercetătorii vieţii familiale nu gândesc în termenii celor două perspective, în acelaşi timp. Ambele sunt adevărate, corecte, dar ele abordează aspecte diferite ale unuia şi aceluiaşi obiect al cunoaşterii. Prin urmare, ele sunt complementare, ambele fiind necesare pentru o mai completă înţelegere, descriere şi explicare a realităţii familiale.

Care sunt componentele esenţiale ale unei teorii? Ele sunt tot şase la număr (W.R. Burr (1998, pp.76-77), una fiind deja mai sus menţionată: ideile unei teorii ne oferă o perspectivă. Celelalte cinci sunt: teoriile conţin concepte, axiome, au un anumit nivel de generalitate, o valoare explicativă şi o istorie în cadrul comunităţii ştiinţifice.

a. Teoriile operează cu concepte. Teoriile utilizează o serie de termeni, numiţi concepte, foarte bine definiţi, care sunt unităţile de bază ale construcţiei gândirii ştiinţifice.

b. Teoriile conţin axiome. În al său *Dicţionar de logică*, Gh. Enescu (1985, p.25) defineşte axioma, în sensul vechi al cuvântului, ca propoziţie evidentă prin sine care nu mai cere demonstraţie şi, în sensul contemporan, ca o propoziţie primă luată fără demonstraţie, dar care nu este neapărat evidentă. În ambele ipostaze axiomele identifică punctele de pornire ale raţionamentelor noastre. Spre exemplu, behavioriştii presupun că la naştere mintea indivizilor este o *tabula rasa*, obiectivul prioritar al cercetării lor fiind dezvoltarea explicaţiilor cu privire la modul în care indivizii învaţă. Teoria sistemului familial nu este o teorie despre sistemul psihic uman, de aceea axiomele ei sunt focalizate asupra modalităţilor de operare cu informaţiile, mai curând decât asupra modului în care oamenii învaţă.

c. Teoriile au diferite niveluri de generalitate. Unele teorii sunt extrem de înguste sau specifice. De exemplu, teoria lui B. Murstein (1980) privind alegerea partenerului marital ne ajută să înţelegem cum decid oamenii să treacă de la o relaţie întâmplătoare la una durabilă (inclusiv, la căsătorie). Abordând un aspect extrem de restrâns al lumii, apreciem această teorie ca fiind foarte specifică. Din moment ce explicaţiile behavioriste cu privire la învăţarea umană pot fi aplicate oricărui tip de învăţare umană, din moment ce explică mai multe aspecte decât teoria lui Murstein, putem afirma că este o teorie mai generală. Teoriile cu un nivel de generalitate mai ridicat sunt mai valoroase deoarece ele pot fi utilizate în situaţii mai variate.

d. Teoriile ne oferă explicaţii. Explicaţiile sunt aserţiuni adevărate care satisfac curiozitatea noastră intelectuală. Ele sunt motivul principal al elaborării teoriilor, fiind numite generalizări sau postulate, propoziţii sau legi.

e. Teoriile au propria lor istorie. Teoriile nu sunt un set de idei statice; ele se schimbă, evoluează, oferind concepte noi (pe măsură ce sunt întâlnite noi probleme şi sunt realizate noi descoperiri) pentru ca, la un moment dat, să fie depăşite de altele noi. Este aproape imposibil să înţelegem teoriile actuale ale vieţii familiale fără a fi conştienţi de evoluţia lor în timp: de principalele contribuţii, de perioada în care au fost propuse, de rădăcinile şi dezvoltările lor ulterioare.

2.2.2. Teorii şi modele ale normalităţii şi patologiei vieţii familiale

1.Teoria sistemelor familiale. Reprezentanţii acestei perspective teoretice consideră că orice sistem se defineşte printr-un ansamblu de părţi componente care trebuie să satisfacă două cerinţe primare: mai întâi, aceste elemente trebuie să fie conectate direct sau indirect, în cadrul unei reţele de efecte cauzale reciproce şi, în al doilea rând, fiecare parte trebuie să fie conectată la una sau mai multe componente ale întregului într-o manieră stabilă, de-a lungul unei anumite perioade de timp.

Dacă principala caracteristică a unui sistem sunt schimburile aproape continue, nu numai în interiorul sistemului ci şi cu exteriorul, conceptul de *proces familial* poate fi definit prin interacţiunea complexă a structurii sistemice cu forţele care se creează şi se modifică, ca răspuns la presiunile interne şi externe. Construindu-şi demersul pe baza teoriei sistemelor familiale, D. Kantor şi W. Lehr (1975, p.10) arătau că *„familia este un sistem cu o organizare complexă, deschis, adaptativ, care asigură procesarea de informaţii şi care are propriile sale limite (graniţe) - ce îl definesc şi îl delimitează (separă) de restul lumii"*. Organizarea complexă constă în reţeaua complicată a relaţiilor unui ansamblu de componente. Caracterul deschis al sistemului implică faptul că aceste schimburi sunt un factor esenţial care asigură viabilitatea, abilitatea reproductivă sau continuitatea şi capacitatea sistemului de a se schimba. Sistemele deschise pot elabora

şi/sau schimba pattern-urile acţionale şi structurile lor datorită capacităţii de a procesa informaţiile. Schimburile informaţionale sunt selectiv trasate şi codificate în familie, ca şi în celelalte sisteme sociale complexe.

Ca sisteme interacţionale, familiile normale operează în acord cu reguli, norme sau principii, existente în toate sistemele (L. Bertalanffy, 1968), pe care le enumerăm mai jos.

a. *Cauzalitatea circulară, simultană şi reciprocă.* Sistemul familial poate fi definit ca un grup de indivizi aflaţi în interacţiune, astfel încât schimbarea într-unul din membri îi afectează şi pe ceilalţi, iar în final, grupul ca întreg. Schimbările petrecute la nivelul celorlalţi şi a grupului afectează, printr-un canal circular al influenţei, membrul familiei în care modificările au apărut iniţial. Cauzalitatea nu mai este una liniară, mecanicistă.

b. *Nonsumativitatea.* Familia ca întreg este mai mult decât suma părţilor sale şi nu poate fi descrisă prin simpla însumare a caracteristicilor membrilor familiei. Pattern-urile organizaţionale şi interacţionale familiale implică conectarea într-un ansamblu unitar a comportamentului membrilor sistemului familial (G. Bateson, 1979). Altfel spus, componentele unui sistem pot fi înţelese doar în contextul întregului sistem.

c. *Finalitatea.* În acord cu acest principiu, aceeaşi origine poate conduce la rezultate diferite şi acelaşi rezultat poate proveni din origini diferite. P.Watzlawick, J. Beavin şi D. Jackson (1967) avertizau asupra erorii frecvente, comise de unii cercetători, de a confunda originea cu semnificaţia unui rezultat. De asemenea, ei arătau că influenţa condiţiilor iniţiale este depăşită de impactul lor asupra organizării familiale, asupra pattern-urilor sale interacţionale şi a capacităţii sale de a răspunde la stres. De aceea, pornind de la aceeaşi situaţie, o familie se poate descurca, în timp ce alta poate eşua (de exemplu, în încercarea de a răspunde aceluiaşi tip de criză), după cum două familii cu o bună funcţionalitate pot fi implicate în circumstanţe diferite (în adoptarea noilor roluri parentale, odată cu naşterea primului copil, sau în situaţia limită a creşterii dificultăţilor financiare ca urmare a intrării unuia dintre soţi în şomaj ş.a.m.d.).

d. *Comunicarea.* Întregul comportament este privit ca un act de comunicare, ca o transmitere de mesaje interpersonale. Orice comunicare implică două aspecte: *al conţinutului*, privind informaţiile factuale, opiniile sau sentimentele, şi *aspectul relaţional*, care priveşte modul în care informaţia este transmisă şi primită, care defineşte natura relaţiei. Unitatea familială - ca entitate funcţională stabilă - precizează modul în care au fost elaborate relaţiile familiale: prin acordul mutual (tranzacţional) sau prin intermediul regulilor familiale universale.

e. *Regulile familiale.* Regulile relaţionale, implicite sau explicite, organizează interacţiunile şi funcţiile familiei pentru a menţine un sistem stabil, prin prescrierea şi limitarea comportamentului membrilor. Ele furnizează expectanţe cu privire la roluri, acţiuni şi consecinţe, care ghidează viaţa de familie. Prin intermediul „principiului redundanţei", o familie tinde să interacţioneze în secvenţe repetitive, astfel încât acţiunile familiale sunt guvernate de un set relativ mic de reguli. Regulile operează în familie ca norme, prin care comportamentul este măsurat şi de la care el variază în anumite grade. La baza acestora, se află valorile interiorizate graţie influenţelor extra-familiale, religioase şi socio-culturale (D. Jackson, 1965). Pe baza regulilor lor, familiile dezvoltă diferite stiluri de viaţă.

f. *Homeostazia.* Orice sistem tinde să-şi menţină echilibrul, această funcţie putând servi atât la menţinerea stabilităţii, cât şi la împiedicarea schimbării sistemului. Normele familiei sunt definite şi întărite de mecanismele homeostazice. Toţi membrii familiei contribuie la echilibrul sau balanţa homeostazică prin întăririle mutuale ale circularităţii

feed-back-ului, ca în comportamentul reciproc sau complementar (vezi capitolul referitor la comunicarea conjugală şi familială). O deviere prea mare de la normele familiale este considerată indezirabilă şi poate fi contracarată prin procesul feed-back-ului negativ, în scopul reglării tensiunii şi al restabilirii echilibrului sau homeostaziei familiale. Uneori, metodele utilizate pentru restaurarea echilibrului sau căile urmate de o familie pentru a-şi rezolva o problemă pot deveni, ele însele, problematice.

g. *Morfogeneza.* Flexibilitatea este necesară în familie pentru ca ea să se poată adapta la schimbările interne sau externe (L. Hoffman, 1971). În interior, familiile trebuie să se reorganizeze ca răspuns la noile imperative ale dezvoltării membrilor ei şi a întregului grup, în decursul ciclului de viaţă. O modificare a regulilor este necesară în tranziţia de la un stadiu de dezvoltare la altul nou, deoarece o nouă fază a nevoilor şi sarcinilor adecvate necesită norme şi opţiuni noi (E. Carter & M. McGoldrick, 1980).

Aplicarea teoriei sistemelor în cercetarea şi terapia familiei se datorează mai ales contribuţiilor lui G. Bateson (1979), M. Bowen (1978), S. Minuchin (1974) şi J. Haley (1967). În analiza familiilor, Bowen a ţinut seama de gradul de anxietate şi de cel al diferenţierii în familie. Un anumit nivel al anxietăţii cronice şi echilibrul funcţionării emoţionale şi intelectuale determină clara individualizare a *self*-ului, care favorizează diferenţierea membrilor familiei. Teoria sa sistemică a fost numită, ulterior, teoria boweniană, pentru a fi diferenţiată de teoria generală a sistemelor familiale.

O altă contribuţie importantă este aceea a psihiatrilor italieni din cadrul Şcolii de la Milano, M. Selvini- Palazzoli, L. Boscolo, G. Cecchin şi G. Prata, al căror model iniţial s-a conturat în jurul anului 1978. Grupul s-a concentrat asupra „tiraniei condiţionării lingvistice", care i-ar face pe terapeuţi şi clienţi să gândească într-o manieră limitată, liniară (apud I. Mitrofan şi D. Vasile, 2001). Psihiatrii italieni au atras atenţia asupra etichetelor verbale care scot fenomenele din context. De pildă, atunci când un tânăr afirmă: „tata e depresiv" (în loc de „tata trece printr-o depresie"), el scoate manifestarea din contextul familial, ignorând legătura dintre simptom-context sistemic, ca şi efectele simptomului asupra familiei.

Din punctul de vedere al teoriei sistemelor familiale, disfuncţionalităţile individuale sunt considerate a fi simptomatice pentru disfuncţiile familiale frecvente. Astfel, *psihopatologia este definită ca o problemă relaţională.* Comportamentul simptomatic al individului este văzut ca fiind închistat într-un pattern interacţional disfuncţional. Simptomele pot trece de la un individ la altul dacă pattern-ul nu este schimbat. Mai mult, simptomele familiale disfuncţionale tind să se menţină şi să întărească simptomele individuale, graţie interacţiunilor în desfăşurare.

2. Teoria structurală. Terapia familială structurală, inspirată din teoria sistemelor familiale şi dezvoltată în mod deosebit de psihiatrul argentinian S. Minuchin şi colaboratorii săi (1967, 1974), subliniază importanţa organizării structurale pentru funcţionarea unităţii familiale şi bunăstarea membrilor săi. Minuchin abordează direct problema normalităţii, arătând că familiile funcţionale sau obişnuite nu pot fi deosebite de familiile anormale prin absenţa problemelor sau simptomelor. El atacă *mitul normalităţii „placide"* ce idealizează familia normală, prezentată ca fiind total lipsită de stres, trăind într-o constantă armonie şi cooperare, capabilă de a face faţă cu brio provocărilor sociale externe sau celor interne. Această imagine nu se poate menţine atunci când cineva observă o familie obişnuită, confruntată cu diverse probleme obişnuite.

Minuchin (1974) a realizat interviuri cu o serie de familii funcţionale, din diferite culturi, pentru a ilustra dificultăţile normale ale vieţii familiale, care transcend diferenţele culturale. El descrie *„familia normală" ca fiind un cuplu care are multe probleme de relaţionare cu alte cupluri, cu rudele prin alianţă, legate de creşterea copiilor sau de provocările lumii externe, cărora trebuie să le facă faţă.* Membrii familiilor normale se confruntă constant cu aceste probleme şi negociază compromisul care face posibilă viaţa în comun.

Teoria structurală prezintă familia ca pe un sistem social ce dispune de trei componente de bază: 1. o structură specifică unui sistem deschis, în transformare, 2. o dezvoltare constantă în timp, ce presupune parcurgerea unor stadii evolutive care necesită restructurări permanente şi 3. o serie de strategii adaptative care îi permit să-şi menţină continuitatea şi care contribuie la dezvoltarea psihosocială a membrilor ei.

Structura familială este definită ca *un set invizibil de exigenţe ce organizează modul în care membrii familiei interacţionează* (S. Minuchin, 1974). Pattern-urile tranzacţionale care definesc relaţiile şi reglează comportamentul sunt menţinute de două tipuri de constrângeri: regulile universale care guvernează organizarea familială – care privesc, în mod deosebit, puterea ierarhică şi complementaritatea funcţiilor - şi expectaţiile mutuale din cadrul familiilor particulare. O familie funcţională trebuie să fie capabilă să se adapteze la exigenţele interne (de dezvoltare) şi externe (de mediu) aflate în schimbare.

O familie îşi diferenţiază şi îşi îndeplineşte funcţiile prin subsistemele sale, formate din generaţii, sexe sau interese. Principalele subsisteme familiale sunt:

1. Subsistemul adulţilor sau cel marital care îi include pe cei doi soţi. Rolul său este dezvoltarea şi menţinerea intimităţii, iubirii şi angajamentului. Astfel, diada conjugală poate reprezenta refugiul la care cei doi parteneri pot apela atunci când resimt prea puternic stresul extern. Din păcate, în procesul ajustării interpersonale pot să apară şi interacţiuni disfuncţionale de tipul persecutor-victimă, exploatator-exploatat etc., care blochează comunicarea autentică. Pentru a funcţiona, subsistemul trebuie să se protejeze de nevoile celorlalte subsisteme şi să desfăşoare activităţi separate, satisfăcătoare.

2. Subsistemul parental se constituie la naşterea primului copil şi îi cuprinde pe soţii deveniţi părinţi, ca şi pe unii membri ai familiei extinse (de exemplu, bunicii copilului). Subsistemul include atât relaţiile interparentale, cât şi pe cele dintre părinte şi copil. Scopul acestuia este creşterea şi socializarea copiilor. În acest sens, subsistemul trebuie să dispună de autoritatea necesară şi să realizeze un control parental eficient. Părinţii trebuie însă să înţeleagă nevoile de dezvoltare ale copiilor şi să le explice măsurile educative luate. Nimeni nu poate trece prin acest proces aşa cum îşi doreşte, fără a fi rănit, nota Minuchin (1974). Pentru ca subsistemul să funcţioneze este nevoie ca părinţii şi copiii să accepte utilizarea diferenţiată a responsabilităţii şi autorităţii.

3. Subsistemul fratriilor îi include pe toţi copiii unei familii nucleare, constituind primul grup de apartenenţă de tip egalitar. În cadrul lui, copiii învaţă cooperarea, negocierea, competiţia, supunerea etc., ca urmare a preluării unor roluri semnificative. În familiile cu mai mulţi copii diferenţierea este mai accentuată, incluzând rolul mezinului – care beneficiază de maximă securitate, îndrumare şi ghidare – şi pe cel al fratelui mai vârstnic, cu cele mai multe responsabilităţi, competenţe şi contacte cu mediul extrafamilial.

Graniţele unui subsistem - sau regulile care definesc *cine participă şi cum* - asigură protejarea diferenţierii sistemului. Pentru o bună funcţionare familială, graniţele

trebuie definite suficient de bine şi înţelese de membrii subsistemelor, pentru ca fiecare să-şi realizeze funcţiile fără să interfereze cu indivizii celorlalte subsisteme, asigurându-se astfel menţinerea subsistemelor distincte. În acelaşi timp, buna definire a graniţelor trebuie să permită contactele dintre membrii subsistemelor. Minuchin arăta că graniţele pot fi de trei tipuri:

- *rigide*, care diminuează intimitatea şi calitatea comunicării din cadrul fiecărui subsistem, favorizând menţinerea simptomului la persoana la care se instalează, tensiunea trăită de aceasta nefiind preluată de ceilalţi membri;
- *clare*, permiţând buna comunicare şi intimitatea subsistemelor;
- *difuze*, favorizând interacţiunile maxime şi intimitatea minimă, ca urmare a slabei definiri a fiecărui subsistem şi a rolurilor membrilor săi. Tensiunile şi stresul reverberează cu uşurinţă de la un membru al familiei la altul.

Claritatea graniţelor familiale este socotită a fi un parametru util în evaluarea funcţionalităţii familiei. Toate structurile familiale, afirmă S. Minuchin (1974), pot fi gândite ca puncte ale unui continuum ce are la o extremă familiile *închistate*, iar la cealaltă, familiile *neangajate*. Primele se caracterizează printr-un pattern ale cărui graniţe sunt foarte rigide, ele împiedicând comunicarea şi realizarea adecvată a funcţiilor familiei; autonomia individuală a membrilor este dobândită în dauna raportului cu ceilalţi. De asemenea, tolerarea unei mari diversităţi de comportamente face ca stresul unui membru să nu treacă de graniţele rigide decât atunci când atinge un nivel foarte ridicat. Cele neangajate sunt definite de graniţele lor difuze, prin slaba diferenţiere a membrilor, prin confuzia dintre apartenenţă şi autonomie. Comportamentul şi problemele unui membru al familiei îi afectează puternic pe ceilalţi, tensiunea şi stresul primului reverberând puternic, fapt care împiedică găsirea soluţiei adecvate la situaţia problematică.

Structurile „închistate" şi, respectiv, cele „neangajate" sunt definite ca *stiluri tranzacţionale sau preferinţe pentru un anumit tip de interacţiune* şi nu ca indicii ale diferenţelor cantitative şi calitative dintre familiile funcţionale şi cele disfuncţionale. Marea majoritate a familiilor se află undeva în intervalul mediu al continuum-ului, ele având – într-un moment sau altul al dezvoltării – unele subsisteme închistate sau neangajate. Deoarece normele culturale variază foarte mult, un stil de viaţă familială închistat, spre exemplu, poate fi tipic şi funcţional în multe grupuri etnice mai tradiţionale. Structurile pot varia şi în funcţie de necesităţile apărute în diferitele stadii ale ciclului vieţii. Oricum, pattern-urile extreme, închistate sau neangajate, indică zona unei posibile patologii (J. Haley, 1967; T. Lidz, 1976; F. Walsh., 1982).

Din perspectiva structurală, nici unul din stilurile familiale nu este în sine normal sau anormal, funcţional sau disfuncţional. Diferenţierea familială particulară este idiosincretică (specifică fiecărei familii), depinzând de compoziţia ei, de stadiul de dezvoltare în care se află şi de subcultura din care face parte, dar orice pattern familial poate fi funcţional. Fiecare familie are o structură şi o preferinţă pentru anumite pattern-uri tranzacţionale, care răspund exigenţelor ei cotidiene. Puterea sistemului depinde de abilitatea sa de a activa pattern-uri alternative, atunci când apar schimbări interne sau externe.

S. Minuchin a subliniat şi *importanţa ierarhiei în funcţionarea efectivă a sistemului familial*. Acest aspect a fost bine clarificat de H. Touzard (1975). Subsistemul soţilor trebuie să-şi stabilească o graniţă care să-i protejeze de solicitările şi nevoile

celorlalţi, cum ar fi copiii sau membrii familiei extinse, ceea ce înseamnă că adulţii trebuie să aibă propria lor teritorialitate psihosocială. De asemenea, în familie soţii trebuie să stabilească un puternic subsistem parental care să stabilească sarcinile privind creşterea şi educarea copiilor. Astăzi, datorită schimbărilor rapide, obligaţiile acestui subsistem devin tot mai complexe, iar realizarea lor tot mai dificilă. Or, se ştie că orice nouă situaţie stresează familia, solicitându-i o anumită reorganizare. Minuchin avertiza că procesul tranziţional, al adaptării, accentuează lipsa de diferenţiere şi anxietatea, care pot fi *judecate şi etichetate greşit ca patologice.*

În esenţă, Minuchin propune *un model optimal al normalităţii*, definit în termenii împlinirii funcţionale. Modelul familiei „sănătoase" este, în cele din urmă, destul de exclusivist conceput. Dezechilibrul temporar al unor familii poate fi uneori etichetat ca disfuncţional (de exemplu, cel legat de particularităţile unui stadiu de dezvoltare, suprapunerea subsistemului mamă-copii mici, în condiţiile tendinţei spre separare a tatălui sau suprapunerea tatălui cu subsistemul copiilor mai mari). *Funcţionalul şi disfuncţionalul sunt determinate de capacitatea sistemului de a răspunde la solicitările de dezvoltare şi la cele socio-culturale.*

Un alt model care se încadrează în perspectiva structuralistă este cel propus de D.H. Sprenkle şi D.H Olson (1978) şi dezvoltat de Olson şi colaboratorii săi (1979, 1989). Ţinând seama de două dimensiuni distincte: coeziunea şi adaptabilitatea grupului familial, psihologii americani au propus *modelul circumplex*. Coeziunea este definită prin legătura emoţională dintre membrii familiei care variază de la dezangajare la strânsa conectare afectivă. Aceasta variază de la structurile dezangajate şi separate, până la cele conectate şi împletite. Adaptabilitatea constă în capacitatea grupului familial de a-şi schimba pattern-urile puterii, regulile şi rolurile ca răspuns la presiunile dezvoltării, fie ele interne sau externe. Ea variază de la structurile cu o adaptabilitate scăzută (rigide sau excesiv de structurate) şi până la cele flexibile şi haotice (cu niveluri ridicate ale adaptabilităţii). În cadrul acestui model, sunt stabilite 16 tipuri de familii (patru dintre ele cu o funcţionalitate echilibrată, opt cu o funcţionalitate medie şi patru puternic disfuncţionale). Ipotezele derivate din acest model au fost în mare măsură verificate de rezultatele obţinute. Astfel, diferitele tipuri sau structuri familiale pot funcţiona mai bine într-un anumit stadiu şi să se descurce mai greu în altul. Totuşi, familiile de tip echilibrat (flexibil-conectate, structurat-conectate, structurat-separate şi flexibil-separate) par să funcţioneze mai adecvat de-a lungul ciclului vieţii familiale, chiar dacă tranziţiile la un nou stadiu rămân critice. Familiile cu o mai bună funcţionalitate au, în general, un nivel mai scăzut al stresului, un nivel mai ridicat al puterii familiale şi maritale, un grad mai mare de satisfacţie conjugală şi familială şi dispun de tehnici adaptative mai adecvate (vezi şi E. Stănciulescu, 1997, pp121-123).

3. Teoria funcţionalistă. Aflată în strânsă legătură cu teoria sistemelor şi cu cea structurală, teoria funcţionalistă a contribuit semnificativ la explicarea vieţii familiale. *Funcţia* reprezintă contribuţia pe care o poate avea o anumită entitate la menţinerea individului într-un context familial particular sau instituţia familiei în cadrul societăţii, ca întreg.

Familiile există deoarece ele sunt cadrul ce asigură îndeplinirea unor funcţii necesare. Printre acestea se află: crearea noilor generaţii, asigurarea socializării adecvate a copiilor, reglarea activităţii sexuale a celor doi soţi, menţinerea şi satisfacerea nevoilor fizice ale familiei, satisfacerea nevoilor afective, de intimitate ale membrilor familiei ş.a.m.d. *Aceste funcţii sunt toate interconectate, schimbarea dintr-o funcţie afectându-le*

şi pe celelalte. De-a lungul timpului familia şi-a pierdut unele valenţele funcţionale, cum ar fi cele de unitate economică de producţie, de unitate de protecţie, de educaţie şi cea a securităţii sociale. Actualmente, *funcţiile de asigurare a hranei şi a intimităţii sunt tot mai mult văzute ca fiind funcţiile majore ale familiei contemporane*, atât în raport cu adulţii, cât şi cu copii. Se acceptă în general ideea potrivit căreia socializarea adecvată a copiilor este mai bine realizată în structurile de rudenie de dimensiuni mici, de tipul familiei nucleare.

Funcţionaliştii au pus accentul pe importanţa relaţiilor de familie, ei studiind – de exemplu – rolurile tradiţionale masculine şi feminine în cadrul diviziunii familiale a muncii. *Rolurile particulare care nu ajută la menţinerea vieţii familiale sunt numite disfuncţionale, ele generând schimbarea sau distrugerea sistemului.* Rolurile de sex maritale pot fi instrumentale sau expresive. *Rolurile instrumentale* sunt conectate la lumea externă, ca în cazul rolului de susţinător economic. *Rolurile expresive*, prin contrast, sunt realizate în interiorul familiei; ele presupun producerea hranei, asigurarea nevoilor afective şi a securităţii emoţionale. Dacă în societăţile de tip tradiţional rolul masculin apare ca fiind instrumental, iar cel feminin ca expresiv, în societăţile de tip occidental se consideră că rolul marital masculin este preponderent instrumental, în timp ce rolul feminin este expresiv-instrumental.

Structura familiei este definită – în mod asemănător abordării structurale, deşi în alţi termeni – ca fiind modul în care poziţiile şi rolurile familiale sunt organizate. Exemplele de structuri familiale analizate de funcţionalişti sunt: familia matriarhală, patriarhală, familia extinsă, cea nucleară, cea fără copii sau familia monoparentală.

4. *Teoria interacţionismului simbolic.* Dacă funcţionalismul accentuează noţiunile de funcţii şi roluri familiale, interacţionismul simbolic se concentrează asupra *proceselor familiale*, ideile lui avându-şi rădăcinile în lucrările lui W. James şi Ch.H. Cooley. Aplicarea acestei teorii la studiul vieţii familiale îşi are originea într-un studiu aparţinând lui E.W. Burgess (1926), în care familia este definită prin intermediul personalităţilor aflate într-un proces dinamic de interacţiune. Aspectul de bază al analizei priveşte procesele implicate în activitatea internă a grupurilor familiale. În dezvoltarea ulterioară a acestei perspective în contextul familial un rol deosebit i-a revenit lui E. Goffman (1956).

Interacţioniştii consideră că nu putem studia comportamentul familial doar prin intermediul observaţiilor externe. Premisele de bază ale teoriei sunt următoarele: 1. oamenii „răspund" contextelor în care sunt implicaţi prin elaborarea şi atribuirea unui înţeles sau semnificaţii pe care li le conferă şi 2. aceste semnificaţii apar din şi sunt modificate în procesul interacţiunii sociale. Aceasta însemnă că noi trebuie să înţelegem procesele de gândire şi ceea ce simt oamenii despre anumite evenimente, că sentimentele oamenilor depind de semnificaţia ataşată unui comportament sau eveniment şi nu doar de realitatea în sine, că indivizii interpretează înţelesurile în cadrul proceselor de gândire interactivă, ei ajungând - în final - la propria lor perspectivă/definiţie asupra situaţiei. Aşadar, este subliniată *importanţa percepţiei şi a definiţiei subiective a unui eveniment.*

Indivizii sunt consideraţi a fi mai degrabă *creatori activi ai contextului lor simbolic-social, decât reactanţi pasivi*. În familie, fiecare membru îşi asumă un rol în acord cu poziţia impusă (de exemplu, de sex) şi cu cea dobândită (de exemplu, statutul marital). Rolurile sunt definite ca expectanţe normative ale grupurilor de referinţă, care prin interiorizare sunt raportate la concepţia despre sine. Conceptele de semnificaţie, rol şi expectanţă sunt considerate variabilele esenţiale ale funcţionării familiale.

În cadrul acestei teorii, accentul a fost pus în mod deosebit pe procesele de comunicare din cadrul familiei. Indivizii trebuie să fie capabili să interpreteze corect simbolurile (cuvinte, gesturi, mimică, pantomimică) în comunicarea efectivă pentru ca, în final, intimitatea să se dezvolte sau să se menţină. Oamenii învaţă, îşi însuşesc simbolurile cultural împărtăşite în cadrul procesului de socializare. Modul unic în care răspundem la simboluri este parte integrantă a personalităţii. Aşadar, atât *procesul socializării*, cât şi cel al *formării personalităţii* devin obiecte implicite de analiză a teoreticienilor acestei perspective.

Cel mai adesea, în procesul comunicării familiale sunt implicaţi – la un moment dat – doi, trei sau patru membri. De altfel, modelele comunicării familiale au avut în vedere numărul membrilor implicaţi (apud I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998):

- *Modelul celor două persoane* (C.E. Sluzki şi J. Beavin, 1965) prezintă interacţiunea dintre soţi, care poate lua forma comunicării funcţionale egalitare (în care partenerii participă în proporţie asemănătoare la luarea deciziei şi la acţiune) sau cea a comunicării inegale, disfuncţionale (în care lipseşte echilibrul cantităţii şi calităţii comunicării interpersonale);
- *Modelul celor trei „jucători"* (W.N. Ackerman, 1967), care dezvoltă tema „ţapului ispăşitor", cuprinde trei roluri: „persecutorul", „victima" şi „vindecătorul";
- *Modelul celor patru „jucători"* (V. Satir, 1972) include următoarele roluri: „acuzatorul", „conciliantul", „evaluatorul" şi „confuzul". Toate aceste modele sunt valabile atât în situaţiile funcţionale, cât şi în cele disfuncţionale. Rolurile nu sunt absolute, ele putându-se schimba sau combina diferit de la o situaţie la alta.

Pe baza unui studiu asupra familiilor non-clinice, R. Hess şi G. Handel (1959) au identificat *patru dimensiuni* – aflate în interacţiune – *ale proceselor familiale normale sau non-patologice*: 1. eforturile familiale de a ajunge la un pattern satisfăcător al coeziunii; 2. eforturile familiale de a atinge o congruenţă satisfăcătoare a imaginilor rezultate în interacţiunile casnice; 3. stabilirea unor graniţe în lumea experienţelor familiale (între cele ale subsistemului marital, parental sau al fratriilor) şi 4. efortul de a face faţă diferitelor aspecte biosociale semnificative apărute în viaţa de familie – cele ţinând de apartenenţa la gen sau la o generaţie (naşterea copiilor, intrarea lor în pubertate, instalarea menopauzei/andropauzei, pensionarea ş.a.) – şi definirea lor în termeni de sentimente, recompense şi constrângeri.

Alte aspecte studiate în cadrul interacţionismului simbolic sunt: alegerea partenerilor, interacţiunea maritală, pattern-urile de educare a copiilor, interacţiunile sexuale, iar conceptele frecvent utilizate sunt şi cele de „joc de rol", „altul semnificativ", „altul generalizat" sau „grup de referinţă".

5. Teoria behavioristă şi a schimbului social. Perspectiva behavioristă îşi are originea în studiul clasic al modificărilor comportamentale şi al învăţării sociale. Ea subliniază *importanţa regulilor familiale* şi a *pattern-urilor de comunicare*, asemenea reprezentanţilor teoriei sistemelor şi ai interacţionismului simbolic. Ea se preocupă de interacţiunile comportamentale, de condiţiile în care o persoană învaţă o conduită socială şi influenţează sau schimbă comportamentul alteia. Acordând o mică atenţie, în mod direct, problemei normalităţii familiale, abordarea behavioristă defineşte – în manieră implicită – familia normală în sensul funcţionalităţii ca medie. Orice comportament este socotit a fi adaptativ în funcţie de proprietăţile sale relaţional-funcţionale. De aceea, *un comportament nu este în sine bun sau rău, normal sau patologic ci, mai curând, este un*

mijloc de a atinge scopul unei relaţionări: intimitatea sau distanţa (C. Barton şi J. Alexander, 1981).

Teoreticienii schimbului social consideră că *indivizii sunt permanent în căutarea relaţiilor care satisfac propriile lor interese personale*. Cei doi cercetători care au articulat această teorie sunt G.C. Homans (1961) şi P. Blau (1964). Schimburile dintre două persoane pot fi pozitive sau negative. Cele pozitive includ oferirea şi primirea de recompense reciproce, iar cele negative oferirea şi primirea de costuri. Recompensele şi costurile din cadrul schimburilor pot fi intrinseci şi extrinseci. În general, oamenii sunt motivaţi să maximizeze beneficiile şi să minimalizeze costurile relaţiilor lor interpersonale. De aceea, ei caută schimburile recompensatoare şi le evită pe cele costisitoare. Noţiunea de reciprocitate este foarte importantă; reciprocitatea pe termen scurt este mai degrabă o caracteristică a relaţiilor disfuncţionale, în timp ce schimburile şi reciprocitatea pe termen lung caracterizează relaţiile funcţionale.

Ivan Nye (1976, 1979) are meritul de a fi arătat cum poate fi aplicată perspectiva schimbului social la domeniul familiei. Familia este conceptualizată ca fiind contextul primar al învăţării sociale, creat de membrii săi şi căruia aceştia îi răspund. *În familiile puternic funcţionale, indivizii obţin în schimburile lor reciproce beneficii semnificativ mai mari decât costuri. Eşecul unei relaţii maritale sau familiale este explicat prin deficitul de recompense schimbate sau prin modificarea sistemului recompenselor dintr-unul spontan şi benevol într-unul controlat, coercitiv* (G.R. Patterson şi colab., 1975). Dacă în perioada „lunii de miere" a unui cuplu conjugal costurile pot fi relativ puţin importante, în cuplurile premaritale costurile intră în ecuaţie la aproximativ trei luni de la debutul relaţiei (C.E. Rusbult, 1983). Înainte de această perioadă costurile nu sunt corelate cu nivelul satisfacţiei. Ulterior ei, creşterea costurilor este acompaniată de diminuarea satisfacţiei relaţionale. În căsătorie, cu cât diferenţa dintre recompense şi costuri este mai mare, cu atât satisfacţia raportată este mai mare. De asemenea, ţinând seama de „nivelul comparării" (media diverselor rezultate pe care un individ le aşteaptă într-o relaţie) şi de „nivelul comparării pentru alternative" (media diverselor rezultate pe care un individ le aşteaptă din relaţiile sau stilurile de viaţă alternative), S.S. Brehm şi S.M. Kassin (1990, p.250) propuneau următoarele ecuaţii ale satisfacţiei şi angajării relaţionale:

Recompense – Costuri = ***Rezultate***

Rezultate – Nivelul comparării = ***Satisfacţie***

Satisfacţie – Alternative + Investiţii = ***Angajare (Implicare)***

Investiţiile se referă la ceea ce aduce un individ în cadrul unei relaţii, la resursele pe care le introduce în cadrul relaţiei şi pe care persoana nu le poate retrage fără ca acest lucru să determine disoluţia relaţiei. Costurile menţinerii relaţiei sunt investiţii în viitorul acesteia, notau S.S. Brehm şi S.M. Kassin (1990).

Relaţiile echilibrate, în care există un raport echitabil între recompense şi costuri, sunt cele mai satisfăcătoare în mariaj. Dar unii indivizi nu acceptă „norma reciprocităţii". Aceasta susţine tendinţa persoanelor de a răspunde în acelaşi mod sau în manieră asemănătoare. Graţie normei reciprocităţii noi tindem să răspundem, de pildă, cu simpatie celor care ne simpatizează sau de care ne credem simpatizaţi şi, invers, cu antipatie celor

care ne antipatizează. Cei care acceptă recompensele din partea celorlalţi fără a oferi prea mult sunt numiţi *exploatatori*, în timp ce *exploataţii* se concentrează asupra ofertelor făcute, fie din dorinţa de a-i mulţumi pe ceilalţi, fie considerând că nu merită să primească ceva de la ceilalţi (F. Walsh, 1982, p.11). Mai mult chiar, un număr mare de indivizi nu ştiu să schimbe, în mod profund, confidenţe în relaţiile intime.

Alte căi de studiu sunt: selectarea partenerilor, luarea deciziei maritale, analiza puterii, rezolvarea conflictelor, motivele de-cristalizării iubirii, interacţiunea maritală, cea sexuală, problemele părinţi-copii, satisfacţia maritală şi dezvoltarea apropierii emoţionale.

6. ***Teoria dezvoltării.*** Perspectiva dezvoltării sau a *life-span*-ului se bazează pe axioma conform căreia oamenii se schimbă fizic, emoţional şi cognitiv, de-a lungul stadiilor ciclului vieţii. În cercetarea familiei ea se concentrează asupra schimbărilor apărute în relaţiile familiale în decursul timpului. Asemenea individului – membru al unei familii – care se dezvoltă datorită acumulării experienţelor de la naştere şi până la moarte, *căsătoria şi familia cunosc diferite secvenţe de dezvoltare, de la debutul lor la expansiune şi până la disoluţia acestora, în final.*

Teoria dezvoltării familiale îşi are rădăcinile în lucrările lui E. M. Duvall (1957, 1971), R. Hill şi R.H. Rogers (1964) şi J. Aldous (1978). Ideile acestora au fost continuate şi rafinate de B. Carter şi M. McGoldrick (1980, 1988) şi McGoldrick şi Carter (1982). Această teorie adaugă perspectivei interacţioniste dimensiunea temporală. Familia este un grup de persoane aflate în interacţiune, fiecare stadiu de viaţă fiind influenţat de evenimentele precedente şi aducând cu sine noi provocări. Prin interacţiunile reciproce, familia încearcă să facă faţă nevoilor în continuă schimbare ale membrilor familiei. Conceptul central, de *sarcini ale dezvoltării familiale,* se referă la modificările expectanţelor normative ale familiei ca întreg, în termenii aspectelor şi funcţiilor noi aşteptate a fi îndeplinite de membrii ei şi de societate. Cu alte cuvinte, stadiile de dezvoltare corespund *variaţiilor expectanţelor de rol înregistrate în diversele etape ale ciclului vieţii familiale.* Schimbarea sarcinilor decurge din modificarea nevoilor biologice, a scopurilor personale şi a normelor culturale. În general, realizarea adecvată a unei sarcini va influenţa pozitiv realizarea sarcinilor viitoare şi potenţialul personal de satisfacţie specific stadiilor următoare.

Fiecare stadiu are problemele sale unice, iar unele stadii pot fi mai dificile decât altele. Conflictele dintre părinţi şi copii, cele dintre soţ şi soţie apar mai ales în anumite stadii. Relaţia conjugală se schimbă în timp: uneori cuplul creşte foarte mult, intimitatea menţinându-se sau sporind odată cu vârsta sa, iar alteori cuplul evoluează spre disoluţie. Diferitele puncte de vedere asupra stadiilor dezvoltării familiale vor fi prezentate într-un capitol viitor. Această teorie poate fi apreciată ca una dintre cel mai particulare perspective dar, deşi oferă o perspectivă limitată, ea este frecvent utilizată.

7. ***Teoria conflictului.*** În această perspectivă, conflictul este considerat ca o parte naturală a interacţiunii umane. În loc să sublinieze consensul şi echilibrul, ca în teoria funcţionalistă, teoreticienii conflictului *accentuează aspectele pozitive şi negative ale conflictului.* Adesea, în viaţa de familie intervin schimbări, iar *schimbarea poate simula sau chiar genera conflicte.* De fapt, conflictul este *inevitabil.* Transformările dislocă vechile pattern-uri şi conduc la neînţelegeri şi contradicţii cu privire la valori şi la decizii. Indivizii luptă pentru propriile lor nevoi şi interese sau pentru ceea ce ei consideră că este mai bine pentru familie ca întreg.

Conflictul în sine nu este bun sau rău. Un avantaj al conflictului este faptul că el aduce neînțelegerea la suprafață, prezentând-o în mod deschis. *Conflictul deschis poate fi rezolvat constructiv prin negociere, compromis și colaborare.* De aceea, el nu este în mod necesar distructiv; *adesea, în lipsa lui, nu există șanse reale de rezolvare a unei probleme.* Rău este faptul de a nu te confrunta sau de a ignora conflictul. "Cuplurile căsătorite care nu au avut nici o ceartă ajung adesea la divorț deoarece diversele probleme au fost evitate, negate până în ziua în care au «explodat». Totuși, bătăliile prelungite, mai ales cele care implică abuzul fizic sau verbal, au cu siguranță un efect distructiv asupra apropierii emoționale, putând cauza răni și rupturi ireparabile" (K.K. Kersten și L.K. Kersten,1981, p.12).

Căsătoria este cadrul celor mai puternice emoții, iar lupta pentru putere – în condițiile unor interese aflate în competiție – este frecventă. Teoreticienii conflictului s-au concentrat, de aceea, asupra unor aspecte precum: conflictele de rol de sex marital, luarea deciziilor, problemele de comunicare, conflictele părinți-copii, fericirea maritală și cauzele divorțului. Dacă realitatea socială contemporană favorizează conflictualitatea, generală și familială, această perspectivă este de mare actualitate, așa cum observau I. Mitrofan și C. Ciupercă (1998).

8. Modelele transgenerationale. Câțiva cercetători ai familiei, de formație psihanalitică, au încercat să asambleze conceptele psihodinamice cu cele ale sistemului familial în formularea unei noi perspective asupra familiei funcționale. Dacă teoria psihanalitică, începând cu Freud, s-a concentrat în mod deosebit asupra *influențelor părinților asupra dezvoltării personalității copiilor*, mai recent atenția a fost orientată asupra familiei ca unitate socială, ce posedă propriile proprietăți dinamice, caracteristice. N.W. Ackerman (1958), spre exemplu, a început să observe direct interacțiunile familiale în scopul de a înțelege dinamica inconștientului în organizarea conștientă a experienței, în structurarea de ansamblu a personalității și a realității interpersonale. Un membru simptomatic al familiei este considerat a fi „țapul ispășitor" al conflictelor familiale nerezolvate.

Un alt model este cel al lui István Boszormenyi-Nagy, care aprecia că nevoile complementare influențează alegerea partenerului conjugal, structura relațiilor maritale și a celor părinte-copil. Împreună cu G. Spark (1973), el aprecia că acordul implicit dintre membrii familiei se realizează pe baza nevoilor nesatisfăcute, *familiile disfuncționale caracterizându-se prin numărul mai ridicat al conflictelor inconștiente nerezolvate.* Într-o lucrare mai recentă, din 1981, Boszormenyi-Nagy sublinia dimensiunea etică a relațiilor familiale, în termenii *legăturilor multigenerationale*, ai *responsabilității parentale* și *loialității filiale* – care ghidează indivizii de-a lungul ciclului vieții.

În analiza familiei realizată de W.W. Meissner (1978), părinții sunt în continuare considerați ca determinanții cruciali ai funcționării familiale și ai dezvoltării normale sau patologice a membrilor individuali. În acest sens, se remarcă și teoria lui M. Bowen (1978), potrivit căreia, pattern-urile interacționale tind să se transmită de la o generație la alta. Familia reprezintă un sistem independent emoțional în cadrul căruia indivizii cu niveluri ridicate de diferențiere dispun de suficientă autonomie și de capacitatea de a-și menține relațiile semnificative; cei cu niveluri scăzute de diferențiere tind să fie mai rigizi, mai dependenți și să reacționeze mai puternic afectiv. Persoanele cu niveluri echivalente de diferențiere tind să se aleagă reciproc și să se căsătorească, pattern-urile interacționale fiind transmise, astfel, de la o generație la alta prin intermediul mariajului. Bowen aprecia că este foarte probabil ca, de la o generație la alta, pattern-urile

disfuncţionale să se accentueze, gradul de diferenţiere al tinerei generaţii tinzând să fie şi mai scăzut decât al celor mai vârstnice.

Dacă majoritatea teoreticienilor familiei de formaţie psihanalitică accentuează proprietăţile sistemice ale familiilor, T. Lidz (1963, 1976) a insistat în modelul său asupra structurii şi funcţionării familiei, construite la inter-influenţa individualului cu socialul. Lidz a conceptualizat trei seturi de funcţii interconectate, care sunt realizate de familie pentru soţi, pentru copii şi pentru societate. Mai întâi, în constituirea mariajului, familia stabileşte modul de viaţă al soţului şi al soţiei. În al doilea rând, familia asigură hrănirea şi îngrijirea copiilor şi direcţionează personalitatea lor. În al treilea rând, ea răspunde unor nevoi societale vitale prin socializarea membrilor ei, prin asimilarea tehnicilor de adaptare şi prin transmiterea limbajului. Pentru ca aceste funcţii să fie realizate, părinţii trebuie să realizeze o coaliţie parentală, să menţină graniţele dintre generaţii şi să modeleze adecvat rolurile de sex.

9. Teoriile umaniste. Psihologia umanistă a apărut la mijlocul secolului XX, ca reacţie la popularitatea câştigată de determinism şi experimentalism. Contribuţiile importante au venit din partea lui A.H. Maslow şi C.R. Rogers. Acesta din urmă a publicat *Terapia centrată pe client* în 1951, în care a dezvoltat teoria *self*-ului (sau teoria rogersiană), ce şi-a găsit largi aplicaţii în ştiinţa familiei. Ea este mai mult decât o teorie a personalităţii şi a comportamentului uman. La fel ca în cazul psihanalizei, este vorba despre o teorie a modului în care indivizii pot fi „ajutaţi". De aceea, perspectiva a stimulat apariţia unor contribuţii teoretice şi practice importante, precum lucrarea *Eficacitatea antrenamentului parental*, a lui Thomas Gordon (1980), publicată iniţial în 1970.

Axiomele acestei teorii privesc natura umană (W.R. Burr, 1998): 1. omul este considerat bun de la natură şi 2. el are tendinţa înnăscută de a se autorealiza. Ele diferă de axiomele behaviorismului şi de cele ale interacţionismului simbolic, care consideră că la naştere oamenii sunt asociali, iar psihicul lor este *tabula rasa*. Principalele concepte utilizate în cadrul acestei perspective sunt: *self*-ul, *self*-ul real, perceput şi ideal, autorealizare, ascultare activă (ascultare reflexivă), afirmaţii de tip Eu sau Tu. Ideea centrală a acestei teorii este aceea că *oamenii au o tendinţă înnăscută de a creşte, de a se dezvolta şi perfecţiona*. Termenul utilizat pentru a descrie această structură motivaţională este cel de *autoactualizare*. În decursul maturizării lor, indivizii îşi construiesc un set complex de credinţe cu privire la cine şi cum sunt, constituind concepţia lor despre sine. Dacă între eul perceput şi cel ideal există o discrepanţă prea mare, sentimentul vinovăţiei şi anxietatea care rezultă pot interfera cu procesul dezvoltării normale şi cu progresul actualizării. Faţă de persoanele care apelează la terapie, psihoterapeutul trebuie să adopte o atitudine necondiţionat pozitivă, iar cea mai indicată cale de a le ajuta este aceea de a le elibera de presiunile şi constrângerile care le împiedică să-şi realizeze aspiraţiile.

Cercetătorii domeniului familiei, care consideră utilă această teorie, apreciază că *diferitele persoane şi familiile lor pot fi „ajutate" prin crearea unei atmosfere de siguranţă, încredere şi iubire, care eliberează de blocajele apăsătoare. Ulterior, indivizii se dovedesc a fi extrem de creativi în rezolvarea propriilor probleme, capabili să coopereze şi să se autorealizeze*. Aplicaţiile terapeutice susţin importanţa acceptării şi a interesului arătat persoanei tratate, a empatiei şi a căldurii în relaţia cu aceasta. Ca şi teoriei psihanalitice, perspectivei umaniste i se reproşează faptul că s-a bazat mai mult pe speculaţii decât pe datele obţinute experimental.

10. Teoria feministă. În definirea şi înţelegerea feminismului trebuie să pornim de la două aspecte: feminismul ca *teorie sau ideologie a egalităţii între sexe* şi feminismul ca *activitate organizată în vederea lărgirii sau obţinerii de noi drepturi.* Atât ca teorie, cât şi ca mişcare, curentul feminist a apărut şi continuă să se dezvolte, în special, în culturile occidentale. Încercarea de eliminare a discriminării sexuale a presupus desfăşurarea unui proces gradual şi dificil, care a generat schimbări ale sistemului legislativ prin care s-a consfinţit identitatea distinctă a femeii, separată de cea a soţul ei, dreptul ei de proprietate, de a studia, de a practica anumite profesii tradiţional masculine, de a vota, de a intenta un proces şi de a pretinde daune etc. Rezultatele obţinute de psihologii din prima jumătate a secolului au constituit argumente suplimentare ale mişcării feministe, din perspectiva căreia orice tentativă de diferenţiere a bărbaţilor de femei trebuie să cadă sub acuzaţia de sexism.

Primul val al feminismului cuprinde perioada sfârşitului de secol XIX şi începutului de secol XX. El a avut, în principal, revendicări de natură politică şi socială, axându-se în primul rând pe obţinerea dreptului la vot, controlul fertilităţii şi combaterea limitării oportunităţilor de independenţă economică. Lupta pentru dreptul femeilor la vot, începută în SUA în 1848, a fost încununată de succes în 1920 când, prin amendamentul 19 din Constituţie, acest drept a fost garantat juridic. În 1867, J.S. Mill ţinea în faţa Parlamentului englez prima pledoarie oficială în favoarea dreptului la vot al femeii, obţinut abia în 1928.

În 1932, cu ocazia unei dezbateri asupra dreptului la vot al femeii, un om politic declara de la tribuna Camerei deputaţilor a Parlamentului francez: „Dacă femeia va deveni electoare, nu ar putea ea dori să ajungă şi deputat, senator, preşedinte al camerei etc.?" Scandalizaţi, deputaţii au negat dreptul la vot al femeii cu 253 de voturi contra doar 40 (apud R. Mucchielli, 1974). Pentru femeile din România, acest drept a fost câştigat în 1939 când legea electorală a admis dreptul la vot pentru toţi ştiutorii de carte, inclusiv femei. În perioada interbelică, a fost denunţat sloganul femeii pasive şi al bărbatului activ, deoarece acesta nega calităţile intelectuale ale femeilor, consacrând subordonarea femeii şi recunoaşterea doar a drepturilor ei parentale.

Perioada imediată terminării celui de-al doilea război mondial s-a caracterizat printr-o mare nevoie de locuri de muncă, ca urmare a numărului mare de bărbaţi ucişi pe front sau ocupaţi cu probleme de armată şi a volumului mare de muncă pentru reconstrucţia ţărilor distruse de război. Acest lucru a dus la o angajare masivă a femeilor în cele mai diverse domenii de activitate, creându-se oportunităţi nebănuite pentru ele. Femeile au ajuns să conştientizeze faptul că pot fi nu numai mame, soţii sau gospodine, ci şi capabile să realizeze multe din lucrurile pe care, până atunci, le făceau numai bărbaţii. Acesta este contextul în care a luat fiinţă *al doilea val* al feminismului, început în deceniile VI-VII ale secolului al XX-lea, pe fondul mişcărilor politice şi sociale de stânga din anii '60-'70 (opoziţia faţă de războiul din Vietnam, mişcările tinerilor de culoare din SUA, înăbuşirea brutală a revoltei din Cehoslovacia, mişcările sociale din Franţa etc.).

În anii 1950-1960, revendicările feministe au atras tot mai mult atenţia societăţii civile, a scriitorilor (ilustrativ în acest sens este romanul lui Simone de Beauvoir *Al doilea sex*, apărut în primă ediţie în 1953), dar impactul lor în câmpul ştiinţelor sociale a fost extrem de restrâns. O importanţă deosebită au avut-o cererile formulate la Oxford, în 1970, de reprezentantele mişcării feministe britanice: egalitate în carieră, egalitate în educaţie şi oportunităţi de dezvoltare personală, libertatea avortului şi a contracepţiei, independenţa financiară şi încetarea discriminării împotriva lesbianismului. Ulterior, s-a

solicitat şi dreptul la eliberarea femeii de violenţa masculină. Feminismul contemporan se subsumează, în principal, următoarelor orientări: liberală, marxistă, socialistă, radicală şi ecofeministă (vezi M. Miroiu, 1995, 1997).

Teoria a devenit parte a cercetării vieţii familiale graţie considerabilei literaturi feministe din anii '70, şi anume, graţie lucrărilor lui Adrienne Rich (1976), B. Thorne şi M. Yalom, (eds., 1982) sau Carol Gilligan (1982). Wesley R. Burr (1998) precizează că unele din aserţiunile de bază ale acestei teorii sunt similare celor interacţionist-simbolice: persoanele trăiesc într-un mediu atât simbolic, cât şi fizic, ele acumulând un set de simboluri; simbolurile sunt importante în înţelegerea comportamentului uman; oamenii dispun de conştiinţă reflexivă, iar introspecţiile lor creează gradual o definiţie a propriului *self*. Căsătoria a fost definită ca o instituţie burgheză care reduce oamenii la posesie şi le transformă pe femei în obiecte pasive ale dorinţelor bărbaţilor. Practic, prin revendicările şi criticile aduse modelului tradiţional al organizării familiale, s-a sugerat că relaţiile heterosexuale dezavantajează femeile şi le subordonează bărbaţilor, că femeile sunt exploatate, experienţele lor personale şi familiale fiind concomitent politice, indiferent dacă acest lucru este conştientizat şi recunoscut sau nu. *Feministele susţin, de asemenea, necesitatea de a utiliza o „perspectivă dublă" asupra realităţii, care ar consta în abilitatea şi nevoia femeii de a obţine succesul în sistemul socio-profesional şi de a depune efort în direcţia schimbării lui, a practicilor şi instituţiilor discriminatorii.*

Deoarece inegalitatea de gen persistă la diferite niveluri ale societăţilor contemporane, reprezentantele teoriei feministe susţin că *normalitatea vieţii familiale se instalează odată cu egalitatea soţilor în munca din casă şi din planul profesional. Ele afirmă că bias-urile de sex sunt prezente în studiile ştiinţifice, în cercetări, în practica educatorilor sau terapeuţilor.* Phillis Chester şi, anterior, T.T. Szasz au menţionat că „majoritatea simptomelor patologice frecvente la femei nu trimit la mecanisme psihologice clasice, ci ţin de psihologia sclavului, de opresiunea suportată de femei în cadrul mariajului" (apud R. Mucchielli, 1974, p.9). Ph. Chester acuza psihiatrii şi psihoterapeuţii masculini de sexism, de susţinerea unui stat de tip masculin-opresor, scopul lor fiind acela al adaptării femeii la supremaţia masculină şi maritală, fără a pune sub semnul întrebării structurile constrângătoare ale societăţii şi căsătoriei. Mai recent, multe dintre cercetătoarele feministe au găsit modalitatea de a introduce ideile feministe într-o varietate de probleme şi practici ale câmpului familial (dezvoltarea relaţiilor intime, definirea iubirii, distribuţia autorităţii şi puterii în cuplu etc.).

Exagerările feministe privind necesitatea înlocuirii relaţiilor heterosexuale inegale cu cele homosexuale, singurele care ar asigura deplina echitate a partenerilor, distribuţia egalitară a sarcinilor domestice, egalitatea puterii şi satisfacţia relaţională, sau cele privind ignorarea specificităţii feminine şi adoptarea practicilor masculine au condus la apariţia unor numeroase şi justificate reticenţe din partea tuturor celor care cred în complementaritatea heterosexuală şi în valoarea specificităţii feminine.

2.2.3. Paradigme explicative

Teoriile domeniului familial definesc oarecum diferit şi, în acelaşi timp, asemănător conceptul de normalitate familială. Teoria sistemelor familiale şi cea a dezvoltării tinde să definească normalitatea în termenii proceselor tranzacţionale care se desfăşoară în timp, între membrii familiei. Teoriile structurale, psihodinamice, transgeneraţionale, umaniste sau feministe definesc normalitatea familială ca funcţionare optimă, ideală. Pentru cea funcţională, behavioristă sau a conflictului, ca şi pentru cea

interacţionist-simbolică sau a schimbului social, familia normală acoperă un pattern mediu, tipic pentru majoritatea familiilor.

Teoriile prezentate au fost selectate dintre cele – mai numeroase – existente în domeniu, datorită faptului că ele sunt mai frecvent folosite în studiul familiei, sunt mai bine cunoscute şi ilustrează suficient de clar variaţiile existente în modul de abordare al funcţionalităţii şi disfuncţionalităţii familiale. De asemenea, ele pot fi raportate la trei paradigme ştiinţifice existente astăzi: cea pozitivistă, cea interpretativă şi cea criticist/emancipatorie.

Din ***paradigma pozitivistă*** fac parte mai multe teorii generale precum: teoria structurală, funcţionalismul, behaviorismul, teoria schimbului, a dezvoltării, a conflictului, teoria psihanalitică şi cea umanistă. La ***paradigma interpretativă*** se raportează teoria sistemelor familiale şi interacţionismul simbolic, iar la cea ***critic/emancipatorie*** se raportează teoria feministă.

Bazele *paradigmei pozitiviste* au fost puse de revoluţia ştiinţifică din cursul secolului al XVI-lea, ai căror lideri au fost Nicolaus Copernic, Galileo Galilei, Rene Descartes şi Isaac Newton. Ea este cunoscută şi sub denumirea de paradigma instrumental-tehnică sau pozitivism logic (din moment ce vizează diada raţiune-empiric). La ora actuală, pozitivismul are un succes foarte mare în ştiinţele fizice şi biologice. Deşi nu a fost la fel de productiv în cunoaşterea fenomenelor sociale, în decursul secolului XX a devenit cadru de referinţă principal şi în ştiinţele sociale. Aserţiunile mai importante ale paradigmei pozitiviste „sunt: 1. există procese şi fenomene care funcţionează independent de conştiinţa umană; 2. există legi care guvernează unele din aceste procese; 3. cel puţin unele din aceste legi pot fi descoperite prin metode ştiinţifice; 4. cunoaşterea acestor legi poate servi predicţiei sau controlului parţial al unora din aceste procese şi 5. acest tip de predicţie şi control poate asigura mai buna satisfacere a nevoilor şi dorinţelor umane" (W. R. Burr, 1998, p.78).

Dacă pozitivismul subliniază realitatea obiectivă şi externă, el ignoră totuşi acea parte a omului şi a familiei care include alegerile etice, valorile, idealurile, moralitatea, aspectele spontane şi impredictibile. De aceste neajunsuri au devenit conştienţi cercetătorii departamentelor artistice, umaniste, filologice, teologice sau filosofice ale universităţilor şi comunităţilor academice. Ei au dezvoltat o paradigmă alternativă, pe care au numit-o *interpretativă* sau *hermeneutică*. Aserţiunile ei principale sunt următoarele: 1. metodele ştiinţelor naturale nu sunt întotdeauna adecvate pentru a înţelege interacţiunile umane; 2. multe dintre acţiunile umane nu pot fi prezise sau controlate; 3. încercările de a-i manipula şi controla pe alţii nu sunt etice; 4. nu există o singură realitate a vieţii şi istoriei, cunoştinţele fiind create de indivizi care trăiesc într-o anumită epocă şi care au propria lor perspectivă asupra evenimentelor şi 5. înţelegerea semnificaţiilor va servi drept „catalizator al acţiunii" (C.A. Morgaine, 1992). Această paradigmă nu crede în certitudini, legi sau obiectivitate. Obiectivele susţinătorilor ei sunt acelea de a dezvolta un cadru conceptual, un „univers al discursului" care permite înţelegerea unor procese, comunicarea unor semnificaţii sau dialoguri despre interpretările şi înţelesurile cu care oamenii operează.

Paradigma criticist-emancipatorie a apărut tot ca o alternativă la pozitivism. Scopul ei principal este acela de a-i ajuta pe indivizi să se emancipeze de sub dominaţia la care sunt supuşi. Ea nu încearcă să descopere legi cu privire la relaţiile cauză-efect sau să se concentreze asupra proceselor interpretative. Dacă unii din gânditorii care s-au raportat la această perspectivă au abordat problema opresiunii politice (de ex., Fromm

sau Habermas), alţii şi-au concentrat atenţia asupra inegalităţii şi discriminării sexuale, ca în cazul abordării feministe, care a devenit parte integrantă a cercetării şi cunoaşterii vieţii familiale.

2.3. Familia în tranziţie

Teama privind erodarea valorilor maritale şi confuzia ce pare să caracterizeze cuplurile actuale au conturat spectrul declinului şi al dezorganizării familiei. Majoritatea cercetătorilor psihologiei familiei au constatat conturarea, în ultimele patru decenii, a unei *imagini negative a familiei*, în condiţiile în care rata divorţurilor a crescut, femeile au intrat în număr record în câmpul muncii, copiii sunt lăsaţi tot mai mult timp nesupravegheaţi sau sub îndrumarea unor persoane – fie ele şi specializate – din afara mediului familial, coabitarea nonmaritală este tot mai frecventă, iar numărul persoanelor care trăiesc singure a crescut pe ansamblul populaţiei planetei etc. Aceste tendinţe au devenit destul de familiare publicului larg graţie datelor statistice şi raporturilor speciale publicate sau comentate în mass-media.

Schimbările care au şubrezit viaţa familială şi au slăbit reţelele familiale îşi au originea în: a. *presiunile exercitate asupra structurii familiale de imperativele dezvoltării industriale* care au condus la: intrarea masivă a femeii în câmpul muncii, fenomenul migraţiei, deplasările la distanţă sau naveta; b. *presiunile şi provocările urbanizării* care au favorizat îndepărtarea comportamentelor familiale de tradiţionalism, devenind mai efemere, mai precare, mai puţin dispuse să ţină seama de tradiţiile alianţei, filiaţiei sau moştenirii; c. *presiunile în direcţia schimbării statutului femeii în societate*, pentru asigurarea egalităţii în drepturi cu bărbaţii; d. *modificarea practicilor sexuale* şi, în mod deosebit, utilizarea contracepţiei orale au contribuit la diminuarea dimensiunilor familiei şi la o mai mare libertate sexuală a indivizilor, care a afectat stabilitatea familiei. În fine, *apariţia noilor boli cu transmitere sexuală (SIDA, în primul rând), ca şi abuzul de alcool şi droguri* au sporit considerabil tensiunea, conflictualitatea şi rata separărilor şi a divorţialităţii.

În esenţă, schimbările au la bază metamorfozele apărute la nivelul normelor şi valorilor. Cu toate acestea, multe din discuţiile cu privire la familie sunt centrate pe modificarea structurilor şi funcţiilor sale, care sunt doar manifestări comportamentale (observaţii structurale) şi interpretări (observaţii funcţionale) a ceea ce se petrece în sufletul societăţii. De aceea, în finalul acestui capitol, vom acorda o atenţie sporită examinării bazelor relaţionale ale stabilităţii, tranziţiei valorilor şi normelor comportamentale individuale şi familiale.

Scopul acestui capitol este acela de a analiza *direcţia schimbărilor* produse în mediul familial şi, dacă este posibil, de a atrage atenţia asupra celor viitoare, pentru a atenua impactul lor negativ şi pentru a promova pattern-urile şi valorile familiale care ajută cuplul marital să se adapteze la diferitele provocări socio-culturale. Întrebarea fundamentală nu mai este „cum să stopăm schimbările survenite în contextele familiale?", ci *cum să gestionăm schimbările familiale în vederea minimalizării erupţiei lor în grupurile potenţial vulnerabile, cum ar fi săracii sau copiii?* sau *cum să maximizăm eficienţa organizaţiilor şi serviciilor comunitare în mediul familial?*

2.3.1. Schimbarea structurilor familiale

Familia a cunoscut un amplu proces de schimbare, fapt observat de cercetătorii din întreaga lume, indiferent de formaţia lor teoretică. Imaginea ideală a familiei normale, care a constituit un model formativ pentru multe din persoanele de „vârsta a treia" şi a „patra" de astăzi, este aceea a familiei nucleare în care soţul este singurul susţinător al familiei, soţia (casnică) ocupându-se de activitatea din gospodărie şi de creşterea copiilor. Dacă acest model rămâne un standard, în funcţie de care normalitatea familială este aspru judecată, mai puţin de o familie din patru din S.U.A., spre exemplu, se mai încadrează în acest pattern.

Analizele statistice ale populaţiei planetei (G. Masnick şi M.J. Bane, 1980; D. Orthner, 1998) indică faptul că pattern-urile familiale s-au alterat semnificativ în trei direcţii: 1. Creşterea divorţurilor; 2. Creşterea numărului de mame care lucrează şi 3. Rata mai scăzută a naşterilor corelată cu creşterea speranţei de viaţă, deci a proporţiei populaţiei de vârsta a treia şi a patra pe ansamblul populaţiei planetei.

1. Sistemele familiale divorţate şi recăsătorite. După al doilea război mondial, procesul divorţului s-a banalizat, devenind o realitate frecventă a vieţii conjugale. Între 1950 şi 1975, statisticile europene indică o triplare a desfacerilor căsătoriei (Fl. Druţă, 1998), iar cele americane – dublarea ratei divorţialităţii, între 1965 şi 1980. În SUA, una din trei căsătorii (este vorba de prima căsătorie) tinde să se sfârşească printr-un divorţ (D. Orthner, 1998). În acelaşi timp, una din cinci familii cu copii este *monoparentală*, părintele susţinător fiind, de regulă, mama. Astfel, patru din cinci copii născuţi în anii '70, în S.U.A. şi-au petrecut copilăria alături de unul dintre părinţi.

Rata divorţialităţii în ţara noastră s-a menţinut relativ redusă, oscilând - în ultimele două decenii - între 1,4 şi 1,6 divorţuri la mia de locuitori (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998). Vârful ei s-a situat în 1994 (1,74/1000 locuitori), după care a scăzut din nou (1,5 în 1995 şi 1996). Ultimele date de după 2000 indică însă un trend ascendent al divorţialităţii în familia românească. Pe de altă parte, analizând datele Recensământului populaţiei din 1992, M. Voinea (1993) observa faptul că, din totalul gospodăriilor existente în România la acea dată, 6,5% sunt cele ocupate de familiile monoparentale.

În condiţiile în care mulţi părinţi se recăsătoresc, s-au creat un număr tot mai mare de unităţi familiale *reconstituite* (în care partenerii au mai fost căsătoriţi şi ambii au copii din căsătoriile anterioare, la care se adaugă copiii noului cuplu) şi *reorganizate* (alcătuite din doi parteneri divorţaţi/văduvi fără copii sau în care cel puţin unul din parteneri nu are copii din mariajele anterioare; sau cele alcătuite dintr-un partener divorţat/văduv cu sau fără copii şi altul aflat la prima căsătorie).

În ciuda creşterii recente a ratei divorţurilor, proporţia familiilor care evoluează spre disoluţie şi re-căsătorie nu este semnificativ mai mare astăzi, în condiţiile speranţei de viaţă mai reduse şi a văduviei mai timpurii din perioadele istorice anterioare. Totuşi, divorţul creează complicate sarcini tranziţionale şi probleme privind custodia copiilor, dificil de rezolvat de către sistemele familiale recăsătorite sau monoparentale, acestea din urmă mai numeroase ca oricând.

2. Mamele care lucrează sunt tot mai numeroase. În S.U.A., mai mult de jumătate din mamele cu copii de vârstă şcolară şi mai mult de 40% din cele cu copii mai mici au o slujbă în afara casei, o jumătate de normă sau chiar o normă întreagă (D. Orthner, 1998). Acest pattern reflectă nu numai schimbările în aspiraţiile personale ale femeilor, ci şi creşterea nevoilor economice. Familiile în care lucrează ambii părinţi îşi

sporesc venitul în mod esenţial, pentru a putea atinge un standard moderat de viaţă şi pentru a asigura condiţiile necesare instrucţiei şcolare medii şi superioare a copiilor. Această situaţie necesită schimbări ale organizării funcţionale a sistemului familial şi al unităţii co-parentale, situaţii de muncă mai flexibile şi servicii pentru creşterea şi educarea copiilor. O parte din femeile care lucrează trăiesc împreună cu unul din părinţi, care le ajută în sarcinile curente şi în creşterea copiilor. Familiile cu dublu venit constituie tot mai mult norma vieţii familiale actuale în statele de tip occidental, la care se adaugă numărul crescând al familiilor cu dublă carieră.

3. Modificarea unor variabile ale populaţiei. Tot mai mulţi tineri preferă să rămână singuri, să-şi amâne căsătoria, să aibă puţini copii sau să evite creşterea copiilor, iar speranţa de viaţă a populaţiei a crescut mult în cursul secolului al XX-lea. Un efect cumulat al acestor factori este scăderea ratei naşterilor şi creşterea populaţiei în vârstă. Nupţialitatea este în scădere europeană, România plasându-se uşor peste medie. Strâns legat de aceasta, în ţara noastră rata fertilităţii (numărul de copiii născuţi de o femeie) este de 1,3, în condiţiile în care, în majoritatea statelor europene, această rată este cuprinsă între 1,1 şi 1,5 (2 fiind numărul care asigură nivelul constant al populaţiei), conform Mitrofan şi Ciupercă (1998). Franţa şi Marea Britanie, care au o rată a fertilităţii de 1,7, au importante segmente de populaţie islamică. Doar Albania, Malta şi Islanda ating, actualmente, o rată a fertilităţii de 2,0.

Întrucât a existat o tendinţă puternică de conceptualizare a vieţii familiale normale ca fiind centrată pe funcţiile privind creşterea şi educarea copiilor, lipsesc astăzi modelele adecvate studiului şi înţelegerii familiilor fără descendenţi şi a celor aflate în ultimul stadiu al ciclului vieţii maritale (al „cuibului gol").

În mod evident, în societăţile pluraliste nu există un singur model reprezentativ sau adecvat, al unei singure forme sau structuri familiale, ci forme familiale diverse, în acord cu nevoile variabile ale stadiilor de viaţă, cu orientările valorice diferite, cu resursele economice variabile, cu stilurile interacţionale etnic diferite ş.a.m.d. În dezbaterile cu privire la schimbările produse în mediul familial, s-a acordat o prea mare atenţie proprietăţilor structurale, neglijându-se procesele familiale fundamentale precum: abilitatea de a face faţă noilor stresuri, de a comunica eficient, de a adopta noi roluri, noi pattern-uri relaţionale şi sexuale, de a cere asistenţă, de a se adapta satisfăcător modificărilor din afara mediului familial.

Conturarea unui „stil de viaţă fără descendenţi" s-a profilat treptat, odată cu sporirea familiilor fără copii, a coabitării, celibatului sau a cuplurilor homosexuale. Astfel, cuplurile fără descendenţi (care reprezentau 20% din gospodăriile din ţara noastă, la recensământul din 1992, potrivit M. Voinea (1993)) sunt mai numeroase în mediile urbane şi printre cei cu un nivel de instrucţie mai ridicat. Acest stil de viaţă apare, în principal, ca urmare a reorientării căsniciei dinspre copii spre trebuinţele adulţilor. Nevoile lor de intimitate, unele tabieturi şi realizarea profesională devin extrem de importante, apariţia copiilor tinzând să fie amânată sau chiar exclusă. Un rol hotărâtor îl poate avea şi nivelul economic precar, ce nu permit asigurarea condiţiilor necesare apariţiei copiilor, creşterii şi educaţiei lor adecvate. De asemenea, suprainvestirea profesională a femeii a favorizat înmulţirea formaţiunilor familiale fără descendenţi. Acest stil de viaţă poate deveni satisfăcător doar atunci când este rezultatul dorinţei şi voinţei ambilor parteneri.

Cuplurile consensuale, apărute ca o reacţie de revoltă împotriva societăţii constrângătoare, valorizează calitatea relaţiei şi autenticitatea trăirii din cadrul ei, în

detrimentul duratei cu orice preţ. Susţinătorii acestei formaţiuni consideră că statul nu trebuie să intervină pentru a reglementa o realitate atât de intimă cum este relaţia de iubire dintre două persoane. Acesta trebuie să fie rezultatul interacţiunii şi deciziei mutuale dintre membrii diadei intime. Accentul cade pe satisfacerea nevoilor autentice ale partenerilor, apariţia copiilor fiind, de regulă, mult amânată. Adeseori, după apariţia copiilor, relaţia tinde să se oficializeze pentru reglementarea drepturilor patrimoniale ale copiilor. După 1989, coabitarea juvenilă a devenit un fenomen frecvent, ce tinde să fie trăit şi definit ca un simplu exerciţiu în vedere căsătoriei ulterioare.

În contextul urbanizării şi modernizării, a impunerii valorilor individualismului şi a slăbirii rolului reţelelor comunitare, celibatul a apărut ca opţiune benevolă, alternativă la căsătorie sau ca rezultat al factorilor evoluţiei socio-economice. Celibatul poate să apară ca stil de viaţă satisfăcător în condiţiile creşterii autonomiei, individualismului, a independenţei în planul vieţii sexuale, a creşterii nevoilor autorealizării profesionale, a celor economice individuale, dar numai la indivizii care au ales acest mod de viaţă în mod conştient şi deliberat. Cei la care celibatul este rezultatul unor circumstanţe pot trăi singurătatea ca pe o realitate indezirabilă, frustrantă şi neplăcută. Acest stil de viaţă a contribuit atât la scăderea natalităţii, cât şi a nupţialităţii.

Cuplurile homosexuale, ce reprezentau 2% din gospodăriile existente în ţara noastră la recensământul din 1992 (apud M. Voinea, 1993), sunt tolerate astăzi din punct de vedere legal. Ele militează actualmente, pretutindeni în lume, pentru recunoaşterea oficială a cuplurilor homosexuale, pentru sporirea drepturilor homosexualilor, inclusiv în privinţa adopţiei. Se pune însă întrebarea: societatea noastră, care acceptă astăzi schimbarea relaţiilor dintre sexe, va recunoaşte cuplurile homosexuale (bărbat-bărbat, femeie-femeie) ca fiind capabile să asigure educaţia adecvată a copiilor? În dezbaterile ştiinţifice şi ideologice contemporane părerile sunt împărţite. Un număr mare de specialişti ai familiei insistă asupra faptului că, pentru a se dezvolta, copilul are nevoie de repere parentale masculine şi feminine. Acestor argumente li s-a răspuns prin precizarea faptului că familia nucleară (formată din părinţi şi copiii lor, ce locuiesc împreună în acelaşi cămin) s-a extins de câteva zeci de ani şi că, în decursul istoriei, într-o serie de societăţi, copiii au fost crescuţi în mod colectiv, fără ca acest fapt să-i traumatizeze prea mult.

Îmbătrânirea populaţiei planetei ridică alte probleme şi semne de întrebare. Pe de o parte, în culturile de tip occidental, aprecierea autonomiei şi independenţei conduce la devalorizarea persoanelor ajunse la vârsta a treia şi a patra, care încep să-şi piardă aceste atribute. Acest fapt este ilustrat prin numeroasele clişee şi etichete negative cu privire la bătrâneţe şi bătrâni. Pe de o parte, realitatea psihologică trăită în cuplurile conjugale după ce copiii părăsesc cuibul familial este puţin conceptualizată, iar pe de altă parte, nu s-au analizat sistematic efectele eruptive - în viaţa maritală a vârstnicilor - ale menopauzei, pensionării şi instalării sentimentului inutilităţii sociale, al bilanţului vieţii socialmente active, al instalării sentimentului disperării datorat apropierii inevitabile a sfârşitului vieţii, al slăbirii unor funcţii psihice şi fiziologice etc. În plus, dacă în societăţile de tip tradiţional persoanele în vârstă sunt valorizate şi căutate (conform zicalei: „Cine nu are bătrâni să-şi cumpere!"), în societăţile de tip occidental copiii nu mai sunt la fel de capabili sau de dispuşi să-şi susţină părinţii în vârstă care, treptat, îşi pierd autonomia. Funcţia de asistenţă a rudelor în vârstă tinde să slăbească tot mai mult şi, pe măsura dezvoltării instituţiilor specializate în ocrotirea persoanelor/cuplurilor în vârstă, chiar să dispară.

2.3.2. Schimbarea valorilor şi credinţelor familiale

Practica politică a anilor '90 a fost dominată de preocuparea pentru modificările survenite în mediul familial şi în sistemul de valori al familiei. D. Yankelovici (1981) aprecia că valorile care guvernează comportamentul familial s-au schimbat în ultimul secol şi, în mod deosebit, în ultimele decenii. În discursul său asupra „noilor reguli", autorul menţionat se referă la gigantice plăci culturale care s-au modificat în cadrul echivalentului cultural al cutremurelor de pământ. La fel ca în teoria plăcilor tectonice, plăcile culturale îşi modifică uneori poziţiile, zdrobindu-se una de cealaltă, fapt care generează instabilitatea credinţelor şi valorilor fundamentale. Schimbarea valorilor familiale este un proces lent şi chinuitor, noţiunea de *evoluţie* a valorilor exprimând poate cel mai bine tendinţele observate.

Credinţele şi valorile stau la baza oricărei organizaţii sau formaţiuni sociale. Valorile sunt elementele culturale vitale ale sistemului, ce ajută la stabilirea cursului comportamentelor membrilor sistemului. Sistemul familial nu face excepţie. El dezvoltă şi menţine seturi de valori şi credinţe care definesc regulile de comportare pentru membrii familiei. Aceste reguli variază de la o societate la alta şi, de asemenea, de la un subgrup la altul, în cadrul unei societăţi. De aceea, nu este surprinzător faptul că valorile şi credinţele privind sexualitatea premaritală din România, spre exemplu, vor fi diferite de cele din Suedia sau Japonia, după cum diferitele subculturi din spaţiul românesc pot varia în expectanţele lor privind modul de expresie sexuală.

Prin urmare, valorile sunt preferinţe socializate, supraindividuale, promovate şi transmise prin mecanisme sociale, cu un rol important în orientarea conduitei, în stabilirea obiectivelor, strategiilor şi căilor de realizare a acestora. Odată fixate în individ, valorile devin o variabilă latentă, care predispune la anumite comportamente relativ stabile, fără ca aceasta să ne permită stabilirea unei relaţii deterministe stricte valoare-acţiune. M. Rokeach (1973) afirma că sistemul ierarhic de valori al individului seamănă cu schiţa de proiect a arhitectului: în situaţii diferite, acesta consultă acea parte a proiectului care îl poate ajuta în activitatea sa.

Una din puţinele valori care a variat în mai mică măsură în decursul timpului este *fidelitatea*. Chiar dacă şi ea a cunoscut unele fluctuaţii, mai ales în cursul celui de-al optulea deceniu, ea este în continuare recunoscută şi susţinută atât în formaţiunile maritale, cât şi în cele consensuale.

Multe din valorile maritale, care s-au modificat în timp, sunt legate de procesele fundamentale familiale. Dacă acestea din urmă s-au schimbat, înseamnă că şi bazele valorice ale organizării familiale au trecut printr-un proces de ajustare. O parte a nucleului de valori, în legătură cu care există un mai mare consens privind gradul lor de alterare, include acordarea unei mai mari priorităţi independenţei personale comparativ cu căsătoria, libertăţii individuale comparativ cu cea colectivă, autonomiei personale în locul asumării angajamentelor maritale şi familiale, narcisismului comparativ cu grija faţă de ceilalţi.

1. Valoarea căsătoriei **versus** *independenţă.* Cei ce speculează faptul că sistemul familial este în declin susţin că mariajul, ca ideal, este astăzi mai puţin important decât a fost în trecut. Ei sugerează că valorile pozitive asociate singurătăţii voluntare au devenit tot mai frecvente, căsătoria fiind mai degrabă *o opţiune şi nu o necesitate* printre cei care o practică. Dacă acest lucru este adevărat, căsătoria ca instituţie valorizată este realmente în impas şi alte forme de convieţuire nonmaritală o pot înlocui în viitor.

O serie de surse evidenţiază valabilitatea acestei teze, în condiţiile creşterii proporţiei persoanelor necăsătorite în populaţia totală a lumii şi a amplificării numărului coabitărilor nonmaritale. Decizia cuiva de a nu se căsători nu mai este considerată ruşinoasă, dezonorantă, dar amânarea căsniciei cu câţiva ani nu favorizează, în mod automat, tendinţa spre o viaţă celibatară. L. Bumpass şi J. Sweet (1988) arătau că, în S.U.A., tot mai mulţi adulţi sunt ambivalenţi atunci când sunt întrebaţi dacă este mai bine să fii căsătorit decât celibatar în viaţă (33%) şi o minoritate răspunde negativ (16%). De asemenea, gradul de acceptare al cuplurilor nonmaritale creşte la 33% dintre adulţii chestionaţi în 1986, de la 22%, în 1976 (apud D. Orthner, 1998). Preferinţa pentru viaţa independentă creşte mult la anumite segmente de vârstă, cum ar fi: adolescenţi, tineri şi, eventual, tineri adulţi. Dar grija pentru tendinţa de a prefera viaţa independentă este exagerată. Cea mai mare parte a americanilor (96%) au exprimat în ultimii 30 de ani dorinţa personală de a se căsători, doar 8% din femeile adulte considerând celibatul ca ideal de viaţă, fapt care timp de două decenii nu s-a schimbat (apud D. Orthner, 1998). Mai mult, 80% din liceenii din perioada 1972-1980, chestionaţi de N. Zill şi C.C. Rogers (1988), au afirmat că este foarte important să se căsătorească şi să aibă o familie fericită, credinţă care a crescut după absolvire.

După 1989, în România a crescut numărul aranjamentelor nonmaritale, ca şi gradul de toleranţă al populaţiei faţă de acestea. În 1992, 17% din gospodăriile existente erau de tip celibatar (M. Voinea, 1993).

Ceea ce sugerează aceste date statistice este *o tot mai mare toleranţă pentru viaţa independentă în cadrul populaţiei dar şi o stabilă preferinţă personală pentru căsătorie a tinerilor şi adulţilor. Deoarece procentajul adulţilor singuri şi a celor care trăiesc în concubinaj a crescut, această creştere pare să fie rezultatul căsătoriilor târzii şi al utilizării coabitării ca o fază pregătitoare sau de testare a vieţii de cuplu, mai degrabă decât a respingerii căsătoriei ca mod de viaţă.* În general, rata mariajului a scăzut de la 95% în 1970, la 90% în 1985, dar ea rămâne în continuare la standarde ridicate, în toată lumea. Societăţile tradiţionale, precum Irlanda sau Australia, au rata căsătoriei mai ridicată. Oricum, valoarea căsătoriei ca aranjament de viaţă preferabil apare ca fiind consistentă în acest timp al tranziţiei.

2. Colectivism* versus *individualism. O altă valoare care s-a modificat în timp este cea a individualismului. Acesta a devenit atât de puternic încât interesul pentru colectivitatea familială şi comunitate s-a micşorat sensibil. Individualismul nu ţine de abilitatea adulţilor de a-şi asuma angajamente, ci de *centralitatea intereselor personale dincolo de interesele celorlalţi.* R. Hess şi G. Hendel (1959, pp.4-5) arătau că familiile sunt compuse din membri care sunt concomitent legaţi de ceilalţi şi separaţi de ei. Fiecare membru al familiei posedă o individualitate psihobiologică incredibilă, combinată cu faptul că legăturile dintre indivizii care compun familia sunt, de asemenea, esenţiale. Această dualitate fundamentală a vieţii de familie ghidează persoanele în a deveni personalităţi distincte şi, în acelaşi timp, în a-şi spori eforturile de a obţine conexiuni gratificatoare cu ceilalţi membrii ai familiei. Continuând această direcţie de gândire, L. Constantine (1986) arăta că „familiile ne-etichetate", cele care funcţionează efectiv într-o diversitate de situaţii, sunt cele care asigură „fuziunea" intereselor individuale şi familiale.

Spre deosebire de preferinţele maritale, nivelul individualismului dintr-o societate şi gradul în care acesta se schimbă sunt greu de evaluat. Totuşi, istoria societăţii umane indică o creştere a individualismului, un nivel actual mai ridicat, comparativ cu întregul

ei curs anterior. *Tendinţele culturale asociate importanţei crescânde a auto-împlinirii şi auto-realizării pot fi privite ca elemente ce contribuie la rata înaltă a disoluţiei familiale.*

R.N. Bellah şi colegii săi (1985, p.142) notau că „individualismul se află în miezul culturii americane... Cele mai înalte şi nobile aspiraţii, nu numai pentru noi înşine, ci şi pentru cei la care ţinem, pentru societatea noastră şi pentru lumea întreagă, sunt strâns legate de individualism". Etica individualistă nu este nouă nici în România, rădăcinile ei fiind străvechi şi foarte puternice, nu numai în mediul urban ci şi în cel rural. Gospodăria tradiţională românească a funcţionat pe principiile autarhice ale satisfacerii şi apărării propriilor nevoi.

Dacă individualismul a existat dintotdeauna, într-o anumită măsură, ne putem întreba cum s-a manifestat el în familie? De la început s-a creat un pattern de gospodărie relativ independent cu o puternică reţea de întrajutorare, formată din rude şi prieteni. Într-o primă fază, reţelele exterioare, susţinătoare, s-au erodat treptat. Putem presupune că „individualismul mediului familial" sau interesele familiei nucleare au triumfat asupra intereselor colective ale familiei extinse, clanului sau ale comunităţii. Totuşi, un număr mare de studii indică faptul că şi astăzi oamenii se simt obligaţi să-i ajute pe membrii familiei lor extinse. Chiar dacă marea majoritate a indivizilor recunosc că preferă să-şi menţină independenţa, solicitând foarte rar sprijin din partea rudelor, puţini refuză ajutorul care le-a fost oferit (D. Orhner, 1998). L. Bumpass şi J. Sweet (1988) menţionau că 55% dintre americani cred că pot să-şi sune la miezul nopţii rudele în caz de urgenţă şi 66% afirmă că pot împrumuta de la acestea 200 $, în aceleaşi condiţii. La rândul lor, românii apelează pentru rezolvarea diferitelor lor probleme în primul rând la rude, iar dacă suma pe care o pot împrumuta de la rude este mai mică, acest lucru nu trebuie pus pe seama unui individualism mai puternic ci, mai degrabă, pe seama nivelului de trai scăzut şi a ponderii crescânde a populaţiei aflate sub pragul sărăciei.

Într-o a doua fază, chiar şi interesele familiei nucleare au fost tot mai mult ameninţate de interesele individuale ale membrilor ei. Multe date sugerează faptul că solidaritatea familială este în declin în condiţiile centrării exagerate pe nevoile şi aspiraţiile personale.

Claude Dubar (2003) analiza două forme distincte ale individualismului: cea negativă şi cea pozitivă. *Individualismul negativ* indică tendinţele dezinstituţionalizării familiei, criza legăturilor sociale şi refuzul individului de a accepta imixtiunea legii şi controlului social în viaţa sa privată. El reprezintă triumful unei logici pur hedoniste şi egoiste: reducerea relaţiei sexuale la o „economie a plăcerilor", la fiziologizarea raportului sexual şi scoaterea lui în afara semnificaţiei simbolice, a dimensiunii identitare a relaţiei sexuale. De asemenea, individualismul negativ creează riscul dezafilierii (al fragilizării raportului dintre părintele divorţat lipsit de custodie, cel mai adesea tatăl, şi copiii săi) sau cel al regresiei spre formele identitare „primitive" (al închiderii în familiile bastioane care sunt organizate în direcţia limitării drastice a legăturilor exterioare ale fetelor etc.). *Individualismul pozitiv* acceptă, pe de o parte, diversificarea formelor familiei şi ideea necesităţii recurgerii la aceleaşi instituţii, precizate prin legislaţiile şi politicile familiale ale statului (şcoală, protecţia mamei şi a copilului, casele de alocaţii familiale, centrele de planificare familială etc.) iar, pe de altă parte, faptul că procesul căutării de sine şi al dobândirii identităţii este puternic legat de relaţiile cu membrii familiei de origine şi, ulterior, ai celei de procreare. Pentru François de Singly, familia reprezintă, chiar şi la vârstă adultă, „locul în care se elaborează forma de interioritate care permite să ne concepem ca nişte fiinţe înzestrate cu profunzimi intime" (apud C. Dubar,

2003, p.77). Sinele intim reprezintă ceea ce este revelat în viața privată persoanelor foarte apropiate. El a dobândit un rol central în societățile occidentale, spre care noi tindem.

Nu putem să nu observăm faptul că o serie de interese personale și de decizii luate individual pot contribui la bunăstarea generală a familiei. Dacă individualismul reunește ca dimensiuni fundamentale reușita economică și dezvoltarea personală, acestea din urmă nu exclud valorificarea rezultatelor obținute în contextul familial. În plus, cele două dimensiuni implică ideea pe care ne-o facem despre identitatea personală și construcția sa (genealogică, a descendenței și narativă, a existenței subiective). Concluzia pe care o putem desprinde este aceea că *interesele colective pot rămâne puternice și coexistă cu interesele individuale, promovate de diferitele contexte culturale.*

3. Angajamentele familiale **versus** *autonomie.* Tensiunile dintre asumarea angajamentelor conjugale și familiale și autonomie sunt trăite de orice individ uman. Autonomia a fost adesea un motiv de mândrie și satisfacție pentru orice persoană, deoarece ea reflectă un anumit nivel de competență, care este tipic asociat cu maturitatea și, în mod deosebit, cu vârsta adultă. În timp ce angajamentele implică obligații reciproce, autonomia promite libertatea de a-ți asuma sau de a renunța la obligațiile bazate doar pe interesele autodefinite. Dilema cu care se confruntă familiile actuale este vechea dilemă ce a chinuit mințile filosofilor iluminiști: aceea a reconcilierii autonomiei personale cu convingerea că omul este, în mod ireductibil, o ființă socială. Dacă într-o societate puternic structurată rolurile sunt riguros prescrise, indivizii putând interveni într-o mică măsură în autodirecționare, iluminismul a reprezentat o reacție la o asemenea structură și a încurajat afirmarea autonomiei individuale.

Din punctul de vedere al teoriei dezvoltării, copilăria a fost descrisă în manieră asemănătoare. Multe din activitățile copilului sunt asociate autonomiei crescânde (Erikson, 1959), culminând cu adolescența și perioada adultului tânăr, când această libertate începe să se finalizeze. Ulterior, adultul caută un echilibru între securitatea atașamentului și libertatea de a-și urma interesele personale (J. Scanzoni, 1987). Într-adevăr, nivelul maturității unui adult se caracterizează nu atât prin abilitatea de a urmări obiectivele personale, cât prin abilitatea de a-și sacrifica interesele individuale în favoarea angajamentelor luate față de ceilalți.

În contextul vieții de familie, *autonomia se referă în mod specific la mecanismele familiale care permit fiecărei persoane să-și afirme individualitatea prin referință cu obligațiile, cu regulile, credințele și procesele emoționale familiale. Angajamentele și legăturile familiale sunt procesele prin care este constituită și menținută unitatea familială, sunt mecanismele implicate în formularea obligațiilor și conformarea la expectații, în comportamentul cooperant și în relațiile emoționale.* Autonomia și asumarea angajamentelor familiale sunt „derivatele parțiale ale unor forțe societale mai largi" discutate mai sus, ale individualismului și colectivismului (G.W. Peterson, 1998, p.21).

Poate că cel mai important program teoretic și de cercetare din domeniul familiei care este construit pe raportul dintre autonomie și puterea legăturilor familiale este modelul circumplex al funcționării familiale, propus de D. Olson și colaboratorii săi (1979, 1989). Cercetările conduse de Olson indică faptul că extremele atât în autonomia membrilor familiei, cât și în coeziune au consecințe negative importante pentru relațiile dintre partenerii cuplului marital și pentru cele familiale. Familiile ai căror membri au interese individuale și colective echilibrate au șanse mai mari să fie satisfăcute, membrii lor dorind să rămână împreună.

Incapacitatea multor cupluri de a-şi îndeplini obligaţiile pentru o perioadă mai lungă de timp este invocată, adesea, ca un argument al faptului că asumarea angajamentelor şi obligaţiilor familiale este tot mai slabă. O proporţie ridicată a tinerilor şi adulţilor este îngrijorată că această tendinţă va continua. Ancheta „Attitudes Toward Marriage" (CBS, 1989) indica faptul că 45% dintre americani cred că majoritatea celor care se căsătoresc vor divorţa şi doar 39% cred că cei care se căsătoresc o fac pe viaţă (apud D. Orthner, 1998). De asemenea, majoritatea adulţilor (71%) cred că mariajul reprezintă un angajament pe termen lung, pe viaţă, căruia nu trebuie să i se pună capăt decât în condiţii extreme, iar 85% dintre ei s-ar recăsători, dacă ar fi din nou tineri. Chiar şi persoanele divorţate sau separate afirmă acelaşi lucru. Aceste statistici *nu indică faptul că indivizii evită sau fug de responsabilităţile şi angajamentele familiale. Dimpotrivă, ele indică faptul că se caută angajamentele care permit autorealizarea personală şi că există o teamă de consecinţele negative ale relaţiilor maritale şi familiale.*

Totuşi, unii cercetători ai câmpului familial au vorbit de declinul angajamentelor familiale – în condiţiile fricii crescânde a populaţiei privind implicaţiile negative ale vieţii familiale – chiar şi după stoparea creşterii ratei divorţurilor în 1980, pe plan mondial. Ceea ce ei nu au înţeles este faptul că angajamentul este un proces şi nu un produs stabil. Psihologii sociali afirmă că angajarea sau asumarea de obligaţii este instabilă, este „ceva" care creşte şi se schimbă în decursul timpului. Angajamentele pe termen lung sunt tot mai rare, cele pe viaţă – în lipsa unor constrângeri exterioare – fiind foarte puţin frecvente. Colaborările dintre diverşi parteneri sunt astăzi reglementate prin contracte pe durată determinată, iar contractele de muncă devin şi în România, tot mai mult, contracte pe o anumită perioadă de timp, cu posibilitatea ulterioară a prelungirii sau anulării lor. Durata căsătoriei se relativizează în sensul că mariajul nu mai este încheiat pe viaţă, partenerii devenind conştienţi că el poate fi desfăcut din momentul în care se vădeşte că împiedică dezvoltarea personalităţii lor sau a celorlalţi membrii ai familiei.

Din păcate, actualmente ştim mai puţin despre angajamentul ca proces decât despre consecinţele absenţei sale. Înţelegem mai bine aspectele instrumentale bazate pe evaluarea costurilor şi câştigurilor aşteptate decât aspectele intrinseci, care sunt mai altruiste, centrate pe ceilalţi. R.N. Bellah şi colaboratorii săi (1985) sugerau faptul că, în ciuda aparenţelor, angajamentele familiale nu s-au erodat în cursul secolului XX. Chiar dacă divorţul era ceva mai puţin obişnuit pentru secolul al XIX-lea, dezertarea maritală şi familială a fost o problemă serioasă. Bellah susţine că bazele angajamentului s-au deplasat, pur şi simplu, spre calităţile lui intrinseci. Acest tip de asumare a responsabilităţilor este mai satisfăcător dar şi mai fragil. De aceea, echilibrul dintre autonomie şi angajare continuă să se modifice, nu în defavoarea implicării şi asumării unor îndatoriri, ci în direcţia acelor tipuri de angajamente care asigură membrilor familiei gratificaţii mutuale echilibrate.

4. Grija pentru ceilalţi* versus *narcisism. Nici una din preocupările privind familia contemporană şi valorile sale de bază nu este la fel de îngrijorătoare precum este teama că specia umană s-a lăsat cuprinsă de o beţie narcisistă, dublată de o preocupare minimă pentru ceilalţi. Această teamă a luat proporţii endemice între anii 1970-1980, în cadrul psihologiei umaniste, preocupate de realizarea şi împlinirea Eului. „Căutarea intimităţii, ca nevoie umană fundamentală, a fost intens orientată spre nevoile şi plăcerea personală şi îndepărtată de ceilalţi, în preajma cărora s-a maturizat" (D. Orthner, 1998, p.7). O tendinţă culturală spre narcisism a fost observată de mulţi autori, care se întreabă: oare ne-am pierdut disponibilitatea de a ne îngriji de copii şi de persoanele în vârstă?

Dacă familia modernă nu mai este „axată pe copii" ci „pe adulţi", pe satisfacerea nevoilor de dezvoltare ale partenerilor cuplului conjugal, dacă funcţiile familiei s-au modificat în sensul diminuării celei de reproducere şi socializare şi a amplificării celor psihologice, sexuale şi de solidaritate maritală, îngrijorarea comunităţii ştiinţifice pare justificată.

Nevoia de ceilalţi, asemănători, este comună tuturor fiinţelor vii. Spre deosebire de animale, oamenii sunt la naştere mult mai dependenţi de adulţi şi pentru o perioadă mai mare de timp. Cele mai timpurii relaţii stabilite între nou-născut şi adulţi au la bază o serie de procese psihologice incluzând hrănirea şi confortul fizic. Aceste forţe se modifică în decursul procesului de creştere şi maturizare, dar nevoia de ceilalţi, trebuinţele de afiliere şi intimitate se menţin. Faptul că bărbaţii şi femeile au grijă astăzi doar de ei înşişi, de propriile lor nevoi, nu şi de cele ale altora, este destul de greu de evidenţiat. Dacă lucrurile stau astfel, ar însemna că nevoile copiilor au fost sacrificate? În măsura în care percepţia publică poate constitui un ghid suficient şi competent, răspunsul la întrebare ar fi afirmativ. În S.U.A., aproape trei din patru adulţi (74%) cred că problemele care afectează creşterea copiilor apar când ei sunt foarte mici şi învinovăţiţi sunt părinţii. Doar 54% dintre adulţi cred că marea majoritate a copiilor au părinţi iubitori, 63% cred că efortul îndreptat spre rezolvarea problemelor copiilor este prea mic (D. Orthner, 1998).

Studiile recente realizate asupra copiilor prezintă o imagine mult mai diversă. La nivel mondial, în ultimele decenii, unii indicatori s-au îmbunătăţit, cum este cazul celor privind sănătatea fizică a copiilor. Alţii s-au înrăutăţit, spre exemplu, cei privind conduita socială inadecvată şi suicidul. Unii au crescut şi au scăzut periodic: cei ai nivelului economic, ai bunăstării economice şi ai pregătirii academice, iar alţii au rămas neschimbaţi: cei ai stării de sănătate psihică (N. Zill şi C.C. Rogers, 1988). Deşi în percepţia publică calitatea vieţii copiilor nu s-a schimbat, foarte mulţi adulţi se simt colectiv vinovaţi de lipsa lor de atenţie faţă de nevoile de dezvoltare ale copiilor.

Nevoile de creştere personală rămân de-a lungul timpului, probabil, la fel de puternice la copii sau adulţi. Semnalele de alarmă ale gânditorilor din deceniile 7 şi 8 ale secolului XX s-au concretizat în serviciile mai numeroase şi mai utile, destinate părinţilor şi copiilor: creşe, grădiniţe, şcoli mai numeroase, cu un personal mai instruit, cu program prelungit etc. Narcisismul nu este o valoare culturală a timpului nostru, ci doar reflectarea creşterii oportunităţilor privind libertatea personală în decursul adolescenţei şi copilăriei (D. Orthner, 1998).

În concluzie, vom spune că, *dincolo de schimbările înregistrate în lumea valorilor, aspectele organizaţionale fundamentale ale familiei au rămas aproape aceleaşi. Încă! Decalajul mentalităţi-realitate continuă să fie imens, iar interiorizarea şi generalizarea acestor tendinţe vor avea nevoie, în continuare, de foarte mult timp.*

2.3.3. Schimbarea normelor familiale

Dacă valorile fundamentale ale familiei nu s-au schimbat prea mult, normele privind comportamentul în cadrul marital şi familial s-au schimbat semnificativ. Dacă valorile sunt ataşate credinţelor, normele sunt liniile care ghidează comportamentul. Ca expectaţii privind comportamentele asociate statusurilor şi normelor familiale, normele pot să apară şi în urma schimbării comportamentului. Ele ne spun care sunt căile de conduită acceptabile şi inacceptabile în diferite situaţii.

Sănătatea familială este adesea definită clinic prin existenţa unui sistem de reguli bine înţelese şi nondistructive, care ghidează acţiunea personală şi interacţiunile

familiale. Rolurile distructive fac interacţiunea dificilă şi diminuează oportunitatea stabilirii unor adaptări mutuale satisfăcătoare la condiţiile şi nevoile familiale aflate în schimbare.

În particular, rolurile maritale şi familiale sunt o experimentare a tranziţiei regulilor, a modificării lor. *Role making*-ul este dominant astăzi, în raport cu *role taking*-ul. Cu câtva timp în urmă, rolurile erau foarte bine definite. Expectaţiile cu privire la socializarea băieţilor şi a fetelor erau clare, conduita parentală masculină şi feminină la fel. Cercetările au arătat că, în cuplurile care au expectaţii congruente cu privire la rolurile de sex maritale, există şanse mai mari privind viaţa conjugală satisfăcătoare şi stabilă (G. Levinger, 1986).

De asemenea, rolurile familiale nu mai sunt definite ca norme societale largi. Dimpotrivă, fiecare rol trebuie să fie „familiarizat" şi definit în contextul fiecărui sistem familial. De exemplu, o femeie poate afirma că rolul său de mamă este definit mai mult de expectanţele soţului şi ale băiatului său, decât cele ale societăţii. Aceasta îi oferă posibilitatea să-şi dezvolte un rol marital şi unul matern, care să-i facă plăcere.

*1. **Normele privind formarea relaţiilor.*** Normele care ghidează primele întâlniri, prietenia şi făcutul curţii s-au modificat. Nu întâmplător, sintagma „a avea întâlnire" este tot mai mult înlocuită cu „a ieşi".

Normele comportamentului sexual premarital s-au schimbat. Proporţia adolescenţilor angajaţi în relaţii sexuale a crescut, iar normele sunt chiar mai îngăduitoare. Proporţia adulţilor care cred în abstinenţa sexuală dinainte de căsătorie a scăzut de la 80% la 30%, între anii 1963-1975, arăta în 1977 Institutul Naţional de Cercetare a Opiniei Publice din S.U.A. (apud D. Orthner, 1998). În 1969, 68% dintre adulţi credeau că sexul premarital este ceva rău, comparativ cu 39% în 1985. Această tendinţă a devenit cumva conservatoare între anii 1885 şi 1987, când 46% dintre subiecţi au afirmat acelaşi lucru. Vârsta medie a primelor raporturi sexuale a scăzut uşor, pe continentul european, adolescentele din România având una din cele mai ridicate vârste de debut în viaţa sexuală. Într-un sondaj reprezentativ pentru populaţia capitalei, efectuat de Centrul de Sociologie Urbană şi Regională Bucureşti (martie 1995), 25% dintre subiecţii adulţi chestionaţi consideră că fata trebuie să se căsătorească virgină.

Normele legate de sarcină şi căsătorie s-au transformat şi ele. Astfel, în 1960, în legătură cu tinerele care rămâneau însărcinate exista expectaţia să se căsătorească. Din 1980, tot mai mulţi copii au fost concepuţi în afara căsătoriei, ceva mai puţin de o treime dintre ei dând naştere unei familii. Chiar dacă copii reprezintă un element de stabilitate în căsătorie, ei nu mai precipită realizarea căsătoriei, aşa cum se întâmpla în urmă cu câteva decenii.

Normele asociate căsătoriei, de asemenea, s-au modificat. Pe de o parte, evenimentul legal al căsătoriei este tot mai puţin asociat cu confirmarea angajamentelor de către părinţi. Pe de altă parte, coabitarea nonmaritală a devenit atât de frecventă, încât ea este considerată un stagiu în ciclul vieţii de familie.

*2. **Normele privind menţinerea relaţiilor maritale şi familiale.*** O mică parte dintre familiile actuale mai urmează ceea ce a constituit odată pattern-ul tradiţional al cuplului care se căsătoreşte, care urma să aibă copii, în care mama era casnică şi se ocupa de copii şi de cămin, în care copii părăsesc la un moment dat casa părintească, cuplul marital rămânând împreună la bătrâneţe, până la moarte.

Nicăieri nu există o ambiguitate mai mare a normelor decât în legătură cu rolul matern şi cel patern. 78% dintre adulţi consideră că un cuplu trebuie să aibă copii pentru

a fi fericit (M. Komarnicki, 1991). Dar parentalitatea a devenit mai voluntară, iar expectaţiile de rol parental ale părinţilor înşişi s-au modificat mult. Datele indică dezacorduri între normele vizând rolul personal şi familial mai ales al femeii. În S.U.A., doar 23% dintre adulţi acceptă ca o mamă cu copii preşcolari să lucreze o normă întreagă. Această atitudine este însă în contrast cu realitatea, peste jumătate din aceste mame având o normă întreagă. Bărbaţii se acomodează noilor norme generate de faptul că nu mai sunt susţinătorul economic unic al familiei, de faptul că nivelul de instrucţie şi de emancipare al femeii este în creştere.

3. Normele privind disoluţia relaţiilor. Deşi rata divorţurilor a urcat la un moment dat, pentru ca apoi să rămână stabilă şi la un nivel ridicat, normele şi expectaţiile privind divorţul sunt relativ neclare. Aceasta şi din cauză că fiecare persoană care se căsătoreşte doreşte să rămână împreună cu partenerul său. Dar *acceptarea divorţului ca o alternativă la nefericirea conjugală a crescut.* Totuşi, atunci când există copii sub 5 ani, divorţul nu mai este acceptat decât de 33% dintre adulţi (L. Bumpass şi J. Sweet, 1988). Gradul de toleranţă publică vis-á-vis de divorţ a crescut, de presupus, concomitent cu creşterea ratei divorţurilor. Probabil că divorţul a devenit ceva atât de comun, încât pentru marea majoritate a populaţiei el reprezintă un stagiu opţional în creşterea variabilei carierei conjugale. Din moment ce marea majoritate a persoanelor divorţate se recăsătoresc, apare riscul ca ambiguitatea normelor şi rolurilor familiale să continue în cadrul noilor relaţii.

În concluzie, *multe din problemele familiei contemporane nu sunt legate atât de mult de evoluţia valorilor, cât de tranziţia normelor. Multe norme s-au relaxat sau au dispărut, iar altele au devenit conflictuale, incongruente.* Indivizii nu mai înţeleg şi nu ştiu cum să răspundă expectaţiilor celorlalţi şi, în condiţiile numeroaselor alternative comportamentale, confuzia pare să fie mai degrabă regula decât excepţia în relaţiile intime.

3. DIFERENȚELE DINTRE SEXE

„Diferența deranjează pentru că separă;
dar este constructivă tocmai pentru că separă...
Diferența scandalizează, dar ne salvează de la repetiție."
Jean Cournut

3.1. Dificultăți teoretice și metodologice

Analiza diadelor intime necesită trecerea, mai întâi, prin psihologia diferențelor de sex și gen deoarece nevoile, așteptările și unele din performanțele fiecăruia dintre cele două sexe, dincolo de particularitățile lor individuale, sunt diferite. Cunoașterea acestora este necesară în scopul obținerii satisfacției interacționale și în înțelegerea erorilor sau omisiunilor implicate în conflictele interpersonale și în eșecul unei relații. Psihologia diferențială a sexelor reprezintă *studiul comparațiilor performanțelor și caracteristicilor medii ale fetelor și băieților, ale bărbaților și femeilor.* Ea analizează *diferențele statistice* și nu cele inter-individuale.

Feminismul exagerat al luptei pentru drepturile femeii nu a înțeles că egalitatea, care trebuie să existe din punct de vedere juridic, nu înseamnă și lipsa diferențelor bărbat-femeie, pe de o parte, iar pe de alta, o serie de cercetători preferă să vorbească de specificități și nu de diferențe de sex. Oricare ar fi termenii utilizați, este clar faptul că între bărbați și femei există o serie de diferențe, specificități sau particularități diferențiatoare genetice, hormonale, fiziologice și anatomice, care au implicații psihologice și sociale. Unele se văd, cele anatomice, emoționale, comportamentale, altele se resimt în relațiile inter-umane, în viața familială și socială. Câmpul acestor diferențe este mare, dar nu toate au același impact și aceeași importanță. Oricum, ceea ce unește individualitatea masculină cu cea feminină, în specia umană, este mult mai important decât ceea ce le desparte.

Sex* versus *gen

Noțiunile de „sex" și „gen" sunt comune dar, întrucât utilizarea lor poate crea unele confuzii, este preferabil să le precizăm semnificația.

În vorbirea curentă, conceptul de „sex" are două accepțiuni diferite: (a) caracteristica unui individ de a fi biologic bărbat sau femeie și (b) comportamentul erotic. Noțiunea de gen are și ea două accepțiuni: (a) fel de a fi sau atitudine specifică feminină sau masculină și (b) grup care reunește indivizii unei categorii de sex, care au trăsături comune importante. În prima accepțiune a termenului „sex", cineva poate vorbi despre „diviziunea sexuală a muncii", în timp ce în a doua, poate întreba „la ce servește sexul în lipsa dragostei?" Acest dublu înțeles poate deruta. *Sexele* (sensul a) nu sunt în mod obligatoriu *sexy* (sensul b). În plus, termenul „sex" are o puternică conotație biologică în ambele sensuri, ceea ce complică ușor lucrurile. Bărbații și femeile se disting, mai întâi, prin organele genitale și prin comportamentul erotic. Dar, felul în care cele două sexe (sensul a) se comportă nu este determinat doar biologic, ci mai ales cultural. Indivizii biologic bărbați sau femei învață cum să joace rolurile sociale masculine și feminine.

În limbajul ştiinţific, noţiunile sunt folosite pentru a distinge echipamentul biologic al bărbatului şi femeii de rolurile socialmente construite. „*Sexul*" este utilizat pentru a face referire la *persoana biologică (starea de mascul sau de femelă) şi la acţiunile sale erotice*, în timp ce „*genul*" este utilizat pentru a vorbi despre *identitatea şi rolurile sociale corespunzătoare sexului biologic*. Primul termen implică registrul biologic: cromozomii, organele sexuale externe, cele interne (cum sunt uterul sau prostata), starea hormonală, caracterele secundare, creierul. Al doilea termen se referă la o stare psihologică (rezultând dintr-un anumit raport al masculinităţii şi feminităţii) al cărei posesor este motivat să creadă că este masculin sau feminin şi dispus să-şi asume rolul specific de gen. Această stare se sprijină pe ereditate sau, altfel spus, are rădăcini biologice certe. Totuşi, această terminologie este departe de a fi standardizată. Unii cercetători continuă să vorbească despre *diferenţele de sex* atunci când au, de fapt, în vedere diferenţele de gen. În limbajul cercetătorilor raporturilor dintre sexe din ţara noastră, termenul de sex este deseori utilizat pentru a indica ambele aspecte (astfel putând să apară imprecizii în exprimare şi dificultăţi în înţelegere), în paralel cu tentaţia de a prelua din limba engleză distincţiile dintre sex şi gen sau sintagme precum: *sex-appeal* sau *gender studies*.

În lucrarea de faţă vom utiliza, cu precădere, termenul de sex pentru a ne referi la echipamentul biologic al bărbatului şi al femeii, şi cel de gen pentru a indica identitatea şi rolul pe care şi le asumă individul (în baza determinărilor sale biologice, a atitudinilor parentale şi a influenţelor sociale din copilărie, a multiplelor reţele de identificări etc.), chiar dacă determinanţii biologici şi cei culturali ai comportamentului sunt greu de izolat şi de analizat separat, din moment ce ei se află într-o permanentă interacţiune.

Spre deosebire de multe alte domenii, cel de faţă nu dispune de un model teoretic clar formulat deşi dezbaterea asupra originii diferenţelor de sex este relativ veche. Cu privire la acesta, cercetătorii afirmă că în dezvoltarea diferenţelor de sex intervin trei categorii de factori principali: factorii genetici, „modelarea" de către părinţi şi alţi agenţi ai socializării a comportamentului tipic masculin sau feminin şi învăţarea spontană de către copil prin imitaţie a comportamentului adecvat genului său. Este însă insuficient să spunem că diferenţele de comportament rezultă din interacţiunea factorilor biologici cu cei sociali deoarece, cu privire la un comportament dat, sunt posibile mai multe ipoteze interacţioniste, fiecare dintre acestea generând un ansamblu distinct de predicţii empirice şi de implicaţii sociale.

Sociologii şi antropologii au fost primii cercetători care au conceptualizat mai adecvat diviziunile sexuale societale şi, pe baza sugestiilor lor, psihologii au început să studieze mai atent procesul socializării rolului de gen şi să ofere o explicaţie socială pentru diferenţele de sex. Deşi au recunoscut rolul unor factori exteriori, cercetătorii convinşi de importanţa caracteristicilor înnăscute nu au ţinut seama de ei, iar cei care au creditat aspectele dobândite au neglijat, adesea, rolul factorilor biologici.

Genetica, neurologia şi endocrinologia au fost invocate pentru a oferi explicaţii pentru diferenţele dintre rezultatele medii obţinute de femei şi bărbaţi la diferite probe verbale, vizual-spaţiale sau privind agresivitatea. Cercetătorii susţin, spre exemplu, că nivelul mai ridicat al agresivităţii sexului masculin are o puternică determinare biologică deoarece: 1. această diferenţă între sexe este foarte asemănătoare la oameni şi la primatele superioare; 2. ea este universală, în sensul că este prezentă în toate culturile şi 3. nivelul agresivităţii este sensibil la acţiunea hormonilor sexuali masculini. În plus, E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin (1974, 1986) au constatat cu surprindere faptul că nu există probe satisfăcătoare care să ateste că adulţii întăresc mai mult agresivitatea băieţilor comparativ cu cea a fetelor, lucrurile părând să stea, uneori, chiar invers. Explicaţiile oferite în cadrul disciplinelor biologice sunt departe de a fi suficiente sau definitive şi, adeseori, ele sunt insuficient corelate.

Cercetările psihologice privind diferenţele dintre sexe şi socializarea acestora au avut adeseori în vedere raportarea experienţelor din copilărie ale subiecţilor şi au variat în funcţie de orientarea teoretică a autorului (cum ar fi cea psihanalitică, cognitivistă sau cea a învăţării sociale). Oricum, toate mecanismele postulate pornesc de la principiul conform căruia „rezultatul constă în producerea unor indivizi al căror comportament, feminin sau masculin, corespunde definiţiei pe care o dau societăţii, altfel spus, care-şi asumă rolul dictat de apartenenţa la un anumit sex" (B. Lloyd, 1998, p.235).

În examinarea *presiunilor ţinând de procesul socializării*, s-a constatat un grad surprinzător de asemănare între manierele de creştere a băieţilor şi fetelor (E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin, 1974, 1986). Ambele sexe sunt tratate cu egală afecţiune (cel puţin în primii cinci ani de viaţă), ambelor sexe li se permite şi sunt încurajate în egală măsură să fie independente şi descurajate să fie dependente. Este adevărat că băieţii sunt trataţi într-o manieră mai directă şi jocurile cu ei sunt ceva mai brutale. Ei primesc şi ceva mai multe pedepse fizice, comparativ cu fetele. Concomitent, băieţii primesc din partea factorilor educativi şi mai multe laude sau recompense pentru comportamentul lor adecvat şi conformist, ceea ce înseamnă că presiunile procesului socializării care acţionează asupra lor sunt mai puternice. Dar nu toate rezultatele converg spre această concluzie. În cazul fetelor, presiunile socializatoare mai mari acţionează în direcţia inhibării conduitei lor agresive şi în cea a controlului şi reprimării sexualităţii lor.

Cu toate acestea, presiunile de socializare exercitate direct de factorii educativi nu sunt în măsură să producă pattern-uri diferite ale aptitudinilor intelectuale, după cum nu pot explica diferenţele de agresivitate. Ele sunt responsabile însă de conformarea la grupul de sex, mai ales în cazul băieţilor, de pattern-urile de gen ale jocului şi intereselor. Diverşi cercetători susţin că părinţii tind să-şi trateze propriul copil în funcţie de ceea ce ştiu sau cred despre temperamentul, interesele sau aptitudinile sale, mai degrabă decât în funcţie de stereotipurile de sex, doar părinţii care nu cunosc prea bine individualitatea copilului fiind mai înclinaţi să-l trateze conform stereotipurilor de sex (E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin, 1974, 1986).

Teoria psihanalitică pune accentul pe *identificarea copilului cu părintele de acelaşi sex*, pe învăţarea în detaliu a caracteristicilor rolului corespunzător sexului biologic prin imitaţie. Teoria învăţării sociale pune şi ea accentul pe *imitaţie*, dar susţine că, adesea, copiii sunt atât de puternic recompensaţi atunci când urmează modelul propriu sexului lor încât, ei vor fi tentaţi să imite tot mai des şi mai sistematic nu numai modelul părintelui de acelaşi sex, ci şi pe al altor persoane din acelaşi grup de sex. Aceste două teorii nu sunt satisfăcătoare deoarece: 1. nu s-au observat asemănări comportamentale mai puternice între copii şi părinţii lor de acelaşi sex decât între aceştia şi părinţii de acelaşi sex ai altor copii şi 2. mai ales până la vârsta de 6-7 ani, copiii nu imită în mod sistematic comportamentul părintelui de acelaşi sex. De aceea, alături de presiunile directe ale părinţilor, de identificarea cu părintele de acelaşi sex sau de imitarea acestuia şi, prin extensie, a altor modele de acelaşi sex se discută astăzi şi impactul unui alt factor numit „auto-socializare".

Încă din 1966, L. Kohlberg arăta că sexualizarea comportamentului se realizează prin intermediul procesului *auto-socializării*. Această sexualizare comportamentală debutează înainte de vârsta medie normală a achiziţiei constanţei genului (5-6 ani). În procesul auto-socializării, copilul induce unele reguli cu privire la cele două sexe pe baza observaţiilor şi a informaţiilor care i-au fost comunicate. Ulterior, ele sunt implicate în achiziţia (treptată) a noţiunilor de „masculinitate" şi „feminitate" care, pe baza

conştientizării de către copil a propriului sex, vor tinde să realizeze corespondenţa dintre comportament şi reprezentările identităţii sale sexuale (E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin, 1974, 1986). Acest lucru rezultă în mai mică măsură, probabil, din observarea părinţilor şi din actele de imitaţie. Generalizările construite de copil sunt organizări de informaţii care i-au parvenit treptat, din diferite surse, şi paralel cu dezvoltarea sa intelectuală se vor modifica şi modalităţile sale de a acţiona atunci când doreşte o conformare la grupul său de sex sau atunci când intră în interacţiune cu membrii celuilalt grup.

Contrar altor puncte de vedere care plasează originea diferenţelor de sex în perioada fragedei copilării, modelul conceptual elaborat de A.H. Eagly (1987) se bazează pe experienţa adultă. Persistenţa diferenţelor dintre bărbaţi şi femei se datorează unor factori structurali precum: diferenţele biologice, diviziunea muncii, diferenţele de rol, aptitudini şi convingeri specifice fiecăruia dintre sexe şi, în final, diferenţierii aşteptărilor şi experienţei profesionale. Autoarea postulează ideea că rolurile de gen determină comportament social mai profund decât au indicat studiile anterioare şi sugerează că cele mai potrivite modalităţi de studiere a diferenţelor de sex sunt experimentele de teren, de scurtă durată, cu persoane străine - care pun mai bine în evidenţă rolurile de gen.

Contrar rezultatelor lui Maccoby şi Jacklin, după care agresivitatea este singura dimensiune socială care a generat o diferenţă fiabilă între sexe, Eagly arată că, la adulţi, amplitudinea efectului mediu determinat de sexul subiectului în cazul comportamentului de sprijin (d = 0,34) este superioară amplitudinii obţinute în cazul comportamentului agentiv. De asemenea, studiul lui Eagly a demonstrat că bărbaţii prezintă o mai mare rezistenţă la influenţă în situaţiile publice ale presiunilor grupale, faţă de femei care sunt influenţabile mai ales în faţa unui public. Invers, bărbaţii sunt receptivi la influenţă în spaţiul privat, în care, femeile – simţindu-se competente – nu mai sunt la fel de dispuse să accepte influenţa.

Explicaţiile psihologice ale socializării de sex au condus la cercetări experimentale în cadrul cărora s-a obţinut modificarea comportamentului corespunzător rolului de gen. D.F. Halpern (1986) menţiona rolul antrenamentului care conduce la ameliorarea unei atitudini sau alta, atât la fete, cât şi la băieţi. Astfel, perspectiva oferită de biologi se cere completată cu datele bazate pe teoria socializării diferite a celor două sexe.

Metodologic, studiile individuale par să devină insuficiente pentru lămurirea acestei probleme, oricât de complexe ar fi. Astăzi există tendinţa utilizării tehnicilor statistice avansate, de metaanaliză (M. Miclea, 1994), care fac posibilă integrarea unor numeroase rezultate dintr-o serie de studii individuale. Ele permit *compararea rezultatelor* a două sau mai multe studii pentru a decide dacă diferenţa dintre aceste rezultate este semnificativă sau nu (adică dacă diferenţele dintre mărimile efectului sunt semnificative sau se datorează întâmplării şi dacă pragurile de semnificaţie diferă semnificativ) şi *combinarea rezultatelor* a două sau mai multe studii pentru a stabili mărimea medie a efectului şi pragul de semnificaţie global, adică riscul asumat pentru care afirmăm această mărime a efectului. Principalul reproş adus metaanalizei vizează omogenizarea artificială a studiilor, aglutinarea studiilor de calităţi diferite printr-o abordare cantitativistă. De asemenea, i se poate reproşa lipsa reprezentativităţii eşantionului, pornind de la premisa că, în cadrul acestei metode, sunt luate în considerare doar studiile publicate şi, dintre acestea, doar cele la care cercetătorul are acces (mai uşor). Ca anecdotică, M. Miclea (1994) nota că americanii selecţionează doar studiile publicate în revistele americane, eventual şi în altele de limbă engleză, iar francezii studiile apărute în limba franceză.

Prin abordarea calitativă, metaanaliza reprezintă totuşi un progres cert faţă de analizele critic narative ale literaturii consacrate unei anumite teme. Metaanalizele trebuie să ţină seama prioritar de diferenţele de vârstă şi de aptitudini ale grupelor studiate, fără a uita însă faptul că vârsta, clasa şi cultura indivizilor studiaţi influenţează performanţele lor, fiecare din aceste elemente putând să intre în interacţiune cu celelalte şi cu sexul subiecţilor. Pe baza acestei metode de analiză, Feingold (1988) arăta spre exemplu că, exceptând performanţele şcolare de nivel mediu în matematică, cea mai mare parte a diferenţelor dintre sexe care intervin în aptitudinile intelectuale au dispărut în Statele Unite, în ultimii patruzeci de ani (apud B. Lloyd, 1998). Obiectivitatea cercetării şi evitarea clişeelor cotidiene cu privire la cele două sexe sunt puse serios sub semnul întrebării în studiile naturaliste, în care psihologii pot afla nemijlocit, în general, sexul subiecţilor.

3.2. Biologia diferenţială a sexelor

În lumea vie, diferenţele dintre sexe sunt date de sexualitate, cea care a fost şi este cheia şi motorul evoluţiei speciilor. Diferenţele dintre sexe şi cele dintre indivizi – numite polimorfism genetic – înseamnă că noi toţi suntem asemănători şi cu toate acestea diferiţi. Apariţia sexualităţii a răsturnat lumea sciziparităţii, a organismelor care se replicau prin divizarea lor însăşi şi a propriului lor bagaj genetic, reproducerea sexuată permiţând un număr infinit de combinaţii ale genelor. Deosebirea dintre sexe este programată de întreaga şi în întreaga natură atât în scopul reproducerii şi perpetuării speciei (care se poate realiza şi altfel), cât şi în acela al întăririi sistemelor de apărare împotriva atacurilor venite din exterior (J. Evola, 1994). Spre exemplu, viruşii se modifică neîncetat în încercarea de a depăşi barierele ridicate de către organism, în calea pătrunderii lor în celule. Ori, reproducerea sexuată, prin multiplicarea infinită a genotipurilor, creează dificultăţi viruşilor, care trebuie să facă faţă unui proces de „adaptare" la „noul" organism. Aceste argumente sunt utilizate de Evola – în lucrarea sa *Metafizica sexului* (1994) – pentru a demonstra că raportul sexual dintre două fiinţe omeneşti este „cu atât mai puternic, mai magnetic şi mai irezistibil, cu atât mai pătruns de ceea ce Jung numeşte *unio*, cu cât cele două fiinţe sunt ontologic ele însele şi, prin urmare, ontologic determinate, distincte, diferenţiate" (F. Antonini, 1994).

Statistic se nasc 106 băieţi la 100 de fete, dar mortalitatea masculină este mai frecventă. Studiul avorturilor spontane arată o predominare a fetuşilor masculini, estimându-se că raportul real ar fi de 120-150 de fetuşi masculini la 100 de fetuşi feminini (F. Giron, 1990). Supramortalitatea masculină face ca bărbaţii şi femeile să ajungă la un număr relativ egal la 50 de ani în ţările occidentale şi ca la 80 de ani să nu mai existe decât 70 de bărbaţi la 100 de femei. Aceste date au condus la concluzia unei anumite fragilităţi biologice a bărbatului.

Pe plan genetic, 22 de perechi de cromozomi sunt identice la fete şi băieţi, ultima pereche (a 23-a) fiind aceea care determină sexul. La femei, această pereche conţine doi cromozomi X, iar la băieţi, unul X şi altul Y, de cinci ori mai mic decât un cromozom X şi conţinând mai puţine gene. În absenţa lui Y, gonada, glanda sexuală produsă va fi întotdeauna un ovar. Directorul centrului de genetică moleculară umană din cadrul Institutului Pasteur din Paris, Jean Weissenbach, afirma că la oameni, în mod paradoxal, cromozomul X îndeplineşte sarcina iniţială a creării în embrion a receptorilor androgini,

indispensabili masculinizării, masculinizarea corpului realizându-se sub influenţa cromozomului Y (apud F. Giron, 1990).

Biologii consideră că anomaliile unei gene cromozomiale la fete sunt uşor compensate de gena celuilalt cromozom X, lucru imposibil la băieţi. Din această cauză, daltonismul, favismul (anemia hemolitică), miopatiile (afecţiuni nervoase care conduc la atrofierea muşchilor), diabetul insipid sau deficienţa imunoglobulinelor sunt boli întâlnite preponderent la bărbaţi, iar hemofilia (predispoziţia ereditară la hemoragii, datorită insuficientei puteri de coagulare a sângelui), transmisă de femei, este o boală exclusiv masculină. Pe lângă faptul că intervine în determinarea sexului feminin, perechea XX contribuie la asigurarea rezistenţei organismului în maladiile non-infecţioase.

Pe planul hormonilor sexuali, biologii au arătat că orice organism uman secretă atât hormoni masculini, cât şi feminini, dar în proporţii diferite (variabile atât în funcţie de sex, cât şi de la un individ la altul). Importanţa lor este recunoscută – nota R. Mucchielli (1974) – în ceea ce priveşte: *dezvoltarea caracterelor sexuale secundare* (forma generală a corpului, particularităţile vocii, pilozitatea corporală etc.), *dezvoltarea scheletului* (ritmul dezvoltării şi osificării scheletului e mai rapid la fete, oasele sunt mai mari şi cu extremităţi mai accentuate la băieţi, morfologia specială a bazinului la fete etc.), *creşterea în înălţime* (fetele ating vârful creşterii în înălţime la aproximativ 15 ani, băieţii la 25 de ani şi sunt mai înalţi, în medie, cu 12 centimetri), *dezvoltarea epidermei corporale* (textura pielii feminine este diferită de cea masculină, paniculii adipoşi sunt mai numeroşi la femei şi repartiţia lor pe suprafaţa corpului este diferită, calviţia nu există, în mod normal, la femei, iar pigmentaţia pielii este şi ea diferită), *dezvoltarea forţei musculare* (în efortul instantaneu, nivelul dinamometrului este cu 10% în favoarea băieţilor, la 6 ani, şi cu 50% la 20 de ani; capacitatea respiratorie la 20 de ani este, în medie, cu 35% mai mare în cazul băieţilor etc.) ş.a.m.d.

Graţie intervenţiei hormonilor sexuali are loc şi o „masculinizare" sau „feminizare" a creierului, mai exact, a unei părţi a acestuia: a hipotalamusului. Responsabil în parte de diferenţele dintre sexe, hipotalamusul este *ritmat* la femei şi *tonic* la bărbaţi. El este penetrat de estradiol (rezultat din testosteronul produs de testicule şi transformat în cadrul unei reacţii ireversibile) la bărbaţi şi de progesteron la femei. Astfel este influenţată întreaga funcţionare cerebrală. La femei, importanţa hormonilor sexuali este recunoscută în pubertate, în stabilirea ritmului menstrelor şi în variaţiile tipice ale dispoziţiilor care le precedă şi acompaniază, în instalarea menopauzei şi a tuturor sechelelor ei fiziologice şi psihologice.

Explicaţiile hormonale au încercat să extrapoleze, pornind de la studiile efectuate pe animale, existenţa unei legături între hormonii masculini prenatali şi intensitatea agresivităţii, fapt confirmat de studii precum cel al lui Reinisch (citat de D.F. Halpren 1986). Alte cercetări au încercat să demonstreze efectele hormonilor prenatali asupra organizării funcţionale a creierului (N.J. MacLuscky şi F. Naftolin, 1981). Deşi se recunoaşte rolul anumitor hormoni în procesul lateralizării cerebrale, D.F. Halpern (1986) avertizează că studiile vizând influenţa hormonilor prenatali asupra aptitudinilor cognitive nu au oferit răspunsuri definitive, ci doar preliminare şi parţiale.

La nivelul creierului, s-au constatat diferenţe între greutatea şi talia medie a creierului masculin şi feminin, dar se ştie că acest lucru nu semnifică nimic în planul facultăţilor intelectuale. De altfel, variaţiile individuale din cadrul fiecăruia dintre sexe sunt foarte mari.

Gradul de lateralizarea cerebrală diferă la cele două sexe. Creierul masculin fiind în general mai bine lateralizat decât cel feminin, localizarea funcţiei cognitive pe cele două emisfere cerebrale este mai importantă la bărbaţi decât la femei. Creierul şi organizarea sa sunt invocate astăzi frecvent în explicarea performanţelor verbale superioare ale femeilor şi a celor vizual-spaţiale superioare la bărbaţi. În partea stângă a creierului – dominantă la 95% dintre dreptaci – se află centrii limbajului şi ai gândirii conceptuale, în timp ce în partea dreaptă se află centrii activităţii non-verbale, ai proceselor vizual-spaţiale. Lateralizarea a fost atribuită nivelului maturaţiei fizice (B. Lloyd, 1998). Astfel, fetele ating, în medie, vârsta pubertăţii mai rapid decât băieţii, dar cercetările indică şi faptul că indivizii cei mai precoce, aparţinând ambelor sexe, prezintă o mai redusă asimetrie cerebrală comparativ cu cei care ating mai târziu vârsta pubertăţii.

Biologii au arătat şi faptul că între creierul bărbatului şi cel al femeii există diferenţe ţinând de *mărimea corpului calos*, centrul neural care asigură comunicarea dintre cele două emisfere, în general mai mare la femei. Se ştie astăzi că o leziune cerebrală antrenează mai puţine efecte grave la femei, comparativ cu bărbaţii. Or, în condiţiile în care repartiţia sarcinilor între cele două emisfere este difuză la femei, o emisferă poate prelua o parte din sarcinile celeilalte tocmai datorită corpului calos mai mare, care permite stabilirea unor legături mai numeroase.

Sistemul imunitar, acea parte din noi care are sarcina de a ne apăra împotriva agresiunii viruşilor şi bacteriilor, este şi el implicat în discuţia privitoare la diferenţele de sex. Timusul – glanda cheie a sistemului imunitar – este de trei ori mai mare la femelele mamiferelor decât la masculi. Nivelul imunoglobulinelor circulante (al anticorpilor) este mai ridicat la femei comparativ cu bărbaţii. De aceea, atunci când este vaccinată o fetiţă ea „răspunde" în general mai bine şi mai repede decât băieţii, iar în caz de grefă de organe, reacţia de respingere a corpului străin este mai puternică la femei. Întreaga patologie a imunităţii atinge însă mult mai adesea organismul feminin, comparativ cu cel masculin. Câteva exemple ar fi (apud F. Giron, 1990): tiroidita lui Hashimoto (25-50 de femei la 1 bărbat), tiroidita atrofică puţin severă (8 la 1), boala lui Basedow (4-8 femei la 1 bărbat), lupus eritematos diseminat (9 la 1), insuficienţă suprarenală primară (2-3 la 1), scleroză în plăci, care afectează 1-5 femei la 1 bărbat. Responsabilii diferenţelor imunitare sunt tot hormonii sexuali. Însă, este dificil şi pentru biologi să facă neta separaţie între biologic şi ceea ce este cultural.

În cadrul diferenţelor biopsihologice, R. Mucchielli (1974, pp.15-17) menţiona şi aspectele ţinând de sexualitate şi de instinctul sau sentimentul matern şi cel pattern. În cazul acestora, graniţa dintre ereditar şi dobândit este mult mai imprecisă, mai greu de trasat.

Sexualitatea este diferită la bărbaţi şi femei. Credinţele populare cu privire la sexualitatea masculină sugerează existenţa unui libido mai mare, a interesului şi dorinţei sexuale mai puternice la bărbaţi. Cele privind femeile indică preferinţa lor pentru activitatea sexuală realizată în cadrul relaţiilor intime, tendinţa lor de fi mai selective în alegerea partenerului intim şi faptul de a fi mai greu de stimulat sexual. Cât sunt de adevărate aceste credinţe?

Anchetele realizate de A.C. Kinsey şi colaboratorii săi (1948, 1953) şi de M.M. Hunt (1974) au indicat faptul că dorinţa sexuală a bărbaţilor este mai puternică, din moment ce numărul celor care se masturbează este mult mai mare decât al femeilor. Ele au arătat şi o creştere în decursul timpului a numărului de femei care practică masturbarea: de la 50%, în anii '50, la 66,6% în 1974 şi, ulterior, la 80% (J.D. Atwood şi

J. Gagnon, 1987). Se pune însă întrebarea: este vorba de o creştere numerică sau de creşterea disponibilităţii femeilor de a vorbi despre comportamentul lor sexual? De asemenea, bărbaţii îşi doresc mai mult contactul sexual în căsătorie şi se angajează mai frecvent în activităţi sexuale extramaritale.

Sociobiologii consideră că bărbaţii au o activitate sexuală mai bogată şi sunt mai uşor de excitat de diferite partenere. Această afirmaţie este argumentată prin datele biochimice care atestă rolul testosteronului în producerea dorinţei sexuale. Cantitatea hormonului masculin este în medie de 20 de ori mai mare la bărbaţi, decât în organismul femeilor. Femeile în vârstă care au luat testosteron au resimţit frecvenţa mai mare şi intensitatea sporită a stării de excitaţie sexuală (W. Gallager, 1988). Pe de altă parte, chiar dacă în corpul femeii există o cantitate mai mică de testosteron, ea ar putea fi mai sensibilă şi răspunde mai uşor la prezenţa lui.

De asemenea, din punct de vedere fiziologic, traseul reflex care conduce la excitaţie şi orgasm este mai scurt la bărbaţi şi mai complicat la femei, ceea ce explică numeroasele decalaje din relaţiile lor sexuale şi o parte din insatisfacţiile lor. Totuşi, datele recente indică şi faptul că, la fel ca bărbaţii, femeile pot fi stimulate de materialele erotice, în ciuda faptului că industria sexului este, în continuare, orientată mai mult spre bărbaţi (A. Haas şi K. Haas, 1990).

Sexualitatea este mult influenţată şi de normele interiorizate în decursul procesului de socializare, care explică parţial unele diferenţe constatate. Presiunile normative tradiţionale au favorizat instalarea dublului standard, potrivit căruia bărbaţii pot dispune de o mai mare libertate sexuală decât femeile, care trebuie să-şi reprime dorinţele erotice. De asemenea, normele tradiţionale au favorizat ideea bărbatului activ şi a femeii pasive. Bărbatul a transformat în aceste condiţii, sexualitatea în datorie, ceea ce l-a împiedicat să se relaxeze şi să împartă plăcerea cu partenera.

Maternitatea şi paternitatea reprezintă locul identificării unor noi diferenţe. Dacă viaţa sexuală a bărbatului îi permite păstrarea unei totale independenţe, cea a femeii comportă riscul sau dorinţa maternităţii. Totuşi, datorită faptului că nou-născutul are mai multă nevoie de îngrijire, comparativ cu puii oricărei alte fiinţe, este preferabil şi avantajos ca el să nu aibă doar un singur părinte disponibil. De altfel, iubirea poate fi privită ca o tendinţă biologică de a forma o entitate cu graniţe distincte. Unitatea formată din mamă, tată şi copil/copii este aceea în cadru căreia protecţia celor din urmă poate fi asigurată timp de mai mulţi ani.

Iubirea şi afecţiunea au rădăcini biologice, susţin fiziologii. Totuşi, dacă sentimentul matern este determinat mai ales biologic, cel patern este determinat preponderent social. Sentimentele materne sunt direct legate de influenţa hormonală din timpul sarcinii, a primelor luni de viaţă ale nou-născutului, până la înţărcarea lui (atât la oameni, cât şi la animale). Biochimia rezultată din comportamentele de hrănire a copilului, de grijă, protecţie sau curăţenie creează ceea oamenii denumesc iubirea sau afecţiunea maternă sau parentală (A. Montagu, 1986). Curba dezvoltării fizice şi psihice, a echilibrului hormonal atinge apogeul după prima maternitate. De aceea, se poate afirma că experienţa sexuală cea mai bogată nu poate compensa non-maternitatea.

Sentimentele paterne sunt diferite de dragostea maternă, chiar dacă există posibilitatea ca taţii să trăiască un aşa-zis sentiment „matern" prin asumarea unui rol maternal faţă de copil, fie în cazul absenţei mamei, fie atunci când apare o identificare a tatălui cu copilul. Sentimentul patern este un sentiment de orgoliu, de putere, asociat cu cel al noii responsabilităţi a bărbatului şi cu creşterea iubirii faţă de soţia sa - atunci când

nu apare o gelozie patologică faţă de noul-născut. La toate acestea se adaugă sentimentul, obscur, slab la mamă, dar puternic la tată, acela al descendenţei.

La bărbaţi nu există, în mod normal, conflicte între sentimentele paterne şi cele conjugale. În cazul femeii, armonizarea celor două sentimente (ale soţiei şi mamei) nu se produce uşor şi nici într-o manieră stabilă. Sunt femei care sunt „mai mult mame decât soţii", care dau prioritate preocupărilor maternale, având tendinţa de a-şi trata soţii ca pe proprii copii şi care preferă copiii atunci când sunt mici, când autoritatea şi atitudinea lor protector-consolatoare se poate manifesta mai eficient. Există şi femei care sunt „mai mult soţii decât mame", care dau prioritate rolului de soţie, nevoii de intimitate şi/sau preocupărilor socio-profesionale, care preferă copiii atunci când sunt mai mari şi pot discuta cu ei în postura de prietenă. Desigur, aceste atitudini generale pot varia în funcţie de contextul în care femeia acţionează, pe de o parte, iar pe de alta, majoritatea femeilor realizează echilibrul celor două sentimente.

În general, explicaţiile biologice şi biopsihologice rămân parţiale, fiind nevoie de noi cercetări care să le întărească şi să le completeze pe cele actuale. Deşi există o serie de diferenţe înnăscute între femei şi bărbaţi, societatea a contribuit cu siguranţă la amplificarea sau deformarea acestora.

3.3. Psihologia diferenţială a sexelor

Studiul diferenţelor psihologice dintre sexe s-a realizat frecvent prin intermediul testelor sau al anchetelor. Dacă testele şi scalele de masculinitate-feminitate au încercat să evidenţieze mai ales aspectele diferenţiale aptitudinale, anchetele au avut drept obiectiv surprinderea imaginilor stereotipice cu privire la cele două sexe. Actualmente sunt tot mai numeroase studiile bazate pe metaanaliza calitativă şi cantitativă. De asemenea, deşi unele din reexaminările literaturii ştiinţifice cu privire la diferenţele dintre sexe au permis generalizări mai adecvate şi mai credibile, multe dintre ele au tins să acorde o relativ mai mare atenţie studiilor care au evidenţiat existenţa diferenţelor pe care le-au acceptat necritic. De pildă, monografia lui Joseph E. Garai şi Amram Scheinfeld (1968) face trimiteri la 474 de studii, dar nu explică selecţia lor şi nici nu include comentarii critice cu privire la calitatea metodelor şi procedeelor utilizate în cadrul acestora (apud C. Tavris şi C. Offir, 1977).

3.3.1. Studiul lui Maccoby şi Jacklin: rezultate, confirmări, limite

Chiar dacă nu a utilizat metaanaliza, studiul lui E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin (1974, 1986) reprezintă probabil cea mai importantă revizuire a datelor privind diferenţele psihologice dintre bărbat şi femeie. Acesta inventariază rezultatele a peste 1400 de studii psihologice publicate mai ales după 1966, în revistele americane, la care se adaugă alte peste 600 de cărţi destinate temei. Maccoby şi Jacklin au inclus şi studiile în care cercetătorii s-au aşteptat să găsească diferenţe, dar ipotezele lor au fost infirmate. Atunci când au crezut că este necesar, cercetătoarele au reanalizat experimental datele, demonstrând că majoritatea diferenţelor indicate în diverse studii (inclusiv de Garai şi Scheinfeld) sunt nefondate. Autoarele clasifică rezultatele obţinute în trei categorii: 1. diferenţele care s-au verificat experimental în mod clar într-un mare număr de studii, 2. cele care corespund falselor credinţe cu privire la cele două sexe şi 3. cele în legătură cu care există date insuficiente sau rezultate ambigue. Acestea vor fi prezentate şi analizate

succint în cele ce urmează (apud E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin, 1974; 1986), în condiţiile adăugării şi a altor cercetări care le confirmă sau infirmă şi a impactului lor probabil asupra vieţii de cuplu. Ne-am permis să facem acest lucru deoarece, deşi este – în mod cert – cea mai completă şi mai adecvată reexaminare de care avem cunoştinţă, lucrarea cerecetătorelor de la Universitatea Stanford nu reprezintă totuşi ultimul cuvânt în problema diferenţelor dintre sexe.

1) Diferenţele relativ bine stabilite

1) Fetele au aptitudini verbale superioare celor ale băieţilor. În medie, maturizarea aptitudinilor verbale la fete este mai rapidă în cursul primilor ani de viaţă deşi, mai clar, ele apar după 11 ani. Fetele obţin rezultate mai bune în probele care necesită înţelegerea şi producţia limbajului atât în sarcinile verbale de „nivel ridicat" (analogii, comprehensiunea materialului scris dificil, eseuri creatoare), cât şi în cele de „jos nivel" (fluiditate verbală). Totuşi, D.F. Halpern (1986) sugerează că, deşi există diferenţe în funcţie de vârstă, mărimea efectului produs de diferenţa medie dintre performanţele bărbaţilor şi femeilor este scăzută (d = 0,11). Testele de creativitate au indicat acelaşi lucru: femeile excelează la capitolul creativităţii verbale, alte diferenţe nefiind elocvente.

Diferenţele în planul aptitudinilor verbale se pot datora atitudinii faţă de actul comunicării şi felului de a se exprima al femeilor şi bărbaţilor. Acestea sunt atât de diferite încât Deborah Tannen vorbeşte chiar despre culturi diferite (apud G. Leleu, 2003). Impactul acestei diferenţe asupra vieţii intime este foarte mare. Femeile sunt mai mult atrase de procesul comunicării decât de rezultatul acesteia. Vorbesc mai mult pentru că le place să comunice şi sunt mai dispuse la autodezvăluiri intime şi spontane. De altfel, stereotipul feminin arată că femeia vorbeşte mult, fără a avea prea multe de spus (ceea ce are legătură mai mult cu tendinţa ei spre flecăreală şi bârfă şi nu cu abilităţile intelectuale). Femeia face conversaţie pentru a se apropia de ceilalţi, în cadrul unor relaţii de tip egalitar, persoana cu care comunică trebuind să fie înţeleasă şi susţinută; ea evită confruntările, pentru a căuta armonia şi consensul. Pătruns de ideea ierarhiei şi competiţiei pentru putere, bărbatul se exprimă în calitate de reprezentant al clasei dominante, în cadrul unor raporturi asimetrice, pentru a-şi impune punctul de vedere, pentru a da ordine sau informa.

În mod similar, J. Gray (1998) arăta că, deşi utilizează aceleaşi cuvinte, semnificaţiile atribuite lor sunt diferite la femei şi bărbaţi. Femeile utilizează limbajul în scopul exprimării sentimentelor, în timp ce bărbaţii îl folosesc pentru a exprima informaţii. În diadele intime, femeile sunt dispuse să utilizeze frecvent limbajul în scop cathartic, pentru a se descărca (rapid) de emoţiile şi sentimentele negative, ele aşteptându-se să fie ascultate şi nu să primească sfaturi sau soluţii. Plângerile lor repetate îi induc, însă, partenerului impresia că i se reproşează incapacitatea de a le garanta securitatea emoţională, psihologică sau confortul necesar. Dimpotrivă, atunci când se confruntă cu probleme sau dificultăţii, bărbaţii recurg la retragerea „în vizuină" şi la tăcere, pentru a găsi soluţiile potrivite. Femeile greşesc, adesea, încercând să-şi ajute partenerul prin sfaturi necerute deoarece lovesc orgoliul masculin al „domnului rezolvă-tot". De asemenea, atunci când sunt excesiv de critice sau când se transformă într-un „comitet de perfecţionare", femeile devin deosebit de agasante pentru bărbaţi. De aici şi până la conflict nu este decât un pas minuscul. Atuul femeii în planul aptitudinilor verbale şi al comunicării se poate întoarce, astfel, împotriva ei. Atunci când femeia şi

bărbatul ajung să se certe, este clar faptul că au eşuat în comunicare, că nu se mai înţeleg unul pe altul, conchide Gray.

2. *Băieţii depăşesc fetele în aptitudinile vizual-spaţiale.* În adolescenţă şi la vârsta adultă se constată o superioritate a sexului masculin în probele vizual-spaţiale analitice şi sintetice, dar nu şi în copilărie. Mai recent, psihologii au constatat şi faptul că acuitatea vizuală a femeilor înregistrează un declin între 35 şi 44 de ani, iar cea a bărbaţilor între 45 şi 54 (M.A. Baker, 1987). Aceste aptitudini favorizează orientarea băieţilor spre profesiile în care acestea sunt absolut necesare şi în care pot fi valorificate la maximum, precum: arhitectura, construcţiile, sculptura, şofatul (profesionist) etc., considerate (suficient de) masculine şi astăzi. Ele se repercutează în mai mică măsură şi doar indirect asupra vieţii de cuplu, prin timpul petrecut de individ în familie, prin gradul de participare la evenimentele familiale sau de implicare în sfera domestică şi în socializarea copiilor.

3. *Băieţii depăşesc fetele în aptitudinile matematice.* Cele două sexe sunt asemănătoare în privinţa capacităţii lor de a-şi însuşi primele noţiuni cantitative şi în învăţarea aritmeticii în decursul claselor primare. Diferenţele devin evidente de la 12-13 ani, când aptitudinile matematice ale băieţilor se dezvoltă mai repede decât cele ale fetelor. Ponderea progresului nu pare să depindă de numărul orelor de matematică urmate, ceea ce susţine/întăreşte ideea rolului factorilor genetici în dezvoltarea acestei aptitudini. Amplitudinea diferenţelor de sex variază mult de la o populaţie la alta şi ea nu este la fel de mare precum cea a diferenţelor vizual-spaţiale. Rezolvarea unei probleme de matematică implică în acelaşi timp procesele vizual-spaţiale şi verbale. Ponderea acestora poate varia de la o problemă la alta, acest fapt putând explica parţial diferenţele constatate.

Diferenţele de aptitudini matematice, care reprezintă principalul motiv al faptului că femeile nu fac carieră în informatică sau inginerie, au fost explicate frecvent prin experienţa socio-culturală. Influenţa aşteptărilor ţinând de rolul de gen este evidentă, deoarece după vârsta pubertăţii fetele tind să abandoneze materiile percepute ca masculine, cum sunt matematica şi ştiinţele exacte (B. Lloyd, 1998). Nu întâmplător, atunci când reuşesc într-o profesiune „masculină" femeile tind să atribuie extrinsec succesul lor (norocului, şansei, circumstanţelor), în timp ce bărbaţii fac atribuiri interne (punând succesul pe seama calităţilor şi capacităţilor de care dispun).

Faptul că, în cuplu, bărbatul deţine şi astăzi supremaţia în domeniul economic al câmpului domestic, în planificarea finanţelor şi a investiţiilor pe termen lung, poate fi efectul acestei competenţe resimţite de bărbaţi ca un atu pe care încearcă să-l valorifice. Desigur, orientarea lor agentivă, externă şi experienţa lor mai bogată – acumulată în decursul unei largi perioade istorice – în domeniul vieţii socio-economice contribuie, de asemenea, la menţinerea supremaţiei lor în domeniul economic familial. De altfel, femeile care devin performante în abilităţile lor matematice sau financiare pot trăi o dublă anxietate: că n-ar putea face faţă în toate situaţiile şi că ar putea părea prea masculine.

4. *Băieţii sunt mai agresivi.* Diferenţele de agresivitate au fost observate în toate culturile, arătau Maccoby şi Jacklin. Băieţii sunt mai agresivi fizic decât verbal. Ei prezintă mai frecvente forme de agresivitate atenuată (reverii agresive) şi directă. Diferenţele devin evidente de la vârsta jocului social (doi ani-doi ani şi jumătate). Deşi agresivitatea celor două sexe scade cu vârsta, cea masculină rămâne mai puternică până în cursul primilor ani de universitate (datele despre vârsta adultă fiind deocamdată

insuficiente). Oricum, principalele victime ale agresivității masculine sunt, de la cea mai fragedă vârstă, tot de sex masculin și nu feminin.

După O. Klineberg (1964) agresivitatea masculină este mai puțin condiționată socio-cultural, ea regăsindu-se și în întreaga lume animală. Injectarea de hormoni masculini în embrioni accentuează agresivitatea animalelor după nașterea lor, inclusiv atunci când este vorba de cei feminini. Xenofobia, rivalitatea în lupta pentru putere, războaiele și toate celelalte forme de activitate distructivă sunt manifestări specific masculine. Confirmând existența acestei diferențe de sex, R. Mucchielli (1974) arăta că agresivitatea masculină este mai individuală, ofensivă, deschisă și motrice, ea declanșându-se foarte ușor, în timp ce agresivitatea feminină este mai rară, mai sensibilă la influențele învățării, defensivă și verbală.

Agresivitatea băieților preșcolari a fost pusă și pe seama unui nivel energetic mai ridicat. Cu toate acestea, există puține evidențe clare cu privire la nivelul diferit al activitismului în perioada copilăriei mici. Pe de altă parte, faptul că bărbații sunt mai agresivi a favorizat instalarea unei atitudini ambivalente față de agresivitate și violență. Atunci când sunt realizate în scopul menținerii păcii sau iubirii actele agresive sunt considerate un lucru bun și necesar. Nu este de mirare că violența în familie a fost atât de mult tip tolerată, că sindromul copilului bătut a fost definit de specialiști abia în deceniul șapte al secolului trecut, că prevederile juridice împotriva violenței domestice sunt extrem de recente.

Agresivitatea masculină are, prin urmare, un impact direct, deosebit de grav, asupra vieții familiale sau de cuplu. Femeile, copiii și persoanele în vârstă sunt cel mai adesea victimele abuzului fizic al bărbaților, atât în familie cât și în cuplurile consensuale. Agresivitatea fizică împiedică dezvoltarea sau menținerea sentimentului iubirii și respectului reciproc firesc al partenerilor, favorizând resentimentele, ruptura afectivă și disoluția treptată a relațiilor.

Observăm că trei dintre aceste diferențe de sex stabilesc deosebirile dintre performanțele intelectuale medii, dintre care una este favorabilă femeilor și două bărbaților. Ultima diferență vizează o trăsătură de personalitate (agresivitatea) favorabilă femeilor. Așa cum sugeram deja, majoritatea studiilor psihologice ulterioare au tins să confirme concluziile lui Maccoby și Jacklin privind aceste patru variabile. Miturile sau rezultatele incerte cu privire la diferențele dintre sexe privesc o serie de alte abilități și trăsături de personalitate.

2. Falsele credințe cu privire la diferențele psihologice dintre sexe

Fetele sunt mai sociabile sau mai dependente decât băieții. În realitate, arată Maccoby și Jacklin, (a) cele două sexe sunt în mod egal interesate de stimulii sociali (comparativ cu cei non-sociali) și au o capacitate egală de a se raporta la modele prin imitație; (b) fetele nu sunt mai dependente de adulții ce se ocupă de ele decât băieții, aceștia nu preferă mai mult decât ele să rămână singuri, iar gratificațiile sociale nu constituie pentru fete o mai bună incitare la reușită comparativ cu băieții; (c) la sfârșitul preșcolarității nu fetele se joacă mai mult cu alți copii, ci băieții: grupul de prieteni este un pol de atracție foarte important pentru băieți și ei fac în general parte din grupuri mai numeroase, în timp ce fetele preferă diadele sau grupurile mici de aceeași vârstă și se orientează mai devreme spre relațiile cu adulții; (d) cele două sexe se dovedesc a fi egal empatice, în sensul înțelegerii reacțiilor afective ale celuilalt. De asemenea, conform datelor lui Ch. T. Hill, Z. Rubin și L.A. Peplau (1976), băieții se îndrăgostesc mai repede

decât fetele şi suportă mai greu despărţirile. Femeile propun mai des desfacerea unei relaţii, în timp ce, ca urmare a acestui tip de iniţiativă feminină, bărbaţii sunt mai deprimaţi şi suportă mai greu sentimentele de singurătate şi insatisfacţie.

Atunci când apar, diferenţele de sociabilitate sunt mai mult calitative şi mai puţin cantitative. R. Mucchielli (1974) constata că la femei autoîmplinirea este legată de stabilirea relaţiilor afective pozitive cu ceilalţi, în timp ce, la bărbaţi, ea ţine de independenţă, egocentrism şi recunoaştere socială. Unele studii experimentale sugerează faptul că fetele şi băieţii reacţionează diferit atunci când sunt lăsaţi să creadă că inspiră simpatie sau antipatie unei alte persoane. Băieţii îşi amplifică comportamentul cooperant faţă de persoanele de care se consideră simpatizaţi, cărora le acordă întreaga lor încredere şi răspund cu antipatie la antipatia primită. Fetele nu-şi schimbă comportamentul faţă de persoanele a căror simpatie o primesc, dar devin mai cooperante cu persoanele de care se cred antipatizate.

2. *Fetele sunt mai influenţabile decât băieţii.* De fapt, (a) băieţii şi fetele au în egală măsură tendinţa de a imita spontan o altă persoană; (b) cele două sexe sunt la fel de sensibile la persuasiune în situaţiile de influenţă socială de tipul „faţă în faţă", concepute de S. Asch, în care nu apar, în general, diferenţe între sexe. Atunci când apar, fetele au o tendinţă ceva mai mare de a acorda judecăţile lor cu cele ale grupului, deşi unele cercetări susţin contrariul. Băieţii par să se încline în faţa valorilor grupului de prieteni atunci când acestea sunt diferite de cele proprii. Aşa cum arătau S.S. Brehm şi S.M. Kassin (1990), bărbaţii sunt susceptibili de a accepta influenţa în situaţii private, în timp ce femeile sunt mai influenţabile în situaţii publice, în strânsă concordanţă cu presiunile rolurilor de gen tradiţionale.

3. *Fetele au un respect de sine mai scăzut comparativ cu băieţii.* În general, există o mare similaritate între auto-satisfacţia şi încrederea în sine a băieţilor şi fetelor la vârsta copilăriei şi adolescenţei. Datele puţine cu privire la vârsta adultă indică acelaşi lucru. Se constată însă diferenţe calitative cu privire la domeniile de funcţionare în care se manifestă cea mai mare încredere în sine: în domeniul competenţei sociale fetele se auto-evaluează mai favorabil, în timp ce băieţii se consideră mai puternici, mai dominatori şi mai capabili. În timpul perioadei şcolarităţii, tendinţa de a crede în puterea de a-şi influenţa propriul destin este egală la cele două sexe. În cursul primilor ani universitari – nu înainte şi nu după – bărbaţii au de regulă sentimentul mai puternic de a-şi controla destinul şi cred mai mult în şansele lor de a reuşi în diversele sarcini pe care studiul lor îl presupun. Acesta nu implică automat că nivelul respectului de sine este, în general, mai ridicat la băieţi şi bărbaţi.

4. *Fetele sunt mai puternic motivate afectiv pentru învăţare şi reuşesc mai bine în sarcinile simple, repetitive, în timp ce băieţii reuşesc mai bine în sarcinile care reclamă procesele cognitive de nivel înalt şi inhibarea răspunsurilor anterior învăţate.* Dar nu există diferenţe între sexe la condiţionarea simplă, în sarcinile de asociere a unor stimuli în perechi sau în orice altă formă de învăţare „mecanică". De asemenea, băieţii şi fetele sunt la fel de dotaţi pentru învăţarea discriminativă, prin inversarea criteriilor şi în cea a probabilităţilor. Băieţii sunt mai impulsivi în perioada preşcolară (inhibiţia lor este insuficientă), dar ulterior cele două sexe nu se disting prin aptitudinea lor de a aştepta o recompensă diferită sau prin capacitatea lor de a-şi inhiba primele reacţii.

5. *Băieţii sunt mai analitici.* Testele de stil cognitiv nu arată existenţa diferenţelor dintre sexe. Băieţii nu sunt mai buni în sarcinile care presupun „decontextualizarea", cu excepţia celor vizual-spaţiale, în acest caz aptitudinea vizuală fiind responsabilă de

superioritatea băieţilor şi nu cea analitică. Tendinţa de a reacţiona la aspectele non-pertinente ale unei sarcini date sau aceea de a selecta elemente necesare pentru rezolvarea unei probleme sunt egale la fete şi băieţi.

6) *Fetele sunt mai marcate de ereditate decât băieţii.* Gemenii monovitelini se aseamănă în aceeaşi măsură ca şi gemenele monoviteline cu părinţii lor. Băieţii sunt mai susceptibili de a fi afectaţi de agenţii nocivi din mediul ambiant decât fetele, dar aceasta nu înseamnă că sunt mai mult influenţaţi de *toţi* factorii de mediu. Corelaţiile între tehnicile parentale de socializare sunt mai puternice în unele cercetări în cazul băieţilor, în altele în cazul fetelor. Cele două sexe au aceeaşi uşurinţă de a învăţa în situaţiile cele mai diverse. Dacă învăţarea este principala manifestare a efectelor mediului, poate fi dedus faptul că cele două sexe au o poziţie echivalentă.

7) *Fetele sunt mai puţin motivate de reuşita personală şi socială.* În toate cercetările timpurii cu privire la motivaţie şi reuşită, fetele situează – în condiţii neutre – reuşita la un nivel mai ridicat de exigenţă decât băieţii. Pentru ca băieţii să ajungă la nivelul de performanţă al fetelor, ei trebuie provocaţi prin sfidare personală sau grupală. Motivaţia de reuşită a băieţilor apare ca fiind mai sensibilă la situaţiile competitive, decât în cazul fetelor. Aceasta nu înseamnă că ele au un nivel global mai scăzut.

8) *Fetele sunt mai „auditive", în timp ce băieţii sunt „vizuali".* Reacţia la sunete este identică la nou-născuţi. La aproape toate vârstele, fetele şi băieţii au aceeaşi capacitate de a discrimina sunetele limbajului vorbit şi de memorare a sunetelor. De asemenea, nici o cercetare nu indică existenţa diferenţelor între nou–născuţi în fixarea stimulilor vizuali. În primul an rezultatele sunt variabile, dar nici unul dintre sexe nu se distinge ca fiind mai sensibil decât celălalt la stimulii vizuali.

3) Diferenţele în legătură cu care există date insuficiente sau rezultate ambigue

1) *Abilităţile fizice.* Ca grup, băieţii sunt mai puternici, mai grei şi mai înalţi decât fetele, cel puţin după pubertate. Cât de mult se datorează puterea musculară factorilor înnăscuţi şi cât exerciţiilor fizice este greu de spus. Implicaţiile ei sunt foarte mari, ea oferind bărbaţilor un avantaj nu doar în sport, ci în toate domeniile ocupaţionale sau recreaţionale în care înălţimea, greutatea sau puterea musculară sunt factorii favorizanţi ai succesului. Cu toate acestea, sexul puternic se confruntă cu mai multe probleme prenatale, cu o rată mai mare a decesului la naştere şi cu boli mai frecvente în copilărie (incluzând pneumonii, difterie, poliomielita etc.). De asemenea, speranţa de viaţă a bărbaţilor este mai scăzută, în medie, pretutindeni în lume, decât cea a femeilor. O consecinţă nedorită a egalizării rolurilor de gen poate fi chiar declinul stării de sănătate a femeii şi apropierea speranţei sale de viaţă de cea a bărbatului (C. Tavris şi C. Offir. 1977).

Dacă bărbaţii sunt consideraţi mai puternici, femeile par să aibă o mai mare dexteritate manuală. Feministele au ripostat că este mai curând vorba de justificarea unor activităţi tradiţional feminine, care menţin femeia într-o poziţie subordonată, cum sunt: bătutul la maşină, cusutul, ţesutul etc. Cea mai mare a parte a studiilor asupra sensibilităţii tactile în prima copilărie şi în anii următori nu au pus în evidenţă existenţa diferenţelor de sex. Atunci când apar, totuşi, ele sunt favorabile fetelor, precizau Maccoby şi Jacklin. Date ulterioare au arătat că dexteritatea manuală superioară a femeilor apare mai ales atunci se ţine seama de viteza de lucru (C. Tavris şi C. Offir. 1977).

2. Teama, timiditatea, anxietatea. Cercetările privind comportamentul de teamă nu pun în evidenţă diferenţe între cele două sexe. Atât în evaluarea, cât şi în auto-descrierile studenţilor apar totuşi deosebiri. Fetele se consideră a fi mai temătoare şi mai anxioase decât băieţii. Utilizarea auto-descrierii ca mijloc de cercetare nu ne permite să ştim dacă rezultatele obţinute reflectă diferenţe reale.

3. Nivelul activismului. Diferenţele de nivel de activitate apar odată cu intrarea copilului în vârsta jocului social. În perioada preşcolarităţii băieţii par să aibă un nivel mai ridicat de activitate, dar numeroase studii au infirmat acest rezultat. Varietatea rezultatelor se poate datora faptului că datele au fost sau nu înregistrate în situaţii sociale. Prezenţa altor băieţi pare să determine la aceştia apariţia unor pusee de activitate intensă. Rămâne însă de studiat în continuare natura exactă a constrângerilor pe care o situaţie le poate avea asupra nivelului general de activitate.

4. Competitivitatea. Atunci când diferenţele apar, ele sugerează că băieţii sunt mai competitivi decât fetele, dar există şi multe studii care au arătat existenţa unei asemănări din acest punct de vedere între fete şi băieţi. În experimentele realizate pe baza Dilemei Prizonierului, spre exemplu, fetele şi băieţii s-au dovedit a fi în egală măsură cooperanţi. În situaţiile în care cooperarea nu mai este la fel de benefică pentru ambii parteneri, băieţii se dovedesc a fi mai cooperanţi decât fetele. Rezultatele sunt influenţate de vârsta subiectului şi de identitatea „adversarului". Oricum, diferenţele semnalate par să fie mai mici decât diferenţele interculturale.

5. Dominanţa. Problema dominării se pune mai puternic în grupurile de băieţi. Ei caută mai mult decât fetele să se domine unii pe alţii, tentativele lor putând avea sau nu succes. Băieţii încearcă mai frecvent să domine şi persoanele adulte. Printre adulţi, în perechile sau grupurile mixte poziţia de lider formal tinde să revină în interacţiunile timpurii unui bărbat, dar cu cât relaţia este mai durabilă, cu atât mai mult se poate constata egalizarea exerciţiului autorităţii între cele două sexe şi diviziunea autorităţii după competenţele individuale ale diviziunii muncii.

În istoria umanităţii cei mai importanţi lideri religioşi, politici sau economici au fost bărbaţi. Acest lucru explică de ce în grupurile formate doar din bărbaţi sau doar din femei, persoana aşezată în capul mesei, fie ea femeie sau bărbat, activează automat titlul de lider, în timp ce în grupurile mixte efectul apare doar în cazul bărbaţilor (apud S. Brehm Şi S.M. Kassin, 1990). Totuşi, studiile indică existenţa unor diferenţe reduse între comportamentul de conducere al femeilor şi bărbaţilor lideri, deşi femeile se confruntă cu mai multe dificultăţi în atingerea poziţiilor de conducere (de ex., R. Rice şi colab., 1984). Pe măsură ce barierele sociale vor slăbi, ne putem aştepta ca raportul de sex al persoanelor aflate în poziţii de putere să se modifice.

6. Supunerea. În copilărie, fetele sunt mai docile faţă de exigenţele şi ordinele adulţilor, însă nu faţă de cele ale prietenelor de aceeaşi vârstă. Băieţii sunt mai dornici să-şi menţină statutul în grup şi de aceea sunt mai vulnerabili la presiunile şi provocările propriului grup.

7. Grija faţă de ceilalţi şi comportamentul maternal. Există puţine date care să ateste tendinţa mai mare a fetelor de a îngriji şi proteja copiii mai mici sau animalele. Datele interculturale indică faptul că între 6 şi 10 ani se poate observa mai des la fete prezenţa unui comportament specific grijii pentru ceilalţi. Datele referitoare la influenţa hormonilor feminini asupra acestui comportament nu sunt încă relevante şi concludente. Nu se cunoaşte nici influenţa pe care adulţii o au asupra copiilor mici şi foarte mici. De aceea, nu se poate afirma că fetele sunt mai educabile decât băieţii, că ele adoptă mai

rapid un comportament maternal, prin comparaţie cu capacitatea băieţilor de a-şi însuşi comportamentul paternal.

În situaţiile sociale imprevizibile, bărbaţii sunt mai tentaţi să ajute o persoană străină atunci când acţiunea implică un posibil pericol fizic, prezenţa unor observatori sau în cazul în care victima este femeie. Psihologii sociali interesaţi de asemenea situaţii au conchis că bărbaţii oferă mai mult ajutor şi că femeile primesc mai multă susţinere decât bărbaţii, observă Brehm şi Kassin (1990). Lucrurile se schimbă radical în situaţii intime, în care femeile sunt cele care oferă mai multă asistenţă sau grijă membrilor familiei şi celor pe care îi iubesc, fapt care contribuie esenţialmente la îmbunătăţirea calităţii vieţii acestora.

*

Studiul impresionant realizat de Maccoby şi Jacklin a avut drept obiectiv înţelegerea relaţiilor dintre diferenţele de sex şi vârstă. Autoarele au dorit să afle la ce vârstă apare o diferenţă sau alta, dacă este temporară, dacă creşte sau descreşte în decursul dezvoltării. Spre exemplu, s-a putut observa că diferenţele „temperamentale" şi de comportament social apar mai devreme decât diferenţele intelectuale specifice. Din păcate, cele două cercetătoare nu au reuşit decât să amorseze o analiză autentică a dezvoltării. Eforturile lor au fost îngreunate în principal de două categorii de fapte: 1) în lucrările destinate unei anumite teme unele vârste au fost supra-reprezentate (nou-născuţii de două-trei zile, copiii din ciclul primar şi studenţii din primii ani universitari), în timp ce altele au fost puternic sub-reprezentate (în special vârsta adultă) şi 2) pentru evaluarea unei anumite caracteristici metodele de măsurare se schimbă atât de puternic, încât comparaţiile inter-vârste devin practic imposibile.

Studiul lor prezintă şi câteva limite importante: 1) deşi analizează unele din problemele metodologice ale studiilor examinate, în verificarea ipotezelor s-au numărat toate studiile pro sau contra indiferent de calitatea lor; 2) uneori generalizările lor au avut la bază doar rezultatele obţinute pe copii, nu şi pe adolescenţi sau adulţi, ceea ce constituie o gravă eroare, deoarece unele diferenţe de gen nu apar clar decât începând cu adolescenţa (aşa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul aptitudinilor de calcul matematic sau a celor vizual-spaţiale).

3.3.2. Diferenţele de gen

Din chiar zorii umanităţii, construcţia supremaţiei masculine a impus statutul bărbaţilor, evoluţia ulterioară a societăţii fiind grefată pe valorile şi principiile masculinităţii şi, implicit, pe devalorizarea feminităţii şi a tot ceea ce apare ca feminin. Fără a sugera existenţa unei conspiraţii masculine împotriva femeilor, arătam într-un studiu, reflecţiile bărbaţilor cu privire la femei au fost dominate, în decursul timpului, de cel puţin trei teme proeminente şi recurente: cum să obţină obedienţa lor, cum să le controleze sexualitatea şi cum să justifice statutul lor inferior. Ele ilustrează foarte clar modul în care atitudinile pot legitima inegalitatea, iar dacă forma de exprimare a acestor preocupări sau griji masculine a cunoscut unele variaţii în timp, conţinutul lor a rămas multă vreme acelaşi.

Dincolo de evidenta asimetrie genetică, hormonală sau somatică, *diferenţele cognitive şi comportamentale dintre cele două sexe, din practicile şi relaţiile lor sociale, s-au conturat şi/sau accentuat în cadrul raportului lor ierarhic. Acesta este "regizorul" relaţiilor de sex/gen şi organizatorul tuturor reprezentărilor şi practicilor, al diferenţierii*

comportamentelor de gen şi al ierarhiei sociale (M.N. Turliuc, 2004). Acest raport ierarhic are la bază o "asimetrie simbolică" (L. Amancio), insinuată în universul simbolic comun celor două sexe, în care sexul masculin are o valoare generică, de normă de referinţă în raport cu specificitatea feminină. Este ca şi cum unul dintre sexe ar fi norma, iar celălalt, excepţia.

Interesul pentru înţelegerea factorilor determinanţi ai rolurilor de gen tradiţionale şi a statutului social subordonat, minimalizat şi defavorizat al femeii, nu a rămas străin psihologilor, care l-au integrat preocupărilor psihologiei diferenţiale şi, ulterior, demersurilor diferitelor orientări ale psihologiei sociale. În ultimele trei-patru decenii, am asistat la abandonul progresiv al centrării exclusive pe studiul diferenţelor dintre sexe în favoarea atenţiei crescânde acordate proceselor de tratare a informaţiei cu privire la sex şi gen. În acest context, cercetătorii au re-pus problema relaţiilor dintre sexe din perspectiva efectelor acestora asupra cogniţiei sociale şi a comportamentelor. S-a demonstrat astfel faptul că ancorarea reprezentărilor şi practicilor sociale în poziţiile sociale ierarhizate este asigurată (şi camuflată) prin naturalizarea diferenţelor de sex. Altfel spus, naturalizarea justifică poziţiile sociale inegale prin "dispoziţiile psihologice" şi trăsăturile stereotipice "feminine" şi "masculine".

Fiecare cultură dezvoltă propriile stereotipuri atât cu privire la grupurile străine, cât şi la sub-grupurile sale: bătrâni-adolescenţi-copii, femei-bărbaţi etc. În funcţie de credinţele, valorile sau modelele utilizate, prin aceste stereotipuri sunt definite *statutul social* sau tipul de consideraţie atribuit persoanelor care alcătuiesc grupul şi *rolul* corespunzător lui. Rolul social, ca aspect dinamic al status-ului, exprimă atât un comportament efectiv, cât şi prescripţiile normative cu privire la acesta.

Rolul de gen este un ansamblu de aşteptări consensuale care, funcţionând ca o normă, delimitează un set de comportamente şi atitudini adecvate (permise sau dezirabile) şi inadecvate (interzise sau indezirabile) pentru băieţi sau bărbaţi, fete sau femei. Stereotipurile asociate masculinităţii şi feminităţii sunt credinţele, clişeele prezente la nivelul simţului comun cu privire la modul de existenţă masculin sau feminin.

Studiile antropologice şi culturaliste din prima jumătate a secolului XX au arătat că diferenţierea rolurilor de gen s-a realizat de timpuriu în specia umană (M. Mead), că această diferenţiere este *o realitate transculturală strâns legată de diviziunea funcţională a muncii* (G.P. Murdock) şi că diferitele culturi nu fac decât să formalizeze diferenţele biologice dintre sexe (M. Mead). Feminitatea şi masculinitatea nu sunt doar produsele unui dresaj parental şi al presiunii sociale, adică *arte-facte* socio-culturale – cum au susţinut unii autori culturalişti – deoarece cultura nu este un artificiu arbitrar fără un fundament natural.

În societăţile de tip arhaic – în care nivelul cunoaşterii, atitudinile şi comportamentele prezintă un mare grad de standardizare – similaritatea stereotipurilor de sex este pronunţată. Dar, în culturile complexe, puternic diferenţiate pe orizontală şi verticală, cum sunt cele de tip occidental, *diferenţele dintre stereotipurile feminităţii şi masculinităţii cresc foarte mult*, în defavoarea celui feminin.

Se poate afirma că, cel puţin până acum 10-20 de ani, la nivelul tuturor segmentelor sociale (ţărani, muncitori, clasa de mijloc, intelectuali, tineri, vârstnici, femei, bărbaţi, etc.) şi între aceste segmente exista un consens accentuat în a considera femeile şi bărbaţii în conformitate cu stereotipurile tradiţionale (bărbat dominant, competitiv etc., femeie tandră, emoţională etc.). Actualmente, în funcţie de condiţiile socio-economice, de gradul de şcolaritate şi deschidere intelectuală a persoanelor,

respectivele stereotipuri sunt mai blânde sau mai dure şi se transpun cu mai mare sau mai mică acurateţe în conduite practice, dar ele funcţionează ca *un fundal epistemic şi evaluativ în relaţiile dintre sexe*. Analiza producţiilor folclorice (inclusiv a proverbelor de genul: „Femeia, părul lung şi mintea scurtă"), a conţinutului mass-media, a discuţiilor colocviale şi a altor materiale simbolice arată cât de puternic operează stereotipurile intersexe şi în societatea românească. Dar nu numai în ea. Într-o ţară prin excelenţă pluralistă şi democrată, cum este S.U.A., unde mişcarea feministă a fost şi este activă, reclamele comerciale video, de pildă, au un conţinut distorsionat în favoarea bărbatului, care apare ca expert, inteligent, descurcăreţ chiar atunci când e vorba de produse folosite de regulă de femei.

Stereotipurile de gen, adânc inculcate în mentalitatea publicului larg, au fost puse în evidenţă prin intermediul anchetelor empirice şi al sondajelor de opinie. Urmărind studiul imaginilor *a priori* care funcţionează în Occident cu privire la femei şi la bărbaţi, Anne-Marie Rocheblave-Spenlé (1964; apud R. Mucchielli, 1974) a propus subiecţilor anchetaţi (francezi şi germani) o listă alfabetică cuprinzând 120 de adjective, ei trebuind să aprecieze dacă este vorba despre o trăsătură feminină sau masculină. Studiul său a demonstrat că: 1. rezultatele pe care le-a obţinut sunt stereotipuri culturale; 2. stereotipul masculin este încărcat de valori pozitive (11 calităţi la 1 defect), în timp ce stereotipul feminin cuprinde 8 defecte la 2 calităţi; 3. prin urmare, stereotipul feminin este devalorizat în raport cu cel masculin; şi 4. femeile acceptă această imagine devalorizată a propriului grup de sex, din moment ce jumătate din eşantion era constituit din femei. Numeroase alte cercetări au indicat că oamenii obişnuiţi au numeroase convingeri în legătură cu diferenţele de sex, *caracteristicile medii atribuite femeilor fiind:* sensibilitatea, căldura, dependenţa, grija pentru binele celorlalţi, în timp ce *bărbaţii sunt descrişi ca fiind:* dominatori, dornici de afirmare, independenţi şi orientaţi spre activitate (I.K. Broverman şi colab, 1972; J.T. Spence şi .R.L. Helmreich, 1978; R.D. Ashmore, 1981).

În scopul studierii rolului de gen, Sandra L. Bem (1974) a elaborat o scală de măsurare sau evaluare, numită *Bem Sex-Role Inventory*, compusă din 60 de atribute considerate trăsături dezirabile pentru bărbaţi (20), pentru femei (20) şi trăsături neutre (20). Concluziile cercetării lui Bem subliniază corespondenţa ridicată dintre stereotipurile fondatoare şi rolurile de gen conturate. Astfel, rolul de gen masculin se caracterizează prin putere, activism, independenţă, putere şi orientare spre exteriorul căminului, iar cel feminin prin pasivitate, dependenţă, lipsa de apărare şi orientarea spre interiorul căminului.

Deşi cuprinde trăsături de personalitate, fizice sau ţinând de alte aspecte (rol, ocupaţii ş.a.), miezul stereotipurilor de gen este format din credinţele privind caracteristicile de personalitate. Ele pot fi rezumate la faptul că femeile sunt mai *comunitare*, în timp ce bărbaţii sunt, în principal, *agentivi* (D. Bakan, 1966). Studiile realizate pe această filieră teoretică sunt mai puţin interesate să stabilească dezavantajele sau avantajele pe care stereotipurile de gen le conferă femeilor şi, respectiv, bărbaţilor, menţionându-se existenţa de trăsături pozitive şi negative în cadrul ambelor stereotipizări. Componentele negative ale trăsăturilor stereotipice de personalitate ale femeii pot fi descrise ca exagerări ale trăsăturilor comunitare atribuite femeilor, iar în cazul bărbaţilor, ale celor agentive. Caracteristicile negative cuprinse în stereotipul feminin vizează mai ales dependenţa exagerată de ceilalţi (femeile fiind descrise ca molatece, plângăcioase,

uşor de amăgit etc.). Cele negative masculine vizează afirmarea exagerată de sine în defavoarea celorlalţi (bărbatul poate fi egoist, ostil, dictatorial etc.).

A încerca să stabilim gradul de adevăr şi falsitate din stereotipurile pe care grupurile sociale le vehiculează cu privire la femei şi la bărbaţi nu este o întreprindere uşoară. Contrar tradiţiei prin care psihologii prezentau stereotipurile grupurilor sociale ca fiind extrem de inacurate şi a feministelor care au susţinut că bărbaţii se înşeală puternic în privinţa femeilor ca grup, A.H. Eagly şi A.B. Dielman (1997) au trecut în revistă un număr mare de cercetări cu privire la stereotipurile de gen care susţin contrariul. Autoarele arătau că nu trebuie să ne surprindă faptul cu *stereotipurile de gen au o mai mare exactitate decât cele privitoare la alte „ţinte"*, deoarece ele au la bază numeroasele observaţii făcute de toată lumea cu privire la femei, bărbaţi şi la rolul acestora. Noţiunile de sex şi de gen sunt categorii privilegiate, în sensul că sunt extrem de frecvent utilizate, de la începutul vieţii şi până la sfârşitul ei, explicit sau implicit.

De altfel, consensul ridicat dintre culturi, ca şi cel din interiorul societăţilor puternic diferenţiate social şi ca mentalitate (de la omul simplu până la filosoful subtil) ne-ar îndreptăţi să credem că e vorba de o realitate atât de pregnantă, încât se impune oricărei minţi ne-alterate. Într-adevăr, comparând performanţele bărbat-femeie în diverse zone ale activităţii umane, stereotipizările au în mare măsură acoperire: bărbaţii apar mai dominanţi, mai agresivi, mai creativi, mai interesaţi de ştiinţele exacte, iar femeile mai supuse, mai puţin agresive, mai conformiste şi ocupând mult mai multe posturi care implică munca de rutină.

Problema este aceea de a stabili dacă aceste diferenţe au fost create şi prin structura socială şi de putere sau au la bază numai factorii naturali, înnăscuţi ori, altfel spus, cu ce pondere participă determinanţii sociali şi cu care cei naturali. Răspunsul la această problemă este greu de aflat deoarece, *prin interiorizare şi integrare în imaginea de sine, stereotipurile devin realitate. Nu numai clişeele şi stereotipurile reflectă o anume situaţie biologică şi psihologică, ci şi situaţiile interrelaţionale sunt efectul stereotipizărilor.*

Considerând că rolurile de gen determină comportamentul tipic feminin şi masculin, A.H. Eagly (1987) a conchis că aceste roluri nu sunt determinate de apartenenţa la unul dintre sexe, ci de *diviziunea muncii în societate*. Atributele comunitare sunt legate de viaţa domestică, în timp ce trăsăturile agentive sunt legate de sfera publică. În general, femeile consacră mai mult timp familiei, creşterii copiilor şi activităţilor gospodăreşti, bărbaţii fiind mai interesaţi de responsabilităţile lor economice, de domeniul public şi de activităţile competitive (apud B. Lloyd, 1998). Deşi dimensiunile comunitare şi agentive nu sunt considerate trăsături exclusiv feminine sau masculine, Eagly citează un studiu realizat de Jackman şi Senter (1980) pentru a demonstra că, dintre toate grupurile şi categoriile sociale, cel mai puternic diferenţiate sunt cele de sex.

Modelul explicativ al rolurilor de gen, elaborat de Eagly, este în mod evident de inspiraţie sociologică. Potrivit lui Alice H. Eagly, stereotipurile ce susţin bărbatul ca dominant şi femeia ca subordonată persistă, pentru că bărbaţii tind să ocupe poziţii mai înalte în societate şi datorită eforturilor lor „fireşti" de menţinere a *status-quo*-ului deţinut. Această diviziune a muncii determină bărbatul şi femeia să se comporte în conformitate cu rolurile lor sociale. Dar, de cele mai multe ori, acest comportament este atribuit diferenţelor dintre sexe *şi nu diferenţelor de rol de gen.*

Figura nr. 1. Factorii determinanţi ai elaborării rolurilor de gen potrivi teoriei lui A.H. Eagly (1987).

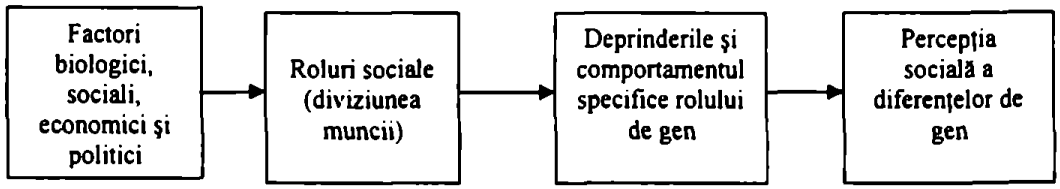

Eagly subliniază interacţiunea apartenenţei la grupul de sex (factorul biologic) cu presiunile sociale (factorii sociali, economici, politici) – care se exercită asupra individului pentru conformarea la rolul său de sex, în diferenţierea rolurilor de gen. Premisa majoră a teoriei sugerează faptul că, aparţinând unui grup de sex diferit, bărbaţii şi femeile îşi interiorizează aşteptările sociale diferite în ceea ce priveşte rolurile şi profesiile lor, iar realizarea acestora se traduce prin competenţe şi convingeri diferite în privinţa comportamentului. Aşadar, *rolul atribuit membrilor fiecăruia dintre sexe este un ansamblu de aşteptări consensuale ce se bazează nu numai pe comportamentul individual, ci şi pe cel grupal.* Funcţia normativă a stereotipurilor de sex este evidentă îndeosebi în situaţiile de laborator, atunci când alţi factori (cum ar fi: vârsta şi nivelul de instrucţie) sunt echivalenţi, iar sexul constituie unica variabilă manipulată. În acest context, conformitatea cu rolurile de gen exercită o influenţă semnificativă asupra comportamentului bărbaţilor şi femeilor, evidenţiind diferenţe cuantificabile în media performanţelor lor.

În această perspectivă, rolurile de gen maritale sunt definite ca expectanţe normative privind distribuţia responsabilităţilor familiale şi ale muncii între bărbaţi şi femei, responsabilităţi care vizează, în principal, trei aspecte: asigurarea bunăstării economice, a muncii în gospodărie şi îngrijirea copiilor (J.H. Pleck, 1977). În toate aceste domenii, rolurile de gen tradiţionale prescriu diferenţierea strictă între comportamentul considerat ca „adecvat" sau „inadecvat" pentru bărbaţi şi femei.

În ceea ce priveşte *asigurarea nevoilor economice ale familiei*, există expectanţa clară potrivit căreia bărbatul trebuie să-şi asume cea mai mare parte a acestei responsabilităţii (F.I. Nye şi colab., 1976; J.H. Pleck, 1983). Deşi marea majoritate a femeilor sunt angajate profesional, datele atestă că, în multe dacă nu în majoritatea situaţiilor, munca femeii este cel mai adesea privită de ambii soţi ca suplimentară şi nu ca primară sau egală cu cea a bărbatului (F.I. Nye şi colab., 1976). Mai mult, stima de sine a majorităţii bărbaţilor se bazează în mare măsură pe capacitatea lor de a satisface cu succes nevoile economice ale familiei lor (D. Yankelovici, 1974), iar dezaprobarea socială pentru lipsa slujbei este mai puternică în cazul bărbaţilor, decât al femeilor (F.I. Nye şi colab., 1976).

În privinţa *muncii în gospodărie*, există o normă clară ce indică faptul că femeile trebuie să-şi asume cea mai mare parte a acestei responsabilităţi. Chiar şi atunci când ambii soţi muncesc cu normă întreagă, există expectanţa ca femeile să-şi asume cele mai numeroase responsabilităţi gospodăreşti. Un număr de studii cu privire la planificarea timpului („time budget") au arătat că, în medie, există mici diferenţe sau deloc între timpul alocat de bărbaţi muncii în gospodărie atunci când soţiile lor sunt angajate în

câmpul muncii şi, respectiv, când soţiile sunt casnice. De altfel, unele femei nici nu doresc mai mult sprijin din partea soţului în munca din gospodărie (A.H. Eagly,1987).

Norma privitoare la *îngrijirea copiilor*, similară celei anterioare, indică responsabilitatea mai mare pe care soţia trebuie să şi-o asume în acest domeniu. În volumul editat de F.I. Nye şi colaboratorii săi (1976) spre exemplu, 62% dintre soţi şi 44% dintre soţii au răspuns că partenerii conjugali trebuie să aibă responsabilităţi egale în creşterea copiilor, însă atunci când problema îngrijirii copiilor a fost fragmentată în sarcini specifice a apărut o diferenţiere normativă a responsabilităţilor. Soţiile trebuie să fie în primul rând responsabile cu hrana, curăţenia şi satisfacerea nevilor afective ale copiilor, în timp ce bărbaţii trebuie să asigure în mod egal (după părerea soţiilor) sau primordial (după părerea soţilor) protecţia fizică a copiilor. În legătură cu timpul petrecut efectiv în activităţile de îngrijire a copiilor, soţiile par să-şi asume cele mai numeroase responsabilităţi în toate sarcinile, cu excepţia celei privind protejarea de pericole, accidente şi confruntări fizice cu alţi copii, pe care soţii o împart adesea în mod egal.

Concluzionând împreună cu Eagly, vom spune că, ţinând seama de diferenţele de experienţă şi de cele privind oportunităţile de învăţare, datorate deosebirilor dintre rolurile de gen tradiţionale (la care indivizii s-au conformat), a fost „firească" modelarea comportamentului femeilor de trăsăturile comunitare (altruism, grija pentru ceilalţi, căldura, orientarea spre cămin) şi a comportamentului masculin de atributele agentive: nevoia de afirmare a sinelui, competitivitatea, dorinţa de a stăpâni, independenţa, iniţiativa (A.H. Eagly, 1987).

Dacă rolurile de gen tradiţionale erau puternic segregate şi foarte bine precizate, astăzi asistăm la o tranziţie a rolurilor de gen, în care expectanţele normative devin tot mai vagi şi mai neclare. Explicaţia oferită de sociologi pentru această schimbare vizează în primul rând modificările apărute în practicile de socializare a celor două sexe. Schimbarea pattern-urilor de socializare a celor două sexe este analizată de C. Ciupercă (2000) de-a lungul câtorva axe, pe care le prezentăm în continuare. Considerată a fi baza diferenţelor de socializare, *axa sedentarism-mobilitate* a înregistrat modificări semnificative: dacă în trecut fetele erau încurajate să fie sedentare, iar băieţii mobili, actualmente, fetelor li se permite o mai mare mobilitate, ele ajungând să se confrunte cu toate problemele pe care aceasta le ridică, la fel ca şi băieţii (fetele ies în stradă şi se amestecă cu băieţii de vârsta lor, se întorc seara târziu, sunt încurajate să urmeze studiile potrivite lor chiar dacă şcolile sunt la mare distanţă ş.a.m.d.). *Axa public-privat* s-a modificat ca urmare a drepturilor câştigate de femei, a accesului la educaţie, muncă şi carieră. Femeile nu mai pot fi asociate numai cu mediul casnic deşi, chiar şi atunci când muncesc în spaţiul public, activitatea lor profesională este considerată, adesea, de restul membrilor familiei ca fiind secundară celei casnice. *Axa pasiv-activ* s-a modificat şi în sensul că fetele nu mai sunt încurajate să rămână pasive, ci să devină cât mai active. Această schimbare s-a produs ca urmare a recunoaşterii abilităţilor intelectuale ale fetelor/femeilor şi a capacităţii lor creatoare. Ele se implică mai activ în viaţa socială, în deciziile familiale şi au revendicat dreptul la satisfacţie sexuală, fapt care a condus la creşterea gradului lor de activism şi în relaţiile intime, sexuale. Modificarea *axei dependenţă-autonomie* s-a realizat în direcţia acordării unei mai mari autonomii şi independenţe copiilor de ambele sexe, fapt care s-a concretizat în cazul fetelor în tendinţa de devalorizare a dependenţei tradiţionale faţă de sexul opus şi în tot mai puternica căutare a împlinirii profesionale şi a afirmării de sine.

Acestor patru axe bipolare, care au permis evidenţierea modificărilor mai ample ale rolului de gen feminin, cel masculin prezentând (în chip firesc) o mai mare inerţie, le-am adăuga *axa feminităţii-masculinităţii*, din moment ce supremaţia masculină a hipertrofiat polul masculin al personalităţii bărbaţilor şi cel feminin al femeilor, în detrimentul fiecăruia în parte. În lupta pentru egalitate a femeilor, s-a conturat cealaltă tendinţă extremă: imitarea bărbaţilor şi accentuarea excesivă a polul masculin al personalităţii lor. Probabil că această direcţie evolutivă a fost considerată cea mai sigură soluţie capabilă să garanteze accesul femeii în lumea bărbaţilor. În realitate, mimetismul nu reprezintă un progres pentru societate – din moment ce readuce în prim-plan valorile masculine tradiţionale – şi nici pentru cuplul intim, deoarece autoritarismul şi duritatea sunt opuse relaţiei amoroase, indiferent cine ar enunţa aceste valori.

Extrem de optimist cu privire la viitor, Leleu (2003, p. 150-151) formula soluţia schimbărilor necesare în rolurile de gen, în limbajul tipic jungian, astfel: „fiecare sex trebuie să năzuiască a-şi dezvolta polul deficitar: la femeie, animus, la bărbat, anima. În această perioadă de tranziţie, redozările care sunt în curs nu au dus încă la un bun echilibru... În viitor, femeia şi bărbatul, continuând să evolueze, se vor raporta altfel unul la celălalt şi vor sfârşi prin a găsi un echilibru cu adevărat fericit".

Dacă până în prezent am asistat la o lungă confruntare între bărbat şi femeie, secretă sau ascunsă, multă vreme, şi tot mai deschisă şi mai acerbă, astăzi, în perspectiva următorilor ani există şanse ca, *prin asumarea rolurilor de gen noi şi echilibrate, femeia să-şi dezvolte creativitatea şi autoritatea fără a mai renunţa la căldură, tandreţe şi senzualitate, iar bărbatul să-şi elibereze afectivitatea, sensibilitatea şi capacitatea de a dărui tandreţe,* fără a mai avea impresia că devine mai slab, mai vulnerabil şi mai lipsit de putere.

4. FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA RELAŢIILOR APROPIATE

„Şi atunci când veţi ajunge să vă iubiţi (pe sine), veţi vedea şi cât de mult îl veţi putea iubi pe celălalt... Iar intimitatea va fi una fericită. Această fericire nu va putea fi egalată de nici o avere, de nici o glorie."
Gerard Leleu

4.1. Tânărul lipsit de ataşamente erotice

Pentru a stabili o relaţie intimă cu „celălalt semnificativ" este nevoie, mai întâi, să stabilim o intimitate adecvată şi fericită cu propria noastră persoană. Intimitatea cu sine înseamnă cunoaştere de sine fizică şi psihologică. Ea presupune să fim capabili să ne simţim bine în propriul corp, să îl cunoaştem, să îl respectăm şi iubim; de asemenea, să ne împăcăm cu felul nostru de a gândi, de a fi şi de a reacţiona, cu calităţile şi defectele noastre, pentru a putea năzui să ne realizăm obiectivele şi să ne dezvoltăm permanent. Intimitatea cu sine necesită, aşadar, achiziţia identităţii psihosociale şi psihosexuale în adolescenţă şi definitivarea ei în stadiul tânărului adult.

4.1.1. Identitatea psihosocială

Tensiunile dintre sine şi lumea externă, dintre sine şi ceilalţi alimentează viaţa psihologică a indivizilor, dezvoltarea eului, a conştiinţei de sine şi a identităţii noastre psihosociale. Definită prin „sentimentul de a fi" pe care îl trăieşte un individ atunci când îşi probează „eul" ca fiind diferit de al celorlalţi, identitatea îşi dezvăluie dubla apartenenţă: este vorba de un fapt de conştiinţă, subiectiv, deci individual, dar şi de o situare obiectivă în raport cu altul, în interacţiunea cu indivizii unor diferite grupuri de apartenenţă: familie, grup de prieteni, mediu şcolar sau profesional etc.

Studiul noţiunii de identitate îşi are originea în preocupările filosofilor antici privind cunoaşterea de sine: de la dictonul înscris pe frontispiciul templului din Delphi, „Cunoaşte-te pe tine însăţi", pe care Socrate şi l-a însuşit ca deviză, şi până la întrebarea „Cine sunt eu?", pe care şi-a pus-o Platon. Mai recent, noţiunea s-a dezvoltat graţie contribuţiilor diverse venite dinspre antropologie, psihanaliză, psihologie socială sau sociologie, în cadrul cărora problematica identităţii apare, mai mult sau mai puţin, centrală sau periferică. În toate aceste domenii, construcţia identităţii apare ca fiind, concomitent, subiectivă şi socială.

1. Antropologia psihanalitică. Deşi nu a utilizat conceptul de identitate, noţiunea de „identificare" a fost descrisă de S. Freud (în *Introducere în psihanaliză* şi, apoi, în *Psihologia maselor şi analiza eului*). În prima lucrare, narcisismul a fost considerat forma cea mai primitivă a identificării, în timp ce, în cea de-a doua, identificarea constituie cea mai simplă expresie a unei legături emoţionale cu o persoană. Mai târziu, ea a devenit substitutul acestei legături, reactivată în condiţiile comuniunii percepute cu alt individ, care nu este obiect al pulsiunilor sexuale. După Freud, identificarea reprezintă

procesul comunicării afective dintre individ şi ceilalţi, prin care un individ dezvoltă o legătură cu o persoană sau un grup.

Conceptul de „identitate" a fost introdus în 1959 de E.H. Erikson, pornind de la noţiunea de identificare, descrisă de Freud. Astfel, *identitatea apare ca rezultatul diferitelor identificări ale subiectului.* Mai precis, ea rezultă din excluderea selectivă şi asimilarea mutuală a unor identificări din copilărie şi din absorbţia lor într-o nouă configuraţie care, la rândul ei, depinde de procesul prin intermediul căruia o societate (sau subgrupurile sale) identifică tânărul individ şi îl recunoaşte ca fiind cel care a devenit, şi care, astfel fiind, este acceptat (Erikson, 1959). Pe măsură ce creşte, copilului i se stabilizează conştiinţa de sine, impresia de continuitate în timp şi sentimentul individualităţii sale.

În această perspectivă, conceptul de „identitate" pare să trimită concomitent la: 1. un sentiment conştient al specificităţii individuale (pornind de la şi dincolo de multiplele identificări), 2. un efort inconştient care tinde să realizeze continuitatea experienţelor trăite (dincolo de rolurile şi discontinuităţile temporale) şi 3. la participarea individului la idealurile şi modelele culturale ale grupului, considerat ca fiind pozitiv (E.M. Lipiansky, I. Taboada-Leonetti şi A. Vasquez, 1999).

Iniţial însă, Erikson nu a folosit conceptul de identitate, ci cel de „criză a identităţii", utilizat (şi) în interpretarea problematicii adolescenţilor. Erikson nu a studiat aspectele structurale ale identităţii, ci crizele ei. Pentru analiza acestor „rupturi", el a apelat la lucrările freudiene cu privire la dificultăţile identificării (problematica oedipiană, identificarea cu agresorul, doliul etc.). Astfel, aspectele patologice ale identităţii l-au condus la conceptualizarea sa globală. Ea devine principala achiziţie pozitivă a stadiului adolescenţei, din cadrul stadialităţii dezvoltării psihosociale, pe care Erikson a propus-o. Autorul afirma că identitatea psihosocială constă într-o ierarhie de elemente pozitive şi negative, dar definirea acestora în termenii valorilor culturale determinate nu a fost realizată într-o manieră sistematică. Oricum, pe baza concluziilor sale, ne putem întreba astăzi: *nu cumva identitatea devine evidentă şi vizibilă numai în situaţii de criză ?*

2. Cercetarea sociologică. T. Parsons definea identitatea prin integrarea statusurilor şi rolurilor individului ca răspuns la status-rolurile celorlalţi, care formează ansamblul social. Parsons afirmă că rolul corespunde unui statut şi, prin urmare, unei apartenenţe la o categorie socială. Modelele interactive ale eului social indică faptul că, prin intermediul rolurilor, indivizii îşi construiesc activ identitatea, ca sinteză a normelor sociale şi a experienţei lor personale.

Studiile sociologice cu privire la identitatea socială au pornit de la conceperea acesteia ca o reprezentare de sine – a individului sau grupului – fasonată de ideologia dominantă a unei societăţi date (de ex., W. Labov, 1976). Pornind de la studiul situaţiei grupurilor minoritare (inclusiv sexuale), s-a demonstrat că aceste grupuri interiorizează o anumită interpretare a locului pe care îl ocupă în raporturile de producţie şi în relaţiile de putere, astfel încât membrii lor nu mai percep influenţa determinanţilor sociali asupra destinelor lor individuale (B. Bernstein, 1972). *Identitatea prescrisă* echivalează cu o alienare a eului, deoarece aceste grupuri nu pot deveni conştiente de identitatea lor pornind de la ceea ce ele posedă, din cauza „lucrurilor" de care au fost private. Identitatea alienată, aşa cum a fost mult timp identitatea feminină, este o iluzie, din moment ce ea are la bază replierea pe sine, marginalitatea şi lipsa percepţiei raporturilor de putere reale.

Există astăzi un consens cu privire la faptul că fiecare individ (sau grup) poate dispune – succesiv sau simultan – de mai multe identităţi a căror actualizare depinde de contextul istoric, social, cultural sau situaţional. Tocmai de aceea, unele cercetări au pus sub semnul întrebării noţiunea de identitate, în sensul ei clasic, din moment ce putem vorbi, la plural, de identităţi.

3. *Psihologia socială.* În cercetarea psihosocială, aspectul social al identităţii a fost discutat de precursorii psihologiei ştiinţifice a identităţii, care au analizat noţiunile de „eu social" şi „personalitate socială". William James (în *Principii de psihologie*) a propus înţelegerea eului ca obiect de studiu al psihologiei. El a conceput eul ca un curent de gândire generat în relaţia cu altul şi a făcut distincţie între trei constituenţi ai acestuia: eul social, material şi spiritual. Tot pe continentul american, sociologul C. H. Cooley (1902) a propus noţiunea de „eu în oglindă" sau „eu reflectat" pentru a sugera că ceilalţi sunt un fel de oglindă socială a eului, altfel spus, că eul se înrădăcinează în imaginea sa reflectată în ceilalţi.

Pe linia acestor distincţii, J.H. Mead (1934) a considerat că putem vorbi de o latură sociologică a eului, eul social - care nu ar fi decât o interiorizare a rolurilor sociale - şi de o latură mai personală, eul psihologic - care este reacţia psihicului la atitudinile celorlalţi. Aşadar, „atitudinile celorlalţi constituie eul social organizat, la care reacţionăm ca eu psihologic" (J.-C. Deschamps, 1996, pp. 37-38).

Construirea identităţii personale sau comprehensiunea propriului eu se realizează - la Festinger (1954) – prin compararea cu ceilalţi asemănători şi în situaţii noi, incerte, în scopul căutării asemănărilor şi diferenţelor care să îi permită subiectului să se situeze şi evalueze în raport cu consensul social înconjurător.

Dezvoltarea teoriei sistemelor şi a psihologiei cognitive, în ultimii zece ani, pare să fi oferit o cale alternativă de conceptualizare a identităţii. Una din variantele acestei căi alternative este şi *modelul covarianţei*, conform căruia o puternică identificare grupală (de ex., familială) face ca similaritătile eu-celălalt (din interiorul familiei) şi diferenţele faţă alte grupuri de apartenenţă să fie accentuate şi, concomitent, ca nevoia de diferenţiere în interiorul grupului (familial) să crească. Aceasta înseamnă că, în anumite condiţii, *creşterea presiunii identităţii sociale familiale este acompaniată de creşterea (şi nu de descreşterea) presiunii identităţii personale (a nevoii de individualizare).* Dincolo de variaţiile raportului dintre individual şi colectiv, experienţa simultană a similitudinii şi a diferenţei reprezintă, probabil, nucleul dur sau partea centrală a reprezentării de sine mai mult sau mai puţin împărtăşite de tipul nostru de societate (J.-C. Deschamps, 1996). În cadrul modelului covarianţei este vorba, aşadar, despre căutarea *simultană* a asemănărilor şi deosebirilor, şi nu de o simplă tendinţă de accentuare a similaritătilor, în paralel cu diminuarea diferenţelor.

În cadrul teoriilor psihosociale ale identităţii, distincţia dintre componentele personale şi cele sociale ale identităţii se impune ca un semnal de alarmă împotriva acelui tip de reducţionism care suprasimplifică originile stimei de sine, prin fixarea lor doar la nivelul apartenenţelor grupale sau chiar la nivelul unei singure apartenenţe grupale (familiale sau etnice).

4. *Psihologia cuplului şi a familiei* susţine că, prin acţiunea asupra lumii externe şi graţie interacţiunilor cu ceilalţi, în primul rând cu membrii grupului familial, copilul dobândeşte capacitatea de a distinge eul de non-eu şi de a vorbi despre experienţa sa subiectivă. Primele frustrări îi vor permite copilului să devină tot mai conştient de individualitatea lui, separată de a celorlalţi. Totuşi, aşa cum afirmă G. Corneau (2000, p.

21), „nu frustrarea propriu-zisă creează conştiinţa de sine, ci mai curând o revelează. Conştiinţa de sine e deci produsul unei contracţii, al unei retrageri în sine, ca reacţie la impactul mediului exterior".

La început identitatea noastră este legată de alte identităţi, invadată de elementele acestora, de care va trebui să se diferenţieze treptat, pentru a căpăta o formă distinctă. Identificarea cu părinţii, cu valorile mediului familial, care va întări similaritătile dintre copil şi membrii grupului familial, nu va exclude tendinţa (normală) de diferenţiere de dorinţele parentale, de unele dintre cerinţele familiei sau ale mediului şcolar. Astfel, „celălalt" ne permite dezvoltarea sentimentului de a fi noi înşine, de a deveni cei care suntem.

Înainte de a se alătura unei alte persoane în scopul întemeierii propriei familii, tânărul trebuie să-şi definitiveze identitatea şi nucleul ei central: eul. Identitatea psihosocială, a cărei achiziţie ar trebui realizată în adolescenţă, se poate contura în trei forme: pozitivă, negativă şi incertă (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998). Varianta ei *pozitivă* implică o bună acceptare de sine care, mai departe, asigură dezvoltarea intimităţii cu altul. O identitate sănătoasă se bazează pe o bună preţuire de sine. Persoanele cu o identitate psihosocială pozitivă nu ezită să se deschidă în faţa celorlalţi, îşi asumă riscurile vulnerabilităţii proprii şi se simt atrase de persoanele similare lor. Forma *negativă* dezvoltă o imagine de sine opusă valorilor grupale şi sociale, cum ar fi aceea ilustrată de atribute precum: „ratat, incapabil, rebel, delincvent etc". Interiorizându-şi această imagine negativă, tinerii intră într-un cerc vicios: ei se simt respinşi, cred că sunt răi, se comportă conform aşteptărilor celorlalţi, comportamentul lor conducând la întărirea etichetei negative. În fine, *identitatea incertă* este strâns legată de criza adolescenţei şi de încercările reducerii anxietăţii existenţiale prin reacţii excesive: distracţie fără măsură, abuz de droguri, implicare prematură în activitatea sexuală, intrarea într-un grup infracţional, asocierea cu sau refugiul în sectele religioase, grupările xenofobe sau extremiste etc. În realitate, toate aceste soluţii pot reduce doar momentan tensiunea pentru ca, ulterior, ea să apară şi mai intens.

Începerea unei noi etape de viaţă – cum ar fi întemeierea propriei familii – necesită, anterior, separarea tânărului adult de familia sa de origine, în scopul definitivării propriei identităţii psihosociale, fără ca aceasta să însemne o rupere totală a relaţiilor cu părinţii sau căutarea unui refugiu emoţional de substituţie. Cu cât tânărul s-a diferenţiat mai mult de pattern-ul emoţional al familiei de origine, cu atât el va putea funcţiona mai adecvat în decursul stadiilor propriului ciclu al vieţii familiale.

Ruptura (reacţională) a tinerilor de mediul familial de origine face ca ei să rămână emoţional captivi ai relaţiilor din familia de origine, fapt care le împiedică evoluţia spre autonomia şi independenţa depline, aşa cum afirma M. Bowen (1978). Schimbarea relaţiei părinte-copil într-una de tip adult-adult implică relaţionarea bazată pe respectul şi toleranţa reciproce, tinerii adulţi fiind capabili să-şi aprecieze părinţii aşa cum sunt ei, „fără a simţi nevoia să îi transforme în ceea ce nu sunt sau să îi învinovăţească pentru ceea ce nu au putut fi" (B. Crater, M. McGoldrick, 1988). Tinerii nu trebuie să renunţe la propriile lor nevoi şi aspiraţii de dragul aşteptărilor parentale, iar părinţii trebuie să îngăduie schimbarea naturii relaţiei cu copiii deveniţi tineri adulţi şi independenţa lor.

De modul în care se realizează separarea de familia de origine vor depinde, în mare măsură, identitatea psihosocială a tinerilor, când, cum şi cu cine se vor căsători, cum se vor descurca în stadiile ciclului vieţii familiale etc. Carter şi McGoldrick (1988) subliniau că, înainte de generaţia anilor '80, separarea tânărului celibatar de familia sa nu

a fost o etapă evolutivă considerată necesară şi pentru femei, deoarece ele nu aveau un statut individual distinct în familie, ceea ce complică evoluţia pentru tinerele de astăzi.

4.1.2. Identitatea de gen sau psihosexuală

O parte importantă a identităţii psihosociale este identitatea psihosexuală, care va structura conduita persoanei în relaţiile sale eroticosexuale şi nu numai. Rolul de gen reprezintă absolut *tot ceea ce o persoană spune sau face (inclusiv comportamentul eroticosexual sau rolul de sex) pentru a-şi indica sieşi sau celorlalţi statutul de bărbat, femeie sau androgin (ambiguu)*, afirma John Money (1987). Această definiţie include autodefiniţia privată, introspectivă şi definiţiile observaţionale, publice, oferite de ceilalţi. Partea introspectivă a fost numită *identitate de gen* sau *psihosexuală*, definită prin credinţa conform căreia cineva posedă calităţile, trăsăturile, atitudinile, rolurile sau conduitele specifice bărbatului sau femeii. Cea mai simplă formă a sa apare în afirmaţia pe care cineva o face despre sine: „Sunt bărbat" sau „Sunt femeie". Partea observaţională a definiţiei a rămas desemnată de acelaşi termen: *„rol de gen"*, care se referă la scriptul sau stereotipul social la care individul se poate sau nu conforma.

Identitatea/rolul de gen nu sunt la fel de fixe şi de rigide, ca în lumea animală, permiţând o mult mai mare creativitate individuală. În perspectiva originală propusă de Money, ele apar ca două faţete ale uneia şi aceleiaşi monede, ale căror componente principale sunt cea eroticosexuală, ocupaţională şi recreaţională. *Eroticosexual*, identitatea de gen poate fi heterosexuală, bisexuală, homosexuală sau transsexuală şi parafilică. Ea poate fi sau nu identică cu cea ocupaţională sau recreaţională. A fi heterosexual, homosexual sau bisexual nu este o preferinţă sau alegere, ci un *statut*: acela de a avea o identitate psihosexuală concordantă sau discordantă cu statutul reproductiv al organelor genitale sau o combinaţie androgină a ambelor posibilităţi. Ultimul criteriu al stabilirii identităţii de gen în plan eroticosexual nu este sexul partenerului cu care cineva are contacte sexuale, ci sexul partenerului de care se îndrăgosteşte nebuneşte. Cineva care se îndrăgosteşte de o persoană de acelaşi sex este eroticosexual homosexual. El poate sau nu procrea cu un partener de sex opus, poate sau nu să apară în mediul profesional sau în alte contexte nonerotice şi nonsexuale ca având o identitate psihosexuală incongruentă (J. Money, 1987).

Sistemul credinţelor conform căruia cineva se autoevaluează ca femeie sau bărbat este mai mult decât un simplu proces de etichetare, deoarece are la bază atât *o schemă cognitivă (cunoştinţe despre bărbat/femeie, cunoştinţe despre sine în calitate de reprezentant al unuia dintre sexe), cât şi un puternic angajament afectiv faţă de acea etichetă sau schemă.* Acest angajament poate fi cu uşurinţă evidenţiat la copiii între 2 şi 4 ani, provocaţi de un experimentator care, în exclamaţia: „Vai ce băieţel/fetiţă drăguţ/ă!", foloseşte incorect eticheta de gen (M. Lewis, 1987). În general, copiii de această vârstă se vor supăra pe cel care comite această greşeală.

Identitatea/rolul de gen apare ca o construcţie psihologică întemeiată pe un dat natural: *variabilele de sex, care corelează perfect unele cu alte în cazul bărbaţilor şi al femeilor, dar nu şi în cel al hermafroditilor.* În ordinea apariţiei lor prenatale, aceste variabile sunt: sexul cromozomial sau genetic, sexul gonadic, sexul hormonal al embrionului, sexul morfologic intern şi sexul morfologic extern. În viaţa postnatală, succesiunea variabilelor este următoarea: sexul desemnat sau atribuit, sexul socializării (în care copilul a fost crescut) şi sexul hormonal pubertal – apărut ca urmare a dezvoltării gonadelor şi a secretării unei mari cantităţi de hormoni masculini sau feminini, de la circa

13 ani şi jumate la băieţi şi de la aproximativ 12 ani la fete (C. Panfil, 1984). Aşadar, identitatea psihosexuală trebuie obligatoriu raportată atât la biologic sau natural, cât şi la societal sau la istorie. Dar, în loc să pierdem timpul cu stabilirea raportului dintre ponderea factorilor biologici şi a celor sociali, este poate mai util efortul de a stabili şi preciza rolul variabilelor care participă la dezvoltarea identităţii psihosociale.

În decursul dezvoltării prenatale, cromozomii sexuali diferiţi vor determina tipul gonadei care va apărea. De exemplu, dacă apar testiculele, corpul va secreta factorii inhibitori Müller-ieni care vor împiedica feminizarea şi, mai târziu, testosteronul. Acesta va influenţa diferenţierea ţesutului urogenital în penis şi scrot şi va induce anumite modificări ireversibile în morfologia şi capacitatea funcţională a mecanismelor cerebrale ale hipotalamusului. Tot în perioada prenatală, hormonii secretaţi de placentă – care pot influenţa pozitiv sau nu, concordant sau nu, dezvoltarea embrionului uman – sunt: progesteronul, diferiţi corticoizi, estradiolul, androsteronul (F.A. Bach, 1987).

Imediat după naşterea copilului, morfologia sa genitală trezeşte reacţii din partea adulţilor, care îi atribuie sexul (desemnat) şi rolul în care va fi antrenat. Informaţia privitoare la sexul biologic determină adoptarea de către părinţi şi ceilalţi adulţi a unor comportamente, atitudini şi aşteptări diferite. De pildă, atunci când taţilor le-a fost prezentat la 24 de ore de la naştere copilul în greutate de 3.200 kg şi lungime de 0,52 cm, întrebaţi cum li se pare nou-născutul, taţii care aveau fete au răspuns că sunt „mignone, drăgălaşe, mititele, frumuşele", iar cei care aveau băieţi, că sunt „grozavi, voinici, puternici"(apund F. Giron, 1990).

Odată cu dezvoltarea limbajului ca instrument al comunicării şi cogniţiei, copilul va achiziţiona gradual abilitatea de a-şi interioriza elementele rolului de gen, aşa cum este conceput acesta în copilărie, care va fi comparat cu propriul comportament. Dacă între reprezentările din copilărie ale comportamentului (tipic) adecvat sexului biologic şi comportamentul efectiv al copilului există o mare concordanţă, atunci identitatea sa psihosexuală va fi puternică şi lipsită de ambiguităţi, aşa cum sugera şi L. Kohlberg (1966). Pornind de la argumentele sale, mulţi susţinători ai perspectivei cognitiviste asupra dezvoltării au susţinut că identitatea sexuală nu este stabilită până în jurul vârstei de 6 ani, din moment ce, copiii mai mici sunt incapabili să menţină consistenţa de gen în cadrul manipulărilor experimentale ale conceptului. De exemplu, dacă un experimentator modifică o imagine punând o fustă şi păr lung unui bărbat, un copil mai mic de 6 ani va spune că figura nu mai este un bărbat, ci o femeie (M. Lewis, 1987). Această lipsă a conservării este utilizată pentru întărirea convingerii conform căreia, identitatea de gen nu este bine stabilită în copilărie până în momentul profilării anumitor trăsături cognitive.

Argumentele contrare au arătat însă că, identitatea de gen a fost asociată cu înţelegerea genului şi a tot ceea ce este legat de el dar, ea poate fi corelată unei varietăţi de niveluri ale cunoştinţelor. Unele evidenţe experimentale indică faptul că:

- Fetele androgine (cu organe sexuale externe masculine) nu sunt dispuse să renunţe la eticheta de „băiat" primită de la naştere, dacă redesemnarea sexului se realizează după 18-24 de luni (vezi J. Money şi A.A. Erhardt, 1972);
- Identitatea de gen, ca parte a identităţii de sine, se stabileşte ca schemă cognitivă şi afectivă în decursul celui de-al doilea an de viaţă (vezi M. Lewis şi colab., 1981);
- Accentul tot mai mare pus pe identitatea de gen, măsurat prin clasificarea şi înregistrarea frecvenţei comportamentului copilului, indică faptul că aceştia dispun de identitate de gen de la 2-3 ani (vezi M. Weinraub şi colab., 1984).

Aceste studii insistă asupra faptului că identitatea de gen are componente cognitive şi afective, aspectele ei putând fi evidenţiate de la vârsta de 2 ani. Altfel spus, copilul va trebui nu numai să înveţe cu uşurinţă comportamentul adecvat, ci şi să-i facă plăcere să-l joace. Diferenţele din planul hormonilor cerebrali pubertali pot influenţa rapiditatea cu care individul învaţă şi experimentează emoţiile pozitive prilejuite de conformarea la rolurile de gen socialmente definite. Un copil care are dificultăţi în însuşirea comportamentului specific sexului său desemnat sau căruia nu-i face plăcere să îl joace poate să nu dezvolte o identitate psihosocială clară (F.A. Beach, 1987).

Psihanaliştii susţin că rolul fundamental în construirea identităţii de gen este jucat de părintele de acelaşi sex şi, ulterior, de celelalte persoane de acelaşi sex, cu care copilul se va identifica. Dacă un copil nu este recunoscut de părintele de acelaşi sex ca aparţinând aceluiaşi gen, iar această lipsă nu este compensată de nici o altă prezenţă „maternă" sau „paternă", există riscul ca acel copil să aibă dificultăţi în definitivarea identităţii armonioase de sine, bruiată de sentimentele de ruşine, inadecvare sau confuzie. Diferenţierea sexuală va fi desăvârşită graţie prezenţei părintelui de sex opus, care va reliefa incompletitudinea de bază şi faptul ne lipseşte iremediabil ceva (G. Corneau, 2000). Realitatea acestei lipse va susţine, mai târziu, dorinţa individului de completitudine prin uniunea cu celălalt şi cultivarea relaţiilor amoroase.

Preferinţele sexuale, atracţia şi alegerea partenerului sexual nu pot fi studiate adecvat până la pubertate, adică până în momentul apariţiei instinctelor sexuale puternice. Singurul aspect al preferinţei pentru un obiect sexual, atins din perspectiva dezvoltării, a fost acela al îmbrăcării (de către copii) a hainelor specifice propriului sex sau celui opus. R. Green (1974) sugera că practicile timpurii de socializare a copiilor sunt corelate tendinţei ulterioare de utilizare a hainelor sexului concordant sau opus.

Avansarea în pubertate şi intrarea în adolescenţă sunt marcate de schimbări organice şi de mediu. Secreţia hormonilor gonadici şi numeroasele alterări fiziologice modifică multe din instinctele şi înclinaţiile comportamentale. În acelaşi timp, se schimbă percepţia celorlalţi cu privire la individ, cerinţele şi expectanţele lor faţă de acesta. Rolurile de gen socialmente definite se schimbă de la cele potrivite în etapa copilăriei, la altele noi, care nu sunt încă similare celor ale adulţilor. Componenta erotosexuală – în mod deosebit atracţia erotică – a identităţii psihosexuale devine extrem de importantă în definitivare acesteia din urmă. Dezvoltarea la adolescent a identităţii de gen, ca sentiment introspectiv al masculinităţii sau feminităţii sale, depinde de succesul şi plăcerea individului de a-şi potrivi comportamentul cu rolul de gen interiorizat.

În fine, ultimul pas în stabilirea identităţii de gen adulte presupune interiorizarea rolului de gen adult şi ajustarea comportamentului la noile presiuni şi aşteptări sociale. Astfel, putem concepe identitatea şi rolurile de gen ca fiind produsul învăţării şi, prin urmare, al modificării mecanismelor cerebrale. Dar învăţarea nu apare în lipsa inputurilor venite din mediul extern şi foarte mult din ceea ce un individ învaţă despre identitatea sau rolurile de gen e încrustat în programele propedeutice ale societăţii în care este crescut.

4.1.3. Figurile parentale şi formarea complexelor

Dacă psihologii operează cu noţiunile de „identitate", „concepţia despre sine", „imagine" şi „stimă de sine", publicul larg este mai familiarizat cu un termen de sorginte psihanalitic, cel de „complexe". Şi în formarea acestora, părinţii au un rol decisiv, din moment ce originea lor este plasată în perioada copilăriei timpurii. Nu întâmplător,

eliberarea de complexele parentale apare ca una din cele mai dificile sarcini ale procesului de individuaţie şi de definitivare a identităţii. Importanţa lor este foarte mare deoarece imposibilitatea de a le înţelege şi acomoda înseamnă practic o incapacitate de acceptare a defectelor noastre, ceea ce va împiedica acceptarea deplină a celorlalţi.

Noţiunea de „complex" a fost introdusă de C.G. Jung pentru a desemna o structură dinamică inconştientă, înzestrată cu mecanisme de autoreglare, care aparţine inconştientului individual, în timp ce arhetipurile aparţin celui colectiv. Complexele constau în totalitatea trăirilor şi trăsăturilor personale cu fond afectiv intens, declanşate de situaţii sau relaţii frustratoare (P. Popescu-Neveanu, 1978). Complexele – scrie şi G. Corneau (2000, p. 25) – sunt o „interiorizare a dinamicilor pe care le-am trăit în copilărie, în relaţiile cu cei din jurul nostru. Ele se formează, de obicei, în raport cu evenimente având o încărcătură emoţională puternică şi îşi fac loc în noi pentru multă vreme. Devin adevărate voci interioare, ce ne împing să repetăm aceleaşi scheme de bază şi pot să ne închidă uneori în modele de comportament negative". Psihanaliştii consideră astăzi că orice complex trimite la un ansamblu de reprezentări, amintiri, elemente afective, intelectuale, motorii sau senzoriale, total sau parţial inconştient, care poate avea sau nu un efect negativ în adaptarea individului la mediu (C. Gorgos, 1987). Cu alte cuvinte, un complex se poate manifesta la toate nivelurile psihologice: adaptativ, emoţional, atitudinal, comportamental etc., el reprezentând o strategie de a face faţă tensiunii psihice, pe care, în loc să o elimine, adesea o fixează.

Complexele nu sunt, de regulă, izolate unele de altele. De pildă, complexul Oedip şi complexul Cain pot funcţiona concomitent, în cazul în care ostilitatea faţă de mamă se transferă asupra surorii. De asemenea, dacă prezenţa maternă nu a fost receptată pozitiv, prietenia fetelor cu alte persoane de acelaşi sex poate deveni problematică; tatăl permanent absent afectează relaţiile băieţilor cu alţi bărbaţi, rămânând marcate de neîncredere. *Asocierea complexelor* s-ar datora, consideră Ch. Boudouin, unor situaţii particulare survenite în perioada copilăriei (apud C. Gorgos, 1987). Desigur, complexele sunt dinamice, fapt care permite evoluţia personală. Astfel, dificultăţile iniţiale din cadrul relaţiilor parentale pot fi depăşite în condiţiile raportării la alte figuri „parentale" pozitive.

Complexele nu sunt doar *negative* (ca în cazul complexului de inferioritate), ci şi *pozitive*. Acestea din urmă sunt rareori remarcate, ele contribuind la armonia generală a vieţii psihice. Văzând grija, admiraţia şi iubirea părinţilor, copilul îşi interiorizează această „oglindă pozitivă" şi învaţă să se iubească pe sine (G. Corneau, 2000). Complexele negative apar în relaţia cu părinţii care subestimează calităţile copilului, care împiedică dezvoltarea încrederii lui în sine şi preţuirea propriei personalităţi, iar, ulterior, disponibilitatea sa de a se alătura celorlalţi cu încredere. Conflictele şi tensiunile din relaţiile cu părinţii, greşelile lor în educarea copilului (autoritarismul, severitatea excesivă, umilirea, ironizarea defectelor etc.) favorizează tulburarea imaginii sale, venite din exterior. Totuşi, atunci când psihanaliştii vorbesc de complexul matern, o fac pentru a rezuma experienţa copilului cu toate figurile maternale, cunoscute de el. Elementele sale au putut să apară în relaţie cu o bunică, mătuşă, doică sau cu alte persoane semnificative feminine. La fel stau lucrurile şi în cazul complexului patern.

Larga sa răspândire şi consecinţele *complexului de inferioritate* asupra conduitei fac din acesta una din problemele cele mai dificile cu care adolescenţii şi tinerii se confruntă. Noţiunile de „sentiment" şi „complex de inferioritate", dezvoltate de A. Adler, sunt considerate astăzi sinonime cu conceptul de „stimă de sine scăzută". Complexul de inferioritate era definit de Gordon Allport (1960) ca fiind *dubiile puternice şi persistente*

în legătură cu deficienţele percepute ale propriilor competenţe. Indivizii care au acest complex se consideră a fi mai puţin capabili, competenţi sau buni decât ceilalţi sau decât sunt în realitate. În societăţile de tip occidental, acest sentiment nu este neobişnuit, mai rare fiind persoanele care nu au trăit niciodată o asemenea stare afectivă. De pildă, un studiu indica faptul că doar 12% dintre studenţi şi 10% dintre studentele intervievate nu s-au confruntat cu sentimentul de inferioritate în decursul timpului (V.J. Derlega şi L.H. Janda (1978). Cineva se poate simţi inferior cu sau fără motive, complexul putând fi rezultatul autosubestimării care nu are (nici o) legătură cu realitatea. În acest sens, deşi apar în dinamica relaţiilor interpersonale, complexele nu spun nimic obiectiv despre acestea, ci sunt o mărturie a felului nostru de fi, simţi şi gândi.

Psihologul Don Hamachek (1978) distingea următoarele şapte simptome ale complexului de inferioritate. Evident, nu este obligatoriu ca o persoană să aibă toate aceste simptome, după cum gradul lor de accentuare poate varia mult de la un individ la altul. Ele sunt ilustrative pentru efectele lor perturbatoare asupra relaţiilor intime:

1. *Sensibilitatea la critică.* Deşi persoanele care trăiesc acest complex sunt convinse că au slăbiciunile lor, nu suportă ca alţii să le reamintească acest lucru. Ele sunt tentate să interpreteze criticile ca pe atacuri personale, indiferent de tactul cu care sunt făcute.
2. *Răspunsul inadecvat la complimente.* Este vorba de indivizi incapabili să accepte vreun compliment datorită contrastului puternic cu autoevaluarea făcută. Unii dintre ei trăiesc în acel moment sentimente de jenă, alţii de disperare sau, pur şi simplu, refuză să asculte un compliment neconcordant cu imaginea despre sine.
3. *Atitudinea hipercritică.* Aceasta poate fi o măsură defensivă care redirecţionează atenţia de la concluziile pe care ceilalţi cred că le au. Ea poate fi extinsă la întreaga autoevaluare. Persoanele de acest tip nu se simt niciodată destul de inteligente, atractive sau populare decât atunci când sunt *cele mai* inteligente, atractive sau populare persoane dintr-un grup.
4. *Tendinţa de a blama.* Unii indivizi tind să-i blameze pe alţii pentru slăbiciunile lor, sentimentul de inferioritate putând fi în aceste condiţii mai uşor de suportat. Slăbiciunile interne sunt proiectate în exterior, asupra altora.
5. *Sentimente de persecuţie.* O extensie a tendinţei unei persoane de a blama pe altcineva este credinţa conform căreia celălalt/ceilalţi caută să o doboare. Dacă cineva crede că a fost nedreptăţit şi din acest motiv a eşuat într-o încercare a sa, el/ea poate evita să-şi asume responsabilitatea eşecului.
6. *Sentimente negative în privinţa competiţiei.* Aceste persoane pot evita să intre în competiţie datorită faptului că sunt convinse de inferioritatea lor şi că vor pierde în confruntare/concurs. Deşi le place să câştige la fel de mult ca şi celorlalţi oameni, aceste persoane tind să evite competiţia datorită estimărilor pesimiste cu privire la şansele lor de succes.
7. *Tendinţa spre izolare, pudoare şi timiditate.* Sentimentele de inferioritate sunt adesea acompaniate de anxietate mai ales în situaţiile în care sunt implicaţi şi alţii. Persoana care le trăieşte crede că este imposibil ca cineva să fie interesat de ea sau de ceea ce spune. De aceea, pentru a nu fi rănită, tinde să păstreze distanţa.

Complexele rămân deseori inconştiente deoarece, aşa cum arăta D. Hamachek, tindem să le proiectăm în afara noastră. Ceea ce nu ne place, ceea ce ne incomodează este pus pe seama altora. Persoanele care nu au reuşit să depăşească dificultăţile din relaţiile parentale anterioare, care rămân captive ale unor situaţii toxice trecute, vor fi tentate în cuplu să-şi proiecteze deficienţele asupra partenerului, pentru a se autodisculpa de vina

de a le avea. Dar „cuplul poate deveni locul privilegiat al unui travaliu de autocunoaştere din momentul în care admitem că tot ceea ce ne irită la celălalt poate fi o parte necunoscută din noi înşine. Aşa numita *retragere a proiecţiilor* ne permite să înţelegem că trăirile noastre exterioare reflectă o dinamică interioară orchestrată de complexe" (G. Corneau, 2000, p. 29).

Inferioritatea reală sau imaginară poate da naştere unei nevoi de afirmare extrem de puternice sau poate conduce la prăbuşirea psihică a individului. În primul caz, supracompensarea poate da naştere unei motivaţii ieşite din comun, care poate genera fie cazurile patologice (de ex., ale indivizilor bizari), fie cele ale persoanelor cu rezultate de excepţie (A. Adler, 1991). În categoria celor din urmă intră şi Diogene, care în urma exerciţiilor sistematice îşi corectează deficienţele de vorbire devenind cel mai mare orator al antichităţii, şi Napoleon, care a compensat statura sa mignonă cu ambiţia feroce de a cuceri întreaga lume. În cel de-al doilea caz, indivizii ale căror trăsături sau deficienţe au fost respinse sau ironizate de ceilalţi vor avea dificultăţi în acceptarea şi valorizarea de sine. Ei se pot simţi ruşinaţi, jenaţi, se pot închide în sine, pentru ca, în final, să se resemneze într-o viaţă lipsită de strălucire şi plină de suferinţă. Ultimul lor gest poate fi chiar sinuciderea din ura de sine (G. Corneau, 2000).

Atunci când *le integrează conştient, când le înţelege originea şi intră în acord cu ele, individul îşi poate autorealiza personalitatea şi atinge intimitatea cu sine şi cu ceilalţi. Relaţia conştientă cu complexele le face să-şi piardă autonomia şi extraordinara forţă direcţională asupra conduitei.* Dincolo de caracterul său limitat, explicaţia oferită de teoria complexelor merită reţinută deoarece încearcă să explice manifestările psihice ale individului ţinând seama şi de motivaţiile inconştiente.

4.1.4. Stima şi iubirea de sine

Una din condiţiile esenţiale ale dezvoltării armonioase a propriei identităţi o constituie şi iubirea de sine, rezultată din compromisul nevoilor noastre de atotputernicie şi limitele impuse realitate. Pe de o parte, o persoană care îşi valorizează propria persoană nu cade în capcana dependenţei exagerate – în care atenţia este solicitată celorlalţi pentru a căpăta dreptul de a exista – iar pe de alta, o persoană care îşi iubeşte partenerul până la autodistrugere nu se iubeşte destul pe sine.

Echivalentă cu stima de sine ridicată, iubirea de sine implică o bună cunoaştere a propriei persoane. Oglindirea introspectivă conduce la descoperirea de sine, iar aceasta la determinarea limitelor noastre psihologice, a graniţelor propriei noastre identităţi: a ceea ce suntem în raport cu ceilalţi şi cu lumea. Dacă produsul acestui act va fi unul obiectiv care să includă cu justă măsură şi calităţile, nu doar deficienţele, există premisele iubirii de sine. De asemenea, dacă oglindirea persoanei în afara sa sprijină dezvoltarea unei imagini de sine pozitive, atunci descoperirea de sine are şanse să întărească efortul introspectiv cognitiv şi efectul său afectiv: iubirea de sine.

Stima de sine ridicată rezidă în încrederea puternică în noi înşine şi în valoarea pe care ne-o atribuim. Cum arătam mai sus, pentru a-i putea iubi şi stima pe alţii trebuie, mai întâi, să ne iubim (stimăm) pe noi înşine, aşa cum sugerează şi tâlcul preceptului crestin „Iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi". Absenţa iubirii de sine se repercutează tragic asupra intimităţii, în numeroase modalităţi (G. Leleu, 2000, pp. 125-127):

1. *Cel care nu se iubeşte pe sine simte nevoia puternică de a fi iubit.* Un individ care nu se iubeşte pe sine vede, adesea, numai ceea ce vrea să vadă. El aşteaptă confirmări şi reconfirmări ale iubirii, căutând dovezile de dragoste şi fiind mereu la pândă în

identificarea gesturilor sau cuvintelor care să ilustreze prezenţa (sau nu) a sentimentului amoros. El se lasă iubit de partener, putând deveni avid de iubire şi de dovezile ei.

2. *Cel care nu se iubeşte riscă să nu ştie să se lase iubit.* Persoanele care nu se iubesc pe sine se înstrăinează de ele însele, de sensibilitatea şi trăirile lor interioare pentru a se concentra asupra relaţiilor cu un exterior ameninţător sau frustrant. Ele pot să dezvolte o teamă de intimitate şi tendinţa de a fugi de cei care s-au apropiat prea mult de ei. Considerând că nu merită să fie iubite, pot ridica bariere în calea celorlalţi care le simpatizează sau iubesc.
3. *Cel care nu se iubeşte nu există.* Cel care nu se iubeşte, care se mulţumeşte doar să fie iubit, care acceptă să existe prin partenerul său riscă să sfârşească prin a nu exista. Anularea sinelui şi sprijinirea excesivă pe celălalt îl poate obosi pe cel din urmă, care se vede secătuit emoţional. Când iubirea celuilalt încetează, individul poate trăi sentimentul anulării sale ca personalitate. De altfel, mulţi indivizi cad în capcana fixării excesive a identităţii lor fie pe dimensiunea ei profesională, fie pe cea familială, ignorând să-şi recunoască adevărata specificitate psihologică, distinctă.
4. *Cel care nu se iubeşte nu se cunoaşte.* Cunoaşterea de sine, a calităţilor şi defectelor, aptitudinilor, speranţelor şi temerilor prilejuieşte o serie de judecăţi care întăresc stima de sine şi experienţele reuşite şi fericite. Necunoaşterea de sine poate da, mai curând, naştere fricii de deficienţele care, amplificate subiectiv, pot să apară ca insurmontabile.
5. *Cel care nu se iubeşte va stârni o mulţime de conflicte.* Nesiguranţa cu privire la propriile calităţi îl fac pe cel ce nu se iubeşte pe sine să devină neîncrezător în sentimentele celuilalt, pe care le testează la nesfârşit. Cererile, provocările şi reproşurile sale dese nu par să vizeze atingerea consensului, ci tocmai disputa, ca urmare a unei tendinţe conştiente de autoverificare a profeţiei, a aşteptărilor negative cu privire la sine, la partener şi la relaţia cu acesta. Dacă persoana este într-adevăr iubită, ea şi-ar putea explica acest fapt surprinzător printr-o eroare sau greşeală a partenerului.

La întrebarea „Cum poate fi menţinută stima de sine pozitivă ridicată a copilului?", se poate răspunde invocând două aspecte principale: 1. iubirea şi stima de sine pozitivă se formează treptat, pe măsură ce părinţii şi apoi celelalte persoane semnificative limitează omnipotenţa copilului cu delicateţe, fără a-i leza încrederea în sine şi fără a se simţi respins. Acest lucru presupune refuzul anumitor nevoi, care îi generează mici frustrări, pe care copilul le poate suporta; şi 2. părinţii şi ceilalţi factori educativi trebuie să fie dispuşi să renunţe la atotputernicia lor, pentru a-i acorda copilului tot mai multă încredere şi autonomie. Din păcate, în realitate, lucrurile nu sunt atât de simplu de realizat, pe cât par.

Este semnificativă în acest sens observaţia lui G. Corneau (2000, p.33): „Unele persoane car au trăit frustrări prea intense sau chiar traumatizante în prima copilărie... vor reacţiona încercând să-şi impună voinţa cu orice preţ, pentru a dovedi că valorează ceva. Ele nu trăiesc în lumea iubirii ci în lumea puterii. E uimitor de altfel cum nevoia de iubire frustrată se transformă, aproape întotdeauna, în voinţă de putere. Pe terenul cuplului, de pildă, pe măsură ce se stinge iubirea romantică, apare adesea lupta pentru putere".

Multe sunt evenimentele care pot conduce fie la sentimentele de superioritate, fie la cele de inferioritate. Iubirea şi stima de sine ridicată se menţin mai constante în timp

atunci când *preţuirea propriei persoane este realistă şi echilibrată*. Sentimentele iluzorii, fie ele exagerat de optimiste sau de pesimiste, favorizează fluctuaţiile mari ale preţuirii de sine şi alunecarea în depresie. Atunci când evoluţia psihosocială şi emoţională a tânărului adult a permis dezvoltarea firească a intimităţii cu sine, el poate constata că aceasta nu este complet satisfăcătoare pe termen lung, din moment ce nu exclude sentimentul neplăcut al izolării emoţionale.

4.2. Constituirea diadei intime

După ieşirea din adolescenţă, tânărul cunoaşte sentimentul solitudinii în condiţiile în care el şi-a dobândit independenţa ori s-a îndepărtat parţial de părinţi, dar nu a stabilit legături intime cu un partener. Disconfortul creat de singurătatea emoţională va fi depăşit în urma stabilirii relaţiilor apropiate cu o anumită persoană. Trecerea de la contactele inter-umane accidentale la cunoştinţe, prieteni şi până la relaţia cu persoana iubită înseamnă parcurgerea unui proces adeseori anevoios, de lungă durată, cu o importantă miză identitară, a cărui reuşită depinde de o multitudine de factori. Întrebarea: „Pe ce bază decid indivizii să continue o relaţie, să se implice mai mult în ea, să se căsătorească sau să-şi caute un alt partener?" este una dintre cele mai dificile probleme ale psihologiei cuplului, pentru rezolvarea căreia s-au dezvoltat numeroase teorii.

4.2.1. Definiţii şi teorii ale atracţiei interpersonale

Forţele care contribuie la formarea diadei amoroase sunt atât de ordin psihologic (simpatie), cât şi de ordin moral (valorile şi normele morale pe care căutăm să le descoperim în celălalt). Aceste „forţe psihomorale", nota C. Enăchescu (2002, p. 219), sunt cele *de atracţie* (simpatie, dorinţă, interes, iubire), care intervin mai ales în constituirea cuplului, şi *de menţinere* (susţinere reciprocă, încredere, acceptare, toleranţă), implicate în dezvoltarea intimităţii diadei. Atracţia şi variabilele sale vor fi analizate în continuare, pentru ca forţele de menţinere ale cuplului sau variabilele intimităţii să fie studiate în capitolul următor (4.3.).

Mulţi psihologi sociali au definit *atracţia ca fiind atitudinea favorabilă cu privire la o persoană-ţintă sau înclinaţia spre o anumită persoană* (E. Berscheid, 1985, 1994; E. Berscheid şi E.H. Walster, 1969; T.L. Huston şi G. Levinger, 1978; K.G. Shaver, 1987). Comparativ cu alte atitudini, atracţia interpersonală este probabil mai puţin cognitivă, mai puternic afectivă şi cu consecinţele comportamentale cele mai clare. *Componenta cognitivă* a atracţiei faţă de o persoană constă în percepţia competenţei sale, în aprecierea conform căreia multe din credinţele sale sunt similare cu ale noastre sau în evaluarea abilităţii sale de a ne oferi recompense. *Componenta afectivă* sau emoţională a fost recent (re)pusă în drepturile ei. Actualmente, se consideră că aceasta include valoarea acordată calităţilor partenerului, plăcerea produsă de recompensele primite şi o „reacţie chimică" subtilă numită şi „dragoste la prima vedere". *Componenta comportamentală* poate să includă dorinţa de a o ajuta pe cealaltă persoană, cuvintele utilizate pentru a o descrie altcuiva, reacţiile voluntare şi involuntare faţă de aceasta etc. Deoarece atracţia este un comportament social pozitiv, existenţa sa este mai uşor sesizată decât cea a atitudinilor sociale indezirabile (Kelly G. Shaver, 1987).

O parte importantă dintre comportamentele de întrajutorare şi toate formele manifestărilor altruiste sunt independente de recompensele externe. Recompensele sunt

însă prevalente în toate celelalte schimburi sociale, inclusiv în cadrul atracţiei interpersonale. Pentru ca aceasta din urmă să se producă este nevoie ca rezultatele obţinute în interacţiunea prezentă *să depăşească media rezultatelor anterioare* şi să fie *cea mai bună alternativă actuală*, apreciau J.W. Thibaut şi H.H. Kelly (1959). Nu întâmplător, marea majoritate a teoriilor atracţiei susţin că ea are la bază experienţele recompensate ale indivizilor.

A. Lott şi B. Lott (1974) apreciau că *ne simţim atraşi de persoanele a căror prezenţă ne asigură recompense* (apud S.S. Brehm şi S.M. Kassin, 1990). Astfel, o persoană ne poate recompensa prin 1. faptul că ne susţine, înţelege sau ne acordă atenţie; 2. prin caracteristicile sale plăcute precum: frumuseţea, inteligenţa, umorul etc. sau 3. prin accesul la recompense externe, cum ar fi: banii, statutul ori informaţiile. Soţii Lott sugerau că atracţia se explică şi prin *asociaţiile de asemănare, contiguitate sau contrast.* Graţie lor, ne putem simţi atraşi de o persoană pe care o asociem cu experienţe recompensatoare chiar şi în absenţa recompenselor directe. Spre exemplu, ne putem simţi atraşi brusc de o persoană datorită producerii unei asociaţii prin asemănare – care adesea rămâne inconştientă – în virtutea căreia noi evaluăm similaritatea dintre persoana nou întâlnită şi una din cele deja cunoscute şi atractive.

Aceste două mecanisme ale atracţiei interpersonale – *recompensa directă* şi *atracţia prin asociere* – corespund unor tipuri distincte de învăţare: condiţionarea operantă şi cea clasică. În *condiţionarea operantă*, comportamentul care este recompensat este întărit. Corespunzător acestui principiu, persoanele care ne provoacă experienţe recompensatoare întăresc dorinţa noastră de a fi din nou cu ele. În *condiţionarea clasică*, ceea ce a fost asociat cu o experienţă plăcută, recompensatoare poate să producă un răspuns emoţional pozitiv, chiar şi în absenţa unei recompense directe.

D. Byrne (1961, 1971) considera că ambele mecanisme ale atracţiei, menţionate de soţii Lott, pot fi explicate printr-un singur factor: întărirea afectului. *Modelul întăririi afectului* susţine că, sentimentele pozitive trăite de cineva în prezenţa unei persoane sporesc atracţia resimţită faţă de aceasta, în timp ce sentimentele negative diminuează atracţia. Cauza ultimă a atracţiei ar consta în reacţia afectivă trăită în prezenţa cuiva. D. Byrne a propus o *lege a atracţiei*, care stipulează că: atracţia faţă de un obiect sau o persoană, X, este o funcţie liniară pozitivă a ponderii recompenselor primite sau anticipate din partea lui X. În urma experimentelor pe care le-a efectuat, Byrne a concluzionat că indivizii sunt atraşi mai ales de persoanele care au atitudini similare cu ale lor.

În cadrul relaţiilor durabile, re-evaluările mai recente ale definiţiei atracţiei au subliniat tot mai mult rolul emoţiei şi implicării mutuale, rezultate din interdependenţă. Dacă *atitudinile sunt structuri cognitive stabile, unidimensionale şi consistente intern, care odată formate se schimbă cu dificultate, emoţiile sunt variabile, multidimensionale şi lipsite de consistenţa internă.* În relaţia amoroasă, atracţia nu este întotdeauna consistentă şi stabilă. De asemenea, caracteristicile pozitive şi negative ale unei relaţii intime pot coexista în lipsa presiunii spre rezolvarea hedonistă a situaţiei. Faţă de partener putem avea emoţii diferite, contradictorii. La fel, ne aşteptăm ca o relaţie în care neplăcerile sunt frecvente şi puternice să nu dureze prea mult, dar suntem la fel de pesimişti şi în ceea ce priveşte relaţia în care partenerii nu s-au confruntat cu vreo neînţelegere sau problemă. De aceea, cercetările mai recente asupra atracţiei

interpersonale tind să o definească printr-un *ansamblu de stări afective, prin emoţiile şi sentimentele puternice care motivează şi angajează individul în continuarea relaţiei.*

În fine, o ultimă teorie pe care o menţionăm este cea propusă de F. Heider (1958). În a sa teorie a echilibrului, autorul sublinia că oamenii caută consistenţa sau echilibrul dintre gândurile, sentimentele şi relaţiile lor sociale. Între doi parteneri, echilibrul creat de *reciprocitatea* dintre ceea ce oferă şi ceea ce primesc este perceput ca fiind plăcut, atractiv.

Dincolo de beneficiile explicaţiilor oferite de toate aceste teorii, ele prezintă şi importante neajunsuri. Se omite faptul că procesul atracţiei cunoaşte o mare *variabilitate inter-individuală.* De asemenea, o altă limită a modului în care atracţia a fost studiată şi măsurată este legată de *variabila temporală.* Majoritatea studiilor asupra atracţiei, efectuate în condiţii de laborator, sunt realizate în cadrul unei singure şedinţe experimentale şi doar puţine dintre ele au mers în ideea repetării lor de-a lungul unei perioade lungi de timp. În aceste condiţii, supuse analizei au fost doar prieteniile accidentale, nu şi „cuplurile reale", doar momentul declanşării atracţiei, nu şi dezvoltarea ei în timp. În plus, cercetărilor empirice cu privire la procesul atracţiei li se reproşează utilizarea unor instrumente care măsoară *proprietăţile individuale ale partenerilor, în loc să evalueze caracteristicile diadei.* Accentul ar trebui pus mai mult pe studiul relaţiilor intime (al diadelor formate din parteneri de sex opus, interdependenţi), persistente în timp. *Interdependenţa* dintre membrii unei diade este indicată de faptul că partenerii au adesea un impact consistent unul asupra celuilalt, într-o mare varietate de activităţi şi pentru o perioadă relativ lungă de timp.

Formarea cuplului apare ca un proces desfăşurat în timp, care include atât evaluări afective, parţial sau total inconştiente, cât şi elemente şi decizii raţionale, ţinând de ceea ce am numit „alegerea partenerului".

4.2.2. Variabilele atracţiei interpersonale/criterii ale alegerii partenerului

Procesul atracţiei interpersonale a fost analizat atât de sociologi, cât şi de psihologii sociali. Ei au inventariat un număr mare de aspecte care intervin în declanşarea şi dezvoltarea atracţiei, care ghidează alegerea partenerului intim sau marital din câmpul persoanelor eligibile. Trecerea în revistă a câtorva dintre ele demonstrează diversitatea abordărilor acestei arii de cercetare. Impresia „universalităţii" degajate de multe din aceste perspective are la bază aserţiunea conform căreia relaţiile interpersonale apropiate au anumite semnificaţii generale, acceptate de toţi cei care au sau caută să-şi stabilească astfel de legături.

Variabilele atracţiei interpersonale pot funcţiona concomitent sau succesiv şi pot avea consecinţe importante asupra alegerii partenerului, asupra dezvoltării intimităţii şi a sentimentului iubirii mutuale. Deşi atracţia şi îndrăgostirea sunt rezultatul dinamicii complexe inconştiente, cunoaşterea raţională a particularităţilor partenerului intervine şi modelează atracţia, sentimentul iubirii şi decizia de a forma un cuplu pe termen lung. Nu întâmplător, variabilele atracţiei sunt unele dintre cele mai studiate criterii ale alegerii partenerului.

1. *Proximitatea fizică.* Apropierea fizică asigură oportunitatea interacţiunilor care, mai departe, conduc la familiarizarea cu obiceiurile şi preferinţele celorlalţi; familiaritatea poate da naştere atracţiei şi, ulterior, o poate spori.

Încă de la mijlocul secolului trecut, Festinger, Schachter şi Back au sugerat că proximitatea reprezintă una dintre variabilele care permit exprimarea comportamentului

„de prietenie". Ei au distins *proximitatea euclidiană*, constând în distanţa fizică liniară dintre indivizi, de *proximitatea funcţională*, care presupune existenţa în spaţiul fizic a canalelor de comunicare (a telefonului, internetului etc.) şi a zonelor comune (holuri, scări, curţi), ce asigură oportunitatea întâlnirilor sau a contactului pasiv (apud E. Belin şi J.-M. Monteil, 1999). Primul tip de proximitate explică de ce o persoană care locuieşte pe acelaşi palier poate fi transformată în prieten sau simplă cunoştinţă mai uşor decât una care locuieşte în acelaşi bloc, câteva etaje mai jos sau mai sus. Proximitatea funcţională este determinată atât de poziţionarea în spaţiul fizic a indivizilor care acţionează, cât şi de normele şi valorile specifice acelui spaţiu. Dacă proximitatea euclidiană este fixă (ca distanţa dintre două apartamente), cea funcţională este variabilă (deoarece canalele de comunicare între două locuinţe pot fi introduse oricând). Dezvoltarea atracţiei şi a relaţiilor interpersonale este mai mult legată de proximitatea funcţională, din moment ce simpla alăturare spaţială (distanţa euclidiană) nu înseamnă întotdeauna şi posibilitatea de a face schimburi sau de a comunica. Un al treilea tip de proximitate este cea *perceptuală*. Cel puţin parţial, distanţa depinde de felul în care este perceput intervalul care ne separă de ceilalţi. Nu întâmplător, distanţa care ne separă de un prieten poate fi percepută ca fiind mai mică decât este ea în realitate, în timp ce aceeaşi distanţă fizică, care ne desparte de o persoană antipatizată, poate să pară mult mai mare.

Motivele pentru care proximitatea tinde să producă simpatia reciprocă sunt cel puţin trei la număr (apud V.J. Derlega şi L.H. Janda, 1978): 1. atunci când două persoane se întâlnesc, schimburile lor tind să apară ca plăcute, ceea ce întăreşte dorinţa lor de a se revedea; 2. când există aspecte comune (cum ar fi faptul că doi indivizi sunt vecini), apare o tendinţă puternică de a crede în simpatia reciprocă; 3. expectanţa de a te întâlni şi vorbi cu o persoană creşte posibilitatea de a o simpatiza.

Cert este faptul că oportunitatea întâlnirilor şi contactelor facilitează comunicarea şi cunoaşterea persoanei care ne apare ca atractivă. Transmiterea semnalelor eroticosexuale presupune un tip sau altul de proximitate. Ele pot fi codificate verbal prin cuvinte (precum prietenie, iubire, onestitate, libertate, fidelitate, chiar dacă, tot cuvintele facilitează uneori ascunderea atracţiei), paraverbal (prin inflexiunile vocii, timbru, ritm, intensitate, tonalitate etc.) sau nonverval (atingeri, mângâieri, privire, zâmbete etc.). Mesajele eroticosexuale pot fi explicite (cele bine specificate, înnăscute sau dobândite) sau implicite (înnăscute: expresiile faciale ale fericirii, iubirii, furiei, fricii etc.), notează A. Haas şi K. Haas (1990).

Mesajele eroticosexuale şi proximitatea

Proximitatea permite transmiterea unor semnale corporale care indică prezenţa interesului sexual. Scheflen (1981) consideră că ele pot avea, parţial, origini biologice (apud A. Haas şi K. Haas, 1990). Persoana care face curte cuiva îi indică dorinţa apropierii intime prin diverse gesturi şi atitudini. Bustul devine mai drept, ochii mai strălucitori şi poate să apară tendinţa de aranjare (cochetă) a părului. Femeile pot trece picior peste picior în mod repetat şi ţine capul uşor înclinat. Bărbaţii pot să-şi deschidă un nasture, să-şi aranjeze hainele şi să privească cu interes fizionomia femeii. Ocazional, ambele sexe îşi pot umezi buzele, aparent din cauza gurii uscate dar, în realitate, realizând un gest sexual clar biologic. Monica M. Moore (1985), care a studiat femeile (neînsoţite) ce flirtează în baruri, ajungea la concluzii similare. Semnalele tipice transmise includ: zâmbetul adresat bărbatului, ţuguierea buzelor, aruncarea pe spate a părului, aruncarea unor priviri scurte dar intense, înclinarea corpului spre un bărbat etc.

Apropierea îngăduie zâmbetul, care la copil reprezintă una dintre primele modalităţi de învăţare a comunicării. La adulţi, bărbaţii zâmbesc mai ales atunci când doresc apropierea şi tind

să interpreteze răspunsul prin zâmbet al unei femei ca indicând aceeaşi motivaţie. Presupunerea sau interpretarea nu sunt, însă, întotdeauna corecte. La femei, zâmbetul poate indica doar căutarea aprobării bărbatului, apreciau Frieze şi colaboratorii săi (1978; apud A. Haas şi K. Haas, 1990). Contactul vizual necesită apropierea celor doi parteneri. Dacă în lumea primatelor privitul fix în ochii altcuiva poate sugera impunerea prestigiului şi statutului, în societatea umană poate sugera şi prezenţa interesului pentru persoana privită.

În fine, distanţă redusă este obligatorie în atingerea şi mângâierea partenerului. Atingerea sau tactilokinestezia reprezintă cea mai timpurie formă a experienţei comunicării, în cadrul cărei suntem asiguraţi că totul este în regulă şi în siguranţă (A. Montagu, 1986). Atingerea fizică are o forţă aproape magică în generarea şi întreţinerea emoţiilor şi sentimentelor faţă de partenerul intim.

2) *Calităţile fizice ale persoanei-stimul.* Chiar dacă oamenii cred că îşi aleg prietenii ţinând seama de sufletul şi nu de corpul lor fizic, numeroase cercetări sugerează contrariul. Aspectul fizic este un element care influenţează formarea primei impresii şi atracţia interpersonală. Mult timp, s-a sugerat că bărbaţii ar fi mai interesaţi de aspectele fizice ale partenerei potenţiale, care le asigură valorizarea personală sau socială. Prin alegerea partenerului, femeile ar urmări obţinerea unui statut economic şi social mai ridicat, chiar dacă în ultimele decenii au dobândit o mai mare putere şi independenţă economică. Nu întâmplător, femeile preferă partenerii mai în vârstă decât ele, în timp ce bărbaţii preferă femeile mai tinere.

Mai recent, S. Green şi colaboratorii săi (1984) au indicat, însă, faptul că bărbaţii mai atractivi fizic sunt preferaţi ca parteneri în diadele amoroase, la fel ca femeile mai atractive fizic şi mai tinere. De asemenea, E. W. Hatfield şi S. Sprecher (1986) au sugerat că: atât bărbaţii, cât şi femeile îşi aleg partenerii, în mare măsură, în funcţie de atractivitatea lor fizică. După întâlnirea iniţială, personalitatea începe să joace, treptat, un rol tot mai important în constituirea cuplului, dar „atractivitatea fizică continuă să aibă un efect nediminuat şi constant asupra atracţiei romantice, cel puţin în decursul primelor întâlniri" (G.L. Platzer, 1985, p.87).

Indiferent dacă este corect sau nu din punct de vedere etic, persoanele atractive fizic – de ambele sexe – par să aibă o serie de avantaje în diverse domenii ale vieţii. Explicaţia constă în faptul că oamenii tind să asocieze frumuseţea fizică cu trăsături caracteriale şi comportamente pozitive, conform zicalei: „Ceea ce este frumos este bun". Din studiul lui K.K. Dion, E. Bercheid şi E. H. Walster (1972) rezultă faptul că indivizii care sunt atractivi fizic sunt percepuţi ca fiind mai sensibili, mai amabili, mai puternici, mai modeşti, mai sociabili, mai deschişi sexual, mai fericiţi, ca având o viaţă mai interesantă şi mai mult succes în activitate, decât persoanele mai puţin atractive din punct de vedere fizic. Acest stereotip este valabil pentru persoanele-stimul de ambe sexe şi nu diferă în funcţie de genul perceptorului.

Aspectul fizic plăcut este cel mai important determinant al dorinţei de a întâlni din nou o persoană, nota şi K.G. Shaver (1987). Oamenii preferă persoanele atractive fizic, dar se aşteaptă, în acelaşi timp, ca acestea să fie mai selective. De aceea, preferinţa lor pentru indivizii atractivi este moderată de teama de a fi respinşi. În consecinţă, *oamenii tind să-şi aleagă ca partener persoanele ce prezintă un grad similar de atractivitate fizică.* Aceasta confirmă aşa-numita ipoteză a potrivirii sau a „uniunilor asortate". De altfel, diferenţele în atractivitatea fizică sunt considerate a fi un factor important al destrămării relaţiilor amoroase.

Ce ne atrage la partener?

G.L. Platzer (1985, pp.140-163) prezintă care sunt aspectele fizice cel mai apreciate de bărbaţi şi de către femei. Astfel, bărbaţii apreciază în primul rând *fizionomia* (care explică 50% din varianţă), iar apoi *greutatea* şi *raportul dintre părţile întregului corp* (care împreună explică 10% din varianţă). în timp ce pentru femei cel mai important este ca partenerul lor *să nu fie supraponderal* (50% din varianţă) şi abia apoi sunt interesate de *fizionomie* (10 % din varianţă). Mărimea sânilor femeii pare a fi mai puţin importantă, bărbaţii fiind mai atraşi de dimensiunile lor medii, decât de cele mai mari. Deşi oamenii cred deseori că sânii mari sunt mai atractivi, se pare că ei pot activa aşa-numitul *stereotip al imoralităţii, lipsei de inteligenţă şi de modestie*. Cea mai puţin atractivă din punct de vedere fizic, la bărbaţi, este burta proeminentă.

Dacă, în general, indivizii evaluează corect frumuseţea fizică a unei persoane, pot să apară şi următoarele 'excepţii' (G.L. Platzer, 1985, pp.24-26): 1. în autoevaluarea aspectului lor fizic, indivizii cu un grad mediu de atractivitate greşesc cel mai mult, adică se supraevaluează cel mai mult (persoanele mai atractive se autoevaluează cel mai acurat, urmate de persoanele cu atractivitatea cea mai scăzută; de asemenea, bărbaţii îşi supraevaluează aspectul fizic mai mult comparativ cu femeile; femeile mai puţin arătoase evaluează cel mai corect gradul de atractivitate al celorlalţi, chiar dacă pe ele însele se supraevaluează întrucâtva) şi 2. în evaluarea iubitei/iubitului, logodnicii sau soţii tind să supraestimeze frumuseţea fizică a partenerului (de pildă, subiecţii de sex feminin au supraevaluat fizicul partenerului lor mai mult decât s-a întâmplat invers: pe o scală de la unu la zece, subiecţii masculini au fost evaluaţi de judecătorii experimentali cu un scor mediu de 3,6, s-au autoevaluat cu 5,4 şi au fost evaluaţi de partenera lor cu 7,2, în timp ce subiecţii de sex feminin au fost evaluaţi de juriu cu 3,6, s-au autoevaluat cu 5,1 şi au fost evaluaţi de partener cu 6,5). Important este faptul că cei care supraestimează cel mai mult frumuseţea fizică a partenerului au satisfacţia relaţională cea mai mare, se implică afectiv mai mult, îşi iubesc mai mult partenerul, sunt mai supuşi faţă de el, iar femeile tind să acuze mai puţine probleme şi să fie mai puţin dispuse să iniţieze separarea.

Datele din domeniul antropologiei au indicat şi alte variabile care influenţează evaluarea gradului de atractivitate al unei persoane şi atracţia resimţită faţă de ea. Astfel, persoanele cu o simetrie facială şi corporală mai mare apar ca fiind mai atractive, deoarece noi presupunem inconştient că ele sunt şi mai sănătoase fizic şi, deci, mai apte pentru procreare. Atracţia şi iubirea au o valoare importantă în supravieţuirea speciei, din moment ce asigură reproducerea.

„Ruleta hormonală"?

În lumea animală, între masculi şi femele există o serie de forţe de atracţie şi de interacţiuni dependente, esenţialmente, de olfacţie. Rolul olfacţiei şi al feromonilor sexuali în specia umană a început să fie tot mai mult studiat, concluziile preliminare indicând, încă o dată, fragilitatea teoriei alegerii conştiente. Biofiziologii sugerează faptul că testosteronul, hormonul masculin asociat agresivităţii, este implicat şi în producerea atracţiei/dorinţei sexuale la ambele sexe, putând îndeplini un anumit rol şi în procesul îndrăgostirii şi în iubirea erotică (A. Haas şi K. Haas, 1990).

Dacă preferinţele bărbaţilor faţă de particularităţile fizice ale femeilor apar mai stabile (din moment ce nu înregistrează variaţii prea mari în decursul unei luni), cele ale femeilor sunt influenţate de dinamica lor hormonală lunară. F. Tudose (2001, pp.9-10) relatează concluziile neaşteptate ale cercetătorilor britanici care, cu ajutorul computerului, au creat nişte feţe masculine extrem de „virile" sau puternic „efeminate", pe care le-au prezentat femeilor în scopul de a le

evalua atractivitatea. Persoanelor respondente li s-a cerut să noteze pe foaia de răspuns şi în a câta zi a ciclului menstrual se află. S-a dorit verificarea unei observaţii mai vechi privind tendinţa femelelor mamiferelor (dar nu numai a lor) de a prefera partenerii cu un dimorfism sexual mai pronunţat, mai puternic asociat cu virilitatea, dar şi cu evitarea partenerului de acelaşi sex.

În figurile mai virile, raportul dintre trăsăturile masculine şi cele feminine a fost de 50 la 30 şi invers în cazul celor mai efeminate. Din studiu au fost excluse persoanele care foloseau pilule contraceptive, care modifică funcţionarea hormonală normală. Concluziile au indicat faptul că preferinţele pentru feţele efeminate sunt mai evidente după perioada ovulaţiei, iar cele pentru feţele mai masculine înainte de aceasta. Înainte de ovulaţie, şansele femeilor de a rămâne însărcinate fiind mari, ele tind să prefere figurile mai virile, în timp ce după ovulaţie ele tind să prefere un partener care are şi unele trăsături feminine asociate cu calităţi importante la un părinte: empatie, compasiune, sensibilitate etc.

Similaritatea. Studiile realizate de sociologi arată clar faptul că cel mai important factor al atracţiei, alegerii partenerului şi dezvoltării relaţiei, cel puţin în etapele ei timpurii, este similitudinea. Aceasta a fost iniţial analizată în teoria homogamică, potrivit căreia formarea cuplului şi a căsătoriei are loc între partenerii cu caracteristici asemănătoare. Studiile sociologice au subliniat importanţa *similitudinii variabilelor socio-culturale*, precum: originea socială, şcolaritatea, clasa de apartenenţă actuală, apartenenţa etnică, religioasă, vârsta, interesele, atitudinile, proximitatea spaţială etc. În societăţile tradiţionale, homogamia a reprezentat regula generală de asociere a partenerilor conjugali. Ansamblul variabilelor similare delimitează „câmpul persoanelor eligibile", adică populaţia persoanelor cu care relaţiile intime pot fi stabilite. Sociologii descriu acest proces prin formarea „perechilor asortate", relaţiile homogamice fiind mai durabile, comparativ cu cele heterogamice.

Psihologii consideră că ar trebui să vorbim mai curând de *homofilie* sau de *tendinţa de a ne plăcea aceleaşi lucruri*. Aceasta indică faptul că atracţia amoroasă ar fi determinată de faptul că cei doi parteneri se ghidează după aceleaşi valori (cred în aceleaşi lucruri, au acelaşi scop în viaţă, proiecte profesionale similare, aceleaşi gusturi, aspiraţii şi interese), au aceleaşi trăsături de personalitate (de pildă, sunt la fel de inteligenţi, au la fel de mult umor), se satisfac reciproc, se recompensează mutual, dorindu-şi continuarea relaţiei.

Explicaţiei psihologice i se reproşează faptul că ea completează teza sociologică a homogamiei fără a explica factorul prim al atracţiei. De asemenea, ceea ce contează este mai curând *supoziţia iniţială* cu privire la similaritatea sistemului de trăsături, atitudini sau valori al celuilalt şi nu *identitatea efectivă*; similaritatea este adesea *un efect* al iubirii, din moment ce numeroşi îndrăgostiţi, siguri de identitatea valorilor lor, sunt obligaţi să recunoască - în conflictele conjugale ulterioare - iluziile lor iniţiale.

Prin urmare, variabilele interpersonale care determină şi sporesc atracţia amoroasă sunt:

- aprobarea reciprocă a îndrăgostiţilor;
- experienţele anterioare reuşite;
- existenţa atitudinilor asemănătoare cu privire la problemele exterioare;
- presupunerea similarităţii atitudinilor/valorilor celor doi parteneri (cu alte cuvinte, atitudinea subiectului A, îndrăgostit de B, faţă de obiectul opiniei, X, este determinată de atitudinea pe care A presupune că ar avea-o B cu privire la X sau de presupunerea că B îi aprobă atitudinea);
- presupunerea similarităţii trăsăturilor de personalitate a celor doi parteneri.

Cercetările anterioare (de ex., D. Byrne, 1971) au sugerat că iubirea accentuează orice similitudine, oricât de modestă, şi au indicat importanţa mare a ideii pe care cineva şi-o face despre atitudinile celuilalt, înainte de a-şi defini şi în scopul definirii propriei luări de poziţii.

4. ***Complementaritatea.*** Analizată în cadrul *teoriei heterogamiei*, această variabilă a fost utilizată de sociologi pentru a explica formarea cuplurilor premaritale şi maritale prin relaţionarea unor persoane cu caracteristici socio-culturale diferite. Ca tendinţă generală, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în toate societăţile de tip occidental s-a constatat o diminuare a ponderii cuplurilor maritale homogamice şi creşterea cuplurilor heterogamice. Una din variantele heterogamiei este teoria complementarităţii trebuinţelor, propusă de R.F. Winch, în 1958. Ea este formulată în termenii „câmpului eligibililor" – expresie care îi aparţine – sau a subiecţilor cu caracteristici sociale diferite care ne completează cel mai bine. Utilizând o listă a trebuinţelor – stabilită de Murray, autorul „Testului de apercepţie tematică" – Winch a demonstrat că fiecare partener este atras de celălalt în măsura în care acesta are o nevoie complementară cu a sa. I. Boszormenyi-Nagy (1981) a adăugat faptul că nevoile complementare influenţează nu numai alegerea partenerului conjugal, ci şi structura relaţiilor maritale şi a celor părinte-copil. Admiţând această teorie, J. Maisonneuve (1966) arăta că, în sensul dat de Winch, *complementaritatea nu poate viza şi atitudinile caracteriale sau nevoile sexuale.* Astfel, în cadrul acestei teorii, persoana care prezintă caracteristici complementare, care compensează fericit lipsurile partenerului, răspunde nevoilor sale sau rolului aşteptat, exercită o influenţă importantă în transformarea unei relaţii de scurtă durată într-una durabilă, mai profundă.

5. ***Compatibilitatea.*** În realitate, perspectivele homo- şi heterogamiei sunt complementare, mai adecvate fiind ipotezele mixte. Problema alegerii partenerului intim trebuie pusă în termenii personalităţii globale şi nu doar în termenii unei liste de nevoi comparate. De aceea, conceptul central trebuie să fie acela de *compatibilitate* şi nu de similaritate sau complementaritate. Criteriul compatibilităţii a fost definit de O. Blood (1962) ca fiind *acordul caracteristicilor individuale dintr-o diadă, în care beneficiile sunt mutuale.* Compatibilitatea rezultă, pe de o parte, din *similaritatea caracterială, a nevoilor sexuale, a valorilor etc., iar pe de altă parte, din dozajul similarităţii şi complementarităţii în ceea ce priveşte celelalte nevoi, rolurile sexuale, maritale, trăsăturile temperamentale ş.a.m.d.* Reuşita conjugală este, astfel, direct proporţională cu gradul de compatibilitate. Factorul compatibilităţii este susţinut şi în cadrul teoriei schimbului. Potrivit reprezentanţilor acestei teorii, fiecare persoană posedă un ansamblu de calităţi de oferit unui partener potenţial, oamenii căutând cele mai bune „afaceri" sau schimburi posibile.

6. ***Filtrele.*** Acest criteriu se referă la faptul că partenerul posibil este trecut prin site sau filtre tot mai fine, în scopul de a-i evalua calităţile şi compatibilitatea. Diverse contribuţii teoretice au evidenţiat rolul unor *filtre* sau *stadii* ce trebuie parcurse în întregime şi cu succes, înaintea deciziei privind permanentizarea relaţiei de cuplu. Unul dintre modelele teoretice confirmate experimental este cel propus de A.C. Kerckhoff şi K.A. Davis (1962). Autorii au identificat trei stadii: 1. *alegerea în funcţie de similaritatea socială şi de clasă*, 2. *consensul valoric*, ca factor al atracţiei în fazele iniţiale ale relaţiei de cuplu şi 3. *complementaritatea trebuinţelor*, ca factor major care determină decizia de continuare a relaţiei. Câţiva ani mai târziu, Dorothy Tennov (1979) a explicat îndrăgostirea prin intermediul a două stadii: 1. *admiraţia* resimţită pentru o persoană care

posedă calităţile pe care le apreciem şi 2. *atracţia sexuală* sau scânteia care face ca un gest, o privire sau cuvintele persoanei atractive să dea naştere stării afective specifice îndrăgostirii. În acest stadiu, este nevoie de confirmarea reciprocităţii. Dacă şi cealaltă persoană simte atracţia, sentimentul poate înflori; dacă celălalt răspunde cu ezitare, dezaprobator sau prin respingere, afectul resimţit intră într-un proces de disoluţie, ca reacţie firească de autoprotecţie.

Pornind de la modelul lui Kerckhoff şi Davis, Bernard Murstein (1980) consideră că atunci când cineva întâlneşte o persoană atractivă aplică succesiv trei filtre tot mai fine pe decursul următoarelor stadii: 1. *stadiul „stimulului"*, 2. *al „valorii"* şi 3. *al „rolului" (SVR)*. Teoria SVR sugerează că relaţiile debutează cu un stadiu iniţial în care atracţia are la bază elemente non-interacţionale, constând în evaluarea caracteristicilor externe, fizice ale persoanei-stimul. În al doilea stadiu, interacţional, se realizează evaluarea valorilor, atitudinilor şi convingerilor partenerului şi se apreciază compatibilitatea diadei. Dacă valorile sunt similare, relaţia evoluează spre un al treilea stadiu în care cuplurile apreciază corespondenţa rolurilor, capacitatea partenerului de a-şi juca rolul şi compatibilitatea eroticosexuală. Dacă şi acest stadiu este cu bine trecut, partenerii pot hotărî să-şi permanentizeze relaţia. Fiecare stadiu conţine trei alternative: cuplurile pot rămâne în stadiul în care sunt, pot evolua la stadiul următor sau spre disoluţie.

Studiile realizate pe baza diferitelor modele stadiale au arătat că toate aceste filtre sau stadii sunt importante, dar că ele nu apar obligatoriu în aceeaşi ordine. Ele fac parte, de regulă, dintr-o evaluare iniţială, în cadrul căreia *căutarea similitudinilor* este evidentă (în primele două stadii). Complementaritatea rolurilor se construieşte ulterior, ea fiind mai importantă în etapele consecutive debutului relaţiilor apropiate. De asemenea, dacă uneori fiecare stadiu apare distinct şi lent, alteori totul se petrece cu rapiditate, aproape dintr-o dată.

Pe de o parte, factorii menţionaţi sunt necesari, dar nu şi suficienţi, iar pe de alta, variabilele atracţiei funcţionează extrem de diferit de la o diadă la alta. Uneori, iraţionalitatea poate nega, transforma şi utiliza parţial sau toţi aceşti factori, în timp ce, alteori, ei sunt luaţi în considerare în cadrul unor evaluări (preponderent) raţionale.

4.2.3. Idealurile intime, ca elaborări cognitive

Un alt răspuns la întrebarea: „Pe ce bază decid oamenii să continue o relaţie, să se implice mai mult sau să-şi caute alt partener?" este acela că indivizii ţin seama, cel puţin parţial, de concordanţa dintre standardele generale ale unei relaţii intime şi percepţia relaţiei lor curente (G. Fletcher şi colab., 1999). Departe de a fi nouă, această idee se regăseşte în *teoria interdependenţei*, formulată de Thibaut şi Kelly, conform căreia decizia permanentizării unei relaţii este dată de concordanţa dintre ceea ce oamenii cred că merită într-o relaţie (nivelul de comparare) şi nivelul perceput al recompenselor care derivă din acea relaţie (rezultatele obţinute). Nivelul comparării reflectă, de regulă, cantitatea medie a valorii recompenselor ce pot fi obţinute în cadrul relaţiilor intime.

Pornind de la premisa conform căreia foarte mulţi oameni au în minte un partener ideal, cu trăsături care-l fac puternic atractiv, T.D. Kemper şi R.W. Bologh (1980) au analizat conţinutul acestui model, aşa cum se profilează el la tinerii de ambele sexe. Subiecţii au fost rugaţi să evalueze 58 de calităţi pe o scală în cinci trepte, de la „El/ea trebuie să fie" până la „El/ea nu trebuie să fie". *Ambele sexe* au considerat că partenerul ideal trebuie „să fie": atractiv fizic, capabil să gândească independent, să aibă umor, să fie simplu, nesofisticat. *Bărbaţii* consideră că femeia ideală trebuie să fie şi deşteaptă,

mamă bună, calmă, să aibă nevoie de partenerul ei, să fie atletică, activă şi să poată suferi în tăcere. *Femeile* au răspuns că bărbatul ideal trebuie să fie şi ambiţios, harnic, capabil să ia decizii bune, să gândească logic, să acorde independenţă partenerei, să fie sensibil la nevoile partenerei, să fie puternic afectiv etc.

Kemper şi Bologh (1980) au sugerat că idealul cu privire la partenerul sau relaţia intimă poate acţiona cel puţin în trei modalităţi: 1. ne îndrăgostim de cineva care corespunde idealului nostru anterior elaborat; 2. atribuim caracteristicile considerate ideale iubitei (iubitului) noastre (nostru) şi 3. după ce ne-am îndrăgostit, idealizăm caracteristicile persoanei iubite, care vor forma baza idealului nostru elaborat intelectual.

Cercetările recente sugerează că, în comparaţiile pe care le fac, oamenii *nu ţin seama de dimensiunea globală a idealului intim*, ci tind să raporteze percepţia relaţiei curente la *standarde ideale multidimensionale*, pe care le prezentăm, în cele urmează, din perspectiva socio-cognitivă şi evoluţionistă.

1. Perspectiva socio-cognitivă. *Idealurile intime sunt structuri de cunoştinţe/informaţii accesibile, anterioare şi cauzal corelate deciziilor şi judecăţilor din cadrul cuplului intim.* Ele joacă un rol hotărâtor din mai multe motive: 1. relaţiile intime sunt extrem de importante în viaţa majorităţii indivizilor şi, de aceea, sunt obiectul numeroaselor teoretizări ale simţului comun sau cognitive (la nivel conştientului sau inconştientului, individual sau socio-cultural), după cum arată E. Berscheid (1994). 2. există o mulţime de surse şi materiale din care oamenii îşi dezvoltă idealurile, începând cu experienţa personală (de exemplu, pornind de la calităţile întâlnite la diversele persoane cunoscute), continuând cu observarea relaţiilor celorlalţi şi terminând cu numeroasele informaţii oferite de mass-media, cărţi, cinema, piese muzicale etc. 3. idealurile intime sunt scheme cognitive specifice în funcţie de care sunt evaluaţi partenerul şi relaţia actuală. 4. idealurile sunt produsul activităţii cognitive şi exercită o influenţă considerabilă asupra evaluării, cunoaşterii şi comportamentului curent din cadrul relaţiilor interpersonale.

Schemele de informaţii privind relaţiile interpersonale relevante, stocate în memoria individuală, tind să includă următoarele domenii: eul, partenerul şi relaţia.

Figura nr. 2. Modelul general al cogniţiei relaţionale (G. Fletcher şi colab., 1999).

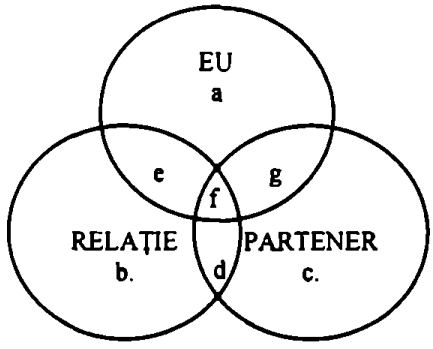

Exemple de cogniţii

a. Sunt inteligent.
b. Relaţiile eşuează în lipsa unei bune comunicări.
c. Bărbaţii sunt agresivi.
d. Relaţiile funcţionează bine atunci când unul dintre parteneri este dominant.
e. Îmi doresc o relaţie.

f. Îmi doresc o relaţie bazată pe sinceritate, cu un partener în care să pot avea încredere.
g. Mă potrivesc cu cineva care este sportiv şi atletic.

Cogniţiile care reprezintă idealurile sunt localizate, în mod natural, în ariile în care se suprapune eul cu relaţia şi partenerul (e, f, g). Astfel, *idealurile rezultă din suprapunerea unor constructe non-redundante ale self-ului, partenerului şi relaţiei potenţiale. Ele specifică un set de aşteptări, speranţe sau standarde cu un puternic caracter relaţional.* Prin urmare, idealurile se formează în decursul funcţionării psihice în diversele contexte socio-relaţionale.

Modelul sugerează că, în mod normal, idealurile privind partenerul şi relaţia sunt păstrate separat şi reprezentate în scheme cognitive empirice (specifice simţului comun). De exemplu, partenerul ideal (g) al cuiva poate arăta ca idolul său muzical, plin de pasiune, în timp ce relaţia ideală (e) poate include prietenia şi stabilitatea. În aceste condiţii, cele două aspecte ideale (partener-relaţie) pot fi evaluate separat. În acelaşi timp, idealurile privind partenerul şi relaţia se suprapun, într-o anumită măsură (f), din moment ce o persoană îşi caută un partener care să-l ajute să-şi atingă idealul relaţional.

Cercetările sociocognitive oferă unele sugestii în privinţa *structurii generale* a idealurilor intime, fără a lămuri şi conţinutul categoriilor specifice. De pildă, C.E. Rusbult şi colaboratorii săi (1993) au identificat *două dimensiuni ale relaţiei ideale*: superficial *versus* intim şi romantic *versus* tradiţional. Din păcate, nu s-a urmărit şi standardizarea unor scale ale idealului relaţional care să poată fi utilizate şi de alţi cercetători şi nu s-a făcut vreo distincţie între itemii orientaţi spre relaţie (spre calitatea acesteia) şi cei orientaţi spre partener (de pildă, aspectul său fizic plăcut).

Spre deosebire de studiile privind semnificaţia şi structura conceptului de iubire, realizate pe baza analizei prototipurilor (un exemplar sau o listă de trăsături sunt prototipice dacă se apropie de valorile medii ale unei dimensiuni particulare sau sunt similare membrilor categoriei respective), abordările socio-cognitive ale idealurilor intime nu au putut urma aceeaşi cale, din moment ce idealurile implică valorile pozitive ale dimensiunii evaluative, mai curând decât cele medii.

De asemenea, unele studii au subliniat *centralitatea intimităţii* în structura schemelor de informaţii ale cunoaşterii comune cu privire la relaţiile apropiate, atributele asociate intimităţii reprezentând dimensiunea fundamentală a idealurilor intime, eroticosexuale.

2. Perspectiva evoluţionistă. Conform acestei abordări, structura şi conţinutul idealurilor trebuie să poată fi reprezentate în limbaj şi în constructele accesibile cunoaşterii comune. Mulţi psihologi evoluţionişti au considerat că procesul evolutiv din epocile ancestrale a înzestrat oamenii cu mecanisme cognitive şi credinţe puternic diferenţiate în funcţie de domeniile cunoaşterii (J. Tooby şi L. Cosmides, 1992), pe care le utilizăm şi astăzi.

Cercetările realizate în cadrul acestei abordări pornesc de la ideea existenţei a două sau trei dimensiuni relativ stabile, semi-independente, care stau la baza concepţiei despre partenerul sau relaţia ideală. Fiecare dimensiune reprezintă o altă cale de „cucerire" a partenerului, de dezvoltare a relaţiei intime şi de reproducere a propriului material genetic. Astfel, verificând modul în care atributele unor prieteni afectează alegerea ulterioară a partenerului romantic, J.A Simpson şi S.W. Gangestad (1992) au supus răspunsurile subiecţilor analizei factoriale. Doi factori au apărut relevanţi în cazul ambelor sexe. Primul factor era compus din atribute care întăreau *apropierea şi*

intimitatea (cum ar fi bunătatea, responsabilitatea, loialitatea, calităţile de bun părinte etc.). Al doilea factor cuprindea atribute referitoare la *atractivitatea şi vizibilitatea socială a partenerului* (de pildă, atractivitatea fizică, resursele financiare şi statutul social).

În 1996, Gangestad şi Simpson au ajuns la concluzia existenţei a trei dimensiuni majore ale idealului privind ***partenerul***: *capacitatea intimităţii şi implicarea* (incluzând bunătatea, responsabilitatea, loialitatea, calităţile de bun părinte etc.), *atractivitatea fizică şi sănătatea generală* (constând în atribute precum: condiţia fizică, atractivitatea fizică, evoluţia sănătăţii sale) şi *statutul social-resursele* (sau statutul social, vizibilitatea socială şi resursele financiare). Alegerea partenerului în funcţie de capacitatea sa de intimitate şi implicare, spre exemplu, sporeşte şansele găsirii unui partener cooperant, loial şi bun părinte. Centrarea asupra atractivităţii şi sănătăţii măreşte şansele găsirii unei persoane mai tinere, mai sănătoase şi, poate, mai fertile. Luarea în considerare a poziţiei sociale şi a resurselor partenerului sporeşte şansele dobândirii unui statut social valorizat, a unor mai mari resurse sau a formării coaliţiei cu persoane posedând poziţii ridicate în ierarhia socială.

Analizând pentru prima dată dimensiunile şi conţinutul relaţiei ideale, Fletcher şi colaboratorii săi (1999) au evidenţiat doi factori distincţi ai ***relaţiei*** dezirabile: *intimitate-loialitate* (constând în atribute precum: onestitate, încredere, grijă, susţinere, respect, înţelegere, prietenie etc.) şi *pasiunea relaţională* (provocatoare, stimulativă, distractivă, romantică etc.). Evoluţioniştii susţin faptul că indivizii pot face şi fac distincţie între diferiţii factori ai idealurilor din moment ce dimensiunile idealurilor intime apar central reprezentate în limbajul şi în vocabularul simţului comun.

3. Funcţiile idealurilor intime. Cercetătorii au discutat, adesea, în contradictoriu în legătură cu rolul idealurilor, ca elaborări cognitive, în alegerea partenerului şi în funcţionarea relaţiei intime. Perspectiva socio-cognitivă (mai precis, teoria discrepanţei eului) este aceea care aduce precizări mai importante în acest sens. Ea a indicat două funcţii mai importante ale idealurilor: cea *evaluativă* şi *reglatorie*. Ele sunt reperele în funcţie de care persoana pereche şi/sau relaţia apar ca fiind mai mult sau mai puţin satisfăcătoare: cu cât concordanţa dintre idealuri şi percepţii va fi mai mare, cu atât perechea sau relaţia vor fi evaluate mai pozitiv. De asemenea, mărimea concordanţei dintre idealuri şi percepţii oferă individului informaţii preţioase, care îi permit să-şi regleze relaţia (prin predicţia şi controlul asupra relaţiei şi partenerului). Aceeaşi perspectivă indică faptul că oamenii tind să amplifice convergenţa dintre idealul şi percepţia partenerului sau relaţiei ca urmare a motivaţiei generale de a dobândi o imagine cât mai pozitivă asupra partenerului sau relaţiei.

Discrepanţa mare dintre idealurile accesibile şi percepţii sugerează eşecul în atingerea obiectivelor şi rezultatelor importante ale relaţiei. Emoţiile negative apărute din această discrepanţă pot genera următoarele reacţii: 1. părăsirea relaţiei, 2. iniţierea unei schimbări care să apropie partenerul şi/sau relaţia de ideal, 3. ajustarea pur şi simplu a imaginii partenerului sau relaţiei în aşa fel încât să apară mai apropiată de ideal sau 4. modificarea standardelor ideale şi apropierea lor de percepţia partenerului sau a relaţiei prezente. Primele două reacţii (părăsirea sau schimbarea) reprezintă încercări de *reglare* a relaţiei, în timp ce ultimele două (alterarea percepţiei sau idealurilor) sunt legate de activitatea de *evaluare* a relaţiei prezente.

Totuşi, idealurile nu sunt singurele repere în funcţie de care partenerul şi relaţia sunt evaluaţi. Percepţia relaţiei sau a partenerului actual poate fi raportată şi la

relațiile/partenerii posibili, disponibili în prezent. Atunci când un partener posibil/alternativ apare ca fiind superior celui actual, iar relația cu partenerul alternativ mai bună decât cea cu partenerul actual, apare o satisfacție relațională mai scăzută și un grad mai redus de implicare.

4.2.4. Idealurile intime, ca modele afective inconștiente

După cum am văzut, idealul construit intelectual poate justifica fie continuarea relației, fie refuzul cuiva de a se angaja într-o relație durabilă sau părăsirea acesteia. Cu cât teama de căsătorie a unei persoane este mai mare, cu atât construcția idealului declarat se va înălța mai mult, la înălțimi practic inaccesibile. Cei care au contestat rolul idealului cognitiv susțin că realitatea sentimentului pulverizează forma *a posteriori*, intelectuală, persoana aleasă impunându-se fără să aibă prea multe în comun cu aceasta.

Există însă și o formă *a priori*, fără legătură cu nivelul intelectual, care este organizatoarea unor așteptări la nivelul trăirii și care intră în funcțiune automat în momentul declanșării atracției resimțite față de o persoană. Este vorba de idealurile intime afective, inconștient elaborate ale partenerului/relației. În analiza originii și dezvoltării acestora s-au impus trei grupe de factori (R. Mucchielli, 1974), cu o pondere variabilă asupra atracției, alegerii partenerului și apariției/dezvoltării sentimentului de iubire: influența figurilor parentale, influența iubirilor din copilărie și influența factorilor auto-proiectivi.

*1. **Influența figurilor parentale*** cumulează un grup de factori care subliniază mizele identitare ale relației amoroase în dimensiunea sa biografică și relațională. Psihanaliza a încercat să ofere răspunsuri la întrebările: „Îți iubești partenerul (soțul) așa cum îți iubești părinții și mai târziu copiii?", „Există o simetrie între iubirea unui bărbat pentru o femeie și iubirea unui fiu pentru mama sa?". Acestea sunt întrebări esențiale deoarece ele vizează sensul traiectoriei vieții, al articulării identității biografice „pentru celălalt" (ce rezultă din înscrierea individului în descendența generațională, din moștenirea culturală care acompaniază numele familial) și a celei „relaționale pentru celălalt" (constând în interacțiunile cu efect constrângător asupra integrării rolurilor din cadrul sistemului familial ierarhizat, care dau naștere identificării de statut) cu sinele narativ – cu ceea ce individul își povestește sieși despre ceea ce este și cum este el (C. Dubar, 2003, pp.77). Iată câteva din sugestiile oferite de psihanaliză:

- *Influența pozitivă a părintelui de sex opus*. Imaginea mamei fasonează modelul afectiv al partenerei ideale la băiat, imaginea tatălui la fete. Psihanalitic, ar fi vorba de o deplasare prin transfer a investirii libidinale oedipiene. Relația pozitivă, de securitate afectivă și amor filial, cu părintele de sex opus - construită de la naștere la șase ani - asociază trăsăturile morfologice sau cele psihologice provenite din *imaginile-amintiri* ale acestor părinți, așa cum au fost ei percepuți de copil în epocă, cu speranța obținerii aceleiași securități afective și a sentimentului de iubire. La fel, din perspectivă jungiană se afirmă că: „Dacă ne îndrăgostim de o persoană cu trăsături de caracter ce le amintesc pe cele ale tatălui sau ale mamei e tocmai pentru că formarea animusului și animei sunt influențate de figurile parentale" (G. Corneau, 2000). Pe de o parte, ne îndrăgostim de ceea ce ne lipsește (iar tatăl și mama sunt primul bărbat și prima femeia pe care i-am cunoscut îndeaproape), iar pe de altă parte, dacă aceste imagini arhetipale

ideale sunt adecvate, ele ne permit să dobândim automia faţă de părinţi şi să ne construim o relaţie intimă satisfăcătoare. De pildă, în anii '70, 17% dintre bărbaţii francezi declarau că şi-au ales soţia din cauza unei asemănări fizice cu mama lor şi un procentaj şi mai mare recunoştea similaritatea temperamentului mamei şi soţiei. Datele obţinute la femei sunt asemănătoare (apud R. Mucchielli, 1974).

- *Influenţa negativă a figurii parentale de sex opus.* Atunci când relaţia cu părintele de sex opus este una negativă, capacitatea de iniţiativă şi autonomie a femeii şi capacitatea de a iubi şi de fi deschis la intimitate a bărbatului sunt inhibate. Individul este împiedicat să evolueze firesc, echilibrat. În sondajul menţionat mai sus, 33% dintre bărbaţii francezi declarau că sunt fericiţi în căsătorie deoarece soţia lor nu seamănă deloc cu mama lor şi invers, la femei (R. Mucchielli, 1974). Astfel, relaţia negativă serveşte drept contra-model care va induce trăsăturile opuse ale morfologiei sau personalităţii părintelui de sex opus.
- *Influenţa părintelui de acelaşi sex.* Identificarea cu părintele de acelaşi sex - mai ales între trei şi şase ani – asigură acceptarea de către copil a sexului său biologic. Acest părinte, prin calităţile sale idealizate, influenţează construirea unui ideal al personalităţii, a unui ideal moral, care vor fi cuprinse mai întâi în Eul ideal, iar apoi, în imaginea ideală a persoanei iubite.
- *Influenţa altor figuri ale mediului familial* sau social, care au servit drept substitute eventuale. Relaţia afectivă arhaică, care fasonează calităţile căutate ulterior la iubită/iubit, a putut fi stabilită şi cu diverse alte persoane: fraţi, surori mai mari, bunici, bone, unchi, mătuşi etc.

Toate aceste amintiri fragmentare, vizând un anumit detaliu, ce rezumă un context, intervin inconştient pentru a determina atracţia actuală. Ceea ce frapează nu este o calitate prezentă la persoana întâlnită, ci asemănarea ei cu altă figură, întâlnită cândva în trecutul nostru. Această remarcă este valabilă şi pentru „iubirile din copilărie".

*2. **Influenţa iubirilor din copilărie.*** Elanurile amoroase reale şi precoce sunt frecvente şi, dacă uneori sunt esenţialmente afective, alteori ele au o tentă erotică, ce sporeşte odată cu vârsta, devenind tot mai conştientă. „Această formă elaborată a sexualităţii rămâne adesea discretă, chiar secretă. Nostalgia, insomnia, lipsa poftei de mâncare, laconismul, neatenţia la şcoală pot fi consecinţele nebănuite ale unor" iubiri copilăreşti, notau Emil şi Herta Căpraru (1988, p.347).

Un băiat de 8 ani poate fi îndrăgostit de o verişoară de 10-11 ani, de o fetiţă din vecini, de învăţătoarea lui, de o mătuşă sau de mama unui prieten. Aceste iubiri infantile sunt intense dar, fiind lipsite de viitor, se pierd în uitare. Rămâne totuşi o fixare inconştientă asupra unor caracteristici fizice (culoarea ochilor, a părului, forma nasului, privirea, mirosul, mersul etc.) sau comportamentale (maniera de a fi, dispoziţiile, atitudini etc.). Iubirile infantile au un rol important, deşi puţin studiat. Ataşamentele de acest gen apar din perioada preşcolară, a primei socializări (4-6 ani) şi se succed neîncetat până la sfârşitul pubertăţii.

*3. **Influenţa factorilor auto-proiectivi*** relevă şi mai mult mizele identitare ale relaţiei amoroase. Louis Roussel consideră că întâlnirea fiinţei iubite plasează persoana într-o lume aparte, fermecată, minunată, care dă naştere unei revelaţii: dobândirea

propriei identităţi, prin intermediul identităţii descoperite a celuilalt. Noul univers, de o extraordinară bogăţie, apare ca o binecuvântare. Descoperindu-l, individul îndrăgostit se descoperă pe sine (C. Dubar, 2003). Astfel, trăim din plin noi înşine în afară de noi înşine, fiecare simţindu-se încurajat de celălalt în ceea ce are mai bun el însuşi. Această categorie de factori reuneşte următoarele aspecte:

- *Recunoaşterea propriei noastre imagini în celălalt* declanşează identificarea sau căutarea similitudinii dintre noi şi altul. Celălalt, iubit, este dublul meu, un suflet geamăn, înfrăţit. În acest sens, surprinzând paradoxul atracţiei şi al dragostei la prima vedere, Robert Musil observa că: „Marile pasiuni amoroase sunt legate toate de faptul că o fiinţă îşi închipuie că vede eul său cel mai secret pândindu-l de după perdelele ochilor celuilalt";
- *Recunoaşterea în celălalt a libertăţii de expresie* a nevoilor, dorinţelor sau atitudinilor pe care le avem, dar pe care nu ne putem permite sau ne este teamă să le exteriorizăm. În acest caz de identificare, este vorba de atracţia care creează impresia intimă de eliberare. Celălalt, iubit, ne realizează mai bine decât reuşim noi înşine;
- *Recunoaşterea în celălalt a propriului nostru eu ideal* declanşează o identificare de aspiraţie. Celălalt, iubit, are calităţile sau manierele de a fi pe care am dorit întotdeauna să le avem noi înşine, iar cucerirea lui sau a ei înseamnă intrarea în posesia acestui ideal. În cazul limită, persoana iubită nu mai este sufletul înfrăţit, ci devine „sufletul meu de alt sex";
- *Perceperea la celălalt a nevoilor pe care le putem satisface*, ceea ce provoacă atracţia prin speranţa de a-i oferi ceea ce îi lipseşte;
- *Percepţia la celălalt a capacităţilor complementare propriilor noastre nevoi*, fapt care creează atracţia prin speranţa de a primi ceea ce căutăm. Dar multe din aceste nevoi sunt infantile şi obsedante.

Acest amestec de intimitate, reciprocitate şi similitudine/complementaritate sporeşte dorinţa, dilată timpul, oferind „darul" unei identităţi mutuale fuzionale, specifică debutului relaţional. De fapt, indivizii caută re-crearea actuală a unei situaţii-tip, în care ei au jucat un anumit rol, iar partenerul a răspuns rolului aşteptat. Rezultatul global al numeroşilor determinanţi interiori ai modelului afectiv al partenerului ideal este întotdeauna singular. Acest model operează ca un filtru sau selector, ce intervine asupra a două axe convergente: *căutarea semnelor fizice sau morfologice* şi *căutarea rolului*. Detaliile morfologice, adesea infime, selectate de modelul afectiv, permit inducerea calităţilor afective aşteptate. La aceasta se adaugă evaluarea intuitivă a rolului pe care celălalt l-ar putea juca, în raport cu calităţile sale şi cu rolurile considerate dezirabile.

Din analiza acestor grupuri de factori care contribuie la realizarea modelului afectiv inconştient şi a modului în care acest filtru funcţionează – nota R. Mucchielli (1974, p.20) - rezultă că:

1. În masa mare a determinanţilor aşteptărilor, nevoilor şi aspiraţiilor se găsesc şi factori mai mult sau mai puţin nevrotici, care blochează deschiderea autentică spre celălalt, care nu caută decât satisfacţia egocentrică absolută. Dacă aceşti factori devin dominanţi, iubirea devine patologică, iar intimitatea se videazâ de conţinut.

2. Cu cât fixarea amoroasă este mai rapidă, ca în „dragostea la prima vedere", cu atât există mai puţină reflexie şi cunoaştere obiectivă, cu atât creşte probabilitatea erorii.

Cristalizarea iubirii implică o idealizare a iubitului sau a iubitei, fapt însoţit de o anume orbire.

Cu toate acestea, idealizarea persoanei de care ne simţim puternic atraşi îndeplineşte şi o importantă funcţie pozitivă: ea permite dezvoltarea şi/sau menţinerea iubirii. Pentru a evidenţia acest aspect, M.P. Johnson şi L. Leslie (1982) au evaluat numărul prietenilor menţionaţi de subiecţii experimentali în funcţie de gradul lor de implicare emoţională. Aşa cum au presupus, cu cât cineva este mai puternic implicat emoţional într-o relaţie intimă, cu atât numărul prietenilor este mai mic. Johnson şi Leslie apreciau că importanţa izolării emoţionale rezultă din faptul că numărul mai mic de prieteni diminuează şansele de corectare a imaginii idealizate a persoanei atractive. Indivizii pot renunţa la prietenii rămaşi atunci când aceştia nu sunt de acord cu calităţile idealizate ale persoanei iubite.

Idealul inconştient elaborat al relaţiei şi al persoanei iubite reprezintă unul dintre factorii primi ai declanşării atracţiei, spre deosebire de idealurile intelectuale care servesc mai curând întăririi/diminuării atracţiei şi reglării relaţiei intime. Din păcate, toate aceste abordări teoretice au ignorat posibilitatea ca partenerii să-şi construiască o *imagine comună unică a relaţiei stabile ideale*, pentru ca, mai apoi, să încerce să se apropie de acest ideal prin eforturi mutuale.

4.3. Dezvoltarea şi menţinerea relaţiilor intime

4.3.1. Definiţii şi stadii evolutive. Spre un model al intimităţii

Ca parte integrantă a experienţei fiecărei persoane, viaţa intimă sau privată este partea cea mai profundă a existenţei noastre, pe care o ţinem ascunsă de ochii altora, de perspectiva publică. *Viaţa intimă* se referă la cele mai adânci sentimente şi gânduri, temeri şi speranţe cu privire la propria noastă persoană, la ceilalţi şi la sexualitate, iar *a fi intim* cu cineva necesită mai întâi o bună intimitatea cu sine (senzorială, corporală, psihologică) şi abia apoi „să te apropii de ceea ce are (celălalt) mai profund şi mai secret", cu foarte mare încredere şi în contextul unei legături interpersonale puternice (G. Leleu, 2003). Autorul stadialităţii dezvoltării psihosociale, E.H. Erikson (1959), considera că intimitatea sau capacitatea persoanei de a dezvolta relaţii de prietenie şi amoroase reprezintă principala achiziţie a stadiului tânărului adult (20-30/35 ani), a cărei valoare centrală este mutualitatea afectivă. Persoanele tinere sănătoase sunt capabile să atingă intimitatea în relaţiile lor sociale, să dezvolte relaţii de prietenie şi iubire mai profunde decât cele întreţinute cu simpli cunoscuţi.

Intimitatea este *construcţia legăturii emoţionale profunde dintre doi parteneri, caracterizată prin implicarea şi încrederea mutuală, prin securitate şi recompense personale şi relaţionale*. Ea este trăită ca o stare de confort, încredere şi siguranţă, ca o atmosferă plină de căldură, empatie şi gratificaţii mutuale, în care reacţiile de jenă, reţinere, pudoare excesivă sau inhibiţie se estompează şi dispar. Intimitatea presupune stabilirea unei anumite distanţe psihologice între parteneri, care stimulează dorinţa lor de a-şi exprima deschis sentimentele şi gândurile (Z. Rubin, 1970). Deşi există şi în relaţiile non-amoroase, lipsite de componenta romantică sau sexuală, intimitatea deplină este trăită plenar în diadele intime în care comunicarea se realizează la toate nivelurile.

Relaţiile intime nu sunt date automat în familie, prietenie sau căsătorie. Ele se construiesc şi se dezvoltă ca rezultat al unor trăiri, gânduri şi comportamente specifice.

Prin urmare, intimitatea *nu trebuie înțeleasă ca o stare sau ca un produs, ci ca un proces al implicării și angajării emoționale reciproce, prin care o diadă speră să evolueze spre o mai profundă comunicare și înțelegere mutuală.* Cuplurile amoroase cu un nivel ridicat de intimitate sunt mai orientate asupra relației lor, petrec mai mult timp liber împreună, se susțin mai mult emoțional, prezintă o coeziune relațională mai bună și tind să valorizeze mai mult rolul autodezvăluirii intime în atingerea satisfacției diadice, comparativ cu cele mai puțin intime (S. C. Rosenbluth și J.M. Steil, 1995).

Odată dezvoltată, intimitatea poate asigura surse reale de adaptare sau eficiență socială și poate influența pozitiv sănătatea fizică și/sau psihică a persoanelor aflate în interrelație. Psihologic, intimitatea înlătură sentimentul de disconfort produs de singurătate, pentru a da naștere unei stări plăcute, liniștitoare și reconfortante. Fiziologic, intimitatea – în mod deosebit cea fizică, sexuală – stimulează secreția centrilor hedonici cerebrali, situați în sistemul limbic, secreția unor neurohormoni implicați în producerea plăcerii și eliminarea stresului sau durerii (G. Leleu, 2003, p. 27). Nu întâmplător, G. Brown și T. Harris au observat că femeile care nu au un confesor tind să fie mai deprimate decât cele la fel de stresate, dar implicate într-o relației intimă (apud S.C. Rosenbluth și J.M. Steil, 1995). Efectele intimității sunt, cu siguranță, mai evidente în cadrul relațiilor apropiate mai echilibrate și mai satisfăcătoare, care permit menținerea respectului mutual, a distanței optime dintre parteneri și a gradului firesc de autonomie și independență al acestora.

Pe parcursul dezvoltării unei relații amoroase, există o variație firească a intensității și calității schimburilor intime. Gradul de deschidere crește treptat, schimburile devin tot mai profunde, în tot mai multe planuri sau registre ale comunicării. Dacă în perioada explozivă a expansiunii iubirii pasionale partenerii urmăresc atingerea rapidă a unui mare grad de intimitate, ulterior, pe fundalul iubirii profunde și mature, această motivație își pierde din extensiune pentru a câștiga în adâncime. Așadar, cuplul intim experimentează, de-a lungul evoluției sale, două tipuri de intimitate: una *fuzională*, de o mare intensitate emoțională, și alta *matură*, care permite menținerea autonomiei și dezvoltarea personalității (I. Mitrofan și C. Ciupercă, 1998; G. Leleu, 2003).

Intimitatea fuzională este specifică stării amoroase, puternice și pasionale, care amintește de relația fuzională dintre mamă și copil. Principiul ei conducător este dat de formula: „tu și cu mine formăm un tot", o singură ființă. Nevoia de apropiere fizică, de schimburi verbale și afective este foarte intensă, la fel ca și dorința de a face totul împreună. Partenerii tind să gândească și să reacționeze la fel, doresc să se izoleze și să petreacă tot mai mult timp împreună cu persoana iubită, adesea idealizată. Starea amoroasă înfăptuiește un adevărat miracol al cărui rezultat este „explozia" intimității fizice și psihice. Deși în ea bucuria și fericirea de a trăi sunt maxime, deși conține în sine „potențialitățile unei intimități perfecte", această stare conține și „germenii distrugători", care vor perturba și conduce relația spre criză. Identificarea totală cu partenerul generează pierderea oricăror diferențe dintre parteneri, care nu poate fi satisfăcătoare pe termen lung.

La început, fuziunea este contractuală, în baza unui acord tacit între parteneri, prin care fiecare acceptă ca celălalt să aibă un privilegiu asupra sa. Îndrăgostiții obișnuiesc să afirme: „Îți aparțin!", sugerând renunțarea la libertate din proprie inițiativă și faptul că nu mai trăiesc decât pentru celălalt și prin intermediul lui. Alienarea, plăcută la început, dă naștere dependenței sau nevoii insațiabile de a fi iubit. Dependentul fuzional este individul incapabil să trăiască în lipsa iubirii. Revendicările continue pot lua însă forma

posesivităţii care sufocă partenerul sau pot conduce la regresie, prin revenirea la fuziunea infantilă, din prima copilărie.

Dacă faptul de a fi iubit provoacă extazul, teama de respingere şi refuzul conduc la agonie. Continuarea procesului fuzional marchează începutul crizei relaţiei. „Ca intimitatea să rămână vie, e nevoie de două individualităţi distincte, puternice şi independente, între care să curgă seva dorinţei şi fluxul vieţii" (G. Leleu, 2003, pp.57-58). *Criza* este calea pe care partenerii pot ajunge la dragostea profundă şi matură, prin renunţarea la identificare fuzională, nediferenţiere şi idealizarea partenerului şi revenirea la luciditatea raţională, diferenţiere şi autonomie. Acest proces nu este nici facil şi nici scutit de incertitudini şi suferinţe. Fiecare partener trebuie să se elibereze de propria imagine idealizată, să se accepte aşa cum este, să aibă curajul de fi el însuşi. De asemenea, fiecare trebuie să-l accepte cu curaj pe celălalt, să recunoască specificitatea şi autonomia lui, să-l susţină în efortul său de autorealizare şi să refuze tendinţele sale de a reveni la starea fuzională, care îi convenea. În cursul stadiului critic, diferenţele de atitudini, gândire, obiceiuri sau gusturi vor apărea în prim-plan şi vor determina opoziţii, conflicte şi resentimente.

Frustrările, conflictele şi ostilitatea produse de fuziunea excesivă dau naştere la tot felul de temeri, care erodează lent temelia relaţiei amoroase. *Frica-dezorientare* apare în legătură cu impresia de necunoscut trăită uneori în faţa persoanei iubite, cu incertitudinea privind compatibilitatea cu celălalt, cu posibilitatea supravieţuirii sentimentelor mutuale etc. *Frica-angoasă* apare în faţa viitorului şi este cauzată de lipsa sau dispariţia proiectelor comune şi de teama de a nu fi părăsit. *Frica-suferinţă* este provocată de ameninţările tensiunilor şi eşecului viitor, ale singurătăţii sau de neîncrederea în sine şi deteriorarea imaginii de sine. Adeseori aceste temeri nu au legătură cu realitatea partenerului şi a relaţiei cu acesta, ci cu rănile insuficient vindecate din copilărie sau cu experienţele negative anterioare. În timp, neîncrederea şi aşteptările negative tind să se confirme prin intermediul circularităţii feedback-ului.

Dacă armonia unui cuplu se construieşte iniţial pe o intimitate fuzională, ea „nu se poate menţine ulterior decât prin stimularea şi recunoaşterea unei autonomii care să permită dezvoltarea reciprocă a partenerilor" (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998, p. 251). *Intimitatea matură* este mai puţin intensă emoţional, dar mai profundă şi mai stabilă. Ea permite căutarea şi aflarea adevăratei iubiri, prin renunţarea la idealizările nefaste, prin valorizarea de sine şi a celuilalt, în adevărata sa lumină. Ea îngăduie nu numai exprimarea nevoii de afecţiune şi iubire, ci oferirea propriei afecţiuni sau situarea în planul iubirii-dăruire. Aşadar, intimitatea matură este indicată de depăşirea pulsiunilor egocentrice, de dezvoltarea autonomiei şi stimei de sine pozitive, de disponibilitatea noastră de a-l accepta şi de a-l ajuta pe celălalt să se dezvolte.

Creşterea gradului de profunzime al intimităţii mature depinde de „capacitatea cuplului de se compune" ţinând seama de datele realităţii (G. Leleu, 2003, p. 60). În această etapă, persoana apare cu toate calităţile şi defectele sale reale. Autorul idealizării înţelege că imaginea persoanei iubite a fost una fictivă, elaborată în funcţie de miturile şi nevoile personale şi nu de realitatea acesteia.

Admiraţia şi încrederea oferite de intercunoaşterea adecvată, convingerea că partenerului nostru îi pasă de ce ni se întâmplă şi de sentimentele noastre, înţelegerea reciprocă, valorizarea relaţiei şi comunicarea tot mai bună în cuplu sunt calităţile intimităţii mature, non-fuzionale, care ar trebui să constituie temelia relaţiilor intime durabile, conjugale sau consensuale. Astfel, intimitatea non-fuzională apare ca o legătură

în care ambii parteneri doresc să împărtăşească acţiuni şi proiecte comune, din care să câştige ambii sau măcar să nu piardă.

Dacă teoria schimbului social insistă asupra unor aspecte mercantile ale relaţiilor noastre intime, cum ar fi: principiul echităţii sau raportului adecvat dintre ceea ce oferim (costuri) şi ceea ce primim (recompense), perspectiva psihologică susţine că dezvoltarea relaţiei intime nu poate fi redusă la principiile generale care guvernează economia de piaţă. Accentul în intimitate este pus pe *interesul altruist pentru existenţa altuia, pe dorinţa de a face totul pentru a răspunde nevoilor celuilalt, pe ideea de reciprocitate*. În aceste condiţii, intimitatea răspunde nevoilor de securitate, afiliere şi acceptare necondiţionată reciprocă, oferind un remediu împotriva anxietăţii produse de singurătate.

Înainte ca intimitatea să apară, indivizii trebuie să prezinte anumite caracteristici personale, care sunt premisele de bază ale formării unei relaţii intime. În continuare, între indivizi trebuie să apară anumite forme particulare de interacţiune. În fine anumite componente situaţionale vor avea un anumit impact asupra apropierii. Intimitatea apare, astfel, ca rezultat al interacţiunii factorilor individuali cu cei interactivi şi situaţionali.

Prin urmare, modelul intimităţii include: 1. unele *caracteristici individuale prealabile* precum: concepţia de sine pozitivă, acceptarea unui anumit grad de dependenţă personală, încrederea şi percepţii realiste, stilul de ataşament; 2. principalii *factori interactivi*, cum ar fi: schimburile pozitive, dezvăluirile senzitive reciproce, empatia mutuală, exclusivitatea, plăcerea de a fi împreună, rezolvarea conflictelor şi consensul valoric şi 3. *factorii situaţionali*: spaţiali, de timp şi normele privitoare la intimitate. În continuare vom analiza, succesiv, aceste grupe de factori implicate în dezvoltarea intimităţii.

4.3.2. Caracteristicile individuale prealabile

Relaţiile dintre indivizi poartă amprenta personalităţii lor. Comportamentele individuale, atitudinile, valorile, sentimentele şi percepţiile sunt cruciale în determinarea sau excluderea intimităţii. Totuşi, astfel de caracteristici nu sunt fixe sau statice, ele putându-se schimba dramatic în decursul vieţii unei persoane. Trăsături selectate şi prezentate în continuare sunt absolut necesare în dezvoltarea intimităţii.

1. Concepţia şi stima de sine pozitivă. Concepţia despre sine se referă la suma tuturor credinţelor individuale cu privire la propriile atribute. Ea reprezintă o perspectivă subiectivă rezultând din ceea ce gândim şi simţim despre propria noastră persoană. De aceea, concepţia despre sine se află în strânsă legătură cu stima de sine a unei persoane. Concepţia despre sine constituie componenta cognitivă a eului nostru social, iar stima de sine reprezintă componenta lui afectivă. Acesta din urmă implică, printre altele, autoevaluarea gradului în care persoana se autoevaluează ca fiind de încredere, capabilă să iubească, să fie iubită. Experienţele socializatoare din familia de origine nu predetermină totuşi dezvoltarea nivelului stimei de sine în stadiile ulterioare ale vieţii.

O persoană trebuie să posede cel puţin o stimă de sine de nivel mediu în scopul de a-şi construi o relaţie intimă, propriu-zisă. Unii psihoterapeuţi (S. Freud, 1921,1960; T. Reik, 1944, 1957) au considerat că atracţia interpersonală (şi intimitatea) are drept sursă insatisfacţia de sine, în timp ce alţii (K. Horney, 1939; H. Sullivan, 1947) au apreciat că atracţia spontană, dezinteresată, resimţită faţă de cineva (sau apropierea spontană de cineva) are la bază încrederea în propria persoană şi sentimentul securităţii personale. Se pare că şi unii, şi alţii au dreptate, doar că nivelul ridicat sau scăzut al stimei de sine are efecte diferite asupra procesului dezvoltării atracţiei şi intimităţii. Astfel, cei care sunt

siguri de sentimentele lor, îşi fac mai puţine griji pentru dezaprobarea socială, au încredere în recompensele sociale pe care le pot primi, dincolo de riscurile care există, iar cei cu stimă de sine scăzută, deşi simt o mai mare nevoie de aprobare şi de recompense sociale, sunt inhibaţi de teama de a nu fi respinşi (S.S. Brehm şi S.M. Kassin, 1990). Stima de sine pozitivă nu trebuie însă confundată cu aroganţa, impresia superiorităţii create de cineva sau cu ascunderea sentimentelor negative faţă de sine.

Persoanele cu o stimă de sine scăzută tind uneori să dobândească o mai pozitivă imagine de sine prin „conectarea" la indivizii mai atractivi şi mai performanţi. Stima de sine se construieşte în acest caz prin/sau de către cealaltă persoană. Datorită faptului că investesc prea mult în relaţia cu persoana de succes, ele tind să o sufoce. În plus, simţindu-se inadecvate din multe puncte de vedere, aceste persoane nu cred că valorează prea mult, că au ce oferi celuilalt şi, de aceea, acceptă cu greu evaluările pozitive ale celorlalţi.

Construcţia stimei de sine pozitive implică acceptarea propriului corp, a posibilităţii de exprimare naturală, fără complexe sau excesivă pudoare, prin intermediul acestuia. Acceptarea de sine şi a propriului corp este relevantă pentru gradul de intimitate din cuplu, din moment ce admitem validitatea principului conform căruia „dacă îţi refuzi propriul corp este dificil să îl accepţi pe al altuia" (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998, p. 253) şi transpunerea sa la nivel psihic.

Concepţia asupra propriului eu se dezvoltă în cadrul relaţiilor cu ceilalţi, în funcţie de reacţiile celorlalţi faţă de noi şi de modul în care noi percepem imaginile pe care ceilalţi şi le formează despre noi (C.H. Cooley, 1902; G.H. Mead, 1934). Prin urmare, indivizii cu o concepţie de sine pozitivă „îşi permit" să fie *vulnerabili*, să aibă încredere în ceilalţi, să se deschidă în faţa lor şi chiar să fie răniţi. Cei cu o concepţie despre sine mai puţin pozitivă sau negativă evită să se deschidă şi să fie bine cunoscuţi de ceilalţi, de teama respingerii. Ei au dificultăţi în oferirea încrederii lor unui partener, putându-se închide într-o relaţie pseudo-intimă.

2. ***Acceptarea dependenţei personale.*** O altă caracteristică prealabilă necesară achiziţiei intimităţii este recunoaşterea nevoii emoţionale de a fi împreună cu ceilalţi. Ca fiinţe sociale avem nevoie de compania altor persoane. Independenţa totală este o iluzie, iar dacă cineva o atinge totuşi, trebuie să plătească preţul totalei singurătăţi. De aceea, conştientizarea dependenţei sau interdependenţei noastre înseamnă recunoaşterea caracterului nostru uman.

Dependenţa este nevoia de fi iubit necondiţionat şi neîntrerupt, dependentul fiind mai aproape de trebuinţa de a primi iubirea, decât de aceea de a o oferi. Admiterea dependenţei personale are drept urmare mai multe funcţii: 1. acceptarea vulnerabilităţii proprii şi a experienţei intimităţii, 2. funcţia de a-l face pe partener să se simtă dorit şi 3. fixarea graniţelor libertăţii personale, prin angajamentele şi obligaţiile pe care le presupune o relaţie.

Poate că una din cele mai dificile sarcini pentru mulţi dintre indivizii de astăzi este aceea de *a consimţi să renunţe la un anumit grad de libertate personală*. J.F. Crosby (1985) arăta că ar fi o greşeală să credem că avem la fel de multă libertate într-o relaţie intimă, aşa cum avem ca persoane ne-ataşate, apropierea emoţională reclamând un anumit sens al egalităţii umane.

Unii indivizi simt mereu *nevoia de a-şi controla partenerul*, ei obţinând cele mai multe recompense în momentele în care exercită acest control. În cazul lor, împărtăşirea sentimentelor reale este percepută ca fiind riscantă deoarece ea poate conduce la

pierderea puterii şi a controlului asupra celuilalt. Mai mult, dorinţa de a renunţa la control este percepută ca periculoasă de cei care cred că securitatea lor constă în puterea lor. Dar inegalitatea puterii în cuplu poate împiedica apropierea şi dezvoltarea intimităţii dintre parteneri.

Totuşi, chiar şi în condiţiile egalităţii puterii, rolurile efective jucate de parteneri în cadrul relaţiei lor intime pot fi destul de diferite. De exemplu, responsabilităţile şi deciziile pot fi împărţite într-o manieră tradiţională şi, cu toate acestea, partenerii să se trateze reciproc ca fiind egali. Altfel spus, doi indivizi nu trebuie să facă exact acelaşi lucru într-o relaţie pentru ca ei să considere echitabilă relaţia lor.

Încrederea în altul. Încrederea implică sentimentul de siguranţă al unei persoane faţă de cinstea, credinţa, sinceritatea sau acţiunile altcuiva, care va acţiona astfel încât să asigure satisfacerea obiectivelor acesteia. Ea trece prin încrederea în sine şi reprezintă cadrul care ghidează raţionamentele de tip cauzal pe care individul le face cu privire la partener şi la reacţiile sale, filtrul prin care evenimentele dintr-o relaţie sunt percepute şi interpretate (J. K. Rempel, M. Ross şi J.G. Holmes, 2001). De aceea, ea este şi una dintre cele mai importante trăsături care vor determina modul în care persoanele interacţionează şi dezvoltarea intimităţii. În lipsa încrederii nu poate exista nici o relaţie semnificativă. Atunci când afirmăm că avem încredere în cineva noi sugerăm, mai întâi, că putem face predicţii asupra felului în care cealaltă persoană se va comporta şi, în al doilea rând, că nu ne aşteptăm ca persoana să ne facă rău intenţionat.

Caracteristica de a avea încredere în partener se dobândeşte prin învăţare. Spre exemplu, persoanele neîncrezătoare în ceilalţi indivizi au trăit în copilăria lor experienţe distructive, neplăcute. Această abilitate evoluează, însă, pe parcursul vieţii. Încrederea în ceilalţi trebuie întărită pozitiv de-a lungul vieţii. De asemenea, întreruperile ei diminuează tendinţa şi chiar dorinţa noastră de a avea încredere în oameni, în timp ce continuitatea sentimentului de încredere favorizează investiţiile afective în partener. Atunci când nevoia de intimitate a unei persoane, de a stabili relaţii mai restrânse şi mai calitative este mai puternică decât cea de afiliere (sau de a stabili şi menţine cât mai multe relaţii recompensatoare, mai superficiale), suntem în prezenţa unei persoane mai încrezătoare în relaţia ei şi în partener, decât în situaţia inversă (S.S. Brehm şi S.M. Kassin, 1990). Persoanele prea încrezătoare în ceilalţi, care dezvoltă o perspectivă prea idealistă şi optimistă asupra naturii umane, sunt adesea prea „deschise" şi deci prea vulnerabile.

Important este faptul că intimitatea se dezvoltă şi cuplul poate funcţiona optim atunci când *încrederea este continuă şi reciprocă.*

Percepţiile şi expectanţele realiste. Conştientizarea propriilor sentimente, gânduri şi comportamente ne permite să le comunicăm celorlalţi informaţii mai acurate despre sine. Dar cantitatea de informaţii acurate transmise despre sine variază mult de la o persoană la alta. Din acest motiv, percepţia corectă a persoanelor este uneori mai facilă, în timp ce, alteori, ea devine extrem de dificilă. Intimitatea necesită ca partenerii să aibă o *percepţie realistă unul asupra celuilalt* şi *conştiinţa realistă a relaţiei lor*. În lipsa unei percepţii acurate asupra partenerului său, persoana îl poate idealiza, trecând cu vederea comportamentul negativ şi acţiunile celuilalt, care pot pune în pericol relaţia. Atunci când faptele sunt în cele din urmă privite cu realism, un val de dezamăgiri, de furie şi de resentimente poate să apară. Intimitatea nu poate fi relaţionată cu cunoaşterea iluzorie. În acelaşi timp, indivizii trebuie să recunoască necesitatea mutualităţii, timpului şi efortului cerute de o relaţie intimă.

În situaţiile de interacţiune credinţele şi aşteptările credibile ale unei persoane (observator) cu privire la alta (actor) se pot adeveri, graţie intervenţiei *predicţiei care se îndeplineşte*. Ea indică faptul că aşteptările credibile ale observatorului produc apariţia unui anumit comportament la actor, fapt care confirmă obiectiv şi inconştient aşteptările primului. Acest proces, numit şi *efectul expectanţei interpersonale*, se aplică şi atracţiei dezvoltării relaţiilor intime. Gradul de atracţie şi calităţile aşteptate din partea cuiva pot determina cât este de atractivă o persoană efectiv. Expectanţa unei persoane îi influenţează propriul comportament faţă de altcineva care, la rândul său, răspunde în maniera în care a fost tratat sau tratată. Cu alte cuvinte, „ceea ce aşteptăm poate determina ceea ce primim" (S.S. Brehm şi S.M. Kassin, 1990, p.210). Aceasta înseamnă şi faptul că, uneori, caracteristicile partenerului rezidă nu în el sau în ea, ci în noi. De aceea, în dezvoltarea relaţiilor intime sunt mai avantajaţi cei care au expectanţe pozitive, întrucât ei au şanse mai mari să creeze posibilitatea succesului social.

5. *Stilul de ataşament.* Modelul ataşamentului primar apare de timpuriu în copilărie. Astfel, un copil care a fost victima indiferenţei, inconsecvenţei afective, a ostilităţii sau agresivităţii mamei sale, un copil care nu s-a simţit iubit şi valorizat de mama sa, cu care a avut relaţii tensionate şi nesatisfăcătoare, va reuşi foarte greu la vârsta adultă să dezvolte un bun nivel de intimitate cu partenerul său, datorită temerilor şi mecanismelor inconştiente de apărare. Ataşamentul primar poate cunoaşte, însă, o anumită evoluţie în timp. Unii adulţi – care anterior au stabilit legături afective slabe, instabile şi insecurizante cu membrii familiei de origine – sunt capabili să analizeze şi să accepte relaţiile lor din copilărie şi să-şi creeze un nou model interior al ataşamentului. Indiferent dacă modelul urmat de tânărul adult este produsul unei re-definiţii sau al ipotezelor precoce, neschimbate, el influenţează aşteptările cu privire la partener, tipul partenerului ales, atitudinea adoptată faţă de acesta şi stabilitatea relaţiei.

Adulţii puternic ataşaţi, aparţinând *stilului securizant*, afirmă că au beneficiat de relaţii afective calde şi stabile în copilărie sau îşi definesc relaţiile actuale ca implicând încredere, fericire şi prietenie. Ei au tendinţa de a avea încredere în ceilalţi, de a-şi considera partenerul prieten, iar ca iubiţi, sunt încrezători în reciprocitatea sentimentelor, fiind rareori geloşi. Adulţilor aparţinând *stilului evitant* le este teamă de relaţiile apropiate. Ei sunt neîncrezători în ceilalţi, evită intimitatea, se confesează foarte puţin şi îi acceptă mai greu pe ceilalţi, fiind mai nefericiţi în relaţiile lor. Adulţii cu un *stil anxios* sunt nesiguri cu privire la relaţia lor, geloşi şi au dubii cu privire la reciprocitatea sentimentelor. Viaţa lor afectivă este plină de trăiri extreme, opuse, au preocupări obsesive şi un libido puternic.

C. Hazan şi Ph. Shaver (1987) au evaluat prezenţa celor trei tipuri de ataşament la un număr mare de subiecţi. Astfel, din cei 600 de subiecţi de vârstă adultă, 56% au considerat că modelul sau stilul securizant descrie cel mai bine ceea ce simt ei, 25% au ales stilul evitant, iar 19% se descriu ca aparţinând stilului anxios. Rezultatele obţinute de cei doi autori coincid în mare măsură cu datele obţinute în cazul copiilor.

J.A. Simpson (1990) precizează că adulţii care aparţin stilului securizant au tendinţa de a prefera partenerii cu un stil similar, în timp ce adulţii care aparţin modelelor slabe de ataşament (evitant sau anxios) nu se preferă între ei. Cele mai nefericite relaţii apar în două situaţii: 1. atunci când femeia aparţine stilului anxios, cuplul este împiedicat să funcţioneze din cauză că soţia este prea dependentă şi geloasă, caracteristici care displac în mod deosebit bărbaţilor şi 2. atunci când bărbatul are un model de tip evitant, se instalează tot o relaţie nefericită, ceea ce îi confirmă credinţa că mariajul, viaţa de

cuplu nu-i va aduce mare lucru. Totuşi, corelaţiile între modelele de ataşament şi calitatea unei relaţii sau între modele şi comportamentul partenerilor sunt, în general, scăzute.

4.3.3. Factorii interactivi

1. Schimburile pozitive. În interacţiunile noastre cu ceilalţi, schimburile constau în a oferi şi a primi recompense şi costuri, iar indivizii diferă mult în abilităţile lor de a realiza schimburi interpersonale. Unii se focalizează pe „a primi", iar alţii pe „a da". Cei care ştiu să facă schimburi pozitive – să ofere şi să primească, în egală măsură – şi-au interiorizat conceptul de „cunoaşterea a propriului interes" (G.E. Lenski, 1966), fiind capabili să coopereze cu ceilalţi, ţinând seama şi de interesele lor. Astfel, cei care realizează schimburi bune recunosc că 1. ceilalţi caută recompense, la fel ca şi ei, 2. recompensele pot fi obţinute prin/sau de la alţi indivizi şi 3. cooperarea cu aceşti indivizi este avantajoasă. Recompensele pot fi definite prin conceptele de plăcere, satisfacţie şi gratificaţie pe care o persoană le primeşte (J.W. Thibaut şi H.H. Kelley, 1959). Dar semnificaţia atribuită unei anumite acţiuni poate fi extrem de diferită, de la o persoană la alta. Recompensa cuiva poate reprezenta costul altcuiva. Dar, în relaţiile intime, indivizii îşi pot gratifica adesea simultan dorinţele.

Abilitatea cuiva de a realiza schimburi pozitive depinde de capacitatea sa de a-şi asuma o serie de angajamente şi de a-şi îndeplini obligaţiile şi responsabilităţile. Cei care întâmpină dificultăţi în aceste domenii au, în general, probleme în stabilirea relaţiilor apropiate. În plus, relaţiile intime au şanse mai mari de a se dezvolta atunci când partenerii realizează echilibrul recompenselor.

2. Autodezvăluirea reciprocă. Autodezvăluirea poate cunoaşte mai multe niveluri, de la cele mai superficiale şi până la cele mai profunde, de la clişee verbale sau simple prezentări ale unor fapte şi până la exprimarea opiniilor şi sentimentelor proprii. Adâncimea sentimentelor comunicate partenerului reprezintă, probabil, cel mai important element din dezvoltarea intimităţii. De aceea, apropierea necesită relevarea celor mai personale gânduri şi sentimente, împărtăşirea celor mai intime secrete. Desigur, cu cât autodezvăluirea creşte mai mult în profunzime, cu atât pot să apară şi mai multe riscuri. Deşi este adevărat faptul că prezentarea sinceră şi profundă facilitează înţelegerea, sensibilitatea şi empatia dintre parteneri, există şi riscul apariţiei dezacordurilor şi conflictelor. De aceea, autodezvăluirea adecvată este şi *flexibilă*. Aceasta presupune abilitatea persoanei de a-şi ajusta nivelul dezvăluirii în funcţie de solicitările momentane, interpersonale şi situaţionale.

Autodezvăluirea flexibilă necesită ca persoana care se confesează să fie şi un bun „ascultător" al partenerului, astfel încât să poată sesiza şi înţelege feed-back-urile primite. Ascultarea reciprocă este la fel de importantă ca şi autodezvăluirea mutuală. Doar în aceste condiţii putem vorbi de existenţa premiselor unei deschideri echilibrate.

Sidney Jourard constata experimental că 1. femeile sunt în general mai dispuse la autodezvăluire decât bărbaţii, 2. femeile măritate se confesează mai mult decât bărbaţii căsătoriţi şi 3. subiecţii căsătoriţi se autodezvăluie mai mult decât cei necăsătoriţi (apud E.M. Waring, 1990). Importanţa autodezvăluirii în cadrul relaţiilor intime rezultă din faptul că relevă gradul de similaritate, complementaritate şi/sau compatibilitate al partenerilor, nevoile fiecăruia de a vorbi despre sine şi gradul în care persoana ce se autodezvăluie respectă sau deviază de la sistemul de valori şi standarde morale al partenerului-confesor.

3. Empatia mutuală. Indivizii mai puţin empatici tind să fie preocupaţi de propriile lor nevoi, emoţii sau sentimente, iar în cuplurile în care empatia mutuală este slabă, partenerii nu vor ajunge la înţelegerea acurată reciprocă şi de aceea vor fi mai îndepărtaţi afectiv. Cei care au studiat empatia au subliniat faptul că atunci când ea se realizează într-o singură direcţie, apare ca fiind mai puţin eficientă. În trăirea empatică mutuală se poate constata o potenţare a capacităţilor empatice medii ale indivizilor, conducând la mai buna comunicare şi înţelegere reciprocă.

4. Compania plăcută. Partenerii intimi resimt plăcerea de a realiza activităţi comune numeroase. Ea nu se rezumă la petrecerea timpului împreună, ci implică apropierea fizică şi afectivă, împărtăşirea lumii interioare a celuilalt, cu stările sale afective, cu speranţele şi temerile sale. Multe cupluri căsătorite resimt activităţile agreate de ambii soţi ca pe o provocare, dar repetarea lor le transformă adesea în rutină. Atunci când interesele soţilor se dezvoltă în direcţii opuse, când apar presiuni legate de responsabilităţile profesionale, de creştere a copiilor sau gospodăreşti, multe activităţi odinioară plăcute devin superflue. Dar, pentru dezvoltarea intimităţii, cuplul trebuie să descopere şi să realizeze activităţi plăcute şi interesante pentru ambii soţi, separat de restul familiei (G. Margolin, 1982).

5. Rezolvarea conflictelor. Dacă o mare parte a timpului pe care o familie îl petrece împreună se consumă în conflicte şi schimburi negative, intimitatea nu se poate dezvolta. Jignirile, resentimentele sau furia nu creează terenul fertil al sporirii apropierii afective. Totuşi, unele conflicte sunt inevitabile, iar întrebarea care se pune este aceea privind modul lor optim de gestionare, în scopul menţinerii intimităţii. Dacă soţii reuşesc să rezolve cu succes probele lor, sentimentul de apropiere se menţine, putând chiar să crească. Cei care fac faţă conflictelor sunt nu numai capabili să discute fiecare aspect al problemei cu care se confruntă, ci pot şi să acţioneze astfel încât să se producă o schimbare dezirabilă de comportament (G. Margolin, 1982). Pentru iertarea unor greşeli sau răniri este nevoie de un anumit nivel al securităţii personale şi al stimei de sine a membrilor familiei.

6. Consensul valorilor. Valorile, scopurile, aşteptările şi priorităţile similare facilitează comunicarea, empatia şi sensibilitatea dintre parteneri. Cercetătorii au sugerat chiar faptul că atitudinile şi valorile împărtăşite pot fi *mai* importante în succesul unei relaţii decât natura particulară a acestora. Comparând cuplurile premaritale care împărtăşeau atitudinile tradiţionale privind rolurile de gen, cu cele care prezentau atitudini liberale, C.T. Hill, Z. Rubin şi L.A. Peplau (1976) au concluzionat că nu există diferenţe semnificative între nivelul satisfacţiei prezente în cele două tipuri de cupluri premaritale sau în ceea ce priveşte rata dizolvării lor. Consensul atitudinal este deci important.

4.3.4. Factorii situaţionali

Dintre factorii situaţionali care afectează relaţiile interpersonale, timpul, spaţiul şi normele culturale sunt elementele asupra cărora individul exercită un control relativ scăzut. Spre exemplu, normele culturale pot încuraja sau descuraja intimitatea, pot influenţa alegerea persoanei (cu care relaţia apropiată poate fi stabilită) şi modul de comportament faţă de aceasta. Evident, aceşti factori sunt insuficienţi, prin ei înşişi, pentru apariţia intimităţii, mai ales atunci când există un deficit al condiţiilor individuale sau al factorilor interactivi.

1. Factorii spaţiali. *Proximitatea* este des invocată printre condiţiile necesare alegerii partenerului intim şi formării cuplului. Mai întâi, este nevoie de o proximitate fizică a persoanelor, deşi, în condiţiile dezvoltării tehnologiei comunicării la distanţă şi a călătoriilor rapide, distanţele fizice apar ca fiind mai mici. Totuşi, lipsa *continuităţii contactului*, evidentă în relaţiile la mare distanţă, împiedică dezvoltarea intimităţii. Pe de altă parte, apropierea spaţială prea mare (în cadrul aceleiaşi locuinţe) poate avea, la rândul ei, efecte negative asupra calităţii relaţiei interpersonale.

Un alt aspect, conex proximităţii, este *nevoia de izolare a cuplului*. Pentru dezvoltarea intimităţii, diada trebuie să dispună de un spaţiu privat, în care să poată dezvolta şi savura interacţiuni plăcute complete. Cuplurile pot fi împiedicate să se dezvolte şi să funcţioneze, în condiţiile prezenţei permanente în preajma lor a părinţilor, copiilor sau a altor persoane.

2. Timpul. Istoria comună a existenţei în cuplu le procură partenerilor baza comună a experienţelor pe care ei îşi pot clădi relaţia afectivă. Pentru a avea o relaţie afectivă apropiată, avem nevoie de un partener cu care să fi împărtăşit o mare parte din viaţa noastră adultă, atât crizele, cât şi succesele. Nu există intimitate care să survină brusc. Evoluţia ei este lentă şi, uneori, dureros atinsă. Ea necesită o investiţie în timp, iar persoanele cu grade diferite de maturitate sau de vârste diferite pot cunoaşte dificultăţi în realizarea intimităţii.

Un alt factor legat de timp este ritmul veghe-somn al partenerilor unei diade. De exemplu, faptul că soţia este matinală, iar soţul se culcă foarte târziu poate constitui un obstacol în existenţa cuplului. „Persoana matinală" poate prefera să adoarmă la ora 22, pentru ca la ora 6 să facă *jogging* sau să aibă timp pentru unele tabieturi. „Persoana nocturnă" poate dori să discute cu partenerul/partenera, să aibă o activitate sexuală sau să se uite la televizor la ore târzii. Această problemă este dificil de reglat, din moment ce fiecare persoană are propriul ei ceas biologic, care o transformă fie în privighetoare, fie în bufniţă. Din procesul de ajustare al acestui aspect, apar frecvent o serie de resentimente.

3. Normele privind intimitatea. În dezvoltarea relaţiilor intime, subestimăm adesea rolul valorilor socio-culturale şi al rol-status-urilor (specifice unei culturi sau subculturi) în determinarea persoanelor cu care stabilim relaţii apropiate şi a modului în care reacţionăm faţă de acestea. Cu toate acestea, normele dintr-o cultură pot influenţa pozitiv sau negativ dezvoltarea intimităţii. Normele privind apropierea fizică (atingerea), echilibrul puterii între bărbaţi şi femei, comunicarea interpersonală, partenerul intim adecvat (legitim) etc. influenţează intimitatea diadei. Dacă un anumit individ poate transcende expectaţiile culturale înseamnă că acestea nu sunt universale într-un grup social.

Normele cunosc un proces de schimbare de-a lungul timpului. Normele patriarhale, care susţineau ideea superioritătii bărbatului şi faptul că o femeie trebuie să caute un bărbat cu un statut social ridicat, au exercitat o mare influenţă asupra relaţiilor intime dintre reprezentanţii celor două sexe. Actualmente, ele trec printr-un proces lent de disoluţie, normele actuale admiţând, de exemplu, o distribuţie mai egalitară a puterii în cuplu şi, implicit, o mai mare apropiere a partenerilor.

În clasele populare (cu un statut socio-economic şi cultural scăzut), normele încurajează mai puţin intimitatea din cadrul relaţiilor familiale, în mod deosebit cea dintre soţi (L. Rainwater, 1971). Pattern-ul tradiţional din această subcultură prescrie puternica segregare a rolurilor de gen maritale. Bărbaţii şi femeile nu împărtăşesc multe activităţi

plăcute şi, de aceea, soţii nu par să fie dependenţi emoţional, femeile tinzând să caute intimitatea în cadrul altor relaţii de rudenie sau în cele de prietenie.

Importante sunt şi tipurile de relaţii intime valorizate într-o societate. Dacă accentul este pus pe relaţiile de rudenie şi familiale, se poate presupune faptul că indivizii îşi satisfac nevoia de intimitate în cadrul acestora şi că nu mai au prea mare nevoie de prieteni în acest scop. Pe de altă parte, prietenia poate fi privită, uneori, ca o ameninţare la adresa unităţii familiale (R.R. Bell, 1981). Dacă societatea valorizează tot mai mult prietenia, relaţiile de rudenie şi cele familiale pot fi minimalizate, indivizii căutând intimitatea oferită de prieteni.

Şomajul, boala unui membru al familiei sau prezenţa unui copil cu probleme speciale în familie pot reduce preocuparea pentru intimitate. Cu toate acestea, în unele cupluri sau familii, intimitatea poate creşte ca urmare a crizelor traversate. În general însă, *nevoia de apropiere devine mai probabilă atunci când nu au prioritare trebuinţele altcuiva.*

Potrivit ierarhiei trebuinţelor, elaborată de A.H. Maslow (1970), factorii sociali şi economici din mediul de viaţă al unei persoane determină în ce măsură nevoia de iubire şi intimitate va deveni o prioritate. Numai când satisfacerea nevoilor de bază, fiziologice şi de securitate, a fost asigurată, o persoană va fi capabilă să caute şi satisfacerea nevoii de intimitate. Nu întâmplător, creşterea puternică a nivelului de trai în ultimele decenii ale secolului trecut a favorizat căutarea în mai mare măsură a experienţelor satisfăcătoare, indivizii fiind tot mai preocupaţi de rezolvarea problemei fericirii şi intimităţii personale.

4.3.5. Produse, dimensiuni şi particularităţi de gen

Crearea unei relaţii intime profunde poate aduce cu sine numeroase recompense şi o legătură emoţională mai mult sau mai puţin durabilă, ce asigură securitatea personală şi relaţională. Apropierea, comunicarea sinceră şi împărtăşirea numeroaselor experienţe fac ca mulţi îndrăgostiţi să afirme că persoana iubită îi cunoaşte cel mai bine şi că în prezenţa ei se pot confesa cel mai uşor şi mai profund.

1. Produsele intimităţii

Legătura emoţională construită într-o diadă intimă se caracterizează prin căldură şi apropiere. Ea implică faptul că persoanele nu mai gândesc (sau vorbesc) în termeni de „eu" şi „tue", ci în sensul profund al pronumelui „noi". Prin identificarea mutuală şi empatia reciprocă, partenerii ajung să se definească prin unitatea cuplului (E. Hatfield şi colab., 1979). Intimitatea reprezintă o legătură emoţională, deoarece vizează satisfacerea nevoilor emoţionale primare (de suport, grijă şi afecţiune) şi a celor corelate ei (de exemplu, a celor sexual-afective). Ea presupune existenţa ataşamentului reciproc şi a interdependenţei – permanent puse la încercare în decursul timpului.

Securitatea personală şi recompensele sunt unele din rezultatele mai semnificative ale unei relaţii intime. Ele oferă persoanei un grad ridicat de securitate, siguranţă şi stabilitate, rezultate din sentimentele de acceptare, apartenenţă şi din faptul de a fi dorită de partener. Sentimentul de a fi înţeles de o altă persoană contribuie, de asemenea, la realizarea securităţii personale. Sentimentul de a fi înţeles şi acceptat de partener generează confortul psihic ridicat şi satisfacţia sexuală, trăite în cadrul relaţiei. Creşterea intimităţii înseamnă o validare a dezvoltării eului, afirmarea recunoaşterii primite din partea „celuilalt semnificativ". Prin urmare, efectul final al securităţii personale şi a

diverselor recompense pe care intimitatea le aduce cu sine este crearea sentimentului împlinirii personale.

Securitatea relației este un alt rezultat al legăturii intime. În dezvoltarea unei relații apropiate sunt probate implicarea, angajarea față de celălalt. Acestea sunt continuu reafirmate în măsura în care partenerii evită relațiile competitive alternative. Dedicându-se relației, o persoană ajunge să nu mai ia în considerare alternativele. Implicarea reală în relația intimă apare atunci când ambii parteneri au încetat să cântărească recompensele și costurile, când ambii ajung să pună plăcerea celuilalt mai presus de cea proprie (G. Levinger, 1979). Exprimarea fără rezerve a angajării în relație asigură conturarea unui sens al stabilității, permanenței sau duratei și dezvoltarea încrederii în partener.

2. Fațete și dimensiuni ale intimității

Pornind de la precizările de mai sus, se impune prezentarea câtorva dintre multiplele fațete ale intimității. Intimitatea este înainte de toate o legătură emoțională, care nu exclude aspectele fizice sau psihologice mai largi. Aspectul fizic include intimitatea senzuală și cea sexuală, iar cel psihic, intimitatea afectivă, intelectuală și spirituală (G. Leleu, 2003).

Intimitatea psihologică se stabilește atunci când ambii partenerii ajung la relaxarea psihică, buna dispoziție și satisfacție în prezența celuilalt. Capacitatea unei diade intime de a atinge un „coeficient de intimitate psihică suficient" depinde de gradul de încredere reciprocă, de empatia mutuală, de relevarea temerilor și slăbiciunilor fiecăruia; ea devine o pârghie importantă în dezvoltarea membrilor săi (I. Mitrofan și N. Mitrofan, 1991).

Intimitatea psihologică poate fi construită prin intermediul comunicării verbale și nonverbale. Conduita cuceritoare și încurajatoare, manifestarea emoțiilor pozitive pe care prezența celuilalt le încurajează, plăcerea dialogului, solicitarea sfaturilor, acordarea creditului moral și intelectual, exprimarea admirației și evitarea manifestărilor ostil-critice constituie modalitățile prin care intimitatea psihică se poate dezvolta. Atunci când aceasta este parțial pierdută, terapeuții recomandă metoda „redescoperirii partenerului", în scopul restabilirii stării de bine și de plăcere trăite alături de partener. Ea presupune implicarea celor două persoane în activitățile recreaționale care sunt satisfăcătoare pentru ambii parteneri și descoperirea altora noi. Partenerii nu se limitează să petreacă timpul cu prietenii, fiecare separat sau împreună, ci țin la timpul și activitățile calitative realizate în intimitatea diadei lor amoroase.

Sinceritatea și autenticitatea celor spuse partenerului sunt o condiție a comunicării intime. Dar dificultățile cunoașterii și acceptării de sine sunt, adesea, foarte numeroase. Dezgolirea sufletului nu este o întreprindere ușoară, însă ea poate fi încurajată prin toleranța exprimată față de cel ce se confesează. Așadar, condițiile esențiale ale intimității psihice sunt, pe de o parte, autenticitatea și curajul de a spune adevărul, iar pe de altă parte, toleranța și umilința (G. Leleu, 2003). Evident, nu trebuie să-i spunem *totul* partenerului. El nu trebuie transformat într-o pubelă în care să aruncăm lamentații prelungite cu privire la un necaz sau o suferință, mai ales când relația nu este hrănită prin împărtășirea trăirilor pozitive. De asemenea, tăcerea poate prilejui comunicarea nonverbală, de la contemplarea mutuală și până la mângâierile sau dezmierdările atât de necesare în relațiile intime.

Intimitatea afectivă este preponderent nonverbală, ea permițând exprimarea aprobării, încurajării, susținerii, aprecierii sau valorizării celuilalt. Încurajările și susținerea exprimate nonverbal sunt calea cea mai directă spre inima partenerului, oricât

de rece şi distant ar fi acesta. A lua, a ţine de mână sau a îmbrăţişa partenerul, a-i zâmbi, a stabili un intens contact vizual reprezintă acte simple prin care se poate exprima înţelegerea stărilor lui, faptul de a-l susţine şi iubi. Buna comunicare senzorială este o condiţie primară a dezvoltării intimităţii afective. Desigur, comunicarea verbală a propriilor stări afective, a gândurilor, temerilor sau nedumeririlor se integrează în procesul creării, susţinerii şi orientării intimităţii emoţionale.

Nivelul cel mai înalt al intimităţii afective este atins atunci când partenerii sunt capabili să împărtăşească toate experienţele universului lor intim. Aceasta presupune asumarea riscurilor autodezvăluirii, ascultarea atentă a partenerului, respectarea şi aprecierea deschiderii, curajului şi vulnerabilităţii acestuia.

Dacă iubirea nu poate exista fără pasiune, ea se poate modifica mult în timp, cel mai adesea, estompându-se. Singura care poate substitui sau diminua devitalizarea pasiunii este căldura emoţională, a cărei prezenţă poate fi semnalată în orice stadiu al dezvoltării, la orice vârstă (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998).

Intimitatea intelectuală se dezvoltă ca urmare a actualizării părţii raţionale a psihicului fiecărui partener, care permite schimbul de opinii, informaţii şi cunoştinţe.Deşi bărbaţilor le poate fi teamă de o femeie prea inteligentă şi instruită, ei caută adesea o parteneră compatibilă intelectual, cu care să poată face un schimb profund de idei, cu care să vorbească „aceeaşi limbă". Pentru conectarea intelectuală a celor două personalităţi, este necesară precizarea unui ansamblu de semne ale comunicării: termeni concreţi, abstracţi, operaţionali. Elaborarea acestei „compatibilităţi parţiale" este fundamentată pe un anumit raport între similaritatea nivelului de instrucţie, a orientării profesionale, a intereselor şi receptivităţii faţă de evenimente sau idei şi complementaritatea perspectivelor, raţionamentelor şi modului a de gândi soluţia unei probleme concrete. Intimitatea intelectuală astfel creată poate îmbogăţi relaţia intimă foarte mult.

Intimitatea spirituală presupune apropierea de ceea ce este divin şi transformarea intimităţii într-un "supliment al sufletului". „Religios şi divin este în noi tot ceea ce ne depăşeşte ego-ul şi producţiile sale – egoismul, pulsiunile agresive, pulsiunea de moarte. Religios şi divin este în noi ceea ce ne «expansionează», ne deschide către celălalt , ne împinge spre celălalt, ne leagă de celălalt şi ne face să-l iubim... Deschizându-ne către celălalt şi către lume, iubirea ne revelează religiosul şi divinul... Intimitatea este tocmai locul care îngăduie o astfel de dimensiune a iubirii, ea având toate atuurile pentru împlinirea acesteia: schimburile privilegiate, pauzele tăcute, interioritatea, meditaţiile comune, afluxul tandreţei etc. Unii mai adaugă şi rugăciunea", afirmă G. Leleu (2003, pp.50-51). Ca reacţii predominant intuitive la efectele incertitudinii ridicate şi persistente generate de lumea în care trăim, credinţele – inclusiv cele religioase – aduc în viaţa oricărui individ un plus de siguranţă, stabilitate, certitudine şi reperele valorice în funcţie de care este elaborată atitudinea faţă de sine şi faţă de celălalt. Ele devin pilonii spiritualităţii dezvoltate în cuplul amoros, ai iubirii binelui, frumuseţii şi dreptăţii.

Intimitatea fizică presupune reducerea distanţei faţă de partener până la atingerea fizică. Distanţa dintre cei care comunică depinde, fireşte, de gradul lor de intimitate. Conform modelului echilibrului intimităţii (V.J. Derlega şi L.H. Janda, 1978), noi răspundem reacţiilor celorlalţi încercând să menţinem nivelul adecvat sau optim al apropierii, care diferă în funcţie de interacţiunea cu partenerul intim, cu prieteni, cunoştinţe sau străini. Potrivit părerii lui Edward T. Hall (1966), există cel puţin patru tipuri de distanţe interpersonale menţinute de indivizi în relaţiile lor: distanţa intimă,

personală, socială şi publică. Dacă distanţa publică (de minimum 3,60 m) îl separă pe conferenţiar de auditoriul său, iar distanţa socială (3,60-1,20 m) este specifică relaţiilor profesionale, cea personală (1,20-0,40 m) este destinată relaţiilor privilegiate, intime, de la prietenie şi până la iubire. În fine, distanţa intimă (0,40-0 m) este atât spaţiul lecturii şi al iubirii materne, cât şi cel al atingerilor îndrăgostiţilor. Văzul îşi pierde importanţa, vocea poate coborî, mirosul şi atingerile, la care se face apel în îmbrăţişare, mângâiere sau actul sexual, devenind esenţiale şi apărând în prim-plan.

Din moment ce indivizii devin rapid defensivi atunci când cineva se apropie prea mult, cu precădere la debutul unei relaţii intime trebuie să fim atenţi pentru a nu-i crea celuilalt sentimentul de invadare a spaţiului personal. Ulterior, în relaţiile stabile, intimitatea fizică exagerată poate diminua senzualitatea dintre parteneri şi împiedica accesul lor spre autonomie şi autorealizare. De asemenea, ea poate fi umbrită de obstacole precum: apariţia unui miros neplăcut, corporal sau bucal, în ciuda grijii pentru igienă, legat mai curând de alimentaţia puternic condimentată sau aromată ori de diverse probleme de sănătate (de digestie, respiraţie corectă, răceală etc.).

Intimitatea senzuală trimite la universul senzaţiilor agreabile, răscolitoare şi blânde care se constituie în contactul direct cu persoana iubită. De la atingerile întâmplătoare, la cele căutate şi prelungite, dau naştere unor reacţii interne: sângele pulsează, inima bate mai tare, carnea se înfiorează. Dorinţa care îi animă pe partenerii diadei amoroase, ca urmare a contactului fizic, este una senzuală înainte de a fi sexuală. Iubiţii se caută cu privirea, cu mâinile sau corpul. Stimulările epidermei susţin bunăstarea psihică, prin efectul lor sedativ, de scădere a tensiunii nervoase. Mângâierile sunt reconfortante deoarece înlătură ideea neplăcută a solitudinii şi sunt plăcute deoarece ele stimulează secreţia endomorfinelor, neurohormonii cu efect antistres, antidurere şi euforizant. „În relaţiile erotice, simţurile joacă un rol important... în măsura în care mesajele circulă liber în interiorul său (al cuplului), întreţinând şi amplificând intimitatea afectivă" (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1998, p. 253).

Intimitatea senzuală nu se referă explicit la relaţia de tip sexual. Cuplurile fericite, unite de o legătură profundă şi stabilă, acordă o mare importanţă strângerilor de mână în timpul unei plimbări, sărutului sau mângâierilor din timpul unei emisiuni urmărite împreună, îmbrăţişărilor la plecare sau la reîntoarcerea acasă etc.

Intimitatea sexuală profundă nu este atinsă decât atunci când partenerii sunt apropiaţi emoţional, intelectual şi spiritual. De altfel, sfera noţiunii de „intimitate" este mult mai largă decât aceea a „intimităţii sexuale". Dacă majoritatea oamenilor preferă să aibă raporturi sexuale cu persoana pe care o iubesc/la care ţin, iubirea şi sexualitatea nu merg întotdeauna „mână în mână". Cineva poate avea relaţii sexuale satisfăcătoare cu o cunoştinţă întâmplătoare, jocurile şi trăirile amoroase de mare intensitate neimplicând automat şi o mare iubire. În acest caz, intimitatea sexuală dobândită nu este indiciul nevoii de a construi împreună, de a cunoaşte şi de a fi cunoscut, nu este indiciul unui angajament durabil, reciproc, ci doar al compatibilităţii sexuale (A. Nuţă, 2002).

Există şi persoane care nu vor sau nu pot avea relaţii sexuale cu persoana pe care o iubesc. La bărbaţi, *sindromul fecioară-prostituată* reprezintă condiţia psihiatrică care împiedică intimitatea sexuală cu femeia iubită. Trecutul şi experienţele anterioare i-au condus pe aceşti bărbaţi la convingerea că femeia iubită, cu care te poţi căsători, este o fecioară, o creatură pură pe care nu o poţi atinge. Sexul poate fi realizat numai cu prostituatele, cu femeile „rele", care au luat calea pierzaniei. La femei, există o condiţie psihiatrică asemănătoare cunoscută sub denumirea *sindromului sfânt-păcătos*. Bărbaţii

„buni" sunt „sfinţii" cu care femeia se poate căsători, pe care îi poate iubi. Cei „răi" sunt agresivi, criminali, sau „păcătoşi". Femeile provenite din climate religioase şi culturale inhibitive pot gândi că ceva atât de murdar ca o relaţie sexuală pasională nu este posibilă decât cu cei din urmă. Indivizii care suferă de aceste sindroame au mari dificultăţi în relaţiile lor intime, datorită tendinţei lor de a fi infideli, de a se implica sexual în afara cuplului.

Sexualitatea poate să apară la debutul intimităţii fizice dintre parteneri, caz în care ea apare ca iniţiatoarea intimităţii care va urma; alteori, intimitatea prealabilă este aceea care conduce la relaţia sexuală. În ambele cazuri, utilizarea şi rafinarea limbajului senzorial corporal contribuie la crearea unui limbaj emoţional de bună calitate şi al unei relaţii sexuale eficiente şi mutual satisfăcătoare.

Cultura comportamentului erotic, pe care orice cuplu trebuie să o dezvolte, incluzând atât gesturile erotice specifice preludiului sau postludiului, modalităţile şi etapele actului sexual, cât şi sensibilităţile sau preferinţele personale, are o mare importanţă în dezvoltarea sexualităţii. Delicateţea gesturilor trebuie să se îmbine cu spontaneitatea lor, anticiparea senzitivă a nevoilor celuilalt cu implicarea şi dăruirea senzorial-afectivă. Atunci când intimitatea sexuală apare ca efectul natural firesc al sporirii intimităţii şi iubirii dintre cei doi îndrăgostiţi, ea poate fi considerată drept cea mai intensă dintre faţetele intimităţii sau chiar inima acesteia.

3. Diferenţele dintre bărbaţi şi femei în trăirea intimităţii

Între cele două sexe, intimitatea nu a avut întotdeauna aceeaşi profunzime, extensiune sau deschidere. În urmă cu trei-patru decenii, se considera că este normal ca o femeie să se autodezvăluie în faţa iubitului ei, nu şi invers, ca şi cum bărbatul nu ar avea (o la fel de mare) nevoie să se confeseze. Sloganul „Femeile exprimă, bărbaţii reprimă", pare să fi constituit norma în raporturile intime tradiţionale, care au guvernat mult timp în societate (A. Hass, K. Hass, 1990, p.290). În acest context, bărbaţii au fost educaţi să fie oarecum *reticenţi faţă de intimitate*: „ea nu ar fi prea serioasă, uneori pare chiar puerilă, iar apoi, nu este nici măcar ceva important; este doar un aspect lăturalnic al vieţii, pe scurt o pierdere de vreme" (G. Leleu, 2003, p.137). Atunci când au consimţit să trăiască intimitatea, bărbaţii au făcut-o mai ales pentru a-şi atinge scopul realizării actului sexual.

Iată câteva diferenţe de gen care au un impact mai puternic asupra trăirii intimităţii:

1. Frica de intimitate. Modificarea raporturilor dintre sexe s-a răsfrânt şi asupra intimităţii cuplului amoros, a profunzimii ei şi a modului în care este trăită. Supremaţia masculină, presiunile de rol de gen, normele rigide privind conduita intimă şi diviziunea muncii de tip tradiţional nu mai sunt la fel de puternice astăzi. Dacă unele studii indică faptul că bărbaţii şi femeile nu diferă în privinţa fricii lor de intimitate, altele sugerează că femeile prezintă o mai puternică motivaţie pentru intimitate, definită prin disponibilitatea persoanei de a se apropia de alta, de a fi caldă, de a comunica experienţe (apud S.C. Doi şi M.H. Thelen, 1982). Dacă bărbaţii se mai joacă „de-a v-aţi ascunselea" cu intimitatea şi astăzi, faptul se datorează unor constrângeri normative care mai persistă la nivelul mentalităţii colective şi care sunt greu de eliminat. Graţie lor, intimitatea continuă să fie privită ca *un semn de slăbiciune* şi, tocmai de aceea, bărbaţii cu o orientare mai puternic masculină a rolului lor de sex nu acceptă să-şi deschidă sufletul în faţa partenerelor, împiedicând astfel dezvoltarea intimităţii. Concluziile unor studii au indicat faptul că teama de intimitate se manifestă mai pregnant la subiecţii androgini,

comparativ cu cei puternic masculini sau feminini, altele infirmă aceste rezultate, pentru a sugera că în cuplurile în care partenerii înţeleg funcţionarea relaţiei prin compromisul realizat între normele sociale (de tip tradiţional) şi cele construite de parteneri la nivel diadic, această frică nu este prezentă (S.C. Doi şi M.H. Thelen, 1993).

2. Autodezvăluirea. O trecere în revistă a studiilor cu privire la *autodezvăluire* indică faptul că femeile sunt mai dispuse să vorbească despre problemele lor emoţionale şi să se raporteze într-o manieră mai personală în relaţiile lor interpersonale, comparativ cu bărbaţii (S.C. Rosenbluth şi J.M. Steil, 1995). De asemenea, ele sunt mai dispuse să comunice despre sentimentele lor şi să-şi împlinească nevoia de intimitatea în mai mare măsură în diadele de prieteni de acelaşi sex. Relaţiile de prietenie între persoane de sex diferit, lipsite de implicare romantică sau sexuală, sunt mai rare, fiind trăite (mai ales de femei) mai puţin intim (L.A. Sapadin, 1988).

Pe de altă parte, atunci când se decid să vorbească despre ei înşişi, bărbaţii o fac în faţa unui număr mai mic de persoane şi, mai adesea, în faţa femeilor: a mamei, soţiei sau prietenelor. Dezvăluirea în faţa unui alt bărbat sau coleg este mai puţin probabilă deoarece, „un alt bărbat înseamnă competiţie" şi odată ce „garda" a fost coborâtă, atacul poate produce mult rău (M. Komarovsky, 1976). Cu un prieten, bărbaţii preferă să schimbe informaţii şi să realizeze activităţi plăcute, mai curând decât să se autodezvăluie profund (M. Caldwell şi L. Peplau, 1982). Faptul că bărbaţii nu sunt prea dispuşi să-şi asume riscurile pe care le presupune dezvăluirea de sine face ca un număr mare de femei să se simtă neglijate sau abandonate emoţional. În ancheta realizată de S. Naifeh şi G.W. Smith (1984), 400 de terapeuţi au fost întrebaţi care sunt cauzele cele mai frecvente ale eşecului marital. Majoritatea lor au răspuns că cea mai importantă cauză este inabilitatea bărbaţilor de a-şi exprima sentimentele.

Această diferenţă de gen nu este la fel de mare la debutul unei relaţii, când bărbaţii pot să se deschidă la fel de mult ca şi femeile. Ilustrativă în acest sens este metamorfoza pe care o suferă un bărbat atunci când se îndrăgosteşte: el apare brusc mai sensibil, mai tandru, prevenitor, grijuliu, sentimental, deschis şi mai generos, încât nici el nu se recunoaşte pe sine şi cu atât mai puţin ceilalţi (G. Leleu, 2003). Într-un studiu realizat de Z. Rubin şi E.B. McNeil (1981), cuplurile de îndrăgostiţi au fost întrebate cât de profund se confesează partenerului, cât de mult discută despre munca, prietenii sau nevoile lor sexuale. Rezultatele au indicat faptul că gradul de intimitate s-a egalizat şi, concomitent, a crescut în extensie şi profunzime: 7 din 10 persoane, de ambele sexe, afirmă că se confesează fără rezerve în faţa partenerei/ului, în legătură cu toate problemele sau nevoile lor. De altfel, multe soţii se plâng de faptul că soţii lor nu mai comunică despre sentimentele sau problemele lor aşa cum o făceau la începutul relaţiei (V.J. Derlega şi L.H. Janda, 1978). Este posibil ca gradul de autodezvăluire să fie influenţat chiar de etapa de dezvoltare a relaţiei sau de stadiul ciclului vieţii familiale în care cuplul marital se află.

3. Control emoţional şi comunicarea sentimentelor. Femeile şi bărbaţii diferă şi în privinţa *emoţiilor şi comportamentelor pe care le controlează şi exprimă.* Femeile se pot descărca plângând (plânsul fiind un comportament de gen admis), nu şi prin furia orientată spre ceilalţi. În cazul bărbaţilor, plânsul este mult mai puţin acceptabil, fiind atribuit celor slabi sau efeminaţi; lor li se permite însă să se enerveze, să fie furioşi sau să înjure. Sentimente precum cele de singurătate, inferioritate, teamă, jenă, sau îngrijorare sunt mai adesea dezvăluite şi comunicate de femei, decât de bărbaţi. Dar revelarea

acestor sentimente facilitează apropierea emoţională, femeile prezentând mai multe avantaje, în acest sens, în crearea intimităţii.

4. Empatia. Bărbaţii au dificultăţi nu numai în exprimarea emoţiilor sau sentimentelor trăite, ci şi în ascultarea sau identificarea cu trăirile unei alte persoane. Aşadar, femeile au un avantaj considerabil şi în privinţa capacităţii lor de a fi empatice emoţional. Chiar dacă bărbaţii pot miza mai mult pe latura predictivă sau cognitivă a empatiei, *empatia emoţională* contribuie mai direct şi în mai mare măsură la crearea sau dezvoltarea intimităţii. Această diferenţă este consistentă, iar tendinţele sunt vizibile de timpuriu. Chiar din primul an de viaţă, fetele răspund mai rapid decât băieţii plânsului unui alt copil, deşi se pune întrebarea dacă această reacţie este rezultatul empatiei emoţionale sau nu. De asemenea, femeile descriu cu mai multă acurateţe sentimentele trăite de ceilalţi.

Chiar şi în timpul unor crize precum: moartea unui părinte, o boală, un viol sau un avort, sentimentele unei femei sunt adesea ignorate, negate sau evitate de soţul sau partenerul ei. Prin rolul de gen, bărbaţii au fost pregătiţi să rezolve problemele şi să le ţină sub control, dar femeile nu aşteaptă doar sfaturi sau soluţii practice. Deseori, bărbaţii se pot simţi confuzi sau frustraţi de faptul că ajutorul lor a fost refuzat de femeie.

5. Sensibilitatea tactilă. Nu numai sensibilitatea afectivă, ci şi cea *senzorială, mai ales tactilă,* este mai dezvoltată la femei. Aceasta posedă o vie tonalitate afectivă, permite perceperea intimă a celorlalţi şi primează în activitatea de îngrijire a copiilor. Maternitatea a contribuit la transformarea femeii într-o fiinţă mult mai tactilă decât bărbatul, din moment ce îngrijirea copilului mic a necesitat multă grijă şi delicateţe. Sarcina şi, ulterior, alăptarea copilului fac ca femeia să trăiască mai mult prin corpul ei şi să fie mai receptivă la senzaţiile care vin din interior (G. Leleu, 2003).

Femeile sunt mai capabile decât bărbaţii să se angajeze în orice formă a contactului tactil. Această diferenţă este bine stabilită în multe culturi. Fetele răspund de timpuriu mai bine decât băieţii la atingere (S. Schäfer, 1977), fapt care se menţine şi ulterior, la vârsta adultă. Femeile sunt mai dispuse să mişte picioarele în apă pe marginea unei piscine, să pipăie suprafaţa unor materiale, să atingă şi să sărute membrii aceluiaşi sex. Aşadar, mângâierile şi manifestările de tandreţe sunt tipic feminine, în timp ce strângerea mâinii şi bătutul (încurajator) pe spate sunt tipic masculine (A. Montagu, 1986).

6. Orientarea generală a activităţii psihice. Din punctul de vedere al teoriei clasice asupra masculinităţii şi feminităţii, s-ar putea considera că femeile sunt mai deschise decât bărbaţii în faţa intimităţii, datorită gândirii mai intuitive, mai subtile, mai globale (deoarece ţine, deopotrivă, de trup, inimă şi suflet) şi mai relaţională, deoarece îi ia în considerare şi pe ceilalţi. La bărbaţi gândirea ar fi mai profund raţională, logică, abstractă. Această predispoziţie a susţinut tendinţa bărbatului spre conceptualizare şi ideologii, spre depăşirea cercului intimilor şi explorarea spaţiului public (G. Leleu, 2003). Ca reprezentant al clasei dominante, bărbatul rămâne pătruns de sensul ierarhiei, al statutului şi al superiorităţii. De aceea, el nu vorbeşte despre problemele sale personale, nu-şi încredinţează secretele, nu-şi dezvăluie emoţiile. Când vorbeşte, o face pentru a informa, demonstra sau ordona, subiectele de conversaţie fiind, în principal, legate de afaceri, muncă, politică, sport sau domeniul tehnic.

Femeile, în schimb, fac conversaţie pentru a stabili o relaţie, pentru a se apropia de ceilalţi. Ele sunt mai vorbăreţe, în prim-plan apărând dorinţa de a se plasa în raporturi intime şi de interdependenţă. Interlocutorul este o persoană cu care femeia cooperează,

care trebuie susţinut şi înţeles. Relaţiile cu ceilalţi se stabilesc mai curând pe baza egalităţii şi simetriei. În cadrul cuplului, femeile comunică bucuriile şi necazurile, grijile şi secretele, discută despre cei dragi lor etc. Subiectele abordate sunt mai întâi de natură privată şi abia ulterior sunt discutate şi problemele exterioare. Totuşi, nu numai orientarea generală a activităţii psihice, ci şi *nevoile* diferite ale reprezentanţilor celor două sexe contribuie la aceste diferenţe: bărbatul caută să fie respectat, iar femeia să fie iubită.

7. *Agresivitatea şi afirmarea de sine. Comportamentul de afirmare* constituie prilejul constatării altor diferenţe. El reprezintă urmărirea pur şi simplu a propriilor interese şi dorinţe, fără ca acest lucru să se realizeze în detrimentul altora. Relaţiile intime necesită ca ambii parteneri să-şi afirme deschis sentimentele şi dorinţele. Asertivitatea nu este în mod necesar agresivă, ostilă, sau dominatoare. *Agresivitatea fizică sau verbală* interferează sau anihilează intimitatea, femeile fiind, în general, mai puţin agresive decât bărbaţii. În schimb, lipsa asertivităţii în cuplu poate sta la originea multor probleme, tensiuni sau neînţelegeri nerezolvate. Faptul că bărbaţii au fost priviţi ca activi şi încurajaţi să se afirme, iar femeile au fost ca pasive şi supuse a favorizat punerea pe prim-plan a satisfacţiei celorlalţi şi negarea sau ignorarea unora dintre dorinţele femeilor. Dacă bărbaţii tind să iniţieze mai multe contacte sociale şi să se afirme în spaţiul public, femeile tind să fie mai asertive în exprimarea iubirii şi afecţiunii faţă de prietenii apropiaţi. Atunci când o fac în spaţiul public (profesional, social, politic), femeile se pot simţi inadecvate sau prinse în capcana unui conflict de rol.

La întrebarea „sunt femeile mai înzestrate pentru relaţiile intime decât bărbaţii?", este foarte greu de răspuns. Sigur este faptul că rolurile de gen favorizează dezvoltarea anumitor trăsături şi capacităţi şi inhibă sau stânjenesc formarea altora. În acest sens, rolul de gen feminin tradiţional mai degrabă a stimulat dezvoltarea trăsăturilor necesare intimităţii, în timp ce rolul masculin mai curând a inhibat-o sau reprimat-o. Dacă prin rolul de gen femeile sunt favorizate în dezvoltarea intimităţii relaţionale, putem noi crede că bărbatul nu are o la fel de mare nevoie de intimitate? Nu ar trebui s-o facem. Pentru a atinge un nivel ridicat de intimitate diadică (mutual satisfăcătoare) este nevoie de emergenţa femeii, care îşi recunoaşte şi dezvoltă partea masculină, şi a bărbatului – dispus să-şi recunoască şi să-şi activeze partea feminină a personalităţii.

4. Diferenţele dintre intimitate şi iubire

Intimitatea reprezintă cadrul în care iubirea se poate cristaliza – atunci când nu este vorba de dragoste la prima vedere – după cum iubirea constituie contextul în care intimitatea poate deveni tot mai profundă. Aşa cum nota Perla Servan-Scheriber: „Intimitatea este locul de muncă al iubirii, cel în care aceasta creşte, în care dospeşte, după cum se spune despre coca din care este făcută pâinea. Ea este ecologia cuplului, această atmosferă care, potrivit atenţiei care i se acordă conştiinţei pe care o avem despre importanţa sa, despre subtilitatea şi fragilitatea echilibrelor sale, determină înflorirea sau, dimpotrivă, stingerea cuplului. Căci, fără intimitate, cuplul dispare sau se transformă într-un parteneriat între un bărbat şi o femeie, care asigură gestionarea cotidianului" (apud. G. Leleu, 2003, p.5).

Marea apropiere şi puternicele lor interacţiuni au făcut ca noţiunile de iubire şi intimitate să fie utilizate, adesea, interşanjabil, fapt care generează confuzia în privinţa semnificaţiei lor. Principala deosebire dintre acestea constă, probabil, în faptul că intimitatea este diadică (funcţionează numai în cadrul unei diade), în timp ce iubirea este

o atitudine personală, extrem de individuală (vezi şi capitolul următor). Sentimentul iubirii poate fi trăit şi în lipsa unui partener activ, în timp ce intimitatea este întotdeauna relaţională, interactivă. Nu orice sentiment romantic, fie el şi reciproc, presupune existenţa intimităţii. Intimitatea implică existenţa interdependenţei sau a dependenţei mutuale, pe când iubirea implică dependenţa, care poate fi reciprocă, dar nu în mod obligatoriu.

Iubirea poate fi reciprocă dar şi unidirecţională, ca în dragostea necondiţionată sau în iubirea platonică. Intimitatea implică întotdeauna reciprocitate, recompense oferite şi primite. Iubirea poate exista fără prea mult schimb şi chiar fără angajare personală (ca în cuplul de tip Tristan şi Isolda, vezi p.12). În plus, dacă sentimentul iubirii poate spori în urma respingerii de către persoana iubită, acest lucru nu se întâmplă niciodată în cazul intimităţii.

Iubirea poate să apară brusc, ca în dragostea la prima vedere, şi poate să dispară la fel de rapid. De aceea, orice angajament amoros poartă amprenta acestei particularităţi a sentimentului iubirii. Receptorul iubirii poate conta pe o securitate condiţionată. Dimpotrivă, intimitatea necesită timp îndelungat pentru a se constitui şi dezvolta, fiind atinsă în cadrul unui proces care implică angajament, implicare şi încredere. Rezultatul lui final este o securitate mai mare decât aceea bazată tipic pe iubirea pasională.

În mod deosebit, trebuie realizată distincţia dintre iubirea romantică sau pasională şi intimitate. Cea dintâi implică, cel puţin într-o anumită măsură, şi aspectul (sau scopul) sexualităţii. Intimitatea nu include în mod necesar activitatea sexuală şi nu generează reacţii fiziologice (cum ar fi creşterea ritmului cardiac, a celui respirator etc.) la fel de intense ca în iubirea romantică.

Dacă în iubire cineva poate fi romantic chiar şi cu o fantezie sau un vis, aceasta este imposibil în cazul intimităţii. Fiind un „tren emoţional de mare viteză", în iubirea romantică indivizii îşi pot „pierde uşor capul". În acest caz, ia naştere o „obsesie cognitivă" care nu apare în intimitatea bazată pe sentimentul prieteniei sau camaraderiei. Intimitatea este mai relaxată, mai consistentă şi mai controlată conştient.

Este posibil ca cineva să iubească fără a trăi intimitatea cu persoana iubită. Probabil că majoritatea indivizilor iubesc un număr mai mare de persoane decât cele cu care sunt intimi. De altfel, iubirea poate fi exprimată într-un mod non-intim, de către persoane care nu sunt intime. Prin urmare, intimitatea poate să aibă sau nu la bază sentimentul iubirii. Opusul iubirii este apatia şi indiferenţa, în timp ce opusul intimităţii este însingurarea, izolarea.

Intimitatea fizică şi psihică, construită în timp, poate favoriza instalarea iubirii. Dar iubirea poate să apară şi timpuriu într-o relaţie, iar în urma sporirii ei, intimitatea emoţională să devină unul din rezultatele ei. În societăţile de tip occidental, iubirea a devenit o condiţie prealabilă a deciziei indivizilor de a se căsători, nu şi intimitatea, despre care se discută rareori. Iubirea, în schimb, poate persista şi după terminarea relaţiei (prin deces al unuia din parteneri, separare sau divorţ), nu şi intimitatea. Dacă intimitatea emoţională reală apare cândva, aceasta se întâmplă, deseori, după căsătorie. Odată dezvoltată, intimitatea face căsnicia mai trainică, mai rezistentă, mai flexibilă. Soţii pot rămâne împreună datorită intimităţii emoţionale, intelectuale sau spirituale şi după ce atracţia sexuală şi (chiar) sentimentul iubirii au încetat să existe.

Frederick Stoller (1970) a introdus sintagma *reţelei familiilor intime*, formate din două sau mai multe cupluri conjugale/ familii care se întâlnesc frecvent şi regulat, care îşi împărtăşesc multe din problemele sau secretele lor, care se susţin în variate modalităţi şi

care se influenţează reciproc în termenii valorilor sau atitudinilor. Pentru a oferi numeroase modele copiilor şi suficiente resurse în rezolvarea problemelor, Stoller sugera că numărul de familii dintr-o asemenea reţea trebuie să fie mai mare de două, dar nu mai mult de patru, din moment ce un grup prea larg diminuează gradul de intimitate al membrilor săi şi este mai greu de menţinut. Viaţa umană este îmbogăţită atât prin experienţa singurătăţii şi intimităţii cu sine, cât şi prin intimitatea cu „celălalt semnificativ" şi prin intimitatea extinsă cu alte cupluri.

4.4. Iubirea în diadele amoroase

4.4.1. Iubirea, ca atitudine personală

În 1950, Abraham H. Maslow critica cercetătorii domeniului social pentru faptul de a fi neglijat studiul iubirii. E. Walster, G.W. Walster şi E. Berscheid (1978) au sugerat că această neglijare are cel puţin trei motive. Primul este acela de a se fi considerat că *iubirea aparţine domeniului literaturii* şi nu celui ştiinţific. În această perspectivă, s-a crezut că persoana este atrasă de o forţă misterioasă spre partenerul predestinat ei. Al doilea motiv este acela că, până nu demult, *iubirea romantică era considerată tabu.* Autorii prezentau cazul unui profesor de la Universitatea din Minnesota care, în anii '20, a fost concediat pentru că aprobase aplicarea unui chestionar vizând iubirea pasională. Deşi în 1970 iubirea devenise un subiect de studiu mai acceptabil, când psihologilor sociali Elaine Walster (Universitatea din Wisconsin) şi Ellen Berscheid (Universitatea din Minessota) le-a fost acordată prima bursă guvernamentală în scopul studierii iubirii-pasiune şi a iubirii-companie, senatorul de Wisconsin, William Proxmire, s-a arătat a fi extrem de vexat. El a ironizat public primirea acestei burse în valoare de 84.000 $ astfel: „Aduc obiecţii acestui fapt nu numai pentru că nimeni – nici măcar Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă – nu poate demonstra că a te îndrăgosti ţine de ştiinţă; sunt sigur că şi dacă s-ar cheltui de 84 de mii de ori 84 de miliarde tot nu s-ar obţine răspunsuri credibile. De asemenea, sunt împotrivă deoarece eu nu doresc să aflu acest lucru. Cred că 200 de milioane de alţi americani doresc să păstreze ceva misterios în viaţa lor..." (E. Walster, G.W. Walster, 1978, p.VIII). Al treilea motiv a fost acela că *cercetătorii, pur şi simplu, nu au ştiut cum să studieze un fenomen atât de complex.*

Dacă foarte mult timp iubirea a fost puternic idealizată (în mitologie, literatură sau film), astăzi ea este tratată în manieră mai realistă atunci când sunt analizate componentele, caracteristicile sau chiar legătura ei cu presiunile practice sau economice ale căsătoriei. Doar iubirea autentică şi mutuală permite dezvoltarea eului fiecărui partener, depăşirea şi împlinirea de sine. Funcţia esenţială a iubirii este realizarea unităţii superioare a cuplului, prin depăşirea individualităţii, a narcisismului şi egocentrismului.

Deşi a rămas destul de mult în vecinătatea simţului comun, studiul iubirii oferă astăzi şi unele certitudini ştiinţifice. Astfel, iubirea tinde să fie definită ca o *atitudine personală*, ca o predispoziţie de a simţi, gândi şi de a reacţiona comportamental faţă de o altă persoană (Z. Rubin 1973). Considerăm că aspectele-cheie ale iubirii sunt: ataşamentul, sentimentul, cogniţiile şi comportamentul.

Ataşamentul este elementul comun al iubirii conjugale, parentale sau filiale. Orice obiect al iubirii implică un anumit ataşament. Fiind fiinţe sociale, oamenii nu doresc să fie singuri. Singurătatea sau teama de singurătate motivează majoritatea indivizilor să-şi dezvolte diverse ataşamente. Ataşamentul există în diferite proporţii în toate mariajele şi,

odată dezvoltat, poate persista chiar şi după ce cuplul s-a separat sau a divorţat. Pierderea lui provoacă „teama de separare" atât la copii, cât şi la soţi. De asemenea, soţia poate rămâne ataşată de soţul ei chiar şi atunci când acesta a abuzat de ea.

Iubirea este cel mai frecvent considerată a fi un ***sentiment***, o ***stare afectivă***. Ca orice trăire afectivă, sentimentul iubirii este acompaniat de anumite modificări organice sau răspunsuri comportamentale, care diferă foarte mult de la o formă a sentimentului la alta. În iubirea-pasiune sau în cea romantică, creşterea nivelului de adrenalină, al presiunii sanguine şi a ritmului bătăilor inimii este evidentă, spre deosebire de iubirea filială. Alexander Lowen (1972) afirma că iubirea, ca sentiment, nu poate fi în întregime controlată conştient, iar sentimentele datorită orientării lor momentane nu impun neapărat obligaţii sau responsabilităţi pentru viitor.

Aspectul cognitiv al iubirii este intim legat de cel afectiv. Toate stările afective sunt ghidate de procesele informaţionale. Trăirea sentimentului de iubire faţă de partener este însoţită de gândurile cu privire la acesta. În interacţiunile cu ceilalţi, ne lămurim şi obţinem informaţii asupra propriilor noastre afecte. Altfel spus, învăţăm cognitiv despre propriile noastre trăiri afective. Oamenii percep câştigurile şi costurile reale sau potenţiale din cadrul interacţiunilor (Z. Rubin, 1973). Fanteziile cognitive pot totuşi influenţa negativ, prin îndepărtarea persoanei de realitate (spre exemplu, aceea a „persoanei perfecte", care este „una şi singura" iubire a vieţii cuiva). Conflictele dintre aspectul afectiv şi cel cognitiv al iubirii sunt destul de dese (A. Lowen, 1972). O tânără poate simţi că iubeşte şi că are nevoie de o anumită persoană, dar raţiunea îi poate spune că nu va obţine nici minimum de recompense din partea ei.

Aceasta nu înseamnă că toate stările afective sunt iraţionale şi că gândurile ar fi doar pură activitate cognitivă. Ambele pot fi reale, trăite de indivizi şi raţionale. Nu există nimic iraţional în faptul că o persoană trăieşte sentimentul de fericire în ziua nunţii sale sau cel de teamă atunci când îi este ameninţată viaţa.

Un aspect foarte important al iubirii este cel ***comportamental***. Dacă iubirea nu se exprimă în comportament, ea nu reprezintă decât cuvinte sau sentimente goale. Iubirea înseamnă *a te dărui*, dorinţa de a face totul pentru persoana iubită, ea făcând parte din categoria comportamentului de întrajutorare, altruist. În mod paradoxal, diverşi autori au constatat faptul că multe căsătorii s-au destrămat deoarece unul dintre parteneri a crezut că celălalt trebuie să-l iubească în mod altruist, să dăruiască necondiţionat, fără a primi prea mult în schimb.

În ciuda cinismului lor, ideile de inspiraţie feministă converg în considerarea iubirii mature ca fiind grija profundă şi sinceră faţă de partener, în condiţiile respectării drepturilor acestuia. Iubirea autentică nu îngăduie manipularea. Ea este mai spontană, permiţând egalitatea partenerilor (C. Safilios-Rothschild, 1977).

Unul din cele mai neglijate particularităţi ale comportamentului iubirii în lucrările de specialitate este cel privitor la modul de *a primi* iubirea. Schimburile în planul iubirii nu pot avea loc în lipsa comportamentului care să ilustreze acceptarea lor de către partener. De aceea, majoritatea oamenilor aşteaptă un comportament recompensator din partea persoanelor de care sunt iubite şi nu acceptă un astfel de comportament atunci când îl consideră a fi ne-meritat. Concepţia şi stima de sine determină nivelul capacităţii noastre de a primi manifestările de iubire. Cei care nu acceptă aceste manifestări nu pot avea o relaţie apropiată, de iubire.

În concluzie, iubirea este o atitudine personală, puternic influenţată de factorii de personalitate. Într-o definiţie mai cuprinzătoare, *iubirea este o atitudine personală care*

implică ataşamentul faţă de o altă persoană, sentimente pozitive puternice, gânduri preponderent pozitive şi predispoziţia de a reacţiona comportamental pozitiv, toate acestea fiind puternic corelate şi influenţate de normele specifice privind iubirea, dintr-un anumit context socio-cultural.

4.4.2. Teorii cu privire la iubire

1. Teoria feministă. Cercetătoarele feministe susţin că idealul tradiţional al iubirii a contribuit la menţinerea femeilor în rolul de gen tradiţional şi la dominarea lor de către bărbaţi. Iubirea romantică este un episod minunat, dar ea cere un preţ foarte mare. Ea înseamnă sfârşitul oricărei cariere începute de femeie şi plasarea ei într-o poziţie subordonată în cadrul unui sistem de schimburi de bunuri şi servicii (R. Rapp, 1982). În „bătălia celor două sexe". bărbaţii şi femeile utilizează „iubirea" ca pe o armă subtilă (C. Safilios-Rothschild, 1977). Ambii încearcă să obţină recompense de la celălalt, fără a oferi la fel de mult. În acest efort, iubirea sfârşeşte prin a fi distorsionată. Teoreticienele feministe au devenit interesate de teoria freudiană în scopul de a explica modul în care indivizii se lasă prinşi în capcana distructivă a dragostei.

Perspectiva tradiţională asupra bătăliei dintre sexe subliniază diferenţele dintre ceea ce bărbaţii şi femeile doresc de la sexul opus. În contextul ei se afirmă că bărbaţii asociază relaţia de cuplu în primul rând cu sexul, în timp ce femeile subevaluează elementul sexual, asociind relaţia cu partenerul mai ales cu ataşamentul emoţional şi intimitatea. Aceasta nu înseamnă că bărbatul şi femeia nu trăiesc *ambii* experienţa dorinţei sexuale şi a sentimentelor de iubire, ci doar faptul că le trăiesc diferit. Bărbaţii privesc adesea cu cinism ataşamentul emoţional, pe care îl consideră a fi un şiretlic feminin, iar atunci când se îndrăgostesc sunt priviţi de ceilalţi bărbaţi ca şi cum „ar fi pierdut partida" şi este probabil ca ei înşişi să simtă la fel (C. Safilios-Rothschild, 1977).

Teoreticienele feministe au încercat să explice şi relaţia complexă care există între iubire, sex şi putere. N.J. Chodorow (1978), C. Gillian (1982), L. Rubin (1983), spre exemplu, s-au aplecat asupra teoriei freudiene pentru a arăta că strategiile diferite de socializare a celor două sexe produc bărbaţi şi femei cu personalităţi fundamental diferite. Ele sugerează că educaţia exclusiv maternă face ca, pe de o parte, fetele şi, ulterior, femeile să valorizeze şi să fie dependente de relaţiile apropiate, iar pe de alta, ca băieţilor să le fie teamă de relaţiile apropiate şi de ideea dependenţei.

Alte cercetătoare apreciază că bărbaţii şi femeile definesc în maniere diferite iubirea datorită diferenţelor de putere. Bărbaţii pun semnul egalităţii între iubire şi sex sau iubire şi susţinerea, ajutarea celuilalt, în timp ce femeile o definesc prin intermediul schimburilor verbale şi al relaţiilor afective. Femeile au mai mult tendinţa de a-şi reprima nevoile sexuale şi, de aceea, ele devin mai pasive şi mai dependente (G. Greer, 1970). Acest lucru se întâmplă deoarece ambele sexe consideră că activitatea sexuală este tipic masculină (S. Firestone, 1970). În această perspectivă, doar femeile fatale şi cele „certate cu morala" sunt deschise sexual.

Totuşi, atunci când se îndrăgostesc, bărbaţii tind să fie mai romantici decât femeile îndrăgostite şi să idealizeze persoana iubită. Safilios-Rothschild (1977) arăta, în mod ironic, că bărbaţii se căsătoresc mai frecvent atunci când ei cred că iubesc (chiar dacă este vorba mai mult de dorinţa sexuală ascunsă sub imaginea idealizată a persoanei iubite), în timp ce femeile tind să fie mai prudente, alegându-şi partenerul conjugal care le poate satisface nevoile de securitate economică. Cu alte cuvinte, femeile trebuie să fie fizic atrăgătoare, dar ele trebuie să-şi controleze emoţiile în scopul de a cuceri un bărbat cu o

poziţie socială mai înaltă. Acest lucru nu a putut favoriza prea mult comunicarea sinceră din cadrul relaţiilor amoroase.

Deşi poziţia feministă pare extrem de cinică, considerând iubirea ca o „armă" subtilă într-o societate sexistă, ca o „contra-forţă" în războiul dominaţiei bărbatului asupra femeii, nu este neapărat aşa. Reprezentantele teoriei feministe recunosc faptul că iubirea presupune pasiune sexuală, idealizare romantică, afecţiune, prietenie şi altruism. Ele consideră că iubirea matură nu se poate dezvolta decât între persoane mature din punct de vedere psihologic (de diferite vârste), dispuse să-şi ofere suportul, afecţiunea şi permiţându-i partenerului un anumit spaţiu al independenţei lui.

2. Teoria schimburilor sociale echitabile. În această perspectivă, relaţiile apropiate funcţionează optim atunci când ambii parteneri consideră că au realizat un „schimb echitabil", că rezultatele obţinute sunt mulţumitoare în raport cu ceea ce au oferit (E.G. Walster, W. Walster şi E. Berschied, 1978; E. Berschied, 1985). Reprezentanţii celor două sexe nu trebuie să ofere acelaşi lucru, dar „valoarea" totală a „ofertei" lor trebuie să fie aproximativ egală. Această „valoare" poate include atractivitatea, status-ul social, trăsăturile de personalitate şi admiraţia primită din partea celorlalte persoane cu care interacţionează. Un bărbat care simte că poate găsi mai uşor noi parteneri comparativ cu iubita sau prietena lui va avea tendinţa de a părăsi relaţia. La fel, o femeie care are mai multe oportunităţi decât partenerul ei datorită faptului că este mai atrăgătoare va fi motivată să iasă din această relaţie.

Ideile altor psihologi sociali pot fi incluse în cadrul larg al acestei teorii. Indivizii se pot apropia unii de alţii şi forma cupluri aleator însă, ulterior, ei au tendinţa să graviteze mai ales spre cei cu care se potrivesc cel mai bine, cu care sunt mai compatibili. Acest proces parcurge diferite stadii în care, iniţial, sunt „asortate" trăsăturile mai superficiale pentru ca, mai apoi, să fie verificate şi alte similarităţi sau complementarităţi (C.W. Backman, 1981). Problema alegerii partenerului şi a dezvoltării sentimentului iubirii trebuie pusă în termenii personalităţii globale, conceptul central fiind acela de *compatibilitate*. Aceasta a fost definită de R.O. Blood (1962) ca fiind acordul caracteristicilor individuale dintr-o combinare în care beneficiile sunt mutuale. Compatibilitatea rezultă, pe de o parte, din similaritatea caracterială, a valorilor, a nevoilor sexuale, iar pe de alta, din dozajul similarităţii şi complementarităţii în ceea ce priveşte rolurile sexuale, maritale, celelalte nevoi sau trăsăturile temperamentale. Reuşita sau nereuşita cuplului conjugal este astfel direct proporţională cu gradul de compatibilitate.

3. Teoria ritualului. Această ultimă teorie este de inspiraţie sociologică. Pornind de la ideile lui E. Durkheim privind interacţiunile rituale, E. Goffman (1967) şi R. Collins (1975) au considerat că iubirea poate fi privită ca un ritual de mare intensitate, care include următoarele aspecte: 1. aduce indivizii faţă în faţă, 2. favorizează concentrarea atenţiei asupra unor obiecte sau activităţi comune şi excluderea celorlalţi, 3. promovează împărtăşirea unei stări emoţionale, care se dezvoltă ca un proces ritual şi 4. produce un simbol încărcat emoţional, care reprezintă sensul parţial al apartenenţei la cuplu.

În legătură cu primul element component, *interacţiunea faţă în faţă*, psihologii care l-au măsurat au conchis că intensitatea iubirii este puternic corelată cu durata interacţiunilor directe ale partenerilor (Z. Rubin, 1973).

Concentrarea atenţiei asupra aceleiaşi activităţi este esenţială în realizarea unităţii cuplului. Partenerii diadei amoroase vorbesc despre ei înşişi şi despre iubirea lor.

Activitatea sexuală necesită concentrarea ambilor parteneri: ei se privesc, se ating, contopindu-se unul în celălalt.

Iubirea autentică este o *stare emoţională împărtăşită de ambii parteneri*, dar, fără întâlnirile de tip faţă în faţă şi în lipsa unei puternice concentrări a atenţiei ambilor parteneri, sentimentul iubirii nu se poate constitui. Am văzut deja că iubirea implică în primul rând ataşament, dăruire de sine şi dorinţa intimităţii.

Dacă iubirea este un ritual de mare intensitate, atunci acest ritual trebuie să ataşeze sentimentele şi stările motivaţionale unor embleme care să le reprezinte. Iubirea este (re)cunoscută prin *simbolurile* ei: inima, inelul de logodnă sau verighetele, cadourile pe care persoanele ce se iubesc şi le oferă. Ele sunt semnele sentimentelor împărtăşite, servind la conservarea lor şi la stabilirea graniţelor dintre parteneri şi lumea exterioară lor (R. Collins, 1975).

În perspectiva acestei teorii se consideră că idealizarea reciprocă a partenerilor se produce mai ales în faza timpurie a relaţiei lor de cuplu. Ulterior, fiecare partener dobândeşte o imagine mai realistă asupra celuilalt. Membrii cuplului descoperă, treptat, că nu pot petrece tot timpul împreună, după cum nu pot ignora la nesfârşit lumea exterioară. Dar nu se menţionează faptul că iubirea poate persista mult timp, chiar dacă la o altă intensitate. Iubirea ca ritual de mare intensitate este practic identică cu iubirea-pasiune, în care accentul cade pe satisfacţia sexuală.

4.4.3. Iubirea romantică *versus* iubirea matură

Iubirea romantică: între mit şi realitate. Multă vreme, s-a crezut că iubirea romantică apare la prima vedere, impresie puternic întreţinută prin literatură, industria filmului sau muzică. „Dragostea la prima vedere" pare să fie mai frecventă în cazul primelor cristalizări amoroase adolescentine, iar atunci când apare şi după vârsta adolescenţei, ea se grefează, cel mai adesea, pe fundalul psihologic al unei anumite imaturităţi afective. Cu cât implicarea emoţională romantică este mai intensă la începutul relaţiei, cu atât şansele ca ea să dea naştere unei relaţii durabile sunt mai mici. De asemenea, cu cât iubirea iniţială este mai intensă, cu atât mai rapidă şi mai dramatică va fi destrămarea relaţiei. Aceasta deoarece dragostea la prima vedere este în mare măsură centrată pe atracţia fizică şi pe imaginile puternic idealizate. Rarele excepţii de la aceste generalizări ajută la menţinerea vie a credinţei în existenţa ei.

M.-N. Schurmans şi L. Dominicé (1997), de pildă, au analizat povestirile unor persoane care au cunoscut „o dragoste la prima vedere" şi au indicat că ele se cristalizează în jurul mitului „focului înghetat", marcat de interdicţia socială ce a inspirat marile opere clasice: Tristan şi Isolda, Romeo şi Julieta etc. (apud G. Dubar, 2003, p.81). Naraţiunile subiecţilor au vizat cazurile în care această dragoste a dus la o relaţie durabilă (conjugală sau nu), ca urmare a unui proces de „domesticire a iubirii nebuneşti", proces de socializare analog trecerii de la „starea născândă" la relaţia conjugală marcată de confortul psihologic al rutinei.

De regulă, iubirea nu „cade" asupra îndrăgostitului, ci se dezvoltă treptat în cadrul interacţiunilor succesive şi a sporirii progresive a gradului de intercunoaştere. Totuşi, iubirea romantică este considerată aproape exclusiv ca „emoţie intensă, euforică", importanţa aspectelor sale comportamentale şi cognitive fiind semnificativ diminuată. Din moment ce societatea promovează idealurile romantice şi socializează indivizii pentru a se îndrăgosti, *starea de a fi îndrăgostit este, în sine, recompensatoare*. Cu alte cuvinte, iubirea romantică este, în parte, propria sa recompensă.

Analizând modul de tratare al iubirii romantice (spre deosebire, de exemplu, de iubirea părintească) în scrierile literare şi filosofice, Z. Rubin (1970, 1973) a identificat două teme comune: aceea a nevoii puternice de partener şi cea a grijii şi dăruirii faţă de partener. Ulterior, la Universitatea din Michigan, el a realizat un număr de 182 de interviuri şi a studiat în condiţii de laborator comportamentul a trei categorii de cupluri: foarte îndrăgostite, puţin îndrăgostite şi aleator formate. Supunând rezultatele obţinute analizei factoriale, Rubin a extras trei componente ale iubirii autentice:

- ***Ataşamentul*** sau ***nevoia de asociere şi de dependenţă***, care indică existenţa unui ataşament fizic sau emoţional faţă de un alt individ, care poate lua forma dorinţei puternice de a fi în prezenţa persoanei iubite sau de a avea un contact sexual cu aceasta. Această nevoie puternică de altul poate conduce la o interdependenţă absolut normală în cadrul iubirii, care asigură durabilitatea legăturii şi consacrarea ei.

- ***Dăruirea de sine*** sau ***predispoziţia de a oferi securitate***, care se exprimă prin dorinţa de a fi pentru celălalt, de a-i satisface nevoile, de a-l sprijini şi susţine, înainte de a fi pentru sine. Dăruirea de sine nu are legătură cu pulsiunile egocentrice sau cu datoria impusă de conştiinţa morală. În literatura romantică, acest factor al iubirii ia forma loialităţii şi dedicării întru totul persoanei iubite.

- ***Intimitatea*** sau ***exclusivitatea şi absorbţia în celălalt*** vizează nevoia de fuziune cu o *anumită* persoană şi nu cu altcineva, dorinţa de a-i comunica sentimentele şi gândurile intime. Ea este diferită de alte sentimente pozitive – admiraţie, prietenie sau afecţiune – ce nu presupun nici exclusivitate şi nici absorbţia în celălalt.

În cursul experimentelor de laborator, acest ultim factor a apărut în ceea ce Rubin a numit „contemplare mutuală" a cuplurilor foarte îndrăgostite (care vizează faptul că partenerii se privesc mai intens şi mai frecvent decât în alte cupluri) şi în „concentrarea mutuală" din cadrul acestora (care sugerează faptul că privirile unui partener spre celălalt şi invers au loc simultan).

Pe baza celor trei componente, Rubin a construit o *scală de măsurare a iubirii*. Dacă iubirea reflectă sentimentele noastre de ataşament, dăruire şi intimitate, simpatia trimite la alte componente precum: persoana-ţintă apare ca fiind plăcută, este privită cu admiraţie şi respect, ca fiind competentă, responsabilă, matură, realistă. Pe baza acestora, Rubin a realizat şi o *scală a simpatiei*, care indică modul în care noi percepem persoanele plăcute, cu care interacţionăm în diferite activităţi. În forma lor prescurtată, aceste scale cuprind câte 9 itemi fiecare, itemii ambelor scale cuprinzând 9 trepte, 1 indicând răspunsul complet fals şi 9 indicând răspunsul în întregime corect. În lucrarea sa din 1973, Rubin a cerut unui număr de subiecţi să completeze scala iubirii şi cea a simpatiei pentru partenerul intim şi pentru un prieten de sex opus. Rezultatele au indicat faptul că scorurile medii ale simpatiei faţă de parteneri şi faţă de prieteni erau de aproximativ 60, în timp ce scorurile medii ale iubirii resimţite faţă de parteneri erau de 65, faţă de 40, în cazul prietenilor.

Presupunând o extraordinară tensiune emoţională, iubirea romantică – studiată de Rubin – este specifică tinerilor îndrăgostiţi. Ea debutează cu atracţia interpersonală, continuă cu dezvoltarea unei relaţii intime (ce presupune, cum am văzut deja, creşterea interdependenţei dintre parteneri şi trăirea satisfacţiei depline în doi) şi poate sfârşi cu decristalizarea afectivă şi disoluţia cuplului erotic sau cu transformarea ei treptată într-un alt tip de iubire: iubirea matură (I. Mitrofan şi C. Ciupercă, 1997).

Indivizii au început să asocieze mai puternic iubirea romantică cu sexualitatea şi căsnicia abia în decursul secolului al XX-lea. Actualmente, percepţia colectivă a devenit

mai confuză: deşi mai există indivizi care cred că iubirea romantică este o condiţie prealabilă a căsătoriei şi că sexualitatea trebuie realizată după consfinţirea legală a cuplului, comportamentul sexual a devenit mai frecvent înainte de căsătorie şi există o creştere a toleranţei sociale faţă de această tendinţă. Pe de o parte, sexualitatea nu mai este rezervată astăzi persoanelor căsătorite, iar în alegerea partenerului criteriul afectiv tinde să fie estompat prin potenţarea altor criterii.

MitURILE iubirii romantice

Oamenii consideră iubirea romantică drept una din cele mai importante forme ale iubirii. De aceea, în legătură cu aceasta s-a născut şi o serie de false credinţe sau mituri (Emily Marlin, 1984). Iată câteva dintre cele mai răspândite:

1. *Iubirea cucereşte totul.* Deşi cel mai frecvent motiv al căsătoriei este iubirea, un număr mare dintre căsătorii sfârşesc printr-un divorţ. Aceasta înseamnă că iubirea nu învinge chiar totul. De altfel, cei care vor să trăiască sentimentul iubirii romantice la maximum recunosc că acesta nu durează foarte mult. O afirmaţie mai realistă ar fi: „Iubirea este oarbă" sau „Totul este admis în iubire şi în război". Credinţa în caracterul atotputernic al iubirii favorizează proliferarea expectanţelor nerealiste şi minimalizarea motivelor de insatisfacţie sau a problemelor apărute în relaţia curentă.
2. *Există o singură iubire adevărată în viaţă, şi numai una.* Femeile vorbesc, uneori, de „prinţul în armură strălucitoare" pe care îl aşteaptă, de partenerul perfect care le va putea satisface toate nevoile şi aşteptările. În realitate, nimeni nu poate satisface toate nevoile altcuiva. O relaţie este mai satisfăcătoare atunci când persoana face distincţie, în fiecare moment, între trebuinţele sale prioritare şi cele secundare, partenerul reuşind să le satisfacă în mare măsură pe cele dintâi. În plus, majoritatea indivizilor se îndrăgostesc de mai multe persoane în decursul vieţii lor (unii afirmă că au fost îndrăgostiţi de două sau mai multe persoane în acelaşi timp, iar alţii se îndrăgostesc de altcineva pe măsură ce se decristalizează iubirea lor faţă de partenerul din acel moment.
3. *Iubirea schimbă oamenii* este o credinţă mai larg răspândită printre femei. În această situaţie, persoana va alege cel mai adesea pe cineva care are unele probleme care vor dispărea însă, graţie iubirii oferite în căsătorie. Persoanele care cultivă acest mit tind să-şi aleagă sufletul pereche dintre alcoolici, consumatorii de droguri, dependenţii de jocurile de noroc, care au valori diferite şi care, în general, tind să-şi exploateze partenerul. Or, dragostea rareori reuşeşte să schimbe oamenii. Nu este suficient ca cineva să fie iubit pentru a se schimba, este nevoie ca persoana să conştientizeze că trebuie să se schimbe, să dorească acest lucru cu putere şi să acţioneze în acest sens.
4. *Atracţia sexuală puternică este indiciul marii iubiri.* Există numeroase cupluri care, sub imperiul emoţiilor şi nevoilor care se cer urgent satisfăcute, cred că o compatibilitate sexuală este suficientă pentru ca iubirea să persiste. Multe din cuplurile care divorţează de timpuriu descoperă cât de puţine lucruri au în comun, cât de multe diferenţe şi divergenţe apar cu fiecare nouă zi. Deşi acordul sexual este un factor esenţial al înţelegerii conjugale, dialogul conjugal nefiind posibil la toate nivelurile şi în toate chestiunile decât atunci când se bazează pe acest acord, nu trebuie uitat faptul că armonia sexuală apare şi este mai uşor menţinută atunci când există factorii psihologici şi afectivi ai înţelegerii reciproce. În lipsa lor, atracţia sexuală descreşte, iar iluzia iubirii se risipeşte rapid.
5. *În iubire, să nu spui niciodată „îmi pare rău".* În realitate, oamenii care iubesc şi care au un anumit sentiment al securităţii personale sunt capabili să-şi recunoască greşelile şi să spună că le pare rău. Dar există numeroşi indivizi care nu acceptă să renunţe la controlul personal, cărora le lipseşte încrederea şi stima de sine necesare pentru a admite acest lucru.
6. *Iubirea este un miracol.* Persoanele care cred în acest mit tind să considere că „destinul" este responsabil de locul şi persoana de care se vor îndrăgosti. Dar *noi* suntem responsabili de ceea ce ni se întâmplă. De aceea, iubirea nu apare din senin şi, dacă ştim cum, putem să o facem să apară. Aceasta înseamnă că, „îndrăgostirea" nu este un act pasiv, ci unul prin excelenţă activ.

7. *Mitul prinţului (sau prinţesei) care se îndrăgosteşte de fata săracă (băiatul sărac).* Este romantic să credem că diferenţele mari de clasă socială nu sunt bariere în dragoste. Povestirile de acest tip sunt puternic dramatizate începând de la poveştile pentru copii şi până la cele pentru adulţi (romanele romantice). În viaţa reală, ele sunt însă extrem de rare. Similaritatea socio-culturală constituie mult mai adesea premisa de bază a apariţiei iubirii.

8. *„Şi au trăit fericiţi până la adânci bătrâneţi"* este poate cel mai dulce mit cu privire la iubirea romantică. În realitate, nu există nici o garanţie că lucrurile vor evolua constant pozitiv, odată ce iubirea a apărut. Aşa cum relaţiile aranjate din interes pot da naştere unei profunde afecţiuni între parteneri, „cuplurile formate din pasiune sunt capabile să se distrugă cu patimă, dacă le lipseşte înţelepciunea de a-şi întreţine cu grijă relaţia de iubire sau dacă circumstanţele nu le permit acest lucru" (B. Sichtermann şi G. Schwotzer, 2001, pp.11-12). Iubirea romantică se poate transforma în resentimente, în ură şi violenţă. De aceea, acolo unde importanţa iubirii romantice este prea mult întărită, relaţiile amoroase devin mai fragile. Emoţiile apar şi dispar cu mare viteză. Indivizii care se confruntă cu cele mai multe probleme sunt, se pare, cei care aşteptă un partener care să-i facă fericiţi, ei înşişi fiind incapabili să obţină fericirea prin propriile acţiuni.

9. *Iubirea este, ea însăşi, un mit.* Această credinţă este proprie celor mai pesimişti şi mai negativişti indivizi. Este cert faptul că numeroasele aspecte sau forme ale iubirii sunt cele care favorizează apariţia şi menţinerea acestor mituri. De fapt, iubirea este *o realitate*, ale cărei aspecte şi dimensiuni trebuie cât mai bine înţelese.

Dacă uneori se subliniază faptul că iubirea romantică apropie emoţional indivizii şi îi menţine uniţi în perioada de debut a căsătoriei, îndeplinind o funcţie pozitivă pentru indivizi, pentru cupluri şi pentru societate, alteori se insistă asupra efectelor sale negative. Criticii ei au sugerat faptul că accentul pus pe iubirea romantică favorizează promovarea expectanţelor nerealiste, a instabilităţii căsătoriei şi a suferinţei individuale şi societale. Denis de Rougement afirmă că, „persoanele care se îndrăgostesc tind să ignore factorii care contribuie la succesul unei relaţii, precum: similaritatea etnică, religioasă şi categoria socială" (apud V.J. Derlega şi L.H. Janda, 1978, p.283). Cu toate acestea, din moment ce majoritatea cuplurilor împărtăşesc categoria socială de provenienţă, rasa, vârsta apropiată, religia şi acelaşi nivel de educaţie, de inteligenţă, înseamnă că alegerea partenerului marital (sau nonmarital) nu se realizează la întâmplare. Acest fapt reflectă, de altfel, puternica nevoie de omogenitate a societăţii.

Din moment ce iubirea romantică are, în mod potenţial, efecte eruptive importante asupra stratificării sociale şi a structurilor de rudenie, asupra moştenirii, puterii şi onoarei familiale, societatea a dezvoltat o serie de *mecanisme de control social al iubirii.* Unul dintre cele mai simple mijloace este obiceiul căsătoriilor aranjate de la naştere sau dinainte de pubertate, deoarece ataşamentele emoţionale puternice apar foarte rar înainte de această perioadă/vârstă (de exemplu, la sfârşitul secolului al XIII-lea, Dante Alighieri a fost logodit de la 8 ani, timp de 12 ani, cu Gemma Donati, cu care s-a şi căsătorit. Presupusa sursă de inspiraţie pentru frumoasa Beatrice, pe care se pare că a întâlnit-o prima dată la vârsta de 9 ani, a fost de timpuriu măritată cu un bancher în vârstă, notau B. Sichtermann şi G. Schwotzer (2001)). Alte mijloace utilizate în mediile tradiţionale sunt: cel al limitării categoriei partenerului eligibil, menţinerea izolată a tinerilor de potenţialii parteneri, supravegherea apropiată a adolescenţilor (în mod deosebit, grija pentru castitatea fetelor).

Efectul Romeo şi Julieta

În mod ironic, sentimentul romantic poate să crească în urma opoziţiei (părinţilor, de regulă) la menţinerea tânărului cuplu. Atunci când familiile îndrăgostiţilor se opun cu putere tânărului cuplu, efectul

acestei intervenţii este cel contrar dorinţei părinţilor. Opoziţia pare să întărească şi să sporească sentimentul iubirii romantice. Astfel, implicarea şi opoziţia deschisă a părinţilor în relaţiile amoroase ale copiilor tind să sporească dorinţa tinerilor de a menţine relaţia cu partenerul romantic. Cu cât lumea întreagă pare să se opună mai mult relaţiei lor, cu atât mai mult tinerii vor dezvolta un *in-group* romantic, care să lupte *cu out-group*-ul ostil alegerii lor. Amestecul părinţilor tinde să producă, notau E. Walster şi G. W. Walster (1978, p.86), un „efect de bumerang". Este important de notat şi faptul că, atunci când părinţii se retrag sau când intervin tot mai puţin, interesul îndrăgostiţilor - unul pentru celălalt - începe să scadă.

Efectul se inversează însă după căsătoria tinerilor, intervenţia şi opoziţia părinţilor conducând la slăbirea sentimentului iubirii şi nu la întărirea lui. Dacă atitudinea defavorabilă a părinţilor faţă de partenerul marital al copilului lor se manifestă puternic şi constant, ea poate provoca slăbirea legăturii conjugale a tânărului cuplu şi disoluţia acestuia.

Şi în societăţile de tip occidental, în care iubirea romantică este încurajată şi considerată o condiţie prealabilă a căsătoriei, în care alegerea este *formal* liberă, funcţionează mecanisme (mult mai fine) ale controlului social. Acesta din urmă este adesea indirect, exercitându-se prin alegerea zonei rezidenţiale, a cartierului în care familia locuieşte sau a şcolii/universităţii pe care copilul o urmează. De asemenea, în afara părinţilor, o altă sursă a controlului social se află în prietenii individului. Aceştia evaluează şi critică, adesea, persoana aleasă, indiferent dacă au fost sau nu întrebaţi. În concluzie, nici o societate, nici cele mai democratice, nu îngăduie alegerea liberă, în întregime, a partenerului.

În orice societate, cu cât piedicile sau barierele sunt mai numeroase, cu cât mecanismele controlului social sunt mai numeroase şi mai rigide, cu atât mai mult cresc şansele ca iubirea romantică să devină mai profundă, dorinţa mai puternică, curajul şi forţa deciziei mai mari. Cresc, din păcate, şi şansele ca pasiunea să nască suferinţa distrugătoare, ruina sentimentală şi vieţile distruse.

Iubirea matură Iubirea îndelung cristalizată şi maturizată se caracterizează prin stabilitate, respect, admiraţie, încredere, ataşament, autoasumarea obligaţiilor şi grijă faţă de celălalt. Ea poate susţine în mod optim o relaţie durabilă şi angajamentul existenţial pe termen lung. Dacă iubirea romantică este trăită într-un registru foarte ridicat de intensitate, în care accentul cade mai curând pe fuziune, în iubirea matură autentică intensitatea trăirii afective este moderată, iar accentul este pus pe autonomia psihologică. Ea ar trebui să fie fundamentul legăturii maritale durabile.

C.T. Hill, Z. Rubin şi L.A. Peplau (1976) subliniau importanţa similarităţii în alegerea partenerului marital, în cadrul „modelului re-filtrării". Astfel, dacă în relaţiile pre-maritale timpurii indivizii utilizează un filtru relativ grosier (vizând, de exemplu, atractivitatea fizică sau similaritatea inteligenţei şi a scopurilor educaţionale), deciziile mai importante cu privire la continuarea relaţiei sau cu privire la stabilirea partenerului marital pun în funcţiune un filtru mai fin. Odată cu relaţia mai profundă şi cu asumarea viitorului comun, indivizii doresc, probabil, şi similaritatea altor variabile pe care le consideră importante: scopurile profesionale, valori şi atitudini, dorinţa de a se căsători, de a avea copii etc. Chiar şi atunci când indivizii nu sunt foarte similari din punctul de vedere al unui factor important (al credinţei religioase, de pildă), alte variabile pot fi aduse în prim-plan şi considerate ca fiind mai importante (formarea profesională şi scopurile personale). Totuşi, aşa cum arătam anterior, complementaritatea este extrem de importantă în succesul pe termen lung al relaţiei conjugale.

Referindu-se la iubirea conjugală matură, R. Mucchielli (1974) a selectat *patru caracteristici specifice acesteia*:

1. *Orientarea spre viitor* care implică intenţionalitatea şi voinţa construirii şi consolidării vieţii în doi. Prin această caracteristică iubirea conjugală este speranţă şi temporalitate.

2. *Nevoia de a crea* vizează realizarea unui cămin, a celorlalte bunuri comune, conceperea şi educarea copiilor. Dorinţa de a avea copii cu o anumită persoană este specifică iubirii maritale, iar atunci când satisfacţia sexuală devine scopul exclusiv, sunt parţial negate dorinţa de a crea, durata legăturii şi viitorul ei.

3. *Acceptarea unei transcendenţe* aceea a unităţii superioare a cuplului. Unitatea cere efort voluntar şi abandonarea unei părţi a egocentrismului. Această caracteristică este prezentă şi în uniunea liberă sau concubinaj. Acceptarea depăşirii eului egocentric trece prin unitatea personală şi prin acceptarea de sine.

4. *Co-responsabilitatea* sugerează faptul că iubirea conjugală nu este acuzatoare şi nu comportă satisfacţii solitare sau disimulate. Partenerii se simt co-responsabili pentru rezultatele tuturor acţiunilor lor, începând cu cele ale activităţii sexuale şi terminând cu consecinţele deciziilor riscante.

Am văzut care sunt componentele iubirii ce favorizează evoluţia cuplului spre căsătorie şi menţinerea relaţiei maritale şi care sunt caracteristicile distincte specifice iubirii conjugale mature. În continuare, ne oprim asupra a ceea ce nu este sau nu ar trebui să fie iubirea conjugală, altfel spus, asupra unora dintre definiţiile sale negative (apud R. Mucchielli, 1974):

- *Iubirea conjugală nu este iubire-pasiune.* Dacă iubirea-pasiune este subită, dureroasă şi adesea tragică, cea conjugală este activă, fericită şi optimistă. Iubirea-pasiune (afectivă şi sexuală) tinde să se menţină şi în solitudine, ea hrănindu-se din aşteptările nefericirii. Atunci când satisfacţia sexuală constituie scopul unic, cuplul nu mai trăieşte decât clipa, de dragul ei. Cuplul se confundă cu plăcerea, având sentimentul înaintării în vid.

Mitul lui Tristan şi Isolda pare să fi contribuit cel mai mult la răspândirea ideii potrivit căreia adevărata dragoste este iubirea-pasiune. El a inspirat întreaga literatură romantică, care a favorizat apariţia unei nostalgii a acestei forme de sentiment şi, concomitent, devalorizarea iubirii conjugale.

- *Iubirea conjugală nu este alienantă.* Sub influenţa psihanalizei, mariajul a fost înţeles ca o alienare a individului, ca o formă de depersonalizare intolerabilă. În acest context, realizarea de sine, apărută din satisfacerea fără oprelişte a nevoilor Sinelui, este împiedicată de conştiinţa morală (instanţă represiv-agresivă, de inspiraţie socială). Astfel, orice sacrificiu de sine, orice dependenţă apar ca fiind constrângătoare, devenind preferabilă evitarea lor în numele libertăţii individuale (W. Reich).

În realitate, iubirea conjugală trebuie definită prin intermediul cuplului şi a unităţii sale, în permanentă devenire.

- *Iubirea conjugală nu este o repetiţie permanentă a trecutului personal.* Maturitatea afectivă ar trebui să debaraseze individul de atitudinile infantile, egoiste, egocentrice sau de laşitatea în faţa responsabilităţilor care trebuiesc asumate. Căsătoria reprezintă o viaţă nouă, o detaşare de trecut, ce nu ar trebui să continue să se impună insistent, spre exemplu, prin autoritatea mamei soţului sau soţiei. Iubirea este îndreptată spre viitor şi nu spre trecut, iar cuplul în care partenerii nu au capacitatea de a-şi depăşi trecutul personal este pus sub semnul întrebării.

Iubirea parentală *versus* iubirea filială

Iubirea reprezintă şi unul din elementele esenţiale ale relaţiei dintre părinţi şi copii. Ea constituie nucleul bunei funcţionări a sistemului familial şi fundamentul proceselor familiale. Întrebaţi ce simt pentru copiii lor, majoritatea părinţilor răspund: iubire. La fel, copiii afirmă că simt pentru părinţii lor, în primul rând, sentimentul iubirii.

W. R. Burr şi colaboratorii săi (1993) au elaborat un model al *iubirii familiale* care include următoarele componente: *altruismul reciproc, prietenie, recompense şi schimburi mutuale, angajare altruistă şi individualism şi iubirea maternă*. Conform concepţiei lor, caracteristicile iubirii necesare funcţionării armonioase a individului şi a familiei sunt: orientarea spre ceilalţi, spre acţiune, caracterul ei necondiţionat şi durabil. Complexitatea iubirii familiale şi parentale nu are probabil egal, ca bază a dezvoltării armonioase a copiilor şi a sistemului familial mai larg. Totuşi, gradul în care este ea resimţită şi exprimată poate avea efecte diferite. Se ştie faptul că, în numele aceleiaşi iubiri pentru copiii lor, părinţii pot da curs conduitelor remarcabile, ca şi unora dintre comportamentele cele mai distructive. Astfel, iubirea sufocantă – ca parte a supraprotecţiei parentale – conduce la dependenţă ridicată şi la diminuarea maturităţii copilului (M. Bowen, 1978), după cum iubirea iraţională şi excesivă poate împiedica progresul adolescentului şi tânărului spre autonomie şi individualism (D. Baumrind, 1978). Alţi autori consideră că nivelul ridicat al afecţiunii parentale favorizează prea mult dezvoltarea conformismului şi a dependenţei la fete (D. Baumrind, 1980). Insuficienta iubire parentală are consecinţe cel puţin la fel de nefaste.

Iubirea resimţită de un părinte nu este consecinţa automată a naşterii copilului şi a tranziţiei spre parentalitate. Într-un studiu prezentat de D.A. Bodman şi G.W. Peterson (1998, p.211), un număr de 97 de tinere mame au fost întrebate când au simţit pentru prima dată iubirea pentru copilul lor. Două treimi au răspuns că au simţit emoţia iubirii în timpul sarcinii sau la naşterea copilului, iar o treime au răspuns că nu au trăit acest afect decât după o săptămână sau chiar mai mult de la naşterea copilului. Aşadar, iubirea parentală apare ca o rezultantă a interacţiunii factorilor biologici cu cei ai experienţelor trăite în cadrul primelor relaţionări cu copilul. Părinţii şi copiii interacţionează verbal, paraverbal sau nonverbal în mod complementar şi mutual.

Odată cu creşterea copilului, iubirea pe care părinţele i-o comunică prin căldură şi încredere facilitează dezvoltarea stimei de sine. Iubirea, considerată a fi suportul parental al dezvoltării copilului, îi sugerează copilului că este o persoană bine valorizată. În răspuns, copilul poate dori mai mult să se identifice cu părinţii, să răspundă expectanţelor acestora, să-şi interiorizeze atitudinile şi valorile lor, să accepte în mai mare măsură îndrumarea parentală.

Copiii care primesc suficientă iubire parentală au şanse mai mari de a fi competenţi social, graţie legăturii continue şi echilibrate dintre părinţi şi copii, graţie evoluţiei acestora din urmă spre autonomie (G.W. Peterson şi G.K. Leigh, 1990). Atunci când această bază securizantă a iubirii îi lipseşte copilului, există şanse mai mari ca el să sufere sentimente de abandon, ostilitate, agresiune şi diminuarea încrederii în sine, de incapacitatea oferirii răspunsului emoţional adecvat şi de relaţii perturbate cu co-vârstnicii.

Iubirea parentală rămâne o forţă puternică şi după ce adolescenţii sau tinerii maturi părăsesc căminul părintesc. Vizitele, asistenţa mutuală sau telefoanele permit împărtăşirea iubirii la distanţă mai mică sau mai mare. Unii autori au indicat faptul că există o îmbunătăţire a relaţiei părinte-copil odată cu tranziţia adolescentului spre vârsta tânără şi adultă (D.A. Bodman şi G.W. Peterson, 1998).

Dacă majoritatea lucrărilor au avut ca obiect de studiu iubirea parentală, studiile realizate din perspectiva teoriei sistemelor au oferit o nouă direcţie de cercetare: iubirea pe care copiii o resimt şi o exprimă faţă de părinţii lor. Ştim, astăzi, că de modul în care copiii îşi exteriorizează iubirea faţă de părinţi depinde gradul în care aceştia din urmă valorizează procesul creşterii şi educării copiilor şi nivelul satisfacţiei trăite în decursul acestui proces.

De la cele mai fragede vârste, copiii răspund expresiilor parentale de afecţiune în mod reciproc, cu ajutorul propriilor lor comportamente afective şi de căutare. Iubirea copiilor poate afecta comportamentul şi răspunsurile părinţilor, incluzând atât gradul în care iubirea părintească este exprimată, cât şi strategiile educaţionale utilizate. Din păcate, iubirea filială este prea puţin studiată, iar întrebările pe care aceasta le ridică sunt, în continuare, mai numeroase decât răspunsurile pe care le avem.

4.4.4. Tipurile de iubire sau atitudinile faţă de iubire

În efortul de a înţelege conceptul de iubire, cercetătorii relaţiilor apropiate au încercat să identifice numeroasele componente şi tipuri sau laturi ale iubirii. Modul în care iubim este influenţat de personalitatea noastră, dar un individ poate iubi diferite persoane în moduri diferite. Mai mult, din moment ce relaţiile interpersonale sunt dinamice şi nu statice, un individ poate iubi chiar o singură persoană în moduri diferite, pe parcursul stadiilor ciclului vieţii.

R. Sternberg (1986) a propus teoria trifaţetată a iubirii, ce explică diferitele tipuri de dragoste prin combinarea celor trei componente de bază ale iubirii: *pasiune*, *angajament* şi *intimitate*. Atunci când toate cele trei dimensiuni sunt pronunţate şi în relativ egală măsură prezente suntem în faţa *iubirii complete*, a iubirii profunde, substanţiale şi pline de dorinţă. Predominarea pasiunii şi angajamentului dă naştere *iubirii naive*, predominarea pasiunii şi intimităţii apare în *iubirea romantică*, iar preponderenţa angajamentului şi intimităţii se regăseşte în *iubirea asociativă*. Atunci când pasiunea este puternic dominantă în raport cu angajamentul şi intimitatea, nu putem vorbi decât de *infatuarea* produsă de egocentrism şi iubirea (excesivă) de sine (ca în iubirea unui adolescent faţă de profesoara sa sau a adolescentei faţă de un idol rock etc.). Predominarea angajamentului ne pune în faţă *iubirii vide*, golite de conţinut, aşa cum apare ea uneori în căsătorie, în cazul soţilor care rămân împreună de dragul copiilor, de „gura lumi", din motive economice etc. În fine, atunci când intimitatea domină puternic pasiunea şi angajamentul, pur şi simplu *ne place* să fim cu persoana în relaţie cu care intimitatea s-a dezvoltat, aşa cum ne place compania unui prieten.

Un alt exemplu este cel al lui B. Fehr (1988), care a încercat să studieze prototipul conceptului de iubire prin investigarea sub-tipurilor iubirii. Trăsăturile centrale menţionate în definiţia conceptului au fost încrederea, sprijinul, onestitatea, prietenia şi respectul. Ulterior, B. Fehr şi J.A. Russell (1991) au ajuns la concluzia că noţiunile preferate celorlalte subspecii ale conceptului de iubire sunt *iubirea maternă* şi *iubirea prietenească*.

Încă din 1973, J.A. Lee a identificat şase tipuri diferite de iubire sau atitudini diferite faţă de iubire şi relaţiile romantice, acceptate de un număr mare de cercetători. Aceste atitudini sunt: *erotică* (iubirea-pasiune, intensă), *ludică* (iubirea-joc), *storgică* (iubirea prietenească), *pragmatică* (iubirea practică), *„maniacă"* (iubirea dependentă) şi *agapică* (iubirea altruistă). Pe baza acestei tipologii C. Hendrick şi S. Hendrick (1986) au dezvoltat Scala Atitudinii faţă de Iubire (Love Attitudes Scale), care permite măsurarea în cazul fiecărui individ a ponderii fiecărei atitudini şi evidenţierea dominantelor.

Pe baza teoriei lui J.A. Lee, cele şase atitudini faţă de iubire vor fi prezentate în termenii sentimentelor, gândurilor şi schimburilor comportamentale.

Iubirea erotică este una *idealistă*, întrucât lipseşte percepţia realistă a partenerului, a propriei persoane, a relaţiei şi situaţiei. Ea are la bază imagini false sau naive. Persoanele care iubesc în acest mod au tendinţa „de vedea lumea în roz", de a fi foarte romantice şi *pasionate*. Iluziile, idealizarea partenerului sunt frecvente şi datorită faptului că implicarea puternică emoţională şi sexuală este, adeseori, timpurie. În ciuda obstacolelor care pot să apară la un moment dat, indivizii la care această atitudine este dominantă simt că iubirea lor poate depăşi orice dificultate, iar fanteziile de salvare a partenerului care prezintă probleme de personalitate sunt frecvente. Unii idealişti cred că

pot avea mai mulţi iubiţi în acelaşi timp. Aceste persoane se îndrăgostesc, adesea, de visele şi fanteziile lor.

Acest tip de iubire este mai des întâlnit la adolescenţi, dar nu lipseşte nici la vârsta adultă. Adolescenţii, de exemplu, se proiectează într-o lume imaginară, în care schimburile cele mai imposibile cu vedetele din domeniul filmului, muzicii sau sportului par realizabile. În cadrul acestor reverii, recompensele intrinseci (sau anticiparea celor extrinseci) sunt construite imaginar, în ciuda evidenţei contrariului. Specificul acestui tip de iubire constă în faptul că implică unele iluzii cognitive combinate cu sentimente foarte intense, dimensiunea comportamentală putând fi minimală (ori preponderent sexuală) sau nulă (atunci când ea este „realizată" la nivelul fanteziilor).

Iubirea ludică sau iubirea ca joc este specifică persoanelor cu libido flotant, care sunt predispuse la infidelitate. Preferând mai multe relaţii concomitent, îndrăgostitul ludic refuză să devină prea dependent sau să-i permită celuilalt să se ataşeze prea mult de el. În iubirea ludică, plăcerea apare din joc sau distracţie şi mai puţin din actul sexual. De altfel, aceste persoane pot avea relaţii sexuale numeroase, fără prea mult ataşament. Au o imagine bună de sine, susţinută de felul plăcut de a fi şi de „cuceririle" lor numeroase.

Ludicul nu este preocupat de cunoaşterea partenerului şi de autodezvăluirea propriei persoane, fiind dornic de variaţie, fantezie şi seducţie. Deşi preferă să aibă un bun control asupra stărilor sale afective, iubirea în sine este valorizată. El tinde să atragă persoane dependente, a căror nevoie de altul poate fi rapid satisfăcută, dar pentru o perioadă scurtă de timp. Atunci când „recompensa afectivă" s-a consumat, ludicul tinde să rupă brusc relaţia. Aspectul cognitiv, ghidat de unele tendinţe subiective şi iluzii cognitive, împreună cu aspectul interacţional comportamental, domină o componentă afectivă menţinută la intensitate redusă sau superficială.

Iubirea storgică sau iubirea prietenească este, de obicei, relaxantă, lipsită de pasiune şi emoţii intense. Asumarea unei obligaţii informale este suficientă. Acest tip de iubire implică frecvent o istorie îndelungată a susţinerii mutuale, căldură şi autodezvăluire profundă. Se poate conta pe faptul că celălalt va fi dispus să ne sprijine atunci când avem nevoie. Dar, elementul de bază al acestui stil de iubire este *compania*. Îndrăgostiţilor le face plăcere să discute totul împreună, iar relaţia lor sexuală începe târziu. În unele mariaje indivizii îşi definesc iubirea preponderent în termenii prieteniei dar, cel mai adesea, acest tip de iubire există în afara căsătoriei.

În prietenia dintre bărbat şi femeie, de regulă, implicarea sexuală nu apare, iar gradul de apropiere şi tipul schimburilor pot fi extrem de variate. Totuşi, prietenia profundă, autentică, se realizează mai curând între membrii aceluiaşi sex. „În general, femeile îşi doresc mai mulţi prieteni bărbaţi, dar tendinţa bărbaţilor de a include activitatea sexuală în cadrul relaţiei diminuează puternic această posibilitate. Unele femei au prieteni homosexuali pentru a elimina riscul hărţuirii sexuale"(K.K. Kersten şi L.K. Kersten, 1981, p.106). Sentimentele, gândurile şi comportamentul sunt toate prezente, în diferite grade, în iubirea storgică.

Iubirea pragmatică este o combinaţie între iubirea storgică şi cea ludică. Persoanele care aparţin acestei categorii îşi aleg partenerul după criterii practice, foarte clare, ţinând de clasa socială, venit, interese etc. Ele pot recurge conştient la manipulări diverse pentru a obţine partenerul dorit. În momentul căsătoriei, persoana pragmatică încearcă să încheie cea mai bună „afacere", asigurându-se că toate contractele perfectate o favorizează. Relaţia poate continua şi persoana aparţinând acestui tip se poate considera îndrăgostită atâta timp cât relaţia este profitabilă. În momentul în care relaţia nu mai

corespunde aşteptărilor şi intereselor materiale, îndrăgostitul pragmatic îşi va căuta un alt/o altă partener/ă.

Abordarea pragmatică nu este atât de rece pe cât pare. În familie, iubirea faţă de partener coexistă necesitatea de a regla toate problemele economice şi de a asigura confortul membrilor familiei. Aceste responsabilităţi apar deseori în prim-plan. Iubirea de acest tip creşte de-a lungul anilor. Atunci când accentul se pune prea evident pe interesele materiale şi când iubirea nu este prea intensă, membrii mediului familial, soţul, soţia sau copii se pot simţi frustraţi. Iubirea parentală insuficientă poate da naştere unor schimburi negative reciproce între părinţi şi copii. Componenta cognitivă este mai puternică comparativ cu cea afectivă sau cu cea comportamentală.

Iubirea „maniacă" sau *dependentă* este specifică persoanelor care simt o mare nevoie de cineva, fiind o combinaţie între iubirea erotică şi cea ludică. Este vorba de indivizii care se simt nesiguri, cărora le lipseşte stima şi încrederea de sine şi care, din punct de vedere emoţional, sunt izolaţi. Ei sunt extrem de senzuali şi de dornici să se implice sexual, iar un nivel ridicat de stimulare şi excitabilitate este legat de pasiune şi iubire. Iubirea la prima vedere poate fi frecventă la aceste persoane, cărora le place să fie îndrăgostite. În plus, sunt extrem de posesive, geloase şi doresc ca sentimentele lor intense să devină reciproce. Este vorba de un tip extrinsec de iubire, de găsire a fericirii prin altul, de a fi împlinit prin altcineva.

Indivizilor dependenţi emoţional le este adeseori teamă că pot fi respinşi de ceilalţi. Anxietatea, competiţia şi puternica lor posesivitate le întăreşte teama de abandon şi de refuz. Adeseori, ei trăiesc o iubire sufocantă pentru partener, fiind agresivi în manifestarea sentimentelor lor. Îşi caută insistent partenerul, fiind uneori în situaţia ca sentimentele lor să fie neîmpărtăşite. Prin urmare, *emoţia* guvernează iubirea dependentă.

Iubirea agapică este proiectată adesea ca un ideal. Conceptul grecesc „agape" desemnează iubirea predispusă la sacrificiu. Iubirea agapică este *necondiţionată, ne-egoistă, chiar altruistă*, fiind o combinaţie între iubirea erotică şi cea storgică. Ea constă în recompensarea voluntară a partenerului fără aşteptarea vreunei recompense din partea acestuia sau diminuarea costurilor personale.

Iubirea altruistă nu implică schimburi reale, profunde. Recompensele sunt unidirecţionale, persoana neurmărind recompense extrinseci sau intrinseci. Dacă acest stil de a iubi există teoretic, nu ne putem aştepta să-l întâlnim prea des în realitate. Cei care caută un partener care să-i iubească în manieră altruistă, atunci când îl găsesc, au adesea „revelaţii negative", iar cei care iubesc altruist pot trăi, la un moment dat, o „puternică frustrare sau dezamăgire". Acest tip de iubire subliniază excesiv dimensiunea comportamentală, neglijând „sentimentele" şi „cogniţiile".

„Care sunt trăsăturile de personalitate asociate diferitelor atitudini faţă de iubire?" este întrebarea care a stat la baza studiului lui C. B. Taraban şi C. Hendrick (1995). În acest scop au fost utilizate două grupe de subiecţi, dintre care primul a avut drept sarcină să descrie trăsăturile de personalitate a şase persoane-ţintă, fiecare din acestea reprezentând una din cele şase tipuri de iubire, în timp ce al doilea a trebuit să stabilească importanţa variatelor trăsături asociate fiecărei persoane-ţintă. Rezultatele acestui studiu sunt prezentate în tabelul de mai jos.

Tabelul nr. 1. Trăsăturile asociate tipurilor de iubire, în ordinea rangului importanței lor.

Eros	*Ludus*	*Storge*	*Pragma*	*Mania*	*Agape*
Sexual	*Disprețuitor*	*Onest*	*Familist*	*Gelos*	*Responsabil*
Excitant	*Secretos*	*Loial*	*Planificator*	*Posesiv*	*Darnic*
Drăgăstos	*Nesincer*	*Matur*	*Grijuliu*	*Obsedat*	*Grijuliu*
Fericit	*Egoist*	*Grijuliu*	*Muncitor*	*Emotiv*	*Se sacrifică*
Optimist	*Periculos*	*Drăgăstos*	*Preocupat*	*Dependent*	*Drăgăstos*
Înțelegător	*Imatur*	*Înțelegător*	*Inteligent*	*Nesigur*	*Altruist*
Romantic	*Neatent*	*Prietenos*	*Calculat*	*Infatuat*	*Chibzuit*
Grijuliu	*Nepăsător*	*Meditativ*	*Neliniștit (agitat)*	*Neîncrezător în sine*	*Amabil*
De încredere	*Independent*	*Sigur de sine*	*Egoist*	*Nesigur*	*Meditativ*
Ușuratic	*Rece*	*Inteligent*	*Plictisitor*	*Slab*	*Dependent*
	Iresponsabil	*Emotiv*		*Egoist*	*Oferă ajutor*
	Nesigur			*Singuratic*	
	Nostim			*Imatur*	
	Inteligent			*Grijuliu*	
				Drăgăstos	
				Timid	

Studiul a demonstrat afirmația făcută de J.A. Lee (1973), potrivit căreia cele șase tipuri de atitudini față de iubire reprezintă șase perspective diferite cu care indivizii operează asupra iubirii. Fiecare tip de iubire este percepută diferit, prezentând chiar un grup structurat de trăsături unice, dominant.

Într-un studiu realizat de N.K. Grote și I.H. Frieze (1998) asupra a 581 de subiecți, de ambe sexe, cu vârsta cuprinsă între 44 și 47 de ani, căsătoriți în medie de 18 ani, au fost evaluate patru tipuri de iubire (erotică, ludică, prietenească și agapică) în două momente relaționale: la începutul căsătoriei (timpul 1) și în momentul realizării cercetării (timpul 2). Celelalte două tipuri, pragmatică și maniacă, au fost excluse datorită faptului că fidelitatea itemilor acestor subscale a apărut ca foarte scăzută (sub 0,60). Rezultatele au indicat că: 1. intensitatea iubirii erotice și ludice a fost evaluată de către ambii soți ca fiind mai mare la începutul relației decât ulterior; 2. intensitatea iubirii agapice sau altruiste a fost apreciată ca fiind mai mare în mometul realizării studiului, dar numai de către bărbați; 3. intensitatea iubirii prietenești este evaluată ca fiind relativ constantă în ambele momente, de ambele sexe; 4. schimbarea percepției intensității sentimentului de iubire are implicații semnificative asupra calității afective a căsătoriei, atât în cazul bărbaților, cât și în cel al femeilor. Datele indică și faptul că femeile și bărbații trăiesc diferit sentimentul iubirii mai ales la începutul relației.

Numeroase studii au indicat faptul că un grad sporit de satisfacție relațională apare, mai probabil, atunci când partenerii împărtășesc același tip de atitudine predominantă față de iubire, când dau aceeași definiție iubirii sau una asemănătoare (vezi și C. B. Taraban și C. Hendrick, 1995).

4.4.5. Iubire și gelozie. Diferențe de gen

Gelozia este o emoție legată, adesea, de iubire. În sens larg, ea se definește prin *teama reală sau imaginară de a pierde ceea ce posezi: puterea, dragostea sau partenerul* (U. Șchiopu, 1997). Sensul restrâns încadrează gelozia în relația intimă, ea

apărând ca un *răspuns negativ vis-à-vis de implicarea imaginată, actuală sau viitoare a partenerului într-o relaţie emoţională sau sexuală cu altcineva* (B. Buunk, 1982) sau ca un *set de emoţii care apar atunci când un individ priveşte relaţia erotică cu persoana iubită ca fiind ameninţată* (D. Knox, 1988). Dacă invidia apare din dorinţa cuiva de a obţine ceea ce posedă altcineva, gelozia are la bază frica unei persoane de a nu pierde ceva ce se află deja în posesia sa. Prin urmare, gelozia apare în legătură cu *dorinţa menţinerii relaţiei.*

Este importantă distincţia dintre sentimentul de gelozie şi comportamentul care rezultă din acesta. *Trăirea specifică geloziei* implicând rănirea amorului propriu, invidierea rivalului, o puternică frustrare ş.a.m.d. – este marcată de rivalitate şi ambivalenţă iubire-ură, încredere-neîncredere, atracţie-respingere, afirmă Florin Tudose (2001, p.89). *Comportamentul specific geloziei* poate varia de la simpla repetare a unor idei de răzbunare, spionaj, verificări, interpretări şi până la violenţa extremă.

Mulţi indivizi trăiesc emoţia geloziei, dar neagă faptul că au cunoscut această stare afectivă deoarece tind să o privească ca pe un semn de slăbiciune. Gelozia este o emoţie normală, în sensul că toate fiinţele umane o pot trăi şi exterioriza comportamental. Oricine se poate teme la un moment dat că partenerul său s-ar putea îndrăgosti de altcineva. De altfel, mai mult de şase persoane din zece recunosc că sunt mai mult sau mai puţin geloase (F. Tudose, 2001).

Persoanele care sunt infidele sau care prezintă o tendinţă mai mare spre infidelitate au o încredere mai scăzută în partener şi exprimă sentimente mai puternice de gelozie. În funcţie de *criteriul infidelităţii*, gelozia este prezentă la trei niveluri: 1. *la nivel minim*, atunci când are la bază trăsături de personalitate incompatibile cu starea de gelozie, chiar atunci când există dovezi de infidelitate. Persoana a dezvoltat un sistem cognitiv în care infidelitatea nu determină conflicte sau insecuritate emoţională, ea putându-şi păstra dragostea faţă de partener; 2. *gelozia „normală"* sau medie, considerată o reacţie adaptativă la infidelitate şi 3. *gelozia patologică*, care are la bază trăsături de personalitate cu tendinţe paranoide. Aceasta se prezintă la un nivel ridicat în lipsa infidelităţii şi are grave urmări în plan relaţional, fiind întâlnită în alcoolismul cronic, în unele psihoze, psihopatii sau schizofrenie. Persoanele care sunt geloase în mod patologic trăiesc o teamă permanentă că vor fi înşelate şi manifestă un comportament extrem mergând de la violenţa fizică (moderată sau severă) până la crima pasională. Datele empirice sugerează faptul că persoanele cu o stimă de sine scăzută, nesigure şi mai puţin educate au şanse mai mari să manifeste reacţii de gelozie extremă. Cei geloşi în mod patologic sunt, în realitate, indivizi care au o nevoie disperată de iubire, dar care au dificultăţi în a o oferi şi a o primi. De asemenea, persoanele foarte geloase par să fie mai nefericite şi să aibă relaţii sau mariaje mai puţin satisfăcătoare (B.N. Adams, 1980).

Gelozia este legată de iubire în diverse forme. Perspectiva pierderii persoanei iubite, a obiectului iubirii sau a relaţiei dorite generează creşterea nevoii de a fi cu partenerul şi a sentimentului de iubire faţă de acesta. Prin urmare, cineva nu ar putea fi gelos dacă nu i-ar păsa de partener, dacă nu ar depinde de o altă persoană, cel puţin într-o anumită măsură. Verbalizarea geloziei moderate poate acţiona mai mult în beneficiul relaţiei şi al menţinerii ei, decât ascunderea sa prin tăcere sau sub masca supărării şi furiei. „Ascunderea acestui sentiment poate însemna ascunderea iubirii", a stării ce permite, adesea, rezolvarea problemelor din cadrul relaţiilor intime (L.K. Kersten şi K.K. Kersten, 1981, p.102). Atunci când are o intensitate moderată, emoţia geloziei poate fi

exprimată verbal prin micile tachinerii specifice celor care se iubesc, lipsite de ironia răutăcioasă.

Exprimarea sentimentelor mai puternice de gelozie nu este la fel de benefică în viața cuplului. În spaima lor permanentă, notează P. Hauck (1997), persoanele geloase suportă cu greu ca partenerul lor să arunce o privire asupra unei persoane de sex opus, tind să comenteze la nesfârșit apariția unui posibil rival și să profereze injurii sau observații caustice la adresa partenerului. Hauck adăuga că aceeași persoană poate fi extrem de rațională și de stăpână pe sine atunci când interacționează cu orice alt individ, față de care resimte doar un interes trecător. Autorul identifica șase caracteristici mai importante ale oamenilor puternic posesivi și geloși: *complexul de inferioritate* (care reprezintă fundamentul geloziei sau mobilul cel mai important al tuturor celorlalte), *mentalitatea stăpân-scalv* (persoana geloasă fiind dictatorul și stăpânul sclavului; atunci când se supune, o face nu din plăcere ci din tema de abandon), *comportamentul autodistructiv* (gelosul fiind propriul și cel mai rău dușman al său), *dificultățile în asumarea responsabilităților* (refuză să recunoască că sunt total responsabili pentru sentimentele lor de gelozie și, în mare măsură, pentru problemele lor), *exclusivismul* (constând în egoismul, lipsa de maturitate și numeroasele revendicări nevrotice ale persoanei geloase) și *anxietatea* (suspiciunea și înclinația de a vedea în orice eveniment un pericol).

În funcție de preponderența unora dintre caracteristicile și componentele sale și de distincțiile operate de R. Mazur (1977), putem distinge următoarele tipurile de gelozie:

- *Gelozia-invidie* apare în legătură cu nivelul autoestimării, partenerul fiind perceput mai bun, mai plin de calități, această superioritate a lui amenințând relația. Acceptarea de sine, cu calitățile și defectele inerente, ar trebui să permită admirația și bucuria prilejuită de calitățile deosebite ale partenerului. Relația cu acesta nu este una de competiție, ci de susținere, stimulare și încurajare reciprocă. Acest tip de gelozie rezultă din preocuparea exagerată pentru sine, sentimentul inferiorității, autocompătimire și depresie;
- *Gelozia posesivă* se dezvoltă în baza sentimentului posesiunii și a nerecunoașterii identității distincte și separate a partenerului. Adesea, persoana geloasă se comportă ca un proprietar cu posesiunea sa: ea caută să-și mențină proprietatea și să dețină, astfel, puterea asupra partenerului;
- *Gelozia-excludere* pornește din sentimentul de a fi exclus sau neglijat și poate să crească datorită timpului tot mai mare acordat de partener preocupărilor sale profesionale sau relațiilor cu alte persoane;
- *Gelozia-competiție* este legată de nepotrivirile percepute între autocunoașterea și autoestimarea persoanei geloase și evaluarea realizată de partener. Realizările partenerului pot fi percepute ca o amenințare la adresa celuilalt, a stimei de sine. În loc să dezvolte relații de cooperare, aceste persoană se află într-o competiție acerbă în multe planuri ale vieții de cuplu;
- *Gelozia egocentrică* este strâns legată de rolul jucat de partener. Acesta din urmă este acceptat atât timp cât răspunde perfect așteptărilor persoanei geloase. Emanciparea față de rolul de gen tradițional este generatoare de neliniște și determină acțiuni de împiedicare a exprimării individualității partenerului;
- *Gelozia anxioasă* apare atunci când relația este percepută ca fiind amenințată, când persoana geloasă trăiește sentimentul temerii de a fi respinsă și al neliniștii că partenerul său se implică foarte puți în menținerea relației. Ea este în strânsă

conexiune cu sentimentul insecurităţii personale, fiind acompaniată de suspiciunea permanentă şi anxietatea severă.

Diferenţele de gen în legătură cu gelozia sunt numeroase, câteva dintre cele mai frecvent invocate fiind (G. Clanton şi L. Smith, 1977; B. Buunk, 1982):

1. bărbaţii tind să-şi nege mai mult sentimentele de gelozie, după cum sunt tentaţi să-şi nege majoritatea sentimentelor, poate cu excepţia furiei. Femeile tind să recunoască şi să mărturisească mai uşor sentimentele lor de gelozie;
2. bărbaţii par să-şi proiecteze gelozia dinăuntru spre exterior, prin intermediul furiei, femeile fiind mai predispuse la proiectarea geloziei dinafară în interior, prin intermediul sentimentelor de frică şi a conduitelor de evitare;
3. bărbaţii geloşi tind să se concentreze asupra activităţii sexuale a partenerei orientate în afara relaţiei lor. Femeile geloase tind să se concentreze asupra implicării afective a partenerului în relaţia cu o a treia persoană;
4. bărbaţii sunt mai tentaţi să facă atribuiri externe pentru trăirile şi manifestările lor de gelozie, să-şi învinovăţească partenera, a treia persoană sau circumstanţele, în timp ce femeile tind să facă mai ales atribuiri interne, să se autoînvinovăţească;
5. bărbaţii geloşi rareori tind să joace un rol competitiv în raport cu a treia persoană, în timp ce femeile intră în competiţie cu „adversara" lor şi manifestă mai mult un comportament posesiv faţă de partener;
6. comportamentul gelos al bărbaţilor este mai brutal şi orientat violent asupra partenerului, cel feminin fiind mai verbalizat, mai perseverent, violenţa fiind orientată preponderent împotriva celei de-a treia persoane.
7. dacă principalele strategii de a face faţă geloziei evidenţiate în condiţiile legăturii extramaritale de lungă durată a partenerului sunt evitarea partenerului, reformularea situaţiei şi comunicarea, bărbaţii sunt mai puţin dispuşi să apeleze la evitarea partenerului şi la reformulare, comparativ cu femeile. Dintre femei, cele cu stimă de sine mai scăzută utilizează mai frecvent strategiile menţionate, care corelează pozitiv şi cu nevrozismul.

Faptul că femeile par a fi înclinate să răspundă situaţiei în care sunt înşelate prin evitarea partenerului sau prin încercarea de a reduce gelozia prin mijloace cognitive reflectă, probabil, ordinea de gen tradiţională. În modelul relaţiilor conjugale tradiţionale există expectanţa ca o soţie să reacţioneze la infidelitatea soţului fără a face prea mult caz de acest lucru, să nu-şi exteriorizeze gelozia, să analizeze propriile greşeli care l-au împins pe soţ în braţele altei femei şi să aştepte ca relaţia cu cealaltă persoană să ia sfârşit.

Este recomandat ca în cazul cuplurilor sexual-liberale, care îşi acordă reciproc libertatea de a se angaja în relaţii sexuale extramaritale, terapeutul să accentueze posibilitatea de a se confrunta cu gelozia. De asemenea, în cazul persoanelor nevrotice, o relaţie extramaritală sau doar suspiciunile constante în legătură cu aceasta pot uşor despărţi pe cei doi soţi, datorită evitării partenerului şi a nerezolvării problemelor emoţionale care apar.

Gelozia este larg răspândită în toate societăţile, culturile, categoriile sociale sau epocile istorice. Observaţia sugerează existenţa unor premise ereditare ale acesteia, la care se adaugă efectul învăţării sociale. În literatură, Othelo, dar nu numai el, pare a fi prototipul persoanei geloase, iar povestea lui Cain şi Abel este cel mai cunoscut exemplu de gelozie dintre fraţi.

Oamenii nu sunt geloşi doar pe ceilalţi oameni. Într-o situaţie terapeutică, soţia poate afirma că este geloasă pe timpul pe care soţul îl petrece la slujbă, ceea ce ar putea însemna că este geloasă pe colegii/colegele sau clienţii cu care îşi petrece mai mult timp. Dar ea poate afirma şi faptul că este geloasă pe timpul pe care el îl petrece la pescuit sau în faţa televizorului. În aceste situaţii, soţia are sentimentul pierderii intimităţii deoarece soţul este „prea ocupat" şi pentru că el îşi separă viaţa de a ei. Implicarea excesivă în muncă sau în activitatea din timpul liber poate funcţiona ca un scut împotriva intimităţii, ca o evitare a apropierii emoţionale de soţie.

4.5. Sexualitate şi intimitate

Intimitatea sexuală este doar una din faţetele intimităţii, una importantă, dar nu singura. Dacă este prezentă de la începutul relaţiei, sexualitatea apare ca iniţiatoarea intimităţii ce se va dezvolta între parteneri; de regulă, însă, intimitatea este aceea care prilejuieşte legătura sexuală. Pe de altă parte, aşa cum intimitatea poate exista în lipsa contactelor sexuale, tot aşa actul sexual poate exista în lipsa intimităţii. De altfel, nu toate actele sexuale satisfăcătoare au loc în cadrul diadelor intime.

Ca şi frumuseţea, actul sexual reuşit se află „în ochii percepătorului". Nu există dovezi solide care să demonstreze că actul sexual realizat în intimitatea cuplului este mai satisfăcător decât cel realizat cu o persoană străină. W.H. Masters, V.E. Johnson şi R.C. Kolodny (1982, p.237) notau că „în anumite situaţii şi pentru unii indivizi, sexul impersonal poate fi plăcut în sine. Alţi indivizi pot fi însă ofensaţi sau totalmente neinteresaţi de sexul impersonal, care nu ar participa niciodată la o scenă de sex în grup, la un act sexual realizat cu un străin sau cu cineva care se prostituează".

Cel mai adesea, oamenii preferă actul sexual realizat în condiţiile apropierii emoţionale de partener, iar activitatea sexuală poate ajuta la sporirea intimităţii. Totuşi, uneori, sexul poate funcţiona ca un substitut pentru cei care îşi doresc intimitatea, dar nu ştiu cum să o obţină. În plus, există indivizi care utilizează sexul ca parte a procesului prin care evită sistematic apropierea emoţională de o a numită persoană, de teama de a nu fi respinşi sau de a nu fi exploataţi şi folosiţi. Ei pot prefera versiunea „sigură" a sexului impersonal. În acest sens, Carol Botwin (1985, p.152) apreciază că „adesea, indivizii cu probleme în stabilirea intimităţii îşi permit să trăiască şi să acţioneze sexual liber cu cineva care nu poate deveni partenerul lor intim sau pe care îl consideră nesemnificativ emoţional. Dar ei nu-şi pot menţine interesul erotic atunci când apare riscul apropierii emoţionale. Persoanele care se prostituează pot face parte din această categorie".

Dacă după debutul lor, relaţiile sexuale pot evolua rapid, intimitatea are nevoie de mai mult timp pentru a se dezvolta. Atracţia sexuală nu depinde atât de implicarea rapidă în relaţia sexuală, de moderaţie sau de abstinenţa sexuală, cât de semnificaţia acordată contactului sexual de cei doi parteneri. Ei îl pot privi ca pe un vehicul al intimităţii şi pot considera că sunt efectiv mai intimi după debutul activităţii lor sexuale. Dacă îl vor privi ca pe o modalitate de descărcare (realizată, adesea, în lipsa iubirii), activitatea sexuală realizată conform unui grafic prestabilit poate dăuna relaţiei.

4.5.1. Sexualitatea şi raportul natură-cultură

„Omul este fiinţa căreia îi lipseşte o imagine", afirma Pascal Quinard în fascinantul său eseu *Sexul şi spaima* (2000, p.11) pentru a sugera faptul că fiecare individ

poartă cu sine tulburarea zămislirii sale, sexualitatea fiind înconjurată de o aură de mister şi fascinaţie. Fascinaţia imaginii lipsă, reluată şi amplificată social, a condus la transferul erotismului vesel al grecilor antici într-unul golit de sentimente şi senzaţii la romani, într-o melancolie înspăimântată care, în timp, a dat naştere ideii datoriei şi obedienţei, frustrării şi blocajelor.

Într-una din prelegerile sale, S. Freud afirmase că „sexul" este atât de greu de definit încât, în cele din urmă, el ajunge să desemneze tot ceea ce este ruşinos şi murdar. Desigur, Freud a glumit, însă doar parţial. Pentru auditoriul victorian de la începutul secolului al XX-lea, „sexul" – în accepţiunea sa de activitate sexuală sau comportament erotic – reprezenta un subiect de nediscutat, în întregime ruşinos. Astăzi, chiar dacă nu mai reprezintă un subiect tabu, discuţiile cu privire la acesta sunt, în continuare, acompaniate de o tensiune puternică, diferită de cele care acompaniază conversaţiile referitoare la toate celelalte aspecte ale vieţii.

Din punct de vedere biologic, *comportamentul sexual este cel care conduce spre procreare*. Dar şi sărutul sau masturbarea au sau pot avea o tentă sexuală. Sexul este legat, prin urmare, de *organele genitale şi zonele erogene*. Totuşi, mâinile nu sunt o zonă erogenă şi, cu toate acestea, atingerea şi ţinerea de mână a partenerului iubit pentru întâia oară poate avea o semnificaţie erotică foarte puternică. Mai mult, Freud a observat că un element comun la mulţi dintre pacienţii săi nevrotici este reprimarea impulsurilor erotice şi substituirea lor cu obiecte „erotizate" din mediul ambiant sau cu *fetişuri*. Pentru unii dintre pacienţii săi, piciorul a devenit principalul obiect al excitaţiei sexuale, în timp ce alţii au transformat în fetiş un obiect de îmbrăcăminte sau prezentau o teamă nevrotică de şerpi – ca simbol al organului sexual masculin. Freud a concluzionat că, în domeniul comportamentului sexual, linia de demarcaţie dintre normal şi patologic este foarte vagă. Chiar dacă acceptăm sau nu detaliile teoriei freudiene, nu este greu de observat faptul că în cultura noastră un pantof de damă cu toc cui foarte înalt poate fi considerat *sexy*, deşi acesta nu este altceva decât un fetiş. Cu alte cuvinte, *sexualitatea umană este o construcţie umană individuală şi socială şi nu un simplu dat natural destinat procreării*, iar determinanţii biologici şi cei culturali ai comportamentului sexual sunt greu de izolat şi de analizat separat, din moment ce ei se află într-o permanentă interacţiune (vezi şi capitolul 3.1, „Sex *versus* gender").

Omul este capabil de relaţii sexuale cu multiple persoane. Este posibil ca cineva să aibă contacte sexuale cu un străin, cu o cunoştinţă, cu un prieten foarte apropiat sau cu partenerul intim. În fiecare din aceste situaţii, răspunsul sexual biologic poate fi extrem de asemănător, anumite reacţii fiziologice apărând la fiecare individ. Dar dimensiunea emoţională a sexualităţii va varia în funcţie de dorinţa sau teama de apropiere emoţională. În general, actul sexual realizat de parteneri care se cunosc, care sunt apropiaţi emoţional, este mai plăcut şi implică mai puţine riscuri, neînţelegeri sau şanse ca cineva să fie exploatat.

Grupurile cu pulsiuni sexuale puternice stabilesc reguli clare ale conduitei lor erotice. În specia umană, la originea separării naturii de cultură s-a aflat *prohibiţia incestului* şi, ulterior, *căsătoria* (F. Druţă, 1998). Prima interzice relaţiile sexuale între rudele prea apropiate, iar căsătoria asigură contactele sexuale frecvente şi regulate. În afara acestor modalităţi constante de reglare a conduitei sexuale, tacit, este admisă o anumită variabilitate a comportamentului erotic în cadrul diadei intime, ce depăşeşte căile instituţionalizate. Această variabilitate permite circulaţia naturalului sexual în social şi invers. Din acest motiv, limitele manifestărilor sexuale fixate de societate nu pot fi decât

largi, distanţa dintre normele formale/explicite şi cele informale/implicite fiind, uneori, considerabilă. În intimitatea cuplului, sexualitatea este (re)construită personal şi diadic, în condiţiile mutualităţii.

Fiind şi cultural, erotismul se învaţă şi se rafinează, ca şi limbajul, creând o tradiţie şi o cultură. Nu întâmplător, relatarea experienţei sexuale poate indica nivelul educaţional al persoanei. Băieţii sunt, în general, mai tentaţi să povestească în grupul co-vârstnicilor de acelaşi sex experienţele lor sexuale. În acest sens, Letha D. Scanzoni şi John Scanzoni (1988) notau că tinerii din categoriile socio-culturale populare şi cu un statut educaţional mai scăzut tind să acorde o mai mare atenţie actului sexual şi mai puţin emoţiei trăite, să prefere ca partenera să fie îmbrăcată, să dezaprobe sexul oral, să practice tot mai rar masturbarea după debutul în viaţa sexuală, să prefere activitatea sexuală cu un număr mare de fete etc. Tinerii bărbaţi din categoriile socio-culturale mai favorizate şi cu un nivel mai ridicat de instrucţie reacţionează mai puternic la stimulii erotici, consideră că sexul este mai satisfăcător atunci când este realizat nud, se angajează în activităţi specifice preludiului, sunt mai tentaţi să practice sexul oral, au activităţi sexuale mai rare şi se masturbează mai frecvent. Este vorba de tinerii bărbaţi neimplicaţi într-o relaţie intimă stabilă.

Atunci când nu se videazâ de conţinut, *dorinţa sexuală nu este neapărat egoistă* sau automat suspectă. Ataşamentul natural poate participa la construcţia interesului comun (pornind de la cele independente) şi permite depăşirea tensiunilor dintre individualism şi colectivism, dintre egoism şi grija faţă de celălalt. Dar erotismul modern se prezintă prea des ca un limbaj fără conţinut şi, în plus, ca orice alt limbaj, el poate să mintă (F. Druţă, 1998).

4.5.2. Sexualitatea masculină şi cea feminină

Fiziologic şi psihologic, diferenţele dintre sexualitatea masculină şi cea feminină sunt mai puţin numeroase decât s-a crezut multă vreme. Asemănările sunt numeroase, dincolo de diferenţele care există. Acestea din urmă ţin mai puţin de intensitatea libidoului feminin şi a celui masculin şi mai mult de semnificaţia socio-culturală (diferită) atribuită de membrii actului sexual celor două sexe.

Fiziologic, stimularea receptorilor sensibili localizaţi la nivelul organelor genitale externe şi a celor din zonele erogene provoacă orgasmul, ca punct maxim al excitaţiei, acompaniat de o descărcare motrică a întregului corp. La femei, receptorii localizaţi la nivelul clitorisului şi a labiilor mici, în regiunea mamelelor şi labiilor mari şi cei răspândiţi în zonele mucoasei nazale (mirosul putând juca un rol important în stimularea sexuală) provoacă o reacţie vasculară în întreaga musculatură pelviană şi în ligamentele acestei regiuni. Suma acestor excitaţii ale tuturor receptorilor produce, la un moment dat, orgasmul, concretizat prin contracţiile musculare ritmice, respiraţia puternică şi senzaţia de extaz. La bărbaţi, traseul reflex este mai scurt, receptorii fiind localizaţi, mai ales, la nivelul testiculelor. Orgasmul este atins mai rapid şi mai uşor, fiind însoţit de contracţia veziculelor seminifere. El este indicat de ejaculare şi de respiraţia greoaie, urmate de senzaţia de plăcere provocată de eliberarea tensiunii acumulate.

Dacă la bărbaţi senzaţia de excitare creşte treptat culminând cu sentimentul de plăcere intensă care acompaniază orgasmul, urmat de relaxare, la femei pattern-ul orgasmului poate fi similar sau poate lua forma unor unde de plăcere ori a unor orgasme multiple, de mai mică intensitate. Dacă bărbaţii au, de regulă, un orgasm în decursul actului sexual, multe, dar nu toate femeile pot spune acelaşi lucru. Faptul de a avea un

orgasm depinde de contextul în care se realizează actul sexual, de locul lui, de poziţia acuplării, de sentimentele personale etc. Totuşi, ambele sexe pot avea un orgasm ca urmare a masturbării, iar trăirile lor (orgasmice) pot fi asemănătoare în multe privinţe, din moment ce terminaţiunile nervoase responsabile de producerea orgasmului se află în clitoris şi în vârful penisului – organe cu aceeaşi origine embriologică (A. Haas şi K. Haas, 1990). Diferenţele existente favorizează apariţia unor dezacorduri sexuale, după cum vom arăta într-un capitol ulterior.

În lucrarea *The Psychology of Sex*, O. Schwarz (1967, p.136) notase că, la băieţi, sexualitatea propriu-zisă apare la pubertate, odată cu intrarea în funcţiune a testiculelor, şi se manifestă printr-o tensiune legată de nevoia sexuală. În aceeaşi perioadă, fetele simt doar o senzaţie vagă, indefinită, care le invadează întreaga personalitate şi care se manifestă prin nevoia generală de afecţiune. Astfel, chiar de la începutul ei, sexualitatea reprezintă la bărbat o funcţie preponderent biologică, în timp ce, la femeie ea constituie mai ales un fenomen psihologic. Diferenţa fundamentală dintre natura şi semnificaţia sexualităţii masculine şi feminine poate fi rezumată la faptul că la bărbaţi este vorba de o acţiune, auto-suficientă, în timp ce la femei ea constă într-o stare sufletească dependentă de partener. Pentru bărbaţi relaţia sexuală este doar una dintre diversele relaţii întreţinute cu diferite persoane, una importantă, poate cea mai importantă, dar întotdeauna comparabilă cu celelalte. La femei, actele izolate nu au de regulă o prea mare valoare, sexualitatea lor rămânând mai puternic legată de afectivitate.

Psihanaliza a sugerat faptul că femeile sunt, în general, mai puţin sensibile decât bărbaţii la excitanţii vizuali şi imaginativi prealabili activităţii sexuale, fapt confirmat de rezultatele Raportului Kinsey. Ele sunt mai puţin dispuse să caute activitatea sexuală de dragul satisfacţiei erotice, sexualitatea lor fiind mai puţin variată şi mai discontinuă decât cea a bărbaţilor. H. Deutsch a insistat asupra faptului că sexualitatea femeii este mai spiritualizată decât cea a bărbatului. Conferind sexualităţii lor un caracter mai complex decât simpla dorinţă şi plăcere erotică a eliberării de tensiune, femeile întâmpină mai multe dificultăţi în atingerea satisfacţiei sexuale.

Datele mai recente indică însă faptul că filmele, povestirile sau alte materiale erotice, în care personajele sunt angajate şi afectiv şi sexual, pot avea un efect chiar mai mare asupra femeilor. A. Haas şi K. Haas (1990) invocau în acest sens un studiu realizat cu 15 ani mai devreme de Julia Heiman, care concluziona că cele două sexe sunt în mod egal stimulate de povestirile erotice explicite, lipsite de inhibiţii. Autoarea pornise de la premisa conform căreia femeile pot fi mai puţin conştiente de modificările lor vaginale care indică trezirea apetitului sexual, spre deosebire de bărbaţi care îşi simt erecţia penisului. De aceea, a preferat să măsoare reacţiile fiziologice la materialele stimulative, care au indicat absenţa diferenţelor semnificative. În plus, în acest studiu, femeile nu au fost mai sensibile decât bărbaţii la scenele (doar) romantice.

Diferenţele în planul libido-ului nu sunt atât de mari pe cât se crede adesea. Anchete asupra comportamentului sexual masculin şi feminin indică, o apropiere a ponderii femeilor şi bărbaţilor care practică masturbarea, chiar dacă numărul pare să fie, în continuare, mai mare în cazul tinerilor bărbaţi. Dar bărbaţii tineri, proaspăt căsătoriţi, îşi doresc actul sexual mai des decât soţiile lor: 40% dintre bărbaţi îşi doresc contacte sexuale zilnice, faţă de doar 20% dintre femei. Activitatea sexuală extramaritală a bărbaţilor rămâne, de asemenea, mai bogată. Iniţiativa sexuală pare să fie, mai des decât s-a crezut mult timp, a femeii, cel puţin în condiţiile acceptării şi încurajării de mulţi

bărbaţi a rolului activ al femeii în viaţa sexuală. Este adevărat faptul că strategiile lor nu sunt la fel de directe ca cele ale bărbaţilor, ci mai subtile, mai centrate pe seducţie.

Tinerii, mai ales, sunt tentaţi să acorde semnificaţii diferite activităţii sexuale, care pot conduce la numeroase neînţelegeri. Diferenţele nu apar la fel de evident în cazul persoanelor adulte. La întrebarea privitoare la *aspectele psihologice, fiziologice sau sociale ale activităţii sexuale*, adolescenţii au oferit următoarele răspunsuri (C. Tavris, C. Offir, 1977, p.68), diferenţiate în funcţie de sex:

1. *Femeile vorbesc cel mai mult de insecuritate, de sentimentul de vină şi teamă*: teama de sarcină, de a fi violată, de a fi cucerită şi, ulterior, abandonată, teama de fi abandonată în cazul refuzării activităţii sexuale, teama de a accepta masturbarea, de pierdere a stimei de sine, de a trezi repulsia fizică a partenerului, teama de a nu se ataşa prea mult în condiţiile în care sentimentul nu este mutual, sentimentul vinei în legătură cu sexualitatea premaritală, presiunea de a face sex atunci când nu doreşte, teama de a nu-şi satisface partenerul, stânjeneala provocată de orgasm sau teama de a nu-l putea trăi (de frigiditate).

2. *Bărbaţii se plâng de unele caracteristici feminine, mai curând decât să vorbească despre propriile lor probleme sau griji*: găsirea unei partenere deschise experienţelor sexuale, senzaţia de a fi tot timpul la „vânătoare", teama de a nu fi capabil de actul sexual atunci când îşi doreşte, faptul că femeile sunt dispuse să-şi hărţuiască partenerul fără a fi dispuse să se angajeze în relaţii sexuale, faptul că femeile refuză să-şi asume responsabilitatea propriei lor sexualităţi, tendinţa femeilor de a-şi folosi sexualitatea în scopul manipulării, modestia excesivă, pasivitatea sau agresivitatea femeii, obligativitatea de a-i spune femeii că o iubeşti chiar şi atunci când nu este adevărat, aşteptările femeii ca bărbatul să fie un atotştiutor în domeniul activităţii sexuale, inabilitatea de a-şi comunica propriile sentimente sau nevoi în timpul actului sexual.

Aceste diferenţe fac ca, în ciuda similarităţii celorlalte percepţii şi scopuri ale lor, femeile şi bărbaţii tineri să apară ca personaje ale unor lumi (parţial) diferite. Femeile utilizează mai mult sexul pentru a obţine iubirea, în timp ce bărbaţii se folosesc mai des de iubire pentru a ajunge la sex (C. Tavris, C. Offir, 1977).

4.5.3. Sexualitatea premaritală

În epoca victoriană de la sfârşitul secolului al XIX-lea, activitatea sexuală era considerată murdară, periculoasă şi distructivă. Plăcerea sexuală era etichetată ca fiind malefică şi păcătoasă, iar sexualitatea premaritală, fanteziile sexuale sau masturbarea un lucru rău, condamnabil. Actul sexual era acceptat doar în cadrul căsătoriei, dar nu foarte des, în poziţii acceptabile şi în condiţiile evitării practicilor „ne-naturale". Grija pentru dezvoltarea caracterului moral, a purităţii spirituale şi a sănătăţii fizice a victorienilor a fost întreţinută nu numai de reprezentanţii bisericii, ci şi de medicii şi oamenii de ştiinţă ai epocii. Pe acest fundal, s-au profilat primele modificări semnificative ale sexualităţii, începând cu debutul secolului al XX-lea.

Care au fost schimbările semnificative înregistrate în planul comportamentului sexual şi al atitudinilor faţă de sexualitate? Când s-au produs acestea? În ce constă diferenţa dintre sexualitatea premaritală şi cea nonmaritală? Care sunt normele cu privire la sexualitatea premaritală? Acestor câtorva întrebări le vom răspunde în continuare.

Au existat două perioade în care transformările din planul sexualităţii premaritale au fost mai vizibile: 1915-1920 şi 1965-1970. Ira Reiss consideră că, după primul război

mondial, preponderente au fost *modificările atitudinilor faţă de sexualitate*, mai importante calitativ şi cantitativ. Oamenii acţionează la fel dar încep să abordeze mai deschis aspectele sexualităţii, cu mai multă toleranţă. În cea de-a doua perioadă, putem vorbi mai curând de *o evoluţie a comportamentului sexual*, care a accentuat multe din tendinţele apărute în prima parte a secolului. Deşi Reiss (1969) afirma că după 1960 nu s-a putut evidenţia o schimbare abruptă şi radicală a atitudinilor şi comportamentului sexual, sugerată de noţiunea de revoluţie (frecvent vehiculată), observaţia sa trebuie pusă pe seama faptului că modificările nu deveniseră încă evidente, aşa cum ne apar ele astăzi, la distanţă de mai bine de patru decenii.

Normele tradiţionale ale societăţii victoriene interziceau sexualitatea premaritală, în mod deosebit, în cazul fetelor. Astfel, dintre femeile născute înainte de 1900, 86% au fost virgine în noaptea nunţii şi doar 14% au întreţinut relaţii sexuale înainte de căsătorie, în timp ce, dintre femeile născute după 1900, aproape 50 % dintre ele întreţinuseră relaţii sexuale premaritale, conform datelor lui Kinsey (1953). Proporţia bărbaţilor care au fost activi sexual înainte de căsătorie era şi mai mare. Aceasta nu indică şi o creştere a promiscuităţii, deoarece aproape jumătate din cele 50% de femei care au avut o experienţă sexuală premaritală au afirmat că singurul lor partener a fost bărbatul cu care s-au şi căsătorit, o treime a avut de la doi la cinci parteneri şi doar 13% au avut mai mult de cinci parteneri.

Schimbarea atitudinii faţă de sexualitate, din preajma anului 1920, a presupus: 1. faptul că oamenii au început să discute mai liber acest subiect, 2. reducerea regretelor şi a sentimentelor de vinovăţie legate de sexualitatea premaritală, mai ales în cadrul diadelor intime, stabile şi pline de afecţiune, 3. creşterea permisivităţii faţă de raporturile sexuale (mai frecvente) în preima căsătoriei şi 4. modificarea semnificaţiei activităţii sexuale premaritale dinspre sexul centrat pe corpul fizic, pe cel centrat pe iubire şi împărtăşirea acestui sentiment. În ceea ce priveşte comportamentul sexual, a crescut semnificativ frecvenţa contactelor sexuale premaritale şi s-a dezvoltat practica stimulării erotice prin contactul interpersonal. Aceasta presupune atingerea fizică a partenerilor, stimularea manuală sau orală în scopul satisfacţiei erotice (care nu este, neapărat, şi sexuală). Această excitare sexuală poate face parte din preludiul actului sexual, dar poate fi şi un scop în sine, ca substitut al actului propriu-zis. A. Kinsey (1953) consideră că practica stimulării erotice s-a extins după 1900, iar incidenţa sa a crescut treptat până în momentul realizării cercetărilor sale. Ea pare a fi cea mai mare schimbare apărută în conduita sexuală premaritală. Chiar şi cei mai mari susţinători ai abstinenţei sexuale dinainte de căsătorie au devenit mai permisivi faţă de această practică, care îngăduia menţinerea virginităţii.

După 1960, permisivitatea faţă de sexualitatea premaritală a continuat să crească, astfel încât, în 1985, 81% dintre americanii sub 30 ani (şi doar 37% dintre cei trecuţi de 50 de ani) erau de acord cu sexualitatea premaritală (*Gallup Report*, 1985; apud L.D. Scanzoni şi J. Scanzoni, 1988). În planul conduitei sexuale cele mai importante schimbări au fost: 1. creşterea promiscuităţii actului sexual premarital, partenerul fiind frecvent schimbat (în S.U.A., în perioada *flower power* şi *hippy* au apărut şi comunităţile sexuale) şi 2. modificarea mai puternică a comportamentului sexual feminin, comparativ cu cel masculin (L.D. Scanzoni şi J. Scanzoni, 1988). În legătură cu prima schimbare, cercetătorii menţionează creşterea incidenţei activităţii sexuale premaritale şi scăderea vârstei la care are loc primul act sexual (de pildă, R.R.Clayton şi J.L. Bokemeier, 1980). Schimbările mai importante ale comportamentului feminin s-au realizat în direcţia

obținerii autonomiei sexuale, a controlului asupra propriului destin sexual și asupra propriului corp (ca urmare a dezvoltării tehnicilor contraceptive), în direcția egalitarismului pe plan sexual (care include dreptul la exprimarea propriilor trebuințe, la o atitudine sexuală activă și dreptul la obținerea plăcerii sexuale). Dacă înainte de 1960, fetele refuzau contactele sexuale premaritale mai ales din teama de nu-și pierde partenerul, după 1960, tot mai multe fete au acceptat contactele sexuale premaritale din același motiv (C. Tavris, C. Offir, 1977). În planul sexualității masculine, cea mai importantă schimbare în conduita sexuală premaritală după 1960-1965 a fost scăderea numărului de tineri care aleg să-și înceapă viața sexuală cu o prostituată.

Este ușor de observat faptul că ambele intervale (1915-1920 și 1965-1970) corespund unor perioade de rapide schimbări sociale și că există o corelație pozitivă între perioadele de creștere a permisivității față de activitatea sexuală premaritală și de modificare mai rapidă a conduitei sexuale și cele ale marilor mișcări feministe.

Deși sunt uneori utilizați interșanjabil, termenii de *sexualitate premaritală* și *nonmaritală* au semnificații distincte. Primul vizează persoanele care consimt să se căsătorească, dar care sunt inițiate sexual înainte de momentul mariajului. Prin sexualitatea nonmaritală avem în vedere conduita sexuală a persoanelor care optează pentru uniunea liberă sau concubinaj. Din moment ce un număr tot mai mare de persoane au ales să se revolte împotriva „instituției constrângătoare a căsătoriei și a ipocriziei ei", relațiile de tip nonmarital sau consensual s-au înmulțit. Ceea ce a apărut ca o revoltă împotriva valorilor adulților a fost, în realitate, o actualizare a unora dintre valorile americane tradiționale, precum egalitarismul, onestitatea, libertatea alegerii, autonomia, dreptul la fericire, plăcere, afecțiune și experimentare, afirma Ira Reiss (1960). Din moment ce opțiunea pentru căsătorie este încă majoritară în preferințele indivizilor, noțiunea de sexualitate premaritală este mai frecvent întâlnită și analizată, particularitățile similare ale sexualității preconsensuale fiind tratate, în manieră implicită, în cadrul primei noțiuni.

Un studiu realizat în 2001 de Fundația americană USAID relevă faptul că tinerii români se află în plină revoluție sexuală (apud *Curentul*, miercuri, 29. 08. 2001):

- un sfert dintre elevele de liceu și mai mult de jumătate dintre colegii lor au deja o viață sexuală;
- comparativ cu anii '90, vârsta la care are loc inițierea în viața sexuală a scăzut considerabil, de la 18-20 ani și 14-15 ani și chiar mai devreme;
- procentajul tinerilor care își încep viața sexuală înainte de căsătorie a crescut semnificativ în ultimii ani la 40,2%, în cazul femeilor, și 69,9% în cazul bărbaților. În general, inițierea sexuală a bărbaților se realizează mai devreme, ei prezentând un nivel mediu de maturizare psihosexuală mai ridicat decât al fetelor și tendința clară de a separa „sexul" de iubire în comportamentul de inițiere sexuală, notau și I. Mitrofan și C. Ciupercă (1998);
- tinerii din mediul rural își încep viața sexuală mai devreme decât cei din mediul urban;
- experiența sexuală dinainte de căsătorie a fetelor este mai redusă (35,3% comparativ cu 44,9%), întrucât vârsta la care își întemeiază căsătoria este mai scăzută;
- proporția celor care folosesc o metodă contraceptivă a crescut în intervalul deceniului trecut de la 4% la 26% pentru femei și de la 16%la 39% pentru bărbați;
- 80% dintre femei și 84% dintre bărbați indică faptul că este preferabil ca viața sexuală să înceapă la 16 ani.

Deşi a ajuns la vârsta maturităţii sale biologice, fiind capabilă de reproducere, conform reglementărilor juridice româneşti actuale, persoana cu vârsta cuprinsă între 12 şi 18 ani este considerată minoră. Standardele societăţii noastre impun o perioadă mai lungă a educaţiei şi dependenţei deşi, cu doar un secol în urmă, adolescenţii de 15-16 ani aveau responsabilităţile unui adult. Din acest motiv, discuţiile tensionate şi conflictele dintre părinţi şi copiii lor postpuberi sunt frecvente. Dezacordul apare, adesea, în legătură cu ora la care adolescenţii ar trebui să se întoarcă acasă, cu persoanele cu care ar trebui să fie prieteni şi chiar în legătură cu ceea ce citesc sau privesc la televizor/video/internet. Aceste diferenţe sunt adesea înrădăcinate în expectanţele adulţilor ca adolescenţii să se abţină de la activitatea sexuală.

Într-o cercetare românească, citată de Mitrofan şi Ciupercă (1997, p.157), au fost identificate patru *tipuri de atitudini parentale* privind începerea vieţii sexuale la părinţii adolescenţilor liceeni care au debutat în activitatea lor sexuală:

- dezaprobare: 79% în cazul fetelor şi 30 % în cazul băieţilor;
- aprobare: 11% în cazul fetelor şi 39% în cazul băieţilor;
- susţinere: 10% în cazul fetelor şi 11% în cazul băieţilor;
- ignorare: 0% în cazul fetelor şi 20 % în cazul băieţilor.

Părinţii adolescenţilor care nu şi-au început viaţa sexuală au apărut ca fiind mai restrictivi şi mai puţin implicaţi în educaţia sexuală a copiilor lor. Datele prezentate sugerează faptul că: 1. există standarde relativ clare pe care societatea le cultivă în privinţa sexualităţii premaritale, 2. acestea sunt puternic diferenţiate în funcţie de sexul adolescentului şi 3. presiunile psihologice şi sociale pe care familia le exercită în direcţia stopării tentaţiei iniţierii sexuale, în creştere la adolescenţi, sunt mai mari în cazul fetelor.

Ira Reiss (1960) a analizat mai atent normele existente cu privire la sexualitatea premaritală, inventariind cinci standarde diferite:

1. *standardul abstinenţei*, care a constituit norma în societăţile tradiţionale, interzicea categoric actul sexual înainte de căsătorie. El a fost susţinut de persoanele care credeau că sexualitatea premaritală este nocivă atât pentru femei, cât şi pentru bărbaţi.
2. *dublul standard*, care a reprezentat norma ne-oficială alternativă abstinenţei totale, a fost larg răspândit. El implică existenţa unor standarde diferite în funcţie de sexul subiecţilor: bărbaţii au dreptul la experienţa sexuală premaritală, în timp ce, femeilor li se interzice categoric acest lucru.
3. *permisivitatea cu implicarea afectivă a partenerilor* a fost reclamată în societatea modernă de tineri de ambele sexe. Această normă sugerează faptul că, atunci când cei doi parteneri au o relaţie stabilă bazată pe iubire, când sunt logodiţi sau au intenţia de a se căsători, ei au dreptul să-şi exprime sentimentele şi pe calea actului sexual.
4. *permisivitatea în lipsa implicării afective a partenerilor* împinge toleranţa faţă de sexul premarital un pas mai departe. Cei doi parteneri se pot angaja în activitatea sexuală indiferent de natura şi calitatea relaţiei lor sau de sentimentele partenerilor. Atracţia sexuală puternică resimţită la un moment dat, urgenţa impulsului sexual sau o simpatie mai puternică ar fi suficiente pentru iniţierea relaţiei sexuale.
5. *permisivitatea non-exploatatoare în absenţa afecţiunii* a apărut ca urmare a nevoii de a introduce o anumită ordine morală în relaţiile lipsite de constrângeri sociale şi juridice. Acest standard sugerează că legătura sexuală este imorală atunci când una dintre părţi doreşte să se angajeze în activitatea sexuală şi să obţină angajamentul partenerului într-o relaţie stabilă, iar cealaltă nu vizează decât realizarea actului sexual. Atunci când cel din urmă este conştient de aşteptările partenerului său, iar

relaţia lor sexuală se produce totuşi, sexualitatea celui dintâi este exploatată, fapt considerat inacceptabil.

Aceste standarde se regăsesc pretutindeni inclusiv la noi. Standardul oficial al abstinenţei este treptat înlocuit de cel al „permisivităţii cu implicarea afectivă a partenerilor", inclusiv în mediul rural, mai conservator. De asemenea, norma ne-oficială a dublului standard tinde să fie detronată de „permisivitatea în lipsa implicării afective a partenerilor". Cert este faptul că standardele pot fi diferite de la un segment al populaţiei la altul, în funcţie de nivelul socio-economic, cultural, de nivelul instrucţiei subiecţilor sau de atitudinile lor religioase şi nu doar în funcţie de sexul, vârsta şi mediul rural/ urban de proveniență.

4.5.4. Sexualitatea maritală

Dacă relaţiile sexuale premaritale sunt mai des întâlnite, ele nu sunt la fel de frecvente sau de regulate precum cele maritale. Mai mult, sexualitatea premaritală este calea spre cea conjugală din moment ce un număr mare de indivizi care se angajează în relaţii sexuale premaritale sfârşesc prin a se căsători.

În general, sexualitatea maritală implică mai puţin aventura sau negocierea, apropiindu-se mai mult de rutină, acţional şi emoţional. Această rutină le poate permite soţilor să aibă relaţii sexuale frecvente şi satisfăcătoare, dar ea poate deveni şi sursa frustrării lor sexuale. Satisfacţia (sau insatisfacţia) sexuală conjugală depinde de o multitudine de factori pe care îi vom prezenta succint în continuare.

(1) *Intimitatea* este un factor important al satisfacţiei sexuale. Cel mai adesea, sexualitatea maritală presupune un puternic sentiment al implicării, multă încredere, empatie, interdependenţă, autodezvăluiri sensibile, căldură şi numeroase manifestări de tandreţe. Dacă apropierea emoţională nu asigură neapărat o mai bună calitate orgasmului, ea contribuie la amplificarea dimensiunii emoţionale a sexualităţii. Intimitatea contribuie la creşterea calităţii actelor sexuale prin dimensiunea lor emoţională, ce poate afecta şi funcţionarea fizică. Uneori, experienţele sexuale sunt mai plăcute atunci când partenerii se cunosc intim, când unul dintre parteneri este deschis şi vulnerabil, iar celălalt are încredere în el şi nu îl dezaprobă sau respinge, când au grijă reciproc de nevoile şi sentimentele lor, când plăcerea partenerului devine propria plăcere.

Bărbaţii tind să-şi „ascundă sentimentele sub masca agresivităţii sexuale, a încrederii reci şi a liniştii puternice" (B. Zilbergeld, 1978. p.39). Comunicarea este „mediul" intimităţii dar multe persoane au contacte sexuale în linişte. Aşa cum nuditatea este o formă de autodezvăluire, împărtăşirea nevoilor şi dorinţelor sexuale ajută la creşterea intimităţii din cadrul activităţii sexuale, iar interacţiunile sexuale deschise contribuie, mai departe, la apropierea emoţională.

Dacă activitatea sexuală poate fi realizată individual (prin masturbare), în diadă sau în grup, intimitatea este întotdeauna diadică. Dar şi cuplurile intime (inclusiv cele căsătorite) se pot angaja într-o serie de practici sexuale care sunt mai puţin sau deloc intime, ca în cazul schimbului voluntar şi temporar al partenerilor, în scop sexual („swingers"). Activitatea sexuală a cuplurilor căsătorite poate fi extrem de non-intimă şi în lipsa semnificaţiei emoţionale ataşate acesteia (aşa cum se întâmplă frecvent în Japonia, unde indiferenţa sexuală este apreciată mai ales de bărbaţi).

(2) *Frecvenţa contactelor sexuale* este un indicator general al funcţionalităţii conjugale. Ea variază foarte mult de la un cuplu la altul, în funcţie de vârsta partenerilor, de durata căsniciei lor, de categoria socială de apartenenţă etc. După 1965, frecvenţa

contactelor sexuale maritale pare să fi crescut, la toate categoriile de vârstă şi nu doar la tineri (Ch.F. Westoff, 1974), iar femeile angajate profesional, în mod deosebit cele de carieră, raportează o mai mare frecvenţă a contactelor sexuale. Acest lucru a fost explicat prin folosirea pilulelor contraceptive, care au devenit populare în anii respectivi şi prin disponibilitatea mai mare a subiecţilor de a vorbi despre viaţa lor sexuală. De asemenea, aşa cum arătam şi în cazul sexualităţii premaritale, amploarea tot mai mare a mişcării feministe nu a avut efecte anti-sexuale, aşa cum au sugerat unii din criticii ei, ci dimpotrivă.

Frecvenţa contactelor sexuale descreşte odată cu vârsta. Cuplurile foarte tinere raportează cea mai mare frecvenţă a actelor sexuale (aproape zilnic) pentru ca, ulterior, aceasta să scadă la mai puţin de un contact pe săptămână, la persoanele care se apropie de şaizeci de ani (Ch.F. Westoff, 1974). În general, majoritatea cuplurilor au cel puţin ocazional perioade de activitate sexuală mai intensă, de pildă, în concedii sau vacanţe.

Se poate întâmpla ca, într-o relaţie în care activitatea sexuală a debutat satisfăcător, să asistăm la dispariţia interesului sexual, pe măsură ce cuplul devine mai apropiat, mai intim. Acest lucru se poate întâmpla după ce persoanele încep să locuiască împreună, după logodnă sau căsătorie (de exemplu, în perioada sarcinii sau după naşterea copilului). Dificultăţile pe care unul sau altul dintre membrii cuplului le manifestă în legătură cu apropierea emoţională şi angajarea în relaţie pot fi una dintre cauze. Stingerea interesului sexual pentru partener apare ca un mod de a crea distanţă, de autoprotecţie împotriva ameninţărilor intimităţii. Evident, ea poate fi generată şi de alţi factori precum: intervalorizarea insuficientă a partenerilor, slaba cunoaştere reciprocă, instalarea unor ritualuri şi obiceiuri stereotipe, confruntarea cu diverse probleme de viaţă sau aspectele dezagreabile ale intimităţii fizice (mirosul neplăcut corporal sau oral, urâţenia fizică congenitală dobândită sau ceva resimţit astfel).

Contrar părerii conform căreia persoanele din categoriile populare sunt mai puţin inhibate sau mai directe cu privire la sex, acestea raportează o frecvenţă mai scăzută a actelor sexuale. Segregarea rolurilor tradiţionale de sex se află în raport invers proporţional cu categoria socio-economică a individului. Astfel, bărbaţii din grupurile defavorizate consideră că „sexul este plăcerea bărbatului şi datoria femeii". Ei sunt mai puţin preocupaţi de nevoile partenerei lor şi centraţi pe propria lor plăcere. De asemenea, mai multe persoane din categoria de mijloc şi superioară preferă contactul sexual în totală nuditate şi cu lumina aprinsă. Totuşi, există studii care sugerează o descreştere a diferenţelor de clasă sau categorie socială în planul conduitei sexuale.

Durata preludiului, a actului sexual propriu-zis şi a postludiului sunt factori importanţi ai satisfacţiei sexuale, în mod deosebit la femei. Aceştia favorizează satisfacţia sexuală a femeii, mai dificil de atins, mai puternic dependentă de priceperea sexuală a partenerului.

Preludiul apare ca o fază indispensabilă pregătirii erotice a corpului, constând în atingerile, mângâierile şi sau sărutările, pe fundalul cărora tandreţea, afecţiunea şi autodezvăluirile profunde pot fi realizate. Din punct de vedere psihologic, această pregătire afectivă este la fel de importantă ca şi cea sexuală. Nu întâmplător, G. Leleu (2003, p. 32) afirma că „tandreţea reprezintă cel mai potrivit afrodiziac".

În ceea ce priveşte *postludiul*, intimitatea şi tandreţea sunt şi mai importante. Complicitatea inerentă actului, lărgirea câmpului conştiinţei ca efect al plăcerii şi al dispariţiei limitelor individuale şi starea de bine resimţită facilitează exprimarea iubirii şi a preţuirii faţă de partener. Retragerea imediată a celor care au încheiat actul sexual nu

sugerează decât o valoare instrumentală acordată celuilalt, faptul de a se fi folosit reciproc.

Din cercetările lui P.H. Gebhard (1966) a rezultat că, în medie, după 20 de minute de preludiu, necesar datorită specificității sexualității feminine, 75% dintre femei ating orgasmul. Invers, o preparare prea scurtă sau inexistentă împiedică atingerea punctului maxim al plăcerii sexuale. De asemenea, deşi există femei care ajung la satisfacția completă în mai puțin de un minut de penetrare masculină, prelungirea acesteia favorizează orgasmul feminin. Dacă activitatea sexuală propriu-zisă durează 16 minute şi mai mult, doar 5,1% dintre femei declară că nu ating orgasmul (P.H. Gebhard 1966). La bărbați, atunci când nu sunt afectați de impotență, atingerea orgasmului nu constituie o problemă.

Satisfacția sexuală a femeii este în raport direct proporțional cu satisfacția cuplului: femeia satisfăcută sexual este mai fericită, căsătoria ei mai durabilă, iar femeia fericită atinge mai uşor satisfacția sexuală în cadrul relației sale conjugale. În urma unei ample cercetări, P.H. Gebhard (1966) ajungea la următoarele concluzii:

1) fericirea conjugală recunoscută de ambii soți este cu atât mai mare cu cât femeia atinge mai des orgasmul;
2) disocierea în menaj este cu atât mai rapidă cu cât procentajul satisfacției sexuale a femeii este mai slab (fapt remarcat şi în Rapoartele Institutului Kinsey);
3) un procentaj important al femeilor nefericite în menaj (38,1%) ating totuşi, în mod regulat, orgasmul. Acest rezultat tinde să demonstreze că sursele nefericirii pot fi altele şi că satisfacția sexuală nu este suficientă pentru a o compensa.

Toate aceste observații ne permit să afirmăm faptul că armonia sexuală este mai uşor de obținut atunci când există premisa cunoaşterii şi înțelegerii psihologice şi afective, când partenerii renunță la defense şi la mecanismele de apărare. În aceste condiții, actul sexual devine mai puțin riscant, reflexele pot funcționa mai bine, iar abandonul de sine se realizează mai uşor.

4.5.5. Relațiile sexuale extramaritale

A.C. Kinsey (1953) a sesizat că bărbații tind să aibă mai frecvent atât relații sexuale premaritale, cât şi extramaritale. El a estimat că aproape jumătate din cei intervievați au avut relații sexuale cu o altă femeie decât soția lor în decursul vieții conjugale, fără a oferi date exacte, în timp ce doar un sfert dintre femei au avut contacte sexuale extramaritale (autorul includând aici şi femeile divorțate). Reluând datele lui Kinsey, Morton Hunt (1974) sugera că numai o femeie căsătorită din cinci a întreținut o relație extramaritală.

Oamenii au fost întotdeauna fascinați de adulter, chiar dacă l-au condamnat. În cazul bărbaților, el pare să fi fost facilitat de varianta normei dublului standard pentru persoanele căsătorite: „după căsătorie, băieții vor fi băieți, iar femeile vor fi fidele". Actualmente, populația a devenit şi mai tolerantă față de relațiile extramaritale, privite aidoma consumării usturoiului. Acesta este plăcut pentru cel care îl mănâncă, care preferă ca cei din preajmă să *nu* facă la fel, în mod deosebit soțul/soția lor. Deşi după anii '60 s-a evidențiat o creştere a permisivității față de legăturilor extramaritale în țările de tip occidental, mai există numeroase persoane care resping acest fenomen, care consideră că un asemenea comportament din partea soțului/soției le-ar provoca durere, suferință şi gelozie (Buunk, 1982).

O modificare semnificativă a atitudinii faţă de activitatea sexuală extramaritală a apărut în cazul femeilor tinere. În ancheta lui Kinsey (1953), doar 8% dinte tinerele femei sub 25 de ani au întreţinut relaţii extramaritale, în timp ce, potrivit datelor obţinute de Hunt (1974), 24% dintre acestea au recunoscut că au întreţinut astfel de raporturi. Schimbarea nu indică o subminare radicală a idealului fidelităţii sexuale, ci a normei dublului standard. Totuşi diferenţele dintre cele două sexe rămân semnificative (deocamdată) în ceea ce priveşte numărul partenerilor (mai numeroşi în cazul bărbaţilor) şi al motivelor (mai multe oportunităţi, în cazul bărbaţilor, şi dorinţa de a obţine iubirea sau compensarea insatisfacţiei maritale, în cel al femeilor).

Câţiva dintre factorii care au determinat creşterea toleranţei faţă de relaţiile extramaritale şi negarea dublului standard sunt: îmbunătăţirea mijloacelor contraceptive, răspândirea concepţiei privitoare la importanţa dezvoltării individuale şi a împlinirii de sine, mişcarea feministă şi independenţa tot mai mare a femeilor, diminuarea prejudecăţilor legate de imperativul moral puritan ş.a.m.d.

Relaţiile extramaritale sunt cel mai adesea ascunse şi relativ frecvente. Se pare că, atunci când adulterul este mai mult sexual decât emoţional, potenţialul său distructiv este mai scăzut. De regulă, el apare în mariajele mai puţin fericite, deşi poate fi întâlnit şi într-o relaţie conjugală funcţională şi evaluată ca „fericită" de ambii soţi. Unele date sugerează faptul că, după 10 ani de căsătoriei, adulterul este la fel de frecvent în căsătoriile fericite, ca şi în cele nefericite; că el apare mai des după patruzeci de ani, deci după ce între soţi s-a instalat o rutină emoţională, iar frecvenţa contactelor lor sexuale a scăzut (S.P. Glass şi Th. L. Wright, 1977).

Accentul pus pe comunicarea directă, deschisă, şi sinceră – ca ideal al căsătoriei – a redus, probabil, impulsul de a avea relaţii extramaritale ascunse. Dar faptul că ele sunt dezvăluite partenerului poate determina conflicte emoţionale foarte puternice în cuplul marital, având în vedere că un număr foarte mic de oameni sunt capabili să accepte fără dificultate acest comportament. Relaţiile extramaritale deschise au luat în a doua parte a secolului al XX-lea diferite forme, printre care: căsătoria liberă, „swinging" şi grupurile comunitare sexuale.

Ca urmare a controverselor privind eliberarea sexuală (de la sfârşitul anilor '60 şi începutul anilor '70), unii autori au propus soluţii radicale. Nena O'Neill şi George O'Neill (1972) au fost susţinătorii *căsătoriei deschise*, ca aranjament marital în care ambii soţi au dreptul să caute împlinirea diferitelor nevoi ale personalităţii lor, inclusiv cele sexuale, cu orice altă persoană. Soţii convin de la început că nu vor exista gelozia şi pretenţia proprietăţii exclusive emoţionale şi sexuale asupra partenerului. Susţinătorii acestui aranjament marital consideră că această abordare elimină nevoia de a căuta şi întreţine relaţii ascunse, acompaniate de sentimente de vină, anxietate, teama de a fi prins, dar şi gelozia, suspiciunea şi confruntările mai mult sau mai puţin violente. Este vorba despre o relaţie egalitară, deoarece drepturile sunt aceleaşi pentru ambii soţi.

B. Buunk (1982) afirmă că la unii oameni se observă tendinţa găsirii unor căi de a face faţă problemelor care apar ca efect al sexului extramarital. Astfel, în căsătoriile deschise, partenerii dezvoltă un număr de reguli restrictive de comportament în ideea prevenirii ameninţării legăturii maritale. Ele iau naştere în urma unor îndelungi negocieri şi discuţii şi pot fi modificate în decursul timpului. Spre exemplu, doi avocaţi de pe coasta de vest a S.U.A. (Jay Ziskin şi Mae Ziskin, 1973) au semnat un contract extramarital în care se specifică explicit cu cine se poate avea relaţii sexuale şi cu cine sunt interzise. Din experienţa câtorva sute de clienţi ei au precizat că acest tip de

înţelegere funcţionează atâta timp cât sunt urmate anumite reguli. Principala regulă este aceea că relaţia extramaritală nu trebuie să fie o ameninţare pentru partenerul marital; ea trebuie să fie preponderent sexuală şi să fie considerată ca tranzitorie şi secundară căsătoriei. Controlată astfel, susţin cei doi avocaţi, varietatea sexuală tinde să reînvie şi să îmbunătăţească relaţia amoroasă a cuplului conjugal.

În ciuda acestor reguli, suferinţa şi gelozia pot să apară şi în aceste cupluri deşi cea din urmă pare să se diminueze în timp. Căsătoria deschisă nu pare a fi prea funcţională. Unul din primii ei susţinători, N. O'Neill (1974), explica de ce nu a mai putut suporta relaţia cu fostul ei colaborator şi soţ. Căsătoria deschisă pare a fi tranzientă, de foarte scurtă durată: ea se termină fie prin separarea cuplului, fie prin încetarea înţelegerii cu privire la relaţiile extramaritale. De ce se întâmplă acest lucru? Paradoxal, bărbatul este cel mai adesea cel care pune capăt, într-un fel sau altul, căsătoriei deschise. Odată ce soţii devin activ implicaţi în viaţa lor sexuală deschisă, femeile îşi găsesc mai uşor parteneri decât bărbaţii. Oamenii care se căsătoresc tind să aibă acelaşi grad de atractivitate dar, comparativ cu un bărbat la fel de atrăgător, o femeie care este dispusă să aibă relaţii sexuale întâmplătoare îşi găseşte mai uşor numeroşi parteneri receptivi. Aceasta în condiţiile în care soţiile sunt de regulă mult mai ocupate cu diferitele lor sarcini, comparativ cu bărbaţii, şi nu întotdeauna dispuse să aibă un contact sexual atunci când soţul lor le solicită.

„*Swinging*" este o altă formă deschisă a contactelor sexuale extramaritale, care se referă la schimbarea partenerilor sau la sexul în grup. Această practică se referă la orgiile planificate după un orar riguros, între două sau mai multe cupluri. Deşi par extrem de libere şi de lipsite de inhibiţii, aceste „întâlniri" implică totuşi şi unele constrângeri (B. Gilmartin, 1978). Mai întâi, admisia în grup nu este individuală, ci diadică, în cuplu, fiind asigurată de către bărbaţi, care organizează astfel de grupuri. O femeie atractivă singură este admisă în grup ocazional, dar nu prea des, regula fiind aceea că toţi bărbaţii trebuie să vină însoţiţi de o femeie, de preferinţă una care arată bine. S-a sugerat că, în unele cercuri de afaceri, soţul îşi poate folosi soţia atractivă în această manieră, pentru a beneficia de unele avantaje oferite de superiorul său - mai în vârstă sau cu o soţie mai puţin atractivă (C. Safilios-Rothschild, 1977).

O altă regulă priveşte distincţia ce trebuie realizată între sex şi iubire. Scopul acestor grupuri este sexul, iar membrii lor nu trebuie să se implice emoţional în relaţia cu o altă persoană sau să se întâlnească cu ea în afara grupului. Aceasta menţine infidelitatea sexuală departe de cea emoţională. Spre deosebire de căsătoria liberă, soţii care participă la grupurile de „swingers" doresc o îmbunătăţire a activităţii lor sexuale şi o fortificare a mariajului lor prin intermediul unei activităţi realizate în comun şi nu separat.

De asemenea, întâlnirile de acest tip par a fi extrem de solicitante, din moment ce persoanele care participă la ele petrec mult timp cu planificarea lor. B. Gilmartin (1978) constata pe eşantioane californiene că nu există diferenţe de clasă socială sau de satisfacţie maritală între „swingers" şi „nonswingers". Spre deosebire de căsătoria deschisă, schimbul de perechi nu pare a fi o acţiune de evadare dintr-un mariaj ratat, după cum nu sporeşte satisfacţia conjugală peste valorile ei medii. Totuşi, „swingers" par mai fericiţi în mariajul lor comparativ cu soţii „nonswingers" care au relaţii extramaritale secrete, clandestine.

De regulă, grupurile de acest tip sunt formate din cupluri care folosesc publicaţiile special destinate lor sau frecventează barurile specializate. În prima etapă, cuplurile fac cunoştinţă, testează dorinţa lor mutuală de aventură sexuală şi îşi planifică activitatea, iar

în a doua, se realizează schimbul sexual. După aproximativ doi ani, cei mai mulţi „swingers" se despart, iar cei care rămân împreună tind să aibă escapade sexuale mult mai rar. Surprinzător este faptul că bărbaţii sunt cei care pun capăt acestui tip de relaţii extramaritale, în timp ce femeile, mai ezitante la început, devin mai active sexual, descoperind plăcerea stimulării sexuale intense şi a orgasmelor multiple (G. Bartell, 1971). Dacă homosexualitatea feminină este permisă (cea masculină fiind ferm interzisă), în cele din urmă, bărbaţii devin geloşi pe propriile lor neveste şi nu pe alţi bărbaţi.

Cei care acceptă să participe într-un asemenea grup – nota Bartell (1971) – aparţin, cel mai adesea, categoriilor medii şi înalte din cadrul societăţii americane, rasei albe şi au frecvent între 30 şi 40 de ani. Mulţi dintre aceşti indivizi caracterizaţi printr-un interes sexual exagerat sunt în restul timpului persoane convenţionale şi politic conservatoare.

Grupurile comunitare sexuale constituie un alt mod de experimentare şi reglare a activităţii sexuale extramaritale. Ele au fost destul de faimoase (mai ales în S.U.A.) în deceniul al şaselea şi al şaptelea al secolului trecut, deşi nu au fost foarte larg răspândite. Dacă cei care practicau schimbarea partenerului erau destul de conformişti în restul timpului, membrii grupurilor comunitare sexuale erau extrem de radicali în nonconformismul lor. Ei erau tineri militanţi neconvenţionali şi rebeli care luptau împotriva societăţii constrângătoare, organizaţi ca parte a unui program explicit, politic şi religios.

Căsătoria tradiţională era privită ca o „formă a dreptului exclusiv al proprietăţii sexuale asupra unei fiinţe umane", ca o expresie a societăţii capitaliste şi a individualismului său patologic, ca o modalitate dezumanizantă. Comunităţile sexuale au încercat înlocuirea acestui stil de viaţă dezumanizant cu o variantă mai bună şi mai deschisă a vieţii personale. Multe dintre ele au combătut ideea de „proprietate privată" şi de egoism şi au construit locuinţe comune.

În cadrul acestor grupuri puteau fi întâlnite toate tipurile de aranjamente sexuale. Cu toate acestea, majoritatea comunităţilor erau pentru existenţa unor restricţii puternice ale activităţii sexuale, contrar imaginii comune (ceea ce înseamnă înlocuirea, în realitate, a unei forme a controlului sexual cu alta). Din cele 120 de comunităţi sexuale (inclusiv unele dintre cele mai mari din S.U.A.) studiate de Benjamin Zablocki (1980, p.339): 1% erau căsătorii în grup, în care toţi membrii erau incluşi, 12% erau căsătorii în grup parţiale (în care nu erau incluşi toţi indivizii), 19% aveau relaţii sexuale schimbătoare (care nu erau organizate după vreo regulă), 47% erau formate din cupluri monogame (în unele cazuri, acceptate oficial) şi 13% erau formate din celibatari. Faptul cel mai surprinzător a fost acela că forma cea mai frecventă de organizare sexuală (apărută în aproape jumătate din comunităţile studiate) a fost monogamia, mai ales în grupurile religioase, creştine. Unele grupuri politice, terapeutice sau hippy au susţinut monogamia ca pe o soluţie practică a nevoii de regularizare a vieţii sexuale.

O modalitate de a face faţă problemelor sexualităţii a fost aceea de a menţine cuplurile tradiţionale unite. Alta a presupus interzicerea în întregime a sexualităţii. De altfel, Zablocki a constatat declinul activităţii sexuale a membrilor diferitelor comunităţi. Majoritatea practicilor sexuale (căsătoria în grup, căsătoria deschisă, homosexualitatea, nuditatea publică sau orgiile sexuale) au devenit mai puţin frecvente după intrarea în grup, decât înainte de aceasta.

5. EXISTENȚA CONJUGALĂ ȘI FAMILIALĂ

„Căsnicia este «nodul destinului», în care se leagă rațional firele a două vieți, chiar acolo unde nu mai suntem capabili să înțelegem această rațiune."
Fritz Künkel
„În familie se manifestă puterea și legea; în orice caz, acolo trebuie să se deprindă supunerea."
Honoré de Balzac

5.1. Structura familială

5.1.1. Conceptul de structură: abordări și accepțiuni

Termenul de „structură" a creat o adevărată modă în științele sociale, în a doua parte a secolului trecut. La acest rezultat au contribuit, mai mult sau puțin, marxismul, lingvistica lui F. de Saussure și teoria gestaltistă. Definițiile conceptului de „structură socială" au prilejuit vii controverse, mai ales în Franța, precum cele dintre G. Gurvich și Cl. Levi-Strauss. În sociologie, termenul cunoaște mai ales două accepțiuni: 1) ca sector sau aspect al unui obiect/fenomen social, structura este echilibrul precar al unor multiple ierarhii din cadrul unui fenomen social total, de tip macro-sociologic (G. Gurvich, 1955) și 2) pentru structuraliști, acesta este o metodă, un program, un model. Structura nu este realitatea, ci doar modelul construit după ea. Cl. Levi-Strauss (1958), spre exemplu, considera că relațiile sociale sunt materia primară utilizată în construirea modelelor, care le evidențiază structura.

În cadrul psihologiei sociale, accepțiunile noțiunii s-au multiplicat extraordinar de mult. Dacă structura unui grup social este în general definită prin modul în care indivizii acționează unii în raport cu alții, psihologii sociali vorbesc de structura rețelelor de comunicare, de structura sociometrică (J. Moreno), de structura autorității, de structura influenței, de structura rolurilor, de cea a câmpului (K. Lewin) ș.a.m.d.

În contextul psihologiei familiei, structura familială poate fi definită *ca un set invizibil de exigențe care organizează modalitățile în care membrii familiei interacționează* (S. Minuchin, 1974). Mai concret, structura familială este definită prin *„status-urile și rolurile membrilor grupului, prin modul în care se stabilesc relațiile de autoritate și de influență dintre aceștia"* (H. Touzard, 1975, p.43). Nucleul structurii unui cuplu conjugal este constituit din interacțiunile dintre soți în materie de decizie. Pattern-urile tranzacționale care definesc relațiile și reglează comportamentul sunt menținute de două tipuri de constrângeri: *regulile universale* care guvernează organizarea familială (vizând în mod deosebit puterea ierarhică) și *expectanțele mutuale* ale membrilor familiilor particulare.

În ciuda eforturilor realizate până în prezent, în mod deosebit în cadrul teoriei structurale și a teoriei dezvoltării și în ciuda faptului că mulți autori au observat că structura familială evoluează de la o formă haotică la una tot mai organizată în timp, nu

există încă suficiente date empirice care să permită conturarea unui model teoretic suficient de nuanţat şi de cuprinzător.

5.1.2. Problematica structurii familiale

Există cel puţin trei aspecte intercorelate care conturează problematica structurii familiale şi anume: problema originii şi dezvoltării structurii familiale, cea a relaţiei dintre structura organizaţională a familiei şi credinţele şi valorile familiale şi, în sfârşit, problema stabilităţii structurii familiale.

1. ***Problema originii structurii familiale*** relevă clar lipsa datelor empirice. Teoria dezvoltării este aceea care oferă totuşi un răspuns mai acceptabil, în această privinţă. Ea sugerează că există o dezvoltare mai mult sau mai puţin ordonată a stadiilor sau fazelor ciclului vieţii familiale, fiecare conţinând anumite provocări sau sarcini ale dezvoltării. Modul şi ritmul în care cuplul marital începe să-şi asume şi să rezolve aceste sarcini constituie cărămizile de bază ale modului în care se va forma structura organizaţională a acelei familii.

Într-un studiu asupra dezvoltării structurii familiale, realizat de Fundaţia pentru Cercetări Psihiatrice „Timberlawn" (Dallas, Texas), s-a ajuns la concluzia că, în măsura în care un cuplu îşi rezolvă de la începutul existenţei sale - într-o manieră care să asigure satisfacţia mutuală - următoarele trei probleme: angajarea/implicarea în relaţie, distribuţia puterii şi distanţa optimă dintre parteneri, el va putea aborda mai uşor stadiile ulterioare ale ciclului vieţii familiale (apud J.M. Lewis, 1986, pp.236-239).

Angajarea şi asumarea rolurilor adecvate vizează faptul că membrii fiecărui cuplu îşi asumă o serie de obligaţii, ca şi promisiunea permanenţei, ei trebuind să acţioneze astfel încât *relaţia de cuplu să devină legătura lor primară, fundamentală.* Acest proces al angajării include o re-orientare a angajamentului primar, al fiecăruia dintre soţi, dinspre familia de origine sau prietenii apropiaţi spre relaţia lor maritală şi asumarea rolurilor conjugale şi familiale. Gradul în care această sarcină a dezvoltării a fost realizată de ambii parteneri influenţează viitorul relaţiei lor.

A doua sarcină a dezvoltării pe care partenerii trebuie să o rezolve este aceea a *alocării puterii*, pe care cuplurile o realizează adesea indirect. „Cine decide?" şi „Cum sunt rezolvate conflictele?" sunt întrebări care apar din nevoia unei abordări sistematice a procesului de luare a deciziei. Satisfacţia mutuală este esenţială. Trebuie subliniat faptul că *aproape orice distribuţie a puterii poate fi funcţională, dacă rezultatul este exprimat în termenii satisfacţiei maritale mutuale* (J. L. Lewis, 1986).

A treia sarcină care trebuie rezolvată la începutul mariajului este *stabilirea echilibrului dintre distanţa şi apropierea* care trebuie să existe în cuplu. Separarea/distanţarea este în general legată de procesul individualizării, în cadrul căruia fiecare încearcă să stabilească diferenţele dintre propriile experienţe şi cele ale altora. Căutată este deci individualizarea experienţelor. Distanţarea caută să asigure libertatea de gândire sau simţire şi posibilitatea de a acţiona diferit pentru fiecare dintre parteneri, în paralel cu surprinderea asemănărilor. Apropierea se referă la implicare, la căldură, la încrederea în partener, la căutarea şi găsirea similitudinilor la nivelul intereselor, experienţelor şi acţiunii. Din perspectiva acestei sarcini, J.M. Lewis (1986) identifica trei tipuri de cupluri:

a) Cuplurile care împărtăşesc toate activităţile (din timpul liber), toţi prietenii, care gândesc la fel asupra diferitelor probleme şi simt la fel în toate situaţiile au o relaţie caracterizată prin *nivelul ridicat al ataşamentului şi printr-un grad redus al distanţei*

dintre parteneri. Dar o apropiere prea mare, o implicare exagerată în orice situaţie familială sau fuziunea excesivă a celor doi soţi favorizează confuzia de sine şi de altul. Altfel spus, lipsa unei anumite distanţe creează probleme la mai multe niveluri ale personalităţii partenerilor diadei maritale (M. Browen, 1978; S. Minuchin, 1974; D. H. Sprenkle & D.H.L. Olson, 1978), care pot genera disfuncţii familiale.

b) Cuplurile în care, alături de experienţele împărtăşite, soţii au domenii clare de interes, opinii şi activităţi individuale – în afara celor profesionale – au o relaţie în care există un *echilibru între distanţare şi apropiere şi un ataşament, de asemenea, echilibrat*. În familiile din *middle şi upper middle class* din S.U.A., spre exemplu, familiile cele mai competente se caracterizează printr-un nivel ridicat atât al apropierii, cât şi al individualizării, printr-o comunicare clară şi spontană, problemele fiind rezolvate prin negociere (J.M. Lewis, 1986). Aceste familii dovedesc o mare flexibilitate în capacitatea lor de a adapta procesele familiale la o multitudine de situaţii. Totuşi, ceea ce este tipic şi funcţional în unele culturi, poate deveni disfuncţional în alte contexte socio-culturale, aşa cum avertiza S. Minuchin (1974).

c) Cuplurile care au puţine interese, opinii şi activităţi comune se caracterizează prin *dominarea distanţei dintre parteneri şi afectivitatea redusă*. Inabilitatea de a fi apropiat, felul de a fi distant şi tulburările emoţionale favorizează neînţelegerile şi îndepărtarea partenerilor.

Dintre aceste trei provocări ale dezvoltării, poate cea mai dificilă este aceea a *reglării raportului dintre apropiere şi distanţă*. Ea pare a fi un aspect extrem de important – poate chiar aspectul central – al formării structurii organizaţionale de bază a cuplului şi a familiei. O abordare mai sistematică apare în lucrarea lui D. Kantor şi W. Lehr, *Insight the Family* (1975), în care autorii au introdus conceptul „reglării distanţei". Din această perspectivă, fiecare cuplu trebuie să ajungă la o poziţie mutual satisfăcătoare privind nu numai mărimea distanţei şi ataşamentului din relaţia maritală, ci şi la o înţelegere amiabilă asupra procesului care asigură reglarea distanţei. Multe cupluri care apelează la terapie au relevat incapacitatea lor de a atinge distanţa optimă şi de a distribui mutual acceptabil puterea. De calitatea rezolvării acestor trei sarcini depinde în mare parte calitatea evoluţiei viitoare. Fisurile iniţiale nu pot fi, de regulă, „sudate", ele având tendinţa de a se lărgi. Altfel spus, dezechilibrul conjugal din primii ani de căsătorie nu poate fi „reparat".

F. de Singly şi C. Lemarchant (1991) susţineau aceeaşi idee: reglajul distanţelor trebuie să conducă întotdeauna la primatul acordat relaţiei conjugale, în raport cu toate celelalte existente. De asemenea, echilibrul distanţelor dintre familia de procreare şi cele două familii de origine ale celor doi soţi poate indica echilibrul interior al cuplului. O distanţă socială mai mare poate să apară în raport, spre exemplu, cu familia soţiei dar, dacă ea este *asumată* ca atare, *de ambii parteneri*, dezechilibrul apărut „nu mai poate fi interpretat ca semnul unui dezechilibru interior al cuplului conjugal" (F. de Singly şi C. Lemarchant, 1991, p.132). Pentru soţie, negocierea distanţei cu soacra ei depinde de concepţia sa cu privire la relaţia conjugală. Femeile care valorizează autonomia personală în cadrul cuplului tind să păstreze în relaţia cu soacra lor o mai mare distanţă, comparativ cu cele care valorizează şi privilegiază fuziunea conjugală şi comunitatea familială, care tind să păstreze o distanţă mai mică.

Studiu de caz

Un exemplu extras din practica terapeutică familială americană şi prezentat de J.M. Lewis (1986) ilustrează foarte bine importanţa realizării la timp a structurii maritale şi familiale, a celor trei sarcini ale debutului vieţii maritale şi a reglării distanţei.

D-nul şi d-na A ajung să consulte un psiholog datorită insatisfacţiei lor crescânde în decursul celor cinci ani de căsătorie. D-na A se plângea de lipsa apropierii fizice şi psihologice dintre ea şi soţul ei - acompaniată de simptomatologia depresivă subsecventă - şi atribuia acest fapt felului lui distant de a fi şi numeroaselor sale ore de muncă, în cadrul unei afaceri de familie. Curând a apărut clar faptul că ambii au transferat foarte puţin din angajamentul lor faţă de familia de origine asupra propriului cuplu, că nu şi-au interiorizat setul de norme corespunzătoare rolurilor maritale - incomplet jucate. Faptul că ambii soţi au rămas profund legaţi de familiile lor de origine - în defavoarea angajamentului în propria relaţie - nu a fost, totuşi, o sursă directă de conflict, deoarece această stare de fapt a fost mult timp satisfăcătoare pentru ambii. Abia atunci când au început să resimtă impactul ei asupra relaţiei lor, această deficienţă a devenit nesatisfăcătoare, mai întâi pentru ea, apoi şi pentru el. În acest cuplu, balanţa puterii înclina evident în favoarea d-lui A. El avea ultimul cuvânt de spus în luarea tuturor deciziilor şi, prin urmare, soţia nu se putea plânge decât de faptul că munca prea intensă îi poate afecta sănătatea. Ambii soţi îşi percepeau familia de origine ca fiind dominată de tată şi ambii considerau că acest pattern este normal. Distribuţia inegală a puterii nu a creat deci un conflict deschis, până în momentul în care soţia şi-a dat seama că, prin intermediul acestei puteri, soţul o menţine la distanţă. Trebuie adăugat faptul că felul distant de a fi al soţului caracteriza toate relaţiile lui sociale. Nu era însă clar dacă soţia contribuia la această stare şi, în cazul unui răspuns afirmativ, modul în care realiza ea acest lucru. Dar analiza sarcinilor domestice au pus în evidenţă faptul că soţia sabota într-o manieră subtilă eforturile soţului de remediere a situaţiei, ceea ce a condus la anxietatea trăită de ambii parteneri faţă de momentele de apropiere. Totul a devenit inacceptabil în momentul în care soţia a rămas însărcinată şi nevoile ei de apropiere şi susţinere au crescut, la fel ca şi gradul lor de insatisfacţie.

Disfuncţionalitatea maritală se poate instala şi atunci când nevoile de ataşament şi separare ale membrilor familiei apar în momente diferite. De exemplu, dacă într-un cuplu, care se reuneşte la sfârşitul zilei de muncă, soţia simte mai întâi nevoia de apropiere şi ulterior pe cea de separare, iar soţul invers, această de-sincronizare este o sursă de conflict şi stres. Cu toate acestea, în orice familie există o fluctuaţie firească a *gradelor de sincronizare/desincronizare.*

2. Al doilea aspect care trebuie luat în discuţie în analiza structurii familiei este ***relaţia dintre structura organizaţională a familiei şi credinţele şi valorile familiale*** – acestea din urmă larg prezentate în capitolul 2.3.2. Există cu siguranţă o relaţie directă între valorile/credinţele familiale fundamentale şi structura organizaţională a familiei, dar ea este extrem de greu de surprins şi de pus în evidenţă. Datele empirice sunt în mare măsură absente, valorile şi credinţele fiind dificil de măsurat direct, adesea trebuind inferate din atitudinile exprimate faţă de diversele structuri familiale sau chiar din structurile existente (cum ar fi: frecvenţa tipurilor de familie, regulile, miturile şi ritualurile familiale etc.).

Chiar dacă valorile şi credinţele grupului familial sunt împărtăşite de toţi membrii familiei, gradul în care aceştia cred în ele este foarte greu de evidenţiat. Este însă şi mai greu de răspuns la întrebarea „Care sunt credinţele centrale ale structurii familiei?" Acestea reflectă, probabil, un număr mic de indicii ale aspectelor existenţiale familiale.

Unii autori (de exemplu, D. Reiss, 1981) s-au focalizat prin excelenţă asupra naturii credinţelor familiale împărtăşite cu privire la mediul social. Cheia înţelegerii

structurii familiale, după Reiss, este studiul credinţelor cu privire la mediul social, care trebuie să fie luat în stăpânire şi ordonat. Alţii, care cred în centralitatea reglării distanţei, se focalizează asupra credinţelor fundamentale privitoare la orientarea relaţională preferată a familiei. În acest context, se consideră că familiile funcţionale sunt afiliative, prin căldura, deschiderea şi empatia lor faţă de proprii săi membri. Din aceste caracteristici structurale, se poate deduce faptul că membrii familiilor funcţionale au credinţe comune privind bunătatea umană, cu implicaţii asupra relaţiilor interpersonale, asupra apropierii şi intimităţii din cadrul lor. Influenţa structurii familiale asupra credinţelor poate fi foarte importantă în problema transmiterii valorilor şi credinţelor familiale de-a lungul generaţiilor.

3. ***Problema stabilităţii structurii familiale*** este al treilea aspect important asupra căruia ne oprim. Ea face obiectul studiilor longitudinale şi foarte multe cercetări au evidenţiat capacitatea structurii de a se modifica, în acord cu presiunile apărute în interiorul sau exteriorul sistemului familial. Această evoluţie poate fi observată atât în contextul intergeneraţional, cât şi în decursul unui ciclu al vieţii familiale.

Într-un amplu studiu, R. Hill (1970) prezenta modificările survenite în familie de-a lungul a trei generaţii, în urma analizei elementelor structurale economice, sociale şi ideologice ale familiei. Cele trei generaţii succesive studiate sunt generaţia bunicilor, a părinţilor şi a copiilor lor, dintre care unii sunt deja căsătoriţi. Statusul şi aspiraţiile educaţionale, ca şi venitul mediu pe familie au crescut semnificativ de la o generaţie la alta, dar în mod deosebit la generaţia tânără, în care femeile devin tot mai active pe piaţa forţei de muncă. În acelaşi timp, Hill a observat o tendinţă semnificativă de a menţine acelaşi tip de vecinătate la toate generaţiile, dar mobilitatea rezidenţială a tinerilor este mult mai mare, fiind vorba mai ales de mobilitatea dintr-un mediu urban în altul. Alte aspecte care s-au păstrat neschimbate vizează numărul preferat al copiilor (patru), lipsa unei preferinţe pentru distribuţia pe sexe a copiilor (sau „un număr egal de fete şi băieţi") şi orientările valorice (toate generaţiile sunt înclinate mai mult spre fatalism şi mai puţin spre atitudinile manipulatoare, spre prudenţă şi mai puţin spre imprudenţă, mai mult spre optimism şi nu spre pesimism, spre concepţia modernă şi nu spre cea tradiţionalistă asupra parentalităţii; în privinţa orientării temporale, toate cele trei generaţii se află la mijlocul distanţei dintre cele două extreme: trecutul şi viitorul. Desigur, trebuie avut în vedere faptul că studiul lui R. Hill a fost realizat în anii '60 şi publicat în 1970, iar schimbările mai însemnate ale structurii familiale s-au produs după această dată.

Analiza schimbărilor structurale la nivelul ciclului vieţii familiale a vizat şi cazul familiilor în care tatăl şi-a pierdut slujba şi în care mama a dobândit, treptat, tot mai multă putere, devenind chiar un lider puternic. Dacă acest lucru se petrece într-o alianţă familială slabă, fiind însoţit de o diminuare a imaginii paterne, la băieţi (de la preşcolari şi până la puberi) pot să apară probleme ţinând de dezvoltarea imaginii de sine. Astfel de probleme nu apar însă şi la băieţii al căror tată a devenit şomer, dar care sunt crescuţi de părinţi legaţi printr-o alianţă parentală puternică (J.M. Lewis, 1986).

Fiecare familie dispune de o structură proprie şi manifestă o preferinţă pentru un anumit pattern tranzacţional, care răspunde cel mai bine nevoilor sale curente. Puterea sistemului de a se schimba depinde de abilitatea lui de a activa pattern-uri alternative, ca răspuns la solicitările de dezvoltare şi la cele situaţionale, interne sau externe. Astfel, dacă orice nouă situaţie induce un stres familial, accentuând lipsa de diferenţiere şi anxietatea, pentru evitarea disfuncţiilor, membrii familiei trebuie să reacţioneze printr-un efort de reorganizare.

5.1.3. Familia invizibilă: regulile ei

Regulile apar în orice grup social, inclusiv în cel restrâns conjugal sau familial, pentru a asigura conduitele stabile, repetitive, confortul psihic şi predicţia comportamentului viitor. Rolul lor în funcţionarea familiei şi în structurarea interacţiunilor acesteia este fundamental. Cu cât un grup social este mai larg, cu atât mai importante şi mai numeroase devin prevederile normative care reglează comportamentul membrilor săi. Deoarece sunt implicite şi multidimensionale, regulile familiale scapă percepţiei obişnuite. Cunoaşterea lor este însă extrem de importantă pentru clinicieni şi cercetători deoarece permite intervenţia mai precisă şi facilitează învăţarea tehnicilor terapiei familiale.

Regulile pot fi inferate din orice comportament familial repetitiv. De aceea, *ele sunt metaforele folosite de observator pentru a elimina redundanţa* (R.F. Ford, 1983). Fiind cel mai adesea implicite, şi doar rareori explicite sau scrise, regulile au atributele specifice secretului: oferă putere asupra celorlalţi şi induc vină. Importanţa regulilor este atât de mare, încât D.D. Jackson definise familia ca un „sistem guvernat de reguli". Fiind implicite şi invizibile, nu este foarte clar modul în care se formează, deşi este probabil ca acest lucru să se producă în cadrul unui sistem normativ. De pildă, „fii bun" nu numai că are *o regulă opusă* („fii rău"), dar are şi *excepţii*: „fii bun, dar nu şi cu cei care îţi fac rău". Opusul acestei excepţii poate lua următoarea formă: „fii rău, dar într-atât încât să nu încalci legea". În lipsa acestor clasificări mai fine ale comportamentului, regula ar apărea prea generală, difuză sau lipsită de sens.

Fiecare regulă are cel puţin alte *două reguli secundare*, conexe: prima, care indică *modul de implementare al regulii principale*, şi a doua, care precizează *sancţiunile* aplicate atunci când regula este încălcată. În exemplul de mai sus, regula „fii bun" poate fi realizată prin „întoarcerea la timp acasă seara", „prin a vorbi frumos" sau „a nu face prea multă gălăgie". În funcţie de context, regulile de implementare se pot schimba: „poartă-te frumos cu ceilalţi", „vorbeşte corect gramatical", „nu ridica tonul când vorbeşti cu ceilalţi", „comunică numai aspectele pozitive", „evită transmiterea veştilor negative" etc.

Încălcarea regulilor duce, de obicei, la sancţionarea indisciplinatului în variate modalităţi: prin aplicarea unor pedepse (restricţionarea întâlnirilor cu prietenii), prin sarcini suplimentare sau prin ignorarea indisciplinatului. Necunoaşterea consecinţelor face ca regula să fie mai slabă, mai lipsită de putere şi, în final, ineficientă. În domeniile sau contextele cruciale, aceste reguli „slabe" pot fi înlocuite de conduitele de tip nevrotic sau simptomatice.

Câteva dintre cele mai frecvent utilizate reguli sau norme familiale, fără a avea pretenţia de a le indica pe cele mai importante, privesc direct interacţiunile conjugale cum ar fi:

- nimeni nu ia o decizie importantă fără a-l consulta pe celălalt;
- în problemele financiare, planurile sau investiţiile pe termen lung, bărbatul are ultimul cuvânt;
- schimbarea unei reguli se face prin consensul partenerilor;
- nu ne contrazicem niciodată în faţa copiilor etc.

Altele se aplică în raporturile cu copiii:

- fiecare are dreptul să-şi spună părerea şi să fie ascultat;
- „ne spălăm rufele" în familie;

- fii drăguţ(ă), amabil(ă);
- spune adevărul;
- fă ceea ce trebuie;
- nu spune întotdeauna ceea ce simţi;
- nu spune întotdeauna ceea ce gândeşti etc.

Comportamentul normativ sau funcţional apare atunci când regulile sunt bine cunoscute de toţi membrii grupului familial, când asigură o structură adecvată, neconstrângătoare, suficient de flexibilă. Dacă în familie funcţionează *regula care exclude conflictul sau dezacordul (în familia noastră nu există conflicte/neînţelegeri)*, atunci când neînţelegerile apar – în mod inevitabil – membrii grupului reacţionează prin: stinghereală, jenă, minimalizarea subiectului disputei, schimbarea lui sau apariţia comportamentului simptomatic al unuia dintre membrii familiei (D.D. Jackson, 1965, p. 13). Comportamentul simptomatic apare şi atunci când regulile sunt neclare, inadecvate sau prea restrictive şi rigide. De asemenea, el poate să survină atunci când o regulă şi contraregula sa se opun exact la 180 de grade, lăsând prea puţin spaţiu de mişcare, sau atunci când relaţia dintre cele două este obscură sau excesiv de ambiguă.

5.2. Dezvoltarea structurii familiale de-a lungul ciclului vieţii familiale

În momentul căsătoriei, cuplul nu există decât în mod potenţial. El trebuie construit şi consolidat *în timp*, în cadrul unei creaţii comune care necesită mult efort, dăruire, toleranţă şi răbdare. Ciclul vieţii familiale, aidoma celui individual, se prezintă sub forma unei succesiuni de stadii specifice. Dacă ordinea parcurgerii lor este comună tuturor familiilor, realitatea efectiv trăită în cadrul lor poate fi extrem de diferită. Această realitate este produsul unei construcţii, care nu este nici facilă sau lipsită de griji şi nici scutită de insatisfacţii sau conflicte. Problemele şi conflictele apar în mod normal, ele putând avea un rol important în stabilirea direcţiei evoluţiei unităţii conjugale şi familiale.

5.2.1. Stadiile ciclului vieţii familiale la Olson şi McCubbin

Unul din primele studii care au explorat natura dezvoltării familiale în diferitele stadii ale ciclului vieţii este cel realizat de R. Hill şi R. Rogers (1964), devenit astăzi clasic. El a servit drept punct de plecare pentru multe dintre cercetările ulterioare întreprinse în această direcţie, printre care se află şi cea a lui D.H. Olson şi H.L. McCubbin (1989). Pornind de la criteriile menţionate de Hill şi Rogers: prezenţa/absenţa copiilor în familie, vârsta lor şi schimbările corespunzătoare apărute pe măsura maturizării copiilor, Olson şi McCubbin (1989) au elaborat o nouă perspectivă asupra stadiilor ciclului vieţii familiale, ţinând seama şi de următoarele criterii:

- *Vârsta celui mai mare copil.* Deoarece familiile sunt văzute ca având, de regulă, mai mulţi copii şi din moment ce primul născut va fi catalizatorul schimbărilor familiale, nevoile lor de dezvoltare sunt puternic determinate de vârsta celui mai mare copil.
- *Intensitatea tranziţiei sau schimbării cerute ca răspuns la schimbarea nevoilor de dezvoltare a membrilor familiei.* Procesul schimbării, survenit în mediul familial, este mai amplu în momentul în care copii dobândesc un statut social, cum ar fi acela de şcolar, în momentul intrării copiilor în pubertate, în cel al părăsirii mediului familial sau la pensionarea părinţilor.

- *Schimbările în scopurile privind orientarea şi direcţionarea familiei.* Familiile ocupate cu creşterea şi educarea copiilor mici sunt privite ca fiind orientate spre scopuri mai puternice decât acelea preocupate de educarea şi integrarea copiilor în comunitate sau angajate în susţinerea lor în roluri mai mature din afara mediului familial.

Pe baza acestor criterii, Olson şi McCubbin (1989, p.22) au stabilit următoarele şapte stadii ale ciclului vieţii familiale:

*1. **Cuplul tânăr fără copii.*** Cuplurile aflate în acest stadiu sunt preocupate de formularea şi negocierea scopurilor individuale şi de cuplu şi a stilurilor de viaţă acceptabile mutual.

*2. **Familiile cu copii mici şi preşcolari.*** În acest stadiu, cea mai mare parte a timpului acordat muncii în casă este orientat spre copii, spre creşterea şi hrănirea lor. Părinţii sunt prima sursă de informaţii şi control, familia fiind centrată pe copii (copil).

*3. **Familiile cu copii de vârstă şcolară.*** În decursul acestui stadiu, familia este văzută ca fiind focalizată asupra educaţiei şi socializării copiilor. Cel mai în vârstă copil din familie are între 6-12 ani.

*4. **Familiile cu adolescenţi*** (care trăiesc împreună cu părinţii lor). Familiile sunt preocupate de pregătirea adolescenţilor pentru viaţa independentă, separat de familia de origine. Nevoi considerabil de mari apar tocmai datorită provocărilor relaţionării cu adolescenţii.

*5. **Familiile „lansatoare".*** Adolescenţii sau tinerii se pregătesc să părăsească mediul familial pentru a-şi stabili identităţi şi roluri în afara unităţii familiale. Rolurile şi regulile parentale se schimbă, iar familia este preocupată de „lansarea" socială şi profesională a copiilor.

*6. **Cuiburile familiale „goale".*** Familia este definită acum prin absenţa copiilor în casă. Părinţii îşi păstrează încă unele roluri anterioare, dar sunt puternic orientaţi spre nevoile cuplului şi spre stabilirea unor relaţii mai diferenţiate cu copiii şi nepoţii.

*7. **Familiile de pensionari.*** Părinţii şi-au încheiat cariera, contribuţiile majore profesionale, şi sunt preocupaţi de menţinerea cuplului şi a relaţiilor cu familia extinsă şi cu prietenii.

Ca majoritatea celorlalte puncte de vedere cu privire la stadialitatea familială, stadiile lui Olson şi McCubbin, prezentate mai sus, acoperă întreaga existenţă a familiei de procreare, fără referiri la familia de origine.

5.2.2. Stadiile ciclului vieţii familiale la McGoldrick şi Carter

Reducând numărul fazelor de dezvoltare, concomitent cu extinderea lor şi asupra tânărului adult celibatar, M. McGoldrick şi E. A Carter (1982, p.176) subliniau modificările principale şi secundare care trebuie să se producă în statusul unei persoane şi sarcinile pe care ea trebuie să le îndeplinească pentru ca ciclul vieţii sale familiale să se realizeze cu succes.

Cele şase stadii propuse de cele două cercetătoare americane sintetizează punctul lor de vedere cu privire la procesele centrale ale evoluţiei familiei: expansiunea, contracţia şi realinierea sistemului de relaţii, care să sprijine intrarea, ieşirea şi dezvoltarea membrilor familiei într-un mod funcţional.

Tabelul nr. 2. Stadiile ciclului vieţii familiale (M. McGoldrick şi E. A. Carter, 1982)

Stadiile ciclului vieţii familiale	Principiile-cheie ale tranziţiei la noul stadiu	Schimbările de rang secund specifice stadiului
Între familii: tânărul adult lipsit de ataşamente	Acceptarea separării părinţi-adolescenţi	a. Diferenţierea eului în raport cu familia de origine; b. Dezvoltarea relaţiilor diadice intime; c. Stabilirea eului profesional.
Formarea noii familii prin căsătorie: cuplul tânăr	Asumarea noilor responsabilităţi	a. Formarea sistemului marital; b. Restabilirea relaţiilor cu familia extinsă şi cu prietenii, în acord cu noul statut de persoană căsătorită.
Familia cu copii mici	Acceptarea intrării noilor membri în familie	a. Ajustarea sistemului familial: crearea spaţiului pentru copii; b. Asumarea rolurilor parentale; c. Restabilirea relaţiilor cu familia extinsă: includerea rolurilor părinţilor şi bunicilor.
Familia cu adolescenţi	Creşterea flexibilităţii graniţelor familiale: acceptarea independenţei copiilor şi a slăbiciunilor bunicilor	a. Modificarea relaţiilor părinţi-copii. Acceptarea intrărilor şi ieşirilor adolescenţilor din sistemul familial; b. Concentrarea atenţiei asupra aspectelor vieţii maritale şi profesionale; c. Apariţia preocupărilor privind generaţia în vârstă.
„Lansarea" copiilor	Acceptarea unei multitudini de intrări şi ieşiri din sistemul familial	a. Re-negocierea sistemului marital ca diadă; b. Dezvoltarea relaţiilor adult-adult, între părinţi şi adolescenţi; c. Restabilirea relaţiilor şi includerea ginerelui/norei şi nepoţilor; d. Confruntarea cu bolile şi moartea părinţilor (bunicilor).
Familia la vârsta a treia	Acceptarea modificărilor rolurilor generaţionale	a. Menţinerea funcţionării personale şi a cuplului; explorarea noilor opţiuni privind rolurile familiale şi sociale; b. Suport pentru copii; c. Dobândirea înţelepciunii şi susţinerea celor mai în vârstă; d. Confruntarea cu pierderea partenerului, bilanţul vieţii şi pregătirea pentru moarte.

5.2.3. Fazele dezvoltării vieţii familiale la R. Mucchielli

Referindu-se doar la familia de procreare, R. Mucchielli (1974, pp.44-49) a vorbit de existenţa doar a patru faze de dezvoltare, cărora le-a precizat sarcinile distincte:

1. ***„Luna de miere"*** (de la câteva săptămâni la aproximativ un an). Stadiul se caracterizează prin instalarea în statutul social de persoană căsătorită, idealizarea viitorului – trăit ca o eternizare a prezentului, dezinteresul pentru lumea exterioară şi printr-un narcisism în doi. Comunicarea nonverbală, predominantă, exprimă bucuria de a fi împreună. Agresivitatea este mai rară dar, atunci când ea se produce, generează puternice stări depresive. Frecvenţa mare a divorţurilor, imediat după primul an de

căsătorie, sugerează faptul că prima perioadă critică are loc între primul şi cel de-al doilea stadiu al ciclului vieţii familiale.

Sarcinile specifice lunii de miere sunt:

- *intensificarea relaţiilor afective şi a comunicării;*
- *întărirea şi reafirmarea unei promisiuni esenţiale: aceea de a plasa satisfacţia celuilalt mai presus de propria satisfacţie.*

Dorinţa de a plăcea, extrem de importantă în acest stadiu, nu ţine de o motivaţie narcisistă (cum este dorinţa de a se complace în propria reflexie sau de a iubi imaginea pe care celălalt şi-o formează despre mine) şi nici de teama de a nu plăcea (în general, asociată cu un complex de abandon sau respingere). Ea este uitare de sine şi dăruire celuilalt, dorinţa eului de a exista pentru celălalt.

2. ***Faza existenţei conjugal angajate*** (în general, limitată la primii 5-7 ani de căsătorie iar, în particular, la perioada în care cuplul încă nu are copii). Este perioada de „rodaj" a cuplului caracterizată prin reîntoarcerea la realism şi reintegrarea în lumea socială, externă. Acum sunt formulate primele decizii cu privire la organizarea vieţii în doi.

Sarcinile celei de-a doua etape de evoluţie a cuplului constau în punerea în mod clar şi tratarea prin acordul părţilor a următoarelor probleme:

- *relaţiile sexuale în scopul obţinerii satisfacţiei reciproce;*
- *modul de realizare a menajului, organizarea muncii casnice;*
- *relaţiile cu familiile celor doi soţi;*
- *relaţiile cu vechii amici, stabilirea relaţiilor comune (prietenii cuplului) şi a modului de comportament al soţilor ca şi cuplu la reuniunile amicale;*
- *activitatea profesională a fiecărui soţ şi etapele profesionale tranzitorii;*
- *planul de procreare: când va apărea primul copil sau când se va discuta problema apariţiei lui şi discutarea adoptării unor măsuri anti-concepţionale – atunci când soţii nu-şi doresc deocamdată alţi copii;*
- *gusturile, tabieturile, ritualurile alimentare etc.;*
- *gestionarea banilor, organizarea bugetului şi maniera de rezolvare a problemelor financiare;*
- *atitudinea comună adoptată în privinţa opiniilor politice, religioase şi a specializării/formării profesionale;*
- *intimitatea fizică, ce include obiceiurile privind dormitul, ora culcării şi trezirii, curăţenia, modul de a se îmbrăca în interior etc.;*
- *regula regulilor este cea care permite revenirea, în anumite condiţii, asupra unei soluţii, pentru a fi adoptată una mai bună; ea precizează modul în care sunt tratate dificultăţile, în care sunt rezolvate problemele ocazionale.*

Soluţiile la aceste probleme cer realizarea unui proces de negociere între autonomia şi nevoile individuale şi nevoile şi existenţa în cuplu. Cu cât libertatea de opinie va fi solicitată mai mult, cu atât există şanse mai mari pentru ca diada maritală să se afirme ca o unitate. Este probată astfel capacitatea de comunicare interpersonală, de înţelegere şi gradul de egalitate al persoanelor. O a două criză în viaţa cuplului apare spre sfârşitul acestui stadiu şi începutul celui următor.

3. ***Faza căutării stabilităţii şi organizării pe termen lung*** (între 5-7 şi 15-20 de ani de căsătorie; în particular, după naşterea copiilor, când cuplul trece în stadiul familial propriu-zis şi când se confruntă cu noi probleme, sau odată cu necesitatea organizării pe termen lung, în funcţie de planurile profesionale). Viitorul se prefigurează mai clar.

cuplul organizându-şi teritoriul, relaţiile şi viaţa interioară în funcţie de eşecurile şi reuşitele stadiului anterior. Cuplul caută să atingă „viteza sa de croazieră", dar crizele interne pot şubrezi unitatea maritală. Disocierea afectivă se poate stabili în formă acută sau cronică, deschisă sau ascunsă, ceea ce favorizează organizarea unor diverse compensări sau o existenţă paralelă extraconjugală, atunci când divorţul nu se poate realiza, din varii motive. De altfel, o a treia criză mai puternică intervine, de regulă, în preajma vârstei cuplului de 15-20 de ani de căsătorie.

Sarcinile specifice acestui stadiu necesită formularea şi tratarea următoarelor probleme:

- *perspectiva carierelor, a formării, promovării şi a consecinţelor lor asupra organizării materiale;*
- *achiziţiile definitive sau durabile care vor deveni proprietatea comună şi planul prin care se va accede la ele;*
- *definirea sau re-definirea rolurilor specifice, aspect deosebit de important în momentul apariţiei copiilor;*
- *atitudinile privind copii, educaţia lor, reacţiile la problemele multiple pe care ei le ridică;*
- *formularea sistemului de aşteptări reciproce;*
- *protejarea intimităţii în condiţiile în care soţii trebuie să facă faţă obligaţiilor exterioare, tot mai acaparatoare;*
- *modul de tratare şi reglare a tensiunilor interne.*

4. ***Faza îmbătrânirii cuplului*** (după 15-20 de ani căsătorie). Atunci când este abordată în unitatea realizată în timp, această ultimă fază este lipsită de crizele violente precedente. Existenţa cuplului nu mai este pusă sub semnul întrebării, iar partenerii acceptă definitiv ideea îmbătrânirii împreună şi construirea unor proiecte pe termen scurt. În decursul acestui ultim stadiu de dezvoltare, se declanşează de regulă o criză de conştiinţă care va realiza bilanţul anilor scurşi. Cel mai adesea, problemele sunt exterioare, în sensul că ele provoacă o reacţie comună (a cuplului), fără a provoca sciziunea. Sunt împărtăşite durerea şi tristeţea, grijile şi bucuria.

Sarcinile acestui stadiu necesită tratarea unor probleme precum:

- *susţinerea ascendenţilor, a părinţilor bătrâni care intră în „vârsta a patra", caracterizată prin pierderea autonomiei datorată îmbătrânirii, prin instalarea dependenţei de anturaj;*
- *susţinerea descendenţilor, a copiilor care sunt în momentul hotărârii viitorului lor profesional şi marital;*
- *gestionarea muncii casnice şi a bunurilor dobândite;*
- *cariera profesională şi, mai târziu, pensionarea;*
- *preocupările privind sănătatea.*

Atunci când disocierea afectivă s-a produs într-o fază anterioară şi divorţul nu s-a produs, comunicarea rămâne grav perturbată, cele două existenţe structurându-se în mod paralel.

R. Mucchielli (1974, pp.48-49) preciza faptul că modul în care cuplul face faţă crizelor are importanţă decisivă. Ele pot fi provocate de comportamentul surprinzător, neaşteptat şi inadecvat al unuia sau altuia dintre parteneri, de problemele imprevizibile sau evenimentele grave precum naşterea unui copil anormal, maladia de lungă durată a unuia dintre soţi, ruina financiară etc.

Am văzut că, în general, crizele cuplului intervin în trecerea de la prima la cea de-a doua fază, de la a doua la treia şi de la a treia la a patra. Ele pot căpăta valenţe pozitive sau negative. Crizele pot fi utilizate (după dramatizarea imediată şi reacţiile individuale brutale) pentru înţelegerea tipurilor de frustrare, a rădăcinilor ascunse şi profunde ale dezacordului actual, a sistemelor de aşteptări, în scopul re-definirii regulilor sau unora dintre soluţiile anterioare; în acest caz, ele sunt pozitive şi fecunde. Dacă sunt refulate şi doar provizoriu depăşite, amintirile lor toxice se acumulează în trăirea ne-exprimată verbal, care va căpăta sensuri şi dimensiuni diferite la cei doi soţi, minând şi distrugând lent unitatea cuplului.

5.3. Structura rolurilor de gen familiale

5.3.1. Conceptul de „rol" şi complementaritatea rolurilor maritale

Orice abordare a structurii conjugale şi familiale necesită şi analiza rolurilor familiale. Cele mai simple observaţii empirice permit sesizarea faptului că rareori soţii sunt în egală măsură competenţi în toate rolurile lor familiale. Cel mai adesea competenţele sunt inegale şi, dacă nu există un proces dialectic graţie căruia să se ajungă la o complementaritate a rolurilor în diversele domenii domestice, problemele pot apărea curând.

În abordarea conceptului sociologic de „rol" s-au conturat două mari perspective teoretice: modelul structuralist iniţiat de R. Linton şi cel interacţionist, dezvoltat în mod deosebit în cadrul psihologiei sociale a lui G.H. Mead. Diferenţele dintre aceste două perspective ţin de accentul pus şi de tipul contextelor sociale în care rolul este analizat.

În perspectiva structuralistă, conceptul de rol este definit ca aspectul dinamic al status-ului sau ca suma totală a pattern-urilor culturale asociate unui status particular. Rolul este prezentat deci ca un model comportamental, ca ansamblul expectanţelor culturale (normative) asociate unui status dat. *În tradiţia interacţionistă*, rolurile sunt înţelese ca fiind regularităţile comportamentale care rezultă din interacţiunile sociale. De aceea, aspectele conduitei de rol precum procesualitatea, dezvoltarea şi caracterul său creativ sunt mai bine evidenţiate în cadrul acestei perspective. Regularităţile comportamentale observate sunt acelea care dau naştere expectanţelor comportamentale ale membrilor unui grup social şi nu invers.

Diferenţele de accent dintre cele două abordări teoretice pot explica existenţa a *două categorii de roluri familiale*: cele care pot fi deduse din expectanţele culturale asociate unor statusuri şi cele care nu pot fi derivate din acestea. Primele sunt mai puţine la număr, deşi extrem de importante, de exemplu: rolurile de gospodină şi cel de îngrijire a copiilor sunt de regulă asociate cu poziţiile de soţie şi de mamă. Cele din a doua categorie sunt mult mai numeroase, de pildă: rolul de susţinător, agresor, mediator, tiran, supus etc.

Ţinând seama de tipul contextului social în care rolul a fost analizat, perspectiva structuralistă este mai adecvată pentru studiul rolurilor în organizaţii sau în *grupurile formale*, în timp ce interacţioniştii analizează cu predilecţie rolurile din *grupurile informale*, relativ ne-structurate. Familia este „un context privilegiat al studiului rolurilor, din moment ce ea are puternice elemente atât din structurile formale, cât şi din interacţiunile informale" (F.I. Nye şi V. Gecas, 1976, p.6).

Dacă rolul este un concept sociologic, înseamnă că orice grup poate defini normativ şi întări definiţia rolului. Dar, într-o societate eterogenă, rolul poate fi precizat numai în anumite sub-grupuri şi nu în altele. La fel, dincolo de normele existente într-o societate dată, unele familii dezvoltă norme diferite, iar în cadrul unei familii particulare, soţul poate avea un set de definiţii normative despre rolurile familiale adecvate, iar soţia un alt set. Literatura de specialitate sugerează că unele roluri asociate cu poziţiile parentale sau conjugale sunt în curs de schimbare: unele sunt în *ascensiune* (de ex., rolul sexual, reacţional sau cel temperamental), în timp ce altele sunt în *declin* (spre exemplu, cele de rudenie sau rolul de gospodină al femeii). Totuşi, dacă grupul familial şi-a micşorat dimensiunile, familia extinsă devenind nucleară, există studii care prezintă mai nuanţat modificarea raportului dintre grupul conjugal sau familial nuclear şi cel parental, de origine. Acesta există încă la nivel afectiv, nu şi la cel funcţional. Chiar şi în această variantă, coeziunea familiei extinse rămâne destul de puternică (R.O. Blood, 1962, P.H. Chombart De Lauwe, 1963, H. Touzard, 1975).

Susţinând ideea complementarităţii rolurilor familiale masculine şi feminine, H. Touzard (1975) afirma că echilibrul în cuplu şi în familie este dat de găsirea şi restabilirea în permanenţă a *cpmplementarităţii rolurilor membrilor familiei. Echilibrul presupune ca întreaga conduită de rol a unui soţ să corespundă aşteptărilor celuilalt şi invers*. Cu alte cuvinte, în perspectiva unei perfecte complementarităţi, comportamentul de rol al unuia dintre soţi este dedus în întregime şi direct din expectanţele celuilalt, în timp ce lipsa echilibrului antrenează apariţia conflictelor şi neînţelegerilor. Totuşi, echilibrul în cuplul marital rezultă şi din compatibilitatea personalităţilor partenerilor.

T. Parsons şi R. Bales au indicat existenţa a altor două tipuri de roluri complementare: *rolul instrumental şi cel socio-afectiv sau expresiv*. Primul este orientat spre scopurile care trebuiesc atinse, liderul instrumental fiind cel care împinge grupul spre realizarea scopurilor. Rolul expresiv asigură coeziunea grupului. Aceste două tipuri de roluri sunt cel mai frecvent asumate în grupurile restrânse, care au de rezolvat o problemă. În contextul familiei, soţul ar apărea ca lider instrumental, în timp ce soţiei i-ar reveni rolul socio-afectiv. Această precizare este însă prea tranşantă, ceea ce face ca distincţia celor doi autori să nu fie întotdeauna operantă. Spre exemplu, soţia îşi poate adeseori asuma roluri instrumentale, în raport cu copiii mici sau cu planurile sale casnice, gospodăreşti.

Un model asemănător, dar mai nuanţat este elaborat de A. Eagly (1987). Autoarea consideră că rolul atribuit fiecăruia dintre sexe este un ansamblu de aşteptări consensuale funcţionând ca o normă, care ar institui o anumită diviziune socială şi familială a muncii. Aceasta determină bărbatul şi femeia să se comporte în conformitate cu rolurile socialmente atribuite lor. Asemenea lui Bakan, Eagly caracterizează femeile prin predominanţa *trăsăturilor comunitare*, iar bărbaţii ca fiind, în principal, *agentivi*. Preocuparea pentru binele celorlalţi este un aspect al dimensiunii comunitare sau expresive feminine, descrisă în termenii altruismului, grijii pentru ceilalţi şi ai dorinţei de a se simţi la unison cu membrii grupului său. Deşi dimensiunile comunitare şi agentive nu sunt considerate trăsături exclusiv feminine sau masculine, atributele comunitare sunt legate de viaţa domestică, la fel cum trăsăturile agentive sunt legate de sfera publică. Peste tot în lume, femeile consacră familiei mai mult timp decât bărbaţii, întrucât asupra lor cade, în cea mare parte, responsabilitatea creşterii copiilor şi îndeplinirea sarcinilor gospodăreşti. Bărbaţii sunt mai frecvent activi în domeniul public şi în asigurarea resurselor materiale ale familiei. Nu întâmplător, componentele negative ale trăsăturilor

stereotipice de personalitate ale femeilor pot fi descrise ca exagerări ale aspectelor comunitare (acestea fiind descrise ca molatece, plângăcioase, uşor de amăgit etc.). În cazul bărbaţilor, caracteristicile negative rezultă din exagerarea aspectelor agentive, din afirmarea exagerată de sine în defavoarea celorlalţi (bărbatul poate fi egoist, ostil, dictatorial etc.), cu întregul lor cortegiu de consecinţe asupra vieţii intime, conjugale şi familiale.

5.3.2. Structura rolurilor de gen conjugale

Rolurile de gen maritale prescriu diferenţierea strictă între ceea ce este „adecvat" şi „inadecvat" pentru bărbaţii şi femeile căsătorite. Astăzi, ele sunt tot mai puţin impuse din exterior, mai puţin elaborate anterior şi, de aceea, mai generatoare de confuzii, neînţelegeri şi conflicte. Repunerea în discuţie a rolurilor prestabilite, patriarhale, a condus la conflictul deschis din domeniul relaţiilor afective dintre bărbaţi şi femei. Aşa cum nota G. Corneau (2000, p.8), „într-un fel, aveam nevoie de acest război pentru a rupe cu dinamicile perimate care ne hotărau vieţile dinainte. Dar, în acelaşi timp, e clar că orice criză reprezintă un risc. La chinezi, cuvântul criză are de altfel dublul sens de *ocazie* şi de *pericol*. Criza oferă... o şansă periculoasă de a evolua. Pentru noi, asta ar însemna să profităm de deschidere pentru a crea o nouă intimitate între bărbaţi şi femei, iar pericolul ar fi să ne uzăm în acuzaţii permanente schimbate între un sex şi celălalt".

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate, F.I. Nye şi V. Gecas (1976) au identificat mai multe roluri corespunzătoare statusurilor de soţ/soţie, părinte şi copil. Acestea sunt cele de susţinător economic, de gospodină, de îngrijire şi de socializare a copiilor, rolul sexual, recreaţional, terapeutic şi de rudenie. În mod tradiţional, munca în gospodărie, rolul de îngrijire a copiilor şi cel sexual au fost destinat normativ soţiei, rolul de susţinător economic a fost destinat soţului, iar rolul de socializare a copiilor şi cel de rudenie ambilor. Actualmente, mai ales în ţările Europei occidentale, bărbaţii par să se implice tot mai mult în munca din gospodărie şi în îngrijirea copiilor, în timp ce femeile contribuie tot mai mult la susţinerea economică a familiei.

1-2. *Rolurile de îngrijire şi cel de socializare a copiilor* sunt prezentate împreună, fiind considerate extrem de importante în funcţionarea vieţii familiale şi în atingerea finalităţilor sale. În timp ce *rolul de îngrijire* a copiilor se referă la satisfacerea nevoilor fizice şi psihologice ale copiilor (la menţinerea curată a copilului, la hrănirea lui, la protejarea de stimulii fizici periculoşi, de experienţele negative etc.), *cel de socializare* vizează dezvoltarea abilităţilor sociale şi psihologice ale copiilor; ambele sunt strâns legate de statutul de părinte.

Definiţia normativă a acestor roluri nu face o foarte clară distincţie între activităţile implicate în socializarea copiilor şi cele ţinând de îngrijirea lor. Ambele includ contactul intim cu copilul şi activităţile întreprinse spre binele şi confortul lui. Se precizează totuşi că scopul îngrijirii este acela de a asigura dezvoltarea unui organism sănătos. Acest rol este mai important în relaţia părintelui cu copii mici, el pierzându-şi din importanţă pe măsura creşterii şi maturizării copiilor. Totuşi, impactul lui nu este la fel de mare ca cel al rolului socializator, ale cărui efecte pot fi mult mai imprevizibile. În general, există expectanţa ca soţia să rezolve majoritatea activităţilor legate de îngrijirea copiilor. *Sancţiunile acestui rol* sunt mai mari decât cele ale rolului de socializare, ceea ce indică faptul că părinţii valorizează mai mult acest rol parental, comparativ cu cel de socializare. În legătură cu *jocul efectiv al acestui rol*, marea majoritate a soţiilor şi o majoritate mai restrânsă a soţilor apreciază că femeile se ocupă mai mult decât bărbaţii de

realizarea activităţilor de îngrijire a copiilor. Dar 62% dintre soţi şi 44% dintre soţii au răspuns că cei doi soţi trebuie să aibă responsabilităţi egale în creşterea copiilor (V. Gecas, 1976). Însă, atunci când problema îngrijirii copiilor a fost fragmentată în sarcini specifice, a apărut o diferenţiere normativă a responsabilităţilor. Soţiile trebuie să fie în primul rând responsabile cu curăţenia, hrana şi satisfacerea nevoilor afective ale copiilor, în timp ce bărbaţii trebuie să asigure în mod egal (după părerea soţiilor) sau primordial (după părerea soţilor) protecţia fizică a copiilor. *Competenţa de rol* nu pare să ridice probleme, din moment ce ambii parteneri tind să se auto-perceapă ca fiind pricepuţi în acest rol. *Tensiunile rolului* de îngrijire a copiilor sunt mai reduse, iar *conflictele dintre părinţi* sunt mai puţin frecvente comparativ cu cele apărute în cadrul rolului de socializare.

În cazul rolului de socializare a copiilor, *definiţia normativă* prevede ca rolul să fie împărtăşit de ambii părinţi, deşi mamei îi revine, şi în acest caz, o mai mare responsabilitate. *Sancţiunile de rol* indică puterea normelor care guvernează comportamentul de rol. Ele sunt aplicate celor care nu reuşesc să joace într-o manieră acceptabilă rolul şi tind să fie aplicate mai curând de soţii şi mai puţin de către soţi. *Conduita acestui rol* rezultă din diferenţele dintre ceea ce ar trebui făcut şi ceea se realizează efectiv. Deşi rolul ar trebui împărtăşit într-o manieră mai egalitară, studiile indică faptul că soţiile acoperă o sferă mai largă a acestui rol. În privinţa *competenţei de rol*, părinţii se autoevaluează, cel mai adesea, într-o manieră pozitivă. *Tensiunile de rol* sunt puternic întărite de credinţa populară conform căreia „Nu există copii răi, ci doar părinţi răi". Această idee, asociată cu lipsa liniilor-ghid ale comportamentului parental produc tensiune şi anxietate la mulţi dintre părinţii îngrijoraţi de performanţele lor în acest rol. În legătură cu gradul de *identificare cu rolul* de socializare, mulţi părinţi consideră astăzi că acest rol aparţine mai ales familiei şi nu altor agenţi educativi, din afara mediului familial. Acest rol creează numeroase *conflicte* între soţi, iar atunci când neînţelegerile apar, soţului îi aparţine de obicei decizia finală prin care e rezolvată disputa (V. Gecas, 1976).

3. *Rolul de rudenie*. Obligaţiunile de rudenie au fost amplu studiate, scopul şi natura lor variind atât între diferitele societăţi, cât şi în interiorul fiecăreia dintre acestea. Lista normelor privind „relaţiile ideale de rudenie", întocmită de B. Farber (1964, p.196), include: 1. participarea la ritualuri şi ceremonii; 2. promovarea bunăstării membrilor familiei; 3. punerea la dispoziţia membrilor familiei a resurselor personale; 4. încrederea între rude şi 5. maximizarea comunicării.

Cercetările de după 1960 pun în evidenţă faptul că relaţiile de rudenie sunt acum mai slabe şi mai puţin importante decât au fost înainte. Legăturile familiale sunt definite prin intermediul obligaţiilor familiale. De exemplu, H.J. Leichter şi W.E. Mitchell (1967) defineau legăturile de rudenie prin obligaţiile şi sentimentele de rudenie dintre cei care ocupă statusuri reciproce. 63% dintre subiecţii chestionaţi de cei doi autori recunosc că există puternice obligaţii familiale, cum sunt cele dintre fraţi şi/sau surori, iar 3/4 dintre parteneri (atât soţii, cât şi soţiile) recunosc existenţa sancţiunilor care se aplică în cazul în care ele sunt ignorate.

Howard M. Bahr (1976) aprecia că există diferenţe notabile între numărul subiecţilor care (re)cunosc existenţa normelor privind relaţiile de rudenie şi gradul în care aceştia consideră că e justificat ca ele să existe. De exemplu, sprijinul financiar al cuplului (tânăr sau vârstnic) este considerat a fi o obligaţie de rudenie, de o mare parte dintre subiecţi, dar ne-acordarea acestui ajutor nu este foarte mult sancţionată. Rolul

dominant al femeilor în realizarea obligaţiilor ţinând de comunicarea dintre rude a fost des menţionat. De altfel, ambii soţi consideră că menţinerea legăturilor familiale este mai mult o obligaţie a soţiei şi mai puţin a soţului (H.M. Bahr, 1976). Totuşi, soţului îi revine principala responsabilitate în asigurarea sprijinului financiar acordat rudelor, chiar şi atunci când este vorba despre rudele soţiei. În legătură cu jocul acestui rol, atunci când subiecţii sunt întrebaţi: „Care sunt cele mai frecvente tipuri de interacţiuni cu rudele lor?", 70 % dintre aceştia afirmă că este vorba despre vizite şi activităţi recreaţionale; la întrebarea privind persoana care ţine legătura cu rudele (prin scrisori sau telefon), cei mai mulţi subiecţi consideră că soţia este aceea care menţine relaţia atât cu rudele din partea soţului, cât şi cu cele din partea sa (H.M. Bahr, 1976). Marea majoritate a persoanelor consideră că *performanţele* lor în acest rol sunt medii, diferenţele dintre sexe fiind extrem de mici. În legătură cu *conflictele rolului de rudenie*, răspunsurile soţilor sunt asemănătoare: 1/4 raportează existenţa conflictelor „destul de frecvent", 1/2 din subiecţi indică existenţa unor conflicte „rare", iar cealaltă 1/4 a soţilor afirmă că nu au avut niciodată divergenţe între rolurile de rudenie (H.M. Bahr, 1976).

4. *Rolul de susţinător economic* este unul dintre cele mai bine definite roluri familiale. El implică producerea resurselor materiale necesare satisfacerii nevoilor membrilor familiei. Tradiţional, era rezervat soţului/tatălui, în timp ce astăzi, există expectanţa clară potrivit căreia bărbatul trebuie să-şi asume *cea mai mare parte* a acestei responsabilităţii (W.L. Slocum şi F.I. Nye, 1976; J.H. Pleck, 1983,1985). Deşi marea majoritate a femeilor sunt angajate profesional, datele atestă că în multe, dacă nu în majoritatea situaţiilor, munca femeii este cel mai adesea privită de ambii soţi ca suplimentară şi nu ca primară sau egală cu cea a bărbatului (W.L. Slocum şi F.I. Nye, 1976). Mai mult, stima de sine a majorităţii bărbaţilor se bazează, în mare măsură, pe capacitatea lor de a satisface cu succes nevoile economice ale familiei lor (D. Yankelovici, 1974), iar dezaprobarea socială în cazul în care nu munceşte este mai puternică în cazul bărbaţilor, decât al femeilor. Spre exemplu, dacă un bărbat nu s-ar strădui să facă tot ceea ce poate pentru a răspunde expectanţelor acestui rol, trei din patru subiecţi (atât soţi, cât şi soţii) „nu l-ar alege printre prietenii lor apropiaţi" şi doar unul din cinci subiecţi au afirmat că „acest lucru este în întregime lipsit de importanţă" (W.L. Slocum, F.I. Nye, 1976, p.83).

5. *Rolul privind realizarea sarcinilor domestice* a fost tradiţional rezervat femeilor. Astăzi, există o normă clară ce indică faptul că femeile trebuie să-şi asume *cea mai mare parte* a responsabilităţilor gospodăriei. Chiar şi atunci când ambii soţi muncesc cu normă întreagă, există expectanţa ca femeile să-şi asume cele mai numeroase responsabilităţi gospodăreşti. Din moment ce femeile şi-au asumat o parte din rolul de susţinător economic, bărbaţii au fost tot mai mult solicitaţi să participe la sarcinile casnice. Imperativele vieţii economice, afective şi ideea egalităţii sexelor au determinat soţii să se implice în munca domestică, activitatea gospodărească fiind sensibil reabilitată. Riscul de surmenaj pentru soţia care munceşte este evident mai mare, comparativ cu soţia casnică. Practic, bărbaţii au fost nevoiţi să participe la realizarea sarcinilor casnice şi pentru a-şi proteja soţia.

Faptul că femeia a intrat în câmpul muncii s-a repercutat asupra statutului ei casnic şi într-o manieră pozitivă. Cu cât femeia se implică mai mult profesional, cu atât mai mult există şanse ca structura de cuplu să devină mai egalitară (H. Touzard, 1975). Doar o minoritate a soţilor şi soţiilor privesc activitatea casnică ca fiind domeniul *exclusiv* al femeii, afirmau şi W.L. Slocum şi F.I. Nye (1976, pp.90-91). Bărbaţii participă la

sarcinile domestice mai ales pentru a realiza cumpărăturile, la spălatul vaselor, la curăţenia casei şi chiar la gătit. Există însă diferenţe semnificative între distribuţia sarcinilor domestice în funcţie de statutul profesional şi socio-economic al familiilor. Deşi *sancţiunile de rol* rămân puternice, atât soţii, cât şi soţiile exprimă sentimente tot mai slab negative faţă de femeile care nu sunt suficient de competente în realizarea acestui rol. Nici unul dintre cele două sexe *nu sunt în mod deosebit de mândre de performanţele lor în jocul acestui rol*. Dacă în cazul bărbaţilor acest lucru nu surprinde prea mult, din moment ce aportul lor rămâne relativ scăzut, rezultatul este surprinzător în cazul femeilor. Explicaţia ţine de faptul că, intrând masiv în câmpul muncii, în viaţa profesională, femeile conştientizează timpul (adeseori) insuficient acordat acestui domeniu. Atât femeile, cât şi bărbaţii raportează rare *conflicte* pe tema activităţii casnice (W.L. Slocum, F.I. Nye, 1976).

6. *Rolul sexual* al partenerilor în cuplu a fost tot mai mult studiat în urma publicării primelor rapoarte Kinsey (1948, 1953) şi a lucrărilor lui W. Master şi V. Johnson (1966, 1970). Tradiţional, iniţierea activităţii sexuale era considerată o sarcină a soţului, în timp ce soţia avea obligaţia să răspundă nevoilor sexuale ale soţului, indiferent dacă activitatea îi provoca plăcere sau nu. Evident, în ultimele decenii, normele privind aceste roluri s-au modificat. Datorită apariţiei unei bogate literaturi pe tema sexualităţii şi a tehnicilor de atingere a satisfacţiei sexuale, tot mai multe lucrări tind să sugereze că soţului îi revine responsabilitatea satisfacerii nevoilor sexuale ale soţiei. De altfel, un număr tot mai mare dintre soţii (bărbaţii) aparţinând claselor cu un nivel socio-economic şi cultural ridicat îşi fac probleme în legătură cu gradul satisfacţiei sexuale a soţiei.

Soţii dezaprobă, mai mult decât soţiile, persoanele (bărbaţi sau femei) care nu consimt să aibă în cuplu o viaţă sexuală. Subiecţii investigaţi de John Carlson (1976) acceptă mai uşor ideea refuzului actului sexual din partea soţiei, decât din cea a soţului. Bărbaţii tind să răspundă în mai mare măsură la dorinţele sexuale exprimate de partenerele lor, comparativ cu femeile. De asemenea, în acelaşi studiu, soţii par să fie mai satisfăcuţi (de activitatea lor sexuală) decât soţiile lor. 68% dintre soţi şi doar 34% dintre soţii sunt întotdeauna satisfăcuţi/te.

7. *Rolul recreator*. Influenţa activităţilor recreative asupra membrilor familiei a fost mult timp ignorată. Ea a fost „timid" studiată în legătură cu reacţiile şi comportamentul individual. Nu întâmplător, acţiunile recreative au fost concepute ca o activitate individuală afectată de trăsăturile de personalitate. Cu privire la contextul familial, John Carlson (1976, p.132) aprecia că „acţiunile recreative sunt activităţile primare fundamentale ale grupului", alegerea modalităţii de recreare fiind făcută „în cadrul procesului de luare a deciziilor şi în funcţie de normele şi valorile grupale de referinţă". Putem vorbi de existenţa acestui rol în măsura în care unul sau ambii soţi au responsabilităţi clare în legătură cu petrecerea timpului liber al familiei, vizând organizarea şi pregătirea activităţii recreative a familiei, şi dacă cel care eşuează în această sarcină este sancţionat de partener.

8. *Rolul terapeutic* este considerat a fi unul din noile roluri în curs de integrare în structura familială şi asemănat de F. Ivan Nye (1976) cu funcţia igienei mentale. Rolul este descris, totuşi, în termenii comportamentului şi nu ca produs al acestuia. El se referă la: 1. ascultarea problemelor partenerului, 2. oferirea siguranţei, susţinerii şi afecţiunii şi 3. oferirea ajutorului în rezolvarea problemelor sale. Unele dificultăţi sau probleme îşi au originea în relaţiile dintre soţi, în relaţiile cu alţi membri ai familiei sau cu persoanele din exteriorul grupului familial. Prin urmare, cei doi soţi se ajută în situaţiile problematice în

care sunt implicaţi ambii sau doar unul dintre ei. Înainte de a apela la prieteni, psihoterapeut, preot sau alte persoane, fiecare soţ caută şi adesea obţine susţinerea psihologică din partea perechii sale în dilemele cu care se confruntă.

5.3.3. Rolurilor de gen în dinamica vieţii conjugale

Există suficiente date pentru dezvoltarea unei teorii referitoare la relaţia dintre dinamica conjugală şi presiunile exercitate de rolurile de gen tradiţionale. Această teorie trebuie să aibă în vedere, pe de o parte, corelaţiile dintre interacţiunile maritale şi rolurile de gen conjugale şi, pe de alta, impactul sancţiunilor de rol în menţinerea conformării la rolul de gen marital. Chiar dacă nu mai sunt la fel de puternice astăzi, condiţionările rolurilor de gen tradiţionale rămân suficient de puternice pentru a mai influenţa sau afecta (mult) conduitele partenerilor maritali/părinţilor. Iată câteva dintre efectele lor cele mai importante:

1. *Condiţionările rolurilor de gen tradiţionale exercită o influenţă negativă asupra intimităţii maritale şi a rezolvării problemelor, prin inhibarea dezvoltării şi/sau exprimării anumitor comportamente ale bărbaţilor şi femeilor.*

În cazul femeilor, principalele conduite inhibate sunt:

a. *Comportamentul instrumental sau de rezolvare a problemelor.* Rolul feminin prescrie sensibilitate, subiectivitate, supunere şi dependenţă şi inhibă conduitele de tip instrumental. După ce au trecut în revistă aproape 100 de studii asupra negocierii şi afacerilor, Z. Rubin şi B.R. Brown (1975) au concluzionat că, femeile se târguiesc într-un mod reactiv, ne-orientat asupra sarcinii, care interferează cu rezolvarea efectivă a problemei. Semnificativ este că atunci când „oponentul" se comportă într-un mod provocator sau ameninţător, femeile nu pot ignora sau trece peste acest fapt, tinzând să reacţioneze excesiv. În contextul relaţiilor maritale, lucrurile se petrec asemănător. Atunci când sunt implicaţi într-o discuţie în contradictoriu, soţii şi soţiile tind să facă la fel de multe enunţuri de respingere ale partenerului, dar bărbaţii tind să ofere mai multe soluţii de reconciliere şi rezolvare a problemelor, decât soţiile lor.

b. *Conduita afirmativă* constă în apărarea drepturilor personale şi în exprimarea gândurilor, sentimentelor şi credinţelor, într-un mod deschis, sincer, ce nu violează drepturile altor persoane. Caracterul afirmativ al comportamentului contrastează cu „deferenţa" (acţionarea în manieră politicoasă şi supusă) şi cu agresivitatea (umilirea, degradarea, exploatarea altora etc.). Rolul de sex feminin favorizează apariţia obedienţei şi a agresivităţii preponderent verbale, non-constructive (R. Mucchielli, 1974). Cu cât atitudinile de rol de gen marital sunt mai tradiţionale, cu atât comportamentul femeilor-soţii va avea un caracter mai slab afirmativ (L.D. Scanzoni şi J. Scanzoni, 1988).

c. *Independenţa matură.* Abilitatea de a gândi şi reacţiona independent este minimalizată de rolul feminin tradiţional. Dacă în copilăria timpurie nu există diferenţe de gen cu privire la conduita autonomă, ele apar la copiii mari şi la vârsta adultă (E.E. Maccoby şi C.N. Jacklin, 1974, 1986). Femeile sunt pregătite să joace rolul de persoană supusă şi să accepte atitudinea dominatoare a soţului. Acest „antrenament" interferează cu dezvoltarea în cuplu a relaţiilor egalitare. Lipsa intereselor şi activităţilor independente contribuie la instalarea depresiei la femeile de vârstă mijlocie, S.L. Bem (1974) sugerând că, femeile cu o orientare mai feminină a rolului de gen reacţionează mai dependent decât cele androgine psihologic.

În cazul bărbaţilor, principalele comportamente inhibate sunt:

a. Expresivitatea emoţională. Există studii ale interacţiunii maritale care indică faptul că, în medie, soţii sunt mai puţin expresivi emoţional în relaţia cu soţia lor, decât invers (M. Komarovsky, 1976, L. Wolff, 1976). A rezultat că bărbaţii sunt mai inhibaţi să-şi exprime mai ales sentimentele de iubire, bucurie, frică şi tristeţe, verbal sau nonverbal. Studiile asupra orientării rolului de sex la bărbaţi au condus la aceleaşi concluzii: bărbaţii care sunt mai masculini sunt mai puţin expresivi emoţional, verbal sau nonverbal, comparativ cu cei care se apropie de androginia psihologică (J.L. Orlofsky şi M.T. Windle 1978; S. Weitz, 1976).

b. Empatia emoţională este definită prin capacitatea de a simţi ceea ce simte celălalt, în timp ce componenta predictivă se referă la capacitatea de a identifica şi eticheta corect emoţiile şi sentimentele celuilalt. Dacă în cazul acesteia din urmă nu au fost găsite diferenţe de gen, în cazul empatiei emoţionale, bărbaţii au apărut, în medie, mai slab empatici decât femeile (A. Mehrabian şi N. Epstein, 1972). Atât intensitatea, cât şi frecvenţa experienţelor emoţionale sunt mai scăzute la bărbaţi.

c. Dependenţa matură. Abilitatea de a căuta şi de a rămâne deschis faţă de suportul emoţional, fizic şi/sau financiar este o caracteristică puternic inhibată în cadrul rolului de gen masculin. Bărbaţii sunt mai puţin dispuşi să apeleze la rolul terapeutic al soţiei, decât invers. Motivele anxietăţii, problemele şi tensiunile resimţite sunt mult mai rar comunicate de către soţ soţiei, comparativ cu situaţia inversă (I. Katz şi colab., 1973). De asemenea, condiţionările rolului masculin afectează negativ abilitatea bărbaţilor de a împărtăşi în mod egal puterea şi controlul cu o altă persoană (în mod deosebit cu o femeie). Cu alte cuvinte, bărbaţii sunt antrenaţi (conştient sau inconştient) să devină în cadrul mariajului dominatori, iar femeile supuse.

2. *Condiţionările rolurilor de gen tradiţionale favorizează dezvoltarea şi exprimarea unor atitudini şi comportamente disfuncţionale, cu efecte negative asupra intimităţii maritale şi a rezolvării problemelor apărute.*

În cazul femeii, din această categorie fac parte:

a. *Cicăleala* – tendinţa femeilor/soţiilor de a corecta sau de a se plânge de comportamentul soţilor lor este mai puternică decât în cazul bărbaţilor (M. Komarovsky, 1976). Pe de o parte, soţii sunt mai puţin expresivi emoţional, iar pe de alta, condiţionările rolului feminin şi consecinţele sale (inhibarea conduitei afirmative şi a independenţei) favorizează dezvoltarea la femei a nemulţumirii excesive, a reproşurilor şi a cicălelii. Atacurile la adresa soţului, având drept scop diminuarea stimei de sine a acestuia, apar în condiţiile insatisfacţiei cronice datorate definirii şi delimitării rigide a rolului feminin, ale absenţei unor modalităţi constructive de autoafirmare.

b. *Exercitarea unei presiuni psihologice* asupra partenerului este condiţionată de rolul de sex feminin. În unele studii asupra rezolvării conflictelor maritale s-a observat faptul că soţiile exercită o presiune emoţională mai ridicată asupra soţului decât invers şi tind să reziste eforturilor lui conciliatoare (H. L. Raush şi colab., 1974). Acest lucru se datorează, probabil, tendinţei bărbaţilor de a evita discutarea problemelor cu care se confruntă şi faptului că femeile reacţionează la această evitare. Ele sunt mai puţin dispuse să-şi înfrâneze descărcarea emoţională, chiar dacă soţul se oferă să discute deschis şi constructiv problema.

În cazul bărbatului, din această categorie fac parte:

a. *Comportamentul pasiv-agresiv*, în mod deosebit amânările, întârzierile şi uitările lipsite de consideraţie (a zilei de naştere sau a aniversărilor), reflectă anumite atitudini derivate din condiţionările rolului de sex masculin. Conform uneia dintre

acestea, principala responsabilitate în cuplu şi în familie este aceea de a munci şi câştiga, orice altceva având o mai mică importanţă. O altă atitudine sugerează faptul că bărbaţii sunt îndreptăţiţi să ocupe o poziţie superioară în raport cu soţia lor şi, de aceea, ei se aşteaptă să fie şefii sau capii familiei (L. D. Scanzoni şi J. Scanzoni, 1988). Aceasta poate da naştere unor expectanţe de tipul: „Dacă eu sunt capul familiei, atunci când nu vreau, nu trebuie să-mi îndeplinesc angajamentele" sau „Din moment ce soţia mi se subordonează, nu va obiecta dacă nu îmi voi respecta angajamentele".

b. *Violenţa fizică* este favorizată în cadrul rolului de sex masculin. Potrivit părerii lui M.A. Straus (1976), violenţa soţului asupra soţiei este legitimată de normele culturale cu privire la rolul de gen masculin. Nu întâmplător, la data la care Straus şi-a publicat studiul, în unele state americane soţul mai dispunea de imunitate în faţa legii în scopul prevenirii tentativelor soţiei de a-i intenta proces. K.H. Coleman (1980) a investigat atitudinile bărbaţilor violenţi cu soţiile lor sugerând că aceştia consideră că un bărbat trebuie să fie puternic şi dominator, superior şi de succes. Imaginea şi stima de sine au mult de suferit atunci când un bărbat se confruntă cu sentimente de inadecvare în unul din aceste domenii. Ideea conform căreia bărbatul recurge la violenţă atunci când nu mai face faţă sentimentelor de inadecvare, în scopul de a se asigura că cel puţin într-un domeniu mai deţine puterea şi controlul, susţine concluziile lui Straus.

3. *Condiţionările rolurilor de gen tradiţionale influenţează negativ interacţiunile maritale din cadrul sexualităţii, al raportului dependenţă-independenţă şi al conflictului marital.* Dacă aspectele menţionate la punctele 1 şi 2 priveau efectele presiunilor de rol de gen asupra comportamentului fiecăruia dintre soţi, cele două sexe fiind analizate separat, în acest caz este vorba despre modul în care expectanţele de rol de gen masculin şi feminin interacţionează în cadrul unui pattern circular.

a. *Sexualitatea.* În cadrul acesteia, rolul de gen feminin pregăteşte femeia să devină mai curând un acceptor pasiv sau să evite activ avansurile sexuale masculine; rolul masculin pregăteşte bărbatul pentru a fi activ, pentru a urmări insistent, agresiv chiar, gratificaţiile sexuale din partea femeii. Nu există expectanţe ale rolului de sex masculin conform cărora bărbaţii ar trebui să fie empatici faţă de dorinţele şi nevoile sexuale ale partenerei lor (John Carlson, 1976). De altfel, cei care manifestă o bună înţelegere empatică sunt apreciaţi ca fiind „moi" şi „lipsiţi de agresivitate". Indivizii sfârşesc prin a se conforma, în mare măsură, aşteptărilor celuilalt cu privire la propriul rol. Pattern-ul întăririlor mutuale serveşte la menţinerea *status quo*-ul indus de rolurile de sex.

b. *Independenţă-dependenţă.* Aşa cum am văzut deja, femeile sunt pregătite tradiţional să fie dependente emoţional şi financiar de soţul lor, în timp ce bărbaţii sunt antrenaţi să fie emoţional şi financiar independenţi. Aceste condiţionări inhibă dezvoltarea dependenţei mature la bărbaţi şi a independenţei mature la femei. În sistemul marital aceste două inhibiţii se întăresc reciproc. Bărbaţii îşi clădesc stima de sine în mare măsură pe calitatea lor de susţinători economici ai familiei, pe evitarea solicitării ajutorului şi a dezvăluirii neputinţei. Astfel, soţiile lor se simt slabe, dependente şi descurajate să împartă cu soţul lor rolul de susţinător economic într-o manieră mai egalitară (D. Yankelovici, 1974). Bărbaţii alternează între nevoia de intimitate şi cea de independenţă, afirmă şi J. Gray (1998). Într-o anumită măsură, ei se pierd pe sine în relaţia cu partenera lor, pierd contactul cu propriul eu. De aceea, ei simt periodic nevoia de a se îndepărta, pentru a-şi reface propria identitate, cea a unui bărbat independent. Ori independenţa, realizarea de sine, agresivitatea şi nonconformismul sunt câteva din

caracteristicile tradiţional atribuite masculinităţii, pe care bărbaţii le interiorizează în imaginea lor de sine. Femeile sunt pregătite să fie dependente emoţional şi nu simt nevoia de a se îndepărta decât atunci când soţii nu le înţeleg sentimentele, când au fost jignite şi se tem de o altă jignire sau când soţii nu au făcut ceea ce trebuia şi le-au dezamăgit.

c. *Conflictul marital.* Rolurile de sex contribuie la frecvenţa şi intensitatea anumitor forme de conflict marital, ele interferând cu rezolvarea constructivă a problemelor apărute în cuplul conjugal. Cel mai adesea, soţii se plâng de lipsa comunicării, dar în moduri diferite. Soţia se plânge de lipsa disponibilităţii partenerului de a o asculta şi de a răspunde mesajelor ei, în timp ce soţul consideră că soţia se plânge şi/sau critică prea mult (M. Komarovsky, 1976; J. Gray, 1998).

4. *Condiţionările de rol de gen tradiţional inhibă dezvoltarea şi/sau exprimarea anumitor forme de comportament parental la ambii părinţi şi, concomitent, favorizează unele interferenţe cu metodele educative constructive.*

a. În cazul mamelor, comportamentele inhibate sunt, mai ales, cele din registrul *disciplinei* şi *autorităţii parentale.* I. Nye şi colaboratorii săi (1976) arătaseră că soţii de ambele sexe se aşteaptă ca mamele să aibă mai puţine responsabilităţi în disciplinarea copiilor şi învăţarea acestora să-şi asume responsabilităţi. Totuşi, atunci când a fost examinat comportamentul efectiv jucat, s-a constatat că mamele intervin mult în acest domeniu, deoarece îşi petrec mai mult timp cu copiii, comparativ cu soţii lor. Această diferenţă dintre expectanţele de rol şi jocul de rol poate indica faptul că multe mame îşi pot asuma aceste responsabilităţi pentru care nu se simt suficient de pregătite. Discrepanţa indică faptul că expectanţele privesc mai mult ceea ce simt soţii cu privire la responsabilităţile din acest domeniu, dincolo de ceea ce se întâmplă în realitate în cadrul acestuia. În privinţa disciplinei, răspunsurile copiilor indică faptul că pedepsele sunt cel mai adesea aplicate de taţi şi mai puţin de mame, iar numărul cerinţelor formulate de mame este mai mic (W. Shepard, 1980).

Impactul negativ al expectanţelor de rol de gen asupra stilului educativ matern conduce la accentuarea supraprotecţiei şi supracontrolului. Chiar şi atunci când femeile sunt implicate profesional ele pot privi rolul lor social ca fiind secundar celui matern. În plus, dacă femeile sunt încurajate să fie supuse în relaţia cu soţul lor, ele pot fi tentate să exercite prea multă putere în raport cu copiii.

b. Principalele comportamente paterne inhibate de expectanţele de rol de gen sunt cele ţinând de *expresivitate* şi *grija faţă de celălalt.* Rolul masculin prescrie agresivitatea şi puterea şi nu blândeţea sau tandreţea. În general, copiii îşi percep tatăl ca fiind mai rece, mai puţin înţelegător şi grijuliu decât mama. Această observaţie a fost verificată experimental de W. Shepard (1980), ale cărui rezultate indică faptul că taţii sunt percepuţi de copiii lor ca fiind mai puţin iubitori, susţinători sau protectori, decât mamele.

Stilul educativ patern tinde să fie accentuat de condiţionările rolului de gen tradiţional în direcţia rigidităţii şi autorităţii excesive. Bărbaţii sunt recompensaţi direct sau indirect pentru conduita lor care impresionează şi generează teamă, inclusiv atunci când ceilalţi sunt proprii lor copii. J.J. Britton şi J.O. Britton (1971) sugerau că, în general, copiilor le este mult mai teamă de taţii lor decât de mame, iar în studiul lui W. Shepard (1980), copiii consideră că respingerea şi rigiditatea paternă sunt mai puternice decât variantele lor materne.

În dinamica rolurilor de gen familiale, inhibarea autorităţii rolului matern şi exagerarea autorităţii şi rigidităţii rolului patern se întăresc reciproc în cadrul unui *pattern*

circular. Deşi tot mai mulţi bărbaţi tind să fie nemulţumiţi de rolul lor de „părinte rău" şi să-şi dorească o mai mare apropiere emoţională de copiilor, evitarea efectelor presiunilor de rol de gen nu este chiar atât de facilă. Pe de o parte, atitudinile şi comportamentele congruente cu rolul de gen sunt menţinute prin sancţiunile pozitive (recompense) şi negative (pedepsele pentru devierile de la expectanţe). Ambele tipuri de sancţiuni pot fi interne (generate de eul individual) sau externe (generate de alţii). Pe de altă parte, nu toţi bărbaţii dispun de suficiente resurse pentru a-şi modifica, în sensul arătat, rolul de gen parental.

Sancţiunile de rol de gen sunt, în general, mai mari în cazul femeii şi mai puternic asociate spaţiului domestic, chiar dacă discrepanţele dintre cele sexe s-au mai atenuat în timp. De exemplu, şi astăzi, o mamă care îşi abandonează copilul este mult mai puternic condamnată social, decât un bărbat care-şi părăseşte soţia şi copilul.

Dacă aşteptările tradiţionale ale rolurilor de gen marital şi parental au exercitat şi continuă să exercite o influenţă semnificativă asupra conduitelor indivizilor, dincolo de efectele negative şi interferenţele pe care le-au favorizat, ele au permis înţelegerea clară a ceea ce se aşteaptă de la fiecare individ în parte care joacă un rol concret şi a ceea ce poate acesta aştepta de la altul/alţii. *Complementaritatea rolurilor de gen conjugale* apare, în aceste condiţii, mai clar şi mai uşor de atins, la fel ca şi *satisfacţia mutuală*, oricât de paradoxal ar suna acest lucru. Cel puţin atunci când expectanţele de rol sunt compatibile cu aşteptările şi dorinţele personale.

Actualmente, indivizii nu se mai pot baza la fel de mult pe reperele clare şi certe de odinioară, ei devenind în mare măsură responsabili de propriile acte. Aşa cum arătam în capitolul anterior, rolurile de gen, inclusiv cele maritale şi familiale, sunt tot mai puţin impuse din exterior şi mai mult elaborate individual, ceea contribuie la sporirea confuziilor, neînţelegerilor şi conflictelor. Este firesc să se întâmple aşa din moment ce orice schimbare are nu numai efecte pozitive, ci şi altele mai puţin aşteptate, negative sau perverse. Cu toate acestea, mentalităţile românilor cu privire la raporturile dintre sexe nu s-au îndepărtat prea de mult de zona tradiţională încât să putem ignora impactul condiţionărilor de rol de gen tradiţional şi să vorbim doar (sau prea mult) despre tendinţele moderne.

5. 4. Structura autorităţii şi puterii familiale

Viaţa familială constă în mare măsură în a oferi şi a primi. Dar cine şi cât oferă? Cine şi cât primeşte? Cine decide şi cine execută? Aceste aspecte sunt reglate prin procesul negocierii (adesea implicite), iar autoritatea şi puterea sunt în mod intim implicate în acest proces. Într-adevăr, cele două concepte sunt „cheia" înţelegerii şi explicării relaţiilor familiale. Care este, mai întâi, distincţia dintre autoritate şi putere?

5.4.1. Fenomenul autorităţii şi puterii

„Autoritatea" circumscrie o gamă largă de conduite şi raporturi sociale. Înţelesul termenului variază între două limite: *„recunoaşterea şi respectul liber consimţit al unui comandament şi/sau al unei valori"* şi *„supunerea necondiţionată faţă de autorităţi, oricare le-ar fi baza legală sau îndreptăţirea morală"* (Gh. Bourceanu, 1985, p.23). În perspectiva interacţională, autoritatea este percepută ca relaţie de influenţă, comunicare şi schimb reciproc, din care nu pot lipsi tensiunea, conflictul, contradicţia. Atributele

personalităţii se modifică sensibil în raport cu datele contextului situaţional. În perspectiva psihosociologică, persoanele devin actori în situaţie, personaje care joacă roluri sociale determinate, iar autoritatea, ataşată rolului şefului, se constituie ca *leadership*. Aşadar, ca fenomen social, ***autoritatea*** *semnifică dreptul de a comanda, de a impune ascultarea sau spiritul de ordine care se instituie în orice colectivitate umană, inclusiv în cea familială.* Autoritatea nu aparţine exclusiv unuia dintre soţi, ci fiecăruia dintre ei, în funcţie de rolurile socialmente atribuite şi de competenţele lor în diferitele domenii ale vieţii familiale. Raportul de autoritate variază, întotdeauna, de la o familie la alta.

Autoritatea poate fi de numeroase tipuri: normală (funcţională) sau patologică (disfuncţională), autocratică (a conducătorului sau monarhului absolut) sau democratică, de tip arhaic sau modern, epistemică (autoritatea celui care ştie) sau deontică (autoritatea care decurge din „funcţie") etc. Oprindu-se la ultimele două forme ale autorităţii, C. Ciupercă (2000, p.61) aprecia că, în familia patriarhală, „autoritatea bărbatului asupra femeii este mai mult deontică decât epistemică, neînţelegându-se de aici că aceasta din urmă îi lipseşte". Egalizarea dintre bărbat şi femeie, produsă semnificativ în ultimele decenii, s-a realizat şi în planul autorităţii lor familiale.

Aflate într-o corelaţie intimă cu autoritatea, relaţiile structurale ale puterii în cuplu şi în familie sunt numite organizări ale puterii acestora. ***Distribuţia puterii*** în familie poate fi extrem de diversă, fiind capabilă să se exprime într-o multitudine de modalităţi. Funcţionarea efectivă a puterii este asemănătoare celei a gramaticii vorbirii: ea face posibile conversaţiile ordonate, dar nu prevede conţinutul lor. Ea nu oferă reguli care să determine ceea ce poate sau trebuie să fie spus în diferite contexte. În plus, indivizii nu trebuie să cunoască regulile gramaticale pentru a se putea exprima corect. În mod analog, structura puterii familiale asigură, într-o anumită măsură, potenţialele aranjamente ordonate ale puterii familiale într-o unitate dată (J. Sprey, 1975).

Puterea poate fi privită ca atribut al indivizilor sau relaţiilor. În ambele cazuri, ea implică asimetria. Ca noţiune relaţională, puterea dobândeşte proprietăţi sistemice. În acest sens, ea este definită prin *abilitatea de a influenţa direcţia sau rezultatele acţiunii în desfăşurare a unei alte persoane sau grup.* În teoria câmpului, puterea este înţeleasă atât ca potenţial al modificărilor comportamentale, cât şi ca exercitare a controlului sau a puterii în scopul producerii unei schimbări (comportamentale) dezirabile. Dar utilizarea puterii ridică problema disponibilităţii anumitor resurse, a deciziei de a le folosi, a condiţiilor în care puterea este utilizată şi a costurilor ei.

Teoria resurselor, formulată iniţial de D.M. Wolfe şi, ulterior, de R.O. Blood şi D.M. Wolfe, a fost puternic influenţată de lucrarea lui Herbst (1952) asupra inegalităţii familiale. Ea reprezintă o variantă a teoriei schimbului, focalizată asupra resurselor. Acestea sunt definite prin tot ceea ce un membru al familiei îi poate oferi altuia, în scopul împlinirii nevoilor şi scopurilor sale. Cei care dispun de mai multe resurse pe care le utilizează pentru satisfacerea nevoilor celorlalţi membri ai familiei deţin şi mai multă putere. Indivizii care doresc să ajungă la resurse trebuie să accepte exercitarea puterii. Viaţa maritală şi familială presupune atingerea anumitor obiective, relaţiile persistând atâta timp cât raportul dintre costuri şi beneficii este considerat acceptabil sau favorabil de ambele părţi.

Ce fel de resurse sunt utilizate în cadrul familiei? Resursele generale disponibile - menţionate de autorii teoriei - sunt: venitul, nivelul educaţiei şi statutul profesional. Alte resurse utilizate în cadrul unităţii familiale pot fi: atractivitatea fizică, iubirea, afecţiunea,

compasiunea, puterea fizică, atenţia etc. Puterea fizică, de pildă, reprezintă posibilitatea de a abuza de o altă persoană (bărbatul de soţia lui, părinţii de copiii sau, invers, copiii de părinţii în vârstă). Puterea fizică superioară a bărbaţilor şi obligativitatea satisfacerii nevoilor sexuale ale acestora nu sunt însă relevante în distribuţia puterii din cadrul contextelor culturale care *interzic* bărbatului dominaţia fizică asupra soţiei sale sau supunerea necondiţionată a acesteia dorinţelor sexuale ale soţului.

Distribuţia puterii în familie este dictată nu numai de resurse, ci şi de alţi factori sociali. Normele şi valorile ideologiei tradiţionale sau egalitare sunt un bun exemplu în acest sens. În primul caz, bărbatul poate aştepta mai mult respect şi consideraţie în virtutea simplului fapt că este bărbat şi, deci, „capul" familiei. În cadrul ideologiei tradiţionale, cel mai adesea, femeia consideră că bărbatul „are dreptul" să exercite puterea şi, prin urmare, ea are „datoria morală" de a-i accepta dominaţia. Acesta nu înseamnă că femeia nu a exercitat întotdeauna o influenţă subtilă, dar extrem de puternică.

Din perspectiva *abordării existenţialiste*, toţi indivizii şi toate relaţiile se confruntă cu slăbiciunile, durerea, tristeţea sau cu serioase dileme existenţiale. Orice individ, inclusiv cel mai competent şi mai plin de succes, este *un amalgam de semnificativă putere şi de semnificativă slăbiciune*. Managementul acestor slăbiciuni este o sarcină dificilă şi chiar atunci când există cele mai bune intenţii şi mai intense eforturi, rezultatul poate fi un eşec. În căsătorie, întâlnirea celor doi indivizii care constituie sistemul marital va da naştere *unui pattern de putere şi slăbiciune, pornind de la resursele personale ale celor doi parteneri, de la domeniile în care ei se dovedesc a fi competenţi – în care îşi exercită puterea – şi de la slăbiciunile şi domeniile pentru care competenţele le lipsesc.*

Câmpul experienţelor comune, împărtăşite de cei doi soţi, poate fi descris în termenii tăriei şi slăbiciunii. Un cuplu nu reuşeşte să funcţioneze la fel de competent în toate rolurile sale familiale. Teoria existenţialistă, ca şi cea a conflictului, susţine că toate cuplurile se confruntă cu serioase probleme. Calităţile şi competenţele personale sau cele ale cuplului pot genera probleme neaşteptate, ca atunci când o persoană se focalizează excesiv asupra uneia din competenţele sale, în defavoarea altora şi a slăbiciunilor sau lipsurilor proprii. O mamă, care poate fi extrem de competentă ca părinte, poate deveni (în virtutea legii întăririi) supraimplicată în rolul său maternal, în dauna altor roluri (poate neglija nevoile sexuale ale soţul sau poate fi mai puţin interesată de aspectul ei fizic); un cuplu, care este deosebit de capabil să realizeze managementul familial, poate deveni excesiv de interesat de domeniul economic familial, în dauna altor roluri pe care cei doi soţi ar trebui să le realizeze, de exemplu, conceperea sau educarea propriilor copii. Mai binele este şi în acest caz duşmanul binelui. Perspectiva existenţialistă atrage atenţia asupra faptului că şi atunci când un cuplu a reuşit să-şi ia în stăpânire şi să-şi controleze propriile slăbiciuni, anulându-le, noi fisuri sau probleme pot oricând să apară.

5.4.2. Distribuţia autorităţii şi puterii în câmpul familial

Psihologii au căutat să construiască instrumentele care să permită măsurarea cât mai obiectivă a raportului de putere dintre membrii grupului familial. Primul studiu important asupra puterii maritale, realizat de P.G. Herbst (1952), a propus o metodă de analiză obiectivă a distribuţiei autorităţii şi puterii în cuplul şi familia australiană. Este vorba de un chestionar, aplicat unui număr foarte mare de copii de la 10 la 15 ani, pe tema vieţii în familie. Obiectivul era acela de a şti cine ia deciziile în diverse probleme şi dacă acestea induc creşterea tensiunii. Majoritatea familiilor studiate se aflau în faza „căutării stabilităţii şi a organizării pe termen lung" (conform stadialităţii lui R.

Mucchielli, 1974). Utilizând această metodă şi adaptând chestionarul pentru a fi aplicat în Franţa, Hubert Touzard (1975) ajungea la aceleaşi rezultate similare. Astfel, din punctul de vedere al deciziilor luate şi al acţiunilor realizate, H. Touzard (1975) distingea următoarele structuri ale autorităţii şi puterii:

- *Autonomia soţului.* Soţul ia toate deciziile şi acţionează singur. Structura este de tipul **BdBa** (soţul, bărbatul decide şi tot el acţionează).
- *Autonomia soţiei.* Soţia ia toate deciziile şi tot ea acţionează, deci o structură de tip **FdFa**.
- *Autocraţia soţului.* Soţul ia deciziile, iar soţia le execută. Structura este de tip **BdFa**.
- *Autocraţia soţiei.* Soţia ia deciziile şi soţul le execută. Structura este de tip **FdBa**.
- *Conducerea soţului.* Soţul ia deciziile, iar execuţia este repartizată între soţ şi soţie. Structura este de tip **BdAa** (soţul decide şi ambii acţionează).
- Conducerea soţiei. Femeia ia deciziile, iar execuţia este împărţită între soţ şi soţie. Structură de tip **FdAa**.
- *Diviziunea sincretică a rolurilor după decizia comună, soţul având responsabilitatea principală a acţiunii.* Structură de tip **AdBa**.
- *Diviziunea sincretică a rolurilor după decizia comună, soţia având responsabilitatea principală a acţiunii.* Structură de tip **AdFa**.
- *Cooperarea sincretică în decizie şi acţiune.* Structura este de tipul **AdAa**.

Studiul statistic al tensiunilor intra-conjugale şi intra-familiale în funcţie de tipul structurii deciziei şi acţiunii evidenţiază următoarele concluzii: 1) Formaţiunile în care unul dintre soţi impune celuilalt deciziile sale, celălalt fiind considerat executant/sclav (Bd Fa, Fd Ba, BdAa, FdAa), produc cele mai mari tensiuni şi 2) Structura cooperării complete (AdAa) este aceea în care tensiunea este medie, celelalte fiind caracterizate printr-o tensiune scăzută (BdBa, FdFa, AdBa, AdFa). Minimul tensiunii indică slaba funcţionalitate a cuplului, fragilitatea unităţii conjugale. El se datorează indiferenţei faţă de celălalt, refuzului sau sărăciei comunicării conjugale.

Analiza structurii de autoritate şi putere în cuplu şi familie poate fi aprofundată prin luarea în considerare a regiunilor în care este divizat câmpul familial. Câmpul este simetric (polii simetriei fiind regiunile domestice ale soţului şi soţiei) şi polarizat în jurul rolurilor de sex maritale. Regiunile sunt în număr de şase (P.G. Herbst, 1952; H. Touzard, 1975):

- *Regiunea domestică a soţului*, care cuprinde activităţile din casă ce sunt parte din domeniul quasi-exclusiv al soţului/tatălui, include activităţi precum: micile reparaţii din gospodărie, grădinăritul, micile reparaţii auto etc.
- *Regiunea domestică a soţiei* regrupează toate activităţile care sunt lăsate în casă la iniţiativa şi execuţia soţiei/mamei, cum ar fi: procurarea alimentelor şi pregătirea hranei, curăţenia casei, spălatul rufelor etc.
- *Regiunea domestică comună* cuprinde activităţile în care se implică ambii soţi: decorarea casei, plata facturilor curente, instalarea aparatelor electro-menajere etc.

- *Regiunea economică* priveşte gestiunea bugetului, realizarea economiilor, a împrumuturilor, plata dobânzilor, a impozitelor etc.
- *Regiunea relaţiilor sociale şi a timpului liber* vizează relaţiile amicale sau angajamentele sociale, alegerea vacanţelor şi modul de petrecere a timpului liber etc.

Participarea soţilor în cadrul acestor regiuni este diferenţiată, în sensul că, în interiorul fiecăreia dintre ele, dominarea funcţională a unuia sau altuia dintre soţi este diferită. O structură generală de tipul BdBa (bărbatul decide-bărbatul acţionează) va dezvolta regiunea domestică a soţului, o structură de tip FdFa va extinde regiunea domestică a soţiei, iar o structură în care ambii soţi decid şi acţionează (AdAa) va lărgi regiunea relaţiilor sociale şi a timpului liber. Cuplul marital normal îşi diferenţiază structurile de decizie şi acţiune în funcţie de regiunile domestice (genurile de probleme), extensia aceluiaşi tip de structură la ansamblul câmpului semnalând o rigiditate anormală sau o intenţie deliberată, ne-realistă.

Figura nr. 3. Modelele culturale ale participarii soţilor în regiunile câmpului familial (apud H. Touzard, 1975, pp.63-64)

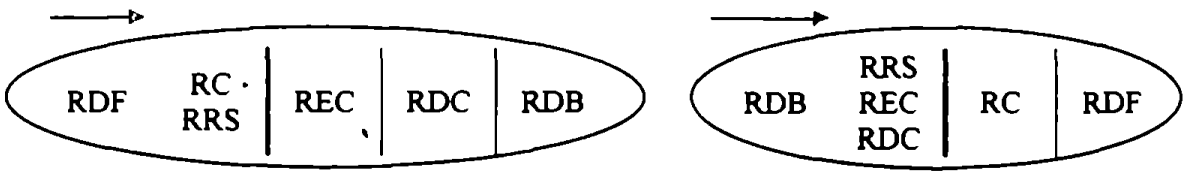

Câmpul conduitei soţiei — Câmpul conduitei soţului

Schemele descriu modelul cultural general al participării celor doi soţi în cadrul celor şase regiuni domestice. Ele sugerează faptul că, deplasarea celor doi soţi în câmpul familial este diferită:

- Soţul participă în mod aproape egal la patru regiuni: regiunea domestică personală, regiunea comună, la cea economică şi a relaţiilor sociale şi a timpului liber. În mai mică măsură se implică în regiunea copiilor şi, mai puţin, în cea a soţiei.
- Soţia stăpână în regiunea sa, intervine în continuare, în mare măsură, în regiunea relaţiilor sociale, a timpului liber şi în cea a copiilor, apoi descrescător, în regiunea economică, în cea comună şi în regiunea domestică a soţului.

Schemele permit şi realizarea unor predicţii privitoare la direcţia extinderii rolurilor de sex maritale. Astfel, creşterea participării soţului în câmpul familial se realizează prin implicarea sporită mai întâi în regiunea copiilor şi apoi şi în activităţile domestice ale femeii. Sporirea participării femeii se realizează mai întâi în domeniul economic, apoi în cel al activităţilor comune şi, în cele din urmă, în cel al activităţilor domestice ale soţului.

Dar contribuţia celor doi parteneri va rămâne întotdeauna relativ inegală, după cum va exista întotdeauna tendinţa unuia dintre soţi de a-l domina pe celălalt (aşa cum se întâmplă în orice altă relaţie interumană). Ideea de egalitate, tot mai mult reclamată şi pusă în practică, nu poate anula diferenţele interindividuale, competenţele diferite sau complementaritatea rolurilor maritale. Cu toate acestea, familia actuală se caracterizează printr-o *tot mai mare flexibilitate a relaţiilor de autoritate şi putere*. Comparativ cu rolul lor tradiţional, bărbaţii se implică tot mai mult în realizarea acţiunilor gospodăreşti, după cum femeile se implică din ce în ce mai mult în luarea deciziilor. Aşa cum arătam mai sus, aproape orice distribuţie a autorităţii şi puterii poate fi funcţională, atâta vreme cât este percepută de ambii parteneri ca satisfăcătoare.

Adaptând, validând şi aplicând chestionarul lui Touzard pe un număr de 100 de copii din Iaşi, cu vârste cuprinse între 13 şi 15 ani, am constatat că dominarea funcţională a membrilor grupului familial în cele şase regiuni ale câmpului domestic este diferită. În final am evidenţiat următorul pattern al distribuţiei puterii (N. Turliuc şi R.-O. Rîpan, 2003, p. 64):

Domeniul / Structura distribuţiei puterii
Copilului: *Autonomia copilului (CdCa)*
Mamei: *Autonomia mamei soţiei (FdFa)*
Tatălui: *Diviziunea după decizia comună, soţul având responsabilitatea acţiunii (AdBa).*
Ambilor: *Autonomia tatălui/soţului (BdBa)*
Social : *Conducerea tatălui/soţului (BdAa)*
Economic: *Cooperarea completă în decizie şi execuţie (AdAa)*

Din analiza corelată a modurilor de distribuţie a puterii în cele şase regiuni ale câmpului domestic şi a dinamicii ponderii deciziei şi acţiunii mamei şi tatălui în aceste domenii, s-ar putea desprinde concluzia existenţei unei puteri decizionale mai mari a bărbatului, care decide în două zone: în zona ambilor părinţi/soţi şi în cea socială, faţă de femeie, care decide numai în propriul său domeniu. De asemenea, ponderea decizională a tatălui este mai mare decât cea a acţiunii sale (el reuşind să-şi impună hotărârile celorlalţi) în trei domenii: în cel al copilului, social şi al ambilor părinţi, în timp ce puterea decizională a mamei scade sau rămâne constantă comparativ cu ponderea sa acţională. Bărbatul nu pare să fie la fel de dispus să se implice şi în acţiunile diferitelor regiuni domestice. Totuşi, am constatat o implicare relativ importantă a tatălui în activităţile specifice domeniului său şi în cele din domeniul parental comun, chiar dacă ponderea activităţilor casnice ale mamei rămâne ne-egalată. De asemenea, se remarcă tendinţa puternică spre o distribuţie mai egalitară a puterii în cuplurile lotului nostru, ce ia forma cooperării în decizie şi acţiune în domeniul economic, a cooperării doar în decizie, în domeniul tatălui, şi doar în acţiune, în regiunea socială. De altfel, deciziile şi acţiunile

parentale comune sunt extrem de importante şi în domeniul copilului, în cel al mamei sau al ambilor soţi.

Un studiu major asupra puterii maritale a fost realizat de R.O. Bloode şi D.M. Wolfe, în 1960. Autorii au măsurat puterea familială prin întrebarea „cui aparţine decizia finală?", pusă asupra activităţilor realizate în opt domenii semnificative ale câmpului familial. Rezultatele au indicat faptul că soţii (bărbaţii) controlează cea mai mare parte a procesului de luare a deciziei. De asemenea, au relevat că nu toate domeniile au aceeaşi importanţă, bărbaţii deţinând mai multă putere în cele mai semnificative regiuni ale vieţii casnice.

C. Safilios-Rothschild (1970) făcea distincţie între „orchestrarea" şi „implementarea" puterii. Cu cât unul dintre soţi este mai puternic, în termenii teoriei resurselor, cu atât el va orchestra mai mult puterea; aceasta înseamnă că el (de regulă, este vorba de bărbat) va lua (mai puţin frecventele dar) marile decizii, care vor constitui cadrul în care mai micile decizii privind modul de implementare al celor dintâi sunt delegate soţului mai puţin puternic. Nu este vorba de simpla distincţie dintre decizie şi acţiune, ci şi de situaţiile de delegare a unei părţi a puterii. De asemenea, Constantina Safilios-Rothschild critica faptul că multe studii au examinat relaţia de putere dintre soţ şi soţie prin prisma procesului de luare a deciziei uitând să acorde atenţie faptelor care se petrec în spatele "scenei", "pattern-urilor de tensiune" şi "conflictului managerial" sau tipului predominant de diviziune a muncii. Autoarea sugera că aceste comportamente trebuie examinate sub diversitatea aspectelor lor pentru ca puterea să poată fi înţeleasă în toată complexitatea ei. În concepţia sa, structura puterii familiale trebuie privită din trei puncte de vedere: 1. autoritatea (cine este considerat ca având drepturi legitime de a decide); 2. cine ia decizia; 3. influenţa (gradul în care unul din soţi este capabil să-i impună celuilalt propriul lui punct de vedere). Dar studiile care să ţină seama de toate aceste direcţii de analiză lipsesc deocamdată.

5.4.3. Raportul de putere în dinamica vieţii familiale

Trecerea timpului are efecte importante asupra structurii puterii familiale, din moment ce ea afectează diferit pe membrii familiei. Spre exemplu, copiii ajunşi adulţi dobândesc mai multă putere în raport cu părinţii lor, devenind chiar dominanţi în familia lor de origine. De asemenea, schimbările balanţei puterii între cei doi soţi sunt complicate de efectele diferenţiale pe care îmbătrânirea o are asupra puterii personale a bărbatului şi a femeii. Aceste două planuri vor fi prezentate succint în cele ce urmează.

1. Dinamica raportul de putere părinţi-copii. Conform teoriei resurselor, între vârstă şi resursele puterii există o relaţie neliniară: deţinerea resurselor este limitată în timpul copilăriei, creşte la vârsta adultă mijlocie şi descreşte la vârsta a treia şi a patra. Această relaţie este valabilă chiar şi în cazul persoanelor aparţinând categoriei socio-economice cea mai favorizată, cu excepţia celor foarte sănătoase.

Comparând resursele părinţilor şi ale copiilor, sesizăm că resursele primilor tind să descrească odată cu înaintarea în vârstă, în timp ce resursele puterii copiilor sunt în plină dezvoltare. Această inegalitate în ascensiune tinde să determine o creştere a dependenţei părinţilor faţă de copii. Odată cu pensionarea şi cu restrângerea cercului de prieteni şi rude, ca urmare a bolilor sau a deceselor, copiii devin tot mai importanţi pentru cei în vârstă. Atunci când nu pot oferi copiilor o valoare egală cu cea a ajutorului primit, părinţii în vârstă se văd nevoiţi să accepte un rol dependent, lipsit de putere. S. Hesse-Biber şi J. Williamson (1984) arată că părinţii tind să-şi schimbe rolul cu cel al copiilor.

Această schimbare de rol poate conduce la probleme şi conflicte în relaţia părinte-copil. Copiii se pot implica mai mult în procesul zilnic de luare a deciziilor pentru părinţii dependenţi. Dacă unii părinţi se conformează situaţiei, mulţi alţii reacţionează la noua lor poziţie cu mânie. Cei doi autori sugerează că femeile sunt mai dispuse să accepte sfaturile copiilor şi să transfere autoritatea şi puterea soţului asupra urmaşilor, în timp ce bărbaţilor le este dificil să accepte acest lucru.

Normele culturale trasează limitele între care copiii îşi pot exercita puterea asupra părinţilor. Potrivit lor, îngrijirea părinţilor în vârstă constituie *încă* o responsabilitate a copiilor, indiferent de modalitatea rezolvării acestei probleme (prin grija personală, directă sau prin internarea într-o instituţie de ocrotire). Alte norme limitează responsabilitatea pe care copiii o au faţă de părinţii lor. De exemplu, în urma căsătoriei unui copil, părintele se aşteaptă ca loialitatea lui faţă de familia de origine să scadă.

Adulţii de vârstă medie, cu părinţi vârstnici, dobândesc venituri tot mai mari, dar şi costurile propriilor copii şi cele de ajutorare a părinţilor sunt în creştere. Femeile, care tradiţional se preocupă de menţinerea relaţiilor de rudenie, par să fie mai puţin dispuse să se implice în îngrijirea părinţilor în vârstă. Multora dintre ele le vine greu să se împartă între nevoile adolescenţilor, soţului şi cele ale părinţilor în vârstă (S. Hesse-Biber şi J. Williamson, 1984).

Există importante diferenţe şi în răspunsul copilului-adult la dependenţa părinţilor săi vârstnici. Astfel, cei din categoriile populare sunt mai dispuşi să le comunice părinţilor direct părerea despre un lucru, modul în care ei percep o problemă apărută, în timp ce copii-adulţi din categoria clasei de mijloc sunt mai puţin intruzivi în problemele şi afacerile părinţilor lor, mai puţin dispuşi să le invadeze viaţa privată. (G.L. Liberman, 1978)

2. Dinamica raportului de putere dintre soţi de-a lungul ciclului vieţii familiale. Rolurile sociale ale bărbatului şi femeii afectează direct puterea maritală şi limitează, indirect, accesul la resursele pe care puterea se bazează. Acesta înseamnă că există curbe diferite ale vieţii pentru bărbaţi şi femei, ilustrate prin puterea constant mai mică a femeii, comparativ cu bărbaţii, în societate şi în familie (D.A. Karp şi W.C. Yoels, 1979). Dacă persoanele care deţin mai multă putere sunt mai puţin sensibile la evaluările altora, femeile dispun de o mai slabă putere; de asemenea, tendinţa generală a femeilor de a descifra mai multe mesaje nonverbale este asociată puterii lor mai reduse faţă de bărbaţi (D.A. Karp şi W.C. Yoels, 1979).

Tradiţional, accesul femeii la cei mai importanţi factori ai puterii, menţionaţi în teoria resurselor (banii, educaţia şi statutul profesional), a fost mult mai restrictiv. În plus, rolul de gospodină al femeii este neremunerat şi devalorizat comparativ cu alte ocupaţii. Chiar şi atunci când este angajată profesional, soţia nu deţine la fel de multă putere ca soţul ei din cauză că, de obicei, nu câştigă la fel de mult. Am văzut că şi în condiţiile câştigului echivalent, venitul soţiei tinde să fie considerat unul suplimentar faţă de cel al soţului, care rămâne „de bază".

Resursele de care femeile dispun şi care sunt valorizate în cultura occidentală sunt: frumuseţea fizică, şarmul, sensibilitatea, disponibilitatea de a avea grijă de ceilalţi, de a-i susţine etc. Dar aceste resurse au o valoare de schimb redusă, iar unele dintre ele nu rezistă prea mult în timp. De pildă, frumuseţea tinde să fie valorizată mai mult de femeile tinere, ea pierzând din importanţă odată cu înaintarea în vârstă. Resursele afective şi de susţinere oferite de femei în calitate de soţie şi de mamă sunt importante, dar aceste roluri

şi-au mai diminuat din importanţă în zilele noastre (I.P. Bell, 1976). Rolul de soţie, de pildă, poate fi pierdut oricând prin separare sau divorţ.

Multe femei tind să-şi dezvolte resursele şi identitatea personală, după ce copiii nu mai au la fel de mare nevoie de prezenţa lor, în afara unităţii familiale, în viaţa lor profesională. Totuşi, unele dintre ele, care s-au implicat excesiv în rolul matern, pot trăi o criză existenţială produsă de lipsa rostului sau sensului lor. Depresia este frecvent întâlnită mai ales la femeile care au făcut din rolul matern şi domesticitate scopul lor fundamental. La vârsta mijlocie, femeile se confruntă nu atât cu dificultăţile create de părăsirea de către copii a cuibului parental, cât de faptul că au lăsat-o fără resurse. Totuşi R. Barnett şi G. Baruch (1979) au arătat că femeile ai căror copii au părăsit cuibul parental suferă mai puţin de depresie decât cele care continuă să trăiască împreună cu copiii, după maturizarea lor psihosocială. În aceeaşi perioadă, bărbaţii continuă să-şi îndrepte mult din energia lor spre carieră, vârsta mijlocie reprezentând vârful influenţei şi puterii exercitate de aceştia. Chiar dacă lucrează, femeile de vârstă mijlocie au dificultăţi mai mari în a obţine slujbe la fel de bine plătite, în a avansa în carieră. Mai recent, unii autori au arătat că menopauza nu este percepută de femei ca un eveniment central care le-ar afecta negativ performanţele profesionale (S.H. Matthews, 1978), după cum stadiul „cuibului gol" are o reputaţie pe care nu o merită.

Dacă resursele pe care bărbatul le aduce în căsătorie sunt de la început mai mari decât cele ale femeii, decalajul lor de putere devine maxim la vârsta mijlocie (35/40-50 de ani). Acum, bărbaţii tind să profite la maximum de pe urma prestigiului şi poziţiei lor sociale. De altfel, ei tind să-şi definească în această perioadă identitatea personală în mare măsură prin intermediul ocupaţiei sau carierei lor. Nu întâmplător, ei au mai mult de pierdut de pe urma pensionării, putând fi şi mai puţin pregătiţi psihologic în faţa acesteia. Uneori, femeile pot să utilizeze această diminuare a puterii masculine pentru a şi-o spori pe a lor (prin implicarea în mai multe activităţi sociale, de caritate sau în creştere a nepoţilor).

Indiferent de amplitudinea diferenţei medii de putere dintre bărbaţi şi femei, ea tinde să descrească odată cu pensionarea. Bunăstarea cuplului de pensionari intră destul de puternic în declin, în paralel cu scăderea drastică a resurselor puterii masculine. Chiar dacă aceste date sunt valabile mai ales pentru clasa de mijloc din societăţile de tip occidental, chiar dacă această clasă este încă în faza sa juvenilă în societatea românească, multe din observaţiile menţionate sunt în (bună) parte valabile şi la nivelul celorlalte categorii socio-economice.

În concluzie, în diferitele stadii ale ciclului vieţii familiale există modificări ale distribuţiei puterii femeii-soţie şi bărbatului-soţ. Dar, de regulă, bărbatul deţine mai multă putere decât soţia sa de-a lungul majorităţii stadiilor vieţii lor comune.

5. 5. Satisfacţia conjugală

5.5.1. Există mariaje fericite?

Meditaţiile moraliştilor şi filosofilor asupra fericirii au creat câteva dileme teribile: Viaţa conjugală trezeşte „mica fericire" sau „plictiseala resemnată"? Pasiunea dă naştere fericirii sau nefericirii? Fericirea ţine de „a fi" sau de „a avea"? De la aceste nedumeriri nu a mai fost decât un pas până la întrebări precum: Căsătoria poate genera fericire? O poate ea menţine? Există mariaje fericite? Răspunzând acestei ultime întrebări, celebrul

terapeut Milton H. Erickson afirma că: „Premisa esenţială este aceea că există mariaje reuşite. Dar ceea ce este un mariaj reuşit pentru voi, poate fi un eşec pentru mine; iar mariajul reuşit pentru mine, ar fi un eşec pentru voi. Altfel spus, un mariaj fericit este posibil pentru fiecare dintre noi" (J. Haley, 1997, p.20) Aşadar, nu există o normă aplicabilă tuturor, ci doar un echilibru subtil şi (relativ) precar, construit lent în fiecare cuplu. Mai mult, *puţine relaţii pot oferi la fel de multe recompense ca un mariaj fericit, altfel spus, puţine legături interpersonale sunt la fel de satisfăcătoare ca o relaţie de cuplu reuşită.*

Fără a mai fi garantată la fel de mult de sistemul constrângerilor sociale, familia actuală se întemeiază – mai mult decât odinioară – pe determinaţii individuale. Mariajul contemporan are la bază ideea individuală de fericire, împărtăşită de cei doi soţi. Multe interviuri clinice au evidenţiat însă faptul că impresia fericirii nu este prezentă în mod egal la cei doi soţi. Ei pot să nu fie de acord cu privire la gradul în care sunt mulţumiţi de căsnicia lor şi pot avea percepţii diferite asupra unor aspecte (măsurabile) din viaţa lor, precum gradul în care contribuie financiar la bunăstarea familiei sau frecvenţa contactelor sexuale (A. Haas şi K. Haas, 1990). În situaţiile extreme, unul din parteneri poate solicita divorţul, celălalt fiind incapabil să înţeleagă decizia sa.

Fericirea este *satisfacţia ultimă spre care tind toate celelalte satisfacţii* sau *plăcerea ultimă, fără de care toate celelalte ar fi incomplete.* Ea rezultă din plăcerea corpului, bucuria inimii şi satisfacţia spiritului. ***La nivelul sensului comun***, satisfacţia maritală este definită prin absenţa conflictelor care fac problematică co-existenţa şi prin impresia subiectivă a fericirii, prezente la cei doi soţi. Aşa subiectivă cum este, această „impresie de fericire" este în fapt criteriul absolut deoarece soţii sunt cei mai în măsură să aprecieze dacă sunt sau nu fericiţi şi mulţumiţi de viaţa lor. Ea nu poate fi redusă la satisfacţii facile, la ambiţii şi (false) nevoi împlinite cu mai mulţi sau mai puţini bani, ci reprezintă o stare de bine emoţional, fizic, intelectual şi spiritual. Nevoia de fericire, ca şi cea de afiliere, are rădăcini profunde în specia umană, ea nefiind semnificativ diferită la bărbaţi şi femei. În plus, ea reprezintă o stare naturală a copilului ce primeşte acceptarea, grija şi iubirea celor din jur.

Care sunt factorii determinanţi ai unei căsnicii fericite? Câteva din răspunsurile pe care oamenii le dau frecvent la această întrebare sunt (R. Collins şi S. Coltrane, 1998, p. 398): fidelitatea (93%), înţelegerea (86%), o viaţă sexuală satisfăcătoare (75%), copiii (59%), interesele comune (52%), banii (suficient de mulţi, 41%), similaritatea socio-culturală (25%). Desigur, trebuie să fim precauţi în interpretarea acestor rezultate deoarece, chiar dacă numai 41% dintre subiecţi consideră că banii sunt foarte importanţi în căsătorie, ei sunt şi cea mai frecventă sursă a neînţelegerilor şi conflictelor conjugale (vezi şi capitolul 5.5.2.). De asemenea, deşi similaritatea variabilelor socioculturale contribuie esenţial la stabilitatea cuplului, ea permiţând mai buna comunicare dintre parteneri, oamenii recunosc că înţelegerea dintre soţi este foarte importantă pentru fericirea diadică (86%), dar nu şi ingredientele care o fac posibilă. Deşi numai 75% dintre subiecţi recunosc că viaţa sexuală satisfăcătoare este foarte importantă, aproape toţi afirmă faptul că fidelitatea este un factor crucial al satisfacţiei conjugale. Dacă peste jumătate dintre subiecţi consideră că prezenţa copiilor este un factor al satisfacţiei, aceştia sunt şi un motiv al conflictelor parentale.

Psihologic, modelul integrator al fericirii conjugale tinde să ţină seama concomitent de o multitudine de variabilele, cum ar fi: vulnerabilitatea dispoziţională, personalitatea, rolurile de gen, strategiile adaptative la viaţa de cuplu şi familială, tipul

atribuirilor, expectanţelor, prezenţa comportamentelor de susţinere a relaţiei etc. La rândul lor, comportamente de susţinere includ: exprimarea afectivităţii (verbal şi nonverbal), comunicarea constructivă (discutarea directă, cu tact şi deschis a relaţiei dintre parteneri), pozitivitatea (sau interacţiunea într-o manieră pozitivă cu partenerul), asigurarea (accentuarea dorinţei de a continua relaţia cu partenerul), comportamentele de reţea (vizând interacţiunea cu prieteni şi cunoştinţe comune sau cu rudele) şi comportamente legate de sarcinile vieţii în cuplu (de exemplu, cele privind realizarea responsabilităţilor casnice). În predicţia (percepţiei) satisfacţiei maritale anumite comportamente de susţinere – cum ar fi asumarea responsabilităţilor de către cei doi soţi, pozitivitatea, deschiderea şi comportamentele de reţea – par să aibă o influenţă mult mai mare decât altele.

Toate aceste variabile menţionate, prezente la cei doi soţi, sunt sistematic şi dinamic interconectate, realizarea şi menţinerea echilibrului lor precar făcându-se în cadrul adaptării sau ajustării reciproce a partenerilor. *Adaptarea interpersonală* reprezintă un proces multidimensional, constituit în timp din evenimente, circumstanţe şi interacţiuni care determină evoluţia cuplului marital pe un continuum ce variază de la foarte bine adaptat (armonios şi fericit), la slab adaptat (nefericit şi problematic), cum notau G.B. Spanier şi R.A Lewis (1980). Nu întâmplător, una dintre cele mai utilizate scale în evaluarea gradului de satisfacţie maritală este Scala adaptării diadice (*Dyadic Adjustment Scale)*, elaborată de G.B. Spanier (1976). Ea nu s-a dovedit, însă, prea utilă şi în predicţia gradului de stabilitate al cuplurilor.

Satisfacţia conjugală nu este numai rezultatul calităţii legăturii conjugale şi a fericirii de a fi împreună, ci şi produsul unor *satisfacţii exterioare intimităţii*, cum ar fi: mulţumirea de sine, de munca prestată, de genul de viaţă, de locul şi climatul în care locuieşte, de oamenii din preajma sa, de relaţiile cu părinţii şi alte aspecte extrinseci relaţiei conjugale propriu-zise (R. Mucchielli, 1974). Conform principiului cunoscut, potrivit căruia frustrările şi insatisfacţiile a căror origine este exterioară familiei se exprimă în mediul familial, persoanele cele mai apropiate afectiv servind drept ţinta refulărilor, intimitatea conjugală poate fi afectată de nemulţumirile exterioare. Concomitent, calitatea relaţiei şi fericirea de a fi împreună au o extraordinară putere de a consola şi compensa nerealizările sau eşecurile externe.

În general, oamenii căsătoriţi sunt mai fericiţi decât celibatarii, persoanele recent separate, divorţate sau văduve. Pentru cei care au trăi cândva într-o relaţie intimă fericită, renunţarea la ataşamentul pentru partener este un lucru (extrem de) dificil. De aceea, atunci când relaţia de cuplu devine nesatisfăcătoare şi disfuncţională, partenerii încearcă să repare ceea ce nu merge în viaţa lor. Ei pierd uşor din vedere faptul că, înainte de toate, o relaţie trebuie construită şi nu vindecată. Or, a rămâne prins într-o relaţie toxică înseamnă a rămâne ostatecul trecutului. Renunţarea la o asemenea relaţie necesită mult curaj deoarece desprinderea de cel/cea care ne-a adus anterior bucurie şi fericire este însoţită de suferinţă. Dar fără trecerea cu răbdare prin „valea plângerii", fericirea ulterioară nu ar mai fi posibilă.

Dacă insatisfacţia maritală nu se exprimă întotdeauna prin instabilitatea căsătoriei, majoritatea căsniciilor fericite sunt stabile, durabile. Dar chiar şi în mariajele fericite există *fluctuaţii firesti ale nivelului satisfacţiei în timp*, aşa cum arată Rollins şi Cannon (1974): el tinde să scadă în primii ani ai căsătoriei, până în stadiul familiei cu copii preşcolari, după care creşte uşor până la vârsta lor şcolară; odată cu intrarea copiilor în şcoală şi cu dificultăţile adaptării la programul şi cerinţele şcolii, satisfacţia maritală

descreşte dramatic până la sfârşitul adolescenţei, după care începe să crească din nou, mai ales după „lansarea" socială a ultimului copil; în fine, stadiul cuibului gol şi cel al cuplului la vârsta a treia şi a patra au un impact preponderent pozitiv asupra fericirii conjugale, creşterea nivelului satisfacţiei fiind însă moderată de apariţia problemelor de sănătate, de diminuarea resurselor fizice şi financiare ale celor doi soţi etc. (apud. R. Collins şi S. Coltrane, 1998, p.399). Oricum, aspectele pozitive şi cele negative ale vieţii conjugale par să fie independente, ambele fiind prezente în orice căsătorie, în diferite raporturi.

5.5.2. Variabilele satisfacţiei conjugale

Cercetătorii au mistificat multă vreme variabilele satisfacţiei maritale, creând un număr foarte mare de inventare prin care au măsurat diferiţi factori mai mult sau mai puţin asociaţi fericirii. Extrem de numeroase şi practic imposibil de analizat exhaustiv, variabilele fericirii conjugale pot fi grupate în cel puţin şase mari categorii, mai jos prezentate.

1. ***Provenienţa, experienţele anterioare şi condiţiile de viaţă*** constituie unul dintre factorii care reuneşte un număr de condiţii ale fericirii conjugale ce ne trimit la familia de origine, la experienţele anterioare, la un trecut care afectează atitudinile actuale ale partenerilor maritali.

a. *Similaritatea unor variabile sociologice.* Asemănarea partenerilor din punctul de vedere al unor variabile precum: vârsta, educaţia, nivelul instrucţiei, rasa, etnia, religia, mediul socio-cultural de provenienţă fac (adesea) ca relaţia lor să se stabilească şi să funcţioneze mai uşor. Chiar dacă persoanele extrem de diferite pot forma un cuplu puternic funcţional, cele mai similare se pot simţi mai apropiate, mai capabile de înţelegere mutuală şi empatie (L.A. Kurdeck şi J.P. Schmitt, 1987).

b. *Mariajul fericit al părinţilor* contribuie direct la conturarea unei atitudini pozitive a copiilor cu privire la căsătorie. Altfel spus, fiecare individ vine în căsătorie cu o imagine *a priori* formată pornind, în primul rând, de la experienţa maritală a propriilor părinţi. În general, copiii care provin din mariaje fericite prezintă un grad mai ridicat de dezvoltare al autonomiei, un nivel mai ridicat de maturizare socio-emoţională şi au o imagine şi o atitudine mai pozitive cu privire la căsătorie. C. Safran (1985) aprecia că părinţii satisfăcuţi de relaţia lor conjugală îşi învaţă copiii cum să devină un cuplu mulţumit de existenţa sa, cum să dezvolte relaţia cu partenerul şi să valorizeze puternic activităţile realizate în comun (apud A. Haas şi K. Haas, 1990). Studiind comparativ cuplurile fericite şi nefericite în mariaj, W.W. Waller şi R. Hill (1951) arătau că succesul şi reuşita căsătoriei părinţilor se regăsesc în 84,4% din cazuri în experienţa copiilor-adulţi satisfăcuţi de relaţia lor conjugală. Doar în 16,6% din cazurile tinerilor soţi satisfăcuţi de propria căsătorie părinţii lor nu au avut o căsnicie fericită.

c. *Relaţiile pozitive cu părinţii.* Relaţiile satisfăcătoare, de înţelegere, respect şi empatie mutuală cu persoanele semnificative din familia de origine, în primul rând cu părinţii, fasonează atitudinea de încredere pe care copilul o dezvoltă în propria sa persoană, în relaţia cu persoanele de sex opus şi, ulterior, satisfacţia maritală a copiilor deveniţi adulţi. E. Braun Luckey şi A.R. Mangus (1961) sesizau faptul că soţiile fericite declară că soţul lor este la fel de „bun" ca şi tatăl lor şi chiar mai „bun" decât acesta, în timp ce soţiile nefericite apreciază că tatăl lor nu a fost prea afectuos, iar soţul lor este şi mai puţin; de asemenea, buna relaţie a soţului cu tatăl său sau respectul şi admiraţia pe care soţul le are pentru propriul său tată (chiar dacă uneori a fost judecat ca fiind prea

dominator) reprezintă un factor important al succesului marital şi aceasta în măsură mult mai mare decât relaţia pozitivă a soţiei cu mama sa.

Invers, complexele parentale negative, neacceptarea propriului sex şi conflictele *a priori* cu celălalt sex, apărute în cadrul interacţiunilor timpurii din familia de origine, sunt factori ai eşecului conjugal. Fetele, de pildă, reacţionează la trauma provocată de tatăl incapabil să le ofere sprijinul necesar în dezvoltarea lor psihologică rămânând „eterne adolescente" sau, dimpotrivă, devenind „amazoane" – cum afirmă Linda Shierse-Leonard. Primele rămân prizonierele nevoii de a plăcea sau adoptă o atitudine de revoltă, având în comun tendinţa de a renunţa la potenţialul de care dispun, la actualizarea personalităţii, lăsându-i pe alţii să intervină pentru a le trasa destinul; cele din urmă, renunţă la pasivitatea „păpuşii dulci" sau a „seducătoarei" pentru a trece la hiperactivitate şi autoritate despotică, încercând să impună lumii atitudinile şi regulile pe care tatăl lor le-a impus (apud G. Corneau, 2000).

De asemenea, independenţa şi separarea copiilor faţă de părinţi este un bun predictor al adaptării reuşite la propria căsătorie. Copiii deveniţi adulţi-căsătoriţi declară un nivel ridicat al satisfacţiei şi al adaptării la rolurile conjugale atunci când sunt liberi de vină, anxietate, neîncredere, inhibiţie, resentimente şi furie în relaţiile cu proprii părinţii (cu mama, în special), când au o mai bună capacitate de management a problemelor financiare sau a afacerilor fără ajutorul taţilor.

d. *Condiţiile de viaţă favorabile*. Persoanele mai mulţumite de stilul lor de viaţă, de gradul de realizare socială şi profesională, de nivelul venitului, de mediul de rezidenţă etc. tind să aibă căsnicii mai reuşite decât cele mai nemulţumite de statutul şi condiţiile lor de viaţă. Insuccesul profesional generator de sentimente negative este asociat cu creşterea în relaţia de cuplu a manifestărilor de furie ale femeilor şi a celor de retragere ale bărbaţilor. Cu cât nivelul stresului creşte mai mult, cu atât diferenţele de gen devin mai evidente.

Chiar dacă nu ne place să credem că fericirea noastră depinde de bani, lipsa lor – în raport cu nevoile noastre sau cu ceea ce ne dorim – este o sursă de neplăceri. Mărimea venitului soţilor pare să aibă un efect important asupra satisfacţiei maritale datorită faptului că ea afectează puterea lor relativă. O.R. Blood şi D.M. Wolfe (1960, p. 241) constataseră că oamenii sunt motivaţi să-şi menţină căsătoria atunci când dispun de foarte mulţi bani (inclusiv atunci când au multe alte motive să-i pună capăt), principalele surse ale disputelor maritale fiind: banii (24%), copiii (16%), modul de recreare (16%), conflictele de personalitate (14%), rudele (6%), rolurile de gen (4%), în condiţiile în care 15% dintre respondenţi au raportat lipsa certurilor. Mai recent, L.D. Scanzoni şi J. Scanzoni (1998, p. 401) arătau că soţii se ceartă din aceleaşi motive: banii (33%), copiii (19%), modalităţile de recreare (8%), rolurile de gen (3%), cu 17% dintre subiecţi care au declarat absenţa conflictelor. Şi alte studii au tins să confirme faptul că cele mai fericite cupluri sunt acelea în care partenerii/soţii sunt mulţumiţi de veniturile lor şi decid în mod egal felul în care vor fi cheltuiţi banii(de pildă, Blumstein şi Schwartz (1983).

2. *Rolul unor factori de personalitate.* Am selectat, în continuare, câteva dintre particularităţile psihologice individuale absolut necesare pentru dezvoltarea unei relaţii maritale armonioase.

a. *Încrederea.* Atitudinile pozitive pe care trebuie să le aibă un soţ faţă de partenerul/partenera sa sunt în funcţie de încrederea lui în sine, de imaginea pe care o are despre sine însuşi. Cu cât imaginea de sine este mai stabilă şi mai satisfăcătoare, cu cât există mai puţine conflicte interioare, cu atât atitudinile spontane cu privire la „celălalt

semnificativ" sunt mai pozitive, mai securizante şi mai satisfăcătoare. În unele studii, s-a observat că impactul comportamentului soţului asupra soţiei este mult mai mare decât în cazul invers. Atitudinea conciliantă, cooperantă şi imaginea de sine stabilă a soţului par a fi esenţiale în reuşita căsătoriei, în sprijinirea femeii de a se regăsi în noile sale roluri existenţiale (R. Mucchielli, 1974). Încrederea în sine este premisa esenţială a încrederii acordate partenerului, iar o serie de studii mai recente au indicat faptul că persoanele căsătorite, satisfăcute de mariajul lor, prezintă ca principale trăsături de personalitate *încrederea în partener*, respectul mutual şi compania plăcută (J. Lauer şi R. Lauer, 1985; F. Klagsburn, 1985).

b. *Respectul* este un sentiment şi o atitudine ce trebuie să stea la baza unei căsătorii fericite. Este indicat ca cei doi soţi să ajungă la o definiţie comună a conceptului de „respect" şi să se manifeste astfel încât fiecare să resimtă recunoaşterea, preţuirea şi comportamentul deferent al celuilalt. Respectul este deprins devreme în viaţă. Copii fiind, suntem învăţaţi cum să fim politicoşi cu ceilalţi de la şcoală, în comunitate şi în propriile familii. Ca adulţi, nu mai are cine să ne spună cum să ne comportăm, trebuind să ne descurcăm singuri. Din păcate, unele persoane aleg să fie respectuoase faţă de ceilalţi şi de partenerul intim doar atunci când este absolut necesar.

Respectul faţă de ceilalţi nu exclude demnitatea personală şi respectul de sine. Dimpotrivă, ele sunt premisele obligatorii ale respectului faţă de celălalt. Cei care au un respect ridicat de sine sunt mai dispuşi să-şi respecte partenerul. De asemenea, nu este suficient ca respectul să fie unidirecţional, reciprocitatea fiind absolut obligatorie pentru dezvoltarea sau menţinerea satisfacţiei maritale.

c. *Maturitatea afectivă a soţilor*. Soţii a căror satisfacţie relaţională se menţine în timp sunt caracterizaţi prin maturitatea emoţională în momentul căsătoriei. Aceasta reprezintă o achiziţie firească a dezvoltării psihologice specifice sfârşitului adolescenţei sau tinereţii. O căsătorie prea timpurie, forţată de presiunile sociale sau morale (de pildă în cazul unei sarcini precoce, sau cea grăbită, din milă, din bravadă sau din interes material) poate însemna asumarea unor riscuri prea mari, o pregătire pentru dificultăţile conjugale. Pe de altă parte, există şi persoane care rămân imature afectiv toată viaţa, care fluctuează mult emoţional, fiind incapabile de o investiţie durabilă în relaţia cu partenerul intim. Maturitatea afectivă presupune (R. Mucchielli, 1974): stabilitate emoţională, altruism, capacitatea de a oferi, de a crea satisfacţii şi plăcere, sociabilitate, acceptarea unui anumit grad de dependenţă afectivă etc.

Maturitatea emoţională a soţului pare a fi mai importantă în realizarea fericirii conjugale, decât cea a soţiei. În acest sens, L.M. Uhr (1957) a efectuat un studiu longitudinal, de-a lungul a 18 ani, asupra unor cupluri maritale fericite şi nefericite (apud R. Mucchielli, 1974). Comparativ cu cuplurile fericite, cele nefericite se caracterizau prin faptul că *la debutul căsătoriei*: (1) bărbaţii prezentau tendinţe nevrotice mai puternice, aveau o mai mare tendinţă spre introversiune şi erau mai tentaţi să pună întrebări (să-şi iscodească soţiile), iar (2) femeile aveau o sociabilitate medie. *După 18 ani de căsătorie*: (1) nu existau diferenţe semnificative între personalitatea femeilor fericite şi, respectiv, nefericite în căsnicie, iar (2) în cazul bărbaţilor, cei fericiţi erau mai sociabili, o companie mai plăcută şi prezentau mai puţine tendinţe nevrotice, comparativ cu soţii nefericiţi, mai nesociabili – tendinţă care s-a accentuat în timp. De aceea, Uhr concluzionase că trăsăturile de personalitate ale soţului la începutul căsătoriei, în faza de ajustare la viaţa conjugală, sunt cele care antrenează succesul sau insuccesul viitor. Altfel spus, reuşita sau eşecul căsătoriei se joacă în timpul primilor ani, când stilul general de comportament,

ansamblul trăsăturilor de personalitate, maniera de a fi şi de a acţiona ale soţului sunt decisive.

d. *Masculinitatea-feminitatea.* Din anii '70, conceptele de masculinitate şi feminitate au fost înţelese ca putând coexista într-un individ şi varia independent unul de celălalt. Noţiunea de „androginie psihologică" a fost propusă de Bem, în 1974, pentru a defini în manieră mai adecvată şi mai realistă rolurile pe care anumiţi indivizi, femei şi bărbaţi, le adoptă într-o societate în permanentă evoluţie. Reprezentările echilibrate despre sine ale unei persoane, în termenii masculini (ambiţioasă, autonomă, dornică de afirmare) şi feminini (sensibilă, responsabilă şi empatică), conduc nu numai la o mai mare stimă de sine, la restrângerea singurătăţii, la mai buna sănătate psihică şi la adoptarea unui repertoriu comportamental flexibil, ci şi la relaţii conjugale mai armonioase. Cercetările care susţin corelaţia semnificativă şi pozitivă între repertoriul comportamental bogat în trăsăturile masculine şi feminine (sau androginie psihologică) şi buna adaptare interpersonală a soţilor sau satisfacţia conjugală ridicată sunt numeroase (M. Coleman şi H. Ganong, 1985; M.E. Zammichieli şi colab.; 1988; J. Langis şi colab., 1994 etc.).

Alte studii au indicat importanţa caracteristicilor feminine în determinarea satisfacţiei maritale (J.K. Antill, 1983, L.A. Kurdek şi J.P. Schmitt, 1986 etc.). Astfel de trăsături apar ca fiind elementele cele mai importante ale fericirii conjugale (J.K. Antill, 1983): cu cât un individ este mai sensibil, mai responsabil, mai empatic şi mai afectuos, cu atât va fi mai satisfăcut de relaţia sa de cuplu. Mai mult, feminitatea femeii are un impact pozitiv asupra adaptării conjugale a soţului ei, iar feminitatea bărbatului are un efect pozitiv asupra adaptării maritale a soţiei sale. După L.A. Kurdek şi J.P. Schmitt (1986), indivizii caracterizaţi prin trăsături feminine sau androgine sunt mai satisfăcuţi pe plan conjugal, decât cei care adoptă un rol mai masculin.

Unii cercători au analizat şi relaţia dintre masculinitatea bărbaţilor şi femeilor şi nivelul satisfacţiei lor diadice maritale. De pildă, T.N. Bradbury şi colaboratorii săi (1995) arătau, într-un studiu longitudinal, că trăsăturile masculine pot fi asociate gradului de adaptare maritală; cu cât femeia îşi atribuie la începutul căsătoriei mai multe trăsături masculine dezirabile, cu atât satisfacţia sa maritală este mai scăzută douăzeci de ani mai târziu. Aceste rezultate sugerează că masculinitatea poate fi chiar mai importantă decât feminitatea în explicarea variaţiilor calităţii relaţiei maritale în decursul timpului. Studiile invocate mai sus indică necesitatea studierii în continuare a legăturii dintre rolurile de gen şi nivelul satisfacţiei conjugale.

e. *Atitudinile soţului cu privire la soţia sa în primii ani de căsătorie* sunt foarte importante în adaptarea soţiei la viaţa conjugală. Acest factor are două explicaţii cumulate: 1. Femeia este cea care trebuie să depună un efort mai mare de ajustare în cadrul căsătoriei. Situaţia de persoană căsătorită este în cazul femeii mai stresantă decât în cel al bărbatului, mai ales în perioada de adaptare iniţială. Pentru femeie totalitatea existenţei este nouă, în timp ce în cazul bărbatului doar o parte a vieţii sale; 2. Femeia are o nevoie puternică de securitate şi de susţinere în timpul celor două perioade tranziţionale mai importante: cea în care devine din prietenă sau logodnică soţie şi cea în care din soţie devine şi mamă. În aceste perioade anxietatea şi conştiinţa dificultăţilor cresc foarte mult şi scade încrederea în sine.

La începutul anilor '70, W.A. Barry considera că femeile nu sunt suficient de pregătite pentru rolul de soţie sau mamă. Mişcarea feministă, foarte puternică în perioada respectivă, era activă şi propaganda pe care aceasta o desfăşura pregătea femeile mai

curând pentru refuzul acestor roluri. Cu cât societatea actuală se îndepărtează mai mult de modelul familiei patriarhale, în care fetelor le era rezervată o educaţie distinctă pentru rolul ulterior de soţie şi mamă, cu atât mai dificilă va deveni adaptarea femeii la situaţia de persoană căsătorită. În aceste condiţii, soţul trebuie să fie cu atât mai mult pentru soţia sa un susţinător, un generator de securitate şi încredere, mai ales în decursul perioadelor mai dificile ale adaptării ei (trecerea la statutul de soţie şi la cel de mamă).

3. ***Armonia sexuală şi activităţile comune plăcute.*** Mulţi autori consideră că acordul sexual este un factor important sau chiar esenţial al înţelegerii conjugale (vezi şi capitolul 4.5.4."Sexualitatea maritală"). Insatisfacţia sexuală este distructivă, în timp ce acordul conferă o securitate afectivă pe care celelalte conflicte nu reuşesc întotdeauna să o dizolve. Unii cercetători consideră că dialogul conjugal nu se poate construi la toate nivelurile şi asupra tuturor întrebărilor decât atunci când se bazează (şi) pe acordul sexual.

Majoritatea subiecţilor intervievaţi de C. Safran (1985) au indicat că sexul este important în relaţia lor, mult mai puţini considerându-l foarte important (apud A. Haas şi K. Haas, 1990). De asemenea, ei au plasat buna comunicare şi realizarea acţiunilor comune, ale diadei maritale, mai presus de activitatea sexuală. La rezultate similare au ajuns şi P. Blumenstein şi P. Schwartz (1983), care concluzionau: contactele sexuale sunt o prioritate a majorităţii cuplurilor fericite, deşi nu sunt indispensabile realizării/trăirii altor satisfacţii. Totuşi, mulţi dintre soţii fericiţi arată că se străduiesc să menţină vie relaţia lor sexuală.

Dacă armonia sexuală este unul din factorii cei mai importanţi ai satisfacţiei maritale, soţii (ca şi partenerii care coabitează) trebuie să fie preocupaţi de menţinerea sau îmbunătăţirea relaţiei lor sexuale. Acest lucru necesită respectarea următoarelor reguli: a. relaţia sexuală satisfăcătoare trebuie să fie o *prioritate a ambilor soţi*, b. să se menţină o anumită *frecvenţă* a contactelor sexuale; c. *varietatea* poziţiilor de acuplare, a tipurilor de interacţiune senzuală, a lenjeriei intime etc. trebuie urmărită în permanenţă, pentru a întreţine dorinţa sexuală intensă, d. *spontaneitatea*: dacă nevoile sexuale apar, uneori, în momente neaşteptate, cuplul ar trebui (să înveţe) să profite de spontaneitatea dorinţei sexuale şi e. *comunicarea deschisă* a nevoilor sexuale, a gesturilor şi atitudinilor aşteptate din partea partenerului în momentele de intimitate.

Cu cât satisfacţia maritală a unui cuplu este mai mare, cu cât împărtăşeşte mai multe *activităţi comune reciproc satisfăcătoare* (cele specifice petrecerii timpului liber, participării la activităţile copiilor, întâlnirii cu prietenii, rudele etc.), cu atât probabilitatea satisfacţiei sale sexuale este mai mare, iar cea a separării, mai scăzută. Inactivitatea sexuală se asociază cu vârsta înaintată, numărul mic de copii, sănătatea şubredă, durata mică a căsniciei etc. Faptul că un cuplu nu (mai) întreţine relaţii sexuale poate să însemne că în interiorul respectivei diadei există deja alte probleme. Inactivitatea sexuală prelungită poate fi un semnal de alarmă al faptului că ceva este în neregulă. Totuşi, disfuncţiile sexuale nu sunt corelate întotdeauna cu satisfacţia sexuală şi maritală scăzută, deoarece cuplurile pot fi sexual active şi în lipsa actului sexual.

4. ***Rolul factorilor cognitivi.*** Modelele cognitive contemporane cu privire la variaţiile satisfacţiei conjugale analizează, cu predilecţie, efectul atribuirii cauzalităţii, responsabilităţii şi vinei în cuplul marital, în timp ce modelele mai vechi au insistat asupra rolului ajustării percepţiilor reciproce ale celor doi soţi.

a. Atribuirea. Fiecare personalitate are o modalitate specifică de decodare a informaţiilor şi datelor perceptive. Această modalitate nu este întotdeauna obiectivă şi

rațională din moment ce acordarea de semnificații se realizează pe baza atribuirilor și proiecțiilor proprii. Percepția comportamentului altuia este – spontan și neconștientizat – deja o interpretare, iar noi reacționăm în funcție de semnificația atribuită unei conduite. Capacitatea de a înțelege sau de a intui sensul real al comportamentului partenerului conjugal este un factor al fericirii conjugale. Dimpotrivă, neînțelegerea celuilalt sau senzația de a nu fi înțeles, în loc să provoace un efort de rectificare, produce descurajarea, depresia, furia sau reproșul.

Modelele actuale ale atribuirilor maritale insistă asupra influenței cauzalității asupra satisfacției diadice. *Cauzalitatea* se referă la un subansamblu de factori prealabili în măsură să producă un eveniment. Indicatorii cauzalității utilizați mai frecvent în psihologia conjugală (intern-extern, stabil-instabil și global-specific) se inspiră în mare parte din modelele atribuționale ale depresiei dezvoltate de Abramson și colaboratorii săi (1978) și din modelul lui Weiner (1974). Cercetări numeroase efectuate în Canada, SUA sau în alte state ale lumii, enumerate de M.-F. Lafontaine, S. Sabourin și Y. Lussier (1999), au demonstrat natura atribuirilor corelate insatisfacției maritale. Indivizii confruntați cu dificultățile conjugale tind să explice comportamentele negative ale partenerului lor invocând trăsăturile interne, stabile, globale și să diminueze impactul comportamentelor pozitive prin explicațiile bazate pe factorii externi, accidentali și specifici. Persoanele satisfăcute de relația lor conjugală reacționează exact invers.

Responsabilitatea trimite la evaluarea morală a acțiunilor unui individ. În ciuda corelațiilor puternice dintre judecățile cauzale și cele privind responsabilitatea, aceste două tipuri de atribuiri sunt conceptual distincte. Numai atribuirea responsabilității implică o evaluare a comportamentului în funcție de anumite criterii normative. *Blamarea* intervine atunci când partenerul este perceput ca fiind moral responsabil și când scuzele pe care le prezintă apar ca inacceptabile în justificarea comportamentului său negativ. Astfel, cu cât soții afișează un nivel mai ridicat al insatisfacției lor conjugale, cu atât vor fi mai tentați să atribuie partenerului responsabilitatea și vina (F.D. Fincham, S.R. Beach și D.H. Baucom, 1987).

Studiile longitudinale mai recente indică faptul că atribuirile au un efect cauzal asupra adaptării conjugale, însă nu și invers, și că atribuirile inițial formulate permit predicția schimbărilor înregistrate în cadrul sentimentului satisfacției maritale la interval de 12 luni (F.D. Fincham și T.N. Bradbury, 1988). Dferențele de sex din cadrul atribuirilor maritale nu a fost studiată foarte minuțios, rămânând o direcție de cercetare de aprofundat în viitor. Desigur, ne putem aștepta ca, fiind mai sensibile la aspectele/indicatorii care modulează satisfacția maritală, femeile să facă atribuiri diferite de cele ale bărbaților.

b. Ajustarea percepțiilor reciproce. Acest grup de factori poate fi analizat ținând seama de ajustarea imaginii pe care fiecare soț și-o formează despre sine după imaginea pe care și-o formează despre el partenerul/partenera și de concordanța percepțiilor privind rolurile reciproce, factori detaliați în cele ce urmează.

Ajustarea, în cazul ambilor soți, a ideii despre sine după ideea pe care celălalt și-o formează despre partenerul sau partenera sa. Mulți cercetători au ajuns la concluzia că discordanța dintre imaginea pe care soțul o are despre sine și cea a soției cu privire la soțul său – și invers – este o sursă a dizarmoniei conjugale. Această cale de cercetare s-a complicat foarte mult.

E. Braun Luckey și A.R. Mangus (1961) au studiat distanțele dintre diversele tipuri de percepții pe un număr de 41 de cupluri fericite și 40 de cupluri nefericite,

selecţionate dintr-un număr total de 220 de cupluri maritale. Autorii au găsit că „Eul" şi „Eul văzut de partener" sunt imagini foarte apropiate la soţii din cadrul cuplurilor fericite. Alte tipuri de percepţie care intervin în relaţia dintre soţi sunt:

- *Gradul de concordanţă între Eul actual al fiecărui soţ şi Eul lor ideal.* Când ambii apreciază că merg în direcţia bună spre realizarea propriului ideal, cuplul este fericit. În cuplurile nefericite soţii nu se simt bine „în pielea lor", conflictele interioare dând naştere manifestărilor eruptive agresive faţă de partener.
- *Gradul de concordanţă între imaginea partenerului/partenerei şi propriul Eu ideal* indică gradul de stimă reciprocă. Când soţul are calităţile pe care soţia le doreşte pentru ea şi invers există premisele unui puternic respect reciproc.
- *Absenţa conflictelor dintre soţi şi părinţii lor* este favorabilă satisfacţiei conjugale, deoarece conflictele nerezolvate se resimt în viaţa conjugală, ele proiectându-se în relaţia cu partenerul marital. Soţul, spre exemplu, poate dezvolta o mare agresivitate faţă de soţie care, de fapt, este orientată spre mama sau tatăl său (ori spre ambii).

Concordanţa dintre percepţia rolurilor reciproce. Armonia conjugală este realizată şi atunci când fiecare dintre soţi percepe rolul pe care trebuie să-l joace el însuşi în acelaşi mod în care acest rol este perceput de către partenerul/partenera sa. De obicei, se insistă asupra necesităţii concordanţei dintre rolul jucat de un soţ şi rolul aşteptat de celălalt, în timp ce acest factor pune accentul asupra concordanţei percepţiilor. Acestea sunt influenţate de sistemele de referinţă utilizate de indivizi şi, de aceea, neînţelegerile şi conflictele sunt mai dificil de evitat atunci când soţii aparţin unor contexte culturale diferite.

5. ***Rolurile de gen maritale.*** Credinţele legate de diviziunea rolurilor de gen, de resursele economice ale partenerilor şi constrângerile generate de factorul temporal influenţează satisfacţia şi, respectiv, insatisfacţia maritală atât în mod direct, cât şi indirect, prin intermediul percepţiei asupra diviziunii rolurilor conjugale, cum arătam şi mai sus. Datele unui studiu recent indică faptul că nivelul venitului soţilor şi timpul petrecut la serviciu influenţează semnificativ diviziunea sarcinilor casnice, iar diviziunea muncii este extrem de importantă în predicţia satisfacţiei/insatisfacţiei maritale (L.A. Cubbins, Dana Vannoy (2004).

Dezacordurile cu privire la rolul masculin şi cel feminin, marital sau parental dau naştere reproşurilor, conflictelor şi tensiunilor care alimentează resentimentele, favorizând slăbirea coeziunii cuplului. Adeseori, dificultăţile de construire a rolului parental unitar şi aşteptările diferite ale soţilor cu privire la atitudinile parentale dezirabile dau naştere primului conflict grav al cuplului, până în acel moment lipsit de probleme.

Odată cu evoluţia societăţii, rolurile s-au schimbat destul de mult în ceea ce priveşte susţinerea financiară, programul de lucru, îngrijirea şi educarea copiilor sau satisfacerea nevoilor celorlalţi. Uneori, rolurile de gen maritale se schimbă într-o manieră nu prea fericită, în funcţie de circumstanţe ce depăşesc capacitatea noastră de control. Alteori, fiecare partener doreşte să evolueze social sau profesional şi să schimbe ceva în viaţa sa conjugală. Păstrarea satisfacţiei în cuplu este asigurată de capacitatea partenerilor de a funcţiona ca întreg, oferindu-şi suportul reciproc şi rămânând flexibili. Existenţa *suportului mutual* face ca schimbările ce provoacă tulburări ale ritmului şi echilibrului familiei să fortifice cuplul. Deoarece modificările de program pot oricând să apară la unul sau altul dintre soţi, inevitabil apar şi inversări ale rolurilor de gen maritale. De aici şi necesitatea *flexibilităţii* în asumarea rolurilor de gen conjugale, pentru menţinerea fericirii diadice.

Rolului de gen marital presupune asumarea *loialității* și a *responsabilităților* ce decurg din el. Aceste atitudini devin și mai importante după apariția copiilor. Cuplurile loiale au tendința să împartă sisteme de valori asemănătoare, să se înțeleagă mai bine asupra problemelor importante ale vieții; partenerii se susțin, se bazează unul pe altul, au încredere reciproc și sunt dispuși să-și facă deseori confidențe. În loc să fugă de probleme și responsabilități, și le asumă matur. „A rămâne împreună la bine și la greu" este un angajament care, deși nu garantează fericirea toată viața, are un rol important în viața cuplului. Cu toate acestea, a rămâne prins într-o relație care nu beneficiază de angajamentul total al ambelor persoane nu este constructiv pentru nici una dintre ele. Fie trebuie restabilit *angajamentul reciproc*, fie este indicată inițierea procesului de detașare.

6. *Sistemul așteptărilor.* O condiție majoră a fericirii conjugale este aceea ca fiecare soț să fie capabil să înțeleagă și să răspundă așteptărilor celuilalt. Nesatisfacerea așteptărilor generează o sumă incalculabilă de frustrări, care pot izbucni oricând.

Sistemul așteptărilor prezintă o anumită coerență internă, el depinzând de două ansambluri: 1. *de ansamblul rolurilor așteptate de la celălalt* în contextul vieții comune (cum ar fi așteptările privind atitudinile față de problemele de interes comun, față de copii, față de părinții celor doi soți etc.) și 2. *de sistemul repulsiilor* (care nu este altceva decât ansamblul atitudinilor comportamentelor, modurilor de expresie ș.a.m.d. ale celuilalt ce sunt insuportabile din punctul de vedere al partenerului. Când celălalt creează o situație în care apare una din atitudinile sale insuportabile, partenerul reacționează excesiv și automatic, prin agresivitate, furie, respingere, criză de nervi, lacrimi, etc.).

R. Mucchielli (1974) a analizat stratificarea sistemului așteptărilor, psihologul francez indicând existența a trei niveluri distincte: așteptările fundamentale, generale și cele particulare. La fiecare nivel decepțiile sunt posibile datorită faptului că celălalt nu înțelege, refuză sau nu dispune de comportamentul corespunzător rolului așteptat.

Aspirațiile interpersonale fundamentale sunt cele specifice și iubirii autentice:

- a simți că ocupi primul loc în inima celuilalt;
- a fi sigur că te poți baza pe celălalt;
- a avea sentimentul că ești indispensabil celuilalt.

Așteptările generale cu privire la rolul celuilalt. În cadrul anchetei pe care a efectuat-o, A.M. Rocheblave-Spenle (1964, citată de Mucchielli) a identificat o serie de așteptări conjugale stereotipe. Primele patru *așteptări masculine* sunt: 1. calitățile afective ale soției (bărbații doresc ca soția lor să fie afectuoasă, sensibilă, atentă și prevenitoare); 2. calitățile intelectuale (bărbații doresc să fie înțeleși și să poarte cu soția lor conversații inteligente); 3. sociabilitatea (bărbații așteaptă ca soția lor să fie o companie agreabilă, cu care se trăiește ușor) și 4. un bun control de sine (bărbații așteaptă ca soția să nu se lase ușor pradă crizelor de nervi, emoțiilor sau solicitărilor altora, deci să le fie fidele). Primele patru *așteptări feminine* sunt: 1. afirmarea de sine (femeile așteaptă din partea soțului ca el să se manifeste ca o forță securizantă, să facă dificultăților, să aibă ambiție, virilitate etc.); 2. calități intelectuale; 3. calități afective și 4. un bun control de sine.

Așteptările personale particulare. Prin intermediul acestora intrăm în universul singular al fiecărui soț, care manifestă diferite nevoi. Unele din aceste nevoi relevă temperamentul, aspectele constituționale (de exemplu: nevoia de a vorbi sau de a rămâne tăcut, nevoia de mișcare sau economia mișcărilor, nevoia de varietate sau cea de constanță, nevoia de societate sau de intimitate etc.), iar altele relevă „complexele personale" sau nevoile nevrotice și para-nevrotice (cum sunt: nevoia de a fi admirat, de a

fi crezut, de atingere, de a fi pedepsit, de violenţă sau de a fi obiectul violenţei şi diversele „alergii" care se traduc prin insuportabilitatea unor situaţii, a anumitor atitudini ale celuilalt, chiar a anumitor expresii). Importantă este capacitatea fiecăruia dintre noi de a intui nevoile celuilalt şi de a le răspunde.

Un anumit număr de nevoi extrem de personale pot fi satisfăcute în viaţa conjugală atunci când ele nu vizează direct (ci doar tangenţial) situaţiile conjugale sau atunci când ele pot coexista cu nevoile de acelaşi nivel ale partenerului. Altfel spus, *noi avem unele nevoi foarte personale care pot fi tolerate de celălalt sau foarte uşor satisfăcute de partener, cu condiţia de a le recunoaşte şi exprima.* Spre exemplu, dacă d-l X simte nevoia să aibă o oră de solitudine acasă, după orele de serviciu, iar d-na X simte nevoia să stea în faţa oglinzii o jumătate de oră în fiecare seară ş.a.m.d., viaţa conjugală a acestor persoane se poate organiza astfel încât aceste nevoi individuale să fie satisfăcute.

Există însă şi *o zonă privilegiată în care totul este la fel de important pentru ambii parteneri, numită zona tranzacţională comună* (R. Mucchielli, 1974). În cadrul ei aşteptările unuia dintre soţi vizează comportamentul precis al celuilalt şi invers. Fiecare se aşteaptă ca anumite nevoi să fie pur şi simplu luate în considerare, într-un anumit mod. Ele pot deveni subiectul negocierii, în scopul realizării „balanţei homeostatice a satisfacţiilor mutuale încrucişate". În această zonă se decide efectiv fericirea sau nefericirea conjugală. Satisfacţia necesită ca fiecare să cunoască sau să intuiască sistemul de aşteptări al partenerului, nucleul lui tranzacţional comun, prin comunicarea realizată în cuplu. De asemenea, satisfacţiile trebuie să fie mai numeroase decât frustrările, cei doi soţi să fie satisfăcuţi în manieră relativ egală şi reacţiile aşteptate să facă parte din repertoriul comportamentelor partenerului sau să poată fi învăţate.

Frustrarea prelungită a sistemului aşteptărilor reciproce determină decristalizarea iubirii şi apariţia rolurilor reacţionale. *Rolul reacţional este o conduită organizată împotriva decepţiilor apărute în cadrul dinamicii familiale.* El nu implică abandonarea nevoilor frustrate, ci e tocmai reacţii la acestea. Spre exemplu, soţul nemulţumit de arolul matern al soţiei adoptă el însuşi un rol matern de substituţie. Soţia nemulţumită, la rândul ei, de această schimbare a comportamentului soţului, reacţionează prin întărirea rolului ei socio-profesional. Adulterul reprezintă şi el un caz tipic de rol reacţional compensator. Rolul reacţional apare ca un rol rigid şi unic, la toate nevoile celuilalt, ce se poate concretiza prin agresivitate, ironie sau mutism (refuzul comunicării) etc. De altfel, întreaga manipulare a relaţiei diadice poate avea ca scop impunerea celuilat a unui rol particular, indispensabil repetării patologice a unui scenariu personal.

7. ***Comunicarea conjugală.*** Dintre toţi factorii consideraţi capabili să influenţeze satisfacţia maritală şi stabilitatea relaţională, comunicarea apare ca procesul de bază prezent implicit în toţi ceilalţi factori, despre care am vorbit până acum. Teoreticienii au subliniat importanţa strategiilor şi stilului comunicaţional în procesul luării deciziilor, în obţinerea sau impunerea puterii, în diviziunea muncii, în producerea conflictului, în eficienţa planificării acţiunilor familiale etc. De asemenea, au sugerat că principalele variabile ale satisfacţiei relaţionale sunt: calitatea comunicării interpersonale, comunicarea sexuală şi cea afectivă.

1. Nivelul satisfacţiei conjugale a fost corelat pozitiv cu *calitatea şi cantitatea comunicării interpersonale verbale şi nonverbale* (R.O. Bloode şi D.M. Wolfe, 1960; M. Komarovsky, 1976), cu aptitudinile pentru comunicarea constructivă a celor doi soţi (M.J. Bienvenu 1970), cu gradul în care soţii sunt de acord că relaţia lor este una fericită. Centralitatea sistemului comunicării maritale în dezvoltarea relaţiei conjugale face din

acesta un punct cheie al intervenţiei terapeutice în scopul întăririi şi îmbogăţirii legăturii celor doi soţi, permiţându-le să devină responsabilii direcţi ai viitorului cuplului lor.

Cei care comunică puţin sau ineficient, care rareori îşi ascultă partenerul ajung să-l cunoască prea puţin şi să considere mariajul ca nesatisfăcător. Unii se dezvăluie cu parcimonie: cei taciturni, mai puţin expansivi, nu-şi exprimă sentimentele, în timp ce alţii ascultă prea puţin şi înţeleg prost ori deformează cuvintele sau gesturile partenerului (G. Leleu, 2003). Primii sunt prea puţin spontani şi prin aceasta sărăcesc schimburile, împiedicând aprofundarea relaţiei. Cei din urmă sunt prea mult centraţi pe sine, pe propriul discurs, pe propriile idei sau sentimente. Unii trebuie să înveţe să vorbească, să comunice despre sine, iar cei din urmă să se detaşeze de egocentrismul lor pentru a-şi asculta cu adevărat partenerul.

Principalele categorii de conduite care contribuie la realizarea comunicării maritale de calitate sunt: *autodezvăluirea, reacţiile de confirmare, managementul tranzacţional şi adaptabilitatea situaţională* (B.M. Montgomery, 1981, pp.22-27).

a. *Autodezvăluirea* în faţa partenerului înseamnă a-i permite acestuia să ne privească aşa cum suntem, aşa cum ne vedem noi înşine. Această dispoziţie trebuie să fie reciprocă, ea fiind analizată în literatura de specialitate prin intermediul unor concepte precum: deschidere, sinceritate, transparenţă, stilul de autodezvăluire etc. Autodezvăluirea apare atunci când sunt comunicate informaţii personale, intime. Nivelul autodezvăluirii, raportate sau observate, corelează pozitiv cu satisfacţia maritală.

b. P. Watzlawick, J. Beavin şi D. Jakson (1967) au analizat tipuri de răspunsuri sau feed-back-uri care apar în procesul comunicării: confirmarea, respingerea şi infirmarea. Ele reprezintă formele pozitive şi negative ale reacţiilor macroscopice la informaţiile vehiculate la nivel relaţional. *Răspunsurile confirmatorii* indică acceptarea definiţiilor oferite de altul eului şi relaţiei (de exemplu: „ai dreptate"). *Răspunsurile de respingere* comunică înţelegerea definiţiilor date de celălalt eului şi relaţiei, concomitent cu respingerea lor (de tipul: „te înşeli"). Mesajele de *infirmare* sugerează refuzul de a accepta validitatea definiţiilor celuilalt (ca în exemplul următor: „pentru mine, tu nu (mai) exişti"). Nivelurile raportate sau observate ale comunicării confirmatorii sunt corelate pozitiv cu nivelul satisfacţiei maritale. Răspunsurile confirmatorii au la bază empatia şi abandonarea atitudinilor auto-defensive. Empatia se referă la capacitatea de a înţelege universul celuilalt, sensul reacţiilor sale atitudinale sau natura reală a aşteptărilor sale. Abandonarea oricărei atitudini auto-defensive implică faptul că trebuie să reflectăm la tot ceea ce este adevărat din ceea ce partenerul spune despre noi, să fim dispuşi să conştientizăm în permanenţă noi aspecte ale personalităţii noastre (R. Mucchielli, 1974).

c. *Managementul tranzacţional* reprezintă abilitatea partenerilor maritali de a-şi stăpâni interacţiunile şi de a nu se lăsa conduşi de acestea. El necesită orientarea activă şi regulatoare asupra comunicării. Abilităţile esenţiale pe care le presupune sunt capacitatea de a stabili reguli funcţionale ale interacţiunii şi de a controla fluxul informaţional în scopul atingerii scopurilor propuse. Gradul de acceptare (raportat sau observat) al regularităţilor interacţiunilor maritale este pozitiv corelat cu nivelul satisfacţiei maritale raportate. Atingerea scopurilor necesită ca mesajele metacomunicării să fie congruente cu cele deschise şi confirmatorii. De asemenea, este nevoie de existenţa unui grad ridicat de conştientizare a secvenţelor de comunicare şi a capacităţii de reglare a comunicării prin diferite strategii verbale sau nonverbale.

d. *Adaptabilitatea situaţională* se referă la capacitatea de a reacţiona corespunzător situaţiei în care se comunică. Ea reflectă conştientizarea contingenţelor

situaţionale şi posibilitatea construirii sau modificării complementare a comportamentului (vezi şi capitolul 6.2.). Adaptabilitatea situaţională contribuie şi ea la sporirea gradului de satisfacţie maritală.

2. *Comunicarea sexuală şi intimitatea sexuală* pe care aceasta o presupune reprezintă un alt factor care diferenţiază cuplurile fericite de cele nefericite. M.J. Bienvenue (1980, p.1) explica acest lucru astfel: „Copiii sunt învăţaţi să nu-şi exprime sentimentele sau impulsurile sexuale. În majoritatea familiilor americane, părinţii nu comunică cu copiii lor despre sexualitate. În consecinţă, cuplurile tinere sunt foarte puţin pregătite pentru a-şi înţelege propria lor sexualitate şi pentru dialogul marital ulterior". Atunci când comunicarea maritală eşuează în cuplu, aceasta generează o frustrare şi un resentiment care îi împiedică pe ambii parteneri să-şi exprime dorinţele sexuale. Drept consecinţă, indivizii îşi pot căuta un partener sexual în afara relaţiei lor conjugale.

Deşi pentru mulţi indivizi este dificil să vorbească despre sexualitate, soţii trebuie să instituie reguli precise cu privire la comunicarea în acest domeniu (A. Haas şi K. Haas, 1990). Câteva dintre aceste reguli ar trebui să fie: a. să încerce să discute cât mai deschis, mai explicit şi mai clar, b. să-şi nu-şi judece partenerul atunci când discută despre sexualitate: să accepte ceea ce spune el, să nu-i corecteze limbajul etc., c. să-şi stabilească locurile şi contextele adecvate în care pot fi purtate discuţiile pe această temă. De regulă, spaţiile potrivite sunt chiar cele în care intimitatea sexuală poate fi atinsă. De altfel, comunicarea aspectelor cu privire la nevoile sexuale se poate realiza în afara sau în timpul actului sexual.

3. *Comunicarea afectivă şi rolul emoţiilor în interacţiunile diadice* amoroase reprezintă un alt factor important care generează diferenţe semnificative între cuplurile fericite şi cele nefericite. Măsurarea afectelor pozitive şi negative din schimburile maritale a indicat faptul că: 1. nivelul ridicat al comunicării afective negative asociat cu nivelul scăzut al schimburilor emoţiilor pozitive reprezintă o caracteristică a cuplurilor nefericite şi instabile (J.M. Gottman, 1993; J.M. Gottman şi colab., 1998); 2. rolul afectelor în comunicare este atât de mare încât, analizând trei minute ale conflictului marital, cercetătorii americani pot face astăzi predicţia divorţului (S. Carrere şi J.M. Gottman, 1999).

Comunicarea maritală optimă prezintă *două funcţii esenţiale*, care descriu efectele ei în planul conjugalităţii. Ele delimitează impactul relaţional al comunicării de calitate. Toate celelalte funcţii posibile pot fi raportate la cele două la care ne oprim în continuare.

1. Comunicarea asigură validarea eului în căsătorie. G.H. Mead a considerat că aceasta este una din funcţiile esenţiale ale oricărei relaţii interumane. În contextul relaţiilor intime, validarea reciprocă devine şi mai importantă. Gradul ridicat de intimitate, interdependenţă, accesibilitate şi proximitate, existent în relaţiile conjugale, face ca acceptarea sau respingerea definiţiilor reciproce pe care soţii şi le oferă să fie extrem de importantă pentru bunăstarea lor psihică (P. Watzlawick, J. Beavin şi D. Jakson, 1967). În căsătoriile în care funcţionează validarea mutuală, există mai multe aşteptări interpersonale realiste, răspunsuri relaţionale mai adecvate, iar comunicarea este mai puţin constrângătoare. Partenerii se simt mai încrezători şi mai siguri de auto-definiţiile pe care le dau eului propriu, deoarece ei ştiu că partenerul de viaţă îi împărtăşeşte punctul de vedere. Comportamentele asociate cu o comunicare maritală optimă reprezintă instrumentele care facilitează validarea de sine. Transmiţând definiţia propriului eu partenerului, acesta din urmă - printr-o definiţie similară - confirmă imaginea de sine a partenerului. Schimbul acesta este raportat la diferitele contexte ale

comunicării astfel încât, în final, procesul este extins până când se atinge consensul şi stabilitatea relaţiei. Comunicarea maritală optimă permite dezvoltarea personalităţii ambilor parteneri, autodezvoltarea lor, un anumit grad al autonomiei şi libertăţii individuale, concomitent cu interdependenţa firească, de intensitate medie, a celor doi soţi.

2. *Comunicarea asigură funcţionarea cuplului marital*, prin împărtăşirea informaţiilor individuale, negocierea şi dobândirea consensului cu privire la *definiţia relaţională a căsătoriei*. În cadrul căsniciei, soţii fac un schimb constant de informaţii despre modul în care fiecare dintre ei conceptualizează relaţia lor şi negociază o definiţie mutual acceptabilă a legăturii lor. Definirea relaţiei include o serie de dimensiuni, printre care se află şi afectivitatea şi controlul. Unii cercetători s-au orientat prioritar asupra dimensiunii controlului (C. Sluzki şi J. Beavin, 1965), iar alţii asupra celei afective, a încrederii şi intimităţii (F.E. Millar şi L.E. Rogers, 1976). Definiţia mutual acceptabilă a relaţiei lor permite partenerilor să reunească într-un ansamblu coerent toate segmentele vieţii lor. Ea determină stilul lor de a face faţă conflictelor (de ex., de tip câştigă-pierde sau prin consens), caracteristicile procesului de luare a deciziei (de tip dominator-supus sau egalitarist) şi afilierea sau reglarea distanţei dintre parteneri (de tip apropiat sau distant). Funcţionarea cuplului este asigurată de formarea expectanţelor interpersonale, de elaborarea regulilor şi a comportamentelor corespunzătoare acestor reguli – pe baza definiţiei mutual acceptate a relaţiei de cuplu.

Aceste funcţii explică de ce abilităţile privind comunicarea în diadele intime au fost considerate a fi cel mai important factor predictiv al satisfacţiei maritale. De altfel, importanţa comunicării maritale va fi şi mai bine subliniată în capitolul următor.

6. COMUNICAREA CONJUGALĂ ŞI FAMILIALĂ

„O căsnicie fericită este o neîntreruptă conversaţie care pare întotdeauna prea scurtă."
André Maurois

6. 1. Definiţii ale comunicării

Importanţa deosebită a proceselor comunicaţionale maritale este indicată frecvent în afirmaţiile de tipul: „studiul căsătoriei şi terapiei maritale poate progresa astăzi cel mai rapid prin intermediul mai bunei înţelegeri a comunicării conjugale" (C.I. Notarius, H.J. Markman şi J.M. Gottman, 1983, p. 118). În mod evident, procesul comunicării ghidează funcţionalitatea cuplului conjugal şi al familiei, condiţionând gradul lor de satisfacţie, iar în contextul problemelor complexe şi a stresului cu care se confruntă familiile societăţii contemporane, acest proces trebuie bine definit şi înţeles. B.A. Fischer (1978, p.9) nota: „dacă definirea comunicării este incredibil de simplă, înţelegerea ei este mult mai complexă, mai dificilă. Este mult mai important să înţelegem ce implică şi ce nu presupune definiţia comunicării şi care sunt proprietăţile cruciale admise de aceasta". Aşadar, a defini comunicarea suficient de bine pentru a-i dobândi semnificaţia poate fi un lucru relativ uşor. Importante sunt însă suprafaţa şi limitele definiţiei.

O serie de autori au subliniat diverse proprietăţi ale procesului comunicării, cea mai des invocată fiind aceea a *transmiterii*. Mulţi cercetători definesc comunicarea ca pe o transmitere de informaţii, idei, emoţii, deprinderi ş.a., prin intermediul simbolurilor, a cuvintelor, imaginilor, gesturilor etc. Alţii s-au concentrat asupra proprietăţilor behavioriste ale comunicării, pe care au definit-o ca *procesul de a provoca un răspuns* prin intermediul simbolurilor verbale (F.E.X. Dance, 1967) sau ca pe o *prezentare de stimuli şi de răspunsuri, reali sau imaginari, aşa cum apar în conştiinţa iniţiatorului* procesului (G.W. Gray şi M.W. Wise, 1959). În fine, alţii au insistat asupra *proprietăţilor comunicării*. Examinarea acestor proprietăţi sau însuşiri i-au condus pe K. Galvin şi B. Brommel (1982, p.6) la o definiţie sumară, care tinde să fie larg acceptată astăzi: *Comunicarea este procesul creării şi împărtăşirii semnificaţiilor*. Ca şi în cazul altor forme de comunicare interpersonală, în cea conjugală, produsul final constă în semnificaţii sau înţelesuri împărtăşite: mesajul transmis este acelaşi cu cel recepţionat. Din păcate, acest lucru nu se întâmplă întotdeauna. Sugestia oferită cuiva poate fi receptată ca o critică, glumă sau insultă, ca o întrebare din pură curiozitate sau ca una ironică etc. Odată instalate, neînţelegerile pot eroda şi cele mai trainice relaţii intime.

Fiecare persoană aduce cu sine într-un anumit context o anumită experienţă şi o serie de atitudini diferite faţă de viaţă, iar înţelegerea unei opinii sau a unei reacţii este cu atât mai dificilă, cu cât între persoana emiţătoare şi receptor există mai multe diferenţe culturale, de limbaj, religioase, etnice etc. sau de experienţă personală de viaţă. Aceste diferenţe fac ca una şi aceeaşi situaţie să poată fi percepută în maniere absolut diferite. Spre exemplu, în România, este permis sărutul dintre doi bărbaţi, buni prieteni, care se

întâlnesc întâmplător, el având semnificaţia unui salut prietenesc. În statele Europei occidentale, acelaşi gest ar fi privit cu dezgust şi ca având legătură cu homosexualitatea. Simbolurile, cunoştinţele şi experienţele împărtăşite pot fi mai uşor comunicate şi este de aşteptat ca, atunci când interesele, scopurile şi valorile comune sunt mai numeroase, neînţelegerile care apar în procesul comunicării să fie mai puţin frecvente.

Dacă mesajul trimis de o persoană este asemănător cu cel primit de partener/parteneră, putem presupune că este vorba despre o comunicare efectivă şi constructivă? Uneori da, alteori nu. *Comunicarea efectivă* nu este întotdeauna sinonimă cu cea constructivă. Dacă un soţ, întorcându-se acasă, trânteşte uşa de la intrare puternic de perete, aruncându-şi servieta, haina şi lovind cu piciorul în perete, el îi comunică soţiei sale foarte clar furia, supărarea lui. Comunicarea este efectivă dar astfel de mesaje nu sunt şi constructive sau utile în rezolvarea conflictului. Prin urmare, scopul final al actului comunicării, în general, şi al celui marital, în particular, este realizarea unei comunicări efective *şi* constructive - care asigură rezolvarea problemelor, conflictelor şi întărirea legăturii emoţionale dintre parteneri.

D. Barnlund (1968) a propus şase aserţiuni cu privire la comunicarea umană, utile şi în înţelegerea comunicării familiale. El afirma că *procesul comunicării* este dinamic. continuu, circular, irepetabil, ireversibil şi complex.

Comunicarea este dinamică. Procesul comunicării se modifică mereu şi doar în mică măsură el se realizează într-un mod simplu, liniar. Cercetătorii percep astăzi familia şi procesele sale comunicaţionale ca pe o entitate vie, în permanentă schimbare, care creşte şi se maturizează.

Comunicarea este continuă. Numeroşi autori consideră că procesul comunicării nu are un început clar şi un sfârşit absolut, fiind în desfăşurare continuă. Se ştie că, atunci când între doi sau mai mulţi actori ai comunicării mesajul verbal nu mai este prezent, comunicarea se poate desfăşura, în continuare, într-un alt registru.

Comunicarea este circulară. Comunicarea nu începe cu emiţătorul unui mesaj şi nu se termină cu receptorul mesajului. Mesajul transmis şi cel recepţionat sunt componente majore ale procesului comunicării, dar mesajul transmis receptorului determină, în urma decodificării sale, un răspuns, care este un alt mesaj ş.a.m.d.

Comunicarea este irepetabilă. Nu putem să spunem acelaşi lucru aceleiaşi persoane, la câteva minute după comunicarea iniţială. Nu putem trăi în mod repetat acelaşi sentiment, emoţie, după cum nu putem repeta calitatea unui mesaj. Timpul nu se repetă şi, de aceea, aserţiunea potrivit căreia comunicarea se repetă este anulată.

Comunicarea este ireversibilă. Efectul comunicării unei idei, procesul interpretativ sau atribuirea unei semnificaţii sunt ireversibile. Nimic nu poate fi „luat înapoi". Este adevărat că, atunci când un mesaj este greşit interpretat, chiar şi după lămuririle primite ulterior, memoria „mesajului original" şi sentimentele trăite de receptor nu mai pot fi complet schimbate.

Comunicarea este complexă. Comunicarea este un proces extrem de complex deoarece el este profund implicat în structura funcţionării relaţiilor interumane, de-a lungul ciclului vieţii. Această caracteristică nu poate fi desprinsă din analiza separată a elementelor de bază ale procesului comunicării (care nu fac obiectul analizei noastre; vezi L. Iacob, 1998, p.190). În grup, reţelele comunicării se amplifică foarte mult.

6. 2. Comunicarea maritală: definiţii şi structură

Calitatea comunicării joacă un rol esenţial în determinarea gradului adaptării maritale, al satisfacţiei şi fericirii maritale, ca şi în apariţia disfuncţiilor emoţionale şi intelectuale (B.M. Montgomery, 1981). Cercetătorii domeniului familial abordează comunicarea ca pe *un proces prin care familia îşi formează şi structurează relaţiile interpersonale dintre soţi, copii, părinţi-copii şi cele cu membrii familiei extinse etc.* Modul de desfăşurare şi organizarea interacţiunilor vor determina caracteristicile psihologice şi sociologice ale sistemului şi ale membrilor săi (L. Rogers-Millar, 1979). Dar această definiţie vizează mai curând efectele comunicării şi nu esenţa acestui proces.

I. Altman şi D. Taylor (1973), la fel ca şi S. Minuchin (1974), au definit comunicarea maritală ca fiind *procesul prin care un cuplu tânăr îşi negociază setul de semnificaţii comune, de înţelesuri împărtăşite.* W. Burr, R. Day şi K. Bahr (1993, p.234) apreciau că *miezul înţelegerii comunicării familiale este tocmai înţelegerea mesajelor.* La rândul său, Barbara M. Montgomery (1981, p.21) definea comunicarea calitativă, efectivă şi constructivă, ca fiind *procesul interpersonal, tranzacţional şi simbolic prin care partenerii maritali dobândesc şi menţin înţelegerea reciprocă.* Componentele acestei definiţii sunt explicate (B.M. Montgomery, 1981, pp.21-22) astfel:

1. Comunicarea este *interpersonală* doar atunci când predicţiile semnificaţiei şi scopului comunicării se bazează cu prioritate pe informaţiile psihologice şi nu pe cele sociologice sau culturale. Comunicarea calitativă apare atunci când partenerii atribuie semnificaţia comportamentului verbal sau nonverbal al celuilalt pornind de la considerarea soţului/soţiei ca o persoană unică, dincolo de particularităţile sale culturale şi sociologice.

2. Comunicarea de calitate este *tranzacţională* deoarece ea presupune concomitent mesajul şi răspunsul din cadrul interacţiunii maritale. Ea depinde atât de capacitatea soţilor de a transmite mesaje, cât şi de abilitatea receptării adecvate a unităţilor de informaţii.

3. Comunicarea de calitate este *simbolică* deoarece ea presupune transmiterea unor abstracţii verbale sau nonverbale despre realitate. În acest tip de comunicare, partenerii ajung la un grad ridicat de împărtăşire a relaţiilor dintre simboluri şi referenţii lor externi. Ei dezvoltă un repertoriu latent sau activ mai larg.

4. Comunicarea calitativă este *un proces* ce se dezvoltă în timp. El nu poate fi brusc descoperit. Acest proces depinde de secvenţele interacţionale unice ale celor doi parteneri maritali, putând fi stabil, nu şi static.

5. Scopul comunicării calitative este dobândirea şi menţinerea *înţelegerii interpersonale.* Mărturiile membrilor cuplurilor conjugale şi cele ale consilierilor maritali au condus la concluzia că înţelegerea mutuală ajută la fundamentarea relaţiilor intime satisfăcătoare (S. Witkins şi G. Rose, 1978).

Perspectiva mecanicistă asupra comunicării şi teoreticienii informaţiei definesc mesajul, în general, prin deplasarea unităţilor informaţionale, fie ele verbale sau nonverbale. Din perspectivă psihologică, P. Watzlawick, J. Beavin şi D. Jakson (1967) s-au concentrat asupra tipurilor de mesaje şi de răspunsuri, asupra intenţiei de a comunica şi asupra contextului comunicării - aspecte dezvoltate din pragmatism şi teoria sistemelor. Examinarea mesajelor transmise în familie a condus la analiza *structurii*

comunicării familiale, principalele sale elementele fiind: regulile comunicării, rețelele de comunicare, rolurile comunicaționale și tipurile relațiilor de comunicare.

Existența regulilor în sistemele sociale – inclusiv în cele familiale – este necesară din cel puțin trei motive: 1. Comportamentul capătă regularități predictibile chiar și la persoanele care par mai imprevizibile; 2. Indivizilor le sunt precizate responsabilitățile și 3. Cei mai mulți oameni se așteaptă ca ceilalți să se comporte în mod „corect"; indivizii știu la ce să se aștepte de la cei care ocupă un anumit rol-status.

Regulile de comunicare apar ca rezultat al multiplelor interacțiuni dintre membrii unei familii, în cadrul cărora ei află ce se așteaptă de la fiecare membru în parte (vezi și capitolul 5.1.3.). Adesea, aceste expectații sunt preluate din familia de origine iar, în timp, fiecare familie își construiește propriul său sistem ierarhic de reguli ale comunicării. Ele sunt produsul interacțiunii la nivel interpersonal și sunt menite să ne orienteze asupra limitelor comportamentului și a semnificației lui. M. Knapp (1984) aprecia că regulile există pentru a indica momentul în care comunicarea este cerută, preferată sau interzisă; ele prezintă un aspect implicit și altul explicit. Pe de o parte, membrii familiei învață, acceptă și practică regulile comunicaționale care, odată stabilite și utilizate, sunt greu de schimbat, chiar și atunci când ele devin disfuncționale. Acest lucru se poate totuși realiza în sistemele familiale adaptative și flexibile. Pe de altă parte, în mediile familiale se dezvoltă și o serie de metareguli sau reguli despre regulile comunicării. Ele servesc ca „bază teoretică" ce permite funcționarea regulilor ordinare. Un exemplu de metaregulă poate fi: „regulile nu pot fi schimbate", iar dacă vor trebui totusi să fie modificate, „acest lucru trebuie să se producă prin consensul membrilor".

Rețelele de comunicare se constituie în mod natural, pentru a asigura existența zilnică familială. Majoritatea familiilor nu iau o decizie conștientă cu privire la tipul rețelei de comunicare pe care-l vor practica. Ele indică modul de circulație a mesajelor între membrii grupului, stabilind și poziția acestora în procesul comunicațional. Rețelele pot fi verticale sau orizontale (K.W. Jenkins, 1998). Cele verticale subliniază mișcarea mesajelor într-o manieră secvențială și ierarhică. Rețelele comunicării familiale care fac parte din această categorie sunt: rețeaua tip lanț (spre exemplu: bunică-mamă-fiică-fiu), rețeaua tip roată (în care mama sau tatăl se află în centru și transmit mesaje tuturor membrilor familiei, care nu comunică între ei) sau rețeaua tip „Y" (în care mama, spre exemplu, comunică cu tatăl și cu fiecare din cei doi copii, în condițiile în care tatăl nu realizează schimburi comunicaționale cu nici un copil, iar copii nu comunică între ei). Rețelele orizontale subliniază mișcarea simultană și egalitară a mesajelor. Rețeaua „tuturor lanțurilor" este un exemplu de rețea orizontală în care, atunci când există cinci persoane, fiecare membru al familiei comunică personal (și nu prin intermediul altcuiva) cu toți ceilalți patru.

Studiul structurii comunicării familiale necesită și analiza ***rolurilor comunicaționale***. Ele necesită orientarea atenției cercetătorului asupra locului ocupat de individ în sistemul complicat al interacțiunilor familiale, asupra reacțiilor și funcțiilor sale, asupra „personajului" jucat de el. Cei ce studiază rolurile comunicaționale apreciază că, mai devreme sau mai târziu și într-un grad sau altul, membrii tuturor familiilor se vor implica interactiv în roluri precum cele prezentate mai jos.

Din perspectiva interacționismului simbolic, N. Ackerman (1967, p.80) a propus modelul celor trei „jucători": „persecutorul", „victima" și „vindecătorul". Ulterior, în încercarea lor de a analiza interacțiunile în grupurile mici, mulți alți autori sau terapeuți ai familiei s-au raportat la o paradigmă formată din trei jucători. Totuși, familiile pot avea

mai mulţi membri. Necesită acest număr un model tranzacţional mai larg şi dacă da, ar mai fi el funcţional? Dincolo de numărul trei, aprecia Ackerman, permutările şi combinările interacţiunilor umane ar fi prea numeroase, greu de gândit şi de înţeles, atât conceptual cât şi emoţional.

Având în vedere varietatea interacţiunilor familiale cotidiene, D. Kantor şi W. Lehr (1975, 1977) au propus modelul celor patru „jucători", format din „iniţiator", „adeptul" lui, „adversarul" şi „spectatorul". Chiar şi atunci când două persoane se întâlnesc pentru prima oară, există patru roluri posibile de preluat şi interpretat. În cazul în care este vorba de mai multe persoane, fiecare din cele patru roluri poate fi jucat de orice număr de „jucători" participanţi. Întotdeauna „adeptul" este de acord cu acţiunile „iniţiatorului", „adversarul" intră în competiţie cu acţiunile „iniţiatorului", iar „spectatorul" este martorul acţiunilor „iniţiatorului", pe care nici nu le aprobă, nici nu le dezaprobă.

V. Satir (1972) a făcut la rândul ei distincţie între patru stiluri comunicaţionale, atât de des utilizate, încât au devenit „semnătură interacţională personală". Aceste „stiluri" descriu mai degrabă patru roluri comunicaţionale, distincte. „Acuzatorul" identifică problema şi autorul ei, iar „conciliantul" vrea să mulţumească toate părţile. „Evaluatorul" caută să explice cum simt şi interacţionează ceilalţi, făcând abstracţie de propriile sentimente, iar „confuzul" oferă multe mesaje, dar reuşeşte să scoată conversaţia în afara subiectului sau manifestă rezistenţă faţă de rezolvarea problemelor.

Dincolo de aceste trei aspecte ale analizei structurii comunicării familiale, R. Mucchielli (1974) a identificat trei ***tipuri de relaţii de comunicare***, fiecare dintre ele putându-se realiza în cele mai variate modalităţi (amabil sau ironic, agresiv sau aluziv etc., în funcţie de locul, situaţia, personalităţile şi obişnuinţele lor). Distincţia a ţinut seama de criteriul atitudinilor şi manierelor în funcţie de care se structurează comunicarea.

Negarea cererii celuilalt este un prim tip de relaţie de comunicare în care nevoia sau solicitarea celuilalt este respinsă. De exemplu, atunci când soţia îi spune soţului că are o migrenă teribilă, ea aşteaptă din partea lui o anumită îngrijorare şi recunoaşterea faptului că nu arată prea bine. Dacă soţul, dimpotrivă, îi răspunde că are aerul unei persoane în plină formă sau că pare perfect sănătoasă, el îi neagă cu mare brutalitate solicitarea.

Comportamentele simetrice vizează două comportamente identice care apar într-o succesiune de interacţiuni. Spre exemplu, în momentul soluţionării unei probleme cotidiene, ambii soţi pot manifesta, concomitent, dorinţa de a domina, de a avea ultimul cuvânt.

Comportamentele complementare sunt esenţiale pentru formularea unui răspuns pozitiv la cererea partenerului. Dacă în simetrie comportamentele apar ca în oglindă, în complementaritate ele se completează pentru a forma o unitate armonioasă. De aceea, putem afirma că, în general, comportamentele complementare reprezintă un factor al fericirii şi înţelegerii conjugale. Celelalte două tipuri sunt generatoare de conflicte, nemulţumiri, putând deveni chiar patogene.

6.3. Strategiile comunicării distructive

Comunicarea ar trebui să fie clară, concisă, precisă şi nu confuză, vagă şi iritantă. Ea poate împiedica funcţionarea sistemului familial atunci când iniţiatorul ei apelează la

„mesajul dublu", când urmăreşte să-l pună pe partenerul său într-o poziţie defensivă, când face afirmaţii absolutizatoare sau generalizatoare, când practică citirea minţii celuilalt ş.a.m.d. Formele comunicării distructive sunt extrem de numeroase. Obiectivul nostru este acela de a prezenta câteva dintre cele mai frecvent invocate în literatura de specialitate şi mai des întâlnite în existenţa cuplurilor conjugale.

Dublul mesaj este posibil în condiţiile în care o persoană poate comunica concomitent pe mai multe canale, utilizând diverse coduri. El apare atunci când, pe două canale diferite, se trimit două mesaje diferite, în acelaşi timp. Exprimarea orală poate fi contrazisă de cea nonverbală şi invers. O serie de teoreticieni ai comunicării consideră comunicarea nonverbală mai puternică decât cea verbală, arătând că oamenii tind să acorde o mai mare importanţă mesajului nonverbal, care poate fi mai greu controlat conştient, fiind şi primul decodificat. Oricum, contradicţiile dintre mesaje produc disconfort, ambiguitate şi nesiguranţă. Dacă o soţie îi spune soţului că se simte minunat cu el dar, mimic, gestic, pantomimic, îi sugerează că este indispusă sau plictisită, această contradicţie îl poate năuci pe soţ, care nu mai ştie ce să creadă. Oricum, în loc să-i răspundă la mesajul verbal, el ar trebui să o întrebe de ce nu se simte bine, sau ce-i displace sau ce i-ar face plăcere să facă.

Punerea celorlalţi într-o poziţie defensivă apare atunci când vorbitorul îşi asumă o atitudine de superioritate sau atunci când adoptă statutul de procuror, judecător sau membru al unui juriu. Vorbitorul se poate autoevalua ca fiind mai inteligent, mai informat cu privire la un subiect ori la viaţă, în general, sau poate încerca să-şi ascundă astfel sentimentele de inadecvare şi insecuritate. În nici un caz, el nu consideră că ar fi greşit cu ceva. Persoana pusă în defensivă se concentrează atât de mult asupra mesajului şi a presupusei sale inferiorităţi, încât prima sa reacţie va fi aceea de a se apăra. Gradul ei de deschidere şi receptivitatea sa faţă de persoana „superioară" se va micşora, din moment ce nu primeşte respectul cuvenit (J.R. Strong, 1983). Adeseori, întrebarea „de ce?" apare în tonul acuzator. Spre exemplu: „De ce m-ai ignorat la petrecere?" trezeşte reacţia defensivă a interlocutorului.

Supragneralizarea şi afirmaţiile absolutizatoare pot fi distructive. Supragneralizarea apare atunci când facem afirmaţii prea largi, de genul „Eşti prea emoţională! Pur şi simplu nu poţi fi raţională. De fapt, aşa sunt toate femeile". Utilizarea cuvintelor „întotdeauna", „tot timpul" sau „niciodată" este frecventă în construcţia propoziţiilor absolutizatoare (spre exemplu: „Niciodată nu ieşim la plimbare" sau „Întotdeauna în camera ta este dezordine"). Observaţiile absolutizatoare ca şi supragneralizările sunt în mod deosebit distructive atunci când sunt critice şi acuzatoare (S. Wahlroos, 1983). Partenerul trebuie privit cu sinceritate şi respect, iar defectele pot fi comunicate fără ton acuzator. În plus, dacă acuzele şi critica făcută sunt exagerate, partenerul tinde mai degrabă să fie supărat şi să-şi trăiască resentimentele şi mai puţin să lucreze la îmbunătăţirea relaţiei.

Citirea gândurilor este o sursă frecventă de neînţelegeri în căsătorie, ce apare atunci când partenerii îşi citesc sau îşi „ghicesc" unul altuia gândurile. Ei fac presupuneri cu privire la ceea ce gândeşte sau simte celălalt şi reacţionează doar în funcţie de presupunerile făcute. Aceste interpretări ale stărilor partenerului sunt adesea greşite. Chiar în relaţiile intime, în care partenerii se cunosc foarte bine, este imposibil să fim siguri de absolut orice gând sau stare afectivă. Oamenii se schimbă şi, de aceea, în relaţiile apropiate, procesul de culegere a datelor despre ceea ce simte şi gândeşte partenerul trebuie să fie continuu. Comentariile precum „Păi, nu am crezut că te vei

supăra!" sau „De unde să ştiu că vei obiecta?" apar ca urmare a presupunerilor făcute în urma citirii gândurilor partenerului.

Uneori, partenerii se aşteaptă să aibă abilitatea citirii gândurilor - dovadă sunt frecventele afirmaţii de genul: „Ar fi trebuit să ştie ce doresc. Nu ar fi trebuit să-i spun eu", apărute în şedinţele de consiliere şi terapie maritală. Uneori, cei care practică citirea gândurilor pot ajunge la forma extremă în care să nege trăirile partenerului lor, considerând că le înţeleg mai bine decât acesta (L. Saxton, 1986).

5) *Punerile la punct ale partenerilor* vizează confruntările care pot lua forma blamării, reproşului, umilirii, atacului şi criticii, cu intenţia de a răni/pedepsi sau de luare a revanşei. Ele favorizează schimburile negative, atacurile şi rănirile reciproce. De exemplu, soţul îi poate spune soţiei că găteşte foarte prost, iar soţia îi răspunde că nu ştie să facă dragoste. De regulă, schimburile negative sporesc nivelul furiei, anulează intimitatea, favorizând evitarea reciprocă. Furia este o emoţie normală care trebuie exprimată, dar nu prin utilizarea punerii la punct, nedrepte, a partenerului, prin atac sau acuzaţii gratuite (S. Wahlroos, 1983, p.96). Adesea, punerea la punct implică etichetarea partenerului - ca totalitate - într-o manieră negativă.

6) Puţine probleme pot fi rezolvate constructiv atunci când *nemulţumirile nerezolvate din trecut continuă să intre în discuţiile prezente.* Vechile nemulţumiri maritale sunt păstrate într-un rezervor imaginar pentru o perioadă mai mare de timp, fiind în discuţie atunci când persoana crede că ar fi în avantajul ei. În comunicarea constructivă, tot ceea ce ţine de trecut este depăşit, lăsat la o parte.

7) Dacă umorul este bine-venit în relaţiile intime, el permiţând reducerea tensiunii şi anxietăţii, *sarcasmul* reprezintă o armă periculoasă, utilizată în comunicarea interpersonală. Sarcasmul apare atunci când o afirmaţie a cuiva are semnificaţia opusă celei transmise verbal, ea fiind destinată rănirii celuilalt.

8) *Comunicarea tip prelegere* este întâlnită la persoanele care au tendinţa de a monologa fără să-i permită partenerului să intervină, să adauge vreo informaţie. Persoanele care prezintă această tendinţă trec frecvent de la un subiect la altul, fără întrerupere sau pauză. Ele devin practic imposibil de întrerupt şi, pentru că sunt atât de preocupate de ceea ce spun, ignoră mesajele verbale sau nonverbale primite de la celălalt sau ceilalţi.

Critica utilă, constructivă, al cărui obiectiv final este găsirea căilor de îmbunătăţire a comportamentului altcuiva, poate reprezenta o parte importantă a dezvoltării relaţiilor apropiate. Dar, pe măsura decristalizării iubirii şi instalării decepţiei, pot avea loc descoperiri extrem de neplăcute. Unele defecte ale partenerului existau dinainte, dar fie nu au fost observate, fie au fost minimalizate. Altele au fost relevate în şi prin mariaj, din moment ce viaţa maritală are exigenţe specifice. *Căutarea defectelor* înseamnă sublinierea excesivă a aspectelor negative minore ale unei relaţii şi acuzele continue cu privire la faptele neimportante ale partenerului. Ea conduce la consecinţe distructive în interacţiunile umane (S. Wahlroos, 1983). Acest lucru se întâmplă deoarece, pe de o parte, nimeni nu este perfect, iar pe de alta, oamenii nu reuşesc adesea să distingă ceea ce este cu adevărat important de ceea ce este nesemnificativ. Căutarea defectelor nu creează decât frustrare şi resentimente, favorizând apariţia unui comportament opus celui dorit de către partenerul excesiv de critic. De exemplu, soţia îi poate spune soţului că iarăşi a lăsat prosoapele în dezordine la baie, că iarăşi a uitat să cumpere pâine, deşi era datoria lui, că nu goleşte scrumiera după ce fumează etc. sau poate spune unui copil că nu îşi face patul „aşa cum trebuie", că nu-şi ţine rechizitele în perfectă ordine ş.a.m.d. Toate acestea sunt

însă defecte minore în ansamblul relațiilor apropiate, deși ele pot dobândi un potențial distructiv ridicat pe măsură ce intră în "zona – tot mai largă – de insuportabilitate a partenerului".

6.4. Strategiile comunicării constructive

Pentru ca relația lor să fie una satisfăcătoare, cei doi soți trebuie să fie dispuși să se deschidă unul în fața celuilalt, să comunice ceea ce simt, doresc sau îi nemulțumește, să se prezinte așa cum sunt și nu așa cum ar dori să fie.

În *comunicarea pozitivă* partenerii se respectă reciproc, oferindu-și unul altuia suportul stimei de sine și contribuind la dezvoltarea încrederii în propria persoană. Laudele, complimentele și politețea sunt astfel implicate în comunicarea pozitivă. Dar aceasta nu înseamnă doar rostirea lucrurilor, aspectelor pozitive ori tratarea persoanei cu admirație, ci păstrarea unui raport echilibrat între comentariile pozitive și cele negative. Atunci când observațiile negative sunt făcute, ele nu trebuie să ia forma punerii la punct a partenerului sau cea a atacului la personalitatea și stima lui de sine.

Cercetările asupra fericirii conjugale au arătat că, cu cât ponderea comunicării negative este mai mare în raport cu cea pozitivă, cu atât cuplurile au o mai mare tendință de a afirma că sunt nefericite (G. Margolin, 1981). În cuplurile fericite, schimburile pozitive tind să fie preponderente. Din păcate, aspectele comportamentale negative sunt ușor perceptibile. De regulă, vedem mai ușor greșelile persoanelor, acțiunile lor nepotrivite sau eșecurile. Comportamentul adecvat, considerat a fi firesc, este trecut ușor cu vederea, poate și datorită faptului că este cel „așteptat". Adulții, ca și copiii, au nevoie de recompense și de întăriri pozitive ale comportamentului lor pozitiv. Consilierii maritali aud adesea de la clienții lor întrebări de genul „Cum pot să laud pe cineva care nu face nimic cum trebuie?". Acest tip de reacție verbală apare frecvent cu privire la copii. Or, recunoașterea progresului și lauda se pot baza pe îmbunătățirile comportamentului anterior.

1) *„Întoarcerea celuilalt obraz"* poate fi o strategie constructivă, utilizabilă atunci când cineva rănește sau insultă o persoană, care nu acceptă invitația la ceartă sau luptă ci reacționează în mod rezonabil spunându-i celuilalt, calm și sincer îngrijorată, că poate a făcut ceva care l-a rănit, că regretă și dorește să corecteze acest fapt (S. Wahlroos, 1983, p.78). Încercarea de a răspunde sincer și constructiv nu invită întotdeauna la urmarea aceluiași exemplu dar, în multe cazuri, conflictul este aplanat. „Întoarcerea și a celuilalt obraz" trebuie să implice o evaluare onestă a propriului comportament, în scopul de a determina în ce grad a contribuit el la insatisfacția partenerului de dialog.

2) *Nivelarea opiniilor, a punctelor de vedere sau a asperităților* se poate realiza prin exprimarea deschisă a sentimentelor sau dorințelor cuiva, fără ca aceasta să ducă la punerea la punct a celuilalt sau la trezirea reacției sale defensive. De exemplu, soțul îi spune soției „Conduci mașina tare prost!" sau soția îi poate spune soțului „Când mă urc cu tine în mașină și conduci atât de repede, îmi este frică!". Cel mai constructiv mod de nivelare a asperităților implică utilizarea afirmațiilor conținând pronumele personal la persoana I, singular. De exemplu, „Când mă critici în fața prietenilor, mă simt rănită/rănit". Astfel, ascultătorul poate înțelege foarte corect mesajul și problema poate fi mai ușor rezolvată (J.R. Strong, 1983). Nivelarea declanșează un tip de comunicare care le permite partenerilor să-și rezolve divergențele sau conflictele într-un mod constructiv, ce conduce la apropierea dintre membrii cuplului.

Tactul este necesar în rezolvarea dificultăţilor apărute în mariaj. El implică sinceritatea, comunicarea deschisă, respectul arătat partenerului şi grija de a nu-l răni gratuit (S. Wahlroos, 1983, p.170). El necesită empatie faţă de gândurile, sentimentele şi stările motivaţionale ale partenerului sau partenerei, astfel încât să se poată găsi momentul cel mai bun pentru discutarea anumitor aspecte. Tactul nu înseamnă înşelarea sentimentelor cuiva sau profitul de pe urma lor. De aceea, tactul nu este un obstacol sau un scut în calea intimităţii ci, dimpotrivă, un mijloc de creare a adevăratei intimităţi.

Feed-back-ul *de verificare* scuteşte comunicarea de multe neplăceri. Pentru a fi efectivă, ascultarea trebuie să fie activă, iar feed-back-ul de verificare arată că persoana a ascultat mesajul comunicat în mod activ. El este utilizat atunci când vrem să ne asigurăm că am înţeles corect opiniile, sentimentele sau nevoile vorbitorului şi poate fi exprimat prin enunţuri de tipul: „Să vedem dacă te-am înţeles corect...", „Vrei să spui că...", „După cum am înţeles, te simţi..." sau „Ceea ce ai spus tu înseamnă că...". Verificarea a ceea ce spune o persoană indică interesul evident pentru mesajul transmis de ea. Astfel, relaţiile apropiate se dezvoltă mai rapid.

Mângâierile atingerile fizice sunt necesare în comunicarea constructivă din cadrul relaţiilor intime. Unii autori consideră că putem afirma că am învăţat arta comunicării atunci când am înţeles că ea nu este doar verbală. Comunicarea nonverbală, contactul fizic direct, este modul primar de a stabili contactul cu cineva. El are o funcţie importantă, socializatoare şi afectivă.

Dacă aceste modalităţi ale comunicării efective şi constructive devin preponderente în raport cu cele distructive, atunci comunicarea îşi dobândeşte adevărata valoare, permiţând realizarea fericirii conjugale şi familiale. Buna comunicare, mai mult decât orice alt factor, asigură îmbogăţirea relaţiei afectiv-sexuale, intelectuale şi spirituale a partenerilor, dezvoltarea continuă a personalităţii lor şi a legăturii care îi uneşte.

7. PARENTALITATEA ŞI RELAŢIILE PĂRINŢI-COPII

„Părinţii sunt iubiţi cu tandreţe, dacă copiii sunt iubiţi cu pasiune."
Proverb românesc
„ Recunoaşterea şi acceptarea faptului că nu mai avem aceeaşi autoritate asupra copiilor noştri... sunt interdependente."
Ph. Lieber, G.S. Murphy şi A.M. Schwartz

7.1. Modelele teoretice ale educaţiei parentale

În România, sarcina educaţiei parentale nu a fost preluată nici în cadrul instituţiilor publice şi nici în cele private. Pentru acestea din urmă, lipsa de reacţie este surprinzătoare întrucât, în ultimii zece ani, au încercat să acopere multe din lipsurile moştenirii socialiste. Putem spera, doar că, în viitor, vor apărea iniţiative particulare sau ONG-uri care să se profileze pe sectorul educaţiei adulţilor – lucru important pentru bunăstarea familiei româneşti. Aceasta şi pentru a mai contracara fenomenul îngrijorător al abandonului, abuzului sau neglijării copiilor.

Relativ rarele cursuri destinate părinţilor, organizate de unele ONG-uri, au vizat mai ales pregătirea părinţilor pentru socializarea şi educarea copiilor cu nevoi speciale. Dar, în condiţiile în care pregătirea pentru rolurile parentale este adesea sporadică, spontană şi, mai ales, insuficientă, în condiţiile în care eficienţa educaţiei parentale ridică tot mai multe semne de întrebare (ca urmare a amplificării fenomenului delincvenţei juvenile şi a consumului de stupefiante la adolescenţi), problematicii educaţiei parentale trebuie să i se acorde tot mai multă atenţie. Acest capitol prezintă câteva informaţii de bază necesare celor preocupaţi de domeniul educaţiei părinţilor.

În decursul timpului, cinci perspective teoretice au avut un impact mai puternic asupra educaţiei parentale, asupra sfaturilor pe care psihologii-experţi le-au oferit părinţilor dornici să-şi îmbunătăţească performanţele pedagogice sau celor care s-au confruntat cu probleme în relaţia cu copiii. Acestea sunt: teoria autorităţii parentale, teoria umanistă, behavioristă, cea a psihologiei dezvoltării şi teoria sistemelor familiale. În prezentarea acestora, Ph. Osborne (1998, p.320-332) a precizat originile teoretico-filosofice ale fiecărei perspective, natura problemelor apărute în relaţia părinţi-copii, concepţia asupra copilului, strategiile educative care pot fi utilizate, implicaţiile asupra programelor educaţiei parentale (extrem de numeroase şi de utilizate mai ales în Statele Unite), ca şi contribuţiile sau limitele lor – pe care le sintetizăm mai jos.

7.1.1. Perspectiva autorităţii parentale: copilul este rău, părintele este agentul disciplinei

Această poziţie are importante valenţe teologice. Ea a fost în mod deosebit promovată de John Wesley (1703-1791), preotul englez care a fondat Biserica Metodistă, şi mai recent de J. Dobson. În concepţia dobsoniană, copiii sunt „de la natură egoişti şi păcătoşi", iar din moment ce minciuna şi neascultarea sunt manifestări frecvente ale

copiilor, scopul educației parentale trebuie să fie obținerea din partea acestora a supunerii și a adevărului.

În războiul dus pentru supunerea voinței copilului, pedepsele fizice nu pot fi evitate. Cei care nu răspund cererilor parentale, trebuie să suporte pedeapsa fizică, bătaia fiind indicată mai ales în jurul vârstei de zece ani, când la solicitările părinților copiii tind să răspundă: „Nu vreau!" sau „Nu am chef" (J. Dobson, 1970). Această perspectivă a avut o imensă influență în decursul timpului, mai ales în familiile conservatoare din punct de vedere religios și politic.

Valoarea perspectivei tradiționale autoritare constă în aspectul ei motivațional: părinții sunt persuadați să considere sarcina de modelare a identității și a caracterului copilului ca una din prioritățile lor. Sfaturile lui Dobson sunt utile mai ales părinților care nu au abilitățile necesare de a-și stăpâni copiii sau celor care țin atât de mult la fericirea copilului lor, încât nu au curajul să-i pedepsească. Dar, atunci când este prea puternic subliniat, aspectul motivațional devine o limită a acestei abordări. Considerarea „obținerii ascultării" drept scopul educației și utilizarea pedepselor drept mijloc de realizare a acestui scop reprezintă o îngustare dramatică a sferei activității educaționale.

7.1.2. Perspectiva umanistă: copilul este bun, părintele este agentul comunicării

În lucrarea *Emile*, Jean-Jacques Rousseau sublinia bunătatea naturală a copilului, faptul că el învață grație curiozității sale naturale, învățătorul său având sarcina să-l ferească de influențele corupătoare ale familiei și ale societății.

În secolul XX, această perspectivă filosofică și-a găsit expresia psihologică în curentul umanist. La C. Rogers, bunătatea naturală despre care vorbea Rousseau capătă înțelesul de încredere în posibilitățile de autorealizare ale ființei umane. Perspectiva asupra copilului rămâne prin urmare una optimistă. T. Gordon, adept al terapiei centrate pe client, sesiza că părinții și copiii cu care a lucrat nu aveau probleme psihologice, ci erau doar prost informați cu privire la natura relațiilor părinți-copii. Problemele apăreau în cadrul relațiilor „non-terapeutice", în care părinții induc sentimentul vinovăției, diminuarea stimei de sine, teama și neîncrederea copilului în propriile capacități. Aceste reacții afective determină apariția atitudinilor defensive și a rezistenței la schimbare. Prin urmare, pentru a fi buni părinți, cuplul parental ar trebui să fie preocupat de dezvoltarea abilităților privind comunicarea. În acest scop, Gordon a inițiat programul „Antrenamentul eficienței parentale" (*Parent Effectiveness Training*), publicând și o carte cu același nume (1980).

Deși T. Gordon a respins ideea folosirii pedepselor fizice, nu toți cei care au utilizat programul său au fost la fel de categorici în această privință. Puțini părinți sau chiar psihologi mai cunosc astăzi lucrările lui Gordon, însă toți cei interesați de problemele educației parentale utilizează multe din ideile sale: ascultarea activă, rezolvarea mutuală a problemelor, identificarea sursei problemei etc.

Parent Effectiveness Training (1980) este considerată a fi una dintre cele mai utile lucrări în formarea deprinderilor de care părinții au nevoie în creșterea și educarea copiilor. Totuși, utilizarea excesivă a afectivității în relația cu copiii ar putea fi dăunătoare. Sfaturile date de Gordon implică respectul mutual părinte-copil dar, uneori, respectul copilului pentru părintele său poate lipsi, copilul fiind tentat să-și manipuleze propriul părintele.

7.1.3. Perspectiva comportamentală: copilul este neutru, părintele este agentul mediului

Această perspectivă îşi are originea în lucrările lui J. Loke care a susţinut că la naştere intelectul este „*tabula rasa*", diferenţele dintre copii datorându-se acţiunii diferite a factorilor mediului social. Creatorul behaviorismului, J. Watson, a susţinut şi el importanţa influenţei mediului în formarea personalităţii. Dar B.F. Skiner este cel care a dezvoltat această paradigmă interpretativă, susţinând ideea întăririi comportamentului dezirabil. Copilul nu este considerat ca fiind în mod natural rău sau bun, ci neutru, în sensul că el poate face atât lucruri bune, cât şi lucruri rele - în funcţie de ceea ce este învăţat să facă. Prin urmare, părinţii trebuie să-i înveţe pe copii cum să se poarte iar, dacă reacţiile acestora din urmă sunt considerate inadecvate, înseamnă că mediul familial sau cel social a eşuat în asigurarea condiţiilor necesare dobândirii comportamentului adecvat. Dar comportamentul greşit poate fi corectat şi înlocuit cu altul, dezirabil, adecvat.

Behavioriştii au relevat pe baza datelor experimentale că pedeapsa nu este atât de utilă pe cât cred în mod frecvent părinţii. Întărirea pozitivă a comportamentelor dezirabile este mai eficientă decât pedepsirea celor inadecvate. În plus, pedeapsa are o serie de efecte nedorite precum: reacţiile de evitare, agresiune sau depresie.

Faptul că behavioriştii au arătat că reacţiile comportamentale nedorite sunt produsul învăţării a avut un impact deosebit asupra celor preocupaţi de educaţia parentală. În acest context, au fost dezvoltate o serie de programe destinate perfecţionării abilităţilor parentale, cu importante rădăcini în teoria învăţării, propusă de B.F. Skinner.

Valoarea contribuţiei teoriei behavioriste constă în sublinierea posibilităţii modificării comportamentului. Spre exemplu, mulţi părinţi cu copii deficienţi au aplicat metoda întăririi comportamentului, obţinând unele rezultate notabile. Părinţii care nu au capacitatea de a corecta comportamentul greşit al copiilor lor învaţă în cadrul programelor behavioriste să fie mai tranşanţi în raportul lor cu copii, să utilizeze selectiv pedeapsa şi, dacă este posibil, să o evite. Limitele perspectivei includ faptul că nu este utilă tuturor categoriilor de părinţi. De exemplu, ea nu răspunde întrebărilor pe care şi le pot pune părinţii copiilor normali, al căror comportament este apreciat ca adecvat. De asemenea, se acordă o mică atenţie formării abilităţilor necesare părinţilor, accentul fiind pus pe modificările comportamentului copiilor.

7.1.4. Perspectiva dezvoltării: copilăria ca o călătorie, părintele ca ghid şi călător

Debutul psihologiei dezvoltării se regăseşte la începutul secolului XX, când s-au realizat primele cercetări experimentale asupra dezvoltării psihice a copiilor şi adolescenţilor. Abia în a doua jumătate a secolului au apărut primele încercări de studiere a vârstei adulte, ca etapă distinctă a dezvoltării. G.H. Stanley Hall (1844-1924) este considerat a fi fondatorul psihologiei dezvoltării, sub influenţa sa apărând primele laboratoare şi un număr mare de reviste destinate studierii dezvoltării copiilor şi adolescenţilor. Un alt pionier al psihologiei dezvoltării a fost J. Piaget, autorul stadialităţii cognitive. Studiile lor au fost valorificate de psihologii interesaţi de educaţia părinţilor abia după anii '60, când s-a profilat interesul pentru curentul cognitivist.

În orientarea cercetărilor spre studiul vârstei adulte un rol important îi revine lui E.H. Erikson. Lucrarea sa din 1959, prezintă stadiile dezvoltării psihosociale, de la naştere până la sfârşitul vieţii. În această abordare, copilul nu mai este pur şi simplu „neutru", ci el reacţionează uneori greşit datorită imaturităţii sale psihosociale, firesti.

Această imaturitate în raport cu adulții constă în faptul că: are o memorie mai săracă, o mai slabă capacitate de autocontrol, o capacitate mai redusă de a raționa etc. De aceea, nu este de mirare că tânărul sau copilul nu reacționează uneori dezirabil, mai ales că nici adulții nu sunt scutiți de greșeli. Este firesc ca, din când în când, copiii să mai și greșească, dar ei trebuie corectați.

Dacă behavioriștii consideră că părinții, ca „ingineri sociali", pot modifica și dirija comportamentul copilului în direcția dorită de ei, teoreticienii dezvoltării consideră că fiecare copil este unic, posedând propriile sale nevoi, el trebuind să fie sprijinit pentru a-și dobândi maturitatea. Explicațiile date problemelor apărute în relațiile dintre părinți și copii sunt următoarele: 1. comportamentul greșit al copiilor provine, cel mai adesea, din expectanțele parentale inadecvate; 2. el apare în pattern-uri predictibile, altfel spus, unele probleme apar în mod firesc într-un anumit stadiu și pot să dispară odată cu dobândirea achizițiilor lui specifice și cu depășirea acestuia; 3. problemele pot fi create și de dificultățile de dezvoltare ale stadiului în care părintele se află; 4. copiii sunt în cele din urmă responsabili pentru comportamentul lor și, uneori, ei își dezamăgesc părinții. Aceștia din urmă nu pot controla predispozițiile native ale copilului lor, unele din deciziile pe care acesta le ia sau unele din situațiile de viață. Prin urmare, părinții nu trebuie să-și asume vina sau întreaga responsabilitate pentru modul în care copiii lor evoluează. Părinții sunt responsabili pentru deciziile lor, pentru soluțiile pe care le adoptă în calitatea lor de „călători în viață" și de „acompaniatori"(ghizi) ai călătoriei copilului lor.

Scopul educației parentale ar fi prin urmare cunoașterea aspectelor dezvoltării, atât a celor legate de perioada copilăriei și adolescenței, cât și a celor legate de vârsta adultă. Reprezentanții acestei perspective au recomandat să nu se utilizeze pedepsele fizice în relația cu copilul. Dacă totuși copilul este „atins", părinții trebuie să procedeze astfel încât să minimalizeze efectele negative ale acestei metode. Tehnicile primare, fizice, de „afirmare a puterii", sunt respinse, fiind recomandate cele inductive, raționale, empatice. Copiii trebuie ajutați să conștientizeze ceea ce urmează să li se întâmple când se comportă greșit și care sunt consecințele faptelor lor greșite asupra persoanelor din jurul lor.

Comparativ cu toate celelalte, această perspectivă a avut impactul cel mai mare asupra intelectualilor, în mod deosebit asupra celor din Europa occidentală și din S.U.A. Unul din cele mai populare programe pentru educarea părinților în vederea îmbunătățirii interacțiunilor părinți-copii – cu originea în această teorie – a fost realizat de Burton White. Intitulat „Părintele ca profesor" (*Parent as Teacher*), programul funcționează în sistemul de sănătate publică și în cel școlar de stat în peste 35 de state din S.U.A., fiind în continuare extins.

Cu toate acestea, cunoașterea problemelor teoretice ale dezvoltării nu este suficientă în formarea abilităților parentale. Ea nu contribuie în mod necesar la creșterea calității educative a acțiunilor parentale. Unii părinți își scuză inabilitățile educative argumentând că reacțiile copilului țin de stadiul pe care-l parcurg. O altă limită a acestei perspective este aceea că provoacă anxietate părinților ai căror copii nu prezintă o dezvoltare în perfectă concordanță cu evoluția medie. În fine, etichetarea prea frecventă a copiilor sau a părinților ca fiind „normali" și a situațiilor ca fiind „normale" încurajează abandonarea precauțiilor necesare pe care părinții trebuie să și le asume în raporturile lor educative cu copiii.

7.1.5. Perspectiva teoriei sistemelor: copilul este o forţă electrică, părintele este un inginer electronist

Comportamentul individual este analizat în contextul său social, problemele care apar în mediul familial fiind deduse, în cadrul acestei perspective, din limitele funcţionării emoţionale ale unuia dintre membrii familiei şi a modului în care se repercutează acestea asupra celorlalţi. Orientarea sistemică a terapiei familiale a fost iniţiată în anii '50 de un grup de cercetători, dintre care cei mai notabili sunt: Gregory Bateon, Jay Haley, Virginia Satir, Murry Bowen, Salvador Minuchin etc.

În teoria sistemelor familiale, probleme precum eşecul şcolar, obezitatea, bolile psihosomatice, alcoolismul, o sarcină prematură etc. sunt interpretate ca simptome ale problemelor existente în pattern-ul relaţiilor familiale. Scopul parentalităţii este acela de a crea o familie cu o bună funcţionalitate emoţională, ai cărei membri se simt bine unii în compania celorlalţi, dar care nu gândesc sau reacţionează toţi ca unul. Relaţiile ideale părinţi-copii sunt cele de apropiere şi nu de fuziune. De aceea, scopul educaţiei familiale şi parentale trebuie să fie acela de a crea membri cât mai diferenţiaţi, care să menţină o apropiere confortabilă.

Părinţii care nu sunt bine diferenţiaţi sunt tentaţi să apeleze mai frecvent la măsurile coercitive şi la pedepsele fizice, să-şi intimideze şi să-şi învinovăţească copiii, să-i oblige, să-i persuadeze sau să-i descurajeze. De aceea, educatorii parentali care utilizează această perspectivă tind să-i sfătuiască pe părinţi să acţioneze calm şi nu doar emoţional sau automatic.

Impactul asupra educaţiei parentale a fost minim deoarece foarte puţine programe au fost concepute pornind de la această bază teoretică. Este de aşteptat ca în contextul acestei abordări – extrem de prolifice şi valoroase în planul terapiei familiale – să apară noi contribuţii.

Valoarea acestei teorii rezidă în faptul că le oferă părinţilor modalităţi de a medita asupra comportamentul copiilor lor şi asupra alternativelor pe care le au în calitate de educatori. Este subliniată importanţa regulilor familiale, a cauzalităţii circulare, a diferenţierii membrilor familiei, a dobândirii unui anumit echilibru între apropiere-distanţare, a impunerii unor graniţe clare în cadrul experienţelor familiale etc. O limită a teoriei sistemelor familiale este aceea că ea pare să fie prea complicată pentru a fi înţeleasă de majoritatea părinţilor. În plus, există foarte puţine materiale scrise, destinate părinţilor. O altă limită a acestei perspective este aceea că ea ajută părinţii să înţeleagă anumite aspecte ale vieţii familiale şi a relaţiilor cu copiii, fără a se preocupa de formarea deprinderilor parentale.

Ce ne învaţă aceste modele teoretice?

Iată câteva dintre principiile-concluzii care trebuie reţinute şi urmate în relaţia părinţi-copii:

1. Părinţii trebuie să cunoască de timpuriu temperamentul copilului şi să respecte unicitatea lui, fără a-l compara cu alţii. Copilul trebuie încurajat să realizeze diferite sarcini în ritmul său. Lăudarea, din când în când, a ideilor şi realizărilor sale conduce la dezvoltarea stimei de sine şi a încrederii în capacitatea de fi independent.
2. Comunicarea cu copilul trebuie să fie prioritară. Părinţii trebuie să-şi facă timp să explice deciziile şi motivele care le determină şi să asculte părerea copiilor cu privire la acestea. De asemenea, părinţii trebuie să-i încurajeze pe copii să participe la găsirea soluţiilor problemelor apărute.

3. Părinţii trebuie să susţină dezvoltarea psihosocială a copiilor prin afecţiune, căldură şi iubirea parentală moderat exprimată. Această iubire exprimată într-o formă echilibrată nu anulează intervenţia şi controlul parental ferm asupra conduitei copiilor.
4. Aşteptările parentale trebuie să fie realiste şi foarte clar formulate. Impunerea de limite şi restricţii este necesară pentru dezvoltarea controlului de sine al copilului. Regulile familiale le permit copiilor să înţeleagă faptul că nu le pot încălca fără să suporte anumite consecinţe. Copiii trebuie să înţeleagă faptul că părerea lor este respectată dar părinţii trebuie să rămână fermi în deciziile pe care le-au luat.
5. Părinţii trebuie să reprezinte un bun model pentru copiii lor. Aceştia din urmă învaţă de la adulţii din jurul lor prin imitaţie, observare directă, identificare şi nu numai prin comunicarea cu aceştia.
6. Adultul devenit părinte trebuie să fie conştient de propriile sale nevoi şi de modul în care rolul parental jucat este influenţat de relaţia sa cu proprii părinţi.

Educaţia adecvată şi realistă a părinţilor, atunci când se realizează, trebuie să asigure atât raporturile mai bune părinte-copil şi mai buna funcţionare familială, cât şi înţelegerea schimbărilor de viaţă care acompaniază tranziţia la statutul parental, pregătind părinţii nu numai pentru schimbările pozitive, ci şi pentru cele negative.

7.2. Tranziţia spre parentalitate

Un moment important din viaţa majorităţii adulţilor este acela în care ei devin părinţi. Conceptul de „parentalitate" tinde să se substituie noţiunilor de „maternitate" şi „paternitate", pe care le co-subordonează. Parentalitatea desemnează rolurile sociale ale părinţilor (responsabilităţile şi drepturile lor), indiferent de sex, în raport cu copiii. Ea presupune noi sarcini şi o diversitate de potenţiale ajustări care fac ca tranziţia la statutul de părinte să fie mai problematică decât adaptarea la rolurile maritale şi ocupaţionale. A.S. Rossi (1968) a identificat patru caracteristici ale parentalităţii, care explică şi dificultăţile pe care le implică instalarea ei:

- *Presiunile culturale asupra persoanelor căsătorite* de a-şi exercita aceste roluri sunt în continuare foarte mari, mai ales asupra femeilor. Există o considerabilă presiune asupra fetelor şi tinerelor femei de a considera maternitatea ca fiind necesară împlinirii personale şi securizării rolului lor adult.
- Deşi parentalitatea a devenit în mare măsură o chestiune voluntară (în condiţiile dezvoltării mijloacelor contraceptive şi a însămânţării artificiale), ea *poate să apară ca o consecinţă a unui act sexual întâmplător, ne-protejat, care a fost realizat din cu totul alte motive*. Din acest motiv, există în continuare un număr mare de căsătorii care apar ca efect al sarcinilor nedorite.
- *Statutul parental este relativ irevocabil*. Din momentul în care dobândim acest statut, suntem legaţi de el pe viaţă. Indivizii au devenit mult mai mobili astăzi, ei părăsind mai uşor slujbele nesatisfăcătoare şi chiar mariajele nefericite. Este însă mult mai greu de părăsit statutul de părinte, care nu încetează după divorţul soţilor.
- *Există puţine roluri atât de slab definite precum sunt cele parentale*. Indivizii sunt prin urmare extrem de slab pregătiţi pentru a le pune în act. Pregătirea pentru rolurile parentale este cel mai adesea informală şi sporadică, iar liniile care ghidează interacţiunile dezirabile părinte-copil şi conduita a ceea ce constituie un „bun părinte" sunt vagi.

Ce fel de schimbări sunt experimentate, cine şi cum le trăieşte? Lucrările privind adaptarea părinţilor în procesul tranziţiei spre parentalitate nu sunt concludente. În lucrările timpurii, tranziţia era prezentată ca fiind problematică, ca o criză „severă", „de mari proporţii", pentru majoritatea cuplurilor studiate (E.D. Dyer, 1963; E.E. Lemasters, 1957). D.F. Hobbs (1965, 1968) afirma că, în majoritatea cuplurilor pe care le-a studiat, trecerea la parentalitate este acompaniată de o criză uşoară, în timp ce studiile mai recente sugerează că trecerea la statutul de părinte nu ar fi acompaniată de nici o criză. Schimbările sunt descrise ca satisfăcătoare, ca având unele efecte recompensatoare, ele putând crea şi unele dificultăţi (D.F. Hobbs şi J.M. Wimbish, 1977; B.C. Miller şi D.L. Sollie, 1980).

După naşterea copilului, în ciuda gratificaţiilor pe care le oferă noul-născut, apar *dificultăţi absolut normale*: neexperimentaţi, părinţii se simt stânjeniţi (un trac normal apare în legătură cu redistribuirea rolurilor în condiţiile trecerii de la diada conjugală la triada în care soţia devine şi mamă, iar soţul şi tată), propria copilărie a părinţilor revine la suprafaţă generând sentimente pozitive, negative sau ambigue, care îşi pun amprenta asupra relaţiilor familiale (amintirile legate de propria mamă, unele angoase din copilărie, ambivalenţa adolescenţei etc.), sau dificultăţile legate de găsirea propriului loc în constelaţia familială (femeia întreţine cu copilul o relaţie fuzională, din care soţul se poate simţi, uneori, exclus). De la început, tatăl trebuie să stabilească interacţiuni cu copilul şi să sprijine desprinderea mamei de copil, să o ajute în găsirea „bunei distanţe" faţă de acesta.

Dacă majoritatea studiilor nu explicitează tipurile de schimbări care provoacă un stres mai puternic în trecerea la statutul de părinte, lucrarea lui B.C. Miller şi D.L. Sollie (1980) analizează natura schimbărilor de-a lungul a două dimensiuni: *cea personală* şi *cea maritală*. Într-un studiu longitudinal, asupra stresului normal care însoţeşte tranziţia spre parentalitate, cei doi autori concluzionau că taţii şi mamele trăiesc un stres personal semnificativ mai mare decât în perioada anterioară naşterii copilului, iar mamele şi un stres marital, considerabil sporit.

Mai ales după naşterea primului copil, soţiile percep mai multe schimbări survenite în viaţa lor, comparativ cu soţii, atât în dimensiunea personală cât şi în cea maritală (L. Cooper Harriman, 1983). Însă marea majoritate a acestor modificări sunt apreciate ca fiind pozitive atât de soţii, cât şi de soţi. Schimbarea disponibilităţii sexuale a soţiei a fost una din puţinele modificări maritale pe care bărbaţii le raportează ca fiind negative şi dificile. Dar şi soţiile apreciază în manieră negativă faptul că acordă o mai mică atenţie soţilor lor. Toate celelalte schimbări au fost evaluate pozitiv de ambii soţi. Mai mult, studiul indică faptul că modificările şi ajustările inter-parentale nu survin doar în cursul primului an de viaţă al copilului, ci şi ulterior, de-a lungul copilăriei acestuia. În cazul naşterii următorilor copii, schimbările suferite de părinţi (în planul personal sau marital) nu mai sunt la fel de mari ca în cazul primului copil (L. Cooper Harriman, 1983). La naşterea următorilor copii, ajustările necesare sunt mai mici datorită deprinderilor şi abilităţilor pe care soţii le-au dobândit în cadrul experienţei lor cu primul copil.

Un alt aspect studiat al tranziţiei spre parentalitate este cel pe care diverşi autori l-au numit stadiul „lunii de miere" (D.F. Hobbs, 1968; A.S. Rossi, 1968; B.C. Miller şi D.L. Sollie, 1980). Primele patru până la şase săptămâni de după naşterea copilului au fost numite *luna de miere a noului-născut*. Ea este trăită cu exaltare, în ciuda faptului că implică unele ajustări interpersonale şi adaptarea "copilului imaginar" (cu calităţile fizice şi psihice pe care părinţii le-au proiectat asupra sa în perioada dezvoltării intrauterine) la

cel real. Miller şi Sollie (1980) au sesizat numărul mic al ajustărilor din perioada imediat următoare naşterii şi creşterea stresului personal la ambii soţi între prima şi a opta lună de viaţă a noului-născut. Acest rezultat susţine ideea potrivit căreia scurta perioadă de euforie este urmată de o perioadă de profunde ajustări interpersonale.

Adepţii teoriei sistemelor familiale interesaţi de tranziţia spre parentalitate consideră absolut necesară *realizarea distincţiei dintre subsistemul executiv, reprezentat de regulă de părinţi (naturali, vitregi sau substitutul lor), şi cel al copiilor*. Subsistemul executiv este cel care emite regulile, restricţiile, obiceiurile şi practicile educative utilizate în familie. Deciziile şi acţiunile sunt puternic afectate de „mentalitatea" care ia naştere în familie - o parte a ei existând înainte de naşterea copilului.

În momentul intrării copilului în familie, trebuie constituită o linie de demarcaţie clară între subsistemul executiv şi cel al copiilor. Această graniţă include mai multe componente. Mai întâi, ea constă în *acţiunile concrete, fizice*, prin care copilul este separat de părinţii săi (atunci când este instalat în propria sa cameră). *Psihologic*, această graniţă începe să existe de timpuriu, din momentul în care cei doi parteneri maritali încep să gândească despre ei în termeni de „părinţi", adică atunci când se simt responsabili să creeze reguli şi să se ocupe de socializarea copiilor. O altă componentă a acestei graniţe constă în *îndrumarea parentală* sau stilul educativ pe care părinţii îl utilizează în scopul influenţării copilului. În fine, graniţa dintre cele două subsisteme familiale se întăreşte atunci când copiii recunosc şi acceptă faptul că părinţii lor au *autoritatea* sau *competenţa* de a-i îndruma.

Această graniţă devine foarte clară chiar de la începutul relaţiei părinte-copil. Ea este iniţial în întregime definită de părinţi dar, pe măsura creşterii copilului, este nevoie de unele ajustări, de o anumită permeabilitate a acesteia. Permeabilitatea liniei de demarcaţie dintre cele două subsisteme se referă la gradul în care graniţa sistemului executiv devine selectiv deschisă la informaţiile şi influenţa sistemului copiilor. Din moment ce copiii se dezvoltă şi se maturizează, trebuie să li se permită să participe în tot mai mare măsură, la tot mai multe din deciziile care se iau în familie - decizii care, iniţial, reprezentau monopolul exclusiv al părinţilor.

7.3. Îndrumarea şi autoritatea parentală

7.3.1. Stilurile parentale şi consecinţele lor asupra dezvoltării copiilor

Parentalitatea se referă la un ansamblu complex de activităţi, incluzând numeroase comportamente specifice care acţionează separat sau împreună în direcţia influenţării rezultatelor copilului. Dar conduitele parentale specifice sunt mai puţin importante în predicţia bunăstării fizice şi psihice a copilului, comparativ cu pattern-urile mai largi ale parentalităţii, numite şi stiluri parentale. Conceptul de stil parental, dezvoltat de Diana Baumrind, reprezintă *structurarea specifică a anumitor valori, practici şi comportamente, ce se caracterizează printr-un anumit raport stabilit între controlul şi afecţiunea parentală* (D. Baumrind, 1991 b). Autoarea adaugă faptul că noţiunea este menită să surprindă variaţiile normale ale aşteptărilor parentale în privinţa controlului şi socializării copilului. Din această definiţie rezultă că: 1. stilul parental descrie variaţia normală a practicilor educative parentale, fără a include şi practicile deviante întâlnite în familiile puternic disfuncţionale, în care abuzurile de tot felul sunt frecvente; 2. pattern-urile parentale normale sunt centrate în jurul problematicii controlului, din moment ce

sarcina principală a părinţilor este aceea de a influenţa, învăţa, educa şi, deci, de a controla activitatea şi conduita copiilor (D. Baumrind, 1991 b).

În decursul timpului, au fost analizate mai frecvent două stiluri educative parentale: permisivitatea şi strategiile parentale autoritare. Ulterior, a fost adăugat un stil intermediar: cel democratic. Deşi părinţii utilizează toate aceste stiluri parentale, în momente sau situaţii diferite, ei tind să folosească mai frecvent doar unul dintre acestea.

Stilul permisiv îi permite copilului să facă ceea ce crede el de cuviinţă. În familia în care părinţii aparţin (preponderent) acestui stil, există puţin respect pentru norme, reguli şi ordine. Libertatea fiecărui membru este foarte puţin îngrădită prin impunerea unor limite ale conduitei. Unele din principalele consecinţe ale acestui stil parental în planul dezvoltării psihice a copilului sunt următoarele: 1. nu învaţă regulile clare ale conduitei, 2. tinde să respecte mai puţin drepturile altora şi 3. se pot simţi nesiguri, deoarece sentimentul apartenenţei este foarte puţin dezvoltat. Deoarece nu au fost învăţaţi să coopereze, aceşti copii devin persoane dificile, cu care este greu să trăieşti. De asemenea, atunci când lumea externă tinde să le impună reguli de conduită, ei se adaptează cu mare dificultate.

Stilul autoritar presupune utilizarea pedepselor şi recompenselor în scopul impunerii cerinţelor parentale. Copiilor li se dau instrucţiuni detaliate privind activităţile pe care trebuie să le realizeze, iar părinţii se aşteaptă ca indicaţiile lor să fie respectate. Aceştia din urmă nu acceptă dezacordul copiilor cu instrucţiunile parentale şi nici nu încurajează rezolvarea creatoare a problemelor. Copiii crescuţi de părinţi aparţinând acestui stil parental rareori prosperă psihologic. Personalitatea lor este sufocată şi, de aceea, tind să renunţe la nevoile, dorinţele sau iniţiativele lor sau se revoltă împotriva tiraniei parentale, aşa cum se întâmplă cel mai des. Revolta apare, de regulă, la vârsta adolescenţei, când tânărul a dobândit suficientă putere pentru a putea riposta. Datorită faptului că educaţia parentală s-a exercitat mult timp în manieră autoritară, revolta adolescentină a fost considerată ca fiind normală. În realitate, pentru a deveni independenţi, adolescenţii nu ar trebui să treacă prin experienţa revoltei împotriva propriilor părinţi.

Intermediar între stilurile parentale de mai sus, *stilul democratic* se caracterizează prin stabilirea de către părinte a unor standarde şi limite pentru comportamentul copilului, monitorizat cu blândeţe, dar ferm. Părinţii încurajează cooperarea şi stimulează învăţarea, astfel încât copiii îşi asumă tot mai multă responsabilitate. Pe măsură ce copiii cresc, părinţii îi eliberează gradual de constrângerile şi limitările parentale. Astfel, copiii au şanse să devină tineri adulţi independenţi.

Cele mai importante contribuţii la analiza stilurilor parentale au identificat patru tipuri: autoritar (*authoritarian*), permisiv, neglijent şi autorizat (*authoritative*), în funcţie de nivelul controlului şi afecţiunii parentale (D. Baumrind, 1972, 1978, 1991 a, 1991 b; E.E. Maccoby şi J.A. Martin, 1983; N. Darling şi L. Steinberg, 1993; B.K. Barber, 1996). Controlul este uneori exprimat şi prin sintagma „cerinţele parentale", iar afectivitatea sau căldura şi susţinerea părintească este uneori numită şi „simpatie parentală" (E.E. Maccoby şi J.A. Martin, 1983). *Controlul sau cerinţele parentale* se referă la tot ceea ce părinţii întreprind pentru a integra copilul în ansamblul familiei, constând în „cerinţe mature, supervizare, efort disciplinar şi sancţionarea binevoitoare a copilului care nu ascultă" (D. Baumrind, 1991 b, pp.61-62). *Afecţiunea sau simpatia parentală* se referă la „măsura în care părinţii întăresc individualitatea, autonomia, afirmarea de sine a copilului prin susţinerea, acordul şi încuviinţarea nevoilor şi cerinţelor speciale ale acestuia" (D.

Baumrind, 1991 b. p.62). Pornind de la punctele de vedere apropiate ale autorilor mai sus menţionaţi, vom prezenta sintetic caracteristicile definitorii ale celor patru stiluri parentale.

1. ***Stilul autoritar-(sau autoritar subiectiv)*** combină controlul puternic, adesea punitiv şi arbitrar (de unde şi atributul de subiectiv), cu nivelul redus al afecţiunii. Părinţii care aparţin acestui stil sunt foarte puţin deschişi informaţiilor sau influenţelor venite dinspre copii. Rolul parental este văzut ca fiind cel al şefului casei, al creatorului de reguli, care disciplinează şi planifică. Părinţii autoritar-subiectivi asigură un mediu ordonat şi structurat, reglat de reguli foarte precise. Ei sunt orientaţi spre statut, valorizează obedienţa copiilor, aşteaptă ca ordinele – fără nici o explicaţie – să fie executate şi nu ezită să utilizeze forţa atunci când acţiunile sau ideile copilului sunt în conflict cu ceea ce părinţii cred că este bine. Deşi pot simţi afecţiune pentru copiii lor, aceasta este rar exprimată verbal sau comportamental. Rareori apare şi dialogul sau negocierea, afirmaţiile de tipul: „Fac acest lucru pentru binele tău. Pe mine mă doare mai mult decât te doare pe tine" sau „Vei face acest lucru pentru că aşa spun eu" fiind frecvente. În şcoală, copilul părinţilor autoritar-subiectivi se descurcă destul de bine şi nu are probleme comportamentale

Dezavantajele acestui stil educaţional parental sunt, cel mai adesea, creşterea ostilităţii, stima de sine redusă, nivelul ridicat al depresiei şi împiedicarea dezvoltării competenţei sociale a copilului (D. Baumrind, 1978, 1991 a). El se conformează deciziilor parentale de teama consecinţelor şi nu ca urmare a unei decizii morale bine gândite.

Autoritarii subiectivi pot fi împărţiţi în două categorii: *nonautoritarii-directivi*, care sunt directivi în interacţiunile lor cu copiii, dar nu şi intruzivi sau autocratici în utilizarea puterii lor, şi *autoritarii directivi* care sunt puternic intruzivi în viaţa şi experienţele copilului.

2. ***Stilul permisiv*** este opusul stilului autoritar subiectiv, el combinând un grad scăzut de control parental cu un nivel ridicat al afecţiunii. Graniţele dintre subsistemul parental şi cel al copiilor sunt extrem de permeabile. În această practică educativă indulgenţa parentală reprezintă nota definitorie. Părinţii nu sunt tradiţionalişti, nu solicită din partea copiilor un comportament matur şi evită confruntările. Aceştia nu constituie o resursă importantă pentru copil - agenţi activi care să-i formeze sau să-i modifice comportamentul - ei permiţându-i să-şi regleze, pe cât posibil, singur conduita şi să preia de timpuriu unele dintre sarcinile sistemului executiv.

Consecinţele acestui stil sunt diverse. Deşi părinţii îşi exprimă în mare măsură afecţiunea faţă de copil, pe care-l încurajează puternic în ceea ce întreprinde, lipsa îndrumării parentale, a efortului de control parental, diminuează capacitatea de cooperare necesară în situaţiile sociale. Chiar dacă dispun de un nivel ridicat al stimei de sine, al abilităţilor sociale, creativităţii sau autonomiei şi de nivelul cel mai scăzut al depresiei, aceşti copii au tendinţa de a avea tulburări de conduită, dificultăţi în a-şi subordona, atunci când este necesar, interesele personale celor ale grupului şi rezultate mai slabe în şcoală (D. Baumrind, 1978).

Stilul permisiv admite, la rândul său, două subtipuri: *democratic* şi *nondirectiv*. Primul tip este specific părinţilor care, deşi sunt blânzi şi indulgenţi, la fel ca părinţii *nondirectivi*, sunt mai responsabili, mai angajaţi şi mai devotaţi copilului lor decât ceilalţi.

Stilul neglijent este mai problematic. El se caracterizează prin utilizarea limitată, în mică măsură, atât a controlului, cât şi a afecţiunii. Este cazul părinţilor centraţi pe propriile lor interese, care „fug" de responsabilităţile lor parentale. Graniţa dintre subsistemul parental şi cel al copiilor este destul de permeabilă, dar acest lucru se datorează refuzului părinţilor de a se implica prea mult în relaţia cu copilul. Deşi lipsa implicării parentale poate însemna, în cazurile extreme, respingerea sau neglijarea fizică şi psihologică a copiilor, majoritatea părinţilor aparţinând acestui stil se află în intervalul mediu, al normalităţii.

Dezavantajele acestui tip de îndrumare parentală rezultă din slaba socializare a copiilor, care nu au o idee prea clară despre regulile familiale (D. Baumrind, 1991 a). Prin urmare, aceştia ajung să aibă rezultatele cele mai scăzute în toate domeniile: un nivel scăzut al stimei de sine, o capacitate scăzută de conformare la norme, iar afectiv se află la o mare distanţă de părinţii lor.

Acest stil parental include la rândul său două categorii: cea a părinţilor *neimplicaţi şi indiferenţi* şi cea a părinţilor care *resping* copilul.

Stilul autorizat este specific părinţilor calzi, afectuoşi, care comunică bine cu copilul lor. Ei beneficiază de autoritate în faţa copilului, menţin controlul asupra conduitei acestuia şi aşteaptă din partea lui o conduită matură, adecvată vârstei. Părinţii autorizaţi respectă autonomia şi independenţa copilului, ţinând seama de părerile lui şi, concomitent, îşi menţin cu fermitate deciziile şi poziţia, explicându-i motivele şi punctul lor de vedere. Spre deosebire de autoritari, care încearcă să obţină ascultarea copiilor în detrimentul independenţei lor, părinţii autorizaţi acordă copiilor o anumită libertate şi stimulează dezvoltarea treptată a independenţei lor. Ca şi autoritarii, părinţii autorizaţi formulează limite clare ale conduitei, reguli ce trebuie respectate cu fermitate, chiar dacă acestea îi induc copilului un anumit nivel de frustrare. Dar disciplinarea nu este redusă la pedepsire, iar blamarea, jignirile sau rănirea orgoliului copilului sunt inacceptabile. Disciplinarea înseamnă ghidare competentă în rezolvarea problemelor, încurajarea copilului să încerce noi activităţi, dezvoltarea responsabilităţii sale. De aceea, consecinţele acestui stil parental sunt preponderent pozitive.

Următoarele două stiluri parentale sunt, de fapt, variantele stilului autorizat deoarece combină controlul sau cerinţele ridicate cu afecţiunea ridicată, cu diferenţa că părinţii supraprotectori sunt puternic intruzivi şi directivi în ambele dimensiuni, în timp ce părinţii, aparţinând stilului autoritar-obiectiv, cum l-am numit noi, tind să fie nonintruzivi, în ambele direcţii.

Stilul supraprotector se caracterizează prin faptul că ambele dimensiuni ale relaţiei părinte-copil sunt folosite într-o manieră intruzivă, care permite manipularea conduitei şi experienţelor emoţionale ale copilului. Subsistemul parental este foarte puternic, părinţii încercând să manipuleze graniţele dintre subsisteme pentru a obţine subordonarea copilului (D. Baumrind, 1991 b). De aceea, graniţele subsistemului executiv sunt variabile şi semipermeabile. În scopul obţinerii unei mari coeziuni familiale, părinţii tentaţi să practice supraprotecţia utilizează un control excesiv şi tind să-şi sufoce copiii cu dragostea lor.

Consecinţele acestei strategii educative vizează, mai ales, internalizarea problemelor, care se pot manifesta negativ prin: depresie, suicid, tulburări de alimentaţie, dificultăţi de realizare a autonomiei la vârsta adultă etc. (B.K. Barber, 1996).

Stilul autorizat propriu-zis sau autoritar-obiectiv pare a fi cel mai adecvat. El combină, ca şi în cazul precedent, un nivel ridicat al controlului cu o puternică afecţiune,

dar într-o manieră diferită. Dacă părinţii autoritar-subiectivi impun reguli arbitrare şi decizii subiective, căutând să obţină mai ales obedienţa copiilor, din care fac o virtute, părinţii autoritar-obiectivi încearcă să direcţioneze activitatea copilului prin fixarea unor limite raţionale ale acţiunilor, dar nu insistă să obţină obedienţa pentru propriul lor hatâr. Ei utilizează în mod realist restricţiile, explicând copilului (chiar din perioada preşcolarităţii) care sunt raţiunile ce stau la baza concepţiei parentale cu privire la controlul ferm (D. Baumrind, 1991 a, 1991 b).

Consecinţele acestui stil sunt mai ales pozitive: copilul este dornic de afirmare, social responsabil, cooperant, capabil să-şi autoregleze conduita în funcţie de noile reguli ş.a.m.d..

Reacţiile părinţilor aparţinând celor patru stiluri parentale

Să luăm exemplul a două fetiţe de 5 ani care se joacă, Anca şi Maria, pentru a vedea cum ar reacţiona părinţii aparţinând celor patru stiluri parentale. Anca ia păpuşa Mariei fără permisiunea acesteia şi nu vrea să i-o mai dea. Maria o vrea înapoi. Părintele aparţinând stilului autoritar-obiectiv tinde să reacţioneze astfel: „Anca, dă-i *imediat* înapoi păpuşa Mariei! Ai auzit?" Un părinte permisiv i-ar permite Ancăi să-şi satisfacă nevoia de a se juca cu păpuşa Mariei, fără a interveni. Părintele neglijent ignoră incidentul. În fine, părintele aparţinând stilului autoritar-obiectiv va tinde să spună: „Păpuşa este a Mariei. Ştiu că şi tu vrei să te joci cu ea dar, poate dacă stai de vorbă cu Maria, vă planificaţi jocul şi fiecare se va putea juca, pe rând, cu această păpuşă şi cu toate celelalte jucării!".

Pe lângă cerinţele privind conduita şi afecţiunea parentală, „controlul psihologic poate constitui a treia dimensiune utilizată în caracterizarea stilurilor parentale" (B.K. Barber, 1996, p.3296). Aceasta se referă la tendinţa părinţilor de a fi intruzivi în experienţele şi dezvoltarea psihologică şi emoţională a copiilor lor. El reprezintă diferenţa esenţială între părinţii autoritari (subiectivi) şi cei autorizaţi propriu-zis (sau autoritar-obiectivi). Ambele categorii prezintă un nivel ridicat al controlului parental, ei aşteptându-se ca regulile impuse copiilor să fie respectate. Autoritarii-subiectivi se aşteaptă ca propriile lor valori, judecăţi şi scopuri să fie acceptate fără nici o rezervă. Autoritarii-obiectivi sunt mai dispuşi să explice deciziile şi regulile introduse, mai dispuşi să ofere, dar şi mai deschişi faţă de părerile copilului lor. Autoritarii subiectivi utilizează controlul ridicat psihologic, controlul puternic al comportamentului şi nivelul redus al afecţiunii, în timp ce părinţii autoritar-obiectivi combină nivelul scăzut al controlului psihologic cu gradul ridicat al controlului conduitei şi al afecţiunii exprimate faţă de copil. Părinţii supraprotectori utilizează maximal toate cele trei dimensiuni.

7.3.2. Stilul parental eficient şi unitar

Pentru a fi eficientă, îndrumarea parentală trebuie să implice controlul ferm al conduitei copilului, impunerea unor standarde riguroase comportamentale, ca şi crearea unei relaţii pline de afecţiune şi căldură, care să faciliteze buna comunicare cu acesta. Stilul autorizat - care combină solicitările parentale ridicate cu afecţiunea şi recunoaşterea autonomiei copilului - reprezintă unul dintre cei mai consistenţi factori predictivi ai competenţei copilului, începând din copilăria timpurie şi până în adolescenţă. De aceea, el este considerat a fi stilul parental cel mai eficient, capabil să producă apariţia la copil a unui număr de trăsături dezirabile cum ar fi: stima de sine pozitivă, cinstea, responsabilitatea, compasiunea, capacitatea de rezolvare a problemelor, un bun autocontrol, acceptarea de sine şi de altul. Dar, dacă unul dintre părinţi aparţine stilului

autorizat, nu este obligatoriu ca celălalt părinte să prezinte un stil similar. Ca urmare a existenţei acestui număr de stiluri educaţionale parentale, cei doi părinţi pot, adesea, să difere în modul lor de abordare a copiilor.

Unele dezacorduri în legătură cu practicile parentale sunt probabil inevitabile, iar diferenţele moderate care apar între cei doi părinţi pot fi benefice în procesul construirii unui *stil parental unitar*. Dacă unul din părinţi înclină, spre exemplu, spre stilul autoritar, iar celălalt spre stilul permisiv, dacă atunci când unul îi interzice copilului să mai deschidă televizorul sau computerul, iar celălalt îi va permite să facă acest lucru („o jumătate de oră, rezonabilă"), regulile pe care unul din părinţi încearcă să le fixeze sunt subminate de celălalt. Astfel, graniţa dintre sistemul executiv şi cel al copiilor poate fi serios afectată. Or, este nevoie de o linie fermă de demarcaţie între cele două subsisteme în scopul realizării eficiente a educaţiei şi îndrumării părinteşti.

Din punctul de vedere al teoriei sistemelor familiale, stilurile parentale sunt definite ca expresiile comportamentale ale gradului de extensiune a permeabilităţii subsistemului parental sau executiv. S. Minuchin (1974) afirma că *disfuncţiile apar în familie atunci când legătura maritală nu este cea primară, sursa loialităţii, angajării, alianţei şi a obiectivelor comune.* În lipsa acestui tip de legătură, nu poate fi construită o strategie parentală unitară. Dacă alianţa parentală lipseşte, copiii pot fi introduşi în conflictul marital sau se pot alia cu unul din părinţi, spre propriul lor beneficiu. De altfel, chiar şi atunci când această alianţă există, unii copii sunt tentaţi să o pună la încercare.

7.3.3. Stilurile parentale şi variabilele asociate

Practicile educative utilizate de adulţi/părinţi variază în funcţie de caracteristicile copiilor cărora le sunt adresate. Variabila de sex, spre exemplu, este un factor important care intervine în modificarea comportamentului adulţilor, pedepsele fizice fiind mai frecvent utilizate în cazul băieţilor şi mai rar al fetelor, pentru acelaşi tip de comportament (K.K Dion, 1972). De asemenea, trăsăturile sau stilul de personalitate şi manifestările comportamentale ale copiilor influenţează în mod direct stilul parental şi tipul răspunsului comportamental. Este ceea ce Bell şi Harpers (1977) au numit „Efectul copilului asupra adultului". Probabil, o mamă va răspunde foarte diferit unui copil agresiv şi, respectiv, unuia foarte timid. În general, ea ar putea tinde să descurajeze copilul agresiv şi să-l încurajeze pe cel timid.

Diferenţele temperamentale dintre copii pot fi constatate chiar în copilărie. Unii copii par să fie mai uşor de crescut: ei sunt calmi, fericiţi, au un ritm regulat al somnului şi meselor, sunt adaptabili şi nu se supără uşor. Copiii dificili sunt indispuşi, nu au un ritm regulat al meselor şi somnului, le este teamă de persoanele şi situaţiile necunoscute, se supără uşor şi au reacţii foarte puternice. Există şi categoria copiilor care, iniţial, sunt mai inactivi şi mai prost dispuşi, tinzând să răspundă negativ la tot ceea ce este nou, dar care, treptat, încep să aibă experienţe şi reacţii tot mai pozitive.

Trebuie adăugat faptul că părinţii privesc comportamentul copilului lor dintr-o varietate de perspective. Variaţiile provin atât din diversitatea filozofiilor de viaţă asumate, din motivele, nevoile şi scopurile diferite ale părinţilor, cât şi din amploarea diferenţelor de personalitate dintre copii şi părinţii lor. Toate acestea influenţează practicile educative utilizate de părinţi.

Este important să facem distincţia între diferenţele în distribuţia stilurilor parentale şi corelaţiile dintre acestea şi diferite variabile în cadrul unor sub-populaţii. Astfel, în S.U.A., stilul autorizat este cel mai frecvent în familiile nucleare intacte, de origine

europeană, aparţinând *middle-class*-ului, iar corelaţiile dintre acest stil educativ şi rezultatele/caracteristicile copiilor sunt destul de asemănătoare în cadrul acestui grup. Această constatare generală prezintă şi unele excepţii printre care se află şi faptul că: 1. solicitările parentale afectează mai puţin bunăstarea psihică a fetelor, comparativ cu cea a băieţilor (L.H. Weiss şi J.C. Schwartz, 1996) şi 2. stilul autorizat permite predicţia unor bune rezultate psihosociale şi comportamentale în cazul adolescenţilor din toate grupurile etnice studiate (african, asiatic, european, hispanic, american), dar corelează cu realizarea academică a tinerilor numai în cazul americanilor de origine europeană şi, ceva mai puţin, în cazul hispanicilor (L. Steinberg, N. Darling şi A.C. Fletcher, 1995). Diferenţele etnice ale corelaţiilor dintre stilurile parentale şi rezultatele copiilor se pot datora: 1. diferenţelor de context social şi 2. practicilor parentale sau semnificaţiilor culturale ale dimensiunilor specifice stilului parental.

7.4. Comunicarea părinţi-copii şi funcţiile ei

Comunicarea este unul din aspectele cele mai importante ale vieţii familiale, ale relaţiilor părinţi-copii şi ale dezvoltării psihice normale a membrilor familiei. Comunicarea verbală se realizează prin intermediul simbolurilor verbale, care permit elaborarea şi transmiterea explicită a unor conţinuturi complexe. În cazul comunicării paraverbale, informaţia este codificată şi transmisă prin intermediul elementelor prozodiei: accent, intonaţie, ritmul şi debitul vorbirii etc. Comunicarea nonverbală se realizează prin intermediul gesturilor, a mimicii, pantomimicii sau al altor comportamente, care mijlocesc transmiterea complexă a unor atitudini ale emiţătorului faţă de contextul interacţiunii (plăcut-neplăcut, confortabil-stresant), faţă de subiectul abordat la nivel verbal (interesant-plictisitor, acord-dezacord), faţă de propria-i persoană (stimă de sine mai ridicată sau mai scăzută) şi faţă de persoana (sau persoanele) cu care comunică (simpatie, antipatie sau indiferenţă).

Mesajul global transmis poate fi analizat la cel puţin două niveluri: 1. cel al conţinutului şi 2. cel relaţional. Nivelul conţinutului este, preponderent, cel al comunicării verbale, al cuvintelor efectiv utilizate. Nivelul relaţional este cel al informaţiilor nonverbale sau paraverbale, care oferă date despre natura relaţiilor dintre subiecţii implicaţi în actul comunicării, ca şi informaţii suplimentare ce ajută la explicitarea mesajului verbal.

De asemenea, comunicarea poate fi directă sau indirectă. Un părinte îi poate spune, în mod direct, copilului său că nu este îmbrăcat adecvat pentru şcoală. Indirect, părintele poate încerca să transmită acelaşi mesaj, într-o manieră care să aibă mai puţin izul unei confruntări de forţe, întrebând: „Eşti sigur că vrei să porţi această ţinută la şcoală?" sau „De ce nu porţi lucrurile noi pe care tocmai ţi le-am cumpărat? Îţi vin atât de bine!". Dacă mesajele indirecte riscă să nu fie înţelese adecvat sau să nu genereze rezultatul scontat, mesajele directe pot favoriza apariţia şi dezvoltarea conflictelor, a schimburilor negative.

Diversele aspecte ale comunicării (verbal/nonverbal/paraverbal, conţinut relaţional direct/indirect) se pot întări reciproc sau se pot opune unul altuia. Dacă verbalul şi paraverbalul se desfăşoară întotdeauna simultan, comunicarea nonverbală poate să le anticipeze şi să le succeadă, să fie simultană sau să compenseze lipsa lor – cum vom vedea în cele de mai jos. Comunicative pot fi şi spaţiul pe care-l ocupăm, distanţele la

care ne plasăm faţă de interlocutor sau relaţiile pe care le stabilim cu cei din jur (L. Iacob, 1998).

Câteva din *funcţiile* mai importante pe care comunicarea le îndeplineşte în cadrul relaţiilor dintre părinţi şi copii, menţionate de D.A. Bodman şi G.W. Peterson (1998), sunt următoarele:

1. Comunicarea asigură funcţionarea sistemului familial. Prin intermediul ei sunt definite rolurile părinţilor şi cele ale copiilor, graniţele dintre subsistemul parental şi cel al copiilor, structura puterii şi strategiile educaţionale şi de control folosite în familie etc. Aceste definiţii vizează comportamentul aşteptat şi autoritatea atribuită fiecărui membru al familiei în parte. Structurile comunicării dezvoltate în familie pot afecta pozitiv sau negativ comportamentul copilului, stilurile educaţionale, relaţiile părinţi-copii şi sistemul familial în ansamblul său.

2. Comunicarea are funcţia de susţinere şi suport. Iubirea este exprimată în familie verbal sau nonverbal. Acest tip de comunicare constructivă exercită o influenţă pozitivă asupra legăturilor familiale şi asupra dezvoltării stimei de sine a membrilor grupului familial. Cuvintele sau comportamentul părinţilor şi copiilor pot comunica respect, încredere şi iubire. Comunicarea negativă, în forma căutării defectelor, a sarcasmului, a punerii celuilalt în defensivă, a dublului mesaj etc., neagă această funcţie, contribuind la apariţia resentimentelor, creşterea rezistenţei şi a rebeliunii copiilor faţă de părinţii lor, la sporirea animozităţii, tensiunii şi distanţei dintre copii şi părinţi.

3. Comunicarea îndeplineşte o funcţie educativă. Părinţii îşi modifică patternurile comunicaţionale în funcţie de nivelul de dezvoltare al copiilor pentru a le permite acestora să dobândească structuri comportamentale şi cunoştinţe tot mai complexe. Funcţia educativă este în strânsă legătură cu stilurile parentale educaţionale. Spre exemplu, stilul autoritar obiectiv presupune utilizarea frecventă a inducţiei şi a controlului raţional în formarea comportamentului şi a principiilor morale care orientează conduita. În cadrul teoriei sistemelor, învăţarea - ca formă a comunicării - poate fi realizată între părinţi şi copii în ambele direcţii. Cu alte cuvinte, „transmisia generaţională" de la părinţi şi bunici spre copii poate fi inversată. Copiii, la rândul lor, îi pot învăţa unele lucruri pe adulţi.

4. Comunicarea are o funcţie informaţională. Ea permite părinţilor şi copiilor să-şi împărtăşească gânduri, sentimente, fapte şi evenimente curente. Părinţii utilizează adesea comunicarea pozitivă pentru a monitoriza dezvoltarea psihică şi cea a personalităţii copiilor lor. Atunci când un părinte îşi întreabă copilul „Ce ai făcut la şcoală?", el aşteaptă un răspuns mai complet decât laconicul „Bine!" sau exasperantul „Nimic!".

5. Comunicarea îndeplineşte o funcţie istorică. Ea permite părinţilor şi copiilor să discute fapte ţinând de istoria familiei, legendele, tradiţiile şi ritualurile familiale. Stabilirea genealogiei reprezintă un exerciţiu narcisist, de ordin imaginar familial, care poate avea virtuţi terapeutice. Acest lucru se realizează în măsura în care construirea unei legende personale permite reafirmarea identităţii proprii, adesea prost gestionată astăzi. Împărtăşirea acestor informaţii contribuie la dezvoltarea unei paradigme familiale, la comunicarea expectanţelor, la construirea unui „caracter familial" şi la întărirea sensului continuităţii şi vieţii împreună.

6. Comunicarea îndeplineşte şi funcţia de dezvoltare a copiilor. Împărtăşirea semnificaţiilor permite schimbarea mediului familial, tranziţia lui spre noi stadii ale relaţiilor părinte-copil, ale unor relaţii familiale mai profunde. Dezvoltarea relaţiilor

părinţi-copii necesită ca regulile, expectanţele comportamentale şi noile libertăţi să fie continuu re-negociate şi clarificate. Învăţarea acceptării autorităţii parentale, a dobândirii succesului în grădiniţă şi şcoală, a modului de adaptare la relaţiile egalitare, căutarea unei mai mari autonomii şi realizarea tranziţiei spre vârsta adultă – toate necesită un dialog constant între părinţi şi copii. Ambele părţi ale relaţiei trebuie să se schimbe substanţial pentru a se adapta procesului dezvoltării.

Studiul comunicării şi al relaţiei părinte-copil din perspectiva unei abordări izolaţioniste nu foloseşte prea mult. Este ca şi cum am încerca să studiem o simfonie a lui Mozart prin examinarea individuală a notelor acesteia. De aceea, tipurile de comunicare şi funcţiile acesteia trebuiesc strâns conectate, într-o imagine unitară asupra comunicării dintre părinţi şi copii.

În ciuda numeroaselor alternative ale familiei nucleare actuale, marea majoritate a copiilor din Europa cresc şi se maturizează în prezenţa cuplului parental. Cei care nu au norocul să o facă ajung să regrete şi, inevitabil, consideră că familia nucleară intactă reprezintă un ideal, deoarece îi menţin pe părinţi alături, într-o comunicare afectivă, chiar dacă, uneori, ea poate fi şi antagonică. Deocamdată, familia nucleară heterogamă îşi păstrează locul central ca unitate de socializare a copiilor. În cadrul ei, *cuplul parental trebuie să asigure copiilor, prin intermediul unor faze evolutive complexe, individualizarea lor progresivă, socializarea diferenţiată după sex şi buna lor integrare socială. De reuşita acestui proces depind, deopotrivă, fericirea individuală şi echilibrul colectiv.*

BIBLIOGRAFIE

- ABRAMSON, L.Y., SELIGMAN, M.E.P., TEASDALE, J., 1978, „Learned Helplessness in Humans: Critics and Reformulation", *Journal of Abnormal Psychology*, 87, pp. 49-74.
- ACKERMAN, N.W., 1958, *The Psychodynamics of Family Life*, New York, Wiley.
- ACKERMAN, N.W., 1967, „The Future of the Family Psychotherapy", în N. Ackerman, F. Beatman şi S. Sherman (eds.), *Expanding Theory and Practice in Family Therapy*, New York, New York Family Association of America.
- ADAMS, B.N., 1980, *The Family: A Sociological Interpretation*, Skokie, Ill., Rand McNally.
- ADLER, A., 1991, *Cunoaşterea omului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
- ADLER, L., 2003, *Secrete de alcov. Istoria cuplului între 1830 şi 1930*, Bucureşti, Editura Corint.
- ALDOUS, J., 1978, *Family Careers: Developmental Changes in Families*, New York, Wiley.
- ALLPORT, G.W., 1960, *Personality and Social Encounter*, Boston, Beacon Press.
- ALTMAN, I., TAYLOR, D., 1973, *Social Penetration*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- ANTILL, J.K., 1983, „Sex Role Complementarity *versus* Similarity în Married Couples", *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, pp. 145-155.
- ANTONINI, F., 1994, „Reflecţii despre *Metafizica sexului* a lui Julius Evola. Eseu introductiv", în J. Evola, *Metafizica sexului*, Bucureşti, Humanitas.
- ARIÈS, PH., 1998, „Căsătoria indisolubilă", în Ph. Ariès şi A. Béjin, *SEXULITĂŢI OCCIDENTALE*, Oradea, Antet.
- ASHMORE, R.D., 1981, „Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory", în D.L. Hamilton (ed.), *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behavior*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.
- ATWOOD, J.D., GAGNON, J., 1987, „Masturbatory Behavior in College Youth", *Journal of Sex Education and Therapy*, 13(2), pp. 35-42.
- BACKMAN, C.W., 1981, „Attraction in Interpersonal Relationships", în R. Turner şi M. Rosenberg (eds.), *Sociological Perspectives on Social Psychology*, New York, Basic Books.
- BADER, E., PEARSON, P., 1988, *In Quest of the Mythical Mate. A Developmental Approach to Diagnosis and Treatment in Couples Therapy*, New York, Brunner-Mazel.
- BAECHLER, J., 1997, „Grupurile şi sociabilitatea", în Raymond Boudon (ed.), *TRATAT DE SOCIOLOGIE*, Bucureşti, Humanitas.
- BAHR, H.M., 1976, „The Kinship Role", în I. Nye et al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- BAKAN, D., 1966, *The Duality of Human Existence: An Essay on Psychology and Religion*, Chicago, Ill., Rand Mc Nallly.
- BALWIN-LEGROS, B., 1998, *Famille, mariage, divorce*, Liège-Bruxelles, Pierre Mardage Editeur.
- BARBER, B.K., 1996, „Parental Psychological Control: Revisiting a Neglected Construct", *Child Development*, 67(6), pp. 3296-3319.
- BARNETT, R., BARUCH, G., 1979, "Women in the Middle Years: Conception and Misconception", în J.H. Williams (ed.), *Psychology of Women. Selected Readings*, New York, Norton.
- BARNLUND, D., 1968, *Interpersonal Communication: Survey and Studies*, Boston: Houghton Mifflin.
- BARTELL, G., 1971, *Group Sex*, New York, Wyden.
- BARTON, C., ALEXANDER, J., 1981, „Functional Family Therapy", în A. Gurman (ed.), *Handbook of Family Therapy*, New York, Brunner-Mazel.
- BATESON, G., 1979, *Mind and Nature: A Necessary Unity*, New York, Dutton.
- BAUMRIND, D., 1971, „Current Patterns of Parental Authority", *Developmental Psychology Monographs*, 4, pp. 1-107.
- BAUMRIND, D., 1978, „Parental Disciplinary Patterns and Social Competence in Children", *Youth and Society*, 9, pp. 239-276.
- BAUMRIND, D., 1980, „New Directions in Socialisation Research", *American Psychologist*, 35, pp. 639-652.
- BAUMRIND, D., 1991 a, „Effective Parenting During the Early Adolescent Transition", în P.A. Cowan & M. Hetherington (eds.), *Family Transition*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.

- BAUMRIND, D., 1991 b, „The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use", *Journal of Early Adolescence*, 11(1), pp. 56-95.
- BEACH, F.A., 1987, „Alternative Interpretation of the Development of G-I/R", în J.Machover Reinisch, L.A. Rosenblum şi S.A. Sanders (eds.), *MASCULINITY/FEMINITY. Basic Perspectives*, New York, Oxford, Oxford University Press.
- BELIN, E., MONTEIL, J.-M., 1999, „Functional Proximity as an Indicator of Interpersonal Attraction: Pilot Studies", *Revue Internationale de Psychologie Sociale*, 2, pp. 7-24.
- BELL, I.P., 1976, „The Double Standard", în B.B. Hess (ed.), *Growin Old in America*, New Brunswick, N.J., Transaction.
- BELL, R.R., 1981, *Worlds of Friendship*, Beverly Hills, CA, Sage.
- BELL, R.R., HARPER, L.V., 1977, *Child Effect on Adults*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.
- BELLAH, R.N., MADSEN, R., SULLIVAN, W.M., SWIDLER, A., TIPTON, S.M., 1985, *Habits of the Heart*, New York, Harper & Row.
- BEM, S.L., 1974, „The Measurement of Psychological Androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, pp. 155-162.
- BERNSTEIN, B., 1972, „Social Class, Language and Socialization", în Giglioli (ed.), *Language and Social Context*, England, Middlesex, Pengiune.
- BERSCHEID, E., 1994, „Interpersonal Relationships", *Annual Review of Psychology*, 45, pp. 79-129.
- BERSCHEID, E., 1985, „Interpersonal Attraction", în G. Lindzey şi E. Aronson (eds.) *Handbook of Social Psychology*, vol. II, New York, Random House.
- BERSCHEID, E., WALSTER, E.H., 1969, *Interpersonal Attraction*, Reading, MA, Addison-Wesley.
- BERTALANFFY, L., 1968, *General System Theory: Foundation, Developments, Applications*, New York, Braziller.
- BIENVENUE, M.J., 1970, „Measurement of Premarital Communication", *The Family Coordinator*, 19(1), pp. 26-31.
- BIENVENUE, M.J., 1980, *Sexual Communication Inventory*, Natchitoches, LA, Northwest Publications.
- BLAU, P., 1964, *Exchange and Power in Social Life*, New York, Wiley.
- BLOODE, R.O., WOLFE, D.M., 1960, *Husbands and Wives*, New York, Free Press.
- BLOOD, R.O., 1962, *Marriage*, New York, Free Press of Glencoe.
- BLUMSTEIN, P., SCHWARTZ, P., 1983, *American Couples*, New York, William Morrow & Co., Inc.
- BODMAN D.A., PETERSON G.W., 1998, „Parenting Processes", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles, W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- BOTWIN, C., 1985, *Is There Sex After Marriage?*, Boston, Little, Brown.
- BOSZORMENYI-NAGY, I., 1981, „Contextual Family Therapy", în A. Gurman (ed.), *Handbook of Family and Therapy*, New York, Brunner-Mazel.
- BOSZORMENYI-NAGY, I., SPARK, G., 1973, *Invisible Loyalties*, New York, Harper and Row.
- BOURCEANU, GH., 1995, *Autoritate şi prestigiu. Eseu de antropologie socială*, Iaşi, Junimea.
- BOWEN, M., 1966, „The Use of Family Theory in Clinical Practice", *Comprehensive Psychology*, 7.
- BOWEN, M., 1978, *Family Therapy in Clinical Practice*, New York, Aronson.
- BOWLBY, J., 1963, *Child Care and the Growth of Love*, London, Pelican.
- BRADBURY, T.N., CAMPBELL, S.M., FINCHAM, F.D., 1995, „Longitudinal and Behavioral Analysis of Masculinity and Feminity in Marriage", *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, pp. 328-341.
- BRAUN LUKEY, E., MANGUS, A.R., 1961, „Perceptional Congruence of Self and Family Concepts as Related to Marital Interaction", *Sociometry*, 3, pp.234-250.
- BREHM, S.S., KASSIN, S.M., 1990, *Social Psychology*, Boston, Houghton Mifflin Company.
- BRITTON, J.J. BRITTON, J.O., 1971, „Comparison of Finnish and American Children", *Journal of Marriage and Family*, 33, pp. 214-218.
- BROVERMAN, I.K., VOGEL, S.R., BROVERMAN, D.M., CLARKSON, F.E., ROSENKRANTZ, P.S., 1972, „Sex-role Stereotypes: A Current Appraisal", *Journal of Social Issues*, 28(2), pp. 59-79.
- BUMPASS, L., SWEET, J., 1988, *National Survey of Families and Households*, Madison, University of Wisconsin.
- BURGESS, E.W., 1926, „The Family as a Unity of Interacting Personalities", *The Family*, 1, pp. 3-9.
- BURR, W.R., DAY, R., BAHR, K., 1993, *Family Science*, Pacific Grove, CA, Brooks/Cole.
- BURR, W. R., 1998, „Using Theories in Family Science", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles, W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- BUUNK, B., 1982, "Strategies of Jealousy: Styles of Coping with Extramarital Involvement of The Spouse", *Family Relations*, 31, pp. 13-18.

- BYRNE, D., 1961, „Interpersonal Attraction and Attitude Similarity", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, pp. 713-735.
- BYRNE, D., 1971, *The Attraction Paradigm*, New York, Academic Press.
- CALDWELL, M., PEPLAU, L., 1982, „Sex Differences in Same Sex Friendship", *Sex Roles*, 8, pp. 721-732.
- CARLSON, J., 1976, „The Sexual Role", în I. Nye et al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- CARRERE, S., GOTTMAN, J.M., 1999, „Predicting Divorce among Newlywed from the First Three Minutes of a Marital Conflict Discussion", *Family Process*, 38(3), pp. 293-301.
- CARTER, B., McGOLDRICK, M., 1980, 1988, *The Changing Family Life Cicle. A Framework for Family Therapy*, New York, Gardner Press.
- CARTER, D., WELCH, D., 1981, „Parenting Styles and Children's Behavior", *Family Relations*, 30, pp. 191-195.
- CĂPRARU, E., CĂPRARU, H., 1988, *Mama şi copilul*, Bucureşti, Editura Medicală.
- CHODOROW, N.J., 1978, „Oedipal Asymmetries and Heterosexual Knots", *Social Problems*, 23, pp. 454-467.
- CHOMBART DE LAUWE, P.H., 1963, *La femme dans la société*, Paris, C.N.R.S.
- CIUPERCĂ, C., 2000, *Cuplul modern – între emancipare şi disoluţie*, Bucureşti, Editura TIPOALEX.
- CLANTON, G., SMITH, L.G., 1977, *Jealousy*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- CLAYTON, R.R., BOKEMEIER, J.L., 1980, „Premarital Sex in the Seventies", *Journal of Marriage and the Family*, 42, pp. 34-50.
- COLEMAN, K.H., 1980, „Conjugal Violence: What 33 Men Report", *Journal of Marriage and Family Therapy*, 6, pp. 207-213.
- COLEMAN, M., GANONG, H., 1985, „Love and Sex Role Stereotypes: Do Macho Men and Feminine Women Make Better Lovers?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, pp. 170-176.
- COLLINS, R., 1975, *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science*, New York, Academic Press.
- COLLINS, R., COLTRANE, S., 1998, *SOCIOLOGY OF MARRIAGE AND THE FAMILLY. Gender, Love and Property*, Chicago, Nelson-Hall Publishers.
- CONSTANTINE, L., 1986, *Family Paradigms*, New York, Guilford Press.
- COOLEY, C.H., 1902, *Human Nature and the Social Order*, New York, Scribner's.
- COOPER HARRIMAN, L., 1983, „Personal and Marital Changes Accompaning Parenthood", *Family Relations*, 32, pp. 387-394.
- CORNEAU, G., 2000, *Există iubiri fericite? Psihologia relaţiei de cuplu*, Bucureşti, Humanitas.
- COURNUT, J., 2003, *De ce se tem bărbaţii de femei?*, Bucureşti, Editura Trei.
- CROSBY, J.F., 1985, *Illusion and Disilusion: The Self in Love and Marriage*, Belmont, CA, Wadsworth.
- CUBBINS, L.A., VANNOY, D., 2004, „Division of Haousehold Labor as a Source of Contention for Married and Cohabitating Couples", Journal of Family Issues, 3, 47-59.
- DANCE, F.E.X., 1967, „Toward a Theory of Human Communication", în F.E.X. Dance (ed.), *Human Communication Theory*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- DARLING, N., STEINBERG, L., 1993, „Parenting Styles as Context: An Integrative Model", *Psychological Bulletin*, 113(3), pp. 487-496.
- DAY, R.D., GILBERT, K.L., SETTLES, B.H., BURR, W.R., (eds.), 1998, *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- DERLEGA, V.J., JANDA, L.H., 1978, *Personal Adjustment. The Psychology of Every Day Life*, Morristown, N.J., General Learning Press.
- DESCHAMPS, J.-C., 1996, „Definire de sine şi identitate socială", în W. Doise, J.-C- Deschamps şi G. Mugny (coord.), *Psihologie socială experimentală*, Iaşi, Polirom.
- DION, K.K., 1972, „Children's Physical Attractiveness and Evaluation of Children's Transgressions", *Journal of Personality and Social Psychology*, 24, pp. 207-213.
- DION, K.K., BERSCHEID, E., WALSTER, E.H., 1972, „What is Beautiful is Good", in *Journal of Personality and Social Psychology*, 24, pp. 285-290.
- DOBSON, J., 1970, *How to Parent*, New York, Signet.
- DOI, S.C., THELEN, M.H., 1993, „The Fear of Intimacy Scale: Replication and Extension", *Psychological Assessment*, 3, pp. 34-46.
- DRUŢĂ, F., 1998, *Psihosociologia familiei*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică S.A.
- DUBAR, C., 2003, *Criza identităţilor. Interpretarea unei mutaţii*, Chişinău, Ştiinţa.
- DUVALL, E.M., 1957, 1971, *Family Development* (ediţiile I şi a IV-a), Philadelphia, Lippincott.
- DYER, E.D., 1963, „Parenhood as a Crisis: A Re-Study", *Marriage and Family Living*, 25, pp. 196-201.

- EAGLY, A.H., 1987, *Sex Differences in Social Behaviour: A Social-Role Interpretation*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.
- EAGLY, A.H., DIELMAN, A.B., 1997, „The Accuracy of Gender Stereotypes: A Dilema for Feminism", *Revue Internationale de Psychologie Sociale*, 2, pp.11-29.
- ENĂCHESCU, C., 2002, *Tratat de psihologie morală*, Bucureşti, Editura Tehnică.
- EPSTEIN, N.B., BISHOP, D.S., LEWIN, S., 1978, „The McMaster Model of Family Functioning", *Journal of Marriage and Family Counseling*, 4, pp. 19-31.
- ERIKSON, E.H., 1959, *Identity and the Life Cycle: Psychological Issues*, New York, International University Press.
- EVOLA, J., 1994, *Metafizica Sexului*, Bucureşti, Humanitas.
- FARBER, B., 1964, *Family Organization and Interaction*, San Francisco, Chandler.
- FEHR, B., 1988, „Prototype Analysis of the Concepts of Love and Commitment", *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, pp. 557-579.
- FEHR, B., RUSSEL, J.A., 1991, „The Concept of Love Viewed from a Prototype Perspective", *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, pp. 425-438.
- FESTINGER, L., 1954, „A Theory of Social Comparison Processes", *Human Relations*, 7, pp.117-140.
- FILIPESCU, I.P., 2000, *Tratat de dreptul familiei*, Bucureşti, Editura All Beck.
- FINCHAM, F.D., BEACH, S.R., BAUCOM, D.H., 1987, „Attribution Processes in Distressed and Nondistressed Couples: Self-Partener attribution differences", *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, pp. 739-748.
- FINCHAM, F.D., BRADBURY, T.N., 1988, „The Impact of attribution in Marriage: A Longitudinal Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 27. Pp. 77-90.
- FIRESTONE, S., 1970, *The Dialectic of Sex*, New York, William Morrow.
- FISHER, B.A., 1978, Perspectives on Human Communication, New York, Macmillan.
- FLETCHER, G., SIMPSON, J.A., THOMAS, G., GILES, L., 1999, „Ideals in Intimate Relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (1), pp. 72-89.
- FORD, F.R., 1983, „Rules: The Invisible Family", *Family Process*, 22 (2), pp. 135-145.
- FRAZER, J.G., 1920, *Le rameau d'or*, Paris, Alcan.
- FREUD, S., 1921, 1960, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, New York, Bantam.
- GALLAGHER, W., 1988, „Sex and Hormones", *The Atlantic Monthly*, March, pp. 78-82.
- GALVIN, K., BROMMEL, B., 1982, *Family Communication: Cohesion and Change*, Glenview, IL., Scott, Foresman.
- GANGESTAD, S.W., SIMPSON, J.A., 1996, *On the Evolutionary Psychology of Human Mating: Trade-offs and Strategic Pluralism*, Albuquerque, University of New Mexico Press.
- GEBHARD, P.H., 1966, „Factors in Marital Orgasm", *Journal of Social Issues*, 22, pp. 88-95.
- GECAS, V., 1976, „The Socialization and Child Care Roles", în I. Nye et al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- GILLIGAN, C., 1982, *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- GILMARTIN, B., 1978, *The Gilmartin Report*, Secaucus, N.J., Citadel Press.
- GIRON, F., 1990, „Hommes-Femmes. Toutes les différences", *Le Point*, 932, pp. 62-70.
- GLASS, S.P., WRIGHT, T.H.L., 1977, „The Relationship of Extramarital Sex, Length of Marriage, and Sex Differences on Marital Satisfaction and Romanticism", *Journal of Marriage and the Family*, 39, pp. 691-703.
- GOFFMAN, E., 1956, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Doubleday Anchor Books.
- GOFFMAN, E., 1967, *Interaction Ritual*, New York, Doubleday.
- GOODMAN, N., 1998, *Introducere în sociologie*, Bucureşti, Editura LIDER.
- GOODY, J., 2003, *Familia Europeană. O încercare de antropologie istorică*, Iaşi, Polirom.
- GOOTMAN, J.M., 1993, „The Role of Conflicting Engajement, Escalation, and Avoidance in Marital Interaction: A Longitudinal View of Five typs of Couples", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(1), pp.6-15.
- GOOTMAN, J.M., COAN, J., CARRERE, S., SWANSON, C., 1998, „Predicting Marital Happiness and Stability from Newlywed Interaction, *Journal of Marriage and Family*, 60 (2), pp. 5-22.
- GORDON, T., 1980, „Parent Effectiveness Training: A Preventive Program and its Effects on Families", în M.J. Fine (ed.), *Handbook on Parent Education*, New York, Academic Press.
- GORGOS, C., 1987, *Dicţionar Enciclopedic de Psihiatrie*, Bucureşti, Editura Medicală.
- GRAY, G.W., WISE, M.W., 1959, *The Basis of Speech*, New York, Harper & Row.
- GRAY, J., 1998, *Bărbaţii sunt de pe Marte. Femile sunt de pe Venus*, Bucureşti, Editura Vremea.

- GREEN, R., 1974, *Sexual Identity Conflict in Children and Adults*, New York, Basic Books.
- GREEN, S.K., BUCHANAN, D.R., HEUER, S.K., 1984, „Winners, Losers, and Choosers: a Field Investigation of Dating Initiation", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 10(4), pp. 502-511.
- GREER, G., 1970 *The Female Eunuch*. London, MacGibbon & Kee.
- GROTE, N.K., FRIEZE, I.H., 1998, „*Remembrance of Things Past*: Perception of Marital Love from its Beginnings to the Present". *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(1), pp. 91-109.
- GURVICH, G., 1955, „La notion de structure sociale", *Cahiers internationale de la Sociologie*, Paris.
- HALEY, J., 1967, „Toward a Theory of Pathological System", în I. Boszormenyi-Nagy şi G. Zuk (eds.), *Family Therapy and Disturbed Families*, Palo Alto, Science & Behavior Books.
- HALEY, J., 1997, *CHANGER LES COUPLES. Conversations avec Milton H. Erikson*, Paris, ESF éditeur.
- HALL, E.T., 1966, *The Hidden Dimension*, Garden City, N.Y., Doubleday Anchor.
- HALPERN, D.F., 1986, *Sex Differences in Cognitive Abilities*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.
- HAMACHEK, D.E., 1978, *Encounters with the Self*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- HASS, A., HASS, K., 1990, *Understanding Sexuality*, St. Louis, Toronto, Boston, Times Mirror/Mosby - College Publishing.
- HATFIELD, E., UTNE, M.K., TRAUPMANN, J., 1979, „Equity Theory and Intimate Relationships", în R.L. Burgess şi T.L. Huston (eds.), *Social Exchange in Developing Relations*, New York, Academic Press.
- HATFIELD, E.W., SPRECHER, S., 1986, *Mirror, Mirror: the Importance of Looks in Everyday Life*, Albany, State University of New York Press.
- HAUCK, P., 1997, *Gelozia. Cum apare şi cum poate fi distrus acest monstru al vieţii sentimentale*, Bucureşti, Editura Polimark.
- HAZAN, C., SHAVER, P., 1987, „Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process", *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, pp. 511-524.
- HEIDER, F., 1958, *The Psychology of Interpersonal Relations*, New York, Wiley.
- HENDRICK, C., HENDRICK, S., 1983, *Liking, Loving, and Relating*, Monterey, CA, Brooks/Cole.
- HENDRICK, C., HENDRICK, S., 1986, „A Theory and Method of Love", *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, pp. 392-402.
- HERBST, P.G., 1952, „The Measurement of Family Relationships", *Human Relationships*, 5(1), pp. 1-34.
- HESS, R., HANDEL, G., 1959, *Family Worlds: A Psychological Approach to Family Life*, Chicago, University of Chicago Press.
- HESSE-BIBER, S., WILLIAMSON, J., 1984, „Resources Theory and Power in Families: Life Cycle Considerations", *Family Process*, 23(2), pp. 261-278.
- HILL, R., ROGERS, R.H., 1964, „The Developmental Approach", în H.T. Christensen (ed.), *Handbook of Marriage and the Family*, Chicago, Rand McNally.
- HILL, R., 1970, *FAMILY DEVELOPEMENT IN THREE GENERATIONS. A Longitudinal Study of Changing Family Patterns of Planning and Achivement*, Cambridge & London, Schenkman Publishing Co. INC.
- HILL, C.T., RUBIN, Z., PEPLAU, L.A., 1976, „Breakups Befor Marriage. The End of 103 Affairs", *Journal of Social Issues*, 32, pp. 147-168.
- HOBBS, D.F., 1965, „Parenthood as a Crisis: A Third Study", *Journal of Marriage and Family*, 27, pp. 367-372.
- HOBBS, D.F., 1968, „Transition to Parenthood: A Replication and an Extension", *Journal of Marriage and the Family*, 30, pp. 413-417.
- HOBBS, D.F., WIMBISH, J.M., 1977, „Transition to Parenthood by Black Couples", *Journal of Marriage and the Family*, 39, pp. 677-689.
- HOFFMAN, L., 1971, „Deviation-Amplifying Processes in Natural Groups", în J. Haley (ed.), *Changing Families*, New York, Grune & Stratton.
- HOMANS, G.C., 1961, *Social Behavior*, New York, Harcourt, Brace & World.
- HORNEY, K., 1939, *New Ways in Psychoanalysis*, New York, Norton.
- HUNT, L., 1997, „Revoluţia franceză şi viaţa privată", în Ph. Ariès şi G. Duby (coord.), *Istoria vieţii private*, vol.7, Bucureşti, Editura Meridiane.
- HUNT, M.M., 1974, *Sexual Behavior in the 1970's*, Chicago, Playboy Press.
- HUSTON, T.L., LEVINGER, G., 1978, „Interpersonal Attraction and Relationships", *Annual Review of Psychology*, 29, pp. 115-156.
- IACOB, L., 1998, „Comunicarea didactică", în A. Cosmovici şi L. Iacob (coord.), *PSIHOLOGIE ŞCOLARĂ*, Iaşi, Polirom.
- JACKSON, D.D., 1965, „The Study of the Family", *Family Process*, 4, pp. 1-20.
- JENKINS, K.W., 1998, „Communication in Families", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles şi W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.

- JOHNSON, M.P., LESLIE, L., 1982, „Friends and Lovers", *Psychology Today*, 16, pp. 78-79.
- KANTOR, D. & LEHR, W., 1975, *Inside the Family*, San Francisco, Jossey-Bass.
- KARP, D.A., YOLES, W.C., 1979, *Symbols, Selves and Society*, New York, J.B. Lippincott.
- KATZ, I., GOLDSTONE, J., COHEN, M., STUCKER, S., 1973, „Need Satisfaction, Perception, and Cooperative Interaction in Married Couple" *Marriage and Family Living*, 25, pp. 209-214.
- KAUFMANN, J.-C., 1992, *LA TRAME CONJUGAL. Analyse du couple par son linge*, Paris, Nathan.
- KELLERHALS, J., PERRIN, J.F., STEINAUER-CRESSON, G., VONECHE, L., WIRTH, G., 1982, *Mariages au quotidien*, Laussane, Favre.
- KEMPER, T.D., BOLOGH, R.W., 1980, „The Ideal Love Object: Structural and Family Sources", *Journal of Youth and Adolescence*, 9, pp. 33-48.
- KERCKHOFF, A.C., DAVIS, K.A., 1962, „Value Consensus and Complementarity in Mate Selection", *American Sociological Review*, 27, pp. 295-258.
- KERSTEN, L.L., KERSTEN, K.K., 1981, *The Love Exchange*, New York, Fell.
- KINSEY, A.C., POMEROY, W.B., MARTIN, C.E., 1948, *Sexual Behavior in the Human Male*, Philadelphia, W.B. Saunders.
- KINSEY, A.C., POMEROY, W.B., MARTIN, C.E., GEBHARD, P.H., 1953, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia, W.B. Saunders.
- KLAGSBRUN, F., 1985, *Married People: Staying Together in the Age of Divorce*, New York, Bantam.
- KLINEBERG, O., 1964, *The Human Dimension in International Relations*, New York, Holt.
- KNAPP, M., 1984, *Interpersoanl Communication and Human Relation*ships, Boston, Allyn & Bacon.
- KNOX, D., 1988, *Choices in Relationship. An Introduction to Marriage and Family*, San Francisco, West Publishing Company.
- KOHLBERG, L., 1966, „A Cognitive-Developmental Analysis of Children's Sex-Role. Concepts and Attitudes", în E.E. Maccoby (ed.), *The Development of Sex Differences*, Palo Alto, Calif., Stanford University Press.
- KOMAROVSKY, M., 1976, *Dilemmas of Masculinity*, New York, Norton.
- KOMARNICKI, M., 1991, *Public Attitudes toward the American Family*, New York, Institute for American Values.
- KURDECK, L.A., SCHMITT, J.P., 1987, „Partner Homogamy in Married, Heterosexual Cohabiting, Gay, and Lesbian Couples", *The Journal of Sex Research*, 23 (2), 212-232.
- LABOV, W., 1976, *Sociolinguistique*, Paris, Minuit.
- LAFONTAINE, M.-F., SABOURIN, S. LUSSIER, Y., 1999, „Valeur prédictive des attributions et des rôles sexuels sur la détresse conjugale: Analyse de deux modèles intégrateur", *Revue Internationale de psichologie sociale*, 12(1), pp. 125-147.
- LANGIS, J., SABOURIN, S., LUSSIER, Y., MATHIEU, M., 1994, „Masculinity, Feminity, and Marital Satisfaction: An Examination of Theoretical Models", *Journal of Personality*, 62, pp. 393-414.
- LAUER, J., LAUER, R., 1985, „Marriages Made to Last", *Psychology Today*, June, pp. 22-28.
- LEE, J.A., 1973, *The Colors of Love: An Exploration of the Ways of Loving*, Don Mills, Ont., New Press.
- LEICHTER, H.J., MITCHELL, J., 1967, *Kinship and Casework*, New York, Rusell Sage.
- LELEU, G., 2003, *Cum să fim fericiți în cuplu. Intimitate, senzualitate și sexualitate*, București, Editura Trei.
- LeMASTER, E.E., 1957, „Parenthood as Crisis", *Marriage and Family Living*, 19, pp. 52-355.
- LENSKI, G.E., 1966, *Power and Privilege*, New York, McGraw-Hill.
- LÉVI-STRAUSS, C., 1958, *Anthropologie structurale*, Paris, Plon.
- LEVINGER, G., 1979, „A Social Exchange View on The Dissolution of Pair Relationships", în R.L. Burgess și T.L. Huston (eds.), *Social Exchange in Developing Relations*, New York, Academic Press.
- LEVINGER, G., 1986, „Compatibility in Relationships", *Social Science*, 71, pp. 173-177.
- LEWIS, J.M., 1986, „Family Structure and Stress", *Family Process*, 25 (2).
- LEWIS, J.M., BEAVERS, W.R., GOSSETT, J.T., PHILLIPS, V.A., 1976, *No Single Thread: Psychological Health in Family Sistem*, New York, Brunner-Mazel.
- LEWIS, M., 1987, „Early Sex Role Behavior and School Age Adjustment", în J.Machover Reinisch, L.A. Rosenblum și S.A. Sanders (eds.), *MASCULINITY/FEMINITY. Basic Perspectives*, New York, Oxford, Oxford University Press.
- LEWIS, M., FEIRING, C., WEINRAUB, M., 1981, „The Father as a Member of the Child's Social Network", în M. Lamb (ed.), *The Role of the Father in Child Development*, New York, Wiley.
- LIBERMAN, G.L., 1978, „Children of the Elderly as Natural Helpers: Some Demographic Differences", *American Journal of Community Psychology*, 6, pp. 489-498.
- LIDZ, T., 1963, *The Family and Human Adaptation*, New York, International Universities Press.

- LIDZ, T., 1976, *The Person*, New York, Basic Books.
- LIPIANSKY, E.M., TABOADA-LEONETTI, I., VASQUEZ, A., 1999, „Introduction á la problématique de l'identité", în C. Camilleri şi colab. (coord.), *Stratégies Identitaires*, Paris, PUF.
- LLOYD, B., 1998, „Diferenţele dintre sexe", în S. Moscovici (coord.), *Psihologia socială a relaţiilor cu celălalt*, Iaşi, Polirom.
- LOWEN, A., 1972, „The Spiral of Growth: Love, Sex and Pleasure", în Herbert Otto (ed.), *Love Today*, New York, Dell.
- LUPŞAN, G., 2001, *Dreptul familiei*, Iaşi, Editura Junimea.
- MACCOBY, E.E., JACKLIN, C.N., 1974, *The Psychology of Sex Differences*, Stanford, Calif., Stanford University Press.
- MACCOBY, E.E., JACKLIN, C.N., 1986, „La psychologie des différences de sexe. Résumé et conclusion", în M.C. Hurtig şi M.F. Pichevin (eds.), *La différence des sexes. Question de psychologie*, Paris, Tierce Science.
- MACCOBY, E.E., MARTIN, J.A., 1983, „Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction", în P.H. Mussen (ed.) şi E.M. Hetherington (Vol. ed.), *Handbook of Child Psychology:* Vol. 4. *Socialisation, Personality, and Social Development*, New York, Wiley.
- MACE, D., 1983, *Love and Anger in Marriage*, Grands Rapids, Mich., Zondervan.
- MACLUSCKY, N.J., NAFTOLIN, F., 1981, *The Psychology of Sex Differences*, Stanford, Ca., Stanford University Press.
- MAISONNEUVE, J., 1966, *Psychologie des affinités*, Paris, PUF.
- MARGOLIN, G., 1981, „Behavior Exchanges in Distressed and Nondistressed Marriages: A Family Cycle Perspective", *Behavior Therapy*, 12, pp. 329-343.
- MARGOLIN, G., 1982, „A Social Learning Approach to Intimacy", în M. Fisher şi G. Stricker (eds.), *Intimacy*, New York, Plenum.
- MARLIN, E., 1984, *Taking a Chance on Love*, New York, Schocken Books.
- MASLOW, A.H., 1970, *Motivation and Personality*, New York, Harper & Row.
- MASNICK, G., BANE, M.J., 1980, *The Nation's Families: 1960-1990*, Cambridge, Mas., Joint Center for Urban Studies.
- MASTERS, W.H., JOHNSON, V.E., 1966, *Human Sexual Response*, Boston, Little Brown.
- MASTERS, W.H., JOHNSON, V.E., 1970, *Human Sexual Inadequacy*, Boston, Little Brown.
- MASTERS, W.H., JOHNSON, V.E., KOLODNY, R.C., 1982, *Human Sexuality*, Boston, Little, Brown.
- MATTHEWS, S.H., 1978, *The Social World of Women*, Beverly Hills, CA, Sage.
- MAZUR, R., 1977, „Beyond jealousy and possessiveness", în R.V. Libby şi R.N. Whitehurst (eds.), *Marriage and Alternatives: Exploring Intimate Relationship*, Glenview, Ill., Scott, Foresman & Cox.
- McGOLDRICK, M., CARTER, E.A., 1982, „The Family Life Cycle", în F. Walsh (ed.), *Normal Family Processes*, New York, London, Guilford Press.
- MEAD, G.H., 1934, *Mind, Self, and Society*, Chicago, Il, University of Chicago Press.
- MEHREBIAN, A., EPSTEIN, N., 1972, „A Measure of Emotional Empathy", *Journal of Personality*, 40, pp. 525-543.
- MEISSNER, W.W., 1978, „The Conceptualization of Marital and Family Dynamics from a Psychoanalytic Perspective", în T. Paolino şi B. McCrady (eds.), *Marriage and Marital Family*, New York, Brunner-Mazel.
- MICHEL, A., 1959, *Famille, industrialisation, logement*, Paris, C.N.R.S.
- MICLEA, M., 1994, *Psihologie cognitivă*, Cluj-Napoca, Casa de Editură Gloria S.R.L.
- MIHĂILESCU, I., 1995, „Politici sociale în domeniul populaţiei şi familiei", în E. Zamfir şi C. Zamfir (coord.), *Politici sociale. România în context european*, Bucureşti, Editura Alternative.
- MILLAR, F.E., ROGERS, L.E., 1976, „A Relational Approach to Interpersonal Communication", în G.R MILLER (ed.), *Explorations in Interpersonal Communication*, Beverly Hills, Sage.
- MILLER, B.C. & SOLLIE, L.D., 1980, „Normal Stress during the Transition to Parenthood", *Family Relations*, 29, pp. 459-465.
- MINOW, M. & SHANLEY M.L., 2001, „Reconsiderarea conceptului de familie. Drepturi şi responsabilităţi relaţionale" în M.L. Shanley şi U. Narayan (eds.), *RECONSTRUCŢIA TEORIEI POLITICE. Eseuri feministe*, Iaşi, Polirom.
- MINUCHIN, S., MONTALVO, B., GUERNEY, G., ROSMAN, B., SCHUMER, F., 1967, *Families of the Slums*, New York, Basic Books.
- MINUCHIN, S., 1975, *Families and Family Therapy*, Cambridge, Harvard University Press.
- MIROIU, M., 1995, *Gândul umbrei*, Bucureşti, Editura Alternative.
- MIROIU, M., 1997, „Sexism", în L. Grunberg şi M. Miroiu (coord.), *Gen şi societate*, Bucureşti, Editura Alternative.
- MITROFAN, I., CIUPERCĂ, C., 1997, *Psihologia relaţiilor dintre sexe*, Bucureşti, Editura Alternative.

- MITROFAN, I., CIUPERCĂ, C., 1998, *Incursiune în psihosociologia şi psihosexologia familiei*, Bucureşti, Edit Press Mihaela SRL.
- MITROFAN, I., MITROFAN, N., 1991, *Familia de la A la Z*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
- MITROFAN, I., VASILE, D., 2001, *Terapii de familie*, Bucureşti, Editura SPER.
- MONEY, J., 1987, „Propaedeutics of Diecious G-I/R: Theoretical Foundations for Understanding Dimorphic Gender-Identity/Role", în J.Machover Reinisch, L.A. Rosenblum şi S.A. Sanders (eds.), *MASCULINITY/FEMINITY. Basic Perspectives*, New York, Oxford, Oxford University Press.
- MONEY, J, ERHARDT, A.A., 1972, *Man and Woman, Boy and Girl : The differentiation and Dimorphism of Gender Identity from Conception to Maturity*, Baltimore, Johns Hopkins Press.
- MONTAGU, A., 1986, *Touching: the Human Significance of the Skin*, New York, Columbia University Press.
- MONTGOMERY, B.M., 1981, „The Form and Function of Quality Communication in Marriage", *Family Relations*, 31, pp. 21-30.
- MOORE, M.M., 1985, „Nonverbal Courtship Patterns in Women: Context and Consequences", *Ethology and Sociobiology*, 6(4), pp. 237-247.
- MORGAINE, C.A., 1992, „Alternative Paradigms for Helping Families Change Themselves", *Family Relations*, 41, pp. 12-17.
- MUCCHIELLI, R., 1974, *Psychologie de la vie conjugale*, Paris, Ed. E.S.F. – Entreprise Moderne d'Edition et Librairies Techniques.
- MURSTEIN, B.I., 1980, „Mate Selection in the 1980's", *Journal of Marriage and the Family*, 42, pp. 777-792.
- NAIFEH S., SMITH, G.W., 1984, *Why Can't Men Open Up?*, New York, Warber Books.
- NOTARIUS, C.I., MARKMAN, H.J., GOTTMAN, J.M., 1983, „Couples Interaction Scoring System: Clinical Implication", în E.E. Filsinger (ed.), *Marriage and Family Assessment*, Beverly Hills, CA, Sage Publications.
- NUŢĂ, A., 2002, *Suprafaţa şi adâncimile cuplului*, Bucureşti, Sper.
- NYE, F.I., 1976, „The Therapeutic Role", în F.I. Nye et al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- NYE, F.I., GECAS V., 1976, „The Role Concept: Rewiew and Delineation", în F.I.Nye et al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- NYE, F.I., 1979, „Choice, Exchange, and the Family", în W.R. Burr şi colab. (eds.), *Contemporary Theories about the Family*, New York, Free Press.
- OFFER, D., SABSHIN, M., 1966, 1974, *Normality: Theoretical and Clinical Concepts of Menthal Health* (I şi a II-a ediţie), New York, Basic Books.
- OLSON, D.H., SPRENKLE, D.H., RUSSEL, C., 1979, „Circumplex Model of Marital and Family Systems: Cohesion and Adaptability Dimensions, Family Types, and Clinical Applications", *Family Process*, 18, pp. 3-28.
- OLSON, D.H. & McCUBBIN, H.I., 1989, *FAMILIES. What Makes them Work?*, Newbury Park, London, New Deli, Sage Publication.
- O'NEILL, N., O'NEILL, G., 1972, *Open Marriage*, New York, Avon.
- O'NEILL N., 1974, *Shifting Gears: Finding Security in a Changing World*, New York, Evans.
- ORLOFSKY, J.L., WINDLE, M.T., 1978, „Sex-Role Orientation, Behavior Adaptability and Personal Adjustment", *Sex Roles*, 4, pp. 801-811.
- ORTHNER, D., 1998, „Families in Transition: Changing Values and Norms", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles şi W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- OSBORNE, PH., 1998, „Parenting Experts", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles şi W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- PANFIL, C., 1984, *Genetica sexelor*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- PATTERSON, G.R., REID, J.B., JONES, R.R., CONGER, R.E., (1975) *A Social Learning Approach to Family Intervention*, Eugene, Ore, Castalia.
- PERROT, M., 1997, „Introducere", în Ph. Ariès şi G.Duby (coord.), *Istoria vieţii private*, vol.7, Bucureşti, Editura Meridiane.
- PETERSON, G.W., 1998, „Autonomy and Connectedness in Families", în R.D. Day, K.L. Gilbert, B.H. Settles şi W.R. Burr (eds.), *Research and Theory in Family Science*, Pacific Grove CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- PETERSON, G.W. & LEIGH, G.K., 1990, „The Family and the Social Competence in Adolescence", în T.P. Gullotta, G.R. Adams & R. Montemayor (eds.), *Developing Social Competency in Adolescence: Advances in Adolescent Development*, vol. 3, (pp. 97-138), Newbury Park, C.A., Sage.
- PILLARI, V., 1986, *Pathways to Family Myths*, New York, Brunner/Mazel Publishers.
- PLATZER, G.L., 1985, *The Physical Attractiveness Phenomena*, New York, Plenum Press.

- PLECK, J.H., 1983, „Husband's Paid Work and Family Roles: Current Research Issues", în H. Lopata şi H.H. Pleck (eds.), *Research in the Interweave of Social Roles*, Greenwich, Jai Press.
- PLECK, J.H., 1985, *Working Wives/Workimg Husbants*, Beverly Hills, CA, Sage.
- POPESCU-NEVEANU, P., 1978, *Dicţionar de Psihologie*, Bucureşti, Editura Albatros.
- PROST, A., 1997, „Frontierele şi spaţiile privatului", în Ph. Ariès şi G. Duby (coord.), *Istoria vieţii private*, vol.9, Bucureşti, Editura Meridiane.
- QUIGNARD, P., 2000, *Sexul şi spaima*, Bucureşti, Editura Univers.
- RAINWATER, L., 1971, „Marital Sexuality in Four *Cultures of Poverty*", în D.S. Marshall şi R.C. Suggs (eds.), *Human Sexual Behavior*, New Zork: Basic Books.
- RAPP, R., 1982, „Family and Class in Contemporary America: Notes Toward an Understanding of Ideology", in B. Thorne şi M. Yalom (eds.), *Rethinking the Family*, New York, Longman.
- RAUSH, H.L., BARRY, W.A., HERTEL, R.K., SWAIN, M.A., 1974, *Communication, Conflict and Marriage*, San Francisco, Jossey-Bass.
- REIK, T., 1944, 1959, „A Psychologist Looks at Love", în T. Reik (ed.), *Of Love and Lust*, New York, Farrar, Straus & Cudahy.
- REISS, D., 1981, *The Family's Construction of Reality*, Cambridge, Harvard University Press.
- REISS, I.L., 1960, *Premarital Sexual Standards in America*, New York, Free Press.
- REMPEL, J.K, ROSS, M., HOLMES J.K., 2001, „Trust and Communicated Attributions in Close Relationsips", *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), pp. 57-64.
- RICE, R.W., INSTONE, D. ADAMS, J., 1984, „Leader Sex, Leader Success, and Leadership Process: Two Field Studies", *Journal of Applied Psychology*, 69, pp. 12-31.
- RICH, A., 1976, *Of Women Born: Motherhood as Experience and Institution*, New York, Norton.
- RISKIN, J., 1976, „*Nonlabeled* Family Interaction: Preliminary Report on a Prospective Study", *Family Process*, 15, pp. 433-439.
- ROGERS, C., 1951, *Client-centered Therapy. On Becoming a Person*, Boston, Houghton Mifflin.
- ROGERS-MILLAR, L., 1979, „Domineeringness and Dominance. A Transitional View", *Human Communication Review*, 5, pp. 238-246.
- ROKEACH, M., 1973, *Beliefs, Attitudes and Values*, San Francisco, Basic Books.
- ROSENBLUTH , S.C., STEIL, J.M., 1995, „Predictors of Intimacy for Women in Heterosexual and Homosexual Couples", *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(2), pp. 163-175.
- ROSSI, A.S., 1968, „Transition to Parenthood", *Journal of Marriage and the Family*, 30, pp. 26-39.
- ROUSSEL, L., 1980, „Mariages et Divorces. Contribution à une analyse systémique des modèles matrimoniaux", *Population*, 6, pp. 1025-1039.
- RUBIN, L., 1983, *Intimate Strangers: Men and Women Together*, New York, Harper & Row.
- RUBIN, Z., 1970, „Measurement of Romantic Love", *Journal of Personality and Social Psychology*, 15, pp. 265-273.
- RUBIN, Z., 1973, *Liking and Loving: An Invitation to Social Psychology*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- RUBIN, Z., BROWN, B.R., 1975, *The Social Psychology of Bargaining and Negotiation*, New York, Academic Press.
- RUBIN, Z., McNEIL, E.B., 1981, *The Psychology of Being Human*, New York, Harper & Row.
- RUSBULT, C.E., 1983, „A Longitudinal Test of the Investment Model: the Development (and Deterioration) of Satisfaction and Commitment in Heterosexual Involvments", *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, pp. 101-117.
- RUSBULT, C.E., ONIZUKA, R.K., LIPKUS, I., 1993, „What do we really want? Mental Models of Ideal Romantic Involvement Explored through Multidimensional Scaling", *Journal of Experimental Social Psychology*, 29, pp. 493-527.
- SAFILIOS-ROTHSCHILD, C., 1970, „The Study of Family Power Structure: A Review 1960-1969", *Journal of Marriage and the Family*, 32, pp. 539-552.
- SAFILIOS-ROTHSCHILD, C., 1977, *Love, Sex and Sex Roles*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- SAPADIN, L.A., 1988, „Friendship and Gender: Perspectives of Professional Men and Women", *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, pp. 387-403.
- SATIR, V., 1972, *Peoplemaking*. Palo Alto, CA, Science and Behavior Books.
- SAXTON, L., 1986, *The Individual, Marriage, and the Family*, Belmont, CA, Wadsworth.
- SCANZONI, J., 1987, „Families in the 1980s: Time to Refocus our Thinking", *Journal of Family Issues*, 8, pp. 394-421.
- SCANZONI, L.D., SCANZONI, J., 1988, *Men, Women, and Change. A Sociology of Marriage and Family*, New York, McGraw-Hill Book Company.

- SCHÄFER, S., 1977, „Sociosexual Behavior in Male and female Homosexuals: A Study in Sex Differences", *Archives of Sexual Behavior*, 6, pp. 355-364.
- SCHWARZ, O., 1967, *The Psychology of Sex*, Middlesex, Penguin Books.
- SHANLEY, M. L., NARAYAN, U., 2001, *RECONSTRUCȚIA TEORIEI POLITICE. Eseuri feministe*, Iași, Polirom.
- SHAVER, K.G., 1987, *Principles of Social Psychology* (third edition), Hillsdale, N.J., London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- SHEPARD W., 1980, „Mothers and Fathers, Sons and Daughters: Perceptions of Young Adults", *Sex Roles*, 6, pp. 421-433.
- SICHTERMANN, B., SCHWOTZER, G., 2001, *Cele mai cunoscute 50 de cupluri de îndrăgostiți*, București, Editura Aquila '93.
- SIMPSON, J.A., 1990, „Influence of Attachment Styles on Romantic Relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, pp. 971-980.
- SIMPSON, J.A., GANGESTAD, S.W., 1992, „Sociosexuality and Romantic Partner Choice", *Journal of Personality*, 60, pp. 31-51.
- SINGLY, F. & LEMARCHANT, C., 1991, „Belle-mère et belle-fille: la bonne distance", în M. Segalen (ed.), *Jeux de famille*, Paris, CNRS.
- SLOCUM, W.L., 1976, „Provider and Housekeeper Roles", în I. Nye at al. (eds.), *Role Structure and Analysis of the Family*, Beverly Hills, London, Sage Publications.
- SLUZKI, C., BEAVIN, J., 1965, „Symetry and Complementarity: An Operational Definition and a Typology of Pairs", *Acta Psiquiatrica Ypsicologica de American Latina*, 11, pp. 321-330.
- SPANIER, G.B., LEWIS, R.A., 1980, „Marital Quality: A Review of the Seventies", *Journal of Marriage and Family*, 42 (4), pp. 825-838.
- SPENCE, J.T., HELMREICH, R.L., 1978, *Masculinity and Feminity: Their Psychological Dimension, Correlates and Antecedents*, Austin, Texas, University of Texas Press.
- SPRENKLE, D.H. & OLSON, D.H., 1978, „Circumplex Model of Marital Systems: An Empirical Study of Clinical and Non-clinic Couples", *Journal of Marriage and Family Counseling*, 4.
- SPREY, J., 1975, „Family Power and Process", în R.E. Cromwell & D.H. Olson (eds), *„POWER IN FAMILIS"*, London, Beverly Hills. C.A., Sage Publications.
- STĂNCIULESCU, E., 1997, *Sociologia educației familiale*, vol. I, Iași, Polirom.
- STEINBERG, L., DARLING, N., FLETCHER, A.C., 1995, „Authoritative Parenting and Adolescent Adjustment: An Ecological Journey", în P.MOEN, G.H. ELDER, JR. LUSHER, K. LuSHER (eds.) *Examining Lives in Context: Perspectives on the Ecology of Human Development*, Washington DC, American Psychological Assn.
- STERNBERG, R.J., 1986, „A Triangular Theory of Love", *Psychological Review*, 93, pp. 119-135.
- STERNBERG, R.J., BARNES, M.L., 1988, *The Psychology of Love*, New Haven, Conn., Yale University Press.
- STOLLER, F., 1970, „The Intimate Network of Families as a New Structure", în Herbert Otto (ed.), *The Family in Search of A Future*, New York, Appleton-Century-Crofts.
- STRAUS, M.A., 1976, „Sexual Inequality, Cultural Norms, and Wife-Beating", în E. Viano (ed.), *Victims and Society*, Washington, DC, Visage Press.
- STRONG, J. R., 1983, *Creating Closeness: The Communication Puzzle*, Ames, Iowa, Human Communication Institute.
- SULLIVAN, H.S., 1947, *Conceptions of Modern Psychiatry*, Washington, DC, William Allan White Psychiatric Foundation.
- ȘCHIOPU, U., 1997, *Dicționar de Psihologie*, București, Editura Babel.
- TARABAN, B. C., & HENDRYCK, C., 1995, „Personality Perceptions Associated with Six Styles of Love", *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(3), pp. 453-461.
- TAVRIS, C., OFFIR, C., 1977, *The Longest War. Sex Differences in Perspective*, New York, Harcourt Brace Javanovich, Inc.
- TENNOV, D., 1979, *Love and Limerence: the Experience of Being in Love*, New York, Stein & Day.
- THERY, I., 1995, *Recomposer une famille, des roles et des sentiments*, Paris, Textuel.
- THIBAUT, J.W., KELLY, H.H., 1959, *The Social Psychology of Groups*, New York, Wiley.
- THORNE, B., YALOM, M., (eds.), 1982, *Rethinking The Family: Some Feminist Questions*, New York, Knopf.
- TOOBY, J., COSMIDES, L., 1992, „The Psychological Foundations of Culture", în J.H. Barkow, L. Cosmides și J. Tooby (eds.), *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, New York, Oxford University Press.

- TOUZARD, H., 1975, *Enquête psychosociologique sur les roles conjugaux et la structure familiale*, Paris, C.N.R.S.
- TUDOSE, F., 2001, *EROTICA ÎN COTIDIAN. O incursiune în psihosexualitatea de fiecare zi*, Bucureşti, Infomedica.
- TURLIUC, M.N., RÎPAN, R.-O., 2003, „Aspecte ale distribuţiei puterii în universul familial", *Psihologia Socială, Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social"*, 11, pp. 52-67.
- TULIUC, M.N., 2004, „Statutul social al femeii şi tearna ei de succes", în C. Turlic şi M.N. Turliuc (editori), *Condiţia femeii în societatea modernă*, Iaşi, Editura Performantica.
- VOGEL, E.F., BELL, N.W., 1960, „The Emotionally Disturbed Child as the Family Scapegoat", în N.W. Belll şi E.F. Vogel (eds.), *A Modern Introduction to the Family*, Glencoe, Il., Free Press.
- VOINEA, M., 1993, *Sociologia familiei*, Bucureşti, T.U.B.
- WAHLROOS, S., 1983, *Family Comunication*, St. Louis, Mosby.
- WALLER, W., HILL, R., 1951, *The Family Dynamic Interpretation*, New York, Dryden Press.
- WALSH, F., 1982, „Conceptualisation of Normal Family Functioning", în F. Walsh (ed.), *Normal Family Processes*, New York, London, Guilford Press.
- WALSH, F., 1980, „The Family in Later Life", în E. Carter şi M. McGoldrick (eds.) *The Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy*, New York, Gardner Press.
- WALSTER E., WALSTER, G.W., 1978, *A New Look at Love. Reading*, Mass, Addison-Wesley.
- WALSTER, E., WALSTER, G.W., BERSCHEID, E., 1978, *Equity: Theory and Research*, Boston, Allyn & Bacon.
- WARING, E.M., 1990, „Self-Disclosure of Personal Constructs", *Family Process*, 29 (4) pp. 399-413.
- WATZLAWICK, P., BEAVIN, J., JACKSON, D., 1967, *Pragmatic of Human Communication*, New York, Norton.
- WEINER, B., 1974, *Achievement Motivation and Attributions Theory*, Morristown, General Learning Press.
- WEINRAUB, M., CLEMENS, L.P., SOCKLOFF, A., ELDRIDGE, T., GRAVELY, E., MYERS, G., 1984, „The Development of Sex-Role Stereotypes in the Third Year: Relationships to Gender Labeling, Gender Identity, Sex-Typed Toy Preference, and Family Characteristics", *Child Development*, 55, pp. 1493-1503.
- WEISS, L.H., SCHWARZ, J. C., 1996, „The Relationship between Parenting Types and Older Adolescents' Personality, Academic Achievement, Adjustment and Substance Use", *Child Development*, 67(5), pp. 2101-2114.
- WEITZ, S., 1976, „Sex Differences in Nonverbal Communication", *Sex Roles*, 2, pp. 175-185.
- WESTOFF, CH.F., 1974, „Coital Frequencies and Contraception", *Family Planning Perspectives*, 3, pp. 136-141.
- WILKINSON, I., 1998, *CHILD AND FAMILY ASSESSEMENT. Clinical Guidelines for Practitioners*, London, New York, Routledge.
- WINCH, R.F., 1958, *Mate-Selection: A Study of Complementary Needs*, New York, Harper and Row.
- WITKIN, S., ROSE, S., 1978, „Group Training in Communication Skills for Couples: A Preliminary Report", *International Journal of Family Counseling*, 6, pp. 45-56.
- WOLFF, L.O., 1976, „Self-Disclosure in the Marital Dyad", *Disseratation Abstract International*, 37, pp. 2581-2583.
- YANKELOVICH, D., 1974, „The Meaning of Work", în J.M. Rosow (ed.), *The Worker and The Job*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- YANKELOVICH, D., 1981, *New Rules: Searching for Self-Fulfillment in a World Turned Upside Down*, New York, Random House.
- ZABLOCKI, B., 1980, *Alienation and Charisma. A Study of Contemporary American Communes*, New York, Free Press.
- ZAMMICHIELLI, M.E., GILROY, F.D., SHERMAN, M.F., 1988, „Relation Between Sex-Role Orientation and Marital Satisfaction", *Personality and Social Psychological Bulletin*, 14, pp. 745-754.
- ZILBERGELD, B., 1978, *Male Sexuality*, New York, Bantam Books.
- ZILL, N., ROGERS, C.C., 1988, „Recent Trends in the Well-being of Children in the United States and their Implications for Public Policy", în A. Cherlin (ed.), *The Changing American Family and public policy*, Washington, DC, Urban Institute Press.
- ZISKIN, J., ZISKIN, M., 1973, *The Extramarital Contract*, Los Angeles, CA., Nash.

PRINT multicolor
Str. Budum nr. 34 Iaşi
tel.: 0232/211225
fax: 0232/211252
office@printmulticolor.ro
www.printmulticolor.ro
SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE

Maria Nicoleta Turliuc este lector univ. dr. la Facultatea de Psihologie şi Ştiinţe ale Educaţiei, din cadrul Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi, titularul cursurilor de Psihologia cuplului si a familiei, Asistenţa cuplului şi a familiei şi Psihopedagogia comportamentului deviant. A beneficiat de numeroase burse de studii şi de o bursă de cercetare postdoctorală "Andrew Mellon", oferită de MSH şi CAORC (Council of American Overseas Research Centers) la Maison des sciences de l'homme, Paris, Franţa (octombrie 2000 - ianuarie 2001). Alte lucrări publicate în domeniul tematicii prezentului volum: a coordonat împreună cu C. Turliuc volumul Condiţia femeii în România Modernă, Editura Performantica, Iaşi, 2004; „Aspecte ale distribuţiei puterii în universul familial", PSIHOLOGIA SOCIALĂ. Buletinul Laboratorului "Psihologia câmpului social", Universitatea "Al. I. Cuza", Nr.11, 2003; "Statutul social al femeii şi teama ei de succes", în C. Turliuc şi M.N. Turliuc (coord.), Condiţia femeii în România Modernă, Editura Performantica, Iaşi, 2004; „Familia în tranziţie. Schimbarea valorilor familiale", Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Al. I. Cuza" Iaşi, (serie nouă) Psihologie, Tomul IX-X, 2000-2001; „Statutul de cadru didactic al femeii în câmpul universitar", în A. Neculau (coord.), Câmpul universitar şi actorii săi, Polirom, Iaşi, 1997.

ISBN 973-7994-80-9
9 789737 994806